

MEMORII GOLDONI

CARLO GOLDONI

MEMORIILE
DOMNULUI
GOLDONI

menite să
lămurească
Istoria vieţii sale
şi pe aceea
a
Teatrului său

În româneşte de
VICTORIA URSU

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
BUCUREŞTI, 1967

Coperta : *Val Munteanu*

Mémoires
de
M. Goldoni
pour servir
A l'histoire de sa vie
et
à celle de son théâtre

NOTA ASUPRA EDIȚIEI

1. Traducerea de față a fost făcută după originalul francez *Mémoires de M. Goldoni pour servir à l'histoire de sa vie et à celle de son théâtre, édition présentée et annotée par Paul de Roux*, Mercure de France, 1965.

2. Ca în majoritatea edițiilor recente ale *Memoriilor* goldoniene rezumatele pieselor cu care comediograful italian își însoțește amintirile lipsesc în ediția de față. Conform prestigioasei ediții franceze menționate la început, omisiunile sînt marcate în textul nostru cu rînduri de puncte.

3. Pentru stabilirea unor grafii și pentru verificarea unor date s-a consultat și traducerea italiană a textului, C. Goldoni, *Le Memorie, traduzione, prefazione e note di R. Guastalla*, „La Nuova Italia" Editrice, Firenze, 1923.

4. Pentru întocmirea notelor ca și pentru stabilirea textului în general, redacția a consultat excelenta ediție completă, în două volume, *Memorie di Carlo Goldoni, riprodotte integralmente dalla edizione originale francese, con prefazione e note di Guido Mazzoni*, Firenze, G. Barbera, Editore, 1907.

CĂTRE REGE

SIRE,

Copleşit de favorurile şi binefacerile MAIESTĂŢII-VOASTRE nu îmi mai rămînea de dorit, pentru onoarea mea şi cea a naţiunii mele, decît îngăduinţa de a-i dedica o operă, care, pe cît se pare, este sortită a fi ultima din viaţa mea.

Această nouă favoare mi-a fost deopotrivă hărăzită spre mulţumirea mea ; sînt pătruns de respect, de recunoştinţă.

Ajuns la vîrsta de optzeci de ani, nu mai sînt stăpînit nici de ambiţii omeneşti, nici de nevoile bătrîneţii, socotesc însă, că de cînd mă aflu în Franţa am dobîndit dreptul de a lua parte la fericirea acestei Naţiuni şi singurele dorinţe, pe care le mai nutresc, sînt închinate Franţei şi augustului său Suveran.

Rog Pronia cerească să se îndure de mine şi să-mi dăruiască cîteva zile de viaţă pentru a vedea înflorind planurile de bună rînduială şi de propăşire cu care MAIESTATEA-VOASTRĂ s-a îndeletnicit în chip atît de folositor şi cu atîta stăruinţă.

În mijlocul oamenilor de seamă din Regatul său, în văzul întregului Univers, MAIESTATEA-VOASTRĂ şi-a desfăşurat proiectele şi şi-a mărturisit năzuinţele spre binele statelor sale şi spre uşurarea poporului său.

Patriotismul francezilor nu s-a desminţit nici în această împrejurare, părerile, sfaturile, dorinţele lor, au

căutat să sprijine osîrdia părintească a MAIESTĂŢII-VOASTRE.

Cîte măsuri binefăcătoare pentru vremea de faţă! Inima MAIESTĂŢII-VOASTRE nu bate decît pentru fericirea credincioşilor săi supuşi şi pentru a înveşnici măreţia secolului său şi a coroanei sale.

Sînt, cu cel mai adînc respect,
SIRE
al MAIESTĂŢII-VOASTRE
prea umilul, prea plecatul şi prea supusul slujitor

GOLDONI

Prefaţa

Nu există autor bun sau prost, a cărui viaţă să nu apară în fruntea lucrărilor sale sau în memoriile contemporanilor săi. E adevărat că biografia unui om n-ar trebui să vadă lumina tiparului decît după moartea sa ; dar aceste portrete făcute postum mai seamănă oare ele cu originalele ? Dacă cel ce se îndeletniceşte cu treaba asta e un prieten, laudele denaturează adevărul ; iar dacă este un adversar, menirea criticii e uzurpată de satiră.

Viaţa mea nu este prea interesantă dar, s-ar putea întîmpla ca, peste o bucată de vreme, cineva să descopere într-un colţ al unei vechi biblioteci o culegere din operele mele. Şi va fi curios poate să ştie cine a fost acest om ciudat care şi-a pus în gînd să înfăptuiască o reformă a teatrului din ţara lui, care a scos la lumina rampei şi de sub tipar o sută cincizeci de comedii, parte în versuri, parte în proză, comedii de caracter sau de situaţii, şi care a avut parte să vadă tipărite în timpul vieţii, optsprezece ediţii ale teatrului său. Şi va chibzui fără îndoială în sinea sa : acest om a fost desigur foarte bogat ; ce l-o fi făcut oare să-şi părăsească patria ? Din păcate, trebuie să facem cunoscut posterităţii că Goldoni nu şi-a găsit decît în Franţa odihna, liniştea, bunăstarea, şi că şi-a încheiat cariera cu o comedie franceză, care a avut norocul să fie jucată cu succes pe scena teatrului acestei na-

ţiuni. Mi-am închipuit că numai autorul este singurul în măsură să înfăţişeze o imagine lămurită şi deplină a caracterului său, a întîmplărilor pe care le-a trăit şi a scrierilor sale ; am socotit că publicînd în timpul vieţii încă *Memoriile* sale, şi nefiind desminţit de contemporanii săi, posteritatea ar fi îndreptăţită să se bizuie pe buna lui credinţă.

Pornind de la această idee, în 1760, şi văzînd că după prima ediţie a operelor mele apărute la Florenţa, *Teatrul* meu era la cheremul oricui ar fi vrut să mă jefuiască, şi că se trăseseră cincisprezece ediţii, fără consimţămîntul meu, fără să fiu măcar înştiinţat şi, ceea ce e mai rău, toate prost tipărite, m-am hotărît să scot o nouă ediţie pe cheltuiala mea şi să public, la începutul fiecărui volum, în loc de prefaţă, un capitol din viaţa mea, închipuindu-mi că astfel, la sfîrşitul lucrării, istoria vieţii mele şi cea a teatrului meu ar putea fi încheiată.

Mi-am făcut însă socoteală greşită ; cînd am început la Veneţia publicarea ediţiei Pascali, *in-octtavo* şi cu ilustraţii, nu bănuiam că-mi va fi hărăzit să trec Alpii.

Chemat în Franţa, în 1761, am continuat să fac modificările şi corecturile necesare, în vederea ediţiei de la Veneţia, aşa cum îmi propusesem la început ; dar, vîltoarea Parisului, noile mele îndeletniciri şi depărtarea dintre cele două oraşe, mi-au restrîns activitatea şi au făcut să tărăgăneze lucrările tiparniţei în aşa fel, încît ediţia care urma să cuprindă treizeci de volume şi trebuia să fie terminată în răstimp de opt ani, astăzi, după douăzeci de ani, n-a ajuns decît la volumul al şaptesprezecelea, şi nu ştiu dacă voi mai apuca s-o văd încheiată.

Ceea ce mă frămîntă şi mă preocupă în momentul de faţă, este povestea vieţii mele.

Poate că nu este chiar atît de interesantă, repet ; însă fragmentele pe care le-am înfăţişat pînă acum în primele şaptesprezece volume, au fost atît de bine primite, încît publicul mă îndeamnă să scriu în continuare, cu atît mai mult cu cît ceea ce am spus pînă acum nu se referă decît la propria-mi persoană, rămînînd ca de aici încolo să vor-

besc despre teatrul meu în special și despre cel italian în general și în parte și despre teatrul francez pe care am avut prilejul să-l cunosc îndeaproape.

Obiceiurile celor două națiuni, preferințele lor, confruntate cu tot ceea ce am trăit și am observat, ar putea fi lucruri pe cît de plăcute, pe atît de instructive pentru cei ce ar dori să le afle.

Mi-am pus în gînd deci să lucrez cît voi putea mai mult, și o fac cu o neasemuită plăcere, cu dorința de a ajunge cît mai curînd să vorbesc despre iubitul meu Paris, care m-a primit atît de bine, mi-a prilejuit atîtea desfătări și mi-a dat putința să desfășor o activitate atît de utilă.

Încep prin a contopi și a transpune în limba franceză toate fragmentele biografice cuprinse în prefețele celor optsprezece volume editate de Pascali. E un rezumat al vieții mele, de la naștere și pînă în momentul cînd s-a înfăptuit ceea ce se numește în Italia reforma teatrului italian.

Se va vedea cum spiritul comediei, de care am fost întotdeauna stăpînit, s-a manifestat pentru prima oară și cum s-a dezvoltat, eforturile inutile ce s-au făcut pentru a mă lepăda de el și jertfele ce le-am adus acestui idol neînduplecat, care m-a silit să-l urmez.

Toate acestea vor alcătui prima parte a *Memoriilor* mele ; a doua parte va cuprinde istoricul pieselor mele, împrejurările tainice din care s-a înfiripat subiectul, reușita sau nereușita comediilor mele, rivalitățile stîrnite de succesele dobîndite, intrigile pe care le-am disprețuit, criticile pe care le-am respectat, ironiile suportate cu stoicism, hărțuielile actorilor pe care am căutat să le depășesc. Se va vedea că omul e același peste tot, că pretutindeni întîlnești invidie și că oriunde un om calm și cu sînge rece reușește în cele din urmă să se facă iubit de public și să dezarmeze perfidia dușmanilor săi.

A treia parte a *Memoriilor* înfățișează emigrarea mea în Franța. Sînt atît de încîntat că pot vorbi despre această perioadă în largul meu, încît am fost ispitit să încep lu-

crarea cu ea dar, îmi dau seama că orice treabă se cuvine să fie făcută cu socoteală. Aș fi fost poate nevoit să retușez cele două părți precedente și de obicei nu-mi place să revin asupra unui lucru îndeplinit.

Iată tot ce avem de spus cititorilor mei ; îi rog să mă citească și să-mi facă hatîrul de a mă crede pe cuvînt ; adevărul a fost pururi virtutea mea de căpetenie și totdeauna ne-am împăcat de minune amîndoi ; mi-a cruțat astfel truda de a mă îndeletnici cu minciuna și în același timp m-a scutit de neplăcerea de a roși.

MÉMOIRES
DE
M. GOLDONI,
POUR SERVIR

A L'HISTOIRE DE SA VIE,

ET

A CELLE DE SON THÉATRE.

DÉDIÉS AU ROI.

TOME PREMIER.

A PARIS,

Chez la Veuve DUCHESNE, Libraire, rue Saint-Jacques, au Temple du Goût.

M. DCC. LXXXVII.

Avec Approbation & Privilège du Roi.

Frontispiciu la prima ediție a *Memoriilor* lui Carlo Goldoni

Cartea Întîi

Capitolul I

M-am născut în anul 1707, la Veneţia, într-o casă mare şi frumoasă, aşezată între podul Nomboli şi podul Donna-Onesta, în colţul străzii *Cà cent'anni* din parohia San Tomà.

Tatăl meu, Giulio Goldoni, văzuse lumina zilei în acelaşi oraş ; familia lui era însă din Modena. Bunicul, Carlo Goldoni, îşi făcuse studiile la vestitul Colegiu din Parma. Acolo a avut prilejul să cunoască doi nobili veneţieni, cu care legase o cît se poate de strînsă prietenie. Aceştia l-au îndemnat să meargă cu ei la Veneţia. Tatăl lui nu mai trăia, iar unchiul său, colonel şi guvernator al oraşului Finale, îi îngădui să plece ; îşi urmase deci camarazii de şcoală în provincia lor natală, unde se stabilise, fiind numit într-o slujbă cît se poate de respectabilă şi de bănoasă la Camera celor Cinci înţelepţi ai comerţului, şi se căsătorise cu domnişoara Barili — aceasta fusese prima lui soţie — născută la Modena, fiică şi soră de consilieri de stat aflaţi în serviciul ducelui de Parma. E vorba de bunica mea din partea tatălui.

După moartea primei sale soţii, bunicul cunoscu o văduvă respectabilă, care avea două fete ; se căsători cu mama şi-l însură pe fiul său cu fata ei mai mare. Cîteşitrele făceau parte din familia Salvioni şi, fără a fi bogate, duceau o viaţă îndestulată. Mama, o femeie oacheşă şi frumoasă, şchiopăta puţin, dar era foarte atrăgătoare ; averea lor a încăput pe mîinile bunicului.

Era un om de ispravă, dar necumpătat. Îi plăceau petrecerile și se împăca de minune cu viața veselă a Veneției. Închiriase un conac de toată frumusețea, proprietate a ducelui de Massa-Carrara, pe malul Silului, în provincia Treviso, la șase leghe de Veneția, zaiafeturile se țineau acolo lanț ; dar moșierii din partea locului priveau cu ochi răi faptul că atîția țărani și străini veneau acasă la Goldoni ; unul dintre vecini se făcu luntre și punte să-l scoată din conac ; drept care, bunicul se duse la Carrara și luă în arendă toate moșiile ducelui de pe teritoriul statului Venețian. Se reîntoarse apoi mîndru de izbîndă ; începu să azvîrle și mai vîrtos banii pe fereastră. La conac aveau loc într-una spectacole de teatru și de operă ; cei mai buni actori, cei mai vestiți muzicanți se aflau la cheremul lui ; lume după lume sosea din toate părțile. M-am născut în mijlocul acestor petreceri, într-un asemenea belșug ; cum aș fi putut disprețui spectacolele ? Cum să nu-mi placă veselia ?

Maică-mea m-a adus pe lume aproape fără durere : de asta m-a și iubit mai mult ; nu mi-am trîmbițat venirea prin țipete, cînd am văzut pentru prima dată lumina zilei ; cumințenia asta părea să-mi vădească încă de pe atunci firea pașnică, nedesmințită vreodată pînă azi. Eram giuvaerul familiei ; dădaca mea spunea că sînt ager la minte ; mama se ocupa de educația mea, iar tata avea grijă să mă distreze. A pus să se construiască un teatru de marionete ; el, împreună cu vreo trei-patru prieteni, făceau pe păpușarii și, la vîrsta de patru ani, mi se părea că nu poate fi plăcere mai încîntătoare.

Bunicul se stinse din viață, în 1712, răpus de o aprindere de plămîni cu care se alesese de pe urma unei petreceri și care, în șase zile, îl băgă în mormînt. N-a trecut mult și a murit și bunica. Atunci s-a petrecut o schimbare cumplită în familia noastră, care, de unde huzurise fericită, a scăpătat dintr-o dată pînă la cea mai neplăcută strîmtorare.

Tata nu avusese parte de educația ce i s-ar fi cuvenit ; nu era lipsit de inteligență, dar nimeni nu-i purtase de grijă. Nu se dovedi în stare să păstreze slujba părintelui său ; un grec dibaci izbuti să i-o smulgă. Bunurile aflate în liberă folosință la Modena fuseseră vîndute, iar cele

substituite erau ipotecate. Nu mai rămăsese de cît averea de la Veneţia, care era parte zestrea mamei şi parte clironomia mătuşii mele.

Iar, pentru ca nenorocirea să fie şi mai deplină, mama aduse pe lume un al doilea copil, pe Giovanni Goldoni, fratele meu. Tata nu mai ştia cum s-o scoată la capăt ; dar, cum nu-i prea plăcea să se lase copleşit de povara gîndurilor negre, se hotărî să facă o călătorie la Roma, să mai uite de necazuri. În capitolul următor am să arăt ce-a făcut acolo şi ce s-a mai întîmplat cu dînsul. Deocamdată să ne întoarcem la mine, dat fiind că eu sînt eroul piesei.

Mama a rămas singurul stîlp al casei, în care se aflau sora sa şi cu cei doi copii. Pe mezin l-a dat în gazdă şi, cum se ocupa numai de mine, a ţinut să mă crească în preajma ei. Eram un copil blînd, liniştit, ascultător ; la vîrsta de patru ani citeam, scriam, ştiam catehismul pe dinafară, drept care mi s-a adus un preceptor.

Îmi plăceau grozav cărţile ; gramatica nu-mi dădea nici o bătaie de cap şi-mi însuşeam cu uşurinţă noţiunile elementare de geografie şi de aritmetică ; lectura mea preferată însă erau autorii comici. Şi se aflau destui în mica bibliotecă a tatălui meu ; citeam ori de cîte ori aveam răgazul s-o fac, ba chiar copiam pasajele care-mi prilejuiau o desfătare deosebită. Mama mă lăsa să-mi aleg singur cărţile, cu condiţia să nu-mi irosesc vremea cu jocuri copilăreşti.

Dintre toţi autorii de comedie, pe care-i citeam şi-i reciteam ades, îl preferam pe Ciccognini. Acest autor florentin, tare puţin cunoscut în republica literelor, scrisese o seamă de comedii cu intrigă complicată, în care scene de un patetism lacrimogen se împleteau cu altele de un comic trivial ; ele stîrneau totuşi mult interes, mai cu seamă că Ciccognini cunoştea meşteşugul de a pregăti momentele de suspensie şi de a da piesei un deznodămînt plăcut. Mi-era nespus de drag şi l-am studiat pe îndelete ; iar la vîrsta de opt ani am avut îndrăzneala să însăilez o comedie. Primul om căruia i-am citit-o a fost dădaca mea, care a găsit-o încîntătoare ; mătuşa a rîs de mine ; mama m-a luat la rost şi m-a strîns totodată în braţe ; preceptorul pretindea că lucrarea ar fi dovedit o inteligenţă şi un bun

simț ce depășeau vîrsta mea ; lucrul cel mai ciudat însă a fost că nașul meu, un magistrat cu mulți bani și puține cunoștințe, n-a vrut în ruptul capului să creadă că fusese scrisă de mine. Era convins că preceptorul meu o revăzuse, aducîndu-i unele îndreptări, părere care i s-a părut acestuia pur și simplu nerușinată. Cearta era din ce în ce mai aprinsă ; noroc că tocmai atunci a sosit o a treia persoană, care îi potoli.

Persoana respectivă era domnul Vallé, mai apoi abatele Vallé, din Bergamo. Ca prieten al casei, avusese prilejul să mă vadă lucrînd la piesă și fusese martorul copilăriilor, ca și al vorbelor mele de duh. Îl rugasem să nu mă dea de gol ; îmi păstrase taina ; și, în împrejurarea de față, îi închise gura necredinciosului, recunoscînd fericitele înclinații cu care eram înzestrat.

În primul volum al operelor mele editate de Pasquali am citat în sprijinul meu mărturia abatelui Vallé, care era încă în viață în 1770, bănuind că se vor mai găsi destui alți nași care să nu-mi dea crezare.

Dacă cititorul m-ar întreba cumva care era titlul piesei, nu i-aș putea răspunde ; e un fleac la care nu m-am gîndit, atunci cînd am scris-o. Aș putea foarte bine să-i dau azi un titlu ; dar prefer să arăt lucrurile așa cum sînt, în loc să le înfrumusețez.

În sfîrșit, comedia cu pricina, sau mai bine zis năzbîtia asta copilărească, a trecut prin mîinile tuturor cunoștințelor mamei. Ba i s-a trimis și tatei o copie ; e timpul să ne întoarcem la el.

Capitolul II

De unde nu trebuia să rămînă decît vreo cîteva luni la Roma, tata a rămas acolo patru ani : în măreața capitală a lumii creștine avea un prieten, pe domnul Alessandro Bonicelli, venețian de obîrșie, care se căsătorise de curînd cu o romană foarte bogată și se bucura de o situație strălucită.

Domnul Bonicelli îl primi prietenește pe prietenul său Goldoni : îl găzdui la el, îl introduse în diferite cercuri, îl prezentă tuturor cunoscuților săi și-l recomandă cu multă căldură domnului Lancisi, primul medic și sfetnicul de taină al papei Clement al XI-lea. Acest medic vestit, care a îmbogățit cu lucrări excelente republica literelor și știința, îl îndrăgi nespus pe tata, care era deștept și căuta o ocupație.

Lancisi îl sfătui să urmeze medicina, făgăduindu-i sprijinul și ocrotirea sa. Tata s-a învoit ; și-a făcut studiile la *Collegio della Sapienza*, iar ucenicia la spitalul *Santo Spirito*. După patru ani a primit titlul de medic și protectorul său l-a trimis să-și înceapă cariera la Perugia.

Debutul tatălui meu a fost cît se poate de norocos : era destul de dibaci ca să ocolească bolile pe care nu le cunoștea și, cum își lecuia bolnavii, medicul venețian ajunsese foarte la modă în acel oraș.

Tata, care era poate un bun medic, era totodată plăcut în societate ; blajin din fire, ca toți oamenii din provincia lui natală, își însușise în același timp și bunele maniere ale societății alese în care trăise. Cîștigă stima și prietenia familiilor Baglioni și Antinori, două dintre cele mai nobile și mai bogate din Perugia.

În această localitate și-n aceste împrejurări fericite a primit prima mărturie a talentelor fiului său mai mare. Comedia scrisă de mine, așa nedesăvîrșită cum va fi fost, a avut darul să-l măgulească foarte ; deoarece, calculînd după principiile aritmetice, dacă nouă ani dădeau patru carate de inteligență, optsprezece puteau să dea douăsprezece carate ; și, printr-o progresie succesivă, se putea ajunge pînă la gradul perfecțiunii.

Tata hotărî că voia să mă aibă în preajmă : a fost o lovitură de pumnal pentru mama ; la început se împotrivi, pe urmă stătu în cumpănă și sfîrși prin a ceda. Pentru plecarea mea se ivi un prilej, cît se poate de prielnic ; familia noastră avea strînse legături de prietenie cu aceea a contelui Rinalducci da Rimini, care se afla atunci la Veneția împreună cu soția și fiica sa. Fratele contelui, abatele Rinalducci, călugăr în ordinul benedictinilor, trebuia să meargă la Roma ; făgădui că va trece prin Perugia și mă va duce acolo.

Bagajele sînt gata făcute, a sosit clipa, trebuie să plec. Nu vă mai spun cît a plîns iubita mea mamă : cei ce au avut copii cunosc asemenea dureroase împrejurări. O iubeam și eu mult pe aceea care mă purtase în pîntec, mă crescuse și mă alintase ; dar gîndul unei călătorii înseamnă pentru un tînăr o plăcere fără de margini. Așadar, ne-am îmbarcat, părintele Rinalducci și cu mine, în portul Veneția, pe un soi de felucă numită *peotazuecchina,* și am navigat spre Rimini. N-am suferit de rău de mare ; dimpotrivă, aveam o excelentă poftă de mîncare ; am coborît pe uscat la gura rîului Marecchia, unde ne așteptau niște cai. Cînd am fost îndemnat să încalec, m-am simțit în cea mai mare încurcătură. La Veneția nu vezi de loc cai pe străzi ; sînt acolo două școli de călărie, dar eram prea tînăr ca să le pot frecventa. În copilărie, văzusem la țară cai, mă temeam însă de ei și nu îndrăzneam să m-apropii.

Drumurile Umbriei, pe care trebuia să le străbatem, erau muntoase ; pentru călători, calul era trăsura cea mai comodă : a trebuit să mă supun. Sînt prins de mijloc, aruncat în șa... Doamne, Dumnezeule, cizme, scări, hăț, bici. Ce să fac cu toate astea ? Mă bălăbăneam ca un sac : cucernicul părinte rîdea din toată inima, servitorii făceau glume pe socoteala mea, pînă la urmă am rîs și eu. Încetul cu încetul am făcut cunoștință cu căluțul ; îl ospătam cu pîine și fructe ; ne-am împrietenit și, mergînd preț de cinci zile, am ajuns la Perugia.

Tata era mulțumit că mă vede și, mai ales, că mă vede teafăr ; i-am spus, mîndru de mine, că străbătusem drumul călare : mă felicită rîzînd și mă sărută cu multă dragoste.

Locuința noastră, pe o stradă povîrnită și cît se poate de urîtă, mi s-a părut tare tristă ; l-am rugat pe tata să ne mutăm ; dar nu era chip, casa era o anexă a palatului Antinori așa încît nu plătea chirie și-n același timp se afla aproape de călugărițele „Sfintei Caterina“, al căror medic era.

Am vizitat orașul Perugia ; tata mergea cu mine peste tot. A început prin a-mi arăta minunata biserică San Lorenzo, care e catedrala orașului și unde se păstrează și-i expus inelul ce a consfințit căsătoria sfîntului Iosif cu Fecioara Maria. Inelul are o piatră destul de mare, de o

transparență albăstruie, așa cel puțin am văzut-o eu ; dar se spune că-și schimbă în chip miraculos culoarea și forma, astfel încît fiecare privitor o vede altfel.

Tata mi-a atras atenția asupra micei fortărețe zidită din porunca lui Paul al III-lea, pe cînd Perugia se bucura încă de libertatea de a fi republică ; sub pretextul că dăruiește peruginilor un spital pentru bolnavi și pelerini, a poruncit să se introducă în fortăreață niște tunuri ascunse în care cu fîn ; după aceea s-a strigat : cine să trăiască ? N-au avut încotro și au trebuit să răspundă : Paul al III-lea.

Am văzut palate frumoase, biserici frumoase și străzi pe care ți-era mai mare dragul să te plimbi. Am întrebat dacă există în Perugia o sală de spectacole, mi s-a spus că nu. „Cu atît mai rău, am răspuns, n-aș rămîne aici pentru tot aurul din lume."

După cîteva zile, tata hotărî că trebuia să-mi urmez învățătura ; avea dreptate, nici nu doream altceva ; iezuiții fiind la modă, le-a cerut îngăduința și am fost primit fără greutate.

În Italia, clasele în care se predau disciplinele umaniste nu sînt împărțite ca în Franța ; aici sînt numai trei : de gramatică elementară, de gramatică superioară, sau umanități propriu-zise, și de retorică. Cei ce-și folosesc bine timpul pot sfîrși cursurile în decurs de trei ani. Făcusem la Veneția primul an de gramatică elementară, aș fi putut trece la cursul de gramatică superioară, dar timpul pe care-l irosisem, călătoria care mă abătuse de la studii, noii profesori pe care urma să-i am, toate l-au hotărît pe tata să mă facă să iau învățătura de la capăt, și bine a făcut ; pentru că vei vedea, iubite cititor, cum acest grămătic venețian, care nu pierdea prilejul să se laude că scrisese o piesă, avea să-și dea îndată seama că nu era mare lucru de capul lui.

Anul școlar era destul de înaintat, am intrat în clasa elementară trecînd drept un școlar matur, bine instruit, și apt pentru cursul superior. Am fost ascultat, am răspuns prost ; pus să traduc, m-am bîlbîit ; mi s-a dat o lucrare în limba latină, a ieșit împănată cu barbarisme și solecisme. M-am făcut de rîs ; ajunsesem batjocura colegilor mei ; mă sfidau ; toate luptele mele însemnau prăbușiri ;

tata era în culmea deznădejdii ; eram nedumerit, umilit ; am crezut că cineva îmi făcuse farmece.

Se apropia vacanța : trebuia să dăm o lucrare scrisă, denumită în Italia „Latina de trecere", deoarece neînsemnata lucrare hotărăște dacă un elev merită să fie trecut în clasa superioară sau rămîne pe loc ; și eu, mai mult decît atît, nu puteam spera.

Vine ziua fatală : părintele diriginte dictează ; elevii scriu ; fiecare se străduiește cît poate. Îmi adun toate puterile, caut să mă gîndesc la reputația, la ambiția mea, la tata, la mama : îi văd pe colegii din jur furîndu-mă cu coada ochiului și rîzînd : *facit indignatio versum* [1]. Mînia, rușinea mă-nflăcărează ; citesc tema, îmi simt capul limpede, mîna ușoară, memoria fecundă ; sfîrșesc înaintea celorlalți, îmi pecetluiesc lucrarea, o predau dirigintelui și plec, mulțumit de mine.

Peste opt zile, toți elevii sînt convocați într-o adunare ; se vestește hotărîrea Colegiului. Primul promovat în cursul superior : Goldoni ; în clasă se produce rumoare, se spun tot felul de vorbe deșucheate. Traducerea mea e citită cu glas tare, nici o greșeală de ortografie ; dirigintele mă cheamă la catedră. Mă ridic să merg într-acolo, dar în pragul ușii îl văd pe tata și alerg să-l îmbrățișez.

Capitolul III

Părintele diriginte ținu să-mi vorbească între patru ochi : mă felicită ; îmi spuse că, deși în lecțiile mele obișnuite făceam din cînd în cînd greșeli grosolane, intuise că trebuie să fiu deștept, pentru că în temele și traducerile mele întîlnise, ici și colo, o seamă de lucruri bine gîndite. Adăugă că acest ultim examen îl încredințase că faptul de a-mi fi ascuns pînă atunci talentele nu era decît un vicleșug și începu să facă glume pe seama șireteniei venețienilor.

[1] Din indignare iese versul (lat.) (Juvenat, *Satire*, I, 79).

„Mă învredniciți de prea multă cinste, cucernice părinte, îi spusei ; am suferit prea mult, timp de trei luni, ca să petrec pe socoteala mea ; nu făceam pe neștiutorul, așa eram, e o ciudățenie pe care nu mi-o lămuresc."

Dirigintele mă îndemnă să-mi dau mai departe silința; și, cum urma să conducă el însuși cursul superior, în care fusesem promovat, m-a asigurat de bunăvoința sa.

Mulțumit de mine, tata căută să mă răsplătească și să mă distreze în timpul vacanței. Știa că-mi plac spectacolele, de altfel îi plăceau și lui : strînse în jurul său un grup de tineri ; i s-a pus la îndemînă o sală în palatul Antinori și înjghebă acolo un mic teatru ; îi instrui el însuși pe actori și am jucat o piesă. În statele aflate sub cîrmuirea Bisericii (în afara celor trei Legate), femeile nu aveau voie să apară pe scenă. Cum eram tînăr și destul de arătos, mi s-a încredințat un rol feminin, ba chiar principalul rol, și sarcina de a spune prologul.

Prologul ăsta era atît de ciudat, încît mi s-a întipărit în minte și trebuie să-mi desfăt cu el cititorul. În secolul trecut, literatura italiană se afla într-o asemenea decadență încît, proză sau poezie, totul era plin de emfază ; metaforele, hiperbolele și antitezele luaseră locul bunului simț. Acest gust deformat mai dăinuia încă în 1720 ; tata era obișnuit cu el ; iată începutul strașnicei bucăți pe care a trebuit s-o recit : *Benignissimo Cielo !* (le vorbeam auditorilor mei) *ai rai del vostro splendissimo sole, eccoci quali farfalle, che spiegando le deboli ali de' nostri concetti, portiamo a si bel lume il volo,* etc. Asta ar însemna în traducere, nici mai mult nici mai puțin : *Prea blîndule cer, la razele soarelui tău foarte strălucitor, iată-ne ca niște fluturi, care, pe fragilele aripi ale cuvintelor, ne luăm zborul spre lumina ta* etc.

Acest încîntător prolog mi-a adus o baniță de zaharicale, sub care scena a fost acoperită, iar eu, aproape orbit. E felul în care publicul obișnuiește să aplaude în Statele Papale.

Piesa în care jucasem era *La Sorellina di Don Pilone* [1]; am fost mult aplaudat ; deoarece, într-un ținut în care

[1] *Sora lui Don Pilone sau zgîrcenia mai tare la stăpînă decît la slujnică*, piesă de *Girolamo Gigli (1660—1722).*

spectacolele sînt rare, spectatorii nu sînt cusurgii. Tata a găsit că eram priceput, dar că nu voi fi niciodată actor ; nu s-a înşelat.

Reprezentaţiile au durat pînă la sfîrşitul vacanţei. Cînd s-a redeschis şcoala, mi-am reluat locul de elev ; la sfîrşitul anului am trecut în cursul de retorică şi mi-am încheiat astfel studiile umanistice, izbutind să cîştig prietenia şi stima iezuiţilor ; aceştia se arătară gata să mă primească în ordinul lor, cinste la care nu m-am învoit.

În familia noastră s-au petrecut între timp multe schimbări ; neputînd îndura despărţirea de fiul ei mai mare, mama îşi rugă soţul să revină la Veneţia, sau, dacă nu, să-i îngăduie ei să stea cu el.

După multe scrisori şi multe deliberări se hotărî ca doamna Goldoni să vină împreună cu sora ei şi cu mezinul pentru a li se alătura celorlalţi membri ai familiei ; aşa s-a şi întîmplat.

În Perugia, mama nu s-a putut bucura de nici o zi în care să fie pe deplin sănătoasă, clima ţinutului nu-i pria ; născută şi obişnuită cu clima temperată a Veneţiei, ceţurile ţinutului muntos îi minau sănătatea.

A suferit mult ; cît pe ce să moară, dar a ştiut să treacă peste toate greutăţile şi primejdiile atît timp cît a socotit necesar să rămîn în oraş pentru a nu mă sili să-mi întrerup studiile, atît de înaintate.

De îndată ce am sfîrşit studiile de umanistică şi am încheiat şi anul de retorică, îl rugă pe tata să se gîndească şi la ea, iar el îi împlini bucuros dorinţa. Moartea protectorului său Antinori îi pricinuise unele neplăceri, medicii din Perugia nu-l priveau cu ochi buni ; se hotărî deci să părăsească ţinutul Perugiei şi să se apropie de lagunele mării Adriatice.

Capitolul IV

Proiectul a fost dus la îndeplinire în cîteva zile ; s-a cumpărat o caleaşcă cu patru locuri, fratele meu rămînînd peste număr ; am luat-o pe drumul care duce la Spoletto,

mai ușor de străbătut, și am ajuns la Rimini, unde se adunase toată familia contelui Rinalducci și unde am fost întîmpinați cu bucurie.

Important pentru mine era să nu-mi mai întrerup studiile literare ; tata mă hărăzise medicinii și trebuia să studiez filozofia.

Dominicanii din Rimini se bucurau de o mare faimă în domeniul logicei, care deschide calea către toate științele pozitive și speculative ; contele Rinalducci ne-a făcut cunoștință cu profesorul Candini, care m-a luat sub oblăduirea sa.

Domnul conte nu mă putea ține la el, așa că am fost dat în gazdă la domnul Battaglini, negustor și bancher, prieten și compatriot al tatii. Cu toate împotrivirile și părerile de rău ale mamei, care n-ar fi vrut să se despartă de mine niciodată, întreaga familie luă drumul Veneției, unde n-aveam să-i regăsesc decît atunci cînd părinții mei ar fi socotit nimerit să mă recheme.

S-au îmbarcat pentru Chioggia, într-o barcă specifică acelui ținut ; vîntul era prielnic și sosiră în scurtă vreme : dar mama era obosită și se opriră să se odihnească.

Clădit pe piloni ca și capitala, Chioggia e un oraș la șase leghe depărtare de Veneția. Are patruzeci de mii de suflete, tot oameni din popor : pescari și marinari, femei care lucrează dantele, cu care se face negoț foarte însemnat, și doar puțini locuitori se ridică deasupra celor de rînd.

Toți se împart acolo în două tagme, bogați și săraci ; bogații sînt cei ce poartă perucă și mantie, săracii cei care nu au decît o bonetă și o haină cu glugă, iar aceștia din urmă au adesea de patru ori mai mulți bani decît ceilalți.

Mama se simțea cît se poate de bine acolo, deoarece clima Chioggiei era deopotrivă cu cea din regiunea ei natală ; avea o locuință frumoasă ; se bucura de o priveliște plăcută și de o libertate încîntătoare ; soră-sa era îndatoritoare, fratele meu încă un copil, ca oricare altul, iar tata, care avea planuri de viitor, își împărtăși gîndurile soției, și ea se arătă de acord.

Nu trebuiau să se reîntoarcă la Veneția, spunea el, decît atunci cînd n-ar fi însemnat o povară pentru nimeni ; se cuvenea de aceea ca el însuși să meargă înainte la

Modena pentru a descurca acolo treburile familiei ; și așa făcu : iată-l pe tata la Modena, pe mama la Chioggia, pe mine la Rimini.

M-am îmbolnăvit de variolă : era o formă ușoară ; domnul Battaglioni nu-i înștiință pe părinții mei decît atunci cînd mă văzu în afară de orice primejdie ; nu poate fi cineva mai bine îngrijit, mai bine hrănit, decît am fost în acea împrejurare.

De cum am putut ieși din casă, tare grijulie și foarte zeloasă pentru binele meu, gazda mă îndemnă să mă duc la părintele Candini.

Deși nu voiam, m-am dus : acest dascăl, acest om vestit mă plictisea de moarte ; era blînd, înțelept, învățat, avea o mulțime de calități, dar era un adept al sfîntului Toma d'Aquino și nu se putea îndepărta de obișnuita-i metodă ; tertipurile lui scolastice mi se păreau de prisos, iar termeni ca *barbara* și *baralipton*, pur și simplu caraghioși. Scriam ce-mi dicta ; dar acasă, în loc să-mi recitesc caietele, îmi hrăneam mintea cu o filozofie mult mai utilă și mai plăcută ; îi citeam pe Plaut, Terențiu, Aristofan și fragmente din opera lui Menandru.

La cursurile care se țineau zilnic, nu prea străluceam, ce-i drept ; eram totuși, destul de dibaci pentru a-i face pe colegii mei să înțeleagă că nici lenea nici ignoranța nu mă sileau să rămîn nepăsător la lecțiile profesorului a căror lungime mă obosea și mă supăra ; se mai aflau printre ei cîțiva care gîndeau ca și mine.

Filozofia modernă nu făcuse încă progresele însemnate realizate între timp și li se cerea (mai ales eclesiasticilor) să urmeze filozofia sfîntului Toma sau a lui Scot, sau cea peripatetică, sau cea mixtă, care, toate la un loc, nu fac decît să se depărteze de filozofia bunului simț.

Pentru a alunga plictiseala, ce mă copleșea, aveam mare nevoie să-mi găsesc vreo distracție plăcută : prilejul s-a ivit și m-am folosit de el ; și nu va fi, poate, nimeni supărat să treacă împreună cu mine, din cercurile filozofice, în cele ale unei trupe de comedianți.

Se afla una la Rimini, care mi se păru încîntătoare ; vedeam pentru prima dată femei în teatru și am socotit că prezența lor împodobea mai cu haz scena. Rimini se află în Legatul Ravenna, aici femeile au voie să apară

pe scenă și n-ai să vezi în locul lor, ca la Roma, bărbați fără barbă sau cu bărbi mijite.

În primele zile mă duceam foarte modest la teatru, la parter, vedeam tineri de vîrsta mea în culise ; am încercat să pătrund acolo și n-am avut de întîmpinat nici o piedică; trăgeam cu coada ochiului la actrițe și ele mă priveau fără sfială. Încetul cu încetul, m-am dat pe brazdă; din vorbă-n vorbă, din întrebare-n întrebare, au aflat că eram venețian.

Toate-mi erau concetățene, nu mai conteneau cu dezmerdările și drăgălășeniile ; însuși directorul mă copleși cu bunăvoința sa ; mă rugă să iau masa la el, m-am dus ; de atunci nu l-am mai văzut pe cucernicul părinte Candini.

Contractul comedianților se apropia de expirare și urmau să plece ; plecarea lor mă mîhnea, într-adevăr. Într-o vineri, zi de odihnă în toată Italia, în afara Statului Veneției, am făcut o mică excursie. Toată trupa era de față și directorul vesti că plecarea va avea loc peste opt zile ; tocmise și corabia ce avea să-i ducă la Chioggia...

— Chioggia ! spusei, cu un strigăt de uimire !

— Da, domnule, trebuie să mergem la Veneția, dar ne vom opri în trecere, cincisprezece sau douăzeci de zile, la Chioggia, pentru a da acolo cîteva reprezentații.

— Ah! Dumnezeule! mama e la Chioggia și tare mi-ar face plăcere s-o revăd.

— Veniți cu noi.

— Da, da, (toți strigă, pe rînd), cu noi, cu noi, în corabia noastră ; vă veți simți bine, nu vă va costa nimic ; jucăm, rîdem, cîntăm, ne distrăm etc. Cum să mă împotrivesc atîtor plăceri ? De ce să las să-mi scape un asemenea prilej ? Primesc, făgăduiesc să merg cu ei și mă pregătesc de drum.

Încep prin a-mi înștiința gazda, dar se împotrivește cu îndîrjire ; stărui, și îl înștiințează pe contele Rinalducci ; îmi ridic toată lumea în cap. Mă fac că cedez, tac chitic ; în ziua plecării îmi vîr în buzunare două cămăși și o scufă de noapte ; mă duc în port, intru primul în corabie, mă ascund bine sub provă ; aveam la mine călimara de buzunar, îi scriu domnului Battaglini, cerîndu-i iertare ; îi spun că mă mînă dorința de a-mi vedea mama ; îl rog să

dăruiască boarfele mele slujnicei care mă îngrijise cît fusesem bolnav, și-l înștiințez că plec. Mărturisesc, am făcut o greșeală ; am mai făcut și altele, am să le mărturisesc cînd le-o veni rîndul.

Comedianții sosesc. „Unde-i domnul Goldoni ?" Iată-l pe Goldoni ieșind din ascunzătoare ; toți încep să rîdă ; mă felicită, mă alintă, ridicăm pînza : adio, Rimini.

Capitolul V

Actorii mei nu erau cei ai lui Scarron ; privită în ansamblu trupa îmbarcată era totuși hazlie.

Douăsprezece persoane, actori și actrițe, un sufleur, un mașinist, un paznic, opt servitori, patru cameriste, două doici, copii de toate vîrstele, cîini, pisici, maimuțe, papagali, păsări, porumbei, un miel; o adevărată arcă a lui Noe.

Vasul era foarte spațios, cu multe despărțituri, fiecare femeie își avea colțul ei, ferit de o perdea ; pregătiseră pentru mine un pat bun, alături de patul directorului, toată lumea se simțea bine.

Impresarul turneului, care era în același timp bucătar și chelar, scutură un clopoțel, dînd semnalul micului dejun ; toată lumea se strînse într-un fel de salon, încropit în mijlocul vasului, peste lăzi, cufere și baloturi ; pe o masă ovală se pusese cafea, ceai, lapte, friptură, apă și vin.

Prima amoreză ceru o supă ; nu se afla nici strop. Era furioasă ; am avut multă bătaie de cap pînă s-o potolim cu o ceașcă de ciocolată ; era actrița cea mai urîtă și cea mai năzuroasă.

După micul dejun se propuse, în așteptarea prînzului, obișnuita partidă de joc de cărți. Jucam tresept destul de bine, era jocul preferat al mamei și ea mă învățase.

Ne pregăteam tocmai să începem partida de tresept și una de pichet, dar o masă de pe punte, la care se juca faraon, atrase toată lumea ; capitalul mizat vădea că se joacă mai mult de plăcere decît pentru cîștig, directorul, de altfel, nici n-ar fi îngăduit altcum. Se juca, se rîdea, se

glumea, își făceau unii altora șotii ; clopoțelul vestește prînzul, mergem cu toții la masă.

Macaroane ! Toți se năpustesc, înfulecă trei castroane ; apoi friptură de vacă cu sos, friptură de pasăre rece, pulpă de vițel, desert și un vin excelent ; ah, ce prînz bun ! A mînca e a mînca cu poftă.

Am stat patru ore la masă ; s-a cîntat din felurite instrumente, s-a cîntat mult ; subreta cînta minunat, o priveam cu luare aminte, mă încerca un simțămînt ciudat ; vai ! o întîmplare curmă petrecerea ; un motan scăpă din cușca lui, era pisoiul primei amoreze ; ea îi chemă pe toți în ajutor ; toată lumea alergă după el ; motanul, tiran ca și stăpîna lui, se furișa, sărea, se ascundea unde vrei și unde nu vrei ; văzîndu-se urmărit, se cățără pe catarg. Doamnei Clarice i se făcu rău ; un marinar urcă să-l prindă, motanul sare în mare și acolo rămîne ; stăpîna lui e disperată, vrea să ucidă toate animalele ce-i ies în cale, vrea să-și zvîrle camerista în mormîntul scumpului ei pisoi ; toată lumea ia apărarea cameristei ; gîlceava devine generală ; vine directorul, o alintă pe femeia mîhnită, în cele din urmă rîde și ea, gata, a uitat de motan.

Dar cred că am spus de ajuns ; și ar însemna poate să abuzez de răbdarea cititorului dacă l-aș întreține cu asemenea fleacuri, care nu merită osteneala.

Vîntul nefiind prielnic, am rămas trei zile în larg ; mereu aceleași distracții, aceleași plăceri, aceeași poftă de mîncare ; într-a patra zi am ajuns la Chioggia.

Nu aveam adresa mamei, dar n-am căutat-o prea mult. Doamna Goldoni și sora ei purtau pălării : făceau parte din tagma bogătașilor și toată lumea le cunoștea.

L-am rugat pe director să mă-nsoțească ; s-a învoit bucuros și a venit cu mine ; cînd am ajuns, a cerut slujnicii să-i vestească sosirea ; eu rămăsesem în anticameră :

— Doamnă, îi spuse el mamei, vin din Rimini, am să vă dau vești de la fiul dumneavoastră.

— Ce face fiul meu ?

— Foarte bine, doamnă.

— E mulțumit ?

— Nu prea, doamnă ; suferă mult.

— De ce ?

— Pentru că e departe de iubita lui mamă.

— Bietul copil! Iare aş dori să-l am lîngă mine. (Auzeam toate astea şi-mi bătea inima.)

— Doamnă, urmă comediantul, mă gîndisem să-l aduc cu mine.

— De ce n-aţi făcut-o?

— Nu v-aţi fi supărat?

— De fel.

— Şi cum rămînea cu şcoala?

— Şcoala! Dar ce, nu putea să se întoarcă? De altfel, profesori se găsesc peste tot.

— V-ar face deci plăcere să-l vedeţi?

— Cea mai mare bucurie.

— Atunci, doamnă, iată-l. Deschide uşa, intru; mă arunc la picioarele mamei, ea mă sărută, lacrimile ne împiedică să vorbim. Obişnuit cu astfel de scene, comediantul ne spuse vorbe bune, îşi luă rămas bun de la mama şi plecă. Rămîn cu ea, îi mărturisesc cinstit prostia pe care-o săvîrşisem; mă mustră şi mă sărută; iată-ne pe amîndoi mulţumiţi. Mătuşa era plecată, cînd vine acasă, altă surpriză, alte îmbrăţişări; fratele meu era la gazdă.

A doua zi după sosirea mea, mama primi o scrisoare de la domnul Battaglini din Rimini; îi aducea la cunoştinţă fapta mea nechibzuită, plîngîndu-se cu multă amărăciune, şi o înştiinţa că va primi neîntîrziat un cufăr plin cu cărţi, cu albituri şi cu haine, de care slujnica lui n-avea nevoie. Mama se supără straşnic, se gîndi să mă certe; dar, fiindcă venise vorba de scrisori, îşi aminti că primise una, foarte interesantă, de la tata; se duse s-o caute, mi-o dădu şi iată ce cuprindea:

Pavia, 17 martie 1721

„Scumpa mea soţie,

Am să-ţi dau o veste bună cu privire la iubitul nostru fiu: îţi va face multă plăcere. După cum ştii, am plecat din Modena la Piacenza pentru a încheia socotelile cu domnul Barilli, vărul meu, care îmi mai datorează o parte din banii de zestre ai mamei; şi, dacă pot adăuga această sumă la dobînzile pe care le-am încasat acum la Modena, ne vom putea statornici în voie.

Vărul meu nu era la Piacenza; tocmai plecase la Pavia să fie faţă la cununia unui nepot al nevestei sale. Tot

pornisem la drum, călătoria nu era lungă, m-am hotărît deci să vin la Pavia ca să dau de el. Îl găsesc, îi vorbesc, recunoaște tot ce-mi datorează și am căzut la învoială. Îmi va plăti în șase ani ; dar iată ce mi s-a întîmplat în acest oraș.

Sosind, trag la hotelul Crucii Roșii : mi se cere să-mi spun numele, pentru a fi înregistrat la poliție. A doua zi, hangiul îmi înfățișează un lacheu al guvernatorului care, foarte cuviincios, mă roagă să mă duc, cînd voi dori, la palatul guvernamental. Deși îmi spusese cînd voi dori, *atunci nu mă prea simțeam cum aș fi dorit și nu mă dumiream ce-aveau cu mine.*

Ieșind în oraș, m-am dus mai întîi la vărul meu ; și, după ce ne-am pus treburile la cale, i-am spus și lui de așa-zisa poftire care nu înceta să mă nelinișească și l-am întrebat dacă nu cumva îl cunoaște pe guvernatorul Paviei ; îmi spuse că-l cunoaște de mult, că e marchizul de Goldoni-Vidoni, una dintre familiile nobile ale Cremonei și că e senator de Milano. La auzul numelui de Goldoni am alungat orice teamă, mi-am făcut tot felul de gînduri optimiste și nu m-am înșelat.

După-masă m-am dus la guvernator ; mă primi, cum nu se poate mai bine și mai politicos ; numele meu, înregistrat la poliție, trezise în el dorința de a mă cunoaște ; am stat mult de vorbă și i-am spus că eram de fel din Modena ; mi-a făcut cinstea de a-mi atrage atenția că orașul Cremona nu se afla prea departe de Modena ; sosi mai multă lume și atunci mă pofti să vin a doua zi, la prînz.

N-am uitat să mă duc la el, cum poate crezi ; la masă nu eram decît patru persoane și am mîncat foarte bine ; ceilalți meseni au plecat, după ce s-a servit cafeaua, așa că am rămas între patru ochi, domnul senator și cu mine.

Am vorbit despre o sumedenie de lucruri, mai ales despre familia, meseria și starea mea de acum ; în sfîrșit, ca să nu lungesc scrisoarea, mi-a făgăduit că va încerca să facă ceva pentru fiul meu mai mare.

La Pavia se află o Universitate tot atît de vestită ca aceea din Padova și sînt acolo mai multe colegii, unde nu se primesc decît bursieri ; domnul marchiz a făgăduit

să-mi facă rost de un loc, în Colegiul Papei ; dar, dacă se poartă bine, îl va lua pe Carlo sub ocrotirea sa.

Nu-i scrie fiului tău nimic din toate astea ; cînd mă întorc acasă am să-l chem și pe el, că vreau să-mi păstrez plăcerea de a-l înștiința chiar eu.

Sper că voi veni curînd etc."

Tot ce cuprindea scrisoarea era făcut să mă măgulească și să-mi trezească în suflet speranțe nemăsurate. Abia atunci am înțeles nesocotința escapadei mele ; mă temeam că tata va fi scandalizat și n-o să aibă încredere să mă lase într-un oraș și mai îndepărtat, unde aș avea cu mult mai multă libertate.

Mama mă încredință că va încerca să-mi ia apărarea față de tata, luînd totul asupra ei, cu atît mai mult cu cît căința mea îi părea adevărată.

Într-adevăr, eram destul de înțelept pentru vîrsta mea; dar mereu mi se năzărea să fac cîte o escapadă nesăbuită; veți vedea că asta mi-a adus multe necazuri, și poate că mă veți compătimi chiar, uneori.

Capitolul VI

Mama voia să mă scoată în lume și să mă înfățișeze cunoscuților ei ; dar toată îmbrăcămintea îmi era un surtuc vechi, care îmi slujise în călătoria pe mare drept haină, capot și pătură. Chemă atunci un croitor și curînd mi-am putut face apariția în societate.

Mi-am îndreptat mai întîi pașii către tovarășii de călătorie ; s-au bucurat cînd m-au văzut, mai aveau de stat douăzeci de reprezentații ; la teatru puteam intra fără bilet și îmi făgăduisem să folosesc prilejul dacă scumpa mea mamă s-ar fi învoit.

Mama ținea foarte mult la abatele Gennari, canonicul catedralei. Acest bun eclesiast era cam prea sever. În Italia, spectacolele nu sînt interzise de Biserica romană, actorii nu sînt excomunicați ; dar abatele Gennari susținea

că, piesele care se jucau pe atunci, erau dăunătoare pentru tineret; poate că nu greșea, iar mama mă opri să văd spectacolul.

Trebuia să ascult : nu mergeam la teatru, dar mă duceam să-i văd pe actori și, mai cu osebire, pe subretă. Întotdeauna mai apoi mi-au plăcut îndeobște subretele.

După zece zile sosește și tata ; tremur ; mama mă ascunde în odăița cu dichisuri și ia pe seama ei restul. Tata urcă scara, mama îi iese în întîmpinare, mătușa de asemenea ; urmează obișnuitele îmbrățișări. Tata pare supărat, încruntat ; nu-i voios, ca de obicei ; ele îl cred obosit și intră cu toții în casă ; iată primele cuvinte ale tatii :

— Unde e fiul meu ?

Mama răspunde cu bună-credință :

— Mezinul nostru e la gazda lui.

— Nu, nu, i-o trîntește tata, mînios, întreb de cel mare, trebuie să fie aici ; îl ascunzi, faci o mare greșeală, e un neobrăzat care trebuie pedepsit.

Mama, buimăcită, n-a mai știut ce să spună : rosti cuvinte vagi :

— Dar... cum așa ?...

Tata o întrerupse, bătînd din picior :

— Da, domnul Battaglini mi-a adus totul la cunoștință, mi-a scris la Modena, întorcîndu-mă pe acolo am găsit scrisoarea.

Amărîtă, mama îl roagă să mă asculte înainte de a mă condamna. Tata, tot mînios, întreabă iar unde sînt. Nu m-am mai putut stăpîni, am deschis ușa cu geam, fără a îndrăzni să înaintez.

— Ieșiți de aici, spune tata către soția sa și sora ei, lăsați-mă singur cu pușlamaua asta.

Ele ies, eu m-apropii tremurînd :

— O, tată !

— Cum, domnule ! prin ce-ntîmplare te afli aici ?

— Tată... ți s-a spus, pe semne...

— Da, mi s-a spus că, în ciuda dojenilor, a sfaturilor bune și împotriva tuturor, ai avut nerușinarea să părăsești fără veste Rimini.

— Ce aveam să fac la Rimini, tată ? Pentru mine era pierdere de vreme.

— Cum, pierdere de vreme ! studiul filozofiei e vreme pierdută ?

— Ah ! *filozofia scolastică, sologismele, entimemele, sofismele, nego, probo, concedo,* îți mai amintești de ele, tată ? (Nu s-a putut stăpîni și și-a mișcat puțin buzele, vădind că-i venea să rîdă ; eram destul de șmecher pentru a băga de seamă și am prins curaj.) Ah, tată, adăugai, dă-mă să învăț filozofia omului, adevărata morală, fizica experimentală.

— Haide, haide ; cum ai venit pînă aici ?

— Pe mare.

— Cu cine ?

— Cu o trupă de actori.

— Actori ?

— Sînt oameni de treabă, tată.

— Cum îl cheamă pe director ?

— Pe scenă, Florindo și se numește Florindo dei Maccheroni.

— Ah ! Îl cunosc ; e un om cumsecade, juca rolul lui *Don Juan* în *Ospățul lui Petru ;* s-a apucat să mănînce macaroanele lui Arlechino, de aici i se trage porecla.

— Te încredințez, tată, că trupa asta...

— Unde s-a dus trupa ?

— E aici.

— Aici ?

— Da, tată.

— Joacă aici ?

— Da, tată.

— Mă voi duce s-o văd.

— Și eu, tată ?

— Tu, ștrengarule ! Cum o cheamă pe prima amoreză ?

— Clarisa.

— Ah, ah, Clarisa... excelentă actriță, urîtă, dar deșteaptă foc.

— Tată...

— Va trebui, așadar, să mă duc să le mulțumesc ?

— Și eu, tată ?

— Nefericitule !

— Îți cer iertare.

— Haide, lasă... de data asta... Intră mama, auzise totul : e tare mulţumită că m-am împăcat cu tata.

Îi vorbeşte de abatele Gennari, nu pentru a mă împiedica să merg la teatru, că tatei îi plăcea teatrul la fel ca şi mie, dar pentru a-l înştiinţa că, măcinat de felurite boli, canonicul îl aştepta cu nerăbdare, că dăduse sfoară în oraş despre vestitul medic veneţian, elev al celebrului doctor Lancisi, pe care cu toţii îl aşteptau cît mai curînd şi că era de ajuns să se arate, pentru a avea mai mulţi bolnavi decît şi-ar fi putut dori.

Aşa se şi întîmplă, toată lumea trăgea de doctorul Goldoni ; veneau la el bogaţi şi săraci, iar săracii plăteau mai bine decît bogaţii.

Închirie, deci, un apartament mai spaţios şi se aşeză la Chioggia, urmînd să rămînă acolo cît avea să-l favorizeze norocul şi pînă să vină vreun alt medic la modă ca să-i ia locul.

Văzînd că stau fără treabă, şi cum în oraş nu se aflau dascăli buni cu care să pot învăţa, tata se hotărî să facă şcoală cu mine.

Mă hărăzise medicinei ; şi, în aşteptarea scrisorilor de chemare la colegiul din Pavia, mă puse să-l însoţesc în vizitele pe care le făcea zilnic la bolnavi ; îşi spunea că puţină practică, înainte de a studia teoria, mi-ar da o oarecare cunoaştere a medicinei, care mi-ar fi fost tare de folos pentru înţelegerea cuvintelor de specialitate şi a primelor noţiuni ale meseriei.

Medicina nu-mi prea plăcea, dar trebuia să mă supun : altfel s-ar fi spus că nu vreau să fac nimic.

L-am urmat deci pe tata ; pe cei mai mulţi dintre bolnavi îi vedeam împreună ; le luam pulsul, priveam urina, cercetam scuipaţii şi făceam multe alte lucruri care mă dezgustau. Răbdare ; cît timp trupa îşi continua reprezentaţiile (ajunsese chiar la treizeci şi şase) mă socoteam despăgubit.

Tata era destul de mulţumit de mine, iar mama cu atît mai mult. Dar *unul din cei trei duşmani ai omului*, sau poate doi, sau chiar toţi trei la un loc, au început să m-ațîţe şi să-mi tulbure liniştea.

Tata a fost chemat la o bolnavă foarte tînără şi tare frumoasă ; mă luă cu el, nebănuind despre ce boală era

vorba. Cînd înţelese că trebuiau făcute cercetări şi observaţii mai amănunţite, îmi spuse să ies din cameră ; şi de atunci, de cîte ori intra în odaia domnişoarei, eram condamnat să-l aştept într-un salon foarte mic şi cît se poate de întunecos.

Mama tinerei bolnave, o făptură tare cuviincioasă şi cu purtări alese, nu răbda să mă ştie singur ; voia să-mi ţină tovărăşie şi-mi vorbea mereu de fiica ei.

Mulţumită talentului şi îngrijirilor tatei, copila ei era în afară de primejdie ; se simţea bine şi vizita din ziua aceea trebuia să fie ultima. Am felicitat-o : i-am mulţumit pentru amabilitatea avută faţă de mine şi am sfîrşit prin a spune :

— Dacă nu voi mai avea cinstea de a vă vedea...

— Cum, îmi spuse ea, n-o să ne mai vedem ?

— Dacă tata nu mai vine pe-aici.

— Ai putea veni dumneata.

— De ce ?

— De ce ? Ascultă, fiica mea e sănătoasă, nu mai are nevoie de domnul doctor : dar nu m-ar supăra să-i faci din cînd în cînd cîte o vizită de prietenie, pentru a vedea... dacă totul merge bine..., dacă n-are nevoie... de o curăţenie... dacă n-ai nimic mai bun de făcut, pofteşte, te rog, uneori pe la noi.

— Dar domnişoara va vrea să vin ?

— Oh ! dragul meu, nici vorbă ; fiica mea te-a văzut şi nu doreşte decît să te cunoască.

— Doamnă, cinstea e prea mare ; dar dacă află tata ?

— Nu va afla : de altfel fiica mea îi este pacientă şi el nu poate avea nimic împotrivă ca fiul lui să vină s-o vadă.

— Dar de ce nu m-a lăsat să intru în odaie ?

— Pentru că... odaia e mică ; e cald.

— Aud o mişcare ; cred că este tata.

— Haide, haide, vino să ne vezi.

— Cînd ?

— Diseară, dacă vrei.

— Dacă pot.

— Fiica mea va fi încîntată.

— Şi eu la fel.

Tata iese ; plecăm ; toată ziua visez, îmi fac tot felul de gînduri, din clipă în clipă iau alte hotărîri. Vine şi

scara. Tata urma să se ducă la o consultaţie ; iar eu aveam să ajung pe înnoptat la uşa bolnavei însănătoşite.

Intru : gazdele-s drăguţe şi politicoase ; sînt îmbiat să beau, nu refuz nimic ; amîndouă scotocesc prin cămară, dar nu mai e vin ; ar trebui să se mai cumpere şi-mi şi duc mîna la buzunar. Cineva bate la uşă, i se deschide ; e servitorul mamei ; mă văzuse intrînd, le cunoştea bine pe cele două netrebnice ; un înger l-a trimis. Îmi şopteşte ceva la ureche ; îmi vin în fire şi plec îndată.

Capitolul VII

Dezmeticindu-mă din rătăcirea în care mă cufundase neastîmpărul tinereţii, priveam cu groază primejdia la care mă expusesem.

Eram vesel din fire, dar înclinat încă din copilărie către stări de ipohondrie sau melancolie, care-mi întunecau mintea.

Apucat de un violent acces al acestei boli depresive, căutam să mă distrez şi nu ştiam cum. Comedianţii mei plecaseră, Chioggia nu-mi mai oferea distracţii potrivite, medicina nu-mi plăcea ; devenisem trist, visător ; slăbeam văzînd cu ochii.

Părinţii nu întîrziară să-şi dea seama ; m-a iscodit mai întîi mama, i-am mărturisit necazurile mele. Într-o zi, pe cînd eram la masă numai noi, fără musafiri şi fără slugi, mama aduse vorba despre mine şi a început o dezbatere de două ore ; tata ţinea morţiş să mă dedic medicinei ; zadarnic mă frămîntam, făceam mofturi, mă îmbufnam, el o ţinea pe-a lui ; în cele din urmă, mama îi dovedi că greşeşte şi iată cum :

— Marchizul de Goldoni, spuse ea, binevoieşte să se ocupe de copilul nostru. Dacă băiatul ajunge un medic bun, ocrotitorul său îl va putea sprijini, e adevărat, dar va putea el să-i dea bolnavi ? Va putea el sili lumea să-l prefere altora ? Ar putea să-i facă rost de un loc de profesor la Universitatea din Pavia ; dar cît timp şi cîtă trudă

ca să ajungi pînă acolo ! Dimpotrivă, dacă fiul meu ar studia dreptul, dacă ar fi avocat, un senator de Milano i-ar putea aranja situaţia fără pic de trudă şi fără nici o greutate.

Tata nu răspunse nimic : tăcu cîteva clipe, apoi se întoarse către mine şi-mi spuse glumind :

— Ţi-ar plăcea *Codul* şi *Digestele* lui Justinian ?

— Da, tată, i-am răspuns, mult mai mult decît aforismele lui Hipocrat.

— Mama ta, adăugă el, e femeie : mi-a adus argumente serioase şi m-aş putea învoi : dar între timp nu trebuie să stai cu braţele încrucişate, aşa că vei urma să mă-nsoţeşti.

Iată-mă din nou amărît. Atunci mama îmi ia cu înflăcărare apărarea : îl sfătuieşte pe tata să mă trimită la Veneţia, la unchiul Indric, unul dintre cei mai buni procurori ai baroului din capitală şi se oferă să mă însoţească chiar ea şi să rămînă cu mine pînă la plecarea mea la Pavia. Mătuşa sprijină planul surorii sale ; ridic mîinile şi plîng de bucurie : tata se-nvoieşte : voi pleca, deci, cît mai curînd, la Veneţia.

Iată-mă din nou mulţumit : gîndurile negre mi se risipesc pe dată. După patru zile plec împreună cu mama : n-avem de mers decît patru leghe , ajungem la Veneţia, la ora prînzului : tragem la domnul Bertani, unchiul mamei şi a doua zi ne ducem la domnul Indric.

Am fost primiţi cît se poate de bine. Domnul Paul Indric se căsătorise cu mătuşa mea dinspre tata. Un soţ bun şi bun tată, o mamă bună şi bună soţie, copii cum nu se poate mai bine crescuţi, era o familie încîntătoare. Instalat în biroul notarialului, eram al patrulea secretar, dar mă bucuram de privilegiile pe care înrudirea nu putea să nu mi le ofere.

Îndeletnicirea mi se părea mai plăcută decît aceea oferită de tata la Chioggia : dar avea să fie tot atît de zadarnică, pentru mine, ca şi cealaltă.

Presupunînd că urma să exercit profesia de avocat la Milano, n-aş fi putut profita de practica făcută la baroul din Veneţia, deoarece nicăieri altundeva în Italia nu era recunoscută ; nimeni n-ar fi putut bănui vreodată că, datorită unor ciudate şi silnice întîmplări, aveam să pledez cîndva chiar în acest palat, unde mă socoteam atunci străin.

Imi făceam datoria cum trebuia și meritam laudele unchiului meu, dar foloseam totodată plăcuta ședere la Veneția și mă distram.

Era, de fapt, orașul meu natal, dar fusesem prea tînăr cînd îl părăsisem si nu-l cunoșteam.

Veneția e un oraș atît de extraordinar, încît nu ți-l poți închipui într-adevăr, fără să-l fi văzut. Hărțile, planurile, machetele, descrierile nu-s de ajuns, trebuie să-l vezi. Toate orașele din lume se aseamănă, mai mult sau mai puțin ; Veneția nu poate fi asemuită cu nici unul ; de cîte ori am avut prilejul s-o revăd, după o îndelungată absență, am încercat aceeași surpriză : pe măsură ce înaintam în vîrstă, pe măsură ce mi se îmbogățeau cunoștințele și puteam să fac comparații, îi descopeream noi amănunte și noi frumuseți.

De data asta am văzut-o cu ochii unui tînăr de cincisprezece ani, care nu putea pătrunde ce avea mai de preț și nu o putea compara decît cu micile orașe în care locuise. Iată ce m-a izbit mai mult : o perspectivă surprinzătoare, de la bun început, o nesfîrșită întindere de insulițe atît de apropiate și atît de legate între ele prin poduri, încît credeai că vezi un continent înălțat pe o cîmpie și scăldat din toate părțile de-o netărmurită mare.

De fapt, nu e marea, ci o lagună foarte întinsă, mai mult sau mai puțin acoperită de apă, cu întretăierea cîtorva porturi și canale adînci, ce duc nave mari și mici în oraș și în împrejurimi.

Dacă intri dinspre San Marco, printr-o uluitoare mulțime de vase de toate felurile, vase de război, vase comerciale, fregate, galere, bărci, corăbii, gondole, debarci pe un țărm numit *Piazzeta* (piață mică), unde vezi într-o latură palatul și biserica ducală, care vestesc măreția Republicii, iar de cealaltă latură, piața San Marco, înconjurată de portice construite după desenele lui Palladio și ale lui Sansovino. Mergi pe străzile cu prăvălii de mărunțișuri, pînă la puntea Rialto, calci pe pietre cubice de marmură de Istria, ciugulite cu dalta pentru a nu fi lunecoase, străbați un loc care are înfățișarea unui bîlci veșnic și ajungi la puntea ce sare peste marele canal printr-un singur arc larg de nouăzeci de picioare îngăduind, datorită

înălţimii, trecerea bărcilor şi luntrelor atunci cînd fluxul mării este în cea mai mare creştere, care oferă trecătorilor trei căi diferite şi poartă pe bolta lui douăzeci şi patru de prăvălii, cu locuinţele şi acoperişurile lor plumbuite.

Mărturisesc că priveliştea mi s-a părut uluitoare ; n-am găsit-o înfăţişată, aşa cum este, în cărţile de călătorii pe care le-am citit. Cer iertare cititorului, dacă m-am desfătat puţin.

Deocamdată, n-am să mai spun nimic · dar îmi propun să dau cîteva amănunte despre moravurile şi obiceiurile din Veneţia, despre legile şi constituţia ei, pe măsură ce împrejurările mi-o vor îngădui şi cunoştinţele mele vor fi dobîndit temei şi mai multă precizie. Voi încheia acest capitol printr-o restrînsă dare de seamă asupra spectacolelor.

Sălile de spectacol se numesc, în Italia, „teatre". La Veneţia sînt şapte, purtînd fiecare numele sfîntului, patron al parohiei respective.

Teatrul *Sfîntului Ioan Gură de Aur* era. pe atunci, cel mai de seamă teatru din oraş, unde se dădeau spectacole de operă, unde debutase cu dramele lui, Metastasio şi unde cîntaseră Farinelli, Faustina şi Cozzoni.

Astăzi, primul loc îl deţine teatrul *Sfîntului Benedict*. Celelalte cinci se numesc : *Sfîntul Samuel, Sfîntul Luca, Sfîntul Înger, Sfîntul Cassian* şi *Sfîntul Moise.*

Din aceste şapte teatre, două dau de obicei spectacole de operă, două de operă-comică şi trei de comedie.

Voi vorbi despre fiecare în parte cînd voi deveni autorul „la modă" al acestui oraş ; pentru că n-a fost unul care să nu fi jucat piese de-ale mele şi să nu fi contribuit la cîştigul şi faima mea.

Capitolul VIII

Făceam destul de bine faţă slujbei pe care o aveam la procurorul Veneţiei ; îndeplineam cu multă uşurinţă formalităţile şi rezumatul unui proces ; unchiul meu ar fi dorit să rămîn la el, dar o scrisoare de la tata mă rechemă acasă.

La Colegiul Papei se făcuse un loc liber ; fusese reținut pentru mine ; marchizul de Goldoni ne dădea de știre, sfătuindu-ne să plecăm cît mai grabnic.

Mama și cu mine am părăsit deci Veneția și ne-am dus la Chioggia. Baloturile au fost făcute, cuferele legate cu funii, mama era înlăcrămată, mătușa la fel ; fratele meu, pe care-l scoseseră de la gazdă, tare ar fi dorit să plece cu mine ; despărțirea a fost înduioșătoare, dar diligența venise și trebuia să ne despărțim.

Am pornit pe drumul ce duce la Rovigo și Ferrara și de-acolo am ajuns la Modena, unde am rămas trei zile, locuind la domnul Zavarisi, notar foarte cunoscut în acest oraș și rudă apropiată de-a mamei.

Acest holtei vrednic și cumsecade se îngrijea de toate afacerile tatei ; încasa rentele de la primărie și chiria de la case ; ne-a dat bani și am plecat la Piacenza.

Acolo tata nu uită să-i facă o vizită vărului său Barilli, care nu-și prea ținuse făgăduielile și, cu duhul blîndeții, îl făcu să-i achite dobînzile datorate pe doi ani împliniți ; așa încît eram destul de bine căptușiți cu bani gheață ; ne-au prins tare bine în împrejurările neprevăzute în care ne-am aflat mai apoi.

Ajungînd la Milano, am tras la hanul celor „Trei Regi" și-n ziua următoare ne-am dus la marchizul și senatorul Goldoni.

Am fost primiți cum nu se poate mai bine ; ocrotitorul meu s-a arătat mulțumit de mine, iar eu, pe deplin mulțumit de el. S-a vorbit despre colegiu, hotărîndu-se chiar ziua cînd aveam să mergem la Pavia ; dar, privindu-mă mai atent, domnul marchiz ne întrebă, pe tata și pe mine, de ce purtam haina laică și nu guleraşul preoțesc.

Nu știam ce voia ; pe scurt, am aflat pentru întîia oară că, pentru a intra la colegiul Ghislieri, zis „Colegiul Papei", trebuia neapărat : 1. ca bursierii să fi primit tonsura : 2. să aibă un atestat de stare civilă și de moralitate ; 3. un alt atestat, că n-au încheiat o căsătorie ; 4. extrasul de botez.

Tata și cu mine am rămas stane de piatră ; nimeni nu ne spusese nimic. Domnul senator era încredințat că știm cum stau lucrurile deoarece-l însărcinase cu asta pe secretarul său ; îi dăduse o notă, ca să ne-o trimită. Secre-

tarul a uitat de ea ; nota rămăsese în biroul lui. Își ceru de nenumărate ori scuze, ceru iertare ; stăpînul lui era bun. n-am fi cîștigat nimic dovedindu-ne neîndurători.

Trebuia să dregem lucrurile : tata se hotărî să-i scrie mamei. Ea se duse la Veneția, bătu la o mulțime de uși ; certificatele de burlăcie și de bune moravuri se puteau dobîndi lesne, iar extrasul de botez și mai lesne : încurcătura cea mai mare era cu tonsura. Patriarhul Veneției nu voia să-mi dea încuviințarea pentru a fi hirotonisit de un alt episcop, fără constituirea patrimoniului cerut de canoanele bisericii. Cum să facem ? Bunurile tatălui meu nu se aflau în statele Veneției, cele ale mamei erau bunuri substituite, așa încît trebuia ajuns la Senat pentru obținerea dispensei. Ce tărăgăneală ! cîte necazuri ! cît timp pierdut ! Cu scuzele și stîngăcia lui, domnul secretar senatorial ne-a costat tare mulți bani. Răbdare : mama făcu o seamă de demersuri, care izbutiră în cele din urmă ; dar în timp ce ea se zbate la Veneția pentru fiul ei, ce vom face noi la Milano ? Iată ce am făcut :

Am stat timp de cincisprezece zile la Milano, mîncînd în fiecare zi, la prînz și seara, la ocrotitorul meu, care ne arăta tot ce era mai frumos în acest minunat oraș, capitală a Lombardiei austriece. Deocamdată n-am să spun nimic despre Milano : aveam să-l revăd și voi vorbi in voie cînd am să fiu mai vrednic să vorbesc despre el.

Între timp mi s-au schimbat hainele ; mi-am pus gulerașul de preot : pe urmă am plecat la Pavia, înarmați cu o mulțime de scrisori de recomandație. Am tras la o casă de burghezi înstăriți și, la colegiul în care urma să fiu primit, am fost înfățișat superiorului.

Senatorul Goldoni ne dăduse o scrisoare pentru domnul Lanzio, profesor de drept : chiar acesta m-a condus la Universitate ; am intrat cu el în clasa unde preda și, în așteptarea titlului de colegian, nu-mi pierdeam vremea.

Domnul Lanzio era un jurisconsult de mare valoare. Avea o bibliotecă bine înzestrată ; îmi stătea la dispoziție, ca și masa lui, iar doamna, soția sa, era cît se poate de prietenoasă cu mine. Era încă destul de tînără și ar fi trebuit să fie frumoasă, dar era slutită îngrozitor de-o gușă uriașă, care-i atîrna de la bărbie pînă la piept. Asemenea podoabe nu sînt rare la Milano și Bergamo ; dar cea

a doamnei Lanzie era de-un soi deosebit, pentru că avea în jurul ei o mică familie de guşi mici. Pentru femei, variola e o plagă cumplită, dar cred că nici o tînără ciupită de vărsat nu şi-ar schimba semnele pe o guşă milaneză.

Profitam mult de biblioteca profesorului . am parcurs constituţia dreptului roman şi mi-am făcut capul tobă de cunoştinţele necesare profesiunii căreia îi eram destinat.

Nu mă opream întotdeauna la textele de jurisprudenţă ; se aflau acolo rafturi încărcate cu o colecţie de comedii vechi şi moderne : era lectura mea preferată. Îmi propusesem, cît voi sta la Pavia, să-mi împart timpul între studiul legilor şi studiul teatrului : dar, o dată cu intrarea mea la colegiu, mai mult m-am risipit decît am studiat, aşa că bine am făcut profitînd de cele trei luni cît a trebuit s-aştept dispensa şi certificatele de la Veneţia.

Înarmat cu mai multe cunoştinţe şi cu o plăcere sporită, am recitit poeţii greci şi latini, spunîndu-mi în sinea mea : „Mult aş dori să-i pot imita în concepţia, stilul şi claritatea lor : dar n-aş fi mulţumit dacă lucrările mele n-ar fi mai vii, mai bogate în situaţii comice, cu caractere mai reliefate şi deznodăminte mai fericite. *Facile inventis addere.*[1]" Trebuia să-i respectăm pe marii maeştri, care ne-au deschis drumul ştiinţelor şi al artelor ; dar fiecare secol îşi are mentalitatea dominantă şi, fiecare climat — stilul naţional. Autorii greci şi latini au cunoscut natura şi au urmat-o îndeaproape ; dar au înfăţişat-o fără văl şi fără cruţare. Iată de ce Părinţii Bisericii au scris împotriva spectacolelor, iar papii le-au excomunicat ; cu timpul, au devenit mai cuviincioase şi anatema a fost ridicată în Italia : la fel ar fi trebuit să se întîmple, ba cu atît mai mult, în Franţa, asprimea de acolo fiind o ciudăţenie pe care n-o pot înţelege.

Scormonind mereu în bibliotecă, am dat peste colecţii întregi de teatru englezesc, spaniol şi francez : însă n-am dat peste nici o colecţie italiană. Se aflau pe ici, pe colo piese vechi italiene, dar nici o culegere, nici o colecţie care să fi putut face cinste Italiei. Mi-am dat atunci seama cu durere că acestei naţiuni, care cunoscuse arta dramatică

[1] Uşor e să adaugi la cele descoperite (lat.).

înaintea oricărei alte națiuni moderne, îi lipsea ceva hotărîtor : nu puteam înțelege cum de Italia neglijase, dispreţuise şi coborîse această artă ; doream pătimaş să-mi văd patria ridicîndu-se la nivelul celorlalte ţări şi-mi făgăduiam să ajut la una ca asta.

Dar iată sosind din Veneţia o scrisoare care ne aduce dispensa, certificatele şi extrasul meu de botez. Această ultimă hîrtie era gata să ne vîre într-o nouă încurcătură.

Ar fi trebuit să aştept doi ani pînă s-ajung la vîrsta legală pentru primirea în colegiu ; nu ştiu care a fost sfîntul care a săvîrşit minunea, dar ştiu că într-o bună zi m-am culcat avînd numai şaisprezece ani şi că a doua zi, cînd m-am sculat, aveam optsprezece.

Capitolul IX

Neavînd avere părintească, mama aranjase cu iscusinţă primirea dispenselor de la patriarhul Veneţiei ; un secretar de la Senat (domnul Cavanis) le trimisese, cu condiţia ca, dacă aveam să îmbrăţişez cariera eclesiastică, trebuia să mi se constituie o rentă. Am fost deci consacrat de către cardinalul Cusani, arhiepiscop de Pavia şi, părăsind capela eminenţei-sale, m-am înfăţişat împreună cu tata la colegiu.

Superiorul, numit aici *prefect*, era abatele Bernerio, profesor de drept canonic la Universitate, protonotar apostolic şi, în virtutea unei bule emisă de papa Pius al V-lea, beneficia de titlul de prelat supus direct al Sfîntului Scaun. Am fost primit de prefect, vice-prefect şi preotul miluitor. Mi se ţinu o mică predică ; am fost înfăţişat celor mai vechi elevi. Iată-mă instalat : tata mă sărută, mă părăseşte şi o porneşte a doua zi spre Milano, ca să se-ntoarcă acasă.

Abuzez poate cam mult, iubite cititor, de bunăvoinţa ta ; îţi povestesc necazuri care n-au de ce să te intereseze şi care nici măcar nu te înveselesc ; dar aş dori să-ţi vorbesc despre colegiul în care ar fi trebuit să-mi găsesc norocul şi unde n-am aflat decît nenorocire. Aş vrea să-ţi mărturisesc greşelile mele şi-n acelaşi timp să-ţi dovedesc

că, la vîrsta și-n situația în care mă aflam, mi-ar fi trebuit o mare virtute pentru a le ocoli. Ascultă-mă cu răbdare.

În colegiu eram bine hrăniți și bine adăpostiți ; aveam libertatea de a merge la Universitate, dar noi ne duceam peste tot ; regulamentul cerea să ieșim doi cîte doi și să ne întoarcem tot așa ; ne despărțeam, însă, la primul colț de stradă, dîndu-ne întîlnire pentru întoarcere ; iar, dacă se întîmpla să ne-ntoarcem de unul singur, portarul lua bacșișul și nu sufla o vorbă. Slujba lui era la fel de mănoasă ca a ușierului unui ministru.

Eram bine îmbrăcati și eleganti ca preoții ce cutreieră saloanele : postav englezesc, mătase franțuzească, broderii, dantele, un fel de capot fără mîneci peste haină și un patrafir de catifea prins pe umărul stîng, pe care era brodat în aur și argint blazonul Ghislieri, avînd deasupra mitra pontificală și cheile sfîntului Petru. Acest veșmînt, numit *sovrana,* care e și deviza colegiului, dă un aer măreț și măgulește cochetăria unui tînăr. Colegiul, după cum vedeți, nu era o comunitate de copii ; puteai face tot ce doreai ; multă pierdere de timp în școală și multă libertate în afara ei. Acolo am învățat scrima, dansul, muzica și desenul ; tot acolo am învățat și toate jocurile de societate și de noroc, cu putință. Cele din urmă nu erau îngăduite, dar le jucam totuși, iar cel numit *prima* m-a costat scump.

Deîndată ce ieșeam din colegiu, ne uitam de departe la Universitate și mergeam să ne înfundăm în casele cele mai plăcute ; cetățenii orașului îi priveau de aceea pe colegienii din Pavia la fel ca pe ofițerii de garnizoană ; bărbații-i urau, femeile-i primeau. Jargonul meu venețian le plăcea doamnelor și-mi dădea un soi de întîietate față de colegi ; vîrsta și chipul meu nu erau respingătoare ; cupletele și șansonetele mele, de ajuns de gustate.

E oare vina mea că mi-am pierdut vremea ? Da, pentru că printre cei patruzeci, cîți eram, se aflau și cîțiva înțelepți gata formați și ar fi trebuit să iau pildă de la ei ; dar n-aveam decît șaisprezece ani ; eram vesel, slab, îmi plăceau petrecerile și mă lăsam sedus și tîrît.

Dar am spus destule despre primul an de colegiu ; vacanța se apropie ; începe pe la sfîrșitul lui iunie și nu ne vom înapoia la cursuri decît la capătul lui octombrie.

Capitolul X

Patru luni de vacanță ! șaizeci de leghe pentru a mă duce acasă și tot atîtea pentru a mă întoarce ! La colegiu nu se plăteau taxe , dar cheltuiala cu drumul era destul de însemnată.

Aș fi putut rămîne undeva în gazdă la Pavia : dar nici un colegian străin nu rămînea. În vacanță nu se poartă *sorrana* și, fără blazoanele papei pe umăr, ne puteam teme că burghezii din Pavia ne-ar fi tăgăduit unele drepturi cîștigate, de care eram obișnuiți să ne bucurăm.

Eram sigur de altfel că, ducîndu-mă s-o văd, îi voi face mamei cea mai mare plăcere. M-am hotărît, așadar, să plec : și, neavînd bani, am călătorit pe apă, cu fratele intendentului de la colegiu drept slugă și îndrumător. Călătoria n-a avut nimic deosebit. Părăsisem Chioggia în haină laică și mă întorceam în veșmînt preoțesc : gulerul meu de eclesiast nu prea inspira cucernicie ; dar mama, care era cucernică, și-a închipuit că primește în casă un apostol. Mă îmbrățișă cu oarecare respect și mă rugă să-mi dojenesc fratele, care o cam supăra.

Era un băiat tare vioi și pătimaș, care fugea de la școală ca să meargă la pescuit, se bătea la unsprezece ani ca un diavol și nu-i păsa de nimeni. Cunoscîndu-l bine tata-l hărăzise carierei militare ; mama voia să facă din el un călugăr ; ceea ce era o veșnică pricină de certuri între ei.

Nu mă prea sinchiseam de fratele meu ; încercam să mă distrez și nu izbuteam ; Chioggia mi s-a părut mai plicticoasă ca niciodată. Pe vremuri, aveam o mică bibliotecă : am căutat vechiul meu volum al lui Ciccognini, dar n-am găsit decît o parte din el ; fratele meu își făcuse, din rest, jucărioare.

Canonicul Gennari rămăsese prietenul casei : tata îl vindecase de toate bolile pe care le-avea și pe care nu le-avea ; stătea mai mult la noi, decît la el acasă. L-am rugat să-mi facă rost de niște cărți, însă în genul dramatic, dacă se poate. Domnul canonic nu era familiarizat cu literatura ; îmi făgădui totuși să facă tot ce era în stare și se ținu de cuvînt.

Peste cîteva zile îmi aduse o piesă veche, legată în pergament: și mi-o încredință, fără să-și dea osteneala s-o citească, punîndu-mă să-i făgăduiesc că i-o voi înapoia cît de curînd, deoarece o luase, fără să spună, din biblioteca unui confrate.

Era *Mătrăguna* lui Machiavelli. N-o cunoșteam; auzisem însă vorbindu-se de ea și știam că nu era o operă prea castă.

De prima dată am citit-o pe nerăsuflate și-am recitit-o de zece ori. Mama nu cercetase ce fel de carte citeam, deoarece îmi fusese dată de un preot, dar, intrînd într-o zi în camera mea, tata mă surprinse făcînd note și observații asupra *Mătrăgunei*. El o citise: știa cît era de primejdioasă pentru un tînăr de șaptesprezece ani; vru să știe de la cine o aveam, i-am spus; mă dojeni amarnic și se certă cu bietul canonic, ce nu păcătuise decît din nepăsare.

Aveam argumente foarte puternice și bine întemeiate pentru a mă desvinovăți față de tata: dar n-a vrut să m-asculte.

Nu stilul liber și nici intriga scandaloasă a piesei mă făceau s-o găsesc bună: dimpotrivă, deșănțarea ei mă revolta, și îmi dădeam și eu seama că mărturisirea dusă prea departe însemna o crimă cumplită față de Dumnezeu și față de oameni: era însă prima piesă de caracter care-mi căzuse în mînă și de asta eram încîntat.

Aș fi dorit ca pornind de la această comedie, autorii italieni să fi urmat să scrie altele cuviincioase și decente, caracterele luate din natură înlocuind intrigile fanteziste.

Dar îi era hărăzită lui Molière cinstea de a înnobila și de a da o menire comediei, luînd în rîs viciile și caraghioslîcurile oamenilor și silindu-i astfel să se îndrepte.

Încă nu-l cunoșteam pe acest scriitor vestit, pentru că nu cunoșteam limba franceză: mi-am propus s-o învăț și, între timp, am luat obiceiul de-a privi oamenii cu mai multă atenție și de a nu-i trece cu vederea pe cei ciudați.

Vacanța se și apropia de sfîrșit: trebuia să plec: un abate, cunoscut de-al nostru, trebuia să meargă la Modena; tata se folosi de prilej și mă trimise cu el, cu atît mai bucuros cu cît aveam de luat acolo niște bani.

Tovarăşul meu de călătorie şi cu mine am plecat cu poştalionul de Modena ; am ajuns după două zile şi am tras la un chiriaş al tatălui meu, care închiria camere mobilate.

Se afla în acea casă o slujnică, nici bătrînă, nici tînără, nici urîtă, nici frumoasă ; mă privea cu ochi galeşi şi mă îngrijea cu o deosebită atenţie ; glumeam cu ea ; se potrivea cu dragă inimă la glumele mele şi, din cînd în cînd, lăsa să-i picure cîteva lacrimi. În ziua plecării mă scol devreme, ca să sfîrşesc cu făcutul bagajelor ; iat-o pe Toinette (era numele fetei) că vine-n încăperea mea şi, fără vorbă multă, mă sărută. Nu eram destul de stricat ca să mă folosesc de prilej ; o ocolesc ; ea stăruie şi vrea să plece cu mine.

— Cu mine !

— Da, dragul meu, sau, de nu, mă arunc pe fereastră.

— Dar plec cu diligenţa poştei.

— Ei şi, nu vom fi decît noi doi.

— Şi servitorul meu ?

— Locul lui e la spate.

Stăpînul şi stăpîna o caută pe Toinette peste tot. Intră ; o găsesc plîngînd.

— Ce s-a-ntîmplat ?

— Nimic.

Mă grăbesc : trebuie să plec. Păstrasem pentru Toinette un ţechin : fata plînge, nu ştiu cum să i-l dau ; întind mîna, îi ofer moneda, o ia, o sărută şi, plîngînd, o vîră în buzunar.

Capitolul XI

Pînă la Pavia aveam cu ce plăti diligenţa ; dar, dacă nu l-aş fi găsit la Modena pe vărul meu Zavarisi, care primise porunca să-mi dea ceva bani, aş fi rămas descoperit la Colegiu, unde domnii bursieri au nevoie de gologani pentru micile lor plăceri.

Ajung în aceeaşi zi, către seară, la Piacenza. Tata îmi dăduse o scrisoare de recomandaţie către consilierul

Barilli ; mă duc la el, mă primește politicos, se oferă să mă găzduiască ; primesc, după cum e firesc. Fiind bolnav, dorea să se odihnească, și eu de asemenea ; am cinat deci în grabă și ne-am culcat devreme.

Mă gîndeam mereu la situația mea, și eram ispitit să împrumut o sută de scuzi de la scumpa mea rudă, care-mi părea atît de bună și de cumsecade ; dar, nu-i mai datora nimic tatei, se achitase chiar înainte de scadența ultimelor două plăți și mă temeam că vîrsta și calitatea mea de școlar n-ar fi fost chezași destul de siguri pentru a-i inspira încredere.

M-am culcat cu aceleași șovăiri și aceleași temeri, dar, slavă Domnului, nici încurcăturile, nici supărările, nici gîndurile nu mi-au tăiat vreodată pofta de mîncare și nici somnul, așa încît am dormit liniștit.

A doua zi, domnul consilier îmi trimite vorbă, dacă vreau, să vin la el să luăm masa împreună. Eram pieptănat și îmbrăcat ; cobor. totul era pregătit. O supă pentru gazda mea, o ceașcă de ciocolată pentru mine ; și, tot mîncînd și vorbind, iată convorbirea devenind interesantă.

— Dragul meu copil, îmi spuse el, sînt bătrîn, am avut o congestie celebrală care îmi pune viața în cumpănă și aștept zi de zi porunca Providenței pentru a părăsi această lume. Voiam să-i spun ceea ce se spune în asemenea împrejurări, dar el mă întrerupse, zicînd : N-are rost să mă amăgesc, dragul meu ; ne-am născut ca să murim și vîrsta mea e foarte înaintată. Am împlinit, urmă el, dorința tatălui tău, plătindu-i restul din banii de zestre, pe care familia mea îi datora familiei lui ; dar. răsfoind printre hîrtiile și registrele cu afacerile familiei am găsit între domnul Goldoni, bunicul tău, și mine, un cont deschis. (O, cerule, îmi spuneam în sinea mea, oare îi datorăm ceva ?) Am cercetat cu atenție, adăugă domnul consilier ; am confruntat bine scrisorile și catastifele și sînt sigur că le mai datorez urmașilor săi o sumă de bani. Respir ușurat, vreau să vorbesc ; mă întrerupe din nou si-și urmează povestirea : N-aș vrea să mor, spune el, fără să mă plătesc ; am moștenitori care nu-mi așteaptă decît moartea ca să risipească bunurile pe care le-am agonisit și tatăl

tău ar izbuti anevoie să-i facă să plătească. Ah ! continuă el, dacă ar fi aici, cu cîtă bucurie i-aș da banii !

— Domnule, i-am spus, făcînd pe grozavul, sînt fiul său. *Pater et filius consentur una et eadem persona* [1]. O spune Justinian, precum știți mai bine decît mine.

— O, o ! studiezi deci dreptul ? întrebă el.

— Da, domnule, răspund, și în curînd voi fi licențiat ; mă voi duce la Milano, și am de gînd să exercit acolo profesia de avocat.

Mă privește zîmbind și întreabă :

— Cîți ani ai ?

Eram cam stînjenit, deoarece datele din actul meu de botez nu se potriveau cu cele de la colegiu ; i-am răspuns totuși cu siguranță și fără să mint :

— Domnule, am în buzunar certificatele de la colegiu, vreți să le vedeți ? Vă veți da seama că am fost primit la optsprezece ani trecuți , acum sînt în anul doi : optsprezece și cu doi fac douăzeci, am aproape douăzeci și unu de ani : *Annus inceptus habetur pro completo* [2] ; și, conform legilor venețiene, la douăzeci și unu de ani devii major. (Încercam să le încurc, într-un fel : dar nu aveam decît nouăsprezece.)

Domnul Barilli nu se lăsă înșelat ; își dădea bine seama că sînt încă minor și că și-ar fi riscat banii. Aveam, totuși, în favoarea mea, o recomandație de la tata ; de ce m-ar fi crezut în stare să-l înșel ? Dar schimbă vorba : mă întrebă de ce n-am urmat cariera tatălui meu și nu mai pomeni despre bani.

I-am răspuns că nu-mi plăcea medicina : și, întorcîndu-mă îndată la ceea ce mă interesa :

— Aș putea îndrăzni, domnule, să vă întreb care e suma ce socotiți c-o datorați tatălui meu ?

— Două mii de livre, spuse el : două mii de livre de-ale noastre (cam șase sute de livre bătute la Tour) ; banii sînt aici, în acest sertar ; dar nu punea mîna pe el.

— Domnule, am adăugat, cu o curiozitate cam aprinsă, banii sînt de aur sau de argint ?

— De aur, spuse el, țechini florentini, care, după cei venețieni, sînt cei mai căutați.

---

[1] Tată și fiu sînt de acord, ca una și aceeași persoană (lat.).

[2] Poți socoti împlinit anul început (lat.).

— Is ușor de transportat, i-am spus.

— Ai vrea, spuse el pe un ton șugubăț, să-ți iei răspunderea lor ?

— Cu plăcere, domnule : am să vă dau o chitanță : am să aduc faptul la cunoștința tatii și-i voi da socoteală.

— N-ai să risipești banii ?

— Vai, domnule ! am adăugat cu însuflețire, nu mă cunoașteți ; nu sînt în stare de o faptă rea : preotul miluitor al colegiului e casierul ales de tata pentru micul meu venit : pe cinstea mea, domnule, că de cum ajung la Pavia, am să încredințez țechinii acestui vrednic abate.

În sfîrșit, spuse el, vreau să cred că ești de bună credință : hai, scrie, fă-mi chitanța după modelul pe care l-am și pregătit.

Iau pana ; domnul Barilli deschide sertarul, pune țechinii pe birou ; îi privesc înduioșat.

— Ia stai, stai, îmi spune el, ești călător, poți da peste tîlhari.

Îi atrag atenția că merg cu diligenta poștei și n-are a se teme de nimic ; crede că sînt singur, socoate că e totuși primejdios ; atunci îmi chem călăuza, fratele intendentului ; domnul Barilli pare mulțumit ; ne ține un logos la amîndoi ; tremur mai departe ; îmi dă banii în cele din urmă și iată-mă mîngîiat.

Domnul consilier și cu mine ne așezăm la masă ; după ce prînzim sosesc caii ; îmi iau rămas bun, plec și iau drumul Paviei.

De-abia ajuns în oraș mă duc să-i predau casierului meu țechinii ; cer șase pentru mine, mi-i dă : și atît de bine am știut să chivernisesc restul de bani, încît mi-au ajuns pentru tot anul de școală și pentru întoarcere.

În anul acesta eram mai puțin împrăștiat decît în celălalt : urmam cursurile la Universitate și luam destul de rar parte la distracțiile ce mi se propuneau.

În luna octombrie și în noiembrie, patru dintre colegii mei au fost dați afară. Se pare că în Italia o ceremonie nu poate avea loc fără a fi consacrată printr-un sonet. Cum se știa că am ușurință în a face versuri, devenisem panegiristul elevilor buni și al celor răi.

Domnul marchiz de Goldoni veni în vacanța de Crăciun la Pavia, în fruntea unei comisii a Senatului din Milano, spre a vizita un canal din ținut, care dăduse loc la mai multe procese; îmi făcu cinstea de a mă cere și-a mă lua cu el. După șase zile, am revenit la colegiu, mîndru de plimbarea însemnată pe care o făcusem. Lăudăroșenia asta îmi aduse multe neajunsuri; zgîndări pizma colegilor, care au pus poate de atunci la cale răzbunarea pe care aveau s-o pregătească împotriva mea în anul următor.

Doi dintre ei mi-au întins o capcană care era cît pe ce să mă piardă. M-au dus într-o casă rău famată, pe care n-o cunoșteam, am vrut să ies, ușile erau însă închise; am sărit pe fereastră, se făcu zarvă și prefectul colegiului află. Trebuia să mă dezvinovățesc și nu puteam s-o fac decît dîndu-i în vileag pe vinovați; în asemenea caz, scape cine poate. Unul a fost dat afară, celălalt a stat la arest, dar cîți n-am stîrnit împotriva mea!

Venea vacanța, grozav doream să merg s-o petrec la Milano și să-i spun protectorului meu tot ce mi se întîmplase, dar doi concetățeni întîlniți din întîmplare la cină m-au făcut să-mi schimb părerea.

Erau secretarul și bucătarul-șef ai rezidentului Republicii Venețiene la Milano. Acest ministru (domnul Salvioni) murise de curînd, suita și bagajele lui trebuiau transportate la Veneția, cei doi domni se aflau la Pavia ca să închirieze o corabie și-mi propuseră să mă ia cu ei; mă încredințară că tovărășia era încîntătoare, că nu voi duce lipsă nici de mîncare bună, nici de partide de joc, nici de muzică aleasă și totul pe degeaba; să fi dat cu piciorul unui prilej atît de nimerit?

Am primit fără să șovăi o clipă; dar, cum nu plecau atît de curînd, urma să aștept și colegiul avea să se închidă. Foarte politicos și năzuind poate să cîștige simpatia ocrotitorului meu, prefectul se oferi să mă țină la el. Iată încă o crimă în ochii colegilor mei: părtinirea superiorului față de mine îi supără și mai mult; răutăcioșii! M-au pedepsit cu vîrf și-ndesat.

Capitolul XII

Îndată ce fură gata de plecare, tovarășii mei de drum au trimis să mă cheme. M-am dus pe malul Ticinului și am intrat în corabia unde se adunaseră cu toții.

Nu știu ceva mai comod, mai elegant, decît această mică navă, numită *burchiello*, anume adusă de la Veneția. Alcătuită dintr-o încăpere ca o sală și-o anticameră cu pereții de lemn, peste care se afla o punte înconjurată de o balustradă, avea ferestruici de-o parte și de alta și era împodobită cu oglinzi, picturi, sculpturi, scrinuri, bănci și scaune cît se poate de moi. Era cu totul altceva decît barca comendianților din Rimini.

Eram zece stăpîni și mai mulți servitori. Se aflau și paturi sub pupă și sub provă, dar urma să călătorim numai ziua ; se hotărîse că vom dormi la hanuri bune și, acolo unde nu se vor găsi, vom cere găzduire la bogații benedictini, care stăpînesc averi uriașe, pe amîndouă malurile Padului.

Fiecare dintre acești domni cînta din cîte un instrument. Erau trei viori, un violoncel, doi oboi. un corn și o chitară. Numai eu, nefiind bun la nimic, mă rușinam și, căutînd să mă arăt de folos, puneam zilnic timp de două ore, în versuri și bune și rele, pățaniile și bucuriile din ajun. Această dovadă de atenție le făcea mare plăcere tovarășilor mei de călătorie, constituind distracția lor și a mea, după ce ne luam cafeaua.

Ocupația lor favorită era muzica. Către seară, se așezau pe un fel de punte care alcătuia acoperișul casei plutitoare și, făcînd să răsune văzduhul de acordurile lor melodioase, atrăgeau de pretutindeni nimfele și păstorii fluviului — mormîntul de odinioară a lui Phaeton [1].

Vei spune, iubite cititor, că încep să devin emfatic ? Poate că da ; dar așa zugrăveam în versuri serenada noastră. Adevărul e că malurile Padului (numit, de poeții italieni, regele fluviilor) erau străjuite de toți locuitorii din împrejurimi, ce veneau în gloată să ne asculte ; pălă-

[1] În mitologie, *Phaeton*, fiul Soarelui, a fost aruncat de tatăl său în fluviul Eridan.

rîile zvîrlite în sus și fluturarea batistelor le mărturiseau bucuria, ținînd loc de aplauze.

Pe la șase seara am ajuns la Cremona. Se aflase că vom trece pe-acolo ; malurile rîului erau ticsite de lumea care ne aștepta.

Am coborît pe uscat. Am fost primiți cu bucurie nespusă, duși într-o casă superbă, în stil țărănesc și orășenesc unde s-a dat un concert, la care au luat parte și muzicienii orașului, făcîndu-l astfel și mai plăcut : după cina îmbelșugată, s-a dansat toată noaptea și, o dată cu ivirea soarelui, ne-am întors la cuibul nostru, unde saltelele ni s-au părut mai moi ca niciodată.

Cam aceeași scenă s-a repetat la Piacenza, la Stellada și în Botrighe, la marchizul de Tassoni ; și astfel, în rîsete, jocuri și distracții, am ajuns la Chioggia, unde urma să-mi iau rămas bun de la tovarășii mei, ce se dovediseră cît se poate de plăcuți și de instructivi.

Soții de călătorie binevoiră să-mi facă plăcerea de a coborî cu mine. I-am prezentat tatei, care le mulțumi din toată inima ; îi rugă chiar să rămînă la cină, dar trebuiau să ajungă seara la Veneția. Mă rugară să le dau versurile făcute în vremea călătoriei ; am cerut un răgaz ca să le pun la punct, făgăduind că le voi trimite, și m-am ținut de cuvînt.

Iată-mă deci la Chioggia, unde mă plictiseam ca de obicei : am să mă grăbesc să vă povestesc puținele isprăvi pe care le-am făcut, așa cum aș fi vrut să-mi grăbesc și plecarea.

Mama cunoscuse o călugăriță de la mănăstirea sfîntului Francisc, maica Maria-Elisabetta Bonaldi, soră a domnului Bonaldi, avocat și notar din Veneția. Mănăstirea primise de la Roma niște moaște ale seraficului ei întemeietor : urmau să fie expuse cu fast și cucernicie : trebuia să se țină o predică : judecîndu-mă după gulerul de eclesiast, maica Bonaldi mă și socotea moralist, teolog și orator. Cum sprijinea un tînăr abate înzestrat cu har și ținere de minte, mă rugă să alcătuiesc o predică și s-o încredintez ocrotitului ei, fiind sigură că o va rosti de minune.

Mai întîi am vrut să-mi cer iertare și să nu primesc ; dar, chibzuind după aceea că la colegiu se făcea în fiecare

an panegiricul Papei Pius al V-lea și că, de obicei, un bursier era cel care își lua însărcinarea asta, m-am folosit de prilej pentru a-mi încerca îndemînarea într-o îndeletnicire, care, de altfel, nu-mi părea peste măsură de anevoioasă.

Am scris în cincisprezece zile predica. Tînărul abate o învăță pe de rost și o rosti ca un predicator hîrșit. Predica impresionă din cale afară; lumea plîngea, scuipa în dreapta și-n stînga, se frămînta pe scaune. Oratorul începuse să-și piardă răbdarea, dădea din mîini și din picioare; aplauzele sporeau și nemaiputînd îndura, amăritul a strigat de la strană: Tăcere! și tăcere se făcu.

Se știa că eu compusesem predica; ce de felicitări! ce de pronosticuri fericite! Călugărițele aveau de ce să fie măgulite: le vorbisem blajin, împodobindu-le cu toate virtuțile, fără a pomeni de bigotism (le cunoșteam și știam că nu erau bigote) iar asta îmi aduse daruri minunate: broderii, dantele și bomboane.

Alcătuirea predicii și apoi comentarea ei *pro* și *contra*, mi-au răpit atît timp încît vacanța se apropia de sfîrșit. Tata scrise la Veneția ca să-mi facă rost de o trăsură care să mă ducă la Milano; și prilejul se ivi în clipa potrivită. Tata și cu mine plecarăm la Padova cu un vizitiu din Milano, care tocmai urma să se reîntoarcă acolo; fiind un om foarte cunoscut și de încredere, am plecat singur cu el în trăsură.

Cînd am ieșit din oraș, vizitiul s-a întîlnit cu un tovarăș de al său ce avea de făcut același drum și care, de asemenea, nu avea decît o singură persoană în trăsură. Era o femeie care, de departe, mi s-a părut tînără și frumoasă: eram tare curios s-o privesc de-aproape și la prima masă curiozitatea mi-a fost împlinită.

Era o venețiană, care să tot fi avut vreo treizeci de ani, foarte politicoasă și cît se poate de plăcută; am făcut cunoștință și, în înțelegere cu vizitii noștri, ne-am hotărît să călătorim în aceeași trăsură pentru ca să nu mai fim aruncați de colo colo pe drumurile pline de hîrtoape; iar cîte doi cai să ne tragă cu schimbul.

Stăteam de vorbă în chip plăcut, dar foarte cuviincios; îmi dădeam seama că tovarășa mea de călătorie nu era o

vestală, ci se purta cum se cuvine și ne petreceam nopțile în încăperi deosebite, după legile bunei cuviințe.

Ajungînd la Desenzano, pe malul lacului Garda, între Brescia și Verona, am descins la un han ce privea spre lac. În ziua aceea se aflau acolo mulți călători, așa încît n-am mai găsit decît o cameră cu două paturi pentru doamnă și pentru mine. Ce să facem ? Trebuia să ne mulțumim cu ea ; camera era foarte mare, paturile nu erau alăturate ; cinăm, ne urăm noapte bună și ne vîrîm fiecare în așternut.

Adorm îndată, ca de obicei, dar un zgomot puternic îmi întrerupe somnul și mă trezesc brusc ; în cameră era întuneric, dar la lumina lunii ce pătrundea printre ferestrele fără jaluzele și perdele, văzui o femeie în cămașă de noapte și-un bărbat la picioarele ei ; întreb ce se-ntîmplă ; ținînd un pistol în mînă, frumoasa mea eroină îmi spune pe un ton mîndru și batjocoritor : „Deschideți ușa, domnule abate, strigați după ajutor și apoi duceți-vă la culcare". Zis și făcut, deschid, strig, vine lume, hoțul e prins ; îi pun întrebări tovarășei mele, dar nu catadicsește să-mi dea socoteală de fapta ei curajoasă. Răbdare ! Mă culc din nou și dorm pînă a doua zi.

Dimineața plecăm, îi mulțumesc tovarășei mele ; tot face glume pe socoteala mea ; ne urmăm drumul prin Brescia și-ajungem la Milano. Acolo ne despărțim foarte politicos, eu, cît se poate de mulțumit de cumpătarea ei, ea, nemulțumită, poate, de înfrînarea mea.

Aveam să descind la domnul marchiz de Goldoni și am rămas la el șase zile, așteptînd sfîrșitul vacanței. Ocrotitorul meu îmi spune vorbe foarte măgulitoare, menite să-mi dea multă speranță și mult avînt ; mă socoteam în culmea fericirii și m-apropiam de pierzanie.

Capitolul XIII

Aflasem la Milano de moartea superiorului de la colegiu și-l cunoșteam pe domnul abate Scarabelli, urmașul său. De îndată ce-am ajuns la Pavia, m-am înfățișat nou-

lui prefect, care, bun prieten cu senatorul Goldoni, mă asigură de bunăvoința sa.

Am făcut o vizită și noului decan, care, după amabilitățile de rigoare, mă întrebă dacă am de gînd să-mi susțin în acel an teza de drept civil ; adăugă că era rîndul meu, dar că, dacă nu eram grăbit, s-ar bucura să-l treacă pe un altul în locul meu. I-am spus foarte deschis că, de vreme ce-mi venise rîndul, aveam pricini întemeiate să nu-l cedez ; eram nerăbdător să-mi sfîrșesc studiile și să mă stabilesc la Milano. În aceeași zi l-am rugat pe prefect să binevoiască să tragă la sorți subiectele pe care trebuia să le susțin ; mi s-a fixat ziua, s-au hotărît articolele de lege și urma să-mi susțin teza în timpul vacanței de Crăciun.

Totul mergea strună : iată un băiat de treabă, care vrea s-ajungă vrednic de cinste, dar trebuie să se și distreze totodată. După două zile ies să fac vizite ; încep cu persoanele care mă interesează mai mult (în Italia nu există portari), trag clopoțelul de la intrare, mi se deschide, cineva îmi iese în întîmpinare.

— Doamna e bolnavă și domnișoara nu primește pe nimeni.

— Sînt mîhnit, transmiteți complimente.

Sun la altă ușă, apare servitorul :

— Pot avea cinstea de a vedea doamnele ?

— Domnule, toată lumea e plecată la țară ; (și văzusem două scufe la fereastră) nu mai înțeleg nimic ; mă duc în al treilea loc ; nimeni nici acolo.

Mărturisesc că eram tare înțepat, mă socoteam jignit și nu puteam bănui pricina acestor întîmplări ; am renunțat a mă mai expune la alte neplăceri și m-am reîntors acasă, buimac și mînios.

Seara, în salonul unde elevii se întrunesc de obicei, am povestit ce mi se întîmplase arătîndu-mă mai nepăsător decît eram. Unii m-au compătimit, alții au rîs de mine ; s-apropie ora cinei, mergem cu toții în sala de mese, și urcăm pe urmă în camerele noastre.

În timp ce mă gîndeam la neplăcerile prin care trecusem, aud bătîndu-se la ușă, deschid, și patru dintre colegii mei intră, vestind că au să-mi împărtășească treburi însemnate ; cum nu aveam destule scaune, patul ținu loc de canapea. Mă pregăteam să-i ascult ; toți patru voiau

să vorbească deodată, fiecare avea povestea lui, fiecare avea de dat o părere. Iată ce-am putut înțelege :

Burghezii din Pavia erau dușmanii jurați ai elevilor și urziseră în timpul ultimei vacanțe o conspirație împotriva noastră : hotărîseră în adunările lor că nici o fată care ne va primi în casă nu va mai fi cerută în căsătorie de un cetățean al orașului, și patruzeci dintre ei semnaseră hotărîrea care fusese trimisă din casă-n casă : mamele și fiicele se speriaseră și elevul deveni dintr-odată pentru ele o ființă primejdioasă.

Părerea tuturor celor patru colegi era că trebuia să ne răzbunăm. Nu prea aveam chef să mă amestec în treaba asta, dar cînd m-au făcut laș și fricos am avut prostia de a mă simți atins și, de a făgădui că nu voi sta deoparte.

Crezusem că am de-a face cu patru prieteni, erau însă doar niște trădători, care-mi doreau pieirea ; îmi purtau pică încă de anul trecut, își hrăniseră în suflet ura timp de un an și căutau acum să se folosească de slăbiciunea mea, ca s-o lase să izbucnească : am fost înșelat, dar abia împlinisem optsprezece ani și aveam de-a face cu vulpoi bătrîni între douăzeci și opt și treizeci de ani.

Oamenii ăștia de ispravă obișnuiau să poarte asupra lor pistoale : eu nu pusesem niciodată mîna pe așa ceva ; îmi făcură și mie rost de cîteva : le găseam frumoase, îmi făcea plăcere să le mînuiesc, înnebunisem de-a binelea.

Aveam asupra mea arme de foc și nu știam ce să fac cu ele. Aș fi îndrăznit să dau buzna într-o casă străină ? În afară de primejdia la care m-aș fi expus, cinstea și bunăcuviința se opuneau la asemenea faptă. Vroiam să scap de acest balast : bunii prieteni tot veneau să mă viziteze și să-mi împrospăteze pulberea din încărcător : îmi povesteau isprăvile lor nemaiauzite, greutățile învinse, rivalii pe care-i nimiciseră : și eu, la rîndul meu, trecusem peste piedici, supusesem mame și fiice, ținînd piept vitejilor din oraș : spuneam cu toții aceleași adevăruri și eram, poate, la fel de cutezători.

În cele din urmă, văzînd că în ciuda pistoalelor nu făcusem să se vorbească de mine, perfizii încercară o altă cale. M-au pîrit superiorilor ca port asupra mea arme de foc : într-o bună zi, cînd m-am întors la colegiu, servitorii fură puși să mă percheziționeze, și-mi găsiră pistoalele.

Prefectul colegiului nu era la Pavia: vice-prefectul m-a pus la arest în camera mea; doream să folosesc timpul acesta pentru a lucra la teza de licenţă, dar fraţii mei vitregi veniră să mă ispitească şi să mă corupă într-un fel şi mai primejdios, zgîndărindu-mi coarda cea mai sensibilă.

„Eşti poet, îmi spuseră, te poţi răzbuna cu arme mult mai puternice şi mai sigure decît pistoalele şi tunurile. O trăsătură de condei îndreptată spre ţintă e o bombă care zdrobeşte persoana vizată, în vreme ce ţăndările-i rănesc în dreapta şi în stînga pe cei ce-o susţin. Curaj, curaj! strigară într-un glas, o să-ţi povestim întîmplările potrivite, ai să te răzbuni şi noi de asemenea."

Vedeam limpede la ce primejdie şi la ce neajunsuri voiau să mă expună şi le-am arătat urmările neplăcute ce erau de aşteptat. „Ba deloc, adăugară, nimeni nu va şti nimic: sîntem patru buni prieteni, patru oameni de cuvînt, iţi făgăduim să tăcem chitic, îţi facem jurămîntul solemn şi sfînt că nimeni nu va afla nimic."

Eram slab din fire, cîteodată nebun; m-am învoit; şi-am început să-mi mulţumesc duşmanii, dîndu-le arme împotriva mea.

M-am gîndit să scriu o comedie în genul lui Aristofan: dar nu mă vedeam în stare să izbutesc, de altfel nici timpul nu m-ar fi ajutat şi atunci am compus o „atelană", gen de comedii informe (la romani), care nu cuprindeau decît glume şi satire.

Atelana mea se intitula *Colosul*. Ca să închipui o uriaşă statuie a Frumuseţii, desăvîrşită sub toate aspectele, am luat ochii domnişoarei cutare, gura domnişoarei cutăriţă, pieptul domnişoarei nu ştiu care etc.: n-am lăsat deoparte nici o parte a trupului; dar artiştii şi amatorii aveau păreri deosebite, găseau peste tot defecte.

Era o satiră care avea să rănească simţămintele mai multor familii cinstite şi vrednice de respect şi am avut nefericirea de a o face amuzantă prin glume pipărate şi trăsături ale acelei *vis comica*, pe care o redam atît de firesc, dar nu cu destulă prudenţă.

Cei patru duşmani au găsit că opera e minunată: au chemat un tînăr care într-o singură zi a şi făcut două copii; ticăloşii au pus mîna pe ele şi le-au făcut să circule

în tot felul de cercuri și în cafenele ; numele n-avea să-mi fie dat în vileag ; mi-au reînoit jurămintele și s-au ținut de cuvînt ; numele meu n-a fost rostit, dar făcusem cîndva un catren în care-mi pusesem numele, pronumele și orașul natal ; au adăugat catrenul la sfîrșitul *Colosului* ca și cînd aș fi avut obrazul să mă laud cu opera mea.

Atelana constituia noutatea zilei ; cei ce nu erau în cauză se distrau pe seama operei și-l condamnau pe autor ; douăsprezece familii cereau răzbunare, voiau să mă răpună ; din fericire, mai eram la arest ; cîțiva colegi de-ai mei au fost insultați ; Colegiul Papei fu asediat ; i s-a scris prefectului și s-a înapoiat în mare grabă ; ar fi dorit să mă poată salva ; îi scrise senatorului de Goldoni ; acesta a trimis scrisori senatorului Erba Odescalchi, guvernatorul Paviei. I s-a vorbit în sprijinul meu arhiepiscopului care mă tonsurase, și marchizului de Ghislieri, care mă recomandase ; toate protecțiile și toate demersurile au rămas zadarnice ; urma să fiu jertfit ; dacă n-aș fi fost apărat de locul unde mă aflam, justiția ar fi pus mîna pe mine ; mi s-a anunțat excluderea din colegiu și așteptam să se potolească furtuna ca să pot pleca fără primejdie.

Ce groază ! cîte remușcări ! cîte păreri de rău ! Speranțele spulberate, situația sacrificată, timpul pierdut ! Părinți, protectori, prieteni, cunoscuți, toți se ridicau împotrivă-mi : eram zdrobit, mîhnit, nu ieșeam din cameră, nu vedeam pe nimeni și nimeni nu venea să mă vadă ; cîtă suferință, ce jalnică stare !

Capitolul XIV

Mă aflam singur, copleșit de mîhnire, năpădit de gînduri care mă frămîntau fără-ncetare și de planuri care mi se perindau în minte ; aveam mereu prezent în fața ochilor răul pe care cu mîna mea mi-l făcusem și nedreptatea făcută celorlalți ; eram mai îndurerat de acest ultim gînd, decît de catastrofa meritată.

Dacă după șaizeci de ani a mai rămas la Padova vreo amintire despre ființa și greșeala mea, le cer iertare celor pe care i-am jignit, încredințîndu-i că am fost pedepsit cu prisosință și că-mi socotesc ispășită greșeala.

În timp ce eram cufundat în mustrările mele de conștiință și în tot felul de gînduri, mi se aduce o scrisoare de la tata. Amărăciunea și desnădejdea mea ajung la culme. Iată scrisoarea :

„Aș dori mult, scumpul meu fiu, să-ți poți petrece anul acesta vacanța la Milano ; m-am legat să merg la Udine în Friuliul venețian, ca să încep un tratament care ar putea fi de lungă durată și nu știu dacă în același timp sau mai apoi, nu voi fi nevoit să plec în Friuliul austriac pentru altcineva, care suferă de aceeași boală. Îi voi scrie domnului marchiz, amintindu-i de propunerile mărinimoase pe care mi le-a făcut, dar caută să te dovedești și tu vrednic de bunătatea sa. Îmi vestești că ai de susținut în curînd o teză, caută să faci față cu cinste ; așa îl vei mulțumi de ocrotitorul tău și le vei face cea mai mare bucurie tatălui și mamei tale, care te iubesc mult etc.“

Scrisoarea asta avu darul să mă umilească peste măsură. Cum, îmi ziceam, cum vei îndrăzni să te înfățișezi părinților tăi, așa, acoperit de rușinea și de disprețul tuturor ? Într-atît mă temeam de această îngrozitoare clipă, încît, abia scăpat de o greșeală, puneam la cale alta, care m-ar fi putut pierde cu desăvîrșire.

Nu, nu mă voi expune celor mai meritate și mai copleșitoare învinuiri ; nu, nu mă voi înfățișa părinților mei mînioși : Chioggia nu mă va mai vedea ; mă voi duce oriunde aiurea ; vreau să cutreier lumea, să-mi încerc norocul, vreau să-mi îndrept greșeala sau să mor. Da, mă voi duce la Roma, îl voi găsi poate pe prietenul tatei, care l-a ajutat atît și care nu mă va lăsa să pier. O ! de-aș putea ajunge elevul lui Gravina, omul cel mai instruit în materia de literatură și cel mai bun cunoscător al artei dramatice... Doamne ! dacă m-ar îndrăgi cum a ținut la Metastasio ! n-am și eu predispoziții, talent, geniu ? da, la Roma, la Roma. Dar cum să nimeresc acolo ? Îmi vor ajunge banii ? Voi merge pe jos... pe jos ?... Da, pe jos. Dar cufărul și hainele ? La dracu, cufărul și catrafusele ! Patru cămăși, ciorapi, gulere și scufe de noapte. Iată tot

ce-mi trebuie. Și, tot visînd și bătînd astfel cîmpii, mi-am umplut o valiză cu albituri, pe care am pus-o pe fundul cufărului, cu gîndul să mă-ntovărășească la Roma. Cum trebuia să plec cît mai grabnic, i-am scris miluitorului de la colegiu (cel care împarte pomenile) să-mi trimită bani; îmi răspunse că din banii lăsați de tata nu mai are nimic, călătoria pe apă și hrana îmi vor fi totuși plătite pînă la Chioggia și că îngrijitorul îmi va înmîna o mică sumă pe care tata i-o va achita mai apoi.

A doua zi, la mijirea zorilor, cineva vine să mă ia cu o caleașcă; îmi încarcă cufărul, îngrijitorul se urcă cu mine în caleașcă, ajungem la Tesino, luăm o luntre și-n locul unde rîul se unește cu Padul aflăm o barcă mare și urîtă, care tocmai adusese niște sare; călăuza mă dă în primire stăpînului și-i șoptește ceva la ureche; apoi îmi înmînează un pachețel, din partea miluitorului de la colegiu; mă salută, îmi urează călătorie plăcută și pleacă.

Cel dintîi lucru pe care-l fac e să-mi cercetez comoara. Deschid pachețelul. O, cerule! ce surpriză plăcută! găsesc în el patruzeci și doi de țechini florentini (cam douăzeci de ludovici). Voi putea merge la Roma cu poștalionul și cufărul... Dar cum de mi-a putut încredința miluitorul atîția bani cînd nu primise nimic de la tata? În timp ce-mi făceam tot felul de gînduri și de planuri încîntătoare, iată că îngrijitorul se reîntoarce cu barca: se înșelase, aceia erau banii colegiului pe care trebuia să-i plătească unui negustor de lemne; își luă înapoi pachețelul și-mi înmînă treizeci de pauli, care fac cincisprezece franci.

S-a dus bogăția, ca să merg la Chioggia n-aveam nevoie de bani, dar pentru Roma? Îmi venea mai mare amețeala cînd mă gîndeam la țechinii pe care-i avusesem în mîinile mele. Trebuia să-mi iau gîndul de la ei și să mă întorc la neplăcerile pelerinajului.

Aveam patul sub provă, iar cufărul lîngă mine: prînzeam și cinam împreună cu gazda, conducătorul bărcii, care-mi împuia capul cu tot felul de povești gogonate.

După două zile am ajuns la Piacenza; avînd acolo treburi, patronul opri barca și coborî pe uscat; am socotit că era momentul să plec; mi-am luat valiza, i-am spus omului că am însărcinarea s-o încredințez consilierului

Barilli. și că voiam să mă folosesc de acel prilej: tiranul mă împiedică să ies: primise porunci limpezi să mă oprească să cobor și, cum tot stăruiam, m-a amenințat că cere ajutor. Trebuie să mă supun celui mai tare, trebuie să mor de supărare, trebuie să merg la Chioggia sau să mă arunc în Pad. Mă vîr în culcuș; nenorocirile prin care trecusem nu mă făcuseră încă să vărs nici o lacrimă, de astă dată am plîns.

Seara sînt chemat la cină. refuz să merg; după cîteva clipe aud o voce necunoscută. care rostește patetic cuvintele: *Deo gratias*: era încă destulă lumină, mă uit printr-o crăpătură a ușii și văd că îmi vorbea un călugăr: deschid și intră.

Era un dominican din Palermo, frate al unui vestit iezuit, predicator de mare faimă; se îmbarcase în ziua aceea la Piacenza și mergea, ca și mine, la Chioggia, aflase de isprăvile mele, patronul îi destăinuise totul, și venea să-mi ofere mîngîierile lumești și sufletești pe care calitatea sa îi dădea dreptul să mi le propună și de care starea în care mă aflam părea să aibă nevoie.

Vorbele lui erau pline de căldură și duiosie: părea gata să verse lacrimi, îl văzui cel puțin ducîndu-și batista la ochi; adînc mișcat, m-am lăsat în voia lui.

Stăpînul ne trimise vorbă că eram așteptați: cucernicul părinte n-ar fi vrut să piardă gustarea, dar pentru că mă vedea pătruns de pocăință trimite vorbă patronului că îl roagă să binevoiască a aștepta o clipă: apoi se-ntoarce către mine, mă îmbrățișează, plînge, îmi dă să înțeleg că mă aflu într-o stare primejdioasă și s-ar putea ca dușmanul drăcesc să mă prindă în mrejele lui pentru a mă tîrî într-o veșnică prăpastie. După cum v-am mai spus, cădeam uneori în ipohondrie si mă aflam într-o stare de plîns; vrăjitorul își dădu seama cum stau lucrurile, îmi propuse să mă spovedească; mă arunc la picioarele lui. „Domnul fie lăudat, îmi spuse, da, scump copil, pregătește-te, mă reîntorc", și pleacă să cineze fără mine.

Rămîn în genunchi, îmi fac examenul de conștiință; părintele se înapoiază după o jumătate de oră, ținînd în mînă un sfeșnic; se așază pe cufărul meu, îmi spun rugăciunea, mă spovedesc cu smerenia cuvenită și cu destulă pocăință; acum urma să-mi aflu ispașa: în pri-

mul rînd trebuia îndreptat răul pe care-l făcusem familiilor împroșcate cu veninul satirei mele :

— Ce e de făcut ?

— Pînă ai să fii în măsură să-ți retragi cele spuse, zice cuviosul părinte, numai pomana ar putea îndupleca mînia lui Dumnezeu, că pomana e prima faptă bună care șterge păcatul.

— Da, părinte, i-am spus, asa voi face.

— Nicidecum, mi-o întoarse, jertfa trebuie făcută chiar acum.

— N-am decît treizeci de *pauli*.

— Ei bine, fiul meu, lipsindu-te de puținul pe care-l ai, faci o faptă la fel de bună ca și cînd ai da mult.

Am scos cei treizeci de *pauli* și l-am rugat pe duhovnic să-i primească pentru săraci ; se-nvoi bucuros și-mi dărui iertarea păcatelor.

Voiam să-mi urmez spovedania, să-i mai spun lucruri pe care credeam că le uitasem ; dar cuviosul părinte pica de somn, i se tot închideau ochii ; îmi spuse să stau liniștit, mă luă de mînă, mă binecuvîntă și se duse repede la culcare.

Am călătorit încă opt zile, aș fi vrut să mă spovedesc zilnic, dar nu mai aveam bani pentru ispașă.

Capitolul XV

Tremurînd de teamă, am ajuns la Chioggia împreună cu duhovnicul meu, care își luă sarcina să mă împace cu părinții. Tata era plecat cu treburi la Veneția, mama mă văzu venind și mă întîmpină plîngînd, deoarece miluitorul de la colegiu nu uitase să-mi înștiințeze părinții, istorisindu-le în amănunt tot ce făptuisem.

Cuviosului părinte nu i-a fost prea greu să înduioșeze sufletul unei mame iubitoare ; era deșteaptă și curajoasă așa încît se întoarse către dominicanul care o obosea și-i spuse : „Cuvioase părinte, dacă fiul meu ar fi săvîrșit o ticăloșie, n-aș vrea să-l mai văd niciodată, dar a făcut o nechibzuință și i-o iert.“

Tovarășul meu de călătorie ar fi dorit mult ca tata să fi fost la Chioggia pentru a-l prezenta stareţului mănăstirii sfîntul Dominic ; era în asta o taină pe care n-o înţelegeam ; mama îi spuse că-și așteaptă soţul în cursul zilei ; cuviosul părinte păru mulţumit și, fără mofturi, se invită singur la masă.

În timp ce mîncam sosește tata, mă ridic de la masă și mă duc să mă-nchid în camera de alături ; tata intră, vede o glugă mare :

— E un străin care a cerut găzduire, îi spune mama.

— Dar celălalt tacîm ? scaunul ăsta ? N-a avut încotro și i-a spus c-am venit ; mama plînge, călugărul predică, nu uită parabola fiului rătăcitor ; tata era bun și mă iubea mult. Pe scurt, sînt chemat și iată-mă din nou blagoslovit.

În cursul după-amiezii, tata-l întovărăși pe dominican la mănăstirea lui ; dar cei de acolo nu voiau să-l primească pentru că toţi călugării care pornesc la drum trebuie să aibă de la superiorii lor o învoire scrisă, numită *obedienţa*, care le slujește drept pașaport și certificat de identitate : călugărul nostru avea una, dar atît de veche și de ferfeniţită că nu putea fi citită, și nimeni nu-l cunoștea : tata, care se bucura de trecere, aranjă să fie primit, cu condiţia că nu va rămîne prea mult acolo.

Să încheiem povestea acestui bun călugăr ; le vorbi mamei și tatei de o relicvă închisă de el într-un ceas de argint, îi puse să stea în genunchi și le arătă un fel de șnurulet încolăcit pe o sîrmă de fier ; era o bucată din cingătoarea Fecioarei Maria, de care se folosise chiar dumnezeiescul ei prunc ; faptul putea fi dovedit, spunea, printr-o minune ce nu dădea greș ; se aruncă șnurul pe jăratec, focul respectă relicva, șnurul e scos apoi nevătămat și, vîrît în untdelemn, face uleiul miraculos și în stare să vindece cele mai cumplite metehne.

Mama și tata ar fi dorit să vadă minunea, dar ea nu se înfăptuia fără pregătiri și ceremonii pioase și numai de faţă cu o seamă de fiinţe cucernice, pentru deplina lor înălţare sufletească și pentru slava lui Dumnezeu. Chestiunea a fost mult discutată și, cum tata era medicul călugăriţelor Sfîntului Francisc, știu să potrivească lucrurile așa fel încît le hotărî să îngăduie făptuirea minunii după indicaţiile dominicanului și se alese chiar ziua și

locul unde urma să aibe loc ceremonia. Cuviosul părinte ceru să i se dea o rație zdravănă de ulei și ceva bani pentru slujbele de care avea nevoie pe drum.

Zis și făcut, dar a doua zi, aflînd că avusese loc o ceremonie religioasă care se făcuse fără încuviințarea lor, cînd un călugăr străin îndrăznise să-și pună patrafirul de preot, să adune lume și să se laude cu minuni, episcopul si primul magistrat au început, fiecare în parte, să cerceteze cazul. Șnurul miraculos ce rezista la foc nu era decît o sîrmă de fier bine meșteșugită, cu care lua ochii. Călugărițele fură mustrate, iar călugărul se făcu nevăzut.

Peste cîteva zile am plecat cu tata în Friuli, trecînd prin Porto Gruero unde mama avea cîteva rente la Palatul Comunal. Așezat la hotar, orășelul e reședința episcopului de Concordia, oraș vechi, însă aproape părăsit din pricina aerului nesănătos.

Urmîndu-ne drumul, am trecut peste Tagliamento, care e cînd rîu, cînd torent, și trebuie trecut prin vad, deoarece nu are nici poduri, nici bacuri și, în sfîrsit, am ajuns la Udine, capitala Friuliului venețian.

Călătorii nu amintesc de fel de această provincie, care ar merita totuși un loc de cinste în povestirile lor. Uitarea așternută peste un atît de însemnat canton al Italiei mi-a displăcut întotdeauna si voi spune despre el, în treacăt, cîteva cuvinte.

Friuli, numit în Italia și *la Patria del Friuli*, e o provincie foarte mare, ce se întinde de la Marca Treviso, pînă-n Carintia. Republica Veneției și statul austriac și-o împart, pe linia fluviului Isonzo, iar Gorizia e capitala teritoriului austriac.

Nu se află în Italia nici o provincie cu atîta nobilime ca aceasta. Aproape toate pămînturile sînt înălțate la rangul de fiefuri, ținînd fiecare de suzeranii respectivi, iar în castelul din Udine se află o sală de parlament unde se adună Statele, privilegiu unic, neîntîlnit în altă provincie a Italiei.

Friuli a dat mereu celor două națiuni oameni de seamă ; mulți dintre ei se află la curtea din Viena și în Senatul Veneției. Exista pe vremuri un patriarh din Aquilea, care-și avea reședința la Udine, pentru că Aqui-

lea nu s-a putut niciodată ridica de cînd Atila, regele hunilor, a pustiit-o, făcînd-o de nelocuit. Acest patriahat a fost desființat de curînd și singura eparhie care cuprindea întreaga provincie a fost împărțită în două arhiepiscopii, una la Udine, iar cealaltă la Gorizia.

În Friuli se dă multă însemnătate cultivării pămîntului și produsele, fie grîu, fie vin, sînt îmbelșugate și de cea mai bună calitate. Acolo se face *picolitul*, care imită atît de bine tokayul, iar Veneția scoate din viile Udinei o mare parte a vinurilor necesare populației.

Graiul furlan e deosebit ; e tot atît de greu de înțeles, chiar pentru italieni, ca și cel genovez. Se pare că dialectul seamănă mult cu limba franceză. Toate cuvintele de gen femenin care se termină în limba italiană în *a* sfîrșesc în friulană în *e*, iar pluralul ambelor genuri se termină cu *s*.

Nu știu cum au putut pătrunde într-un ținut atît de îndepărtat terminațiile franțuzești și o uluitoare mulțime de cuvinte franceze. E adevărat că Iuliu Cezar a trecut munții din Friuli, numiți chiar Alpii Iulieni, însă romanii nu-și încheiau cuvintele de gen femenin nici ca francezii, nici ca furlanii.

Mai ciudat, în dialectul furlan, e că *noaptea* se numește *seară*, iar *seara, noapte*. Am fi ispitiți să credem că Petrarca vorbește despre furlani, cînd spune în cînturile lui lirice :

Gente cui si fa notte innanzi serra.

ceea ce s-ar traduce prin : *O, neam, la care noaptea vine-naintea serii.*

Dar am greși dacă, pornind de aici, am socoti că această populație nu-i tot atît de veselă și de muncitoare ca și cea din restul Italiei.

Se află la Udine, printre altele, o Academie de litere, numită *Degli Sventati* (a Vînturaticilor), avînd drept emblemă o moară de vînt așezată într-o vale și purtînd inscripția :

Non è quaggiuso ogni vapore spento,

adică : *Tot n-au pierit, aici, în vale, gărgăunii.*

Literatura e foarte dezvoltată, artiștii — plini de talent, iar oamenii — foarte înstăriți și binevoitori.

Așezat la douăzeci și două de leghe de Veneția, Udine e guvernat de un nobil venețian, care poartă titlul de Locotenent, și se află un Consiliu al nobililor din ținut, care se adună la Primărie și îndeplinește sarcinile magistraturii în subordine.

Orașul e foarte frumos, bisericile — bogat dichisite ; cele mai de preț podoabe sînt tablourile lui Giovanni da Udine, din școala lui Rafael. Centrul orașului are o promenadă, cartiere minunate și împrejurimi încîntătoare. Uriașul palat din Passariano al conților Manini, nobili venețieni și splendidele sale grădini, alcătuiesc o reședință vrednică de un rege.

Cer iertare cititorului dacă digresiunea i s-a părut cam lungă ; m-am bucurat să pot face dreptate unui ținut care o merită, în toate privințele.

Capitolul XVI

Tata-și exercita profesia la Udine, iar eu mi-am reluat firul studiilor. Domnul Morelli, un celebru jurisconsult, ținea acasă un curs de drept civil și canonic pentru instruirea unui nepot ; îngăduia și cîtorva persoane din oraș să asiste și am avut fericirea de a fi primit în rîndul lor ; mărturisesc că m-am ales, în șase luni, cu mai mult decît în trei ani la Pavia.

Doream eu mult să studiez, dar eram tînăr, aveam nevoie și să-mi trec timpul în chip plăcut ; căutam și găseam petreceri de tot felul. Am să povestesc despre cele care mi-au făcut multă plăcere și cinste și voi sfîrși cu altele, care nu mi-au făcut nici cinste, nici plăcere.

Fusese un carnaval tare trist și tare plicticos ; avusese loc o întîmplare cumplită, ce mîhnise întreg orașul. Un gentilom, dintr-o veche și bogată familie, fusese ucis de-un glonte pe cînd ieșea de la teatru ; făptașul nu era

cunoscut ; toţi îl bănuiau, dar nimeni nu îndrăznea să scoată o vorbă.

Era postul Paştelui ; în miercurea din săptămîna patimilor mă duc la catedrală să-l ascult pe părintele Cattaneo, un augustin reformat, şi găsesc că predica lui e minunată ; ies, îmi amintesc cuvînt cu cuvînt cele trei puncte ale predicii ; încerc să-i adun în patrusprezece versuri argumentul, desfăşurarea şi morala şi socot că am făcut un sonet bunicel.

În aceeaşi zi mă duc să i-l arăt domnului Treo, gentilom din Udine, foarte instruit în domeniul literelor, căruia poezia îi place mult ; chiar şi el mi-a găsit destul de bun sonetul. Binevoi să-mi îndrepte cîteva cuvinte şi mă îndemnă să fac şi altele. L-am urmărit pas cu pas pe predicator, iar pînă într-a treia zi de Paşti compilasem treizeci şi şase de predici minunate, în treizeci şi şase de sonete mai bune şi mai proaste.

De îndată ce strîngeam materialul pentru o coală de opt pagini luasem măsuri să-l trimit la tipar şi, în săptămîna de după Paşti, îmi publicam broşura dedicată deputaţilor oraşului.

Multe mulţumiri din partea oratorului, multă recunoştinţă din partea consilierilor, multe laude. Noutatea a plăcut şi iuţeala uimi şi mai mult.

Bravo Goldoni ! Dar luaţi-o încetişor, nu-l acoperiţi de laude. La patru paşi de uşa mea se afla o tînără care-mi plăcea nespus şi căreia aş fi vrut să-i fac curte. Să ţi-o descriu oare, iubite cititor ? Să-ţi spun că avea pielea ca petala de trandafir şi de crin, trăsăturile Venerei şi talentele Minervei ? Nu, asemenea frumoase descrieri nu te-ar interesa ; îţi vorbesc de la masa mea de lucru, aşa cum aş face în lume. *Memoriile* mele nu-s vrednice, cred, nici de mai multă eleganţă, nici de mai multă îngrijire. Sînt oameni care spun : trebuie să te înalţi, trebuie să respecţi publicul ; socotesc că-l respect, înfăţişîndu-i adevărul gol-goluţ şi nesulemenit.

Pe părinţii domnişoarei nu-i cunoşteam decît după nume ; o vedeam la fereastră, mă ţineam după ea la biserică sau la plimbare, tare sfios, avînd totuşi grijă să-i dau unele mărturii ale simţămintelor mele.

Nu știu dacă și-a dat seama de ele, dar camerista ei nu întîrzie să le ghicească. Vrăjitoarea asta veni într-o zi la mine ; eram acasă singur, îmi vorbi mult de propria ei persoană și de stăpîna ei, încredințîndu-mă că mă puteam bizui și pe una și pe cealaltă. Am întrebat-o dacă pot îndrăzni să-i scriu... „Da, îmi spuse, fără să mă lase să-mi sfîrșesc vorba, scrieți-i stăpînei mele și mă leg să-i dau scrisoarea și să vă aduc răspunsul."

Am vrut să-i scriu pe loc și am rugat-o să aștepte. „Nu, îmi spuse, mă duc la sfînta slujbă : nu lipsesc niciodată, mă duc în fiecare zi ; dar am să mă întorc cînd ies de la biserică." Pleacă, iar eu îmi scriu scrisoarea, în care, după formulele de politeță și obișnuitele cuvinte drăgăstoase, cer o întîlnire. Tereza revine (acesta era numele cameristei) ; îmi ia scrisoarea, vrea să plece și-mi întinde obrazul ; în Italia femeile nu se lasă sărutate în chip nevinovat ca-n Franța ; de altfel era urîtă de spaimă ; m-am codit cît am putut, dar mi-a sărit de gît și am fost nevoit s-o sărut.

Întîlnindu-mă peste două zile pe stradă, Tereza îmi strecoară în mînă cu îndemînare un bilețel, pe care-l vîrîi în buzunar. Era scrisoarea de răspuns a domnișoarei ***, atît de prost scrisă, încît m-am trudit mult să pricep ceva.

Am înțeles oarecum că nu mă poate primi la ea fără încuviințarea părinților și că, dacă vreau să-i vorbesc din stradă, noaptea, mă va aștepta vreun sfert de oră la fereastră. Era un vechi obicei în Italia să schimbi vorbe de dragoste sub cerul liber, trebuia să mă supun.

În aceeași zi, la unu dimineața, m-am dus la ea : văd deschizîndu-se fereastra, și ivindu-se un cap cu bonetă de noapte. Îi vorbeam capului, capu-mi răspundea, din vorbă-n vorbă rostii cîteva dulcegării și mi se răspunse la fel ; încurajat de îngăduința pe care mi s-a părut că o arată, am mers nițel mai departe. Deodată aud un hohot de rîs și văd închizîndu-se fereastra ; nu știam ce poate însemna una ca asta. Mă reîntorc acasă, mulțumit pe deoparte, necăjit pe de alta ; trebuie s-o aștept pe Tereza.

O văd a doua zi. Tata era acasă ; cobor și o ajung din urmă pe cucernică în piața catedralei ; o întreb ce-a fost surîsul din noaptea trecută. „Ați făcut glume, mi-a răspuns,

stăpîna a rîs de ele, că nu-i uşă de biserică, dar şi-a amintit că trebuie să se sfiască şi-a închis fereastra. Mergeţi mai departe, urmă ea, mergeţi mai departe şi nu vă temeţi de nimic." Aveam de gînd să-i mai vorbesc: „Plecaţi, îmi spune, e tîrziu, nu vreau să pierd slujba."

Îmi dădeam seama că slujba nu se prea potrivea cu meseria de mijlocitoare; nu putea fi decît o ticăloasă şi aşa era, în toată puterea cuvîntului. Dar eram îndrăgostit şi am socotit că trebuie s-o cruţ. Cîtva timp, mi-am urmat convorbirile nocturne. Capul cu boneta nu se mai ivea la aceeaşi fereastră, ci la alta, mult mai depărtată. Am întrebat de ce; domnişoara se temea, fiind prea aproape de maică-sa; eram mai stăpînit în convorbirile mele, dar, cum mi se aruncau unele vorbe mai slobode, răspundeam şi eu în voie; hohotele de rîs se porneau şi fereastra nu se mai închidea.

Într-o zi, pe cînd n-o slăbeam pe Tereza, stăruind să-mi mijlocească ziua o întrevedere cu stăpîna ei, şi o ameninţam să rup orice legătură, dacă n-o obţine, îmi spuse:

— Fii liniştit, mă gîndesc la asta cît şi dumneata; voi vorbi cu spălătoreasa casei, care locuieşte la Chiavris, cam la o jumătate de milă de aici, şi îmi place să cred că acolo am să te pot mulţumi; dar ascultă, urmă ea, ascultă-mă prietene, ştii pe semne cum sînt domnişoarele, că au hachiţe; nu multe sînt în stare să se uite pe sine şi stăpîna mea nu-i dintre cele mai mărinimoase. Dacă i-ai face un mic dar, cred că lucrurile ar merge mult mai repede.

— Cum! spusei, ar primi un dar?...

— Nu de la dumneata, adăugă vrăjitoarea, dar dacă i l-aş înmîna eu, l-ar primi...

— Şi ce i-aş putea dărui?...

— Ieri... uite, nu mai departe de ieri, domnişoara mi s-a arătat tare dornică de-a avea o garnitură din acele pietre colorate de Viena care sînt acum la modă şi pe care toate femeile vor să le aibă...

— Unde se vînd?

— O, la noi nu prea se găsesc din cele frumoase, ar trebui aduse din Veneţia: o garnitură completă, cruce, cercei, salbă şi broşe.

— Draga mea Tereza, ai fost la slujbă ?

— Încă nu.

— Du-te.

— Cum ? Nu vrei să-i faci pe plac unei tinere drăguțe, încîntătoare, pe care o iubești, o stimezi, care ar putea fi cîndva a dumitale ?

— Gata, gata ! ai înțeles ; am să iau garnitura și am să ți-o încredințez.

— I-o voi înfățișa stăpînei și o vei vedea împodobită cu giuvaerurile iubitului ei Goldoni.

— Iubitului ei Goldoni ? Crezi că sînt iubitul domnișoarei ?

— De pe acum, într-o măsură, și ai să fii și mai mult.

— După ce-i voi fi dăruit giuvaerurile ?

— Da, făr-ndoială.

— Bine, stăpîna ta le va avea.

— Cu-atît mai bine.

— La revedere, Tereza.

— Cu bine, domnule... sărută-mă.

— (Să te ia dracu !)

Mă duc la un giuvaergiu, pe care-l cunosc ; îi dau comanda ; o primește și, după patru zile, sosește cutia. Splendidă garnitură, dar costă și zece țechini, fără transport și fără comision. O văd pe Tereza, îi fac semn ; vine, ia cutia și pleacă cu ea, iar în ziua următoare, care era duminică, o văd la biserică pe domnișoara *** împodobită cu giuvaerurile mele, imitație de rubine și smaragde.

Eram mulțumit ca un rege, domnișoara nu mă privise totuși stăruitor, așa cum aș fi dorit ; nu-mi dăduse nici un semn de mulțumire, iar întîlnirile nocturne fuseseră întrerupte de cîteva zile din pricina clevetirilor unor vecini.

Tereza nu întîrzie să mă caute și să-mi spună cele mai frumoase cuvinte din partea stăpînei sale ; și, cum îi dădui a înțelege că ceream ceva mai mult, mă pofti pentru joia următoare, la Chiavris, la spălătoreasa pomenită. Acolo se hotărîse domnișoara *** să-mi dea unele dovezi ale simțămintelor și recunoștinței ei. Bun ! ei bine, pe joi.

Timpul mi-a părut foarte lung ; visam zi și noapte : la ce fel de încercare trebuia oare să m-aștept ? La două-

zeci de ani ești peste măsură de îndrăzneț. Vine ziua; mă duc la spălătoreasă și ajung primul; după o jumătate de oră o văd pe Tereza și bag seama că-i singură; încep să tremur și-o primesc mînios; mă roagă să mă liniștesc și mă urcă în pod, într-o odaie unde nu se află decît un pat tare murdar și un scaun cu împletitură ruptă; o grăbesc să vorbească... să-mi spună... Mă roagă din nou să mă liniștesc și s-o ascult.

— Vai, dragul meu (îmi spune), sînt foarte nemulțumită de stăpîna mea. După darurile pe care i le-ai făcut, după ce-mi dăduse cuvîntul, se ferește de mine și găsește pricini să nu mă urmeze...

— Cum așa, spun întrerupînd-o, găsește pricini! Nu vine? Își bate joc de mine?

— Ascultă-mă pînă la capăt, spuse din nou vicleana, sînt la fel de supărată ca dumneata și chiar mai mult, pentru că festa pe care mi-o joacă are amarnice urmări pentru mine. Punea în vorbele ei atîta căldură, o atît de neobișnuită pornire încît o credeam, zău, plină de zel față de mine; ba căutam s-o și liniștesc: într-adevăr, schimbă glasul, luîndu-și o înfățișare duioasă și mișcătoare; urmă, spunîndu-mi: Ascultă, am să-ți arăt toate vicleniile acestui mic monstru, care ne-a înșelat. Știa, nerecunoscătoarea, da, știa, că-mi plăceai; mai întîi m-a învinovățit pentru o patimă pe care o nutream în suflet și m-a silit să-i jertfesc dorințele și nădejdile mele; m-a însărcinat să te apropii de ea; starea, bunătatea, firea mea, m-au îndemnat să mă supun; mi-am dat silințe ce m-au costat suspine și lacrimi și, cînd credeam că o să te văd fericit, fie și cu prețul jertfei mele, mă înșală, îmi spune că nu simte nimic pentru dumneata și-mi poruncește să nu-i mai vorbesc despre asta.

Plin de mînie, am strigat atunci:

— Și giuvaerurile?

Tereza strigă mai tare decît mine:

— Le păstrează.

Mărturisesc cinstit că cei zece țechini jucau un rol în ciuda pe care o simțeam, la fel ca și nopțile petrecute sub fereastră, speranțele plăsmuite și rușinea de a mă vedea înșelat. Era gata să-mi ies din minți; dar înțe-

leapta, prevăzătoarea Tereza mă ia de mînă și, întorcîndu-și către mine privirile galeșe, îmi spune :

— Dragul meu, am fost înșelați amîndoi, se cuvine să ne răzbunăm ; să-i arătăm nerecunoscătoarei disprețul pe care-l merită ; sînt gata s-o părăsesc chiar acum și, dacă ai vrea să mă ajuți cît de cît, nu mi-aș mai dori decît să fiu mereu lîngă tine.

Vorbele astea m-au buimăcit ; nu mă așteptam la așa ceva și au început să mi se deschidă ochii.

— Așadar, mă iubești, domnișoară ? (i-am spus liniștit).

— Da, îmi răspunse sărutîndu-mă, te iubesc din toată inima și sînt gata să-ți dau cele mai convingătoare dovezi.

— Îți sînt tare îndatorat, i-am răspuns, dă-mi puțin răgaz, și ai să afli curînd ce părere am.

După o nouă îmbrățișare ne-am despărțit, luînd fiecare alt drum.

Îndată ajuns în oraș, mă duc la o bonetieră pe care o cunoșteam și care era cea a domnișoarei C *** Făcusem cu fata asta cîteva petreceri, glumisem pe socoteala clientelor ei, și-mi părea bine aleasă pentru ceea ce doream de la dînsa. I-am povestit toată tărășenia din fir-a-păr ; am rugat-o să mă scoată din încurcătură și i-am făgăduit un țechin, dacă izbutește să afle adevărul. Primi cu plăcere ; se descurcă de minune și, după trei zile, îmi aduse la cunoștință totul, limpede și precis, așa precum doream.

După ce-am făcut treaba asta, am văzut-o pe Tereza, i-am dat întîlnire la spălătoreasă și m-am dus devreme, ca s-ajung primul. Am luat cu mine, într-un fel de trăsurică, trei persoane pe care le-am ascuns într-un colț al șopronului unde se spălau rufele ; mă înțelesesem cu stăpîna locuinței și eram sigur de toate.

Iată că vine Tereza, și iat-o mulțumită de mine. Vrea să urce :

— Nu, nu, îi spun, să mergem sub umbrar, e aerul mai bun.

Acolo, așezați pe iarbă, vrea să-nceapă să-mi vorbească de stăpîna ei și s-o defaime din nou. I-am tăiat vorba, și cu-un glas grav și impunător i-am spus :

— Nu mai e vorba de domnișoara C***, nu-i vorba decît de Tereza, care-i o escroacă și m-a înșelat.

La aceste vorbe se zăpăcește și se silește să plîngă ; îi amintesc unele din pungășiile ei ; neagă totul și se laudă că-i cinstită. Atunci le spun celor trei persoane, pe care la ascunsesem, să iasă : Tereza o zărește pe bonetieră ; încetează să se mai schimonosească, începe să devină obraznică și strigă tare :

— Ah, ticăloaso, m-ai vîndut, iar către mine : Da, domnule, îmi spuse cu nerușinare, te-am înșelat și nu mă ascund.

Toată lumea începe să rîdă, dar eu fremăt de mînie.

— Așteaptă, ticăloaso, îi spun, am să-ți amintesc tot pomelnicul. Cine a scris prima scrisoare pe care mi-ai înmînat-o ?

Îmi răspunde rîzînd :

— Eu.

— Cui i-am vorbit din stradă în cîteva nopți ?

— Mie.

— Și hohotul de rîs ?

— Pornea de la mine.

— Tu ai închis fereastra ?

— Nu, stăpîna, care-și bătea joc de dumneata.

— Stăpîna, înțeleasă cu tine ?

— Da, pentru că socotea că ești ibovnicul meu

— Eu, ibovnicul tău ?

— Ce, nu eram destul de bună ?

— Nerușinata ! Și giuvaerurile ?

— Stăpîna se bucură de ele.

— Cum asta ?

— Le-a plătit.

— Cui ?

— Mie.

— Hoațo !

Aveam poftă s-o sluțesc, dar prudența îmi veni într-ajutor. Mulțumit că o demascasem, mă întorc către martorii ticăloșiei ei și spun :

— O las în seama voastră ; acoperiți-o de rușine și dispreț ; totul va ajunge și la urechile stăpînei sale.

Răzbunarea mea e deplină și plec mulțumit

Capitolul XVII

Pe zgripţoroaică n-am mai văzut-o ; am aflat de la bonetieră că fusese dată afară şi se credea că plecase din oraş.

Pentru a mă despăgubi de timpul pierdut, am făcut cunoştinţă cu fiica unui limonagiu, întîmpinînd mai puţine greutăţi, dar mult mai multe primejdii. Am vorbit de această nouă aventură furlană într-un volum, ediţia Pasquali ; şi-am socotit că trebuie s-o pomenesc aici, ca să nu-şi închipuie careva că născocesc poveşti ; dar, cum păţania nu-i vrednică să răpească timpul cititorilor, voi trece sub tăcere toate celelalte amănunte şi voi spune numai că m-am expus celor mai mari riscuri ; că era să fiu înşelat într-un fel mult mai primejdios şi că, venindu-mi în fire, am şters în grabă putina, sosind la tata.

Locuia în Gorizia, la ilustrul său bolnav, contele Lantieri, locotenent-general al armatelor împăratului Carol al VI-lea şi inspector al trupelor austriace care se aflau în Carniolia şi în Friuliul german.

Acest senior de treabă, iubit de toată lumea, m-a primit foarte bine. N-am rămas mult timp la Gorizia şi am plecat curînd la Vipack, foarte însemnat tîrg în Carniolia, fief al casei Lantieri, aşezat la izvorul unui rîu de la care-şi trage numele.

Am petrecut acolo patru luni, cum nu se poate mai plăcute ; în acel ţinut seniorii îşi fac vizite, venind cu toată familia ; părinţii, copiii, educatorii, slugile, caii, pornesc împreună şi toţi sînt primiţi şi găzduiţi ; se întîmplă ades să se afle în unul şi acelaşi castel cîte treizeci de stăpîni, cînd la unii, cînd la alţii, dar contele Lantieri era socotit bolnav, nu mergea nicăieri şi primea pe toată lumea.

La masa lui bucatele nu erau alese, ci îmbelşugate. Îmi amintesc şi acum de friptura ce făcea parte din rînduiala casei : o ciosvîrtă de berbec, de căprior sau un piept de vacă alcătuiau temelia ; deasupra se aflau iepuri sau fazani, peste care se aşezau potîrnichi roşii şi cenuşii ; apoi sitari, becaţine sau sturzi, iar piramida se încheia cu ciocîrlii îngrăşate şi păsărele mîncătoare de smochine.

Ciudata alcătuire era repede îmbucătăţită şi împărţită ; păsărelele se serveau la sosire ; cine voia se apuca să taie vînatul şi iubitorii de carne vedeau ivindu-se hălcile care-i ispiteau mai mult.

La fiecare masă se serveau întotdeauna şi trei feluri de supe ; supa cu crutoane, la aperitive ; o supă de verdeţuri la felul întîi, apoi arpacaş, cu sosul de friptură, ba mi se spunea şi că toate-s bune la digestie.

Nu ştiu dacă obiceiul mai dăinuieşte ; totul se schimbă, şi s-ar putea ca totul să se fi schimbat, dar dacă mai trăiesc prin acele cantoane oameni de odinioară, ca mine, vor fi poate mulţumiţi că le deştept amintirile.

Contele Lantieri era foarte mulţumit de tata, pentru că se simţea mult mai bine şi era aproape vindecat ; ţinea şi la mine ; şi, pentru a mă ajuta să-mi trec vremea, puse la punct un teatru de marionete, cam lăsat în părăsire, dar bine înzestrat cu păpuşi şi decoruri.

M-am folosit de el şi i-am înveselit lumea, înfăţişînd o piesă scrisă de către un om de seamă, anume pentru actorii de lemn ; era *Strănutul lui Hercule* de bolonezul Pietro-Jacoppo Martelli.

Acest om vestit era singurul care ne-ar fi putut lăsa un teatru complet, dacă n-ar fi avut nebunia de-a face versuri pentru italieni ; versurile erau de cîte paisprezece silabe şi cu rime perechi, cam în felul versurilor franţuzeşti.

Voi vorbi despre versurile *martelliani* în partea a doua a acestor memorii ; căci, în ciuda interzicerii lor, mi-a plăcut să arăt că, după cincizeci de ani de la moartea autorului lor, erau încă bune.

Martelli scrisese şase volume de lucrări dramatice în toate genurile cu putinţă, de la tragedia cea mai riguroasă, pînă la farsa pentru marionete, pe care o numise *bambocciata*, şi al cărei titlu era *Strănutul lui Hercule.*

Fantezia autorului îl trimitea pe Hercule în ţara pigmeilor. Înspăimîntaţi la vederea unui munte însufleţit, avînd picioare şi braţe, bieţii pitici se ascundeau în nişte găuri. Într-o zi, cînd Hercule se culcase în plin cîmp şi dormea liniştit, sfioşii locuitori ieşiră din ascunzători şi, înarmaţi cu spini şi trestii, se urcară pe omul cumplit şi-l acoperiră din cap pînă-n picioare aşa cum muştele

năpădesc o bucată de carne stricată. Hercule se trezește, simte ceva în nas, strănută ; dușmanii cad în toate părțile și piesa ia sfîrșit.

Are un plan, o acțiune, un conflict, o catastrofă, o desfășurare ; stilul e potrivit și unitar ; gîndurile, simțămintele, totul e pe măsura personajelor ; pînă și versurile sînt scurte, fiind vorba de pigmei.

Pentru personajul lui Hercule am avut nevoie de o marionetă uriașă ; totul a fost făcut cum trebuie. Divertismentul a plăcut mult și m-aș lega c-am fost singurul căruia i-a dat prin minte să pună în scenă „bamboșada" domnului Martelli.

Reprezentațiile luînd sfîrșit, iar starea domnului Lantieri îmbunătățindu-se din ce în ce, tata începuse să aducă vorba de întoarcerea acasă. Mi se propuse totodată să plec în călătorie cu secretarul contelui, însărcinat cu unele treburi de către stăpînul său ; tata îmi îngădui să lipsesc cincisprezece zile și plecarăm la drum într-un cărucior cu patru roate.

Am ajuns mai întîi la Laibah, capitala Carnioliei, așezată pe rîul cu același nume. N-am văzut ceva deosebit în afara unor raci de o uimitoare frumusețe și tot atît de mari ca și homarii, de vreme ce unii erau lungi de un picior [1]

De acolo am trecut la Gratz, capitala Styriei, unde se află o foarte veche și cunoscută Universitate, mult mai căutată decît cea de la Pavia, germanii fiind mai studioși și mai puțin împrăștiați decît italienii.

Aș fi dorit să-mi pot prelungi drumul pînă la Praga, dar și eu și tovarășul meu de călătorie eram grăbiți, el din pricina poruncilor stăpînului său, eu, din pricina celor ale tatei. Tot ce am putut face a fost să nu ne întoarcem pe același drum ; am străbătut Carintia, am văzut Triestul, marele port la marea Adriatică : de acolo ne-am abătut prin Aquilea și prin Gradisca și am ajuns la Vipack, cu două zile mai tîrziu decît trebuia.

De îndată ce m-am înapoiat, tata își luă rămas bun de la contele Lantieri, care, drept răsplată pentru îngrijirile primite, îi dărui o sumă de bani frumușică, la care adăugă

[1] Unitate de măsură, aproximativ o treime dintr-un metru.

o cutie foarte frumoasă cu portretul lui și un ceas de argint pentru mine. Pe vremea aceea, un tînăr era tare mulțumit cînd putea avea un ceas de argint! Acum nu catadicsesc să-l poarte nici servitorii.

Luînd postalionul la Gonzia, îl rugai pe tata să aleagă drumul ce duce la Palma-Nova, pe care nu-l văzusem; de fapt, voiam să ocolesc trecerea prin Udine, unde ultima pățanie mă făcea să mă tem de vreo întîlnire neplăcută. De bună credință, tata se învoi și am ajuns la prînz.

Palma, sau Palma-Nova e una dintre cele mai puternice și mai mari fortărețe din Europa. O stăpînesc venețienii și alcătuiește zidul de apărare al Statelor lor către Germania.

Fortificațiile sînt atît de bine orînduite și atît de bine lucrate, încît unii străini se duc să le vadă din curiozitate, ca pe o capodoperă de arhitectură militară.

Ca s-o cîrmuiască, Republica Veneției trimite la Palma un guvernator-general. El prezidează tribunalul civil, penal și pe cel militar și dă seama zilnic Senatului de tot ce poate interesa cîrmuirea.

Ne-am dus să facem o vizită guvernatorului-general, pe care tata îl cunoscuse la Veneția. Vrednicul senator ne-a primit cu multă bunăvoință; citise predica mea poetică, pentru care m-a felicitat; dar, privindu-mă cu un surîs șiret, îmi spuse că predicile părintelui Cattaneo nu păreau să mă fi sfințit cine știe cît, dîndu-mi a înțelege că aflase de ispràvile mele: ceea ce nu era prea anevoios, pentru că ținuturile erau apropiate. Am roșit puțin: tata a băgat de seamă și m-a întrebat apoi despre ce era vorba; i-am răspuns că n-am priceput nimic și nu m-a mai iscodit; am luat masa de seară la excelența-sa și-n ziua următoare am părăsit orașul.

Apropiindu-se de Tagliamento, pe care trebuia să-l trecem din nou, ni s-a spus că puhoiul se revărsase năprasnic și că nu se putea ajunge pe celălalt mal. Cum nu ne aflam prea departe de Udine, tata îmi propuse s-așteptăm liniștit în acest oraș scăderea apelor. Mă temeam să merg la Udine și scormoneam fel de fel de pretexte. Tata stăruia, eu găseam într-una noi temeiuri. Tata-și pierdea răbdarea; am intrat într-un cabaret; ni s-a servit un prînz drept cină și, în timpul mesei, amintindu-și de vor-

bele generalului din Palma și de pretextele invocate de mine ca să nu mai trecem prin Udine, tata a stăruit atît, încît am fost silit să-i mărturisesc, cu toată sfiala, tot ce mi se-ntîmplase. Îl înveseli pățania cu Tereza, și mă sfătui să trag învățătura de a nu avea încredere în femeile îndoielnice, dar cînd veni vorba de limonagioaică, mi-a arătat greșelile mai mult ca prieten decît ca tată, și m-a făcut să plîng. Din fericire, cineva a venit să ne spună că Tagliamento putea fi trecut prin vad și ne reluarăm călătoria întreruptă.

Capitolul XVIII

Am ajuns la Chioggia și-am fost primiți așa cum o mamă își primește fiul iubit, cum o soție își primește soțul drag, după o îndelungată lipsă; eram foarte mulțumit să-mi revăd vrednica mamă, atît de legată de mine. După ce fusesem corupt și înșelat, simțeam nevoia să fiu iubit; era o alt fel de dragoste, dar pînă să pot gusta farmecele unei iubiri adevărate și plăcute, mă consolam cu dragostea maternă; mama și cu mine ne iubeam reciproc, dar cîtă deosebire între dragostea mamei față de fiu și a fiului față de mamă! Copiii iubesc din recunoștință; mamele din instinct, iar amorul propriu nu lipsește nici el din duiosul lor simțămînt; iubesc roadele legăturii lor conjugale, zămislite în deplină mulțumire, purtate cu trudă în pîntec, aduse pe lume cu prețul atîtor suferințe; le-au văzut crescînd de la o zi la alta; s-au bucurat de primele semne ale nevinovăției lor; s-au obișnuit să le vadă, să le iubească, să le îngrijească... Ba cred că această din urmă pricină le biruie pe celelalte și că o mamă n-ar iubi mai puțin un copil schimbat în timpul alăptării, dacă ar fi încredințată că-i al ei, dacă s-ar fi îngrijit să-i dea primele îndrumări și s-ar fi obișnuit să-l mîngîie și să-l îndrăgească.

Iată o abatere fără legătură cu *Memoriile*, dar îmi place uneori să pălăvrăgesc; și, fără a căuta să m-arăt deștept,

nimic nu mă interesează mai mult decît cercetarea sufletului omenesc. Să reluăm firul povestirii.

Tata primi de la vărul său Zavarisi, notar la Modena, o scrisoare cu următorul cuprins :

Ducele reînoise de curînd un vechi edict, prin care se interzicea oricărui posesor de rente și bunuri imobiliare să lipsească mai mult din Statele sale, fără învoire, iar asemenea învoiri costau scump.

Domnul Zavarisi adăuga în scrisoare că, în ce mă privea, neînfăptuindu-se planurile noastre legate de Milano, îl sfătuia pe tata să mă trimită la Modena, unde se afla o Universitate tot atît de bună ca aceea de la Pavia, unde mi-aș putea sfîrși studiile de drept, și mi-aș putea lua licența pentru a fi primit, în cele din urmă, ca avocat. Această rudă de treabă, care ne era cu adevărat apropiată, îi amintea tatei că strămoșii noștri avuseseră întotdeauna slujbe de vază în ducatul Modenei, că aș putea face să renască vechea trecere de care familia noastră se bucură, evitînd în același timp cheltuiala unei învoiri, care ar fi trebuit reînoită la fiecare doi ani ; sfîrșea prin a spune că lua asupră-și sarcina de a avea grijă de mine și-mi va căuta o gazdă bună și cinstită. Mai scria, într-un *post-scriptum*, că pusese ochii pe mine pentru o căsătorie bună.

Scrisoarea dădu loc la multe discuții între mama și tata, la nesfîrșite argumentări pro și contra. Capul familiei birui în cele din urmă și se hotărî s-o pornesc cît mai curînd cu poștalionul de Modena.

La Veneția există poștalioane care pleacă și altele care nu pleacă. Primele sînt numite „curse de Roma", și se duc de obicei numai la Roma sau la Milano și, în mod excepțional, ori unde le trimite republica. Sînt posturi statornice, treizeci și două la număr, și se bucură de o oarecare considerație printre burghezi.

Dar starea celorlalți curieri, e cu totul alta ; nu sînt decît niște conducători de luntri de transport, plătiți de către arendașii respectivi ; își pot totuși spori averea, folosind ascunzătorile din fundul bărcilor, în care pitesc pachetele „lor".

Se călătorește bine în aceste luntre de transport, cinci la număr ; cea de Ferrara, cea de Bologna, de Modena, de

Mantua și cea de Florența ; dacă vrei, ți se dă de mîncare și, oricum, prețul este foarte redus. N-au decît un singur neajuns ; într-una și aceeași călătorie trebuie să schimbi de trei ori luntrea. Fiecare stat prin care curierii sînt nevoiți să treacă pretinde că are dreptul să-ntrebuințeze luntrele și marinarii săi, iar statele limitrofe nu s-au gîndit niciodată să rînduiască lucrurile în așa fel încît să fie toate în cîștig, fără a-i stingheri pe călători. Aș dori ca stăpînii Padului să-mi citească *Memoriile* și să țină seamă de părerea mea.

Iată-mă dară în luntrea-cursă de Modena ; eram paisprezece călători : conducătorul nostru, numit Bastia, era un om mai în vîrstă, foarte slab și cu o înfățișare posacă ; dar, cu toate astea, foarte cinstit și chiar evlavios.

La primul popas, ni s-a servit tuturor prînzul la hanul unde omul nostru și-a făcut cumpărăturile de care avea nevoie pentru cina ce se ia în timpul mersului.

Pe înserat se aprind cele două lămpi care luminează pretutindeni, și curierul se ivește în mijlocul nostru, ținînd în mînă un șirag de mătănii, rugîndu-se și îndemnîndu-ne foarte politicos să recităm împreună cu el, cu glas tare, o treime din rugăciuni și litaniile Sfintei Fecioare.

Am ascultat aproape cu toții de cuviosul îndemn al uncheșului Bastia și ne-am rînduit pe două laturi spre a împărți între noi obișnuitele *Pater* și *Ave Maria* pe care le-am rostit cu destulă evlavie.

Într-un ungher al luntrei se aflau trei călători care, cu pălăriile pe cap, rînjeau între ei, ne maimuțăreau și-și băteau joc de noi. Bastia îi văzu ; se rugă de acești domni să fie măcar cinstiți, dacă nu voiau să fie cucernici ; cei trei necunoscuți îi rîseră-n nas ; curierul răbdă și nu mai spuse nimic, neștiind cu cine are de-a face ; dar, recunoscîndu-i, un marinar îi spuse curierului că erau trei evrei. Lui Bastia îi sare țandără și strigă ca un apucat : „Așa ? sînteți evrei, dar la prînz ați mîncat șuncă !“

La această neașteptată ieșire, toată lumea se puse pe rîs, chiar și evreii. Curierul îi dă înainte : „Îi plîng pe nefericiții care nu recunosc religia, spuse ; dar îi disprețuiesc pe cei ce nu țin seamă de nici una. Ați mîncat șuncă, sînteți niște ticăloși !“ Furioși, evreii se aruncă

asupra conducătorului ; noi ceilalţi am luat înţeleapta hotărîre de a-l apăra, silindu-i pe agresori să facă grup aparte.

Rugăciunea întreruptă a fost lăsată pe a doua zi ; la cină eram destul de voioşi, apoi ne-am culcat în paturile noastre înguste şi nimic deosebit nu s-a mai întîmplat în restul călătoriei.

Apropiindu-ne de Modena, Bastia mă întrebă unde aveam să locuiesc ; nu ştiam nici eu. Domnul Zavarisi trebuia să-mi găsească o gazdă ; Bastia, mă rugă să trag la el ; îl cunoştea pe domnul Zavarisi şi era sigur că acesta se va învoi ; într-adevăr, vărul meu primi şi mă dusei la curierul care nu pleca în cursă.

E o casă de oameni cucernici ; tatăl, fiul, fiicele, nora, copiii toţi erau pătrunşi de o nespusă evlavie ; nu petreceam cu ei, dar cum erau oameni cinstiţi, trăind cumpătat şi tihnit, eram mulţumit de atenţiile lor şi eşti întotdeauna luat în seamă cînd îţi îndeplineşti datoriile cerute de societate.

Tare mulţumit de a mă avea pe lîngă el, vărul Zavarisi mă înfăţişă mai întîi rectorului Universităţii şi apoi unui celebru avocat de pe-acolo, la care aveam să-mi fac ucenicia şi unde mi-am luat îndată locul în primire.

În acest birou de notariat se afla un nepot al vestitului Muratori, care-mi făcu cunoştinţă cu unchiul său, om de o întinsă cultură ce îmbrăţişa toate genurile literaturii, care a făcut atîta cinste naţiei şi secolului său şi ar fi ajuns cardinal, dacă ar fi apărat ceva mai puţin interesele casei d'Este în scrierile sale.

Noul meu coleg îmi arătă tot ce era mai de seamă în oraş. Între altele, Palazzo Ducale, de cea mai mare frumuseţe şi măreţie, şi atît de preţioasa colecţie de tablouri care mai exista pe-atunci la Modena, dar pe care regele Poloniei a cumpărat-o mai apoi la uriaşul preţ de o sută de mii de ţechini (1.100.000 de livre).

Eram curios să văd vestita găleată, subiect al poemului la *Secchia rapita (Găleata furată)* a lui Tassoni : o văzui în clopotniţa catedralei, atîrnată de un lanţ de fier. Am petrecut destul de bine, şi cred că şederea la Modena m-ar fi mulţumit pentru că se aflau acolo o mulţime de oameni de litere, spectacole foarte dese şi pentru că speram să cîştig, în felul acesta, timpul pierdut.

Dar la cîteva zile după sosirea mea am fost martorul unui spectacol cumplit, o ceremonie îngrozitoare, la fastul unei instanțe religioase, care mă înspăimîntă pînă într-atît, încît mi s-a tulburat mintea și mi s-au răzvrătit simțurile.

În mijlocul unei mari mulțimi am văzut ridicat un eșafod de cinci picioare, pe care se vedea un om cu capul descoperit și mîinile legate ; era un abate ; pe care-l cunoșteam, literat strălucit, poet vestit, bine cunoscut și foarte stimat în Italia ; era abatele I...B...V... Un călugăr ținea o carte în mînă ; un altu-l interoga pe inculpat ; acesta răspundea cu demnitate : spectatorii aplaudau și-l încurajau : învinuirile sporeau : omul înfierat se cutremura. N-am mai putut răbda. Am plecat gînditor, frămîntat, năucit ; m-a apucat pe loc obișnuita-mi stare de nervi ; m-am întors acasă, m-am încuiat în odaie, copleșit de cele mai triste și mai umilitoare gînduri cu privire la omenire.

„Dumnezeule mare ! îmi spuneam, prin cîte încercări trebuie să trecem în scurta viață, pe care sîntem siliți s-o ducem ? Iată un bărbat, acuzat de a-i fi spus vorbe nepotrivite unei femei care-l făcuse fericit. Și cine l-a denunțat ? Chiar femeia. Cerule ! a fi nefericit nu-i oare o pedeapsă de ajuns de grea ?"

Îmi treceau prin minte toate întîmplările primejdioase de pînă atunci : bolnava din Chioggia, slujnica și limonagioaica din Friuli, satira din Pavia și alte greșeli de care mă simțeam vinovat.

Pe cînd eram cufundat în asemenea triste gînduri, se ivește moș Bastia care, știindu-mă reîntors acasă, îmi propune să spun rugăciunea împreună cu toți ai săi. Aveam nevoie să-mi alung gîndurile și-am primit cu plăcere : mi-am spus rugăciunea cu pioșenie, găsindu-mi în ea mîngîierea.

S-a servit cina și-n timpul mesei s-a vorbit de abatele V... Am arătat de cîtă groază mă pătrunsese solemnitatea ; gazda, care făcea parte din societatea laică, a acestei instanțe, găsea că ceremonia fusese minunată și pilduitoare. Am întrebat cum se încheiase spectacolul ; mi-a spus că trufașul fusese umilit, că în cele din urmă îndărătnicul cedase ; fusese silit să-și mărturisească cu

glas tare nelegiuirile, să rostească o formulă de retractare dinainte pregătită și fusese osîndit la șase ani de temniță.

Chipul omului înfierat mă urmărea într-una ; nu mai vedeam pe nimeni ; mă duceam zilnic cu Bastia la slujbă ; asistam cu el la predici, la rugăciunile pentru împărtășanie, la liturghii ; era nespus de mulțumit de mine și căuta să nutrească evlavia ivită în activitatea și-n vorbirea mea, povestindu-mi viziuni, miracole și convertiri.

Mă hotărîsem ; eram ferm decis să intru în ordinul capucinilor. I-am scris tatii o scrisoare bine ticluită, dar fără noimă ; îl rugam să-mi îngăduie să mă lepăd de cele lumești, îmbrăcînd straie călugărești. Tata, care nu era prost, se păzi să mă contrazică ; mă lăudă mult, păru mulțumit de însuflețirea de care dădea dovadă și mă rugă numai să mă-ntorc acasă, de îndată ce voi primi scrisoarea, încredințîndu-mă că atît el cît și mama nu doreau decît să-mi împlinească vrerea.

Văzînd acest răspuns, m-am pregătit de plecare. În ziua aceea Bastia nu conducea luntrea la Veneția, așa că mă recomandă tovarășului său, care tocmai pleca într-acolo. Mi-am luat rămas bun de la cucernica familie ; i-am rugat să mă pomenească în rugăciunile lor și am plecat plin de avîntul căinței.

Cînd am ajuns la Chioggia, scumpii mei părinți m-au primit cu nesfîrșite duioșii. Le-am cerut binecuvîntarea : mi-au dat-o, plîngînd ; le-am vorbit de planul meu ; au găsit că nu-i rău.

Tata îmi propuse să mă ia cu el la Veneția : l-am refuzat, deoarece stăruiam sincer în evlavia mea ; mi-a spus că voia să mă înfățișeze stareţului mănăstirii capucinilor . am primit din toată inima.

Plecăm la Veneția ; ne vizităm rudele, prietenii ; la unii prînzim, la alții cinăm. Mă las amăgit ; sînt dus la teatru ; după cincisprezece zile n-am mai pomenit de călugărie. Gărgăunii mi se risipiseră : îmi veni mintea la loc. Îl mai plîngeam pe omul văzut pe eșafod, dar mi-am dat seama că nu era nevoie să părăsesc lumea pentru a nu ajunge ca el.

Capitolul XIX

Tata mă readuse la Chioggia, iar mama, care era pioasă fără să fie bigotă, a fost tare mulţumită văzîndu-mă iar în apele mele. Îi eram mai drag şi se îngrijea mai mult de mine pentru că mezinul lipsea de acasă.

Fratele meu, care fusese hărăzit din capul locului carierei militare, era plecat la Zara, capitala Dalmaţiei : fusese trimis la domnul Visinoni, văr al mamei, căpitan de dragoni şi ajutor de chirurg-major al guvernatorului-general al acestei provincii, aparţinînd Republicii Veneţiene. Acest brav ofiţer, pe care toţi generalii ce se succedau la Zara voiau să-l aibă pe lîngă el, îşi luase sarcina de a-i da fratelui meu toate îndrumările şi îl aduse mai tîrziu în regimentul său.

Cît despre mine, nu ştiam ce voi ajunge. La vîrsta de douăzeci şi unu de ani, îndurasem atîtea lovituri ale soartei, trecusem prin atîtea ciudate nenorociri, atîtea întîmplări neplăcute, încît nu mai speram nimic şi-n mintea mea nu vedeam scăpare decît în arta dramatică, care încă îmi plăcea şi de care m-aş fi apucat de mult, dacă aş fi fost stăpîn pe voinţa mea.

Necăjit că mă vede ajuns jucăria destinului tata nu-şi pierdu capul în aceste împrejurări grave pentru el şi pentru mine. Făcuse cheltuieli nemăsurate şi zadarnice pentru a-mi face o situaţie şi-ar fi vrut să-mi facă rost de o slujbă cinstită şi bănoasă care să nu-l coste nimic. Ceea ce nu era uşor de obţinut : izbuti să găsească totuşi ceva atît de potrivit, încît am uitat toate greşelile făcute şi n-am mai regretat nimic.

Republica Veneţiană trimite la Chioggia, drept guvernator, un nobil veneţian, cu titlul de *podestà ;* acesta ia cu el un cancelar al Curţii criminale, slujbă de felul locotenentului justiţiei criminale din Franţa, iar cancelarul trebuie să aibă un ajutor, cu titlul de adjunct.

Slujbele sînt mai mult sau mai puţin bănoase, după oraşul unde te afli : dar sînt întotdeauna plăcute, pentru că faci parte din suita excelenţei-sale, mănînci la masa sa, eşti în legătură cu protipendada oraşului şi, dacă lucrezi cît de cît, o scoţi destul de bine la capăt.

Tata se bucura de protecția guvernatorului, pe atunci, nobilul Francesco Bonfandini. Era de asemenea prieten cu cancelarul Curții criminale și-l cunoștea bine și pe adjunctul său. Pe scurt, potrivi să fiu primit ca ajutor al acestuia din urmă.

Timpul cît guvernatorii venețieni rămîn în slujbă e hotărît dinainte ; sînt întotdeauna schimbați după șaisprezece luni. Înaintea intrării mele în slujbă se scurseseră patru. De altfel, eram peste număr, nu puteam cere nici un fel de leafă, dar mă bucuram de toate plăcerile societății. Masă bună, jocuri multe, concerte, baluri, ospețe. Era o slujbă minunată : dar cum nu prevede anumite sarcini, iar guvernatorul e slobod să dea însărcinări cui crede de cuviință, sînt cancelari care mucezesc fără treabă ; și sînt unii care trec înaintea celorlalți și nu au vreme să se odihnească. Meritul personal îi face să fie solicitați ; de cele mai multe ori însă protecția primează.

Fusesem avertizat că-i nevoie să-mi întemeiez faima și, cum eram peste număr, am căutat să mă instruiesc și să mă fac folositor prin toate mijloacele. Adjunctul nu se prea omora cu munca. Îl ajutam cît puteam ; și, după cîteva luni, ajunsesem tot atît de dibaci ca și el. Nu trecu mult și cancelarul își dădu seama ; fără a-și mai înștiința ajutorul, îmi dădea sarcini spinoase și aveam fericirea de a-l mulțumi.

Procedura dreptului penal e foarte interesantă pentru cunoșterea omului. Vinovatul încearcă să-și spulbere crima sau să-i micșoreze grozăvia ; e, firește, îndemînatic sau ajunge astfel din teamă ; știe că are de-a face cu oameni pricepuți, de meserie, și nu-și pierde totuși nădejdea că-i va putea înșela.

Legea a prescris criminaliștilor anume formule de interogatoriu ce trebuiesc urmate pentru ca întrebările să nu fie viclene și să nu se tragă foloase de pe urma slăbiciunii sau neștiinței acuzatului. Totuși, trebuie să cunoști cumva, sau să intuiești caracterul și sufletul celui pe care ai a-l ancheta ; și, ținînd calea de mijloc între asprime și umanitate, să cauți să deslușești adevărul, fără constrîngeri.

Mă interesa mai degrabă rezumatul procedurii și raportul pe care-l aveam de pregătit pentru cancelar ; de

aceste rezumate și rapoarte atîrnă adesea starea, cinstea și viața unui om. Inculpații sînt apărați, pricina discutată, dar raportul înrăutățește formarea unei prime păreri. Vai de cei ce fac rezumate și rapoarte nechibzuite fără să se priceapă.

Să nu spui, iubite cititor, că mă fălesc ; vezi bine că nu mă cruț atunci cînd săvîrșesc fapte nesocotite ; trebuie deci să-mi iau revanșa, cînd sînt mulțumit de mine.

Cele șaisprezece luni ale guvernatorului se-apropiau de sfîrșit. Cancelarul era de pe acum reținut pentru Feltre ; îmi propuse postul de ajutor șef, dacă voiam să-l urmez. Încîntat de propuneri mi-am luat răgazul de a cere încuviințarea tatii și a doua zi ne-am și înțeles.

În sfîrșit, iată-mă statornicit ; pînă atunci nu privisem la slujbe decît de departe ; aveam acum una care-mi plăcea și mi se potrivea ; mi-am făgăduit, deci, să nu o părăsesc, dar omul propune și Dumnezeu dispune.

La plecarea guvernatorului nostru din Chioggia, toată lumea se grăbi să-l cinstească ; mințile luminate ale orașului, dacă existau, înjghebară o adunare literară, unde-l sărbătoriră în versuri și proză pe ilustrul pretor, care-i guvernase.

Am lăudat și eu în versuri feluritele merite ale eroilor zilei, stăruind mai mult asupra virtuților și însușirilor personale ale doamnei guvernator ; amîndoi fuseseră buni cu mine și m-au cinstit cu protecția lor la Bergamo unde i-am revăzut puțin timp, ocupînd același post, și la Veneția, unde excelența-sa fusese răsplătit cu gradul de senator.

Amîndoi plecară ; am rămas la Chioggia, așteptînd ca domnul Zabottini (era numele cancelarului) să mă cheme la Veneția pentru călătoria spre Feltre. Întreținusem legătura de prietenie cu călugărițele sfîntului Francisc, printre care se aflau unele foarte drăguțe. Doamna B*** o avea pe una în ascultare, foarte frumoasă, foarte bogată și foarte drăguță ; mi-ar fi plăcut de minune, dar vîrsta, averea, stare mea nu-mi îngăduiau să nădăjduiesc ; călugărița îmi dădea totuși speranțe ; ori de cîte ori mă duceam s-o văd, avea grijă s-o trimită pe domnișoară la vorbitor. Simțeam c-am să mă prind de-a binelea ; directoarea părea mulțumită ; n-o înțelegeam ! Într-o zi, i-am

vorbit de simțămintele și teama mea. Mă încurajă și-mi încredință taina. Domnișoara avea calități și avere dar în privința obîrșiei ei ceva nu era limpede. „Acest mic defect nu înseamnă nimic, spunea doamna cu văluri, fata e cuminte, e bine crescută, răspund de firea și purtarea ei ; are un tutore, urmă ea, care va trebui cîștigat : las pe mine ; e-adevărat că tutorele, tare bătrîn și prăpădit, și-a cam aruncat ochii asupra pupilei sale, dar greșește și... cum am și eu un amestec în treaba asta... îți mai spun o dată, lasă pe mine și-am să potrivesc lucrurile după cum e mai bine."

Mărturisesc că-n urma spuselor ei, a destăinuirii și a unui asemenea îndemn, am început să cred că eram pe calea cea bună. Domnișoara N*** nu mă privea cu ochi răi și socoteam treaba ca și făcută.

Întreaga mănăstire își dăduse seama de înclinarea mea și, cunoscînd intrigile de la vorbitor, se aflară domnișoare cărora le-a fost milă de mine, așa că m-au pus la curent cu cele ce se petreceau ; și iată cum :

Ferestrele camerii mele dădeau chiar spre clopotnița mănăstirii ; zidăria fusese înzestrată cu geamuri mate, prin care se zăreau nedeslușit fețele celor ce se apropiau ; am văzut de mai multe ori în dreptul acestor spărturi, de formă dreptunghiulară, unele chipuri și semne și am învățat cu timpul că semnele erau litere ale alfabetului, că se alcătuiau cu ele cuvinte și că se putea vorbi astfel de la depărtare ; aveam aproape zilnic, timp de o jumătate de ceas, cîte o asemenea convorbire mută, cu desăvîrșire cuminte și cuviincioasă.

Prin mijlocirea acestui aflabet am aflat că domnișoara N*** avea să se căsătorească în curînd cu tutorele ei. Indignat de purtarea doamnei B***, m-am dus s-o văd după cină, ferm hotărît să-i arăt cît sînt de supărat ; cer să fie chemată ; vine, mă privește țintă, își dă seama că sînt amărît și, vicleană cum era, nu-mi dă răgaz să vorbesc ; mă atacă ea cea dintîi cu putere și cu un fel de mînie.

— Ei bine, domnule, ești supărat, citesc asta pe chipul dumitale !

Voiam să vorbesc, dar nu m-ascultă ; ridică glasul și urmează :

— Da, domnule, domnișoara N*** se mărită, și se va căsători cu tutorele ei. Vreau să vorbesc tare și eu : Taci ! taci ! strigă ea, ascultă-mă : căsătoria asta e opera mea, m-am gîndit bine și am sprijinit-o, că pentru binele dumitale am făcut-o.

— Pentru binele meu ?

— Da. Taci ! îmi spune, și vei vedea cum se poartă o femee de cuvînt, care-ți e apropiată. Ești, urmă ea, în măsură să te căsătorești ? Nu, pentru o sută de pricini. Domnișoara ar putea aștepta pînă vei fi în măsură s-o faci ? Nu, nu-i stăpînă pe ea ; trebuia să se mărite ; s-ar fi căsătorit cu un tînăr, și ai fi pierdut-o pentru totdeauna. Se căsătorește cu un bătrîn, cu un om șubred, care nu mai poate avea mult de trăit și, măcar că nu cunosc plăcerile și neplăcerile căsniciei, știu că o femeie tînără scurtează zilele unui soț bătrîn ; vei avea o văduvă frumoasă care nu va fi fost femee decît cu numele ; în privința asta fii liniștit : va fi în cîștig, mult mai bogată decît e acum. Între timp, îți vei croi un drum. Nu te teme pentru ea, nu, dragă prietene, nu te teme ; va trăi în lume cu moșneagul ei, dar voi veghea asupra purtării sale. Da, da, e a dumitale, te încredințez. Îți dau cuvîntul meu de cinste.

Iată că se ivește și domnișoara N*** și se apropie de gratii. Călugărița îmi spune c-un aer de taină : „Felicit-o pentru căsătorie." N-am mai răbdat. Salut și plec, fără să scot o vorbă.

N-am mai văzut-o pe călugăriță, nici pe eleva ei și, slavă Domnului, n-a trecut mult și le-am uitat pe amîndouă.

Capitolul XX

Îndată ce am primit înștiințarea de a mă duce la Feltre, am plecat din Chioggia, întovărășit de tata, ca să mă înfățișez împreună cu el la Veneția excelenței-sale Paolo Spinelli, nobil venețian, *podestà* sau guvernator, pe care

trebuia să-l urmez. Ne-am dus să-l vedem și pe cancelarul Zabottini, sub mîna căruia aveam să lucrez. Am plecat peste cîteva zile din Veneția și, după patruzeci și opt de ore, am ajuns la locul reședinței mele.

Orașul Feltre sau Feltri face parte din Marca Trevisană, provincie a republicii Venețiene, la șaizeci de leghe de capitală ; se află acolo un episcopat și multă nobilime.

E un oraș muntos, rîpos și atît de acoperit toată iarna de zăpadă, încît porțile ce dau către străduțe fiind astupate de ghețuri, ești nevoit să ieși pe ferestrele demisolurilor. I se atribuie lui Cezar versul latin : *Feltria perpetuo nivium damnata rigori* adică : Feltre e veșnic pradă asprimilor zăpezii.

Ajuns înaintea celorlalți, pentru a lua în primire de la înaintașul meu arhiva și procesele începute, am fost plăcut surprins de vestea că în oraș se afla o trupă de comedianți adusă de fostul guvernator, și care avea de gînd să dea cîteva reprezentații la sosirea celui nou.

Directorul trupei era Carlo Veronese, cel ce a venit la Paris peste treizeci de ani, să-l joace pe Pantalone la Comedia Italiană, luîndu-și cu el și fiicele, pe „frumoasa Carolina“ și „încîntătoarea Camelia“.

Trupa nu era rea ; cu toate că avea un ochi de sticlă, directorul juca rolurile de prim-amorez ; și m-am bucurat să-l revăd pe acel Florindo dei Maccheroni, pe care-l văzusem la Rimini și care, îmbătrînind, nu mai juca decît pe regele în tragedii și pe părintele nobil în comedii.

După patru zile a sosit guvernatorul, împreună cu cancelarul și cu un alt dregător al justiției, avînd titlul de vicar, care, în regiunea aceea și-n multe altele, aparținînd statului Veneției, își alătură votul de cel al *podestà*-ului cu prilejul sentințelor și în timpul judecății.

Timp de cîteva luni am înlăturat orice gînd de desfătare și petrecere punîndu-mă temeinic pe lucru, cu atît mai mult cu cît puteam năzui să devin cancelar, ca unul ce făcea pentru a doua oară parte dintr-un guvern, în calitate de ajutor. Am răsfoit scriptele cancelariei și am găsit o însărcinare a Senatului, dată uitării de către îna-

intașii mei ; mi-am înștiințat șeful ; socoti afacerea interesantă și mă însărcină să mă țin de ea cu toate puterile.

Era un proces penal : din pădurile Republicii se tăiaseră niște lemne de construcție ; două sute de persoane erau implicate și trebuia mers la fața locului pentru constatarea delictului ! Străbătînd munți, torente și prăpăstii m-am dus acolo chiar eu, însoțit de măsurători de terenuri și soldați de gardă. Ancheta făcea mare vîlvă, toată lumea era îngrijorată deoarece pădurile erau tăiate de o sută de ani fără să se fi dat vreodată o pedeapsă și era de temut o răscoală putînd fi lesne pusă pe seama amărîtului de ajutor, care se apucase să dezgroape morții.

Din fericire, cu această mare problemă se întîmplă ca și cu muntele apucat de durerile facerii. Republica se mulțumii să-și păzească, pe viitor, pădurile. Cancelarul n-avu nimic de pierdut, iar ajutorul fu despăgubit pentru teama suferită.

După cîtva timp mi s-a dat o altă însărcinare, mult mai plăcută și mai veselă. Era vorba de întocmirea unui proves-verbal la zece leghe de oraș, ca urmare a unei gîlceve cu împușcături și răniri grave. Cum era șes și se mergea de-a lungul unor ogoare și case de țară încîntătoare, am propus cîtorva prieteni să vină cu mine. Eram doisprezece, șase bărbați, șase femei și patru servitori. Toți mergeam călare și am zăbovit douăsprezece zile în această plăcută expediție. În tot acest răstimp n-am prînzit sau cinat niciodată în același loc ; și veme de douăsprezece zile nu ne-am culcat niciodată în paturi.

Mergeam ades pe jos, pe drumuri minunate, străjuite de vii și umbrite de smochine, hrănindu-ne cu lapte și uneori cu acea fiertură de făină de porumb, numită *polenta*, care alcătuiește hrana zilnică a țăranilor și pe care o făceam îmbietoare, punînd-o la copt.

Ori unde soseam se dădeau serbări, petreceri, ospățuri : unde ne opream seara, baluri care țineau toată noaptea, iar femeile noastre făceau față ca și bărbații.

În grupul nostru se aflau două surori, una măritată, iar cealaltă nu. Pe ultima o găseam tare pe placul meu, și pot spune că numai pentru ea făcusem excursia. Era cuminte și sfioasă pe cît era de zvînturată sora ei : împrejurările călă-

toriei ne-au îngăduit să ne lămurim simțămintele și ne-am îndrăgostit unul de celălalt.

Procesul verbal a fost întocmit pe fugă, în două ore ; la întoarcere am luat alt drum, spre a ne schimba distracțiile ; dar la sosirea în Feltre eram cu toții rupți de oboseală, frînți, zdrobiți ; m-am resimțit timp de-o lună, iar biata mea Angelica a avut fierbințeli timp de patruzeci de zile.

Cei șase călăreți ai cavalcadei noastre veniră să-mi propună un al soi de petrecere. În palatul guvernamental se afla o sală de spectacol ; doreau s-o folosească, mi-au făcut cinstea de a-mi spune că numai pentru mine se gîndiseră la una ca asta, și lăsau la voia mea alegerea pieselor și împărțirea rolurilor. Le-am mulțumit ; am primit propunerea și, cu încuviințarea excelenței-sale și a cancelarului, am luat conducerea acestui nou divertisment.

Aș fi dorit ca piesa să fie din domeniul teatrului vorbit ; nu-mi plăceau arlechinadele, și comedii bune nu existau. M-am oprit deci la tragedie. Cum în vremea aceea se reprezentau peste tot operele lirice ale lui Metastasio, chiar fără muzică, am făcut din arii, recitative ; m-am silit să m-apropii pe cît am putut de stilul acestui încîntător autor și am ales pentru reprezentațiile noastre *Didona* și *Siroe*. Am împărțit rolurile potrivit cu însușirile actorilor pe care-i cunoșteam ; am păstrat pentru mine cele mai mărunte și bine am făcut ; pentru tragedie n-aveam nici un fel de chemare.

Din fericire, scrisesem între timp două piesișoare ; am jucat în ele două roluri de caracter și m-am reabilitat. Prima piesă era *Il buon padre (Tatăl cel bun)*; a doua *la Cantatrice (Cîntăreața)*. Amîndouă au fost socotite bune, iar jocul meu, bunicel pentru un amator. Am văzut la Veneția, puțin timp după aceea, ultima dintre cele două piese. Pusese mîna pe ea un tînăr avocat ; o dădea drept operă lui și primea laude ; dar, îndrăznind s-o tipărească pe numele lui, a avut ghinionul de a se vedea demascat ca plagiator.

Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca s-o hotărăsc pe frumoasa mea Angelica să primească un rol în tragediile noastre : nu s-a putut ; era sfioasă și, de altfel, părinții ei nu i-ar fi îngăduit să apară pe scenă. A venit să ne vadă, dar această plăcere a costat-o lacrimi pentru că era geloasă

și suferea nespus văzîndu-mă atît de familiar cu frumoasele mele colege.

Mă iubea sărmana, mult și sincer ; o iubeam din toată inima și pot spune că a fost cea dintîi făptură pe care am iubit-o. Ținea să-mi devină soție, și poate ar fi și ajuns, dacă nu mi-ar fi schimbat părerea unele gînduri ciudate și totuși bine întemeiate.

Sora ei mai mare fusese de o frumusețe fără seamăn, dar se urîțise după prima naștere. Cea mică avea aceeași piele, aceleași trăsături ; frumusețea lor gingașă era din cele pe care cea mai ușoară adiere le ofilește, cea mai mică supărare le vatămă : am avut o dovadă grăitoare. Oboseala drumeției făcută împreună o schimbase groaznic. Eram tînăr ; și dacă după cîtva timp soția mea și-ar fi pierdut prospețimea, prevedeam cît de mare avea să-mi fie deznădejdea.

Judecam cam mult pentru un îndrăgostit, dar, fie din virtute, fie din slăbiciune, fie din ușurătate, am părăsit Feltre fără să mă căsătoresc.

Capitolul XXI

M-am desprins cu greu de această ființă încîntătoare ; mă făcuse să simt pentru prima oară farmecul unei dragoste cinstite. Trebuie totuși să recunosc că simțămintele mele nu erau prea puternice, altfel nu mi-aș fi părăsit iubita. Ceva mai mult spirit, mai multă grație m-ar fi statornicit, poate , dar nu avea decît frumusețe ; și chiar frumusețea mi se părea că scapătă ; am avut răgazul să gîndesc și amorul propriu a fost mai puternic decît iubirea.

Aveam nevoie de un divertisment și-am găsit, de tot felul.

Tata, care nu se putea statornici nicăieri, meteahnă lăsată moștenire fiului său, își schimbase ținutul. Reîntorcîndu-se de la Modena, unde se dusese pentru niște treburi familiale, a trecut prin Ferrara ; și-acolo i s-a făcut o propunere foarte avantajoasă, aceea de a se așeza la Bagnacavallo,

în chip de medic cu onorarii fixe. Afacerea era bună, se învoi şi urma să vin şi eu după el, de îndată ce voi fi fost liber.

Plecînd din Feltre, am trecut prin Veneţia fără să mă opresc şi m-am îmbarcat pe cursa de Ferrara. În luntre se afla multă lume, dar destul de pestriţă. Între alţii, un tînăr slab, palid, cu părul negru, cu glasul răguşit şi o înfăţişare sinistră, fiu al unui măcelar din Padova, îşi dădea ifose. Domnul se plictisea ; poftea pe toată lumea la joc ; nimeni nu-l lua în seamă ; am avut cinstea de a-i fi partener. La început mi-a propus să jucăm, în doi, un faraon. Curierul n-ar fi îngăduit una ca asta. Am jucat deci un joc de copii, numit *cala-carte :* cel care are mai multe cărţi la sfîrşitul jocului, cîştigă o fisă, iar cel ce posedă mai multe pici, cîştigă alta. Îmi tot pierdeam cărţile şi n-aveam niciodată pici în mînă : la treizeci de soli fisa, îmi sfeterisi doi ţechini ; îl cam bănuiam dar i-am plătit şi n-am zis nimic.

Ajuns la Ferrara, simţeam nevoia să mă odihnesc ; am tras la hotelul San Marco, unde se afla şi staţia cailor de schimb pentru poştalion, şi-n timp ce prînzeam singur în camera mea, tovarăşul de joc îmi face o vizită şi-mi propune o revanşă ; refuz, nu mă ia în serios ; scoate din buzunar o pereche de cărţi de joc şi-un pumn de ţechini şi-mi propune să facem un faraon ; refuz şi de astă dată.

— Hai, îmi spune, hai domnule, îţi datorez o revanşă, sînt un om cinstit, vreau să ţi-o dau şi nu te poţi codi. Nu mă cunoşti, urmă el ; ca să n-ai îndoieli, uite cărţile, ţine chiar dumneata banca, eu am să pontez.

Propunerea mi s-a părut cinstită ; nu eram încă destul de ager ca să cunosc şmecheriile domnilor scamatori : am crezut, pur şi simplu, că soarta va hotărî şi că era cazul să-mi recîştig banii pierduţi.

Scot din pungă zece ţechini, ca să le facă faţă celor ai potrivnicului, amestec cărţile, îi dau să taie : prietenul pune miza dublă ; cîştig, sînt bucuros ca Arlechino ; bat din nou şi dau la tăiat ; vrednicul partener îşi dublează miza, cîştigă, face *paroli* [1] ; acest *paroli* hotără a cui va fi banca, nu-l puteam refuza : merg şi eu şi cîştig ; caraghiosul înjură ca

[1] Miză dublă faţă de cea precedentă

un căruțaș, ia cărțile împrăștiate pe masă, le numără, găsește o carte lipsă și spune că jocul e greșit, că a cîștigat el ; vrea să-mi ia banii, dau să-i feresc ; scoate din buzunar un pistol, mă trag îndărăt ; țechinii nu mai sînt ai mei. Auzindu-mi glasul tînguitor și înspăimîntat,o slugă a hotelului intră și, poate în înțelegere cu trișorul, ne vestește că ne-am făcut amîndoi vinovați de cele mai aspre măsuri luate împotriva jocurilor de noroc și ne amenință că ne denunță pe loc dacă nu-i dăm ceva bani. I-am întins repede un țechin, partea mea ; am luat de îndată poștalionul și-am plecat, turbat de mînie, că-mi pierdusem banii și, încă mai mult, că fusesem pungășit.

Ajungînd la Bagnacavallo, m-am mîngîiat la vederea scumpilor mei părinți. Tata fusese la un pas de moarte ; singura lui părere de rău, spunea, era că va muri fără să mă vadă. Vai ! m-a văzut, l-am văzut ; dar îndoita noastră bucurie n-a durat mult.

Bagnacavallo nu-i decît un tîrg mare în Legatul Ravenei, foarte bogat, foarte rodnic și mare centru comercial.

După ce-am fost prezentat în familiile bune din ținut, tata m-a dus la Faenza pentru a-mi înlesni noi plăceri. În acest oraș a fost întrebuințată pentru prima dată materia argiloasă, amestecată cu humă și nisip, din care s-a plămădit lutul emailat numit de italieni maiolică, și de francezi, faianță.

În Italia se află sumedenie de farfurii de faianță pictate de Rafaello da Urbino sau de discipolii săi. Farfuriile sînt încadrate în rame de preț și păstrate cu mare grijă, alături de tablouri ; am văzut o colecție bogată și prețioasă la Santa Maria Formosa din Veneția, în palatul Grimani.

Faenza e un oraș tare frumos din Romagna, însă n-ai de văzut în el mare lucru. Marchizul Spada ne-a primit foarte bine și ne-a ospătat tot foarte bine ; am văzut cîteva comedii jucate de-o trupă ambulantă și, după șase zile, ne-am reîntors la Bagnacavallo.

Tata se-mbolnăvi peste cîteva zile. Ultima lui boală se ivise cu un an înainte ; trebui să stea în pat și atunci își dete seama sub ce formă gravă i se întorsese boala ; pulsul trăda primejdia în care se afla ; într-a șaptea zi boala se înrăutăți, se simțea din ce în ce mai rău. Văzînd că i se apropie sfîrșitul, mă chemă la căpătîiul lui, mă rugă să am grijă

de scumpa lui soție, își luă rămas bun de la mine și-mi dădu binecuvîntarea. Își chemă duhovnicul, se împărtăși și, într-a paisprezecea zi, sărmanul meu tată nu mai era ; la 9 martie 1731 a fost înmormîntat în biserica San Geronimo di Bagnacavallo.

Nu mă voi opri acum pentru a arăta tăria de caracter a unui tată plin de virtuți, deznădejdea unei soții care-l iubea și simțămintele unui fiu iubit și recunoscător. Voi trece repede peste cele mai cumplite clipe ale vieții mele ; pierderea tatei m-a durut mult și a schimbat din temelie starea mea și a familiei.

O consolam pe mama, ea mă consola pe mine ; amîndoi aveam nevoie de asta. Prima noastră grijă a fost să plecăm. Ne-am dus la sora mamei, care se afla la Veneția și am tras la casa unei rude, unde se găsea din fericire un apartament de închiriat.

În tot timpul călătoriei de la Romagna la Veneția mama nu mi-a vorbit decît de slujba mea de la cancelariile din Terra Ferma, pe care o numea slujbă de vagabonzi, deoarece trebuia să pîndești locurile libere și să schimbi mereu orașul. Voia să mă știe alături de ea și, cu lacrimi în ochi, mă implora și stăruia să îmbrățișez profesiunea de avocat. La venirea mea în Veneția, toate rudele, toți prietenii noștri se alăturară mamei în același scop ; m-am împotrivit cît am putut, dar în cele din urmă a trebuit să mă dau bătut.

Făcut-am oare bine ? Mama se va bucura mult timp de fiul ei ? Avea toate pricinile să nădăjduiască ; dar soarta îmi stăvilea mereu planurile. Thalia m-aștepta în templul ei, unde m-a ademenit pe căi întortocheate, hărăzindu-mi mărăcini și spini înainte de a binevoi să-mi dăruiască unele flori.

Capitolul XXII

Știind că voi apărea curînd în robă lungă pe sălile Palatului de Justiție, unde cu cîțiva ani în urmă mă arătasem în robă scurtă, m-am dus să-l văd pe unchiul Indric, la

care îmi făcusem ucenicia. S-a bucurat de revedere și m-a încredințat că-mi va da tot sprijinul. Cu toate astea, am avut de învins multe greutăți.

Pentru a fi primit în corpul avocățesc la Veneția trebuia să fii licențiat al Universității din Padova ; iar, pentru a căpăta diploma, se cerea să fi făcut studiile de drept în același oraș, să fi locuit acolo cinci ani la rînd și să ai certificate de absolvire dovedind că ai învățat la școlile publice din localitate. Doar străinii se pot prezenta la Colegiu, își susțin teza și obțin diploma de licență pe loc.

Familia mea era din Modena, dar mă născusem la Veneția, ca și tata ; mă puteam oare bucura de drepturile unui străin ? Nu știu ; dar o scrisoare, trimisă din porunca ducelui de Modena ministrului său de la Veneția, m-a trecut în tagma privilegiaților.

Mi se oferea acum, deci, prilejul de a mă duce repede la Padova și de-a căpăta acolo boneta de doctor în drept ; se ivi însă o piedică și mai serioasă. La baroul din Veneția nu se ține seama decît de codul venețian ; Bartolo, Baldo [1], Justinian, nu sînt citați niciodată. Aproape nu-s cunoscuți ; dar la Padova trebuie să-i cunoști. La Veneția, ca și la Paris, tinerii își pierd vremea cu studii nefolositoare.

Îmi irosisem și eu timpul, ca toți ceilalți ; studiasem dreptul roman la Pavia, la Udine, la Modena, dar nu mai activasem de patru ani în acest domeniu ; nu mai cunoșteam legile imperiului și am fost nevoit să devin din nou elev.

M-am adresat atunci unui vechi prieten din copilărie, domnul Radi, care, folosindu-și timpul mult mai bine decît mine, ajunsese un bun avocat și un excelent profesor de drept pentru candidații care nu se duceau decît de patru ori pe an la Padova, ca să se arate pe la cursuri și să se poată întoarce cu certificatele de prezență. Domnul Radi era un om de treabă, dar îi plăceau jocurile de noroc, din care pricină era întotdeauna cam strîmtorat ; elevii cîștigau de pe urma lecțiilor lui, scuturîndu-l adesea de parale.

Cînd domnul Radi socoti că sînt pregătit, plecarăm împreună la Padova. Mărturisesc că, deși stăpîn pe materie, și avînd anume îndrăzneală pe care obișnuința cu lumea mi-o

[1] *Bartolo* (1313—1357) și *Baldo* (1327—1406) sînt doi jurisconsulți italieni celebri în epoca lor.

dăduse, mă temeam totuși de mutrele grave și impunătoare ce aveau să mă judece. Prietenul meu rîdea de mine ; mă încredința că n-am de ce să mă tem, că toate erau numai simple formalități prin care trebuia să trec și că-i de ajuns să te descurci cît de cît, ca să fii încununat cu laurii Universității.

Ajunși în marele oraș al doctorilor, ne-am dus mai întîi la domnul Pighi, profesor de drept civil, pentru a-l ruga să aibă bunăvoința de a fi *promotorul* meu, adică cel care, în calitate de asistent, trebuia să mă prezinte și să mă sprijine. Îmi făcu hatîrul și nu se sfii să primească în dar un serviciu de argint.

Ne-am dus apoi la cancelaria Universității și am înmînat casierului suma pe care profesorii și-o împart între ei ; acest avans se dă cu titlul de garanție ; dar și aici, ca și la teatru, se spune : „banii nu se mai înapoiază după ridicarea cortinei".

Trebuia să le facem vizite tuturor avocaților din Colegiu și de multe ori ne lăsam numai cărțile de vizită ; dar cînd am ajuns la domnul abate Arrighi, unul dintre cei mai de vază profesori ai Universității, portarul primise porunca să ne introducă. Se afla în birou ; i-am adresat formula obișnuită de mulțumire pentru că va binevoi să mă cinstească cu prezența și să-mi dea sprijinul său. I se păru ciudat că vizita noastră se rezuma la aceste mulțumiri goale și de prisos ; nu ne dumiream ce voia să spună ; iată despre ce era vorba :

Apăruse un nou comunicat, publicat din porunca reformatorilor învățămîntului din Padova, prin care se hotăra că, înainte de a se înfățișa comisiei Colegiului, aspiranții la doctorat trebuiau să fie examinați amănunțit pentru a se vedea dacă aveau cunoștințe temeinice și erau vrednici de a susține acest examen.

Din exces de zel și văzînd că examenul nu mai era decît un joc, că leneșii erau favorizați, că întrebările se alegeau după bunul plac, ba chiar erau comunicate candidaților, cărora li se dădeau și răspunsurile, că nu se mai promovau decît doctori fără doctrină, domnul Arrighi însuși ceruse și obținuse faimoasa decizie, care ar fi nimicit Universitatea din Padova, dacă ar fi rămas mai mult timp în vigoare.

Trebuia deci să mă supun la acest examen și abatele Arrighi avea să-mi fie examinatorul. Îl rugă pe domnul Radi să treacă alături în bibliotecă și se puse îndată pe treabă ; nu mă cruță de fel ; sărea de la *Codul* lui Justinian la *Canoanele Bisericii,* de la *Digeste* la *Pandecte ;* răspundeam cînd bine cînd rău, poate mai mult rău decît bine, dar dovedeam că am destule cunoștințe și multă îndrăzneală. Foarte sever și în același timp delicat, examinatorul nu se arăta prea mulțumit : socotea că nu mi-ar strica să mai învăț ; i-am spus atunci deschis că venisem la Padova pentru a-mi lua licența, că reputația mi-ar fi compromisă dacă m-aș întoarce fără doctorat, că-mi depusesem taxa...

— Cum, spuse el, ai depus banii ?...

— Da, domnule.

— Și-au fost primiți fără încuviințarea mea ?

— Casierul i-a primit, pur și simplu, iată și chitanța.

— Cu atît mai rău, riști să-i pierzi. Ai curajul să te înfățișezi comisiei ?

— Da, domnule, sînt hotărît cu orice preț. Mai degrabă mă las pentru totdeauna de avocatură, decît să mai vin a doua oară.

— Ești foarte curajos.

— Domnule, am demnitate.

— Bine ; hotărăște ziua, voi fi acolo ; dar, bagă de seamă : cea mai mică greșeală îți va fi fatală.

Îl salut și plec.

Radi auzise totul ; tremura mai rău decît mine. Știam că răspunsurile mele nu fuseseră prea exacte ; dar la Colegiul avocaților întrebările sînt limitate și nu ai de străbătut, de la un capăt la celălalt, imensul haos al jurisprudenței.

În ziua următoare ne ducem la Universitate pentru a fi de față la tragerea din urnă a subiectelor pe care soarta avea să mi le hărăzească. La dreptul civil trebuia să tratez moștenirile fără testament, iar la dreptul canonic îmi căzuse : bigamia. Cunoșteam bine titlurile primului subiect și capitolele celuilalt ; chiar în ziua aceia le-am recitit în biblioteca doctorului Pighi, promotorul meu, studiindu-le temeinic pînă la ora cinei.

Ne așezam tocmai la masă, prietenul meu și cu mine, cînd intră în sală cinci tineri și ne cer îngăduința să stea la

masa noastră : „Poftiţi, cu plăcere". Ni se serveşte cina, mîncăm, rîdem, petrecem. Unul dintre cei cinci candidase la examenul profesorului Arrighi şi fusese respins. Tuna şi fulgera împotriva abatelui, originar din Corsica, şi făcea tot felul de glume pe socoteala sălbăticiei acelui ţinut şi a băştinaşului său.

Le urez acestor domni seară bună. Mîine îmi susţin teza de doctorat : trebuie să mă culc devreme ; rîd de mine ; scot din buzunare cărţi de joc şi unul dintre ei pune nişte ţechini pe masă ; Radi pontează cel dintîi. Jucăm, ne trecem noaptea la joc şi ne pierdem, Radi şi cu mine, toţi banii.

Vine trimisul Colegiului şi-mi aduce tradiţionala robă lungă pe care trebuia s-o îmbrac. Se aude clopotul Universităţii, e timpul să plec. Aveam să mă prezint la examen fără să fi închis ochii toată noaptea şi amărît că-mi irosisem timpul şi banii.

Ce-are aface ? hai, curaj ; sosesc ; promotorul meu îmi iese în întîmpinare, mă ia de mînă şi mă aşază lîngă el pe un mic podium, dinaintea semicercului format de numeroasa adunare.

Mă ridic, atunci cînd toată lumea se aşază ; încep prin a spune formulele obişnuite, amintesc temele celor două teze pe care am a le susţine. Unul dintre examinatori îmi trînteşte la argumentare un silogism *in barbara*, cuprinzînd citate de texte cu premise majore şi minore, şi-n cursul argumentării, citînd un paragraf, confund paragraful 5 cu paragraful 7. Promotorul îmi atrage atenţia, în şoaptă, asupra neînsemnatei greşeli ; încerc să rectific. Domnul Arrighi se ridică şi, adresîndu-se domnului Pighi, îi spune cu glas tare : „Vă atrag luarea aminte, domnule, că nu voi îngădui nici cea mai mică abatere de la dispoziţiunile regulamentului. În aceste clipe e oprit să li se dea candidaţilor indicaţii. De data asta trec cu vederea, dar vă previn pentru viitor."

Am băgat de seamă că toată lumea era indignată de această ieşire nelalocul ei ; m-am folosit de prilej şi am urmat să-mi susţin teza, reluînd şirul argumentării. În locul metodei scolastice, am folosit doctrina, raţionamentele, comentariile compilatorilor şi interpreţilor. Am făcut o disertaţie asupra tuturor cazurilor de moşteniri fără testament ; toată lumea aplaudă ; văzînd că îndrăzneala mea

nu supără, am trecut deodată, de la dreptul civil, la cel canonic ; am atacat problema *bigamiei ;* am tratat-o ca și pe cealaltă. Am parcurs legile grecilor și ale romanilor, am citat opiniile conciliilor ; atunci cînd trăsesem la sorți întrebările soarta îmi fusese prielnică ; le știam pe de rost ; am avut un succes deosebit. Se trece la vot. Grefierul vestește rezultatul ; sînt declarat licențiat *nomina penitus, penitusque discrepante*, adică nici un vot contra. Nici chiar domnul Arrighi nu fusese împotrivă ? Ba nu, era foarte mulțumit. Atunci, după ce-mi puse pe cap tichia de doctor, promotorul meu făcu elogiul licențiatului ; dar, cum nu mă ținusem de tipic, improviză și el pe loc un elogiu în proză și versuri latine, care a fost deopotrivă spre lauda mea și a lui.

După ce a fost admis candidatul, lumea are acces în sală, toată lumea intră și am fost năucit de îmbrățișări și felicitări.

Radi și cu mine ne reîntoarcem la hotel, tare mulțumiți că totul s-a sfîrșit cu bine, dar și foarte stingheriți că rămăsesem fără bani. Trebuia să facem rost ; i-am găsit fără prea multă greutate și am plecat triumfători spre Veneția.

Capitolul XXIII

Ajuns la Veneția, după ce mi-am îmbrățișat mama și mătușa, care erau în culmea bucuriei, m-am dus la unchiul meu, procurorul, ca să-l rog să-mi caute un loc la un avocat pentru a învăța metodele practice în barou. Avînd posibilitatea să aleagă, unchiul mă recomandă domnului Terzi, unul dintre cei mai buni pledanți și cei mai distinși consultanți ai Republicii. Urma să fac stagiu la el timp de doi ani ; dar am intrat în luna octombrie 1731 și l-am părăsit, fiind admis în barou, în mai 1732. Dacă privim atent numai anii și nu lunile, am îndeplinit în opt luni formalitatea de stagiar : în treburile mele intervenea întotdeauna ceva neobișnuit și (trebuie să mărturisesc adevărul) aproape întotdeauna spre binele meu. M-am născut

într-o zodie norocoasă şi, dacă am fost uneori nefericit, vina-i a mea.

La Veneţia, avocaţii trebuie să locuiască sau măcar să-şi aibă biroul în cartierul Robei. Am închiriat deci un apartament la Santo Paterniano, iar mama şi mătuşa mea au rămas cu mine. Am îmbrăcat roba de avocat, aidoma celei *patriciene*, mi-am pus pe cap o uriaşă perucă şi aşteptam cu nerăbdare ziua înfăţişării mele la Palatul de Justiţie.

Această înfăţişare nu se face fără un anumit ceremonial. Începătorul trebuie să aibă doi asistenţi, numiţi la Veneţia *cumetri de palat;* îi caută în rîndurile vechilor avocaţi, printre cei care-i sînt mai prieteni şi eu mi-am ales doi dintre vecinii mei, pe domnul Uccelli şi domnul Roberti.

Păşeam deci între cei doi cumetri în marea curte a Palatului de Justiţie şi am făcut timp de o oră şi jumătate atîtea reverenţe şi plecăciuni, încît îmi simţeam spatele frînt, iar peruca-mi ajunsese ca o coamă de leu. Ori cine trecea prin faţa mea îşi spunea părerea ; unii : „Iată un băiat cu prestanţă" ; alţii : „Iată un nou tîrîie brîu al palatului" ; unii mă îmbrăţişau, alţii îmi rîdeau în nas. În sfîrşit, am urcat marea scară, am trimis servitorul să caute o gondolă, neîndrăznind s-apar pe străzi ciufulit cum eram, şi i-am dat întîlnire în sala Marelui Consiliu, unde am luat loc pe-o bancă şi de unde îi puteam privi pe toţi cei ce treceau fără ca nimeni să mă vadă.

Cugetam la profesiunea pe care o alesesem. La Veneţia sînt de obicei două sute patruzeci de avocaţi ; zece pînă la doisprezece de prima mînă, douăzeci, poate, de a doua ; toţi ceilalţi sînt în goană după clienţi şi micii procurori se-nvoiesc să le fie copoi, numai să-mpartă prada împreună. Fiind ultimul venit, nu prea vedeam să am şanse şi tînjeam după cancelariile pe care le părăsisem.

Dar, pe de altă parte, îmi dădeam seama că nu se află situaţie mai bănoasă şi mai respectată decît aceea de avocat. Un nobil veneţian, un patrician, membru al Republicii, care n-ar găsi de demnitatea sa să fie negustor, sau bancher, sau notar, sau medic, sau profesor universitar, se dedică profesiunii de avocat, o exercită la Palatul de Justiţie şi-i numeşte confraţi pe ceilalţi avocaţi. Totuşi să ai noroc, şi de ce aş avea mai puţin decît alţii ? Trebuia

să-ncerc, trebuia să intru în haosul baroului, unde prin muncă și cinste ajungi în templul norocului.

Pe cînd stăteam singur acolo, clădind castele în Spania, văd apropiindu-se o femeie de vreo treizeci de ani, destul de drăguță, cu o față rotundă, plinuță, cu pielea albă, nasul turtit, ochi vicleni, cu giuvaericale de aur la gît, la urechi, la brațe, pe degete și cu o îmbrăcăminte vădind o femeie de rînd, dar înstărită : mă acostează și mă salută.

— Bună ziua, domnule.

— Bună ziua, doamnă.

— Îmi îngăduiți să vă felicit ?

— Pentru ce ?

— Pentru intrarea dumneavoastră la Palat. V-am văzut în curte, făcîndu-vă temenelele ; într-adevăr, domnule, aveți o coafură grozavă !

— Așa-i că sînt băiat frumos ?

— Coafura nu schimbă nimic, domnul Goldoni e bine întotdeauna.

— Mă cunoașteți, doamnă ?

— Nu v-am întîlnit acum patru ani în Țara Proceselor purtînd perucă lungă și haină scurtă ?

— Da, aveți dreptate, pe cînd lucram la procuror.

— Da, la domnul Indric.

— Îl cunoașteți pe unchiul meu ?

— Eu ? Îi cunosc aici pe toți, de la doge, pînă la scribii curții.

— Sînteți căsătorită ?

— Nu.

— Sînteți văduvă ?

— Nu.

— Nu-ndrăznesc să vă întreb mai mult.

— Faceți foarte bine.

— Aveți vreo ocupație ?

— Nu.

— Totuși, după înfățișare... păreți o femeie cinstită.

— Chiar sînt.

— Aveți deci rente.

— De loc.

— Dar sînteți bine îmbrăcată, cum de izbutiți ?

— Sînt fiica Palatului și Palatul mă întreține.

— Ah ! ciudată treabă ! Spuneţi că sînteţi fiica Palatului ?

— Da, domnule, tata era funcţionar aici.

— Cu ce se ocupa ?

— Asculta pe la uşi şi mergea să ducă veştile bune celor ce aşteptau fie o graţiere, fie o sentinţă, fie o hotărîre favorabilă ; era iute de picior şi ajungea întotdeauna cel dintîi. Mama se afla mereu pe-aici, ca şi mine ; nu era mîndră, primea cîte-un bacşiş şi se însărcina cu unele comisioane. Sînt născută şi crescută în aceste săli aurite şi am aur pe mine, după cum vedeţi.

— Povestea dumneavoastră e cît se poate de ciudată ; şi mergeţi pe urmele mamei dumneavoastră ?

— Nu, domnule, fac altceva.

— Adică ?

— Sînt mijlocitoare de procese.

— Mijlocitoare de procese ? nu pricep.

— Sînt cunoscută ca şi Barabas : se ştie că toţi avocaţii, toţi procurorii îmi sînt prieteni şi mulţi oameni mi se adresează pentru a le da sfaturi şi a le face rost de apărători. Cei ce recurg la mine nu sînt de obicei bogaţi ; iar eu mă adresez noilor veniţi, celor fără lucru, care abia aşteaptă să înceapă ceva pentru a se face cunoscuţi. Ştiţi, domnule, că, aşa cum mă vedeţi, i-am îmbogăţit pe mai bine de-o duzină din cei mai vestiţi avocaţi ai baroului ? Hai, domnule, curaj ; dacă vreţi, o să vă fac şi pe dumneavoastră bogat. (Mă amuza s-o ascult, iar cum servitorul meu nu sosea, am urmat convorbirea.)

— Ei bine, domnişoară, aveţi de propus vreo afacere bună ?

— Da, domnule, mai multe ; excelente. Am o văduvă bănuită de-a fi ascuns o comoară ; o alta care-ar vrea să legalizeze un contract de căsătorie întocmit mai tîrziu ; am fete care cer zestre ; am femei care-ar vrea să divorţeze ; am fii de familie bună, urmăriţi de creditori ; precum vedeţi, n-aveţi decît să alegeţi.

— Draga mea, îi spusei, ai vorbit, te-am lăsat să vorbeşti ; am să vorbesc şi eu, la rîndul meu. Sînt tînăr, îmi încep cariera şi doresc prilejuri de lucru şi de afirmare ; dar, oricît de mult aş dori să lucrez, oricît aş fi de nerăb-

dător să pledez, n-am să încep niciodată cu procesele urîte pe care mi le propui.

— Ah ! ah, spuse ea rîzînd, îmi dispreţuiţi clienţii pentru că v-am prevenit că nu se poate cîştiga nimic de la ei ; dar ascultaţi : văduvele mele sînt amîndouă bogate ; veţi fi bine plătit, vi se va plăti chiar înainte, dacă vreţi.

Îmi văd venind de departe servitorul, mă ridic, şi-i spun guralivei, cu glas ferm şi hotărît :

— Nu, nu mă cunoşti ; sînt un om cinstit...

Ea îmi prinde mîna şi-mi spune cu-n aer serios :

— Bravo ! Să nu vă schimbaţi.

— Ah ! ah, îi spun, acum o-ntorci.

— Da, urmă ea, şi felul cum vorbesc acum e mai bun decît cel dinainte. Convorbirea noastră n-a fost fără un anume tîlc ; s-o ţineţi minte şi luaţi seama să nu pomeniţi de ea nimănui. Rămas bun, domnule, fiţi mereu înţelept, fiţi întotdeauna cinstit şi o să vă meargă bine.

Şi pleacă ; rămîn uluit. Nu mă lămuream ce rost aveau toate astea, dar am aflat mai apoi că era o iscoadă, că venise să vadă ce hram port şi nu ştiu şi nici n-am vrut să ştiu cine o trimisese.

Capitolul XXIV

Eram avocat : fusesem prezentat baroului ; acum aveam nevoie de clienţi : mă duceam zilnic la Palatul de Justiţie ca să-i aud pe maeştri pledînd, şi mă uitam în toate părţile să văd dacă înfăţişarea mea n-ar putea atrage simpatia vreunui împricinat, care să binevoiască a-mi da putinţa de-a debuta într-o cauză de apel. Un proaspăt avocat nu poate străluci şi nu-şi creează o reputaţie în tribunalele de primă instanţă ; numai la Curţile Supreme îţi poţi desfăşura ştiinţa, elocinţa, vocea şi graţia, patru atribute la fel de trebuincioase pentru ca un avocat să intre, la Veneţia, în categoria celor de prima mînă.

Unchiul Indric îmi făgăduia multe , toţi prietenii mă lăudau mereu ; dar, în aşteptare, trebuia să-mi petrec toată

după-amiaza şi o parte din seară într-un birou, pentru a nu scăpa clipa fericită care s-ar fi putut ivi.

Unul din cele mai de seamă mijloace de cîştig ale unui avocat venețian sînt consultațiile ; o consultație de numai trei sferturi de oră se plăteşte cu doi sau trei țechini la un avocat de prima mînă ; şi înainte de a apare în fața judecătorului sînt necesare uneori, într-o cauză mai importantă şi mai complicată, douăsprezece, cincisprezece şi chiar douăzeci de consultații.

Dacă avocatul are sarcina de a scrie şi formula o cerere sau un răspuns, în actele procedurii, atunci i se achită pe loc patru, şase, doisprezece țechini.

La Veneția, pledoariile nu se aştern pe hîrtie. Avocatul pledează improvizînd, şi pledoaria-i e plătită în raport cu interesul cauzei şi însuşirile apărătorului. Toate astea se ridică la sume mari. Cînd eram singur şi mă plictiseam, mă distra să socotesc că un avocat cu trecere şi cu noroc poate cîştiga, fără să se străduiască prea mult, patruzeci de mii de livre pe an, ceea ce-i mult pentru o țară în care viața e pe jumătate mai ieftină ca la Paris.

Îmi amintesc de-o ispravă ciudată a unuia dintre cei mai vestiți avocați din vremea aceea.

Era un om care cîştigase multe parale, avea la Veneția o situație onorabilă, dar îşi clădise o locuință superbă şi împodobită într-un oraş de pe țărmul lagunei, unde trăia fastuos şi măreț.

Într-o zi, cînd unul dintre clienții săi veni să-l consulte şi-i spuse că avea să plece la Milano, avocatul îl rugă să-i comande o trăsură şi să i-o trimită la casa lui din V...

Clientul primi cu plăcere însărcinarea. Se îngriji de darea comenzii ; trăsura era deosebit de frumoasă. O trimise aşa cum fusese stabilit şi-l înştiință pe primitor de sosirea ei, fără să-i pomenească de preț.

Clientul revine la Veneția şi, împreună cu procuristul său, se duce la avocat să-l consulte în legătură cu mersul afacerilor. În vremea convorbirii, avocatul îşi aminteşte de trăsură ; o văzuse, era foarte încîntat de ea şi-i cere socoteala. Clientul refuză să i-o dea şi-şi roagă apărătorul să binevoiască s-o primească drept dovadă a prieteniei şi considerației pe care i-o poartă. Avocatul îi mulțumeşte şi se

face a stărui s-o achite, dar cele trei sferturi de oră se scurgeau ; în anticameră aşteptau alţi clienţi ; şi, cu ceasul în mînă, consultaţia începu din nou. După trecerea timpului se ridică cu toţii, avocatul îşi conduce clientul, ca de obicei, pînă la uşă. Procuristul îi oferă trei ţechini, avocatul îi ia şi se reîntoarce în birou.

Procuristul găsi că purtarea era cam ciudată. Nu se putu împiedica s-o povestească prietenilor săi ; aceştia, la rîndul lor, altora, iar unul dintre ei îi vorbi avocatului. Iată răspunsul şi îndreptăţirea sa.

Domnul conte A*** mi-a făcut un dar ; i-am mulţumit şi iată-ne chit. I-am dat o consultaţie, a plătit-o, şi iată-ne din nou chit. Îmi bat joc de proşti şi-mi văd de treabă.

Omul acesta avea dreptate să-şi bată joc de lume, pentru că avea întotdeauna catastiful plin cu nume de clienţi şi toate sferturile de oră ocupate.

La mine nu veneau decît cîţiva curioşi pentru a mă iscodi, sau cîţiva cîrcotaşi primejdioşi ; îi ascultam cu răbdare ; le dădeam sfaturi ; nu mă uitam la ceas, îi lăsam să stea cît voiau ; îi conduceam pînă la uşă şi nu-mi dădeau, totuşi, nici un ban ; asta-i soarta începătorilor ; trebuia să treacă trei sau patru ani, pînă s-ajungi să-ţi faci un nume şi să cîştigi ceva bani.

Sînt totuşi îndreptăţit să cred că, dacă mi-aş fi urmat cariera în barou, mi-aş fi croit drumul cu mult mai repede decît destui alţi confraţi, deoarece, după numai şase luni, pledasem într-un proces şi-l cîştigasem ; dar soarta părea să mă şi ameninţe cu o nouă schimbare, de care nu m-am putut feri şi-mi păstrez pentru capitolul următor povestea începuturilor şi urmărilor unei zguduiri mult mai adînci decît cea pe care o încercasem în Colegiul din Pavia.

Pînă atunci, îmi treceam timpul în birou, singur sau în tovărăşia unor persoane îndoelnice şi făceam almanahuri. A face almanahuri, fie în limba italiană, fie în cea franceză, înseamnă a te ocupa cu născociri nefolositoare ; dar, de data asta, a fost altceva. Am alcătuit, într-adevăr, un almanah care s-a tipărit, a fost preţuit şi lăudat.

I-am pus titlul : *Experienţa trecutului, Astrolog al viitorului, Almanah critic pentru anul 1732*. Cuprindea o expunere generală asupra anului şi patru expuneri asupra

celor patru anotimpuri, alcătuite din terține cu rimă alternativă, în maniera lui Dante, și referitoare la moravurile secolului, iar pentru fiecare zi a anului exista un pronostic cuprinzînd o glumă, o observație critică sau satirică.

Nu are rost să vă vorbesc mai amănunțit despre această copilărie, care nu merită osteneala. Transcriu doar cupletul zilei de Paște, deoarece această glumă, poate cea mai puțin izbutită, s-a bucurat de un deosebit succes, datorită faptului că pronosticul s-a adeverit și mi-a adus mulțumiri și foloase.

Iată prezicerea în versuri italiene :

In sì gran giorno una gentil contessa,
al parruchier sacrifica la messa.

Iat-o și în traducere :

În sfînta zi contesa întîrzie
Și uită, la coafor, de liturghie.

Lucrul la almanah, așa cum era, m-a amuzat mult ; căci pe vremea aceea nu erau spectacole la Veneția și feluritele mele îndeletniciri mă împiedicaseră să mă mai gîndesc la ele. Criticile și glumele almanahului meu erau într-adevăr pline de haz și fiecare pronostic s-ar fi putut folosi ca subiect de comedie.

Mă cuprinse atunci dorința de-a mă întoarce la vechiul meu plan, și am schițat cîteva piese ; dar, gîndindu-mă că genul comic nu se prea potrivește cu gravitatea robei, am socotit că măreția tragediei corespunde mai bine situației mele și am trădat-o pe Thalia, înrolîndu-mă sub drapelul Melpomenei.

Cum nu vreau să-i ascund nimic cititorului, trebuie să-i dezvălui o taină. Treburile-mi mergeau prost, liniștea mi-era mereu tulburată (veți vedea numaidecît cum și pentru ce). Biroul de avocat nu-mi aducea nici un venit ; trebuia să-mi folosesc timpul într-un fel. În Italia, un autor de comedii nu cîștigă cine știe cît ; numai un libret de operă mi-ar fi putut aduce, dintr-un foc, o sută de țechini.

Am scris în acest scop o tragedie lirică, intitulată *Amalasunta.* O socoteam bună, unii mi se păruseră mulțumiți

la lectura ei; e adevărat că nu erau cunoscători. Voi vorbi, cu alt prilej, de această tragedie muzicală. Unchiul Indric vine să-mi propună un proces și trebuie să-l ascult.

Capitolul XXV

Pricina pe care mi-o propunea unchiul Indric era o contestație împotriva unei servituți hidraulice. Un morar cumpărase un fir de apă, pentru a-și pune moara în mișcare. Proprietarul izvorului îi abătuse cursul; reclamantul trebuia repus în drepturi, iar proprietarul să-i plătească daune-interese. Orașul Crevea era de partea morarului. Se făcuse chiar o machetă, se-ncheiaseră procese verbale, avuseseră loc unele întîmplări violente, răscoale. Cauza era mixtă, de drept civil și penal. Procesul avea să fie judecat de către așa numiții *avogadori*, magistrați tot atît de însemnați ca tribunii poporului roman. Îl aveam ca adversar pe vestitul avocat Cordelina, omul cel mai învățat și mai elocvent al baroului venețian. El pleda primul; eu trebuia să răspund pe loc, fără ciorne și fără prea mult timp de gîndire.

În ziua hotărîtă, mă duc la tribunalul Avogariei. Potrivnicul meu vorbește timp de o oră și jumătate; îl ascult, nu mă tem de el. După ce-și închee pledoaria, o încep pe a mea; încerc, printr-o introducere patetică, să-mi atrag bunăvoința judecătorului. Pledam pentru prima dată, aveam nevoie de îngăduință; intru în subiect; atac piepțiș argumentele lui Cordelina; faptele arătate de mine sînt adevărate, argumentele bune, vocea sonoră, elocința mea nu displace; vorbesc timp de două ore; pun concluziile și plec, asudat leoarcă din cap pînă-n picioare.

Servitorul meu m-aștepta într-o încăpere alăturată; mi-am schimbat cămașa; eram obosit, vlăguit. Iată că vine unchiul Indric: „Scumpul meu nepot, am cîștigat; partea adversă e condamnată la plata cheltuielilor de judecată. Curaj, urmă el, curaj, dragul meu; această primă lovitură arată că vei ști să-ți croiești drumul. Cli-

enții nu-ți vor lipsi". Iată-mă deci cît se poate de fericit ! Cerule ! Ce soartă ! Cîte peripeții ! Cîte necazuri !

Vestită în capitolul precedent, nefericita întîmplare pe care-o voi povesti acum ar fi putut fi împletită în firul pățaniilor celor doi ani dinainte ; dar am socotit că-i mai bine s-o povestesc în întregime, decît s-o întrerup mereu și s-o îmbucătățesc.

Mama fusese în strînse legături de prietenie cu doamna St*** și domnișoara Mar***, două surori, care, deși locuiau în aceeași casă, aveau fiecare gospodăria ei. Din pricina călătoriilor, mama nu le mai văzuse și, după ce ne-am așezat din nou la Veneția, a reînnodat îndată legătura.

Mă prezentă acestor doamne ; cum domnișoara era cea mai bogată, locuia la primul etaj ; avea un apartament și toată lumea prefera să meargă la ea.

Domnișoara Mar*** nu era tînără, dar păstra urme din frumusețea ei de altădată ; la vîrsta de patruzeci de ani era proaspătă ca un trandafir, albă ca zăpada, nesulemenită, avea ochi vii și inteligenți, gură minunată și-un trup nurliu ; tot ce-i strica puțin chipul era nasul, puțin încovoiat și cam mare, care îi dădea totuși o oarecare prestanță, cînd era serioasă.

Se împotrivise mereu să se mărite, cu toate că înfățișarea-i plăcută și averea i-au atras mereu pețitori ; și, spre norocul sau nenorocul meu, am fost cel dintîi fericit muritor de care s-a apropiat : simțeam la fel și nu-ndrăzneam să ne-o spunem, căci domnișoara făcea pe mironosița și mă temeam că nu se va învoi. I-am mărturisit totul mamei : nu s-a supărat : dimpotrivă, socotind că-i o partidă bună, se-nsărcină să facă ea demersurile ; nu se grăbea însă, pentru a nu mă abate de la îndeletnicirile mele și ar fi vrut ca mai întîi să-mi consolidez situația.

Între timp îmi petreceam serile la domnișoara Mar*** Sora ei cobora pentru partida de joc, aducîndu-și cele două fiice ajunse la vîrsta măritișului. Cea mare era pocită, cealaltă era, cum spun francezii, o *laideron*, o urîțică. Avea totuși ochi negri, frumoși și sprințari, o foarte nostimă mutrișoară de arlechin, un anumit farmec naiv și ispititor. Mătușa ei n-o iubea, deoarece îi zădărnicise de nenumărate ori iubirile trecătoare și căuta, pe cît îi stătea în

putință, să-mi atragă atenția. În ce mă privește, mă distram cu nepoata și țineam la mătușă.

În aceste împrejurări, o *Excelență*[1] intră în casa domnișoarei Mar***, îi făcu frumoasei ochi dulci, și ea căzu în capcană. Nu se iubeau ; domnișoara năzuia la titlu, iar domnul la avere.

Cu toate astea, m-am văzut detronat de la locul de cinste, ocupat pînă atunci ; m-am simțit jignit, iar pentru a mă răzbuna am început să-i fac curte rivalei pe care-o ura și am mers cu răzbunarea atît de departe, încît după două luni eram îndrăgostit de-a binelea și-i făceam urîțicăi propuneri de căsătorie în toată legea și cu toate formele.

E-adevărat că mamei domnișoarei și celor din preajma ei nu le-a lipsit îndemînarea de-a mă prinde-n laț. În contractul nostru de căsătorie se aflau anumite clauze foarte avantajoase pentru mine : aveam să primesc o rentă care-i aparținea domnișoarei, bijuteriile mamei urmau să-i fie date fiicei, și trebuia să primesc de la un prieten al casei, pe care n-au vrut să-l numească, o însemnată sumă de bani.

Nu încetam să mă arăt la domnișoara Mar*** și-mi petreceam serile la ea ca de obicei, dar mătușa-și bănuia nepoata ; vedea că eram mai puțin rezervat față de urîțică. Știa că de cîtva timp urcam mereu la al doilea cat, înainte de-a mă opri la cel dintîi ; o rodea ciuda și voia să se descotorosească de soră, de nepoate și de mine.

În acest scop, stărui pentru a se căsători cu gentilomul, crezînd că-l ține în mreje ; puse pe cineva să-i vorbească pentru a hotărî data și condițiile ; dar cît de uimită și de umilită s-a simțit cînd a primit răspunsul că excelența-sa cerea jumătate din averea domnișoarei la căsătorie, iar cealaltă jumătate după moartea ei. Fu cuprinsă de furii, de ură și de dispreț ; îi trimise petitorului un refuz categoric și era cît pe ce să moară de supărare.

Slugile, care ascultă și nu-și țin gura, au adus la cunoștința surorei mai mari tot ce aflaseră și iată-o pe nepoată și pe mamă, în culmea bucuriei.

[1] Adică un nobil venețian.

Domnișoara Mar*** nu-ndrăznea să spună nimic; își mistuia amărăciunea și, văzîndu-mă curtenitor față de nepoată, îmi arunca priviri ce mă-ngrozeau, cu ochii ei mari, aprinși de mînie; nici unul dintre noi nu era diplomat.

Neștiind cam cum stăteau lucrurile între nepoată și mine, domnișoara Mar*** nădăjduia să mă mai îndepărteze de cea pe care era geloasă și, dată fiind deosebirea de avere, credea că m-ar putea avea din nou la picioare; dar o perfidie, de care mă voi acuza singur, o dezmetici cu totul.

Scrisesem o poezie pentru aleasa mea, o dădusem unui amator plin de gust s-o pună pe muzică și plănuisem să fie cîntată într-o serenadă, pe canalul din fața casei acestor doamne. Pentru a-mi pune planul în aplicare, am socotit acum prilejul potrivit, fiind sigur că-i voi face plăcere uneia și ciudă celeilalte.

Într-o zi, pe cînd ne aflam pe la ora nouă seara în salonul mătușii, la o partidă de joc, o zgomotoasă simfonie se aude pe canal, sub balconul primului cat și, prin urmare, și sub ferestrele celui de-al doilea. Ne ridicăm cu toții și ne-apropiem de balcon ca s-o auzim mai bine. După ce se sfîrși uvertura, se auzi încîntătoarea voce a Agnesei, cea mai căutată cîntăreață de serenade; prin frumusețea glasului ei și datorită interpretării expresive, muzica a avut darul să placă și cupletele au fost aplaudate.

Cîntecul se bucură de mare trecere la Veneția; era cîntat pretutindeni; tulbură însă mințile celor două rivale, fiecare socotindu-se în drept să și-l însușească. Am liniștit-o pe nepoată, în șoaptă, încredințînd-o că ei îi era hărăzit, și am lăsat-o pe mătușă să se îndoiască și să se frămînte. Toată lumea mă felicita; eu tăgăduiam, păstram incognito-ul; dar îmi făcea plăcere să fiu bănuit că sînt autorul.

În ziua următoare m-am dus la aceste doamne, către ora obișnuită. Domnișoara Mar***, care mă pîndea, mă văzu intrînd, îmi ieși în întîmpinare și mă duse în încăperea ei; mă puse să stau lîngă ea și îmi spuse cu-un aer serios și pătimaș:

— Ne-aţi desfătat cu o piesă muzicală strălucită ; dar sîntem, în casa asta, mai multe femei ; oare căreia dintre ele i-a fost închinată dovada asta de curtenie ? Nu ştiu dacă se cuvine să vă mulţumesc eu.

— Domnişoară, îi răspunsei, nu eu sînt autorul serenadei...

Mă-ntrerupse, mîndră şi aproape ameninţătoare ; apoi spune :

— Nu vă mai ascundeţi, vă străduiţi în van ; spuneţi-mi numai dacă distracţia asta a fost născocită pentru mine sau pentru altele. Vă previn, urmă ea, că declaraţia poate avea urmări grave, că trebuie să fie hotărîtoare şi nu mai adaug nimic.

Dac-aş fi fost liber, nu ştiu ce-aş fi răspuns ; eram însă legat şi n-aveam decît un singur răspuns :

— Domnişoară, îi spusei, presupunînd că aş fi autorul serenadei, n-aş fi îndrăznit niciodată să v-o dedic.

— De ce ? spuse ea.

— Pentru că vederile dumneavoastră, am răspuns, sînt cu mult mai presus de mine, numai marii seniori se pot învrednici de stima dumneavoastră...

— Destul, spuse ea, ridicîndu-se, am înţeles tot ; pleacă, domnule, te vei căi.

Avea dreptate, m-am căit destul.

Iată războiul declarat. Jignită de a se vedea înlocuită cu nepoata sa şi temîndu-se că aceasta se va mărita înaintea ei, domnişoara Mar*** se-ndreptă spre o altă cale. Peste drum de casa ei se afla o familie demnă de tot respectul, fără titluri de nobleţe dar înrudită cu familii de patricieni şi al cărui fiu mai mare o ceruse cîndva în căsătorie şi fusese respins ; încercă să reia legăturile cu tînărul, care nu se dădu în lături ; îi cumpără o slujbă foarte onorabilă la Palatul de Justiţie ; în şase zile se hotărî totul şi căsătoria avu loc.

M.Z.***, noul soţ, avea o soră care urma să se mărite în aceeaşi lună, cu un gentilom din alt ţinut ; erau două căsătorii ale unor oameni înstăriţi, iar aleasa mea şi cu mine aveam să fim a treia şi, aşa calici cum eram, trebuia să părem bogaţi şi să ne ruinăm.

Iată ce m-a tulburat şi eram cu cuţitul la os. Cum puteam ieşi din încurcătură ? Veţi vedea în capitolul următor.

Capitolul XXVI

Mama nu știa nimic din cîte se petreceau într-o casă unde nu se ducea prea des. Folosindu-se de datinile obișnuite, domnișoara Mar*** găsi mijlocul cel mai perfid ca s-o înștiințeze : îi trimise o invitație la căsătorie. Tare mirată, mama mă întrebă ce se întîmplase ; am fost nevoit să-i mărturisesc totul ; căutînd totuși ca neghiobia mea să apară mai puțin vrednică de dojană, dădeam drept sigure niște făgăduieli fără chezășie și am sfîrșit prin a spune că, la vîrsta mea, o femeie de patruzeci de ani nu mi se potrivea. Acest ultim argument o liniști pe mama, mai mult decît celelalte. Mă întrebă dacă am hotărît ziua căsătoriei ; i-am răspuns că da, și că mai aveam înaintea noastră încă trei luni pline.

Pentru a te căsători așa cum se cuvine și cu tot dichisul obișnuit, ceremonialul e mult mai complicat la Veneția decît oriunde aiurea.

Prima ceromonie. Semnarea contractului, cu participarea părinților și a prietenilor ; formalitate pe care am ocolit-o, căci ne semnasem contractul pe ascuns.

A doua ceremonie. Dăruirea inelului. Nu-i o verighetă ; e un inel, un solitar, pe care viitorul soț îl dăruiește alesei sale. În acea zi sînt invitați părinții și prietenii ; în casă, o desfășurare măreață, mult fast, ținută de mare gală ; la Veneția nu există sindrofie fără băuturi tare costisitoare ; n-am putut ocoli una ca asta ; căsătoria noastră, așa absurdă cum era, trebuia să facă vîlvă ; se cuvenea să ne purtăm ca ceilalți și să mergem pînă la capăt.

A treia ceremonie. Dăruitul mărgăritarelor. Cu cîteva zile înaintea binecuvîntării nupțiale, mama sau cea mai apropiată rudă a mirelui, se duce la domnișoară și-i dăruiește o salbă de mărgăritare alese, pe care tînăra o poartă cu sfințenie la gît, din ziua aceea și pînă la sfîrșitul primului an de căsătorie. Puține familii au asemenea salbe de mărgăritare sau vor să cheltuiască pentru ele ; dar le pot închiria ; și, dacă sînt cît de cît frumoase, chiria e scumpă foc. Solemnitatea dăruitului atrage după sine

baluri, ospețe, haine de gală și, prin urmare, multă cheltuială.

Nu mai vorbesc de ceremoniile următoare, cam la fel cu cele de pretutindeni. Mă opresc la cea a mărgăritarelor, pe care ar fi trebuit s-o fac și n-am făcut-o dintr-o sută de pricini, cea dintîi fiind că nu mai aveam bani.

Cînd am văzut că se apropie această ultimă ceremonie, premergătoare nunții, am pus pe cineva să vorbească așa-zisei mele soacre, ca să-mi asigure cele trei condiții ale contractului.

Era vorba de rentele, ale căror titluri trebuia să mi le dea, de bijuteriile, pe care mama trebuia să le încredințeze fiicei sale sau mie înaintea dăruitului mărgăritarelor, și de trecerea pe numele meu, în întregime sau în parte, a acelei însemnate sume făgăduită de un protector necunoscut.

Iată rezultatul tratativelor, cu care se însărcinase unul din verii mei. Rentele domnișoarei constau în una din acele pensii viagere, destinate de Republică unui anumit număr de domnișoare ; dar fiecare are să-și aștepte rîndul și trebuiau să moară încă patru înainte ca domnișoara St *** să se poată bucura de pensie ; ea însăși putea muri înainte de a încasa ceea ce i se cuvenea pe primul trimestru.

În ce privește bijuteriile, erau, hotărît, destinate fiicei ; dar, fiind încă tînără, mama nu voia să se lipsească de ele, cît timp mai trăia și nu le-ar fi dat decît după moarte.

În privința domnului care (nu se știe de ce) trebuia să dea banii, plecase într-o călătorie și n-avea să se întoarcă prea curînd.

Iată-mă bine rostuit și tare mulțumit. Situația mea materială nu-mi îngăduia să fac față cheltuielilor unei căsnicii costisitoare și, încă mai puțin, să egalez luxul celor două perechi bogate ; biroul meu nu-mi aducea aproape nimic ; făcusem datorii, mă vedeam pe marginea prăpastiei și eram îndrăgostit. M-am gîndit, am chibzuit, am înfruntat crîncena luptă dintre dragoste și judecată ; această ultimă facultate se dovedi mai puternică decît simțurile.

Am înștiințat-o pe mama în ce situație mă aflam ; cu ochii în lacrimi, mi-a dat dreptate : o hotărîre energică

era necesară ca să nu mă duc la pierzanie. Își zălogi bunurile pentru a-mi plăti datoriile făcute la Veneția ; i le-am cedat pe-ale mele din Modena spre a se putea întreține, și am hotărît să plec.

În clipa cea mai prielnică, după strălucitul debut făcut la Palatul de Justiție în mijlocul aclamațiilor baroului, îmi părăsesc patria, părinții, prietenii, iubirile, speranțele, situația ; plec, mă așez la Padova. Făcusem primul pas, ceilalți nu m-au mai durut de loc. Datorită firii mele bune, afară de mama, am uitat totul ; și bucuria de-a fi liber m-a mîngîiat de pierderea iubitei.

Părăsind Veneția, am scris o scrisoare mamei nefericitei ; am aruncat asupră-i pricina hotărîrii pe care fusesem silit s-o iau ; o încredințam că, deîndată ce s-ar fi îndeplinit cele trei condiții ale contractului, n-aș fi întîrziat să mă înapoiez și, în așteptarea răspunsului, îmi vedeam mai departe de treburi.

Îmi purtam comoara cu mine : era *Amalasunta*, concepută în clipele mele libere, și-n care îmi puneam mari speranțe, socotindu-le bine întemeiate. Știam că opera din Milano era una dintre cele mai de seamă din Italia și din Europa.

M-am gîndit să-mi prezint drama la Direcția Operei, ce se afla în mîinile nobilimii din Milano. Mă bizuiam pe faptul că lucrarea-mi va fi primită și că nu puteam scăpa suta de țechini ; dar socoteala de-acasă nu se potrivește cu cea din tîrg.

Capitolul XXVII

Apucînd-o pe drumul ce duce de la Padova la Milano am ajuns la Vicenza, unde m-am oprit pentru patru zile. În acest oraș îl cunoșteam pe contele Parminion Trissino, din familia celebrului autor al *Sophonisbei*[1], tragedie compusă în maniera grecilor și una dintre cele mai bune piese din veacul de glorie al literaturii italiene. Pe dom-

[1] Autorul piesei *Sophonisba* este *Giangiorgio Trissino* (1478—1550)

nul Trissino îl cunoscusem la Veneţia, în adolescenţă. Aveam, şi unul şi altul, multă înclinaţie pentru arta dramatică. I-am arătat *Amalasunta* mea, şi m-a lăudat cu destulă răceală, sfătuindu-mă să mă-ndeletnicesc doar cu comedia, pentru care ştia că am aptitudini. Am fost mîhnit că nu se arătase prea încîntat de opera mea şi-am pus această răceală pe seama faptului că preferinţele lui se îndreptau spre comedie.

La Vicenza am văzut cu plăcere vestitul Teatru Olimpic construit de Palladio, foarte cunoscut arhitect al secolului al XVI-lea, născut în acest oraş, şi i-am admirat arcul de triumf care, fără altă podoabă decît frumuseţea proporţiilor sale, trece drept capodopera arhitecturii moderne. Frumoasele modele există, dar rari sînt cei ce le pot imita.

De la Vicenza am plecat la Verona, unde doream să fac cunoştinţă cu marchizul Maffei [1], autorul *Meropei*, excelentă lucrare, imitată cu succes.

Priceput în toate genurile literare, acest om ştia mai bine decît oricine că teatrul italian avea nevoie de o schimbare. Încercă s-o întreprindă, publică un volum intitulat „Reforma teatrului italian", care cuprindea *Meropa* sa, şi două comedii, *Ceremoniile* şi *Raquet;* tragedia a plăcut, în genere; dar cele două comedii n-au avut acelaşi succes.

Domnul Maffei neaflîndu-se la Verona, am luat drumul Bresciei sau Bresiei şi-am poposit pentru noapte la Desenzano, pe malul lacului Garda, chiar la hanul unde, cu cîţiva ani în urmă, eram cît pe ce să fiu ucis. Am întrebat slugile ospătăriei dacă-şi aminteau de întîmplare; mi-au răspuns că da, şi că ticălosul, care mai săvîrşise şi alte crime, fusese spînzurat.

La masă, unde, cu toată supărarea şi dragostea mea, mîncam cu cea mai mare poftă, s-a întîmplat să stau lîngă un abate din oraşul Salò. Plăcuta convorbire avută cu abatele îmi dădu prilejul să văd acest oraş încîntător, unde umbli în bătaia vîntului printre portocali, pe malul unui lac fermecător.

[1] *Scipione Maffei* (1675–1755); *Meropa* a fost apoi imitată de Voltaire.

O altă pricină m-a făcut să m-abat din drum. Eram în mare lipsă de bani. Din fericire, mama era proprietara unei case din Salò și, cum chiriașul mă cunoștea, speram să mă folosesc de împrejurare.

De la Desenzano la Salò era o depărtare de numai patru leghe. Abatele și cu mine le-am străbătut călare, pentru a ne bucura mai mult de plăcuta plimbare și-a treia zi m-am reîntors, singur, mulțumit de timpul petrecut și cu cîțiva țechini, împrumutați de chiriașa mamei I-am plătit cărăușului, care mă așteptase, cele trei zile de odihnă, și am luat din nou drumul Bresciei.

Îi scrisesem din Vicenza domnului Novello, pe care-l cunoscusem la Feltre în calitate de vicar al guvernămîntului și care era acum asesor al guvernatorului din Brescia.

Urma să trag la palatul guvernamental, domnul Novello îmi făcu o primire prietenoasă și, cum își amintea de cîteva scenete comice scrise de mine la Feltre, seara, în timpul cinei, mă întrebă dacă aveam să-i arăt ceva în același gen. I-am vorbit despre opera mea. Era foarte curios s-o asculte. Am stabilit lectura pentru ziua următoare. Pofti la masă cîțiva literați, care sînt numeroși și vrednici de stimă în acel ținut, și a doua zi, după cafea, am făcut lectura dramei, care a fost urmărită cu mult interes și lăudată de toți.

Persoane competente îmi judecaseră opera, ar fi trebuit deci să fiu mulțumit ; îmi și analizară piesa. Caracterul Amalasuntei era bine plăsmuit și bine susținut și înfățișa o lecție de morală pentru reginele-mame, împovărate de tutela și educația auguștilor lor copii.

Realizat cu măestrie, contrastul dintre curtenii buni și cei netrebnici alcătuia un tablou interesant, iar nefericita prăbușire a lui Atalaric și triumful Amalasuntei dădeau naștere unui deznodămînt care ținea seama de severitatea impusă de tragedie și în același timp de plăcutele însușiri proprii melodramei.

Stilul meu i se păru înțeleptei adunări mai mult tragic decît muzical și ar fi dorit să fi suprimat ariile și rima, pentru a face, după părerea lor, o bună tragedie.

Le-am mulţumit pentru îngăduinţă, dar nu eram în situaţia de-a le urma sfaturile. O tragedie, fie şi desăvîrşită, ca acelea ale lui Corneille şi ale lui Racine, mi-ar fi adus în Italia multă cinste şi foarte puţin cîştig, iar eu aveam nevoie şi de una şi de celălalt. Am părăsit Brescia hotărît să nu mă mai ating de dramă şi s-o propun Operei din Milano.

De la Brescia se putea merge la Milano pe un drum mai scurt, dar doream să văd Bergamo, aşa că am luat calea către acest oraş.

Străbătînd ţinutul Arlechinilor, priveam în toate părţile să văd vreo urmă a acestui personaj comic, care prilejuia, în teatrul italian, desfătarea spectatorilor; nu întîlneam nici chipurile negre, nici ochii mici, nici veşmintele comice în patru culori, dar am văzut la pălării cozi de iepuri, rămase pînă în ziua de astăzi podoaba ţăranilor din acel canton. Despre masca, despre caracterul şi obîrşia arlechinilor voi vorbi într-un capitol închinat istoricului celor patru măşti ale comediei italiene.

Ajuns la Bergamo, am descins la un han de la marginea oraşului; trăsurile nu urcă în oraşul aşezat pe-o înălţime abruptă, aşa încît am mers pe jos pînă în cartierul guvernatorului, care se află chiar în vîrful muntelui.

Tare obosit şi blestemînd curiozitatea ce mă mînase, necunoscînd pe nimeni şi simţind nevoia de a mă odihni, îmi amintesc că domnul Porta, vechiul meu coleg la cancelaria Curţii criminale din Chioggia, fusese numit cancelar al Tribunalului civil din Bergamo. I-am căutat locuinţa, am găsit-o, dar prietenul meu nu era acasă; se afla la o depărtare de şase leghe pentru o însărcinare legată de slujba sa; l-am rugat pe feciorul de casă să-mi îngăduie să mă odihnesc o clipă şi, stînd de vorbă cu el, l-am întrebat cine era guvernatorul oraşului.

Ce veste bună! ce surpriză plăcută! Guvernator era excelenţa-sa Bonfadini, cel ce fusese *podestà* la Chioggia şi pe lîngă care slujisem în chip de vice-cancelar. M-am aflat pe neaşteptate printre cunoscuţi, m-am dus la palat şi i-am cerut portarului să mă anunţe.

Aşteptînd în anticameră să fiu introdus, îl aud chiar pe guvernator rîzînd şi spunînd cu glas tare: „O, o, astrologul! e astrologul. Dă-i drumul. Doamnelor, îl veţi vedea pe astrolog."

Nu ştiam ce-nseamnă asta; mă temeam să nu-şi bată joc de mine; am intrat, dar foarte descumpănit. Guvernatorul mă linişti şi îmi împrăştie curînd orice teamă; îmi veni în întîmpinare, mă înfăţişă soţiei şi oaspeţilor.

— Iată-l, spuse el, pe domnul Goldoni; vă amintiţi, doamnelor, de glumele pe care le făceam pe socoteala contesei C***, căreia îi plăceau toaletele şi care lipsea de la liturghie şi de pronosticul pe care i-l făcuse un anonim? Ei bine, domnul Goldoni e autorul almanahului critic pe care-l cunoaşteţi.

Toată lumea se purtă bine cu mine; guvernatorul îmi oferi un apartament şi mă pofti la masă; am primit, am profitat timp de cincisprezece zile de toate, ducînd cea mai plăcută viaţă de lume; dar trebuia să joc cărţi cu doamnele, şi nu eram nici bogat, nici norocos.

Tare binevoitor şi foarte discret, guvernatorul nu căuta să afle pricina călătoriei mele. După cîteva zile am socotit că-i de datoria mea să-i aduc la cunoştinţă păţaniile şi situaţia mea; se arătă amărît şi-mi propuse să rămîn la el timp de zece luni, cît mai avea pînă să-şi termine misiunea. N-am primit, aşa că i-am mulţumit şi l-am rugat să-mi dea scrisori de recomandare pentru Milano. Am căpătat mai multe; printre ele, una pe care mi-o dăduse soţia guvernatorului pentru rezidentul din Veneţia, mi-a fost de mare folos.

La sfîrşitul celei de-a cincisprezecea zile mi-am luat rămas bun de la excelenţa-sa; cum nu prea păream mulţumit, mă tot întrebă ce am; nu îndrăzneam să-i spun, îşi dădu însă seama că stînjeneala mea nu venea din pricină că eram copleşit de prea mulţi bani. Deschise punga; am refuzat; a stăruit. Am luat, modest, zece ţechini: mă pregăteam să-i dau o chitanţă, dar nici n-a vrut s-audă. Ce eleganţă! Cîtă generozitate! Trebuia totuşi să plec şi, a doua zi, m-am aşternut la drum.

Capitolul XXVIII

Iată-mă la Milano; iată-mă în această metropolă a Lombardiei, vechi apanaj al dominației spaniole, unde aş fi trebuit să apar cu mantia și gulerul plisat, după moda castiliană, dacă muza satirei nu m-ar fi îndepărtat de locul ce mi-era hărăzit. Veneam acum pentru a cuceri *coturnii;* dar n-aveam să dobîndesc triumful decît încălțînd gheata comediei.

Am tras la „Hotelul Fontana", unul dintre cele mai vestite din Milano; deoarece, ca să te înfățișezi cît mai bine cînd nu ești bogat, trebuie barem să pari c-ai fi; și-a doua zi i-am dus rezidentului Veneției scrisoarea de recomandare a soției guvernatorului.

Rezident era, pe-atunci, domnul Bartolini, secretar al Senatului și fost vice-bei la Constantinopole; era foarte bogat, foarte impunător și tot atît de bine văzut la Milano ca și la Veneția. Peste cîțiva ani a fost numit, prin vot, mare cancelar al Republicii și, timp îndelungat, pînă la moarte, s-a bucurat de această slujbă care dă dreptul la titlul de „excelență", așezîndu-l pe cel ce-o exercită îndată după nobilimea domnitoare.

Rezidentul Veneției fiind singurul ministru străin cu reședința la Milano, din pricina zilnicelor afaceri ale celor două state vecine, trimisul Veneției se bucură de cea mai mare vază și se află pe aceeași treaptă cu marii seniori ai ducatului de Milano.

Ministrul mă primi cu o bunăvoință deschisă și dătătoare de speranțe. O prețuia mult pe doamna care mă ocrotea și îmi oferi tot ce putea atîrna de persoana și trecerea de care se bucura; dar, cu o înfățișare gravă și ministerială, mă întrebă ce pricină m-aducea la Milano și care erau întîmplările pomenite de doamna Bonfadini în scrisoarea ei.

Întrebarea era îndreptățită și răspunsul meu a fost simplu. I-am povestit, de la un capăt la altul, toată tărășenia cu mătușa și nepoata; domnul rezident le cunoștea, povestirea îl făcu să rîdă cu poftă și, cu privire la teama

mea că voi fi urmărit și că puteam avea necazuri, mă încredinţă că la Milano nu aveam să mă tem de nimic.
Din naivitatea povestirii mele și din amănuntele păţaniei, ministrul se lămurise că nu prea eram bogat ; mă întrebă, foarte delicat, dacă n-am cumva nevoie de ceva ; i-am mulţumit ; mai aveam cîţiva ţechini de la Bergamo : aveam libretul de operă și nu-mi mai trebuia nimic. Domnul Bartolini mă pofti pentru ziua următoare la masă, am primit invitaţia, mi-am luat rămas bun și am plecat.
Eram nerăbdător să-mi prezint piesa și s-o citesc. Ne aflam tocmai în timpul carnavalului. La Milano exista o operă și-l cunoșteam pe Caffariello, prim tenor ; îl cunoșteam și pe director, compozitor al baletelor, și pe soţia sa, prima balerină (doamna și domnul Grossatesta).
Am socotit că-i mai cuvincios și că aș avea mai multă trecere dacă aș fi prezentat directorilor din Milano de către niște persoane cunoscute. Ziua aceea era tocmai o vinere, zi în care nu se joacă aproape nicăieri în Italia ; și m-am dus seara la doamna Grossatesta, în apartamentul căreia se întîlneau cîntăreţii, cîntăreţele și cei din baletul operei.
Această minunată dansatoare, concetăţeana mea, pe care o cunoscusem la Veneţia, mă primi cît se poate de bine ; iar soţul ei, de fel din Modena, un om spiritual și foarte instruit, se certă cu soţia sa în privinţa patriei mele, susţinînd în chip politicos că aș fi de baștină din orașul lui natal.
Era încă devreme ; eram aproape singuri, am profitat de împrejurare pentru a le spune de libret ; s-au arătat încîntaţi, mi-au făgăduit să mă prezinte directorului și m-au felicitat dinainte pentru primirea lucrării.
Venea tot mai multă lume ; sosește Caffariello ; mă vede, mă recunoaște, mă salută cu glas de stentor și ia loc alături de gazdă ; peste cîteva clipe este anunţat contele Prata, unul dintre directorii spectacolelor și cel mai bun cunoscător în domeniul artei dramatice. Doamna Grossatesta mă prezintă domnului conte și-i vorbește de libretul meu ; acesta se leagă să-l propună directorilor ; dar ar fi încîntat dacă aș binevoi să-i dau mai înainte

prilejul de a cunoaşte personal lucrarea; compatrioata mea ar fi şi ea bucuroasă s-o asculte; eu nu doream decît s-o citesc. Mi se pun la îndemînă o măsuţă şi-o lumînare; toată lumea se aşază; încep lectura; vestesc titlul: *Amalasunta*. Caffariello cîntă cuvîntul *Amalasunta;* e lung şi-i pare caraghios; toţi rîd, afară de mine; gazda îi dojeneşte; privighetoarea tace. Citesc numele personajelor; piesa avea nouă; şi se aude glasul slab al unui bătrîn scopit, cîntăreţ în coruri, strigînd ca un motan: „Prea multe, prea multe, sînt cel puţin două personaje în plus." Îmi dădeam seama că eram pus într-o situaţie proastă şi voiam să-ncetez lectura. Domnul Prata îl potoli pe neobrăzatul care nu era de talia lui Caffariello şi, întorcîndu-se către mine, îmi spuse:

— E adevărat, domnule, că o dramă nu are de obicei decît şase sau şapte personaje; dar, cînd lucrarea merită osteneala, se face cu plăcere risipă de doi actori; aveţi vă rog bunăvoinţa, adăugă el, să urmaţi lectura.

Îmi reiau deci lectura: *actul întîi, scena întîia,* Clodesil şi Arpagon. Intervine domnul Caffariello, întrebînd de numele tenorului din opera mea.

— Domnule, iată-l, îi spun, e Clodesil.

— Cum aşa, adaugă, dumneata deschizi scena cu actorul principal şi-l faci să apară în timp ce lumea vine, se aşază şi face zgomot? La dracu! Domnule, nu voi fi omul dumitale. (Cîtă răbdare îmi trebuie!) Domnul Prata ia cuvîntul:

— Să vedem dacă scena e interesantă, spune.

Citesc prima scenă şi-n vreme ce-mi debitez versurile, iată că un pirpiriu neputincios scoate un sul din buzunar şi se duce la clavecin să repete o arie dintr-un rol al său. Gazda îmi cere mii de scuze, domnul Prata mă ia de mînă şi mă conduce într-un budoar foarte îndepărtat de sală.

Acolo, domnul conte mă roagă să iau loc, se aşază alături de mine şi spune să nu ţin seama de lipsa de bunăvoinţă a unei adunări de zănateci; mă roagă să-i citesc lui singur drama ca să-şi poată face o părere şi să-mi spună sincer ce crede. M-am bucurat mult de

această amabilitate ; i-am mulţumit. Am început lectura piesei, am citit-o de la primul pînă la ultimul vers, fără să-l scutesc de nici o virgulă. M-a ascultat cu luare aminte, răbdător ; şi, după încheierea lecturii, iată cam ce-a ieşit de pe urma atenţiei şi-a judecăţii sale :

— Mi se pare, a spus, că aţi studiat binişor arta poetică a lui Aristotel şi Horaţiu şi v-aţi scris piesa conform principiilor tragediei. Nu ştiţi, aşadar, că drama muzicală e o lucrare imperfectă, supusă unor legi şi obiceiuri, e adevărat, lipsite de noimă, dar care trebuiesc urmate întocmai. Dacă aţi fi în Franţa, v-aţi da osteneala să fiţi pe placul publicului ; dar aici trebuie să începi prin a place actorilor şi actriţelor ; trebuie să ţii seamă de compozitor ; trebuie să te sfătuieşti cu pictorul scenograf ; pentru toate există legi ; şi-i o crimă de lez-dramaturgie, dacă îndrăzneşti să le calci, dacă nu ţii seama de ele. Ascultaţi, urmă el, am să vă spun cîteva din aceste legi imuabile, pe care nu le cunoaşteţi. Cele trei personaje principale ale dramei trebuie să cînte fiecare cîte cinci arii ; două, în primul act, două în al doilea şi una în al treilea. Soprana şi tenorul secund nu pot avea decît trei, iar ultimele roluri au a se mulţumi cu una sau două, cel mult. Autorul textului trebuie să-i sugereze muzicianului feluritele nuanţe ce alcătuiesc clar-obscurul muzicii şi să ia seama ca două arii patetice să nu vină una după alta ; se cuvine să împarţi cu aceeaşi grijă ariile de bravură, recitativele, ariile intermediare şi menuetele şi rondourile. Trebuie, mai ales, să te păzeşti a distribui în rolurile de mîna doua arii de dragoste, arii de bravură şi rondouri ; aceşti sărmani actori au a se mulţumi cu ce li se dă şi n-au voie să aibă succes.

Domnul Prata voia să mai urmeze.

— Mi-e de ajuns, domnule, i-am spus, nu vă osteniţi să-mi spuneţi mai mult.

I-am mulţumit din nou şi mi-am luat rămas bun.

Mi-am dat atunci seama că cei care-mi judecaseră opera la Brescia aveau dreptate. Am înţeles că acel conte Trissino de Vicenza avea şi mai multă dreptate şi că numai eu judecasem greşit.

Capitolul XXIX

Întors acasă, mi-era frig, mi-era cald, mă simţeam umilit. Îmi scot piesa din buzunar, îmi vine s-o rup. Soseşte o slugă a hanului spre a-mi cere comanda pentru cină.

— Nu mănînc astă seară. Fă-mi numai un foc bun.

Ţineam însă *Amalasunta* în mînă ; reciteam unele versuri şi le găseam minunate. „Blestemate legi ! piesa e bună, sînt sigur, e bună ; dar teatrul e rău, actorii, actriţele, compozitorii, decoratorii... Să-i ia dracu, şi să te ia şi pe tine, nenorocită lucrare, ce m-ai costat atîtea necazuri şi mi-ai înşelat nădejdile, flacăra să te mistuie !" O arunc în foc şi, cu sînge rece, cu un fel de mulţumire, privesc cum arde. Supărarea, mînia trebuiau să izbucnească ; mi-am îndreptat răzbunarea către mine însumi şi m-am socotit răzbunat. Totul se sfîrşise, nu mă mai gîndeam la piesă. Dar, scormonind cenuşa cu cleştele şi adunînd rămăşiţele manuscrisului pentru a le arde în întregime, mi-am spus că niciodată, în orice împrejurare nefericită m-aş fi aflat, supărarea nu mă făcuse să-i jertfesc cina. Chem sluga, îi spun să pună masa şi să mă servească pe loc. N-am aşteptat mult, m-am ospătat bine şi am băut şi mai vîrtos ; m-am culcat şi am dormit liniştit.

Nu mi s-a întîmplat nimic mai neobişnuit decît că m-am trezit dimineaţa, cu două ore mai devreme ca de obicei. Deşteptîndu-mă, aveam tendinţa să văd totul în negru. „Haide, haide, mi-am spus, nu fi prost dispus ; trebuie să ai curaj, trebuie să mergi la domnul rezident al Veneţiei ; mă poftise la masă, am să-i vorbesc, însă, între patru ochi, am să merg la el chiar acum." Mă îmbrac şi plec într-acolo.

Văzîndu-mă venind la ora nouă dimineaţa ministrul a bănuit că mă aducea ceva de seamă. M-a primit în timp ce-şi făcea toaleta ; i-am dat a înţelege că martorii mă stingheresc şi-i expedie pe toţi. I-am povestit întîmplarea din ajun, i-am schiţat scena dezgustătoarei convorbiri,

care mă revoltase ; i-am vorbit de părerea contelui Prata și am sfîrșit prin a-i spune că eram nespus de stingherit.

Cînd i-am povestit scena comică a celor trei actori eroici, domnul Bartolini s-a înveselit foarte și a cerut să-mi citească opera.

— Opera mea, domnule ? nu mai există.

— Ce-ați făcut cu ea ?

— Am ars-o.

— Ați ars-o ?

— Da, domnule, mi-am ars toți banii, tot avutul, mijlocul de trai și speranțele.

Ministrul începu să rîdă cu și mai multă poftă și, tot rîzînd și tot vorbind, lucrurile s-au potrivit astfel încît am rămas pînă la urmă la el, în chip de secretar, mi s-a dat un foarte frumos apartament și, de fapt, de pe urma înfrîngerii pe care o suferisem mai mult cîștigam decît pierdeam.

Îndatoririle slujbei erau cît se poate de plăcute : trebuia, de pildă, să-i întîmpin pe nobilii venețieni care soseau în localitate și să le transmit urări de bun sosit, să mă duc la guvernator sau la magistrații din Milano pentru unele treburi ale Republicii. Aceste prilejuri nu se repetau prea des, așa încît aveam tot timpul să mă distrez și să mă ocup cu ce-mi plăcea.

În postul Paștelui, cam pe la-nceput, a sosit în oraș un vraci cum nu se întîlnesc mulți, și a cărui amintire e poate vrednică de a fi pomenită în analele vremii.

Se numea Bonafede Vitali, din orașul Parma și-și zicea „Anonimul". Era de familie bună, primise o educație excelentă și intrase în ordinul iezuiților. Scîrbit de viața din mănăstire s-a apucat să învețe medicina și a ajuns profesor la Universitatea din Palermo.

Acest om ciudat, căruia nici o știință nu-i era necunoscută, avea ambiția nestăvilită de a-și arăta întinderea cunoștințelor și, cum era mai bun vorbitor decît scriitor, își părăsi postul onorabil și se hotărî să urce pe scenă, ca să țină discursuri ; și, nefiind destul de bogat pentru a se mulțumi numai cu gloria, își exploata talentul și vindea medicamente.

Meseria pe care o făcea era de fapt aceea de vraci, dar leacurile lui erau bune, iar știința și elocința îi aduseseră o faimă și o considerație puțin obișnuite.

Răspundea, în public, la cele mai grele întrebări din orice domeniu al științelor și materiilor celor mai abstracte. Pe scena teatrului său improvizat, se perindau tot felul de probleme de critică, de istorie, de literatură etc. Răspundea pe loc și făcea disertații cît se poate de mulțumitoare.

După cîțiva ani, se duse la Veneția, dar izbucnind la Verona o molimă care-i secera pe toți cei atinși de ea, fu chemat acolo.

Sosirea lui în acest oraș a fost ca ivirea lui Esculap, în Grecia ; îi vindecă pe toți cu mere domnești și vin de Cipru. Drept recunoștință, a fost numit prim medic al Veronei ; dar, n-apucă să se bucure prea mult de această funcție, deoarece muri în același an, plîns de toată lumea, în afară de medici.

La Milano, Anonimul se înfățișa publicului într-o piață și avea bucuria s-o vadă întotdeauna plină cu oameni stînd în picioare sau în trăsuri ; dar, cum învățații erau cei ce cumpărau mai puțin decît ceilalți, tribuna trebuia împodobită cu obiecte atrăgătoare pentru a interesa publicul neștiutor, iar noul Hippocrate își vindea leacurile și-și risipea retorica înconjurat de cele patru măști ale comediei italiene [1].

Domnul Bonafede Vitali mai avea și patima comediei și întreținea, pe cheltuiala sa, o întreagă trupă de comedianți, care, după ce-și ajutau stăpînul să primească banii ce i se aruncau în batiste și zvîrleau înapoi batistele înfășurate peste ulcele mărunte sau cutiuțe, jucau apoi, cu oarecare măreție, la lumina torțelor de ceară albă, piese în trei acte. Pentru aceste ajutoare, țineam să-l cunosc pe Anonim.

M-am dus să-l văd într-o zi sub pretextul că vreau să-i cumpăr un leac *alexipharmac*. Mă întrebă ce boală am sau cred că am. Și-a dat îndată seama că numai curiozitatea mă adusese la el, a pus să mi se aducă o

[1] Pantalone, Medicul, Arlechino și Brighella.

ceaşcă cu ciocolată şi mi-a spus că era cel mai potrivit leac pentru starea în care mă aflam.

Gestul plin de curtenie mi se păru încîntător. Am stat mai mult timp de vorbă, era tot atît de simpatic între patru ochi pe cît de învăţat, în public. În vremea convorbirii mă prezentasem ca fiind în serviciul rezidentului Veneţiei. Socotind că i-aş putea fi de folos pentru realizarea unui anume plan, mi-l împărtăşi ; am făcut ce mi-a stat în putinţă să-l ajut şi-am avut norocul să izbutesc. Iată despre ce era vorba.

Să nu te plictisească, iubite cititor, această digresiune ; vei vedea cît va fi fost de trebuincioasă la înlănţuirea povestirii mele.

Spectacolele din Milano fuseseră întrerupte, în timpul postului mare după cum se obişnuieşte în toată Italia. Sala Teatrului de Comedie trebuia să se redeschidă în ziua de Paşte şi fusese angajată una dintre cele mai bune trupe de comedianţi ; dar directorul ei fu chemat în Germania, plecă fără să spună nimic şi milanezii nu-l aveau la îndemînă. Rămînînd atunci fără spectacole, oraşul voia să caute la Veneţia şi Bologna actori pentru a înjgheba o trupă. Anonimul ar fi dorit să fie preferată trupa lui, care, deşi nu prea grozavă, avea totuşi trei sau patru actori buni şi un ansamblu pus la punct.

Într-adevăr, domnul Casali în rolurile de prim-amorez şi domnul Rubini, care susţinea de minune rolurile lui Pantalone, au fost chemaţi anul următor la Veneţia, cel dintîi, la teatrul Sfîntul Samuel, celălalt la teatrul Sfîntul Luca.

Mi-am luat bucuros o sarcină care, oricum, avea să-mi fie plăcută. L-am înştiinţat pe ministru, care făgădui să le vorbească doamnelor mai cu vază din oraş ; i-am vorbit şi contelui Prata, pe care nu-l părăsisem ; am făcut uz de trecerea de care şi eu şi rezidentul Veneţiei ne bucuram pe lîngă guvernator şi-n trei zile se semnă contractul, Anonimul a fost mulţumit şi am primit drept bacşiş o lojă de rangul al doilea, în care încăpeau zece persoane.

Profitînd de faptul că vedeam în intimitate această trupă, m-am pus din nou pe lucru şi am scris cîteva sce-

nete. N-aş fi avut destul timp ca să scriu o comedie, deoarece Anonimul avea angajament numai pentru primăvară şi vară, pînă în luna septembrie şi, cum printre salariaţii Anonimului se afla un compozitor şi un bărbat şi-o femeie care cîntau destul de bine, am scris un intermezzo pentru două voci, intitulat *Gondolierul veneţian*, care a fost executat şi a avut tot succesul pe care o asemenea compoziţie şi-l putea dori. Iată prima mea lucrare de comedie apărută-n public şi în urmă şi în presă, deoarece a fost tipărită în al patrulea volum al operelor mele comice, editate la Veneţia, de Pasquali.

În timp ce la Milano mi se juca *Gondolierul veneţian*, cu comedianţi improvizaţi, se vesti prima reprezentaţie a piesei *Belisario*, anunţată cu cinci zile înainte de a fi jucată, pentru a stîrni curiozitatea publicului şi a se putea asigura o sală plină ; comedianţii nu se înşelară. Sala teatrului din Milano, din vremea aceea, care a suferit din pricina flăcărilor soarta mai tuturor sălilor de spectacol, era cea mai mare din Italia după cea din Napoli şi afluenţa la prima reprezentaţie a piesei *Belisario* a fost atît de mare, încît lumea stătea înghesuită chiar pe coridoare.

Dar ce piesă proastă ! Iustinian era un tîmpit, Teodora o curtezană, Belisario un predicator. Apărea pe scenă cu ochii scoşi. Arlequino era însoţitorul orbului şi-l lovea cu o sabie de lemn ca să-l facă să înainteze ; toată lumea era revoltată, iar eu mai mult decît oricare altul, fiindcă împărţisem o mulţime de bilete unor persoane de vază.

A doua zi, mă duc la Casali ; mă primeşte rîzînd şi-mi spune pe-un ton zeflemitor :

— Ei bine, domnule, ce ziceţi de faimosul nostru *Belisario ?*

— Zic că-i o josnicie la care nu m-am aşteptat.

— Vai, domnule, nu-i cunoaşteţi pe comedianţi. Nu există trupă care să nu folosească din cînd în cînd asemenea panglicării, ca să cîştige bani, şi asta se numeşte în jargonul comedianţilor *una arrostita* (o prăjeală).

— Ce înseamnă *una arrostita ?*

— Înseamnă, în toscană, *una corbellatura* [1]: în limba lombardă, *una michionata* [2] și în franceză *une attrape* [3]. Comedianții s-au obișnuit să le folosească, iar publicul să le rabde; nu e toată lumea delicată și asemenea *arrostiti* vor dăinui pînă ce o reformă va izbuti să le desființeze.

— Vă rog, domnule Casali, să nu mă „prăjiți" încă o dată și vă sfătuiesc să-l puneți pe foc pe *Belisario*; cred că nu se află ceva mai vrednic de dispreț.

— Aveți dreptate, îmi spuse, dar sînt sigur că din piesa asta proastă s-ar putea face una bună.

— Fără îndoială, am răspuns, povestea lui Belisario poate alcătui subiectul unei piese excelente.

— Haide, domnule, reluă Casali, tot dorești să scrii ceva pentru teatru, debutează cu piesa asta.

— Nu, nu voi începe cu o tragedie.

— Fă atunci o tragi-comedie.

— Nu în stilul celei a dumneavoastră.

— Nu vor fi în ea nici măști, nici bufonerii.

— Voi vedea, voi încerca.

— O clipă. Iată-l pe *Belisario*.

— N-am ce să fac cu el. Mă voi inspira chiar din istorie.

— Cu atît mai bine. Ți-l recomand pe prietenul meu Justinian.

— Am să fac ce-mi stă în putință.

— Nu sînt bogat, dar am să încerc...

— Vorbe de clacă. Scriu ca să mă distrez

— Domnule, îți încredințez o taină. Anul viitor va trebui să plec la Veneția, dac-aș putea să iau cu mine un *Belisario*... Dar, știi, un *Belisario coi fiocchi* (...excelent).

— Poate că-l veți avea.

— Trebuie să-mi făgăduiți asta.

— Ei bine, vă făgăduiesc.

— Pe cuvînt de onoare?

— Pe cuvînt de cinste.

Iată-l pe Casali mulțumit. Îl părăsesc și mă întorc acasă, foarte hotărît să mă țin neapărat de cuvînt.

---

[1] Farsă.

[2] Bătaie de joc.

[3] Capcană.

Aflînd că m-am întors, domnul rezident trimise să mă cheme ca să-mi spună că avea să plece la Veneţia, pentru niste treburi personale; primise îngăduinţa Senatului de a lipsi cîteva zile din Milano.

Avea un secretar milanez, cu care însă nu se prea înţelegea; secretarul era prea gingaş, iar ministrul impulsiv şi se lăsa în voia unor porniri foarte violente. Îmi făcu cinstea de a mă însărcina cu cîteva treburi şi, între altele, să-i scriu în fiecare zi, să fiu atent la tot ce se întîmplă, deoarece, în urma unor zvonuri, era de temut un război în care Lombardia ar fi putut fi interesată. Însemna, de fapt, o încălcare a drepturilor secretarului: dar nu mă puteam da îndărăt şi, de altfel, ministrul n-ar fi primit nici un fel de justificare.

Mi-am îndeplinit cu conştiinciozitate sarcinile primite; dar, în acelaşi timp, m-am grăbit să-mi încep lucrarea făgăduită pe cuvînt de cinste.

Ajunsesem, în puţine zile, la sfîrşitul primului act. Îl citisem lui Casali, care se arătase încîntat şi ar fi vrut să-l copieze pe loc; dar au avut loc în acelaşi timp două întîmplări, dintre care prima m-a făcut să-ncetinesc lucrul, iar a doua să încetez a mai scrie pentru mult timp.

Capitolul XXX

Plimbîndu-mă într-o zi la ţară, pe lîngă Porta Rosa[1], cu domnul Carrara, gentilom din Bergamo şi prietenul meu intim, ne-am oprit la renumitul han *la Cazzola* (lampă de bucătărie), pronunţat de milanezi *cazzeura*, deoarece lombarzii au diftonul *eu* ca şi francezii şi îl pronunţă la fel.

La Milano nu se face o plimbare si nici alte petreceri, cît de neînsemnate, la care să nu se mănînce; la spectacole, la joc de cărţi, la reuniuni familiale, solemne sau simple vizite de politeţă, la curse, la procesiuni, ba chiar şi la predici, în orice împrejurare, se mănîncă. De aceea,

---

[1] De fapt Porta Tosa.

florentinii, îndeobște cumpătați și economi, îi numesc pe milanezi *lupii lombarzi*.

Domnul Carrara și cu mine am poruncit să ni se pregătească o mică gustare alcătuită din *polpettine* (chiftele de carne), păsărele și raci, și, în așteptarea gustării, am dat o raită prin grădină.

Reîntorcîndu-ne, am trecut pe lîngă bucătăria hanului și, la fereastra primului etaj, am văzut un foarte frumos chip de fată, încercînd să se ascundă pe după perdea. Mă duc îndată să aflu cine e. Hangiul n-o cunoștea. Sosise cu diligența acum trei zile, împreună cu un bărbat bine îmbrăcat, care plecase a doua zi și nu se mai arătase. Se vedea bine că-i amărîtă și bănuiau că era venețiană.

Tînără, frumoasă, venețiană și tristă!

— Haide, îi spun tovarășului meu, trebuie s-o mîngîiem.

Urc, Carrara mă urmează, bat la ușă: frumoasa nu vrea să deschidă. Vorbesc în dialectul venețian, îi spun că fac parte din suita rezidentului Veneției: și atunci deschide larg ușa și mă primește izbucnind în lacrimi, copleșită de jale.

Ce spectacol impresionant, interesant! O femeie frumoasă care plînge are darul de a înduioșa un suflet simțitor: îi împărtășeam durerea, făceam tot ce puteam ca s-o liniștesc, iar prietenul meu Carrara rîdea. Ce om aspru! Cum putea oare să rîdă? Simțeam că mă topesc ca o lumînare și mă înduioșam din clipă în clipă.

Izbutesc, în cele din urmă, să usuc lacrimile încîntătoarei mele compatrioate și s-o fac să vorbească. Mi-a spus că era o domnișoară dintr-o foarte bună familie din Veneția; îndrăgostindu-se de un bărbat de un rang mai presus decît al ei, se amăgise că îi va fi soț; dar pretutindeni nu întîmpinaseră decît potrivnicii și trebuiau să plece într-o țară străină.

Frumoasa își încredințase taina unui unchi din partea mamei, care o iubea mult și avusese slăbiciunea să o urmeze. Fugiseră toți trei, luînd drumul către Milano și au trecut prin Cremona; acolo au fost urmăriți și prinși; unchiul a fost arestat și dus la închisoare. Cei doi îndrăgostiți avuseseră fericirea să scape. Au ajuns noaptea la Milano și s-au adăpostit în hanul în care ne aflam; iubitul

ei plecase dis-de-dimineață să caute o locuință în oraș; nu se mai intorsese. Domnișoara era singură de trei zile și pierduse orice nădejde de-a-l mai revedea pe cel care o răpise, nelegiuitul care-i sucise mințile: lacrimile întețite ale acestei frumuseți galeșe pun capăt povestirii, înduioșîndu-mă peste măsură.

Carrara nu mai rîdea, dar era supărat că lunga litanie ne împiedicase să mîncăm și învinuirile că nu țineam seama de pofta lui de mîncare mă mișcau. Inima nu-mi îngăduia să-mi părăsesc compatrioata, înainte de a fi pus împreună la cale unele lucruri. Pentru a-i face mîncăciosului pe plac am rugat-o să ne îngăduie să aducem gustarea în camera ei. Se învoi bucuros și am fost serviți.

În timp ce luam masa, mi-am urmat convorbirea cu domnișoara: Carrara mînca de zor și-și bătea joc de mine.

Soarele începea să scapete, trebuia să plecăm: mi-am luat bun-rămas de la frumoasa mea compatrioată, făgăduind că voi veni a doua zi s-o văd; și, urîndu-i cu multă duioșie bună seara, am rugat-o să-mi spună cum o cheamă. Păru să se lase cam greu: dar, pînă la urmă, îmi șopti la ureche că se numea Margareta Biondi. Am aflat mai apoi că nu era nici Margareta, nici Biondi, nici nepoată, nici domnișoară: dar era tînără, frumoasă, plăcută; părea a fi cinstită, iar eu, de bună credință. Puteam s-o părăsesc în starea de zbucium și de mihnire în care se afla?

Întorcîndu-mă în oraș, am îndurat toate zeflemelile și glumele lui Carrara; dar asta nu mă împiedică să mă țin de cuvîntul dat frumoasei necunoscute. Am găsit un apartament foarte bun, complet mobilat, ale cărei ferestre dădeau spre piața orașului: a doua zi am luat masa împreună și-am dus-o în trăsură să-și ia în stăpînire locuința. Mă rugă să mă interesez de unchiul ei, pentru a-l scoate din închisoare, să vorbesc cu rezidentul Veneției cînd se va întoarce la Milano și să-i cer s-o împace cu părinții ei. Nu-i puteam refuza nimic: o vizitam foarte des și tovărășia ei mă atrăgea din zi în zi mai mult.

Eram tare mulțumit de situația mea și-această ultimă aventură sporea bucuriile pe care slujba mi le aducea: dar nu mi-era dat să mă bucur prea mult de fericire. Plăcerile și necazurile se perindau cu mare repeziciune în

viața mea și, după ziua în care mă simțeam mai fericit, trebuia neapărat să urmeze o întîmplare neplăcută.

Într-o zi, slujitorul meu intră în cameră, cu noaptea-n cap ; desface perdelele și, văzîndu-mă treaz, îmi spune :

— Ah, domnule, am să vă spun o mare noutate. O trupă de cincisprezece mii de ostași din Savoia, călăreți și pedestrași, au pus stăpînire pe oraș și acum se rînduiesc pe escadroane în piața catedralei.

Uimit de vestea atît de neașteptată i-am pus lacheului sute de-ntrebări, dar nu știa nici el mai mult. Mă-mbrac în grabă, ies, mă duc la cafenea. Zece inși îmi vorbesc de-a valma : fiecare vrea să mă pună, cel dintîi, la curent ; circulau diferite zvonuri, dar iată de fapt ce se întîmplase :

Era începutul războiului din 1733, numit războiul lui Don Carlos.

Regele Sardiniei se declarase aliatul acestui prinț și își unise oștile, cu cele ale Franței și ale Spaniei, împotriva Casei de Austria. Porniți în marș de cu noapte, savoiarzii ajunseseră în zori la porțile orașului Milano ; generalul ceru cheile orașului : Milano e prea mare ca să se apere, i se aduseseră cheile. Fără să adîncesc mai mult chestiunea, am socotit că știu destul ca să-mi înștiințez rezidentul. Mă-ntorc acasă, scriu, trimit la Veneția un curier-expres și, după trei zile, ministrul se înapoiază. Între timp, trupele franceze n-au întîrziat să se ivească și să se unească cu cele ale Sardiniei, aliata lor, alcătuind formidabila armată numită de italieni *armata dei Gollo-Sardi.*

Pregătindu-se să asedieze castelul Milano, aliații și-au strîns rîndurile și au luat poziție de atac sub zidurile cetății, așa încît locuitorii din preajma pieții fură nevoiți să-și ia tălpășița.

Sărmana mea venețiană, care se număra printre aceștia, îmi vesti necazul ei : alerg la ea îndată, o scot repede de-acolo și, nevrînd s-o mut într-un hotel, am fost silit s-o încredințez unui negustor genovez, unde n-o puteam vedea decît în mijlocul unei familii numeroase și anevoie de mulțumit. Asediatorii își săpară curînd tranșee și drumuri fortificate : asediul era în toi ; bateriile tunurilor își aruncau zi și noapte ghiulele cărora le răspundeau cele

din cetăţuie, iar bombele rău ţintite veneau să ne viziteze în oraş.

După cîteva zile, un curier al Republicii Veneţiene îi aduse ministrului meu, din partea ducelui, o scrisoare pe pergament şi sigilată cu plumb, cu porunca de-a părăsi Milano şi de a-şi stabili reşedinţa la Cremona, cît va ţine războiul.

Domnul rezident mă înştiinţă de îndată. Se folosi de acest prilej pentru a se descotorosi de secretarul său, care nu-i era de loc pe plac; îmi atribui mie sarcina lui onorabilă şi bănoasă şi-mi porunci să fiu gata de plecare a doua zi. Şi, cum în timpul lipsei noastre ne trebuia un corespondent la Milano, l-am propus pe amicul meu Carrara: ministrul se învoi şi el veni să locuiască la hotel.

Mi-am făcut îndată bagajele, mi-am strîns hîrtiile şi m-am dus să-mi iau rămas bun de la frumoasa veneţiană pe care am găsit-o plîngînd, plină de teamă şi în culmea disperării. Mă roagă să am grijă de unchiul ei, care se afla chiar în închisoarea din Cremona. Încerc s-o liniştesc, îi dau bani, atît ei cît şi gazdei. Se pare că ceremonia asta a ajutat-o să se liniştească: ne îmbrăţişăm, mă întorc acasă şi, dis-de-dimineaţă, plec cu ministrul.

Ajuns la Cremona, prima mea grijă a fost să merg la închisoare; întreb de domnul Leopold Scacciati, unchiul în chestiune. Nu mai era acolo; intervenţiile mele îi grăbiseră eliberarea: părăsise închisoarea în ajunul sosirii mele şi plecase la Milano.

Nebănuind că plecasem de acolo, cum va putea izbuti s-o găsească pe domnişoara Biondi într-un oraş atît de mare şi cu atîta mulţime de oameni? Gîndul ăsta mă neliniştea nespus; i-am scris negustorului genovez, i-am scris domnului Carrara şi iată cam cum suna răspunsul celui din urmă: „Leopold Scacciati al dumitale a sosit la Milano; a venit la hotel, crezînd că te va găsi aici; portarul l-a lăsat să urce şi-a stat de vorbă cu mine. A cerut să-şi vadă nepoata; l-am condus la genovez; şi-am crezut că-ţi fac un mare serviciu dîndu-i în primire fata care-ţi căzuse în sarcină, dar cu care nu făcea să-ţi baţi capul."

Îndepărtat de încîntătoarea fiinţă, am mărturisit că prietenul meu se purtase bine; şi, neprimind de atunci

vreo veste nici de la domnişoară, nici de la unchiul ei, lipsa lor de recunoştinţă m-a mîhnit, dar nu peste poate : i-am uitat pe amîndoi şi mi-am văzut serios de îndatoririle slujbei.

Capitolul XXXI

Cremona e un oraş din republica Veneţiană, guvernat de un nobil veneţian cu titlul de *podestà* şi se află la patruzeci şi opt de leghe depărtare de capitală şi la nouă leghe de Milano.

Rezidentul Veneţiei putea lesne veghea de aici la mersul evenimentelor şi la planurile puterilor beligerante, fără să compromită Republica Veneţiană, care, fiind neutră, nu-i putea recunoaşte pe noii stăpîni ai milanezilor.

Dar nu numai ministrul avea această sarcină ; în acelaşi timp şi în acelaşi oraş fusese trimis de la Veneţia un senator cu titlul de *Trimis extraordinar* ; şi amîndoi se-ntreceau care mai de care să culeagă cît mai multe informaţii ca să trimită Senatului ştirile cele mai noi şi cele mai sigure.

Primeam zilnic zece pînă la douăsprezece şi uneori pînă la douăzeci de scrisori din Milano, Torino, Brescia şi din ţinuturile dintre ele, unde se spunea pe unde trebuiau să treacă trupele, sau în care era vorba de proviant, sau de furaje. Aveam misiunea să deschid scrisorile, să le rezum, să le confrunt şi să stabilesc un întreg sistem de ştafete, ţinînd seama de informaţiile care coincideau şi păreau mai temeinice.

Din lucrările mele ministrul alegea ce i se părea mai de seamă, făcea unele observaţii, îşi dădea părerea şi trimeteam uneori spre capitală cîte patru ştafete pe zi.

Munca asta îmi răpea mult timp, e adevărat, dar îmi plăcea nespus : mă puneam la curent cu politica şi cu diplomaţia, iar aceste cunoştinţe mi-au fost foarte folositoare peste patru ani, cînd am fost numit Consul al Genovei, la Veneţia.

După douăzeci de zile de asediu și alte patru, în care s-au făcut mai multe breșe în ziduri, cetățuia din Milano a fost silită să capituleze și cei dinăuntru, cerînd și primind condiții onorabile, au plecat în bătaia tobelor, cu steagurile desfăcute și în căruțe cu covil ir, ducîndu-se la Mantua, punctul de întîlnire al germanilor, care încă nu adunaseră destule forțe pentru a stăvili înaintarea dușmanilor.

Folosindu-se de timpul prielnic, armatele unite au asediat după cîteva zile Pizzighettone un orășel de frontieră din provincia Cremona, la confluența rîului Serio cu rîul Adda, cît se poate de bine fortificat și cu o cetățuie foarte însemnată.

Teatrul de luptă apropiindu-se mult de Cremona, știrile ne parveneau mult mai ușor, deoarece auzeam foarte deslușit loviturile de tun ; însă ostilitățile n-au ținut prea mult pentru că, în așteptarea poruncilor care trebuiau să le sosească de la Viena sau de la Mantua, germanii au cerut un armistițiu, care le-a fost acordat fără greutate.

Cu acest prilej, am fost trimis în chip de spion oficial în tabăra aliaților. Nu se poate descrie întocmai priveliștea impresionantă a unei tabere în timp de armistițiu. E cea mai strălucită sărbătoare, cel mai uimitor spectacol pe care și-l poate închipui cineva.

O punte aruncată peste breșă face legătura dintre asediatori și asediați ; peste tot sînt mese încărcate cu de toate ; ofițerii se cinstesc unii pe alții ; înăuntru și afară, sub corturi sau sub umbrare, au loc baluri, ospețe, concerte. Toată lumea din împrejurimi aleargă într-acolo pe jos, călare sau în trăsură ; alimentele sosesc de pretutindeni ; belșugul se înfăptuiește pe loc : șarlatanii, acrobații nu lipsesc nici ei. E un bîlci încîntător, un loc de întîlnire plin de farmec.

M-am bucurat și eu în fiecare zi de acest spectacol timp de cîteva ore ; și-n a treia zi am văzut garnizoana germană ieșind cu aceleași onoruri care se acordaseră și celei de la castelul din Milano. Mă distram să-i văd pe unii soldați francezi și piemontezi ieșind de sub stindardele lor, vîrîndu-se în rîndurile compatrioților și dezertînd fără a fi pedepsiți.

Seara, cînd mă întorceam, îi raportam ministrului tot ce văzusem și aflasem : și îl puteam încredința, în urma convorbirilor mele cu ofițerii, că armatele unite aveau să se stabilească în ducatele Parma și Piacenza, ca să le apere de năvălirile la care se puteau aștepta din partea germanilor.

Cele ce au urmat au corespuns informațiilor care-mi fuseseră date ; aliații s-au scurs încetul cu încetul dinspre Cremona și s-au așezat în împrejurimile Parmei, unde ducesa văduvă, în fruntea Regenței, își cîrmuia Statele.

Îndepărtarea trupelor mi-a redus cu mult munca și mi-a dat libertatea de-a mă dărui unor îndeletniciri mai plăcute : m-am apucat de *Belisario*, am lucrat la el cu sîrguință, cu interes, nu l-am părăsit decît atunci cînd l-am socotit gata și cînd mi s-a părut că aș putea fi mulțumit de el.

În aceste împrejurări, fratele meu, care, după moartea domnului Visinoni părăsise slujba din Veneția și plecase la Modena, crezînd că ducele îl va lua în slujbă, dar fără a obține acolo nimic, veni la mine la Cremona. L-am primit cu dragoste, l-am prezentat domnului rezident. Ministrul îi acordă locul de secretar pe care îl ocupasem înainte ; dar, dacă unul era iute, celălalt era arțăgos, și nu se puteau împăca. Domnul rezident îl concedie pe fratele meu și acesta plecă supărat.

Lipsa de respect a fratelui meu a făcut ca supărarea ministrului să se răsfrîngă cumva și asupra mea. De atunci nu m-a mai privit cu aceeași bunăvoință, nici cu aceeași prietenie. Un dominican fățarnic izbutise să-i cîștige încrederea și, cînd nu eram acasă, se vîra să scrie ce-i dicta ministrul. Toate astea mă făceau să nu mă mai simt în apele mele. Superiorul meu și cu mine nu mai eram decît două ființe plictisite una de alta și întîmplarea pe care am s-o povestesc a prilejuit ruptura definitivă.

Mă aflam într-o zi în camera mea, cînd am fost înștiințat că un străin voia să-mi vorbească. Spun să fie lăsat să intre și văd un om slab, mic, șchiop, nu prea bine îmbrăcat și cu o înfățișare foarte îndoielnică. Întreb cum îl cheamă :

— Domnule, spuse el, sînt sluga dumneavoastră Leopold Scacciati.

— Ah ! ah ! domnul Scacciati ?

— Da, domnule, cel pe care aţi avut bunătatea să-l ocrotiţi şi să-l scoateţi din închisoare.

— De unde veniţi acum ?

— De la Milano, domnule.

— Cum se simte domnişoara, nepoata dumneavoastră ?

— Foarte bine, de minune, o veţi vedea.

— S-o văd ? Unde ?

— Aici.

— Se află aici ?

— Da, domnule, la „Hanul Cerbului", unde vă aşteaptă şi vă roagă să luaţi masa cu ea.

— Ia-o-ncet, domnule Scacciati ; ce aţi făcut atîta vreme la Milano ?

— Cunoşteam acolo mulţi ofiţeri ; îmi făceau cinstea să vină să mă vadă.

— Să vă vadă ?

— Da, domnule.

— Şi domnişoara ?

— Făcea onorurile mesei.

— Numai ale mesei ?...

Spunîndu-mi că sînt chemat de ministru, un valet mi întrerupse o convorbire pe care aş fi vrut s-o urmez. Îl rog pe domnul Scacciati să rămînă şi să m-aştepte ; urc. Domnul rezident îmi dă să copiez un manuscris. Era manifestul regelui Sardiniei cuprinzînd pricinile care-l îndemnaseră să treacă de partea francezilor. Caietul era atunci preţios, căci originalul se afla încă sub tipar la Torino şi trebuia să-l copiez pentru a fi trimis la Veneţia.

În ziua aceea ministrul nu lua acasă nici masa de prînz, nici pe cea de seară. Îmi porunci să-i aduc manuscrisul şi copia a doua zi dimineaţa, la deşteptare. Caietul era destul de voluminos şi prost scris, trebuia totuşi să-l isprăvesc. Mă reîntorc în camera mea. Îl înştiinţez pe domnul Scacciati că nu pot prînzi în ziua aceea în oraş şi că spre seară, îndată ce-mi va fi cu putinţă, mă voi duce să-i văd nepoata. Îmi spune că domnişoara trebuie să plece numaidecît. Îi

repet aceleași cuvinte, însoțindu-le cu un gest de nerăbdare, șchiopul face o piruetă și pleacă.

M-aștern îndată pe lucru ; tot prînzul meu e numai o ceașcă de ciocolată ; lucrez pînă la ora nouă seara ; isprăvesc ; vîr cele două copii în sertarul biroului și mă duc la „Hanul Cerbului". O găsesc pe frumoasa venețiană la o partidă de *faraon*, cu patru domni pe care nu-i cunoșteam. În clipa cînd intru, tocmai se sfîrșea jocul. Toți se ridică, sînt foarte politicoși cu mine, se servește masa, mi se oferă locul de cinste, alături de domnișoară. Mi-era o foame de lup ; am mîncat cît patru.

Cînd s-a terminat masa, se reia jocul. Pontez, cîștig și nu îndrăzneam să plec cel dintîi. Noaptea se scurge tot jucînd cărți. Mă uit la ceas : era ora șapte dimineața. Cîștigam mai departe, însă nu mai puteam rămîne ; le cer iertare tuturor și plec

La patru pași de han îl întîlnesc pe unul dintre lacheii noștri. Domnul Rezident mă căutase peste tot : se trezise la cinci dimineața și întrebase de mine ; i se spusese că n-am dormit acasă. Era furios.

Alerg, ajung acasă, mă duc în camera mea, iau cele două caiete și i le duc ministrului. Mă primește cu multă răceală. Merge pînă la a mă bănui că am fost să-i duc trimisului extraordinar al Republicii Venețiene manifestul regelui Sardiniei.

Învinuirea mă jignește, mă amărăște. Împotriva obiceiului, mi-am pierdut stăpînirea și cît pe ce să fac un gest nesocotit. Ministrul mă amenință că are să mă aresteze. Ies, mă duc să caut ocrotire la episcopul orașului. Acesta îmi ține partea și-și ia sarcina să mă împace cu rezidentul. Îi mulțumesc. Hotărîrea mea era însă luată ; nu voiam decît să mă justific și să plec.

Domnul rezident avu timpul să se informeze unde îmi petrecusem noaptea ; se lămurise în privința mea, dar n-am vrut să mai îndur asemenea neplăceri și i-am cerut îngăduința de a mă retrage din slujbă. Ministrul se învoiește. M-am dus să-l văd ; i-am cerut iertare și i-am mulțumit. Mi-am făcut bagajele, am oprit un loc în diligența de Modena, unde mama locuia încă, și am plecat peste trei zile.

Capitolul XXXII

Ajuns la Parma la 28 iunie 1733, în ajun de Sîn Petru, zi memorabilă pentru acest oraș, am tras la *osteria del Gallo* (la hanul Cocoșului).

Dimineața, sînt trezit de o larmă cumplită. Mă dau jos din pat, deschid fereastra, văd piața ticsită de lume care alerga de colo-colo : se ciocnesc unii de alții, plîng, strigă, toți sînt mîhniți : unele femei își țin copiii în brațe, altele îi tîrîie pe caldarîm. Se văd bărbați încărcați cu boccele, cu coșuri, cu case de bani, cu pachete ; bătrîni căzînd, bolnavi în cămașă, cărute răsturnîndu-se, cai fugind : ce-i asta, îmi spun : e oare sfîrșitul lumii ? Îmi pun surtucul peste cămașă, cobor în mare grabă, intru în bucătărie. Întreb, cer lămuriri, nimeni nu-mi răspunde. Hangiul își strînge argintăria : soția lui, despletită, ține un sipet în mînă și boarfele-n sorț : vreau să-i vorbesc, mă izbește de ușă și iese alergînd.

— Ce se întîmplă ? Ce este ? îi întreb pe cîți întîlnesc ; văd un bărbat la intrarea grajdului ; îl recunosc pe cărăușul meu : mă duc la el : era în măsură să-mi astîmpere curiozitatea.

— Iată domnule, îmi spune el, un întreg oraș înspăimîntat, și nu fără pricină : nemții sînt la porțile orașului ; dacă intră, e sigur că va fi jaf. Toată lumea se adăpostește prin biserici ; fiecare își duce lucrurile în paza Domnului.

— Într-o asemenea împrejurare, îi spun, crezi că soldații vor mai sta să gîndească ? De altfel, sînt oare toți nemții catolici ?

În timp ce vorbeam cu călăuza, iată că scena se schimbă. Se aud strigăte de bucurie ; pretutindeni se trag clopotele ; se lansează petarde. Lumea iese din biserici, toți își aduc înapoi avutul ; se caută unii pe alții, se întîlnesc, se îmbrățișează. Care a fost pricina schimbării ? Iată faptul, așa cum s-a petrecut.

Un spion dublu, năimit de aliați ca și de nemți, fusese cu o noapte înainte în tabăra aliaților, în satul Sîn-Petru, la o leghe depărtare de oraș, și vestise că un detașament

de trupe germane urma să dea iarna în ziua aceea în împrejurimile Parmei, cu gîndul de-a încerca prădarea orașului.

Mareșalul de Coigny, care comanda atunci armata, alcătui un detașament din două regimente, Picardia și Campania, și le trimise în cercetare ; dar cum bravul general nu era lipsit nici de prudență și nici de vigilență, îl arestă pe spionul în care nu avea încredere și dădu ordin ca întreaga tabără să fie pregătită de atac.

Domnul de Coigny nu se-nșelă ; ajungînd în fața întăriturilor orașului cele două regimente au descoperit armata germană, alcătuită din patruzeci de mii de oameni, conduși de mareșalul de Mercy, și avînd zece tunuri de campanie.

Mergînd pe șoseaua mărginită de șanțuri adînci, francezii nu puteau da îndărăt ; au înaintat deci, eroic ; dar aproape toți au fost secerați de artileria dușmanilor.

Pentru comandantul francez, acesta a fost semnalul trădării. Spionul fu spînzurat pe loc și armata se puse în mișcare, grăbind pasul ; drumul era mărginit, cavaleria nu putea înainta, dar infanteria atacă inamicul atît de viguros, încît îl sili să se retragă ; în clipa aceea groaza locuitorilor din Parma se schimbă în bucurie.

Toată lumea alerga la zidurile orașului ; am alergat și eu : o bătălie nu poate fi văzută mai de aproape decît am văzut-o atunci : fumul te împiedica deseori să deslușești lucrurile ; dar era totuși o priveliște cum nu adesea întîlnești și cum puțini oameni se pot lăuda că au avut prilejul să vadă.

Focul artileriei ținu timp de nouă ore, fără întrerupere ; noaptea despărți cele două oști, nemții se împrăștiară în munții regiunei Reggio, iar aliații rămaseră stăpîni pe cîmpul de luptă.

În ziua următoare l-am văzut adus la Parma, pe o targă, pe mareșalul de Mercy, ucis în focul bătăliei. Generalul a fost îmbălsămat și trimis în Germania, ca și prințul de Wirtemberg, care avusese aceeași soartă.

În după-amiaza zilei următoare mi-a fost dat să văd un spectacol mult mai cumplit și mai dezgustător : morții care fuseseră despuiați în timpul nopții, se spunea că nu-

mărul lor se ridică la douăzeci și cinci de mii de oameni, erau goi și-ngrămădiți unul peste altul: se vedeau picioare, brațe, țeste și sînge peste tot. Ce măcel!

Locuitorii Parmei se temeau că aerul va fi infestat de miasme, dată fiind greutatea de a îngropa toate aceste trupuri măcelărite, dar Republica Bețiană, vecină cu Parma și interesată în păstrarea salubrității aerului, trimise var din belșug pentru a face să piară de pe fața pămîntului toate aceste cadavre.

A treia zi după bătălie, voiam să-mi urmez drumul spre Modena. Chirigiul îmi atrase atenția că drumurile într-acolo deveniseră impracticabile din pricina neîncetatelor năvale ale trupelor celor două tabere. Mai adăugă că, dacă voiam să merg la Milano, care era patria sa, m-ar duce; și că, dacă voiam să merg la Brescia, cunoștea pe-unul dintre tovarășii săi care avea să meargă în acel oraș împreună cu un abate, căruia i-aș putea fi tovarăș de drum.

Am primit această ultimă propunere. Brescia îmi convenea mai degrabă și am plecat a doua zi cu abatele Garoffini, un tînăr foarte învățat și mare iubitor de spectacole.

Pe drum, am tot vorbit împreună; și, cum sufeream de boala autorilor, n-am scăpat din vedere să-i vorbesc de piesa mea *Belisario*. Domnul abate părea curios s-o asculte; și la primul popas mi-am scos piesa din cufăr și-am început s-o citesc. Nici nu sfîrșisem încă primul act, că și vine chirigiul să ne grăbească să plecăm. Domnul abate era supărat, piesa începuse să-l intereseze:

— Hai să mergem, spun eu, voi citi în trăsură la fel de bine ca și aici.

Ne reluăm locurile în trăsură; și, cum chirigiii merg la pas, mi-am urmat lectura fără cea mai mică greutate.

În timp ce eram amîndoi prinși de lectură, trăsura se oprește și vedem cinci oameni cu mustață și în uniformă militară care, cu sabia în mînă, ne poruncesc să coborîm. Să ne fi împotrivit poruncilor hotărîte ale acestor domni? Cobor pe partea mea, abatele pe cealaltă parte. Unul dintre atacatori îmi cere punga; i-o dau, fără să mă las rugat: un altul îmi smulge ceasul; un al treilea îmi scotocește prin buzunare și-mi ia tabacherea, care nu era decît de

bagă. Ultimii doi i-au făcut acelaşi lucru abatelui; şi toţi cinci se năpustiră apoi asupra cuferelor, asupra micei mele case de bani şi a sacoşelor cuprinzînd cele trebuincioase pentru noapte.

Cînd se văzu uşurat, chirigiul mînă caii în galop şi am luat-o şi eu la goană; am sărit peste un şanţ foarte lat şi am tot fugit pe cîmp, temîndu-mă ca ticăloşilor să nu le dea prin gînd să-mi ia redingota, haina, pantalonii şi viaţa, dar cît se poate de fericit că scăpasem numai cu banii şi lucrurile luate, şi-l salvasem de la pieire pe *Belisario*.

Pierzîndu-i din vedere pe tîlhari şi neştiind ce se întîmplase cu tovarăşul meu de drum, am găsit o alee mărginită de copaci şi m-am odihnit în linişte lîngă un pîrîu. M-am folosit de căuşul palmei ca să-mi potolesc setea şi apa mi s-a părut delicioasă.

Trupul mi-era mai odihnit şi cugetul mai împăcat, dar, nevăzînd pe nimeni pentru a întreba încotro s-o apuc, am luat-o la întîmplare pe alee, încredinţat că trebuie să ducă spre vreun sat. Nu după mult timp, am întîlnit nişte ţărani, care lucrau la cîmp; le-am vorbit cu încredere şi le-am povestit păţania mea. Ştiau ceva despre ea, îi văzuseră pe tîlhari care mă prădaseră, treceau pe un drum piezis, încărcaţi ca nişte catîri. Erau nişte dezertori, care-i atacau pe trecători şi nu cruţau nici cătune, nici ferme. Iată roadele nenorocite ale războiului care, tabără fără deosebire, pe prieteni şi pe duşmani şi-i amărăşte pe nevinovaţi. „Cum, spusei, cum de pot tîlharii ăştia să desfacă lucrurile furate, fără a fi pedepsiţi, fără a fi arestaţi?" Toţi ţăranii voiau să-mi răspundă odată şi graba lor arăta cît erau de scoşi din fire. La o mică depărtare de locul unde ne aflam se statornicise o mînă de oameni bogaţi, cărora le era îngăduit să cumpere lucrurile celor căzuţi, iar cumpărătorii nu ţineau seamă dacă ele veneau de pe cîmpul de luptă sau de la drumul mare.

Soarele cobora spre apus. Aceşti oameni cumsecade m-au îmbiat cu puţinul care rămăsese din gustarea lor şi, cu toată nenorocirea mea, am mîncat cu poftă; mi-au propus să-mi petrec noaptea la ei. Eram gata să primesc cu recunoştinţă ospitalitatea pe care voiau să mi-o dea, cînd un bătrîn respectabil, tată şi bunic al binefăcătorilor mei, îmi atrase luarea aminte că la ei nu mă puteam odihni

decît pe paie și pe fîn și că ar fi mai bine să mă duc pînă la Casal Pasturlengò, care nu se afla decît la o leghe depărtare și unde preotul, un om tare de treabă și binevoitor, ar fi fost bucuros să mă primească și să mă găzduiască.

Toată lumea îi dădu dreptate. Un tînăr se însărcină să mă conducă ; l-am urmat, binecuvîntînd cerul care-i pe deoparte îngăduitor cu nelegiuiții, iar pe de alta însuflețește inimile simțitoare și virtuoase.

Capitolul XXXIII

Ajuns la Casal Pasturlengò mi-am rugat călăuza să-i spună mai înainte abatelui tot ce pățisem. După cîteva clipe, bunul pastor îmi iese în întîmpinare, îmi întinde mîna și mă duce în casă. Încîntat de primirea bună, îmi întorc privirea către tînărul care mă călăuzise și, mulțumindu-i, îmi arăt părerea de rău că nu-l pot răsplăti. Abatele bagă de seamă și-i dă cîțiva soli țăranului, care pleacă mulțumit. Nu-i mare lucru, dar faptul vădește felul de a gîndi al unui om drept și înțelegător.

La țară, se mănîncă devreme. Cînd am ajuns cina abatelui era pregătită ; n-am făcut nazuri ; și împărți cu mine ceea ce-i pregătise îngrijitoarea.

La început am vorbit despre război ; i-am spus ce văzusem la Parma, la Milano, la Pizzighettone. Pe nesimțite, am început să-i dau unele amănunte despre slujbele și îndeletnicirile mele ; toate au ajuns, ca de obicei, la *Belisario*.

Abatele, un ecleziast foarte înțelept și putînd sluji drept pildă, nu osîndea spectacolele cuviincioase și educative și părea curios să audă lectura piesei ; dar deocamdată eram prea obosit ; am amînat treaba pentru a doua zi și m-am culcat într-un pat minunat, unde mi-am uitat toate necazurile și am dormit pînă la zece dimineața.

De cum m-am trezit, mi s-a adus o ceașcă plină cu ciocolată. Pe urmă, cum era timp frumos, m-am plimbat pînă la douăsprezece, oră a prînzului ; ne-am revăzut cu plăcere, am luat masa împreună cu alți doi preoți din paro-

hie ; și, după prînz, am început lectura piesei. Abatele îmi ceru îngăduința să-și cheme îngrijitoarea și administratorul, ca să asculte și ei. Pentru cît mă privea, aș fi vrut să aducă tot satul.

Lectura a fost cît se poate de gustată. Cei trei preoți, care nu erau proști, pricepură părțile mai interesante și mai pline de duh ; iar sătenii mi-au dovedit, prin aplauzele lor, că piesa era pe înțelesul tuturor și că putea plăcea și celor învățați și celor fără carte.

Abatele mă felicită și-mi mulțumi pentru bunăvoință ; ceilalți doi preoți așișderea, fiecare dintre ei dorea să mă invite la masă ; dar nu voiam să-mi stingheresc gazda și, de altfel, eram grăbit să-mi urmez călătoria. Abatele mă întrebă cum aveam de gînd să plec ; eram gata să merg pe jos ; dar vrednicul preot nu îngădui una ca asta. Îmi dădu calul și slujitorul său, căruia îi porunci să-mi plătească prînzul, și am plecat a doua zi, tulburat și copleșit de binefaceri și atîta bunăvoință.

Cînd am ajuns la Brescia eram mai strîmtorat ca niciodată ; nu aveam altă ieșire decît să mă duc la guvernator, pe care nu-l cunoșteam : aveam să găsesc, oare, la oraș, prietenia întîlnită într-un cătun ?

Unul din necazurile mele era că nu-l puteam răsplăti pe slujitorul preotului. L-am rugat să mă aștepte în micul han la care trăsesem și mi-am purtat pașii spre Palatul Guvernatorului. Cotind colțul unei străzi ce-mi fusese arătată, văd un bărbat care vine către mine, șchiopătînd. Era domnul Leopold Scacciati, unchiul frumoasei mele compatriote.

Mirat că mă vede, ca și mine că-l întîlnesc, se plînge că nu m-a mai văzut la Cremona, la hotelul Cerbul. Îl lămuresc de ce plecasem pe neașteptate din oraș ; îi povestesc întîmplările neplăcute prin care trecusem și-i descriu situația dureroasă la care mă vedeam constrîns. Așa cum era, omul părea mișcat pînă la lacrimi și mă rugă să vin la el.

Aveam nevoie de toate ; dar, neștiind ce-nvîrteau la Brescia domnul Scacciati și nepoată-sa, n-am primit să mă duc la el. Șchiopul, care era mai scund decît mine, îmi sare de gît, mă roagă, mă sărută, îmi vorbește de datoriile lui, de recunoștința, de atașamentul lui pentru mine ; mă ia de

mînă ; mă trage după el ; nu locuia departe ; ajungem la ușă ; mă împinge înăuntru și strigă din toate puterile :

— Margareta, Margareta, a venit domnul Goldoni !

Domnișoara Margareta coboară, mă îmbrățișează, mă invită să urc, mă silește chiar, și urc cu ei.

Venețiana îmi pune tot felul de întrebări in legătură cu mine ; doream să-i îndeplinesc dorința, dar, amintindu-mi de slujitorul abatelui, dădeam semne de neliniște ; m-au întrebat ce mă frămîntă, le-am spus și Scacciati plecă îndată să-i dea cîțiva bani omului care m-aștepta.

Rămînînd singur cu compatrioata mea, mi-am povestit viața și ea mi-o povesti pe a ei.

Scacciati nu-i era unchi ; era un ticălos care o răpise de la părinții ei și o vînduse unui bogătaș, care o părăsi după două luni, plătindu-i mijlocitorului mai mult decît domnișoarei. Îi era silă să mai trăiască alături de trîntorul care cheltuia în risipă ceea ce ea cîștiga cu scîrbă. Adunase mult aur la Milano și plecaseră totuși din acest oraș cu mai multe datorii decît bani. La Brescia au făcut la fel. Scacciati era cel mai vicios și mai necumpătat om din lume ; dorea să se descotorească de el și-mi cerea sfatul pentru a-și îndeplini planul.

Dac-aș fi fost bogat, aș fi scăpat-o de asupritorul ei, dar, în situația în care mă aflam, nu i-am putut da alt sfat decît acela de-a cere ajutorul părinților ei și de a căuta să intre în legătură cu cei ce aveau dreptul s-o ceară.

In timp ce stăteam astfel de vorbă, intră șchiopul. Ne vede unul lîngă altul : face glume și crede că domnișoara a avut grijă să mă facă să-mi uit necazurile. Ticălosul ! Nu se gîndea decît la desfrîu.

Eram necăjit că mă vedeam nevoit să-l osîndesc, în timp ce el nu căuta decît să mă îndatoreze.

— Haidem, spuse el, pentru că nu avem pe nimeni astăzi, vom lua masa noi trei. Vino, domnule, vino cu mine.

Îl urmez, mă duce într-o încăpere bine mobilată cu un pat cu baldachin.

— Asta-i încăperea de zile mari a domnișoarei, o veți ocupa singur sau întovărășit, după cum veți dori.

Încăperea îmi făcu silă. Voiam să plec pe loc ; fiind priceput, își dădu seama de ce simțeam ; îmi arătă un mic

birou pe care nu l-am refuzat, avînd în vedere ora înaintată şi situaţia în care mă aflam; dar i-am spus totodată că eram hotărît să plec a doua zi.

După încercări zadarnice de a mă face să rămîn mai mult, Scacciati îmi spuse pe şleau şi cu o căldură pe care aş fi admirat-o, dacă n-ar fi pornit dintr-un suflet corupt, că mă ştia strîmtorat şi-mi oferea tot sprijinul de care de bună seamă, aveam nevoie.

— Ei bine, i-am spus, deoarece vrei să mă îndatorezi. împrumută-mi şase ţechini şi am să-ţi dau o chitanţă.

Îmi dădu cei şase ţechini neînvoindu-se să primească chitanţa şi, fără să mă mai asculte, ieşi din biroul unde ne aflam şi puse să se servească cina.

Am mîncat foarte bine; m-am culcat în pătuţul meu. Dimineaţa am luat micul dejun cu unchiul şi aşa-zisa nepoată, le-am mulţumit amîndurora şi-am plecat cu poştalionul la Verona.

Cum nu voi mai avea prilejul de a vorbi despre aceste două personaje. ii voi spune în cîteva cuvinte cititorului că. peste cîţiva ani. am revăzut-o pe domnişoară destul de bine măritată la Veneţia şi că domnul Scacciati sfîrşi prin a fi osîndit la galere.

Capitolul XXXIV

Drumeţind de la Brescia la Verona pe cîmpia pietroasă. îmi depănam în minte firul întîmplărilor cînd bune, cînd rele, prin care trecusem, întîlnind mereu răul alături de bine şi binele alături de rău. Gîndurile-mi stăruiră mai mult asupra ultimelor mele mijloace de trai la Brescia. Nişte ticăloşi mă despoaie, un ticălos îmi vine în ajutor; poate oare pătrunde virtutea într-un suflet ticălos? Nu. Scacciati a fost mărinimos cu mine, numai din orgoliu. din ostentaţie. Dar, oricare ar fi fost pricina care-l îndemnase, îi datorez recunoştinţă.

Providenţa se foloseşte de mijloace felurite pentru a-şi revărsa darurile. Se foloseste adesea de omul rău pentru

a veni în ajutorul celui cinstit și se cuvine să-l binecuvîntăm pe autorul binefacerii și să ne dăm seama cine e cel care a mijlocit-o. Ajuns la Desenzano, am luat masa la hanul de pe malul lacului Garda, unde mai poposisem în două rînduri și am ajuns la Verona la căderea nopții.

Verona e unul din frumoasele orașe ale Italiei ; ar merita fără-ndoială să vorbesc mai pe larg despre minunățiile, despre podoabele, despre academiile lui și despre talentele pe care le-a dat și cultivat în toate timpurile ; dar o asemenea digresiune m-ar duce prea departe ; mă voi mărgini să vorbesc numai despre un monument, care poate avea unele contigențe cu *Memoriile* mele.

Se află la Verona un amfiteatru, care este opera romanilor. Nu se știe dacă-i din vremea lui Traian sau a lui Domițian, dar s-a păstrat atît de bine, încît poate fi folosit și astăzi ca pe vremea cînd a fost construit.

Vastul edificiu, numit în Italia *Arena di Verona*, are forma ovală , diametrul interior e de două sute douăzeci și cinci de picioare în lungime pe o sută treizeci și trei în lățime. E înconjurat de patruzeci și cinci de trepte de marmură și pot sta pe ele în voie douăzeci de mii de persoane.

În spațiul din centru se dau tot felul de spectacole. Curse, lupte pe cai, lupte de tauri, iar vara se joacă acolo chiar piese de teatru, fără altă lumină decît aceea naturală, a zilei.

În mijlocul arenei, pe schele foarte solide, se construiește în acest scop un teatru de scînduri care se demontează iarna și se înjghebă din nou primăvara, iar cele mai bune trupe din Italia vin aici pe rînd, să-și desfășure talentele.

Nu există loje pentru spectatori, o îngrăditură de scînduri alcătuiește un vast parter, cu scaune. Poporul de jos se rînduiește, pe bani foarte puțini, pe treptele din fața teatrului și, cu toate că prețul unui bilet de intrare e tare mic, nu există sală în Italia care să aducă atîta venit cît *Arena*.

Ieșind din han, a doua zi după sosirea mea, am văzut afișe de teatru și am citit pe ele că în ziua aceea se reprezenta *Arlechino mut de teamă*.

Mă duc după-amiază și mă așez în incinta arenei, unde se aflau o mulțime de spectatori.

Cortina se ridică ; comedienii-și cer iertare pentru schimbarea piesei ; nu se mai juca *Arlechinul mut de teamă*, ci o altă piesă, de al cărei nume nu-mi mai amintesc. Dar ce plăcută surpriză ! Actorul care vorbește publicului e scumpul meu Casali, inițiatorul și proprietarul lui *Belisario*.

Îmi părăsesc locul, ca să urc pe scenă. Cum nu era prea mare, nu voiau să mă lase să intru : cer să-l cheme pe Casali ; vine, mă vede, e încîntat. Mă lasă să urc, mă prezintă directorului, actriței principale, celei secundare, actriței a treia, întregei trupe. Toată lumea voia să-mi vorbească : Casali mă smulge din grupul lor, mă duce pe după un practicabil ; decorul se schimbă ; mă aflu în văzul tuturor ; fug și sînt fluierat. Rău preludiu pentru un autor ; dar veronezii m-au despăgubit bine mai apoi, pentru această mică neplăcere. Era trupa de care-mi vorbise Casali, la Milano : ținea de teatrul Grimani de la *Sfîntul-Samuel* din Veneția, unde se ducea an de an să joace toamna și iarna, pentru a merge să treacă primăvara și vara în ținuturi îndepărtate de lagune.

Director al trupei era domnul Imer, un genovez foarte politicos și tare de treabă ; mă rugă ca în ziua următoare, în care spectacolele erau suspendate, să iau masa la el. Am primit invitația și i-am făgăduit în schimb să i-l citesc pe *Belisario* : eram cu toții de acord și mulțumiți.

A doua zi mă duc la director ; găsesc acolo toată trupa. Imer voia să-și desfete colegii cu o piesă nouă, despre care Casali le vorbise.

Cina a fost minunată : voioșia comedienilor încîntătoare, se făceau cuplete, se cîntau cîntece de pahar ; îmi preîntîmpinau orice dorință, erau ademenitori, urmărind să mă prindă-n mreje.

După ce se încheie masa, ne-am adunat cu toții în încăperea directorului și mi-am citit piesa ; a fost ascultată cu luare-aminte și, cînd am sfîrșit lectura, toți i-au adus cuvinte de laudă, fără nici o rezervă. Cu un ton de magistru, Imer mă luă de mînă și-mi spuse : „Bravo !" Toată lumea mă lăudă : Casali plîngea de bucurie. Unul dintre actori mă întrebă foarte politicos dacă tovarășii săi vor avea fericirea de a-mi juca piesa cei dintîi. Casali se ridică și spuse pe un ton hotărît :

— Da, domnule, domnul Goldoni mi-a făcut cinstea de a lucra pentru mine.

Şi, luînd piesa care rămăsese pe masă :

— Cu învoirea autorului, spuse el, mă duc s-o copiez eu însumi : şi, fără să mai aştepte răspunsul autorului, o ia cu el.

Imer mă trase deoparte, mă rugă să primesc o odaie în aceeaşi casă şi alături de apartamentul său ; mă rugă, de asemenea, să primesc să-i fiu oaspete pe tot timpul cît trupa lui avea să rămînă la Veneţia. În împrejurarea în care mă aflam nu puteam refuza nimic.

Capitolul XXXV

Fără să se fi bucurat de o educaţie temeinică, Imer era deştept şi avea oarecare cultură ; iubea cu pasiune teatrul ; avea darul de a vorbi convingător şi ar fi jucat foarte bine rolurile de îndrăgostit, în improvizaţiile obişnuite în teatrul italian, dacă statura şi chipul i-ar fi fost pe măsura talentului. Mărunt, gras, cu gîtul scurt, cu ochii mici şi nasul turtit, era caraghios în rolurile serioase, iar tipurile groteşti nu erau la modă.

Avea voce ; se gîndi să vîre în comedii şi nişte intermezzo-uri muzicale, care făcuseră timp îndelungat parte din operă şi fuseseră suprimate pentru a face loc baletelor.

Opera comică se ivise la Napoli şi la Roma, dar nu era cunoscută în Lombardia şi în statul Veneţiei, aşa încît proiectul lui Imer luă fiinţă ; noutatea plăcu nespus şi le aduse comedienilor mult cîştig.

În această trupă erau două actriţe pentru intermezzo-uri ; o văduvă foarte frumoasă şi îndemînatecă, numită Zanetta Casanova [1], juca în comedie roluri de tinere îndrăgostite ; cealaltă, nu era comediană, dar avea o voce minunată. Era doamna Agnesa Amurat, cea care-mi cîntase serenada la Veneţia.

[1] Mama celebrului *Casanova de Seingalt* (1725—1798).

Cele două femei nu cunoșteau o notă muzicală, și nici Imer ; însă toți trei aveau gust și ureche, cîntau perfect și publicul era mulțumit.

Primul intermezzo, cu care debutaseră, a fost *Cîntăreața*, o scenetă scrisă de mine la Feltre pentru un teatru de amatori, astfel că sporisem rețetele companiei din Veneția fără să știu și fără să fiu cunoscut. Mă bucuram deci de trecere în ochii directorului. căruia Casali îi spusese că sînt autorul *Cîntăreței*, și iată adevăratul motiv al amabilităților cu care mă copleșea ; de obicei nu se dă nimic pe degeaba, iar *Belisario* n-ar fi fost de ajuns, dacă nu mi-aș fi dovedit virtuțile în poezia dramatică.

Imer, care judeca dintr-o privire, prevedea că *Belisario* va avea succes pretutindeni ; faptul nu-l supăra, dar ar fi vrut ca persoana lui și noua sa îndeletnicire să ia parte la succesul nădăjduit. Mă rugă să scriu un intermezzo pentru trei voci, și să-l fac cît mai repede cu putință, ca să rămînă timp să fie pus pe note. Am făcut intermezzo-ul în trei acte și l-am numit *Pupila*. Pentru subiectul piesetei m-am inspirat din viața particulară a directorului. Am băgat de seamă că avea o înclinație vădită pentru colega lui, văduva ; vedeam că era gelos pe ea și l-am pus să se joace pe el însuși.

Imer a priceput numaidecît, dar intermezzo-ul i se păru atît de bun și critica atît de fină și de discretă, încît mi-a iertat gluma. Mi-a mulțumit, m-a felicitat și mi-a trimis îndată lucrarea, la Veneția, muzicianului pe care-l vestise din vreme.

Între timp, *Belisario* fusese copiat și rolurile distribuite. După cîteva zile a avut loc prima repetiție, cu rolurile în mînă, iar piesa a produs la a doua lectură efect și mai mare decît la cea dintîi.

Casali, mai mulțumit de mine ca niciodată, după ce m-a încredințat că directorul și proprietarul teatrului vor avea grijă să mă răsplătească, m-a rugat să-i fac favoarea de a binevoi să primesc, de la el personal, un semn de recunoștință și mi-a înmînat șase țechini. În aceeași clipă mi-am amintit de Scacciati ; i-am mulțumit lui Casali, am luat cei șase țechini cu o mînă și cu cealaltă i-am trimis lui Scacciati.

Iată felul meu de a proceda. Am căutat întotdeauna să evit josniciile, dar n-am fost mîndru niciodată ; de cîte ori mi-a stat în putinţă, i-am ajutat pe toţi cei ce au avut nevoie de mine şi am primit fără nazuri, ba am cerut chiar fără să roşesc, ajutoarele ce-mi erau trebuincioase.

Am rămas liniştit la Verona, pînă la sfîrşitul lunii septembrie. Am plecat apoi împreună cu Imer la Veneţia, numai noi în poştalion, şi am ajuns acolo în aceeaşi zi la ora opt seara. Imer stărui să locuiesc la el, mi-a arătat încăperea pe care mi-o hotărîse, m-a prezentat soţiei şi fiicelor sale dar, cum doream mult să mă duc să-mi văd mătuşa din partea mamei, i-am rugat să mă ierte că nu voi putea lua masa cu ei.

Eram foarte curios să aflu veşti despre doamna St*** şi fiica sa şi să ştiu dacă se mai gîndeau la mine. Mătuşa m-a încredinţat că puteam fi liniştit. Peste măsură de mîndre şi aflînd că aveam unele legături cu actorii, doamnele mă socotiseră nevrednic de a le mai adresa cuvîntul şi nu mai aveau pentru mine decît dispreţ şi indignare.

— Cu atît mai bine, am spus, cu atît mai bine, iată încă un avantaj pe care îl datorez talentului. Alături de actori mă simt ca un artist în atelierul său. Sînt oameni cinstiţi, mult mai vrednici de stimă decît sclavii orgoliului şi ai ambiţiei.

Am vorbit pe urmă de chestiunile mele familiale. Mama se afla încă la Modena şi era sănătoasă, datoriile mele, aproape toate plătite. Am luat masa de seară cu mătuşa şi rudele mele.

După ce mi-am luat rămas bun de la ele, pentru a mă întoarce la gazda mea, am pornit pe drumul cel mai lung, făcînd înconjurul podului Rialto şi a pieţei San-Marco şi m-am bucurat din plin de încîntătoarea privelişte a acestui oraş, şi mai minunat noaptea decît ziua.

Nu văzusem încă Parisul, văzusem de curînd mai multe oraşe unde lumea se plimba seara în întuneric. Găseam că felinarele din Veneţia împodobeau oraşul în chip folositor şi plăcut, cu atît mai mult cu cît particularii n-au de cheltuit pentru ele ; o tragere anuală în plus a Loteriei fiind menită să acopere cheltuielile.

În afară de iluminația generală, mai este și aceea a prăvăliilor care, de cînd se ține minte, sînt deschise pînă la ora zece seara, o mare parte din ele nu se închid decît la miezul nopții, iar multe altele nu se închid de loc.

La Veneția poți găsi expuse fel de fel de alimente la douăsprezece noaptea, ca și-n plină amiază, toate cîrciumile sînt deschise, iar în hanurile și hotelurile cu pensiune găsești bucate gata pregătite; căci dineurile și supeurile sînt lucru rar la Veneția, dar lumea se adună la petrecerile în aer liber și la picnic-uri, simțindu-se acolo mai în largul ei și mai voioasă.

În timpul verii, piața San-Marco și împrejurimile ei sînt frecventate noaptea ca și ziua. Cafenelele sînt pline de lume, femei și bărbați de tot soiul.

În piețe, pe străzi, pe canale, pretutindeni se cîntă. Negustorii cîntă în timp ce-și vînd marfa, muncitorii cîntă cînd își părăsesc lucrul, gondolierii cîntă în așteptarea stăpînilor. Trăsătura caracteristică a poporului e voioșia, iar trăsătura esențială a dialectului venețian, umorul.

Încîntat că-mi revăd patria, care mi se părea tot mai deosebită și mai plăcută, m-am întors la noua mea locuință și l-am găsit pe Imer așteptîndu-mă pentru a mă vesti că va merge a doua zi la domnul Grimani, proprietarul teatrului; dacă n-aveam alte treburi, mă va duce cu el și mă va înfățișa Excelenței sale.

Cum eram liber, am primit propunerea și am mers împreună. Domnul Grimani era cel mai politicos om de lume; n-avea ifosele supărătoare care nu le stau bine celor mari și-i umilesc pe cei mici. Vestit prin obîrșie, prețuit pentru talentele sale, n-avea nevoie decît de a fi iubit, iar blîndețea lui cucerea toate inimile.

M-a primit cu bunăvoință și m-a îndemnat să lucrez pentru trupa lui: ba, ca să mă încurajeze mai mult, m-a făcut să nădăjduiesc că, fiind și proprietarul teatrului *Sînt-Ion-Gură de Aur* și antreprenorul Operei, va încerca să-mi dea de lucru, punîndu-mă să colaborez la teatru. Foarte mulțumit de Excelența sa și de serviciul pe care Imer mi-l făcuse, nu mă mai gîndeam decît să mă arăt vrednic de aplauzele publicului.

Prima reprezentație a lui *Belisario* era hotărîtă pentru ziua Sfintei Ecaterina, cînd ia sfîrșit vacanța Palatului de

Justiţie şi cînd lumea se reintoarce din vilegiatură. Între timp, repetam cu toţii ba tragi-comedia, ba sceneta şi, cum n-aveam treabă pînă peste cap, am pregătit unele noutăţi pentru carnaval. Am început să scriu o tragedie pe care am intitulat-o *Rosimonda* şi un alt intermezzo, intitulat *La Birba*. Pentru marea piesă mă inspirasem din *Rosimonda del Muti*, un roman prost din secolul trecut, iar în scenetă i-am înfăţişat întocmai pe scamatorii din piaţa San-Marco, cărora le studiasem cu atenţie felul de a vorbi, trăsăturile caraghioase, comicăriile şi coţcăriile.

Trăsăturile umoristice pe care le foloseam în scenete erau seminţe sădite în ogorul meu pentru a culege într-o bună zi roade pîrguite şi gustoase.

Capitolul XXXVI

In sfîrşit, la 24 octombrie 1734, *Belisario* a apărut pentru prima dată pe scenă. Debutul meu a fost cît se poate de strălucit, ceea ce mi-a dat o mare mulţumire.

Piesa a fost ascultată într-o linişte desăvîrşită şi aproape necunoscută în teatrele din Italia. Obişnuit să fie zgomotos, publicul se dezlănţuie în antracte şi, prin strigăte de bucurie, aplauze şi semne schimbate între spectatorii de la parter şi cei din loje, aducea autorului şi actorilor cele mai neprecupeţite elogii.

La sfîrşitul piesei, toate aceste mărturii de încîntare, puţin obişnuite, se înteţiră în asemenea măsură încît actorii fură emoţionaţi. Unii rîdeau, alţii plîngeau, vădind fiecare, în felul lui, aceeaşi bucurie.

In Italia, autorul nu e chemat la rampă pentru a fi văzut şi aplaudat. Dar, cînd primul amorez se ivi pe scenă pentru a vesti spectacolul de a doua zi, toată lumea strigă într-un glas : *Questa, questa, questa ;* adică, aceeaşi, şi s-a lăsat cortina. În ziua următoare s-a dat *aceeaşi* piesă şi reprezentaţiile au urmat zilnic pînă la 14 decembrie, cînd s-a închis stagiunea de toamnă.

Debutul meu a fost foarte fericit, deoarece piesa nu avea valoarea care i se atribuise, iar mie însumi mi se pare atît de neînsemnată încît nu va intra niciodată în culegerea operelor mele.

Literatura bună e tot atît de cunoscută și tot atît de apreciată la Veneția ca pretutindeni aiurea. dar cunoscătorii nu s-au putut opri să aplaude o lucrare ale cărei lipsuri nu le scăpau. Dîndu-ți seama de superioritatea piesei mele față de farsele și copilăriile jucate îndeobște de actori, nădăjduiau că această primă încercare va fi urmată de lucrări putînd da un imbold și deschide drumul spre o reformă a teatrului italian.

Marele defect al piesei era apariția lui Belisario, cu ochii scoși și însîngerați ; în afară de asta. piesa. pe care o numisem tragicomedie, nu era lipsită de unele calități ; îl interesa pe spectator prin căldura cu care zugrăvea realitatea Eroii mei erau oameni și nu semizei. patimile lor aveau gradul de noblețe potrivit rangului. dar înfățișau natura omenească așa cum o cunoaștem și nu împingeau virtuțile și viciile pînă la o culme fabuloasă.

Stilul meu nu era elegant. versificația n-a atins niciodată sublimul. dar era tocmai ceea ce trebuia pentru a readuce încetul cu încetul la rațiune un public obișnuit cu hiperbolele, cu antitezele și cu ridicolul gigantesc și romanțios.

La a șasea reprezentație a lui *Belisario*, Imer socoti că-i poate adăuga *Pupila*. Sceneta a fost foarte bine primită de public ; dar Imer credea că intermezzo-ul susține tragicomedia și, de fapt, ea susținea intermezzo-ul.

Oricum ar fi fost, în ce mă privește, am cîștigat mult ; căci, văzînd că mă manifest deodată într-o manieră cu totul nouă în ambele genuri, publicul și-a dat seama că stima de care mă bucuram era pe deplin meritată, așa încît am primit încurajări foarte măgulitoare din partea unor persoane însemnate.

Cu acest prilej am făcut cunoștință cu excelența-sa Nicola Baldi. patrician și senator venețian a cărui protecție însuflețită și constantă mi-a adus întotdeauna cea mai mare cinste, și ale cărui păreri, a cărui trecere și ale cărui relații mi-au fost mereu de cel mai mare folos.

În ziua de 17 ianuarie s-a dat prima reprezentație a *Rosimondei* mele. Piesa nu a căzut, dar, după *Belisario*, nu mă puteam lăuda cu un succes tot atît de strălucit: a avut patru reprezentații bunicele. La a cincea, Imer a sprijinit-o cu un nou intermezzo. *La Birba* a făcut cea mai mare plăcere: acest flecuștet, foarte hazliu și plin de vervă, a susținut reprezentația *Rosimondei* de încă patru ori, dar a trebuit să se revină totuși la *Belisario*. La reluare, piesa a avut același succes ca la debut; așa încît *Belisario* și *La Birba* au fost jucate împreună pînă la lăsata secului și cu ele s-a închis carnavalul și s-a încheiat stagiunea.

La Veneția, sălile de spectacol nu se redeschid decît în luna octombrie, dar în timpul celor cincisprezece zile cît ține bîlciul de Înălțare, se dă un spectacol de operă, și uneori două, care ajung pînă la douăzeci de reprezentații.

Nobilul Grimani, proprietarul teatrului *San Samuel*, dădea în acest sezon un spectacol de operă pe socoteala lui și, cum îmi făgăduise să mă pună să lucrez pentru el, se ținu de cuvînt.

În repertoriu nu urma să fie înscrisă în anul acesta o nouă dramă, ci se alesese *Griselda*, opera lui Apostolo Zeno [1] și a lui Pariati [2], care lucrau împreună înaintea plecării lui Zeno la Viena, în slujba împăratului, iar cel ce trebuia să compună muzica era abatele Vivaldi, numit din pricina părului său *il Preto rosso (Preotul roșcat)*. Era mai cunoscut prin această poreclă decît după numele lui de familie.

Acest eclesiast, excelent violonist dar compozitor mediocru, dăduse lecții de canto domnișoarei Giraud, tînără cîntăreață născută la Veneția, dar fiică a unui peruchier francez. Nu era frumoasă, avea însă un anumit farmec, era gingașă, cu ochi frumoși, păr frumos, gură încîntătoare, o voce fără putere, dar un joc de scenă foarte însuflețit. Ea avea să joace rolul Griseldei.

Domnul Grimani m-a trimis la muzician pentru a face schimbările necesare în text, fie scurtînd drama, fie

[1] *Apostolo Zeno* (1668—1750), literat italian, înflăcărat partizan al literaturii clasice latine, autor al mai multor librete de operă.

[2] *Pietro Pariati* (1665—1733), literat italian, colaborator al lui Zeno.

schimbînd încadrarea și caracterul ariilor, la voia actorilor și a compozitorului. M-am dus, deci, la abatele Vivaldi ; m-am prezentat din partea excelenței-sale Grimani ; l-am găsit înconjurat de note muzicale și cu breviarul în mînă. Se ridică, face semnul crucii în lung și-n lat, își pune deoparte breviarul și-mi spune obișnuita formulă de politeță :

— Ce-mi prilejuiește plăcerea de a vă vedea, domnule ?

— Excelența-sa Grimani m-a însărcinat cu schimbările pe care le socotiți trebuincioase în opera ce se va juca cu prilejul viitorului bîlci. Am venit, domnule, pentru a vă afla intențiile.

— Ah, ah, vi s-au încredințat, domnule, schimbările în opera *Griselda* ? Domnul Lalli nu se mai ocupă, deci, de spectacolele domnului Grimani ?

— Domnul Lalli, care e foarte bătrîn, va urma să se bucure de cîștiguri, de primirea scrisorilor omagiale și de vînzarea cărților, care pe mine nu mă interesează. Voi avea plăcerea de a mă îndeletnici cu o muncă mai distractivă și cinstea de a începe sub îndrumările domnului Vivaldi. (Abatele își reia breviarul, face din nou semnul crucii și nu răspunde.) Domnule, îi spun, n-aș vrea să vă stînjenesc în treburile dumneavoastră religioase voi reveni altădată.

— Știu bine, dragă domnule, că ai talent pentru poezie ; am văzut piesa dumitale *Belisario*, care mi-a plăcut mult, dar asta-i cu totul altceva. Poți face o tragedie, un poem epic, dacă vrei, dar să nu fii în stare să alcătuiești un catren de pus pe muzică.

— Faceți-mi plăcerea și arătați-mi drama.

— Da, da, bucuros ; unde s-o fi vîrît *Griselda* ? Era aici... *Deus in adjutorium meum intende, Domine... Domine... Domine...* adineauri era aici. *Domine ad adjuvantum...*[1] Ah ! iat-o ! Iacă, domnule, scena asta dintre Griselda și Gualtiero e o scenă interesantă, mișcătoare. Autorul a pus la sfîrșitul ei o arie patetică, dar domnișoarei

[1] Dumnezeu să-mi vină în ajutor, Doamne... Doamne... Doamne... Doamne vino-mi în ajutor... (lat.)

Giraud nu-i plac melodiile languroase ; ar dori o arie mai expresivă, mai dramatică, exprimînd pasiunea prin altfel de mijloace, prin cuvinte întretăiate, de pildă, prin suspine însoțite de gesturi, de mișcare : nu știu dacă mă-nțelegeți.

— Da, domnule, înțeleg foarte bine ; de altfel am avut cinstea de a o auzi pe domnișoara Giraud : știu că vocea ei nu-i atît de puternică...

— Cum, domnule, îmi jignești eleva ? E talentată în toate, poate cînta orice.

— Da, domnule, aveți dreptate ; dați-mi cartea și fiți fără grijă.

— Nu, domnule, nu mă pot lipsi de ea, îmi trebuie și sînt grăbit.

— Ei bine, domnule, dacă sînteți grăbit, dați-mi-o o clipă și am să vă mulțumesc pe loc.

— Pe loc ?

— Da, domnule, pe loc.

Abatele îmi dă drama, în bătaie de joc, îmi dă hîrtie și cele trebuitoare scrisului, își reia breviarul și recită psalmii și imnurile, plimbîndu-se.

Recitesc scena, pe care o cunoșteam dinainte : recapitulez în minte dorințele muzicianului și, în mai puțin de un sfert de oră, aștern pe hîrtie o arie de opt versuri, împărțită în două părți : îmi chem eclesiastul și-i arăt lucrarea. Vivaldi citește, își descrețește fruntea, recitește, scoate chiote de bucurie, aruncă pe jos cartea de rugăciuni, o strigă pe domnișoara Giraud. Ea vine.

— Ah, îi spune el, iată un om rar, iată un poet minunat, citește aria asta. Domnul a scris-o aici, fără să se clintească, în mai puțin de un sfert de ceas. Și, întorcîndu-se din nou către mine : Ah, domnule, vă cer iertare ; și mă îmbrățișează, încredințîndu-mă că nu va avea niciodată un alt libretist.

Tot atît de încîntat de mine, mi-a încredințat drama, mi-a spus ce alte schimbări să mai fac și drama a reușit de minune.

Iată-mă deci inițiat în operă, în comedie și în intermezzo-uri, vestitoarele operelor-comice italiene.

Capitolul XXXVII

Trupa lui Grimani se dusese la Padova, pentru a juca în sezonul de primăvară și m-aștepta acolo cu nerăbdare ca să-mi pună în scenă piesele.

După ce-am scăpat de Opera din Veneția, m-am dus la Padova. Noile mele piese au fost reprezentate pe scena teatrului din acest oraș si aplauzele confratilor doctori au fost tot atît de însuflețite ca si cele ale compatrioților mei.

Am găsit multe schimbări în trupă : subreta plecase la Dresda, primise un angajament la Curte. Arlechinul fusese dat afară și-n locul său venise domnul Campagnani din Milano, care era un prilej de încîntare pentru iubitorii de teatru din orașul său, dar nu putea să se împace cu actorii.

Insă cea mai mare pierdere pe care o suferise trupa era aceea a văduvei Casanova, care, în ciuda legăturii ei cu directorul, intrase în slujba regelui Poloniei ; a fost înlocuită, pentru canto, cu doamna Passalacqua, care juca în același timp și rolul de subretă ; iar, pentru rolurile de ingenuă, fusese angajata doamna Ferramonti, o actriță încîntătoare, tînără, frumoasă, cît se poate de drăguță, de instruită, plină de talent și de insușiri puțin obișnuite.

Nu mi-a trebuit mult timp ca să-i descopăr calitățile ; m-am apropiat de ea în mod deosebit ; am ajuns prietenul soțului ei, care nu era angajat in trupă, și plănuisem să fac din această tînără o actriță de mîna întîia ; celelalte femei începură să fie geloase ; induram multe neajunsuri și aș fi suferit și mai multe, dacă moartea n-ar fi răpit-o în același an.

După cîteva zile de la stabilirea mea la Padova, directorul îmi vorbi de noile piese ce trebuiau pregătite pentru Veneția. Doamna Collucci, supranumită *La Romana*, susținea rolul de ingenuă în trupă, alternînd cu *La Bastona* ; și, cu toți cei cincizeci de ani ai ei, pe care fardul și podoabele nu-i puteau ascunde, avea o voce atît de limpede și de dulce, o dicțiune atît de corectă și atîta farmec și naivitate, încît părea încă în floarea vîrstei.

Doamna Collucci avea o tragedie a lui Pariati, intitulată *Griselda:* era piesa ei favorită; fiind însă scrisă-n proză, am fost rugat s-o pun în versuri.

Pentru mine, nimic mai ușor; mă ocupasem de curînd, la Veneția, de același subiect; iar *Griselda* lui Pariati nu era altceva decît libretul de operă, pe care-l compusese în colaborare cu Apostolo Zeno.

M-am apucat de lucru cu dragă inimă pentru a împlini dorința *Romanei;* dar nu m-am ținut întocmai de textul autorilor, am făcut multe schimbări: am introdus un nou personaj, pe tatăl Griseldei, un tată virtuos, care nu se înfumurase văzîndu-și fiica pe tron și asistase fără păreri de rău la detronarea ei. Plănuisem personajul pentru a-i oferi un rol prietenului meu Casali: datorită acestui episod, tragedia avea o nouă înfățișare, devenind mai interesantă și am trecut drept autorul piesei

În ediția operelor mele scoasă la Torino în 1777 de Guilbert și Orjeas, se află tipărită și această *Griselda,* ca și cînd mi-ar aparține; dar, cum urăsc plagiatele, declar că n-am scris-o eu.

La Padova, actorii mei împliniseră numărul de reprezentații stabilit și-și făceau bagajele pentru a merge la Udine, în Friulul venețian.

Imer mi-a propus să mă ia cu el. Nu mai aveam a mă teme de vînzătoarea de limonadă, căci se măritase; m-am învoit deci să urmez trupa, dar n-am călătorit cu directorul. I-am cerut iertare și am plecat într-o trăsură confortabilă, împreună cu doamna Ferramonti și naivul ei soț.

Piesele mele au fost foarte aplaudate la Udine; publicul din acest oraș își alcătuise dinainte o părere bună despre mine și toată lumea a socotit că autorul *Păresimilor poetice* era un poet dramatic destul de iscusit.

Vînzătoarea de limonadă, pe care n-o iubisem, deși o cunoscusem și avusesem legături cu ea, dar care sfîrșise prin a mă pune în cea mai mare încurcătură, află că sînt la Udine și dori să mă vadă Era măritată cu un bărbat de seama ei și-mi trimise o scrisoare tare nostimă și îmbietoare. La ora indicată, m-am dus s-o văd; am găsit-o mult schimbată; convorbirea noastră n-a durat mult;

nu eram dispus să-i sacrific noile mele pasiuni n-am mai revăzut-o decît o singură dată, și atît.

Aveam de altfel îndeletnicirile teatrale, care mă interesau ; doream să scriu ceva neobișnuit pentru deschiderea stagiunii în capitală. Am rumegat în minte mai multe idei, i-am împărtășit cîteva dintre ele și directorului. Iată cea la care ne-am oprit și pe care am adus-o la îndeplinire.

Era un divertisment, alcătuit din trei părți cu totul deosebite și avînd durata unei piese obișnuite, în trei acte.

Prima parte era un cenaclu literar. La ridicarea cortinei, toți actorii se aflau în scenă si stăteau pe scaune, în veșminte burgheze. Directorul deschidea cenaclul, ținînd un discurs despre comedie și despre îndatoririle actorilor și încheia printr-un omagiu adus publicului. Actorii și actrițele recitau pe rînd cuplete, sonete, madrigale, potrivite rolului lor, iar cele patru măști, care apăreau deocamdată cu chipul descoperit, spuneau versuri în diferitele graiuri ale personajelor pe care le înfățișau.

Partea a doua cuprindea o comedie de intrigă într-un act, în care încercam să creez situații interesante pentru noii actori.

Partea a treia cuprindea o operă comică în trei acte și în versuri, intitulată *Întemeierea Veneției*. Această piesetă, poate prima operă comică jucată în statul Veneția, e publicată în al douăzeci și optulea volum al operelor mele editate la Torino.

Imer era foarte mulțumit de ideea mea și de felul cum o pusesem în aplicare. Toată trupa era încîntată ; numai *La Bastona* se plîngea de mine și spunea sus și tare că în prologul meu, care nu era decît o șarlatanie, scrisesem pentru doamna Ferramonti, o actriță de mîna a doua, o bucată în versuri pe care ar fi avut dreptul s-o pretindă protagonistele și o ațîța pe *Romana* să se plîngă și ea și să mă sîcîie.

Vai ! sărmana Ferramonti n-a rămas mult timp ținta geloziei colegelor sale. Era însărcinată, după toate semnele nașterea avea să fie destul de grea ; natura nu voia s-o ușureze de sarcină, moașa nu mai știa ce să facă. A fost

adus un mamoș, copilul se înfățișa rău : s-a recurs la operația cezariană. Fătul era mort și mama îl urmă curînd.

Soțul veni să mă vadă ; era deznădăjduit, și eu la fel : nu mai puteam răbda să stau în acel oraș, nu mai puteam îndura chipurile femeilor care se bucurau de durerea mea și, sub pretextul de a-mi vedea mama care se întorsese din Modena, am plecat îndată la Veneția.

Capitolul XXXVIII

Ajuns la Veneția, cel dintîi gînd a fost să-mi îmbrățișez mama ; am stat îndelung de vorbă : averea mea din Veneția nu mai era împovărată de datorii ; rentele din Modena sporiseră ; fratele meu reintrase în slujbă : mama ar fi dorit să-mi reiau profesiunea de avocat.

I-am arătat că, părăsindu-mi îndeletnicirea și întorcîndu-mă în orașul natal sub o cu totul altă înfățișare, nu m-aș mai fi putut bucura de încrederea de care nu mă dovedisem vrednic și că meseria pe care o îmbrățișasem acum era și ea cinstită și putea deveni bănoasă.

Cu lacrimi în ochi, mama îmi spuse că nu îndrăznea să se împotrivească dorințelor mele, că se învinovățea de faptul că mă abătuse de la drumul cancelariilor penale și, cum știa că sînt înțelept, cinstit, activ, mă lăsa să-mi aleg singur îndeletnicirea.

I-am mulțumit, am sărutat-o încă o dată și, luîndu-ne cu vorba, am ajuns la doamna S*** și la fiica sa, arătîndu-mă mulțumit că disprețul acestor doamne față de noua mea activitate îmi împrăștia toate temerile și mă scotea din încurcătură.

— Ba de loc, spuse mama, te înșeli, doamna S*** și fiica ei au venit să mă vadă ; m-au copleșit cu tot felul de amabilități, mi-au vorbit de tine ca de un băiat demn de stimă, minunat ; vîlva succeselor te-a făcut vrednic de considerația lor și amîndouă se bizuie încă pe tine.

— Nu, spusei indignat, nu, mamă, nu voi relua niciodată legăturile cu o familie care m-a înșelat, m-a ruinat și a sfîrșit prin a mă disprețui.

— Nu te nelinişti, îmi răspunse mama ; nu sînt mai bogate decît au fost ; mă voi duce să le fac o vizită, le voi face să înţeleagă cum stau lucrurile şi am să izbutesc să te scap de ele. Să vorbim despre altceva, urmă ea, povesteşte-mi ce-ai făcut cît am fost despărţiţi.

Am mulţumit-o pe loc, povestindu-i unele întîmplări prin care trecusem şi ascunzîndu-i o mare parte dintre ele ; de unele a rîs ; altele au făcut-o să plîngă, sau au înspăimîntat-o. La masa de prînz au fost de faţă şi rudele noastre ; mama ţinea neapărat să le spună cele ce-i povestisem, dar se încurca şi nu izbutea decît să le aprindă curiozitatea ; am fost nevoit să reîncep povestirea ; veselia celor de faţă mă însufleţea ; istoriseam lucruri pe pe care nu i le spusesem mamei : „Ah, ştrengarule, zicea ea din cînd în cînd, pe asta nu mi-ai spus-o, nici pe asta, nici pe astălaltă". Mi-am petrecut ziua în chip foarte plăcut şi, cu poveştile mele, am făcut să rîdă unchi bătrîni şi mătuşe bătrîne, care nu rîdeau niciodată ; aveam poate mai mult haz în vorbire decît cînd scriam.

Către sfîrşitul lunii septembrie, trupa actorilor se reîntoarse în capitală ; am început repetiţiile pentru spectacolul de deschidere a teatrului şi la 4 octombrie a avut loc prima reprezentaţie.

Piesa a surprins prin noutate. Cenaclul literar a plăcut, comedia într-un act a căzut din pricina Arlechinului, care n-a fost pe gustul publicului ; opera comică a fost bine primită şi a rămas în repertoriu.

Directorul era mulţumit că partea muzicală obţinuse cel mai mare succes, dar nu era prea încîntat de doamna Passalacqua : cînta fals, jocul ei era cam monoton şi făcea prea multe strîmbături. Imer voia să introducă nişte divertismente şi un muzicant din orchestră i-a făcut o propunere.

Acest om cumsecade, în vîrstă de şaizeci de ani, se căsătorise de curînd cu o domnişoară, care nu avea decît optsprezece ; a pus-o să cînte, acompaniind-o la vioară ; tînăra avea aptitudini. Imer a găsit-o pe plac, m-a rugat să mă ocup de ea, sarcină pe care am primit-o cu dragă inimă, deoarece fata era foarte frumoasă şi cît se poate de ascultătoare.

Doamna Passalacqua începu să fie geloasă pe ea; la Udine făcuse încercări zadarnice să mă cîștige, dar lovitura ei n-a mai dat greș la Veneția.

Într-o bună zi primesc un bilețel scris de mîna ei, în care mă roagă să vin la ea pe la ora cinci după-amiază. Ca om bine crescut, nu puteam să nu primesc; mă duc, deci: mă primește gătită în chip de nimfă din Cythera, mă poftește pe o canapea, alături de ea și-mi spune vorbele cele mai măgulitoare și mai curtenitoare. Știam de ce e în stare, mă păzeam și făceam față convorbirii cu o cumpătare eroică. De altfel, n-o iubeam; era slabă, cu ochii verzi și un strat gros de fard îi acoperea tenul palid și gălbejit.

Plictisită de indiferența mea, doamna Passalacqua și-a pus în joc toată știința.

— E oare cu putință, îmi spune cu patimă, ca dintre toate femeile trupei eu singură să am nefericirea de a nu-ți fi pe plac? Trebuie să recunosc, spre lauda mea, că atîta vreme cît ai fost îndrăgostit de doamna Ferramonti, am știut să-i respect calitățile; dar să văd că preferi acum o fetișcană proastă, lipsită de talent, fără educație, e rușinos pentru dumneata și umilitor pentru mine. Vai! nu năzuiesc la fericirea de a-ți stăpîni inima; nu mă simt vrednică de una ca asta: dar sînt actriță, n-am altă situație, n-am alte mijloace: fiind tînără și fără experiență, am nevoie de practică, de sfaturi, de ocrotire. Dacă aș avea fericirea de a plăcea la Veneția, mi-aș întemeia faima și asigura situația; m-ai putea ajuta; cu talentul și inteligența dumitale, jertfindu-ți pentru mine clipele libere, m-ai putea face fericită; dar mă părăsești, mă disprețuiești. Cerule! ce ți-am făcut oare? (Și i-au picurat cîteva lacrimi.)

Mărturisesc că vorbele ei m-au înduioșat, iar lacrimile mi-au desăvîrșit înfrîngerea. I-am făgăduit ajutor, sprijin și că voi interveni pentru ea; nu era însă mulțumită; cerea jertfirea deplină a soției muzicantului. Propunerea m-a revoltat; i-am spus că îmi cere prea mult și am vrut să plec.

Doamna Passalacqua mă oprește, se înveselește, privește în sus, găsește că timpul e foarte frumos și-mi pro-

pune să luăm puțin aer, făcînd o plimbare cu gondola pe care o comandase și care aștepta la mal ; mă împotrivesc : nici nu mă ia în seamă, stăruie, mă apucă de braț și mă trage după ea. Cum să n-o urmez ?

Intrăm în gondola, în care stai tot atît de comod ca în cel mai încîntător budoar. Pornim în largul vastei lagune ce înconjoară Veneția. Acolo, priceputul nostru gondolier trage perdeluța dindărăt și, slujindu-se de vîslă ca de o cîrmă, lasă gondola să plutească în voia refluxului.

Am vorbit mult, vesel, plăcut și, după o bucată de timp, se înoptase de-a binelea și nu știam unde ne aflăm. Vreau să mă uit la ceas ; era prea întuneric ca să pot desluși ceva . ridic perdeluța de la pupă : îl întreb pe gondolier cît e ceasul.

— Nu știu zău, domnule, îmi spuse, dar, dacă nu mă-nșel, cred că-i ceasul prielnic îndrăgostiților.

— Haide, haide, întoarce la locuința doamnei.

Gondolierul pune iar mîna pe vîslă ; întoarce prova gondolei către vilă și ne cîntă pe drum a douăzeci și șasea strofă a cîntului șaisprezece din *Ierusalimul eliberat*.

Am ajuns la doamna Passalacqua la ora zece și jumătate noaptea ; ni se serveste un mic ospăț delicios ; luăm masa numai noi doi ; mă despart de ea la miezul nopții, foarte hotărît să țin seamă de amabilitățile cu care mă copleșise.

Pînă să găsească mama un apartament, ca să locuim împreună, rămăsesem tot la directorul trupei. A doua zi după ciudata seară despre care am vorbit mi-am văzut gazda și-am spus că gelozia și firea sălbatecă a bătrînului muzicant mă dezgustă și-l rog să mă scutească de îndatorirea de a mă ocupa de tînăra lui soție. Am schițat apoi un intermezzo pentru doamna Passalacqua și m-am dus s-o văd și să-i citesc primele mărturii ale recunoștinței mele.

Între timp, a fost pusă-n scenă *Griselda*. Publicul primi tragedia ca pe o piesă nouă ; a plăcut mult și a atras lume multă.

Deși juca de douăzeci de ani pe această scenă, *La Romana* a fost aplaudată în noul său rol ca și cînd ar fi debutat atunci. Casali interesase și emoționase publicul pînă la lacrimi, iar Vitalba, care susținuse atît de bine rolul lui Belisario, se întrecu pe sine în Gualtiero. Vitalba mă

aduce din nou la povestea doamnei Passalacqua. Era un bărbat frumos, excelent actor, mare crai și tare dezmățat. Făcea ochi dulci doamnei Passalacqua și nu trebuia să-și dea prea multă osteneală ca s-o cucerească. Am aflat că-n timp ce întrețineam legături cu această actriță, Vitelba o vedea și el; am aflat că petrecuseră împreună, m-am simțit jignit și m-am îndepărtat de femeia necredincioasă, fără a catadixi să mă plîng și fără să-i spun de ce am părăsit-o.

Mi-a scris o scrisoare duioasă și înlăcrimată; în răspunsul meu i-am scris în amănunt tot ce aveam de spus pe seama purtării ei necinstite. Mi-a trimis o a doua scrisoare în care, fără să nege și fără să-și ceară iertare, mă ruga să-i fac hatîrul de a veni la ea „o singură dată, pentru ultima oară", avînd a-mi încredința o taină referitoare la „situația, cinstea și viața ei". Să mă duc? Să nu mă duc? Am stat cîtva timp în cumpănă; dar, în cele din urmă, fie din curiozitate, fie din nevoia de a-mi revărsa furia, m-am hotărît să mă duc.

După ce am cerut să fiu anunțat, intru și o găsesc întinsă pe o canapea, cu capul sprijinit de-o pernă; o salut, nu-mi răspunde; o întreb ce are să-mi spună, tace; mi se ridică sîngele la cap, mînia mă aprinde și mă orbește; dau frîu liber supărării și, fără nici o cruțare, o copleșesc sub toate învinuirile ce i se cuveneau. Actrița nu spunea nici un cuvînt; din cînd în cînd își ștergea ochii; bănuiam că lacrimile erau un tertip și voiam să plec.

— Pleacă domnule, îmi spune cu o voce tremurătoare, hotărîrea mea e luată, ai să vezi c-o să-ți pară rău.

Nu mă opresc la aceste vorbe vagi, mă-ndrept către ușă; mă întorc să-i spun adio, o văd cu brațul ridicat și în mînă cu un pumnal îndreptat spre piept. Priveliștea mă înspăimîntă, îmi pierd capul; alerg, mă arunc la picioarele ei, îi smulg pumnalul din mînă, îi șterg lacrimile, îi iert totul, îi făgăduiesc totul, rămîn; luăm masa împreună și... iată-ne ca mai înainte.

Eram mulțumit de izbînda asta, binecuvîntam clipa cînd, ieșind, m-am întors; eram îndrăgostit și iubeam sincer; eram încredințat că mă iubește și ea. Căutam tot felul de îndreptățiri ca să-i iert greșeala; Vitalba o luase pe neașteptate, acum îi părea rău, se despărțise de Vitalba,

pentru totdeauna... și după cîteva zile am știut, neîndoielnic, că doamna Passalacqua și domnul Vitalba luaseră împreună masa la prînz și seara și-și bătuseră joc de mine.

Capitolul XXXIX

Nu pentru a-mi împodobi memoriile, și nici ca să fiu lăudat pentru buna mea credință am dat în capitolul precedent amănunte despre infidelitățile unei actrițe, care m-a trădat ; dar, de vreme ce am vîrît întîmplarea într-o lucrare pe care am scris-o ca să mă răzbun, am socotit de cuviință să înfățișez împrejurările ce au precedat-o, înainte de a intra în subiect.

Toată lumea cunoștea acea proastă piesă spaniolă numită de italieni *Il Convitato di Pietra*[1], iar de francezi : *Le Festin de Pierre*. Mi-a inspirat întotdeauna o adîncă silă și n-am înțeles cum de farsa asta s-a putut menține atîta vreme, cum a izbutit să atragă atît public și să însemne un prilej de încîntare pentru un popor civilizat.

Actorii italieni erau ei înșiși mirați și unii spuneau, fie în glumă, fie din neștiință, că autorul *Ospățului lui Petru* făcuse un legămînt cu diavolul, ca acesta să-l sprijine.

Nu mi-ar fi dat niciodată prin minte să lucrez pe un asemenea subiect, dar, cum învățasem destulă franceză ca să pot citi, și văzînd că Molière și Thomas Corneille[2] îl folosiseră, am căutat să-mi desfăt și eu compatrioții pe aceeași temă, ca să țin cu ceva mai multă decență cuvîntul dat diavolului.

E adevărat că nu-i puteam da același titlu, căci în piesa mea statuia comandorului nu vorbește, nu merge, și nu se duce să ia masa în oraș ; am intitulat-o *Don Juan*, precum Molière, adăugînd *sau Dezmățul*.

Am găsit de cuviință să nu suprim fulgerul care-l trăznește pe Don Juan, deoarece omul rău trebuie să-și

---

[1] Ospățul lui Petru.

[2] *Thomas Corneille* (1625—1709), literat francez, autorul mai multor comedii. Fratele lui Pierre Corneille.

primească pedeapsa, dar l-am înfățișat în așa fel încît putea fi urmarea firească a mîniei lui Dumnezeu, dar și rezultatul unui amestec de cauze secundare, îndrumate tot de legile Providenței.

Cum în această comedie în cinci acte în versuri albe nu introdusesem nici un Arlechin și nici alte măști italiene, am înlocuit personajul comic cu un păstor și o păstoriță, care, împreună cu Don Juan, trebuiau să-i întruchipeze pe Passalacqua, Goldoni și Vitalba, dezvăluind pe scenă urîta purtare a uneia, buna-credință a celuilalt și mîrșăvia celui de-al treilea.

Numele păstoriței era *Eliza*, și Passalacqua se numea Elizabeta. Numele de *Carino*, dat păstorului, era, cu o literă mai puțin, diminutivul numelui meu de botez (Carlino) ; iar Vitalba, sub înfățișarea lui *Don Juan*, își juca întocmai propria fire.

Puneam în gura Elizei vorbele de care Passalacqua se slujise pentru a mă amăgi ; se folosea și pe scenă de lacrimile și de pumnalul cu care mă înșelase ; și mă răzbunam astfel pentru perfidia actriței o dată cu Carino, care se răzbuna pe necredincioasa lui păstoriță.

Piesa era scrisă ; trebuia numai să fie jucată. Prevăzusem că Passalacqua nu se va învoi să se joace pe ea însăși. Îi prevenisem pe director și pe proprietarul teatrului ; am distribuit rolurile, fără a face lectura piesei. Recunoscînd îndată personajul pe care avea să-l interpreteze, Passalacqua s-a dus să se plîngă directorului și excelenței-sale Grimani. Le declară și unuia și celuilalt că nu va apărea în piesă decît dacă autorul ar face schimbări esențiale, dar conducerea hotărî că va juca rolul Elizei, așa cum era, sau va pleca din trupă. Înspăimîntată de alegere, actrița făcu față împrejurării cu curaj, își învăță rolul și-l jucă de minune.

Obișnuit să-l vadă în *Ospățul lui Petru* pe Arlechin scăpînd de la înec cu ajutorul a două burdufuri și pe Don Juan ieșind uscat din apele mării, fără a-și strica nici coafura, la prima reprezentație a piesei, publicul nu prea știa ce să creadă despre nobila înfățișare pe care autorul o împrumutase unei vechi comedii bufe. Dar, cum aventura mea cu Passalacqua și Vitalba era cunoscută de multă

lume, anecdota a sporit interesul pentru piesă. Publicul a avut un bun prilej de a se distra și și-a dat seama că un comic adecvat e preferabil comicului trivial.

Don Juan-ul meu își sporea zilnic trecerea și căutarea; a fost reprezentat fără întrerupere pînă la lăsata secului și cu el s-a închis stagiunea.

Cu tot succesul de care s-a bucurat, nu era menit să apară în culegerea operelor mele, și nici *Belisario*, căci era de fapt vechiul *Ospăț a lui Petru*, transformat ; dar schimbarea asta nu era cea la care mă gîndeam. Găsind piesa groaznic de prost tipărită la Bologna, m-am învoit să-i fac loc în teatrul meu, cu atît mai mult cu cît, dacă acest *Don Juan* nu intra în noul gen pe care mi-l propusesem, nu făcea parte nici din cel pe care nu-l recunoșteam.

Trupa teatrului San Samuel trebuia să-și petreacă în anul acela primăvara la Genova, iar vara la Florența ; și, cum în trupă se aflau cinci actori noi, Imer socoti că prezența mea e necesară și-mi propuse să mă ia cu el.

Prilejul de a vedea două din cele mai frumoase orașe ale Italiei, scutit fiind de orice cheltuială, mi se părea minunat : i-am vorbit mamei despre asta ; temeiurile mele erau întotdeauna bune în ochii ei, așa că am plecat cu directorul la Genua.

Călătoria noastră a fost fericită ; vremea mereu bună ; străbătînd înaltul munte numit *Boquere*, mai mult ne-a stînjenit căldura soarelui decît frigul propriu anotimpului.

După ce am trecut prin bogatul și plăcutul oraș San-Pietro-d'Arena, am descoperit Genova, către mare. Ce minunată și uimitoare priveliște ! Un amfiteatru semicircular alcătuiește de-o parte vastul bazin al portului și de cealaltă parte se înalță treptat pe coasta muntelui, cu niște clădiri uriașe care, din depărtare, par așezate unele peste altele și sfîrșesc prin terase, parmalîcuri și grădini, ce slujesc drept acoperiș feluritelor locuințe.

În fața acestor șiruri de palate, hoteluri și locuințe burgheze, unele încrustate cu marmură, altele împodobite cu picturi, se văd cele două diguri ce zăgăzuiesc portul, operă demnă de vechii romani, de vreme ce, cu toată violența și adîncimea mării, genovezii au biruit natura, potrivnică statornicirii lor.

Coborînd înspre far pentru a ajunge la poarta San Tommaso, am văzut imensul palat Doria, unde trei prinți suverani au locuit în același timp, și ne-am dus apoi la hanul Santa Marta, așteptînd să ni se arate locuința oprită pentru noi.

În ziua aceea avea loc tragerea loteriei și doream s-asist și eu. Loteria, numită în Italia *il lotto di Genova* și la Paris *la loterie royale de France*, nu se înființase încă la Veneția. Existau însă acolo încasatori clandestini, care luau bani pentru tragerile din Genova și aveam în buzunar o chitanță pentru o sumă plătită la Veneția.

Loteria a fost născocită la Genova și ideea s-a născut din întîmplare. De două ori pe an, genovezii trag la sorți numele a cinci senatori care trebuie să-i înlocuiască pe cei ce ies din funcție. Sînt cunoscute, în oraș, toate numele care figurează pe buletinele de vot aflate în urnă și, deci, pot fi scoase ; cetățenii orașului au început prin a spune între ei : pun rămășag că la viitoarea tragere va ieși cutare ; un altul zicea : eu pun rămășag pentru cutare, și prinsoarea era valabilă în egală măsură.

După cîtva timp s-au aflat unele persoane iscusite care țineau o bancă pentru și contra și dădeau cîștiguri depunătorilor. Guvernatorul află ; micile bănci au fost interzise ; dar venind unii proprietari de pămînt să protesteze, se ținu seamă de dorința lor. Și-așa s-a înființat loteria cu două trageri, iar, după cîtva timp, numărul lor a sporit.

Astăzi loteria e răspîndită peste tot ; nu pot spune dacă-i bună sau rea. Mă amestec în toate, fără să hotărăsc nimic ; și, cum caut să văd lucrurile prin latura lor optimistă, socotesc că loteria din Genova aduce un venit bun statului. E o preocupare pentru cei ce n-au ce face și o speranță pentru cei sărmani.

În ce mă privește, de data asta, am găsit că loteria e un lucru minunat. Mi-au ieșit două numere și am cîștigat o sută de pistoli, de care am fost foarte mulțumit.

Dar, la Genova, am trăit o fericire și mai mare, care-a dat farmec vieții mele ; m-am căsătorit cu o tînără cuminte, cinstită, încîntătoare, care m-a despăgubit de toate festele pe care mi le jucaseră celelalte femei și m-a îm-

păcat cu sexul frumos. Da, iubite cititor, m-am căsătorit, și iată cum :

Directorul și cu mine locuiam într-o dependință a teatrului. În fața ferestrelor camerei mele văzusem o tînără ce mi s-a părut destul de frumoasă și pe care doream s-o cunosc. Într-o zi, cînd era singură la fereastră, am salutat-o ceva mai călduros : mi-a făcut o reverență, dar a pierit îndată și nu s-a mai arătat de atunci.

Iată-mi stîrnite curiozitatea și amorul propriu ; încerc să aflu cine locuiește în fața apartamentului meu : e domnul Conio, notar al colegiului din Genua și unul dintrei cei patru notari-deputați la Banca San Giorgio, om vrednic de respect, cu avere, dar care, avînd o familie numeroasă, nu era înstărit pe cît ar fi trebuit să fie.

Bun : vreau să fac cunoștință cu domnul Conio ; știam că Imer avea niște polițe de-ale acestei bănci, provenite din chiriile lojelor, și pe care le negociase pe piață, prin agenți de schimb : l-am rugat să-mi încredințeze una dintre polițe, ceea ce și făcu, fără nici o obiecție : si m-am dus la San Giorgio ca s-o arăt domnului Conio și, folosindu-mă de acest prilej, să-i cercetez firea.

L-am găsit pe notar înconjurat de multă lume ; am așteptat să fie singur ; m-am apropiat de biroul său și l-am rugat să aibă bunăvoința de a-mi plăti valoarea poliței.

Acest om de treabă m-a primit foarte politicos, mi-a spus însă că m-am adresat greșit, că biletele nu se plăteau la bancă, dar că primul agent de schimb sau primul negustor întîlnit mi-ar fi dat banii pe loc. I-am cerut iertare ; eram străin, eram vecinul său... Voiam să-i spun multe, dar ora era înaintată ; îmi ceru îngăduința să-și închidă biroul, spunîndu-mi că vom mai sta de vorbă pe drum.

Ieșim împreună, îmi propune să bem o cafea, așteptînd să se facă ora prînzului ; primesc, deoarece în Italia se beau cîte zece cești de cafea pe zi. Intrăm în prăvălioara unui limonagiu și, cum domnul Conio mă văzuse cu actorii, mă întrebă în ce roluri joc la teatru.

— Domnule, îi spun, întrebarea nu mă miră ; oricare altul s-ar fi înșelat, ca și dumneavoastră.

I-am spus ce eram și ce făceam ; își ceru iertare, îi plăceau spectacolele, mergea la teatru, îmi văzuse piesele, era încîntat că mă cunoscuse, iar eu că-i făcusem cunoștința. Iată-ne împrieteniți ; venea la mine, mergeam la el ; o vedeam pe domnișoara Conio și-o găseam zi de zi mai atrăgătoare și cu mai multe însușiri. După o lună eu însumi i-am cerut domnului Conio fiica în căsătorie. Nu s-a mirat, băgase de seamă că eram prins și nu se temea de-un refuz din partea domnișoarei ; dar, înțelept și prevăzător cum era, mi-a cerut să mai aștept cîtva timp și-i scrise consulului Genovei din Veneția, cerîndu-i referințe despre mine. Am găsit de-nțeles sorocul, și-am scris și eu, în același timp ; i-am adus mamei la cunoștință proiectul meu, făcîndu-i portretul alesei, și am rugat-o să-mi trimeată neîntîrziat toate certificatele trebuincioase în astfel de împrejurări.

După o lună am primit consimțămîntul mamei și hîrtiile cerute : cîteva zile mai tîrziu, domnul Conio primi și el cele mai măgulitoare mărturii în sprijinul meu. Căsătoria a fost hotărîtă pentru luna iulie, ne-am înțeles asupra zestrei și-am semnat contractul.

Imer nu știa nimic din toate astea : aveam pricini să mă tem că mi-ar putea zădărnici planul. S-a supărat tare, urma să-și petreacă vara la Florența, și a fost nevoit să plece fără mine. I-am făgăduit totuși că nu voi părăsi trupa, că voi lucra pentru stagiunea din Veneția și voi fi acolo la timp ; mi-am ținut făgăduiala.

Iată-mă cel mai mulțumit și cel mai fericit om din lume ; dar puteam avea oare vreo mulțumire, fără să fie urmată de-o supărare ? În noaptea nunții am fierbințeală și fac din nou o variolă, pe care o mai avusesem la Rimini, în adolescență. Răbdare ! din fericire, nu era o formă prea gravă și nu m-am urîțit mai tare decît eram. Sărmana mea soție a plîns mult la căpătîiul meu ; era singura mea mîngîiere, și așa a fost întotdeauna.

În cele din urmă, am plecat amîndoi la Veneția, pe la începutul lunii septembrie. O, Cerule ! cîte lacrimi vărsate, ce crudă despărțire pentru soția mea ! Părăsea dintr-o dată tată, mamă, frați, surori, unchi, mătuși... Dar pleca cu soțul ei.

Capitolul XL

Ajuns cu soţia la Veneţia, am prezentat-o mamei şi mătuşii mele. Mama a rămas încîntată de blîndeţea nurorii, iar mătuşa, care nu prea era sociabilă, s-a împrietenit cu nepoata ei. Era un menaj încîntător : trăiam în pace, eram cel mai fericit om din lume.

Actorii, care nu se mai bizuiau pe mine, au fost bucuroşi că mă revăd, cu atît mai mult cu cît le adusesem o piesă nouă : era *Rinaldo da Montalbano*, tragicomedie în cinci acte în versuri.

Subiectul, luat din arsenalul comediei italiene, era tot atît de prost ca şi vechiul *Belisario* şi *Ospăţul lui Petru*. Îl curăţasem de defectele grosolane care-l făceau nesuferit şi-l apropiasem pe cît îmi stătuse în putinţă, de vechiul gen cavaleresc şi de buna cuviinţă potrivită unei piese în care apărea Carol cel Mare.

Publicul, obişnuit să-l vadă pe Rinaldo, paladin al Franţei, înfăţişîndu-se la consiliul de război într-o mantie ruptă, şi pe Arlechin apărînd castelul stăpînului său şi doborînd soldaţii împăratului cu cratiţe şi oale sparte, se bucură să-l vadă pe eroul calomniat susţinîndu-şi cu demnitate cauza şi n-a fost nemulţumit că bufoneriile deplasate fuseseră înlăturate.

Rinaldo da Montalbano a primit aplauze, dar mai puţine decît *Belisario* şi *Ospăţul lui Petru*. Cu el se încheie stagiunea de toamnă, dar nu-l hărăzisem publicităţii şi m-am supărat cînd l-am văzut tipărit în ediţia de la Torino.

Primul an de căsătorie mă absorbise într- atît încît nu mai avusesem timp să lucrez pentru teatru. Trebuia să dau totuşi cîteva noutăţi pentru stagiunea de iarnă : la Genova schiţasem o tragedie ; ajunsesem la al patrulea act. L-am scris foarte repede şi pe-al cincilea ; am făcut în grabă schimbările şi corecturile trebuincioase, iar actorii au putut juca piesa la începutul carnavalului.

Titlul piesei era *Henric, rege al Siciliei ;* luasem subiectul din *Căsătoria din răzbunare*, o nuvelă cuprinsă în romanul lui *Gil Blas*. Are aceeaşi origină ca *Blanche*

și Guiscard a domnului Saurin de la Academia Franceză. Tragedia autorului francez n-a prea avut succes, și nici a mea; trebuie spus că sînt unele subiecte nefericite, care nu-s făcute să izbutească.

Reluarea lui *Rinaldo* i-a despăgubit pe actori și stagiunea Teatrului de Comedie s-a închis cu el.

În timpul postului mare s-au făcut unele schimbări în trupă, care au contribuit, pe cît era cu putință, la desăvîrșirea ei.

Pe *Bastona* mama o înlocuise *Bastona* fiica, excelentă actriță, inteligentă, plină de noblețe în tragedie și foarte plăcută în comedie. Primul-amorez, Vitalba, fusese schimbat cu Simonetti, mai puțin strălucit decît înaintașul său, dar mai cuviincios, mai instruit și mai ascultător. Fusese angajat Pantalone Golinetti, mediocru în rolurile cu mască, dar cît se poate de bun în rolul de tînăr venețian, jucate fără mască, și doctorul Lombardi, care, prin înfățișare și pentru talentul său, era socotit cel mai bun interpret. Apoi, spre fericirea mea, Passalacqua fusese dată afară. Nu-i purtam pică, dar mă simțeam mai bine cînd n-o vedeam.

Trupa fu bună pe de-a-ntregul o dată cu venirea vestitului Arlechin Sacchi [1], a cărui soție juca destul de bine rolurile secundare de ingenuă, în vreme ce sora lui făcea foarte bine față rolului de subretă, deși-l cam îngroșa.

Iată-mă, îmi spuneam, iată-mă la largul meu ; pot lăsa frîu liber închipuirii ; am prelucrat destul subiecte vechi, trebuie să creez, să născocesc ; am la îndemînă actori de talent, dar, pentru a-i folosi cît mai bine, trebuie mai întîi să-i studiez. Fiecare are firea lui ; dacă autorul îi dă să interpreteze un caracter asemănător, izbînda-i aproape asigurată. Haide, mi-am urmat cugetările, e poate timpul să încerc reforma plănuită de atîta vreme. Da, trebuie să tratez subiecte de caracter : de aici începe comedia de calitate, așa și-a început marele Molière cariera și a ajuns la gradul de perfecțiune pe care anticii ni l-au indicat, doar, și pe care modernii încă nu l-au atins.

[1] *Antonio Sacchi* (sau *Sacco*) s-a născut la Viena, în 1708 și a murit în 1788 pe o navă care mergea de la Genova la Marsilia. A fost o proeminentă personalitate artistică a vremii, actor și director de teatru, prieten cu Carlo Gozzi și cu Goldoni, cu care a schimbat și scrisori.

Greşeam oare, încurajîndu-mă astfel ? Nu, deoarece comedia era chemarea mea şi comedia bună trebuia să-mi fie ţinta : aş fi greşit dacă aş fi avut ambiţia de-a mă compara cu maeştrii artei ; dar nu năzuiam decît să reformez abuzurile teatrului din ţara mea, şi nu se cerea să fii prea învăţat ca s-o poţi face.

În urma acestui fel de a judeca, ce mi se părea îndreptăţit, am căutat în trupă actorul cel mai potrivit pentru interpretarea unui caracter nou şi totodată plăcut. M-am oprit la Pantalone Golinetti, nu pentru a-l folosi cu mască, deoarece faţa unui actor cu oarecare sensibilitate n-are cum să exprime astfel patima care-l însufleţeşte, dar, cum puneam mare preţ pe felul său de a fi în societate, unde îl văzusem şi îl cercetasem mai de aproape, am socotit că aş putea realiza cu el un personaj excelent, şi nu m-am înşelat.

Am scris deci o comedie de caracter, al cărui titlu era *Momolo cortigiano*. În dialectul veneţian, Momolo e diminutivul lui *Gerolamo*. Dar adjectivul *cortigiano* nu poate fi redat printr-un adjectiv francez. Cuvîntul *cortigiano* nu se trage din cuvîntul curtezan, ci vine mai degrabă de la curtoazie şi curtenitor. Nici italienii nu cunosc îndeobşte termenul veneţian ; de aceea, cînd am tipărit piesa, am intitulat-o *l'Uomo di mondo (Omul de lume)* şi, dacă ar trebui s-o transpun în limba franceză, cred că titlul care i s-ar potrivi mai bine ar fi : *l'Homme accompli (Omul desăvîrşit)*.

Să vedem dacă mă-nşel. Adevăratul *cortigian* veneţian e cinstit, serviabil, îndatoritor. E generos fără a fi risipitor, vesel fără a fi zăbăuc, iubeşte femeile fără să se compromită, îi plac petrecerile fără să se ruineze, se amestecă-n toate de dragul de a îndrepta lucrurile, preferă tihna, dar nu rabdă înşelăciunea, e îndatoritor cu toată lumea, prieten credincios, protector zelos. Nu-i el oare omul desăvîrşit ?

Sînt mulţi asemenea *cortigiani* la Veneţia, veţi întreba ? Da, destui. Unii au, mai mult sau mai puţin, însuşirile personajului, dar cînd e vorba să-l înfăţişezi publicului trebuie să-l arăţi în forma lui desăvîrşită.

Pentru ca un caracter oarecare să facă mai mult efect pe scenă am socotit că trebuie să-l pun în contrast cu caractere potrivnice; am introdus deci în piesă un venețian ticălos, care-i înșală pe străini: fără să cunoască persoanele înșelate, *cortigian*-ul meu le ferește de capcane și-l dă în vileag pe pungaș. În piesa asta Arlechinul nu-i un valet năuc: e un trîntor care pretinde ca soră-sa să-i întrețină viciile; *cortigian*-ul mărită fata și-l silește pe leneș să muncească pentru a-și cîștiga singur traiul; pînă la urmă, *omul desăvîrșit* sfîrșește prin a se căsători și o alege, dintre femeile cunoscute, pe cea cu cele mai puține pretenții și cele mai multe însușiri.

Piesa a avut mare succes; eram mulțumit. Îmi vedeam compatrioții renunțînd la vechiul gust pentru farsă, vedeam vestindu-se reforma, dar încă nu mă puteam lăuda c-o înfăptuisem. Piesa nu avea dialoguri. Scris, nu era decît rolul actorului principal. Restul era numai schițat, actorii trebuind să improvizeze; îi pregătisem eu pe actori, dar nu toți erau în stare să umple cu artă golul. Piesa nu vădea stilul unitar care-i caracterizează pe adevărații autori: nu puteam reforma totul dintr-o dată fără a-i izbi neplăcut pe amatorii de comedie națională, și așteptam clipa prielnică pentru a-i ataca pieptiș, cu mai multă vigoare și mai multă siguranță

Capitolul XLI

Actorii mei trebuiau să meargă să joace, în timpul primăverii și verii, pe uscat; ar fi dorit să-i urmez; dar le spuneam, precum în *Evanghelie: Uxorem duxi,* sînt căsătorit.

O altă pricină îmi întări hotărîrea de a rămîne la Veneția. Proprietarul teatrului unde mi se jucau comediile, toamna și iarna, mă însărcinase să compun libretul unei drame muzicale pentru bîlciul Înălțării Domnului, din același an. Am scris lucrarea în timpul postului mare și eram foarte bucuros să-i urmăresc realizarea.

Celebrul Galuppi, zis Buranello [1], trebuia să compună muzica și părea mulțumit de drama mea, dar, înainte de a i-o încredința, amintindu-mi cît de mult mă înșelasem cu *Amalasunta* și neștiind dacă ținusem seama de toate ciudățeniile, numite legi în drama muzicală, voiam s-o arăt cuiva și să mă consult înainte de a fi prezentată în public și mi-am ales ca judecător și sfătuitor pe Apostolo Zeno, reîntors de la Viena, unde fusese înlocuit de abatele Metastasio.

Italia le datorează acestor doi vestiți autori reforma operei. Înaintea lor, nu se vedeau în aceste spectacole muzicale decît zei și diavoli și mașinării și supranatural. Zeno a fost cel dintîi care a socotit că tragedia poate fi înfățișată în versuri, fără să i se scadă valoarea, și cîntată, fără a-și pierde din intensitate. Își duse pînă la capăt proiectul în chipul cel mai mulțumitor pentru public și cel mai glorios pentru el și pentru națiunea sa.

În operele lui eroii apar așa cum au fost, cel puțin așa cum ni-i înfățișează istoricii; caracterele sînt susținute cu vigoare, acțiunile întotdeauna bine conduse, episoadele legate de unitatea de acțiune; avea un stil energic, viguros, iar cuvintele ariilor erau adaptate la muzica epocii.

Metastasio, care i-a urmat, a dus tragedia lirică pînă la culmea desăvîrșirii: stilul său curat și elegant, versurile curgătoare și armonioase; o admirabilă limpezime a sentimentelor; o ușurință de suprafață, ascunzînd munca anevoioasă pentru a ajunge la precizie; o mișcătoare energie în limbajul pasiunilor, portretele sale, tablourile, descrierile vesele, morala blîndă, filozofia insinuantă, analizele sufletului omenesc, cunoștințele răspîndite cu măsură și aplicate cu artă; ariile, sau mai bine-zis incomparabilele sale madrigale, cînd în genul lui Pindar, cînd în cel al lui Anacreon, l-au făcut vrednic de a fi admirat și de a merita nemuritoarea cunună conferită de italieni, pe care nici străinii nu se codesc să i-o acorde.

[1] *Baldassare Galuppi* (1706—1785), compozitor italian, născut la Burano, de unde și porecla. A compus peste cincizeci de opere care l-au făcut celebru pînă în Rusia, unde a fost chemat de Caterina a II-a să reprezinte *Didona abandonată*.

Dacă aș îndrăzni să fac comparații, aș putea spune că Metastasio a imitat stilul lui Racine, iar Zeno vigoarea lui Corneille. Geniul lor ținea de caracterul fiecăruia. Metastasio era blind, politicos, plăcut în societate; Zeno era serios, profund și instructiv. Mă adresasem deci acestuia din urmă ca să analizeze pe *Gustavo* al meu.

L-am găsit pe vrednicul învățat în birou, m-a primit foarte politicos: a ascultat lectura dramei, fără să scoată o vorbă. Totuși, după expresia feței sale, îmi dădeam seama de părțile bune sau rele ale lucrării. Cînd lectura a luat sfîrșit, i-am cerut părerea.

— E bună, îmi zise, luîndu-mă de mînă, pentru bîlciul Înălțării, e bună.

Am înțeles ce voia să spună și eram gata să-mi rup drama; mă opri însă, spunîndu-mi pentru a mă consola că opera, așa slabă cum era, prețuia de o sută de ori mai mult decît toate cele ale autorilor care, sub pretextul imitației, nu făceau decît să-i copieze pe ceilalți. Nu îndrăzni să se numească: dar îi cunoșteam pe plagiatorii de care avea dreptate să se plîngă.

Am profitat de corecturile mute ale domnului Zeno: am făcut unele schimbări în părțile care-l făcuseră pe judecătorul meu să scrîșnească din dinți; opera a fost jucată; actorii erau buni, muzica excelentă, baletele foarte însuflețite; despre dramă nu se vorbea nimic; stăteam după cortină: îmi luam partea din aplauzele care nu-mi aparțineau și-mi spuneam, ca să mă liniștesc: „Nu-i genul meu; îmi voi lua revanșa la prima comedie".

Lucrarea pregătită pentru întoarcerea actorilor mei era *Il Prodigo (Risipitorul)*.

Nu căutasem subiectul în tagma *vicioșilor*, ci în aceea a caraghioșilor. Risipitorul meu nu era nici jucător, nici stricat, nici strălucit. Mărinimia lui nu era decît o slăbiciune; nu dădea decît pentru plăcerea de a da; fondul lui sufletesc era minunat; dar bunăcredința și naivitatea îl expuneau la neplăceri și bătaie de joc.

Era un caracter nou; îi cunoșteam originalele, le văzusem și le studiasem pe malurile Brentei, printre locuitorii acelor încîntătoare și minunate case de țară, în

care belșugul strălucește, iar mediocritatea se duce de rîpă.

Excelentul actor, care-l jucase atît de bine pe strălucitul personaj al *cortigian*-ului venețian, înfățișa perfect caracterul moale și apatic al *Risipitorului.*

Omului bogat și cu desăvîrșire generos îi dădusem un intendent pungaș și iscusit, care, folosind slăbiciunile stăpînului său, îi găsea prilejurile și mijloacele de a-și împlini dorințele. De cîte ori era vorba să găsească bani, naivul sfîrșea prin a-i spune trădătorului care-l ademenea : *caro vecchio, fé vu,* adică *prietene, am încredere-n tine, fă cum crezi că-i mai bine.*

Fraza asta făcuse să fie recunoscute, la Veneția, unele persoane care-o foloseau des. Mi se căuta originalul ; îl luasem din mulțimea celor bogați, victime ale slăbiciunii și ale corupătorilor lor, dar întîmplarea născocită de mine s-a brodit să fie, din nenorocire, o poveste adevărată și era cît pe ce să mă piardă.

Risipitorul meu are o iubită tînără, care i-ar fi devenit soție dacă el ar fi fost mai puțin stingherit ; domnișoara locuiește cu părinții ei, pe malurile Brentei. Iubitul îi oferă un inel de preț ; domnișoara nu-l primește. După cîtva timp, procuristul Risipitorului sosește din Veneția și-i aduce vestea că i-a cîștigat un proces. Omul generos vrea să-și vădească bucuria și recunoștința ; n-are bani ; îi dă procuristului inelul ; procuristul îl primește și pleacă.

Între timp, domnișoara fusese sfătuită să primească giuvaerul pentru ca tînărul zăbăuc să nu-l prăpădească fără noimă. Ea revine ; vorbește de inel ; își cere iertare că nu l-a primit, nu-l putea lua fără îngăduința părinților ; acum o obținuse... Vai ! inelul nu mai era, iubitul e mîhnit, Risipitorul e-n culmea deznădejdii. Ce frămîntare ! Ce încurcătură !

Iată una dintre situațiile fericite, care-i înveselesc pe spectatori, pricinuiesc răsturnări și duc în mod firesc acțiunea către deznodămînt.

Se spunea că același lucru i se întîmplase unui personaj de vază, căruia îi eram foarte îndatorat. Din fericire, nobilul nu-și dădu seama, sau se făcu a nu-și da seama. Îl

interesau succesele mele; piesa prinsese și era tot atît de mulțumit de asta ca și mine.

Risipitorul a avut, la debut, douăzeci de reprezentații la rînd; aceeași soartă fericită l-a urmărit și cînd a reînceput carnavalul, dar actorii cu mască se plîngeau de mine; nu le dădeam de lucru; aveam să-i pierd, și se bucurau de sprijinul multor admiratori și protectori.

În urma acestor plîngeri și ținîndu-mă de principiile pe care mi le propusesem, am scris la începutul stagiunii o comedie cu improvizații, intitulată: *Cele treizeci și două de nenorociri ale lui Arlechino*. Sacchi urma să fie interpretul principal, la Veneția: eram sigur că piesa va avea succes.

Pe lîngă farmecul firesc al jocului său, acest actor, cunoscut în teatrul italian sub numele de *Truffaldino*, mai avea și o adîncă cunoaștere a artei comediei și a feluritelor teatre din Europa.

Imaginația lui Antonio Sacchi era vie și bogată; interpreta *commedia dell'arte*, dar ceilalți arlechini nu făceau decît să se repete, pe cînd Sacchi, legat mereu de conținutul scenei, dădea piesei, prin glume noi și replici neașteptate, un aer de prospețime, așa încît lumea venea în gloată numai ca să-l vadă pe el.

Găselnițele comice, glumele sale, nu erau scoase din graiul poporului și nici din cel al comedianților. Le împrumuta de la autorii de comedii, de la poeți, oratori, filozofi; în improvizațiile sale puteau fi recunoscute idei ale lui Seneca, Cicero, Montaigne, dar avea darul de-a adapta maximele oamenilor de seamă la înțelegerea țăranului; și fraza care producea admirație la autorul serios, stîrnea rîsul spectatorilor, cînd ieșea din gura acestui minunat actor.

Vorbesc despre Sacchi ca de un om care a fost, deoarece, din cauza vîrstei lui înaintate, nu-i rămîne Italiei decît regretul de a-l fi pierdut, fără nădejdea de a-l vedea înlocuit.

Interpretată de actorul despre care v-am vorbit, piesa mea a avut tot succesul de care o comedie cu improvizații se poate bucura. Amatorii de măști și improvizații erau mulțumiți de mine. Au găsit că în cele *Treizeci și două de*

nenorociri se afla mai multă îndrumare si bun simţ decît îndeobşte în comediile *dell'arte*.

Am băgat de seamă că ceea ce plăcuse mai mult în piesa mea era vălmăşagul de întîmplări : m-am folosit de descoperirea asta şi, după cincisprezece zile, am scris o nouă comedie, în acelaşi gen, dar şi mai bucşită de fapte şi întîmplări, de vreme ce o intitulasem : *Noaptea buclucaşă sau O sută patru întîmplări într-o singură noapte*.

Piesa era atît de împînzită cu situaţii încurcate şi atît de minuţios lucrată, încît putea fi numită un adevărat examen al comedianţilor şi numai actorii cărora le-o încredinţasem o puteau interpreta cu atîta siguranţă şi uşurinţă.

Am văzut după patru ani rezultatul acestei încercări. Mă aflam la Pisa, în Toscana. O trupă ambulantă se gîndi s-o joace, ca să-mi cîştige bunăvoinţa. A doua zi, am auzit spunîndu-se într-o cafenea de pe cheiul fluviului Arno : *Dio mi guardi da mal di denti, e da cento e quattro accidenti* (Doamne fereşte de dureri de măsele şi de o sută patru belele).

Asta dovedeşte că reputaţia unui autor atîrnă adesea de felul cum actorii îi joacă piesa. Nu trebuie să ne ascundem adevărul că avem nevoie unii de alţii, trebuie să ne iubim, trebuie să ne preţuim unii pe alţii, *servatis servandis* [1].

Capitolul XLII

Mulţumisem gustul baroc al compatrioţilor mei, ale căror laude le primeam în glumă, şi ardeam de dorinţa de a duce reforma cît mai grabnic la capăt. Dar se petrecu în anul acela o întîmplare, care mă făcu să-mi întrerup, pentru cîteva luni, îndeletnicirile preferate.

Murise de curînd contele Tuo, consulul Genovei la Veneţia. Părinţii soţiei mele, care se bucurau de trecere

[1] Păstrate fiind cele ce trebuiesc păstrate (lat.).

și protecții, au cerut pentru mine postul vacant și l-au căpătat, de la bun început.

Iată-mă deci în sînul patriei mele, bucurîndu-mă de încrederea unei republici străine. Îmi trebuia timp pentru a mă obisnui cu o îndeletnicire pe care n-o cunosteam. Consulul era singurul reprezentant diplomatic al genovezilor la Veneția. Trebuia, deci, să fac de toate; îmi trimiteam scrisorile diplomatice tot la opt zile; mă ocupam de știri, îndrăzneam să hotărăsc in probleme politice. Învățasem arta asta la Milano si n-o uitasem. Relatările, ideile, părerile, presupunerile mele erau bine primite la Genova și nu mă simțeam rău în corpul diplomatic de la Veneția.

Noua situație și noile mele îndeletniciri nu m-au împiedicat să-mi reiau firul preocupărilor legate de teatru: și, în carnavalul din același an, am scris un libret de operă pentru teatrul San Giovanni Crisostomo și o comedie de caracter pentru San Samuel.

Opera, intitulată *Oronte, rege al Sciților*, a avut un succes strălucit. Muzica lui Buranello era dumnezeiască, decorurile lui Jolli [1], minunate; actorii, excelenți; de libret nu se pomenea nimic, însă autorul textului nu se bucura mai puțin de reusita acestui frumos spectacol.

Dimpotrivă, la teatrul de comedie unde se juca, în același timp, o nouă piesă a mea intitulată *Falimentul*, toate felicitările, toate aplauzele, toate *bravo*-urile, totul era pentru mine.

Un falit de rea credință este un criminal care, abuzînd de încrederea publicului, se necinstește pe el însuși, își pierde familia, fură, trădează cetățenii și face neajunsuri comerțului, în genere.

Inițiat prin noua mea slujbă, în tot ce privea negustorii, nu auzeam vorbindu-se decît de *falimente* și vedeam că toți cei ce se retrăgeau, fugeau, sau se lăsau prinși nu-și datorau pieirea decît ambiției, desfrîului și necinstei lor, iar plecînd de la deviza comediei: *ridendo castigat mo-*

[1] *Antonio Jolli* (1700—1777), pictor scenograf italian, foarte apreciat la curțile Spaniei, Angliei și Neapolelui, bucurîndu-se de simpatia regilor.

res[1], am socotit că, pentru a preîntîmpina abuzurile și a le stăvili urmările, teatrul putea deveni școală.

Nu m-am oprit în piesa mea numai la faliți, ci i-am dat tot o dată în vileag și pe cei ce-i ajută mai mult la matrapazlîcuri, ajungînd pînă la juriștii care, zvîrlind praf în ochii creditorilor, le lasă faliților frauduloși timpul de a potrivi lucrurile în așa fel încît falimentele să fie cît mai bănoase și mai bine apărate.

Nu știu dacă piesa a izbutit să convertească pe cineva, dar știu c-a fost îndeobște aplaudată, iar negustorii, de care ar fi trebuit să mă tem, au fost primii care și-au dat pe față mulțumirea, unii de bună-credință, alții din diplomație.

Falimentul s-a jucat fără întrerupere în tot timpul carnavalului și cu el s-a încheiat stagiunea teatrală a anului 1740.

Se aflau în piesa asta mult mai multe scene scrise decît în cele două dinainte. Mă apropiam pe nesimțite de libertatea de a-mi scrie piesele în întregime și, cu toate că măștile mă stinghereau, am izbutit să ajung curînd unde voiam.

Capitolul XLIII

Eram copleșit de onoruri și de bucurie, dar știi, iubite cititor, că zilele mele fericite n-au ținut niciodată prea mult.

Cînd mi s-a oferit postul de consul la Genova, l-am primit cu recunoștință și respect, fără să întreb cu cît voi fi retribuit. A fost o prostie pe care am plătit-o ca pe celelalte.

La-nceput, nu m-am gîndit decît să mă fac vrednic de bunăvoința Republicii, care mă cinstea cu încrederea ei. Mi-am luat o locuință unde să-i pot primi pe miniștri străini. Mi-am sporit personalul de serviciu, calitatea

[1] De[illegible]pt *Castigat ridendo mores*, rîzînd se biciuiesc moravurile. Deviza con[illegible]ei imaginată de poetul francez *Jean de Santeul* (1630—1691).

meselor, mi-am înbelșugat traiul. Mi-am spus că altminteri nu se poate.

Scriindu-i, după cîtva timp, secretarului de stat, cu care eram în corespondență, i-am trimis socoteala cheltuielilor de reprezentare. Iată cam ce mi-a făcut cinstea să-mi scrie, drept consolare, domnul secretar :

Contele Tuo (înaintasul meu) *slujise timp de douăzeci de ani Republica, fără a fi retribuit ; Senatul era mulțumit de mine, Guvernul găsea îndreptățit să fiu răsplătit, dar războiul din Corsica punea Republica în afara posibilităților de a-și asuma o cheltuială la care nu se mai gîndise de multă vreme.*

Tristă veste pentru mine ! Cîștigurile consulatului nu se ridicau la o sută de scuzi pe an. Voiam să-mi dau demisia pe loc, dar, prin curierul următor, îmi sosește o scrisoare de la un senator genovez care îmi încredințează o misiune spinoasă și mă încurajează să-mi păstrez postul.

Cineva însărcinat cu treburile Republicii Genoveze, și care era în același timp reprezentantul Senatului și procuristul rentierilor pe lîngă o Curte străină, abuzase de încrederea genovezilor, fugise cu sume considerabile și trăia de cîteva zile, liniștit, la Veneția.

Senatorul îmi trimitea niște polițe pentru bancherul Santin Cambiasio și-mi dădea mînă liberă să obțin arestarea sau confiscarea efectelor datornicului.

Misiunea era gingașă și aducerea ei la îndeplinire părea anevoioasă. Îmi cunoșteam, totuși, țara : acolo unde se află aproape tot atîtea tribunale de primă instanță cîte pricini de contestație, dacă pricina e dreaptă, se găsește putința de a obține dreptate fără a se atinge drepturile omului.

Am fost ascultat, am obținut cele cerute, clientul meu a fost despăgubit, iar banii și efectele au trecut din mîinile mele în cele ale domnului Cambiasio, la dispoziția patricianului genovez.

Afacerea asta atît de iscusit urmărită și dusă cu bine la capăt mi-a adus multă cinste ; dar soarta nu pregetă să mă copleșească sub nefastele ei înrîuriri.

În inventarul efectelor pe care le recuperasem se aflau două tabachere de aur cu incrustaţii de diamante. Fusesem rugat să mă ocup de vînzarea lor Le-am încredinţat unui samsar ; nenorocitul le zălogi la un evreu, lăsă o chitanţă şi se făcu nevăzut.

Eu eram răspunzător ; trebuia să plătesc ca să le recapăt. Domnul Cambiasio dădu banii în contul senatorului şi socrul meu plăti la Genova echivalentul sumei, cu ajutorul unui rest de bani ce-mi datora din zestrea fiicei sale.

Faptele au fost verificate la Veneţia şi la Genova, iar clevetirile pe seama mea dezminţite cu prisosinţă.

Unii oameni de afaceri, care-mi purtau pică pentru piesa mea cu falitul, nu încetară totuşi să mă hărţuiască.

Imer, directorul teatrului San Samuel, fusese numit procurist al domnului Berio, cumnatul său din Genova, pentru încasarea unei sume de o mie cinci sute de ducaţi de la Monetăria Veneţiei. Avînd dreptul de a substitui alţi procurişti, Imer mă numi în locul său. Am ridicat banii ; i-am trimis şase sute douăzeci de ducaţi domnului Berio, prin mijlocirea Băncii Fraţii Lembro şi Simon Maruzzi, a căror chitanţă o mai păstrez încă şi i-am dat domnului Imer restul de bani, cu adeverinţă de predare, legalizată de un notar.

Fusesem învinuit de a fi sustras această ultimă sumă. Nu mi-a fost greu să dovedesc contrariul ; dar bîrfelile şi ceea ce-a rămas scris din vremea aceea ar putea prinde viaţă după moartea mea ; şi am tot interesul să consemnez în aceste *Memorii* apărarea şi îndreptăţirea faptelor mele.

Am un nepot [1] care-mi poartă numele, dacă nu-i pot lăsa altă avere, să se bucure măcar de numele bun al unchiului ce i-a ţinut loc de tată şi i-a dat o educaţie, de care a profitat din plin.

La începutul anului 1740, nu prea eram înlesnit ; si, culme a nenorocirii, m-am văzut pe neaşteptate lipsit de cea mai mare parte a rentelor mele.

Izbucnise în vremea aceea războiul dintre francezi, aliaţi cu spaniolii, şi austrieci. I se zicea războiul lui Don

[1] Nepotul Antonio, fiul fratelui său Giampaolo.

Filippo și Lombardia era năpădită de trupele străine, venite să-l înscăuneze pe acest prinț în statele Parma și Piacenza.

Ducele de Modena își unise trupele cu cele ale Burbonilor. Fusese comandantul suprem al armatei lor; și, pentru a face față cheltuielilor de război, oprise plata rentelor de la Banca Ducală, numită *Luoghi di Monte*. Golul ivit în socotelile mele personale mă amărî peste măsură. Nu mai puteam trăi ca pînă atunci.

M-am hotărît să merg la Modena să caut cu orice preț bani și să mă reped la Genova, cerînd să mi se facă dreptate. I-am scris așadar secretarului de stat de la Genova; i-am arătat că trebuia să întreprind o călătorie și, cerîndu-i îngăduința de-a lăsa un locțiitor, așteptam încuviințarea Senatului.

În timp ce așteptam năpădit de necazuri, sosește fratele meu din Modena, la fel de supărat ca și mine de întreruperea rentelor și încă și mai mînios că, în noua promoție făcută de alteța-sa serenissimă în rîndul trupelor sale, nu fusese avansat. Își părăsise pur și simplu serviciul și venea să se bucure de tihnă pe cheltuiala mea.

Pe de altă parte, actorii îmi cereau lucrări. Era singura mea mîngîiere, dar Sacchi plecase; jumătate din colegii săi îl urmaseră. Pantalone Golinetti se retrăsese și actorii cei mai însemnați încă erau necunoscuți.

Îl căutam printre ei pe cel care m-ar fi putut interesa mai mult și predilecția mea pentru subrete m-a oprit la doamna Baccherini, care o înlocuise pe sora lui Sacchi.

Era o tînără florentină, foarte frumoasă, tare veselă, foarte distinsă, de statură mijlocie, durdulie, cu pielea albă, ochii negri, plină de viață și cu o dicțiune încîntătoare. Nu avea talentul și experiența înaintașei sale, dar vădea anume însușiri fericite și nu-i trebuia decît muncă și timp ca s-ajungă la desăvîrșire.

Doamna Baccherini era căsătorită, eu, de asemenea. Ne-am împrietenit; aveam nevoie unul de altul; lucram pentru gloria ei și ea îmi alina durerile.

Printre artiștii italieni dăinuia un vechi obicei, ca subretele să joace în fiecare an, și în mai multe rînduri, niște piese numite *metamorfoze*, ca, de pildă, *Spiridușul*,

Slujnica vrăjitoare şi altele de acelaşi fel, în care actriţa îşi schimba de mai multe ori înfăţişarea şi costumul, întruchipa mai multe personaje şi vorbea în dialecte felurite.

Printre patruzeci sau cincizeci de subrete pe care le-aş putea numi, nu se aflau nici două acceptabile. Datorită jocului lor, caracterele apăreau denaturate, costumele prea încărcate, dialectele îngăimate, iluzia se spulbera şi era firesc să fie aşa, deoarece, pentru a putea interpreta cum se cuvine toate aceste metamorfoze, artista trebuie să aibă într-adevăr farmecul pe care piesa îl presupune.

Chipeşa mea florentină ardea de dorinţa de a-şi arăta frumoasa-i mutrişoară sub felurite pieptănături. Îi potoleam nebunia şi totodată căutam s-o mulţumesc. Am închipuit o comedie în care, fără să schimb nici limbajul nici îmbrăcămintea, să poată interpreta mai multe personaje, ceea ce nu-i lucru prea greu pentru o femeie şi, încă mai puţin, pentru o femeie deşteaptă.

Piesa se numea *La Donna di garbo (O femeie cumsecade)*. A plăcut foarte mult, la lectură. Doamna Baccherini era încîntată de piesă, dar la Veneţia se apropia închiderea stagiunii. Trupa urma să plece la Genova, pe timpul primăverii, şi avea s-o joace acolo pentru prima dată. Mi-am propus să fiu şi eu de faţă la debutul ei, dar am ajuns pe neaşteptate jucăria soartei. Întîmplări ciudate mi-au răsturnat planurile şi nu mi-am văzut piesa jucată decît după patru ani.

Capitolul XLIV

După plecarea artiştilor, am rămas însingurat ; în situaţia neplăcută în care mă aflam, orice altă societate mă plictisea. Singura mea preocupare era călătoria plănuită ; mama şi mătuşa nu aveau nevoie de mine ; fratele meu, însă, ne încurca pe toţi.

Avea cea mai bună părere despre sine : eu n-o împărtăşeam şi felul meu de a gîndi îl supăra. Pretindea, de pildă, să-l propun ca înlocuitor cît lipsesc din Veneţia, sau să-l trimit la Genova pentru a cere drepturile băneşti

cuvenite slujbei mele, dar nu-l socoteam potrivit pentru nici una dintre aceste sarcini și, pînă aveau să sosească scrisorile de la Genova, ca să pot pleca, îmi vedeam mai departe de treburi.

Scrisorile sosesc : mi se îngăduie să plec : înlocuitorul meu e confirmat : iată-mă mulțumit. Voi pleca la Modena să cer plata rentelor ; mă voi duce la Genova să-mi cer salariul ; voi asista la repetițiile piesei *Donna di garbo*. Poate că Baccherini va avea nevoie de mine și va fi bucuroasă să mă revadă. Farmecele încîntătoarei actrițe îmi sporeau graba ; gîndul că o voi vedea jucînd rolul important în piesă mă bucura mult.

Dar, o cerule ! fratele doamnei Baccherini era încă la Veneția. Vine la mine ; îl văd plîngînd ; nu poate scoate o vorbă : îmi dă să citesc o scrisoare din Genova ; sora lui murise.

Ce lovitură ! Nu amantul își plîngea iubita, ci autorului îi părea rău după actriță. Văzîndu-mă îndurerat, soția a fost destul de înțelegătoare să nu mă întrebe nimic.

În urma acestei nenorociri nu mi-am schimbat planul, dar nu mai eram atît de grăbit și am socotit că-mi pot amîna plecarea.

Un grup de nobili venețieni închiriase pentru cinci ani teatrul San Giovanni Crisostomo și-mi ceruse un libret de operă pentru bîlciul Înălțării. Nu mă învoisem ; fiind însă acum stăpîn pe timpul meu, am primit însărcinarea și am sfîrșit în cîteva zile o operă intitulată *Statira*, pe care o aveam schițată dinainte.

Am asistat la repetiții și la reprezentațiile dramei și m-am bucurat de drepturile de autor și de-o recompensă neobișnuită din partea acestor directori mărinimoși.

Aveam temeiuri să fiu mulțumit că mi-am prelungit șederea la Veneția, am plătit-o însă pe urmă foarte scump, și de la iubitul meu frate mi se trage cumplita lipsă de bani în care m-am aflat.

Într-o zi, la ora două după-amiază, vine la mine : împinge cu bastonul ușa batantă a biroului ; îl văd cu pălăria înfundată pe cap, cu obrazul înflăcărat, cu ochii scînteietori ; nu știam dacă erau așa de bucurie sau de mînie ; și, privindu-mă țintă, îmi spune c-un aer disprețuitor :

— Ascultă, frate, n-ai să-ţi baţi mereu joc de mine!
— Despre ce e vorba, frate ? îi spun.
— Eu nu scriu versuri, adăugă, dar fiecare cu meritul său. Am făcut de curînd o descoperire...
— Aş fi încîntat, spun, să-ţi poată fi de folos.
— Da, de folos şi onorabilă pentru mine, şi încă mai folositoare şi mai onorabilă pentru tine.
— Pentru mine ?
— Da ; am făcut cunoştinţă cu un căpitan din Ragusa, un om... un om, cum nu se mai află. Are legături cu cele mai de seamă Curţi din Europa ; primeşte nişte însărcinări de te apucă groaza ; i se cere să recruteze două mii de locuitori din Esclavonia [1] pentru înjghebarea unui nou regiment ; dar, cerule ! dacă guvernămîntul Veneţiei i-ar bănui intenţiile, am fi pierduţi. Frate... frate... Am scăpat vorba, ştii ce se cheamă să-ţi ţii gura ?
Voiam să-i spun unele lucruri.
— Ascultă-mă, adaugă, întrerupîndu-mă, e vorba de un loc de căpitan pentru mine ; după cum ştii, am slujit în Dalmaţia ; prietenul meu ştie şi el asta ; la Zora l-a cunoscut pe unchiul Visinoni şi-mi hărăzeşte o companie. Dar pentru tine, urmă el, pentru tine, frate, are cu totul altceva.
— Pentru mine ? Ce dracu vrea să facă din mine ?
— Te cunoaşte din auzite, te stimează ; vei fi *auditorul*, judecătorul regimentului.
— Eu ?
— Da, tu.
În clipa aceea intră servitorul şi ne vesteşte că masa e servită.
— Du-te la toţi dracii, îi spune frate-meu ; avem treburi, lasă-ne-n pace !
— Dar n-am putea amîna discuţia pe după-masă ? îi spun.
— Ba, de loc, trebuie s-aşteptăm.
— De ce ?
— O să vină domnul căpitan.
— L-ai invitat ?

[1] Croaţia.

— Da; găsești ceva rău în faptul că mi-am luat îngăduința de-a pofti un prieten?
— Domnul căpitan e, deci, prietenul tău?
— Nu mă îndoiesc de asta.
— De-abia l-ai cunoscut și-ți e de pe acum prieten?
— Noi ăștia, militarii, nu sîntem curteni; ne cunoaștem din capul locului; cinstea și gloria sînt legătura noastră și ne împrietenim după o clipă.

Intră soția mea și ne roagă să încheiem.

— Dumnezeule! Doamnă, strigă frate-meu, am să-mi ies din fire.
— Doamna, mama dumitale, spune ea, își iese din fire.
— Mama, mama... să mănînce și să se ducă la culcare.
— Frate, ceea ce spui miroase grozav a praf de pușcă.
— Îmi pare rău, sînt necăjit; dar acum trebuie să vină și căpitanul.

Cineva bate la ușă; iată-l pe domnul căpitan; multe amabilități; multe scuze; ne așezăm la masă.

Omul părea mai degrabă curtean decît militar. Era suplu, blînd, cu purtări alese, avea obrazul palid, alungit, nasul acvilin și niște ochi mici și verzui; era tare curtenitor, foarte grijuliu să servească doamnele, spunîndu-le cuvinte pilduitoare celor vîrstnice și vorbe plăcute celor tinere, fără ca istorioarele să-l împiedice de-a mînca. Am luat cafeaua la masă; frate-meu îmi aminti de toate rămășițele de băutură pe care le aveam, pentru a-și cinsti *prietenul* și mergem în cele din urmă, raguzanul, fratele meu și cu mine, să ne-nchidem din nou în birou.

Cum recomandația fratelui meu nu mă făcea să am o părere prea bună despre bărbatul necunoscut, acesta, nelipsit de iscusință și prevedere, îmi desfășură într-o introducere foarte grăbită și elegantă, numele său, patria, situația, titlurile și vitejiile, sfîrșind prin a-mi pune sub ochi scrisorile de confirmare, scrise în limba italiană, prin care primise sarcina să recruteze două mii de iliri pentru a alcătui un nou regiment în slujba Puterii de la care primise misiunea. În aceste scrisori, raguzanul era numit colonel al noului regiment, avînd dreptul de a numi, după plac, ofițerii, judecătorul, furnizorii, furierii etc., și ele purtau semnătura Suveranului, a ministrului

secretar de stat la departamentul războiului, și pecetea Coroanei.

Nu prea cunoșteam iscăliturile străine și n-aveam încredere intr-un om pe care-l vedeam pentru prima oară; și, așteptînd să le pot verifica autenticitatea, i-am pus domnului căpitan unele întrebări, la care n-a lipsit să dea răspunsuri mulțumitoare.

L-am întrebat mai întîi prin ce întîmplare avem fericirea, fratele meu și cu mine, să-i trezim interesul și bunăvoința.

— Domnul, fratele dumneavoastră, răspunse, îmi poate fi nespus de folositor. Cunoaște Dalmația și Albania, unde a slujit, și în aceste două provincii pot recruta oameni chipeși pentru regimentul meu. Vreau să-l trimit acolo cu scrisori și bani să recruteze soldați.

Fratele meu se aruncă de gîtul raguzanului.

— Vei vedea, vei vedea, dragul meu, am să-ți aduc dalmați, albanezi, croați, molahi, turci, diavoli; las' pe mine. *Gospodina, Gospodina, dobro utro, Gospodina* [1].

Căpitanul, care era el însuși esclavon [2] și-și bătea poate joc de salutul iliric și deplasat al fratelui meu, începu să rîdă și, întorcîndu-se către mine, spuse:

— În ceea ce vă privește, domnule, mă cinstesc pe mine rugîndu-vă să primiți însărcinarea de auditor general în regimentul meu. Sînteți un om al legii și situația dumneavoastră de consul... Dar, fiindcă veni vorba de postul pe care-l ocupați, am să vă cer o favoare. Mă aflu la Veneția, o țară liberă, firește, dar treaba cu care mă îndeletnicesc acum e tare gingașă și-ar putea supăra guvernul, din pricina cetățenilor dalmatini: sînt aici spioni care nu mă slăbesc din ochi, mă tem să n-am vreo neplăcere; dacă m-ați putea găzdui la dumneavoastră, n-aș fi poate la adăpost de urmăririle Republicii, dar aș avea timpul să le ocolesc.

— Domnule, îi spun, locuința mea nu-i prea comodă...

Frate-meu strigă, tăindu-mi vorba:

— Am să-i cedez domnului căpitan odaia mea.

Mă apăr, e zadarnic. Iată-l pe raguzan instalat la mine.

[1] Domnule, domnule, bună-ziua, domnule.

[2] Croat.

Societatea lui era destul de plăcută ; nu mă lăsam cîștigat anevoie, și-mi venea greu să-l bănuiesc. Nu voiam totuși să-mi reproșez nimic mai tîrziu. Pe măsură ce aflam numele celor ce împărtășeau tainele afacerii în chestiune, mă duceam să iau informații.

I-am văzut pe negustorii însărcinați cu livrarea uniformelor regimentului. Am vorbit cu ofițeri angajați de colonelul cu brevet. Omul ăsta primi într-o zi o poliță în valoare de șase mii de ducați pentru frații Pommer, bancheri germani ; polița n-a fost primită întrucît nu exista nici un aviz de plată, semnăturile însă erau perfect imitate. În sfîrșit, am crezut și am căzut în capcană.

Peste trei zile raguzanul intră la mine, neliniștit, amărît ; trebuia să plătească în ziua aceea șase mii de livre, nu putuse primi nici o păsuire ; avea să fie urmărit ; natura datoriei trebuia să-l trădeze ; era deznădăjduit, totul era pierdut. Vorbele lui m-au înduioșat ; frate-meu mă roagă, inima mă îndeamnă. Mă străduiesc să string banii. Sînt destul de norocos și-i găsesc, îi dau în aceeași zi oaspetelui meu și ticălosul fuge a doua zi.

Rămîn încurcat ; frate-meu îl caută ca să-l ucidă ; din fericire, se afla în afară de orice primejdie. Toți cei înșelați de raguzan se adunau la mine, dar eram siliți să ne-năbușim plîngerile pentru a evita indignarea guvernului și batjocura publicului.

Ce hotărîre să iau? Pungașul părăsise Veneția la 15 septembrie 1741. În ziua de 17 m-am îmbarcat, cu soția, pentru Bologna.

Capitolul XLV

Trist, visător, mîhnit, aveam să petrec o noapte proastă în barca-cursă pe care altă dată o găsisem foarte comodă și veselă.

Mai cu judecată decît mine, în loc să se plîngă de starea în care se afla, soția mea se străduia prin toate mijloacele să mă mîngîie. Îmbărbătat de pilda și sfaturile ei, încercam să-nlocuiesc părerile de rău pentru trecut prin nădejdea

unui viitor mai fericit. Am adormit și, la deșteptare, eram ca un naufragiat care se salvează înnot.

Ajuns la Ponte di Lago Scuro pe Pad, la o leghe de Ferrara, am luat diligența și am ajuns seara la Bologna. Cunoșteam bine orașul și eram foarte cunoscut acolo. Directorii teatrelor au venit să mă vadă ; mi-au cerut cîteva piese ; m-am lăsat greu, dar aveam nevoie de bani ; nu s-au codit să-mi ofere, iar eu nu m-am codit să-i primesc.

Le-am încredințat trei manuscrise, ca să le dea la copiat. Trebuia deci s-aștept ; am așteptat și nu mi-am irosit timpul.

La Veneția mi se ceruse, pentru un colegiu de iezuiți, o comedie fără roluri feminine și a cărei acțiune să fie instructivă pentru militari.

Falsul căpitan care mă-nșelase îmi veni în minte și-mi dădu subiectul. Mi-am intitulat piesa : *Impostorul* ; am pus în ea tot năduful pe care indignarea mi-l putea inspira ; l-am ponegrit strașnic pe fratele meu, nu m-am cruțat nici pe mine și mi-am înfățișat naivitatea cu tot caraghioslîcul pe care îl merita. Această mică lucrare mi-a făcut un bine nespus : mi-a șters din minte toate gîndurile negre întipărite de răutatea unui ticălos ; m-am socotit răzbunat.

Piesa era gata, directorii îmi înapoiaseră manuscrisele ; aveam să plec la Modena.

Se afla la Bologna un excelent actor pentru rolurile de Pantalone, care, trăind în belșug, prefera să se odihnească în anotimpurile calde și nu juca decît iarna.

Acest om, numit Ferramonti, nu mă părăsise în tot timpul cît stătusem la Bologna ; o trupă de comedieni, care se afla la Rimini, în slujba taberei spaniole, îl angajase ; era gata de plecare și veni să-și ia rămas bun.

— Plecați la Rimini i-am spus, iar eu merg la Modena.

— Ce-o să faceți la Modena ? spuse. Toată lumea e înspăimîntată. Ducele nu-i acolo.

— Cum ! Ducele nu-i acolo ?

— S-a vîrît într-un război păgubitor.

— Știu asta ; dar unde se află ?

— La Rimini, în tabăra spaniolă și-și va petrece iarna acolo.

Iată-mă tare mîhnit ; am dat greş, e vina mea ; prea am pierdut multă vreme.

— Veniţi, îmi spune Ferramonti, veniţi cu mine la Rimini, veţi afla acolo o trupă destul de bună. Am să vă prezint colegilor, vă cunosc, desigur, şi vă preţuiesc. Veniţi cu mine, veţi face ceva pentru noi şi vom face totul pentru dumneavoastră.

Propunerea nu-mi displăcea ; dar voiam să-i cer şi soţiei mele părerea. Era genoveză ; pornisem la drum ca să-şi revadă părinţii ; dar, sărmana copilă ! era întruchiparea bunătăţii şi a îngăduinţei. Găsea nimerit tot ce soţul îi propunea ; mulţumită de a mă vedea liniştit şi satisfăcut, mă îndemnă să fac ce doream şi peste trei zile am plecat cu bunul bătrîn veneţian.

Ajunşi în faţa zidurilor oraşului Rimini, am fost opriţi la primul avanpost şi conduşi la postul de pază.

Acolo, pe temeiul calităţii sale, comedianul a fost primit, iar soţia mea şi cu mine, trimişi la Curtea din Modena.

Cunoşteam în toate păturile societăţii mai multe persoane ataşate alteţei-sale serenissime : am fost bine primiţi ; am fost sărbătorit ; mi s-a găsit o locuinţă şi a doua zi am fost înfăţişat prinţului, care m-a primit cu multă bunăvoinţă, şi mă întrebă ce mă aducea la Rimini.

Nu mi-a fost greu să-i spun adevărul ; dar, cînd am rostit cuvintele bancă ducală şi rente întîrziate, alteţa-sa schimbă deodată vorba stăruind asupra teatrului, a pieselor, a succeselor mele şi audienţa luă sfîrşit după două minute.

Mi-am dat seama că dinspre partea asta n-aveam nimic de nădăjduit ; m-am întors atunci înspre cea a comedianţilor, unde am cîştigat mai mult.

Trebuia să iau masa cu directorul ; Ferramonti îi vorbise mult despre mine. Toată trupa era de faţă ; ingenua era o actriţă excelentă, dar tare vîrstnică ; a doua amoreză — frumoasă, dar lipsită de inteligenţă şi prost crescută. Colombina era o brună tînără şi cu lipici, gata să nască şi care, în treacăt fie spus, îmi deveni curînd cumătră : era subreta, ce-i al meu era pus de-o parte.

Toată lumea îmi cere piese ; fiecare ar fi vrut să fie personajul principal ; cui să dau întîietate ? Domnul conte de Grosberg mă scoate din încurcătură.

Acest viteaz ofițer, brigadier al Armatelor înaltului pontif în Regimentul guarzilor voloni, era unul dintre cei ce se interesau mai mult de teatru ; îl ocrotea în chip deosebit pe Arlechino ; mă rugă să scriu pentru acest personaj și am făcut-o cu atît mai multă plăcere, cu cît actorul era bun, iar protectorul mărinimos.

Arlechinul era domnul Bigottini, actor bun în rolurile cărora li se consacrase, dar surprinzător de iscusit pentru metamorfoze și transformări.

Domnul Grosberg își amintea de-o piesă jucată la vechiul *Foire de Paris* (Tîrg al Parisului), și care se numea *Arlechino împărat în lună*. Socotea că protejatul său și-ar putea vădi toată măestria în acest rol ; nu greșea. Am scris piesa după cum mi-a trăsnit, inspirîndu-mă din titlu, și a avut mult succes. Toată lumea era mulțumită, și eu la fel.

Carnavalul se sfîrși ; se închise teatrul. Domnul de Gages care, alături de generalissim, era generalul comandant, respecta cu asprime legile și impunea armatei o disciplină riguroasă · nici jocuri de noroc, nici baluri, nici femei îndoielnice.

Se trăia, la Rimini, ca într-o mănăstire.

Spaniolii le făceau curte doamnelor din partea locului, în felul castilian ; erau tare încîntate să-i vadă pe fiii lui Marte plecîndu-și genunchii în fața lor. Saloanele erau numeroase, fără larmă, iar spiritul curtenitor strălucea fără zarvă.

Mă bucuram ca și ceilalți de dulcea liniște răspîndită-n casele celor mai bune familii din oraș, completînd partida de cărți a doamnelor, cu nobila ținută a unui spaniol, văzîndu-mi cîteodată cu bucurie italiană cumătra și așteptam primăvara ca să plec la Genua. Dar cîte piedici ! cîte răsturnări ! cîte întîmplări !

Trupele germane cantonate în Bologna au făcut unele mișcări care i-au speriat pe spanioli. Nefiind hotărîți să-și aștepte vrăjmașul în poziție de atac, pe măsură ce primii înaintau spre Romagna, ultimii băteau în retragere și-și împărțeau tabăra între Pesari și Fano

Toţi spaniolii aflaţi la Cesena, la Cervia şi la Cesenatico au venit la Rimini, să se unească cu grosul armatei; astfel am fost nevoit să-mi împart locuinţa; şi asta nu-i tot, încă nu-i nimic.

Frate-meu, drăguţul meu de frate, a venit totodată de la Veneţia împreună cu doi ofiţeri veneţieni ca să-i propună domnului Gages înrolarea unui nou regiment, în care locul de judecător îmi era rezervat. Învăţasem să nu mă-ncred în proiecte; n-am vrut să-i ascult, dar trebuia totuşi să-i găzduiesc şi să-i hrănesc.

După trei zile armata ridică tabăra şi frate-meu, cu tovarăşii săi, au urmat-o. Am rămas la Rimini, mai încurcat ca niciodată.

Eram în slujba ducelui de Modena şi consul al Genovei la Veneţia, în acest război, cele două naţiuni erau de partea Burbonilor. Mi-era teamă ca austriecii să nu mă ia drept unul ce da de bănuit.

Mi-am împărtăşit temerile unor cunoscuţi din oraş. Toţi le găseau îndreptăţite şi mă sfătuiau să plec; dar cum să fac? Nu se aflau nici cai, nici trăsuri. Armata rechiziţionase totul.

Am găsit cîţiva negustori străini, care se aflau în aceeaşi situaţie. M-am înţeles cu ei; am luat drumul către mare, şi am închiriat o barcă pentru Pesaro.

Timpul era frumos, dar noaptea fusese furtună şi marea era încă agitată. Soţiile noastre sufereau mult, a mea vărsa sînge; ne-am oprit în rada portului Cattolica, la jumătatea drumului plănuit; ne-am urmat călătoria pe uscat, în căruţa unor ţărani. Ne-am lăsat lucrurile în paza unor slujitori ai noştri, cu care trebuia să ne întîlnim la Pesaro şi am ajuns acolo obosiţi, zdrobiţi, fără cunoştinţe, fără locuinţe şi ăsta era cel mai mic dintre necazurile ce ne erau sortite.

Capitolul XLVI

În oraşul Pesaro, care primise mai multă lume decît putea cuprinde, totul era învălmăşit. În hanuri, nici un loc, nici o cameră de închiriat

Contele de Grosberg era la Fano ; toţi ofiţerii pe care-i cunoşteam aveau locuinţele ocupate, şi persoanele ataşate ducelui de Modena nu-mi puteau oferi decît masa. Un valet modenez, care moştenise un pod, îmi cedă, pe bani, frumosul său apartament.

A doua zi mi-am lăsat soţia în păcătoasa locuinţă din pod şi m-am dus la gurile Fogliei să văd dacă-mi sosiseră catrafusele. Acolo i-am găsit pe toţi tovarăşii de călătorie, veniţi în acelaşi scop şi care-şi petrecuseră noaptea mult mai prost adăpostiţi decît mine. Nici o barcă de la Rimini, nici o veste despre lucrurile noastre.

Mă întorc în oraş. Contele de Grosberg se înapoiase ; i se face milă de mine şi mă găzduieşte la el ; iată-mă iar mulţumit ; dar, peste două ore, cad din nou într-o jale cumplită.

Îl întîlnesc pe unul dintre neguţătorii văzuţi pe malul mării ; îl văd trist, neliniştit.

— Ei bine, domnule, îi spun, nici o veste ?

— Vai ! îmi zice, totul e pierdut ; husarii austrieci au cucerit Cattolica ; barca, lucrurile, slugile noastre se află în mîinile lor. Corespondentul meu din Rimini mă înştiinţează de toate astea, iată-i scrisoarea.

— O, cerule ! ce vom face ? îl întreb.

— Habar n-am, răspunde, şi mă părăseşte fără veste.

Rămîn încremenit. Pierderea era de neînlocuit ; soţia mea şi cu mine aveam de toate : trei cufere, două pentru haine, cutii, cartoane... şi rămăsesem doar cu ce aveam pe noi.

Durerile mari se vindecă doar cu leacuri puternice ! Îmi fac planul pe loc ; îl socotesc bun şi mă duc să i-l împărtăşesc protectorului meu. Fusese înştiinţat despre căderea oraşului Cattolica şi era încredinţat că lucrurile mele sînt pierdute.

— Voi merge, i-am spus, să le cer ; nu sînt militar, nu mă aflu în slujba Spaniei ; am nevoie doar de o trăsură pentru mine şi soţia mea.

Domnul conte de Grosberg îmi admiră curajul ; şi, poate ca să scape de mine, îmi face pe dată rost de un paşaport de la comisarul german, care urma, în acest scop, trupele spaniole, şi porunceşte să mi se dea o diligenţă.

Poştalionul nu circula pe atunci; surugiii stăteau ascunşi; pînă la urmă, a fost găsit unul şi silit să mă ducă; şi-a petrecut noaptea închis în grajdurile domnului de Grosberg şi am plecat a doua zi dis-de-dimineaţă.

De cînd cu întîmplarea asta n-am vorbit de soţia mea ca să nu-mi plictisesc cititorul. E lesne de închipuit în ce stare putea fi o femeie ce-şi pierde dintr-o dată hainele, giuvaerurile, albiturile, dar cum era bună şi cu judecată, iat-o pornită la drum împreună cu mine.

Cît se poate de supus şi foarte dibaci, surugiul venise să ne caute fără să vădească semne dě nemulţumire. Şi am plecat după un mic dejun, foarte liniştiţi şi destul de voioşi

De la Pesaro pînă la Cattolica erau zece mile; făcusem trei, cînd soţia mea fu nevoită să coboare. Spun să oprească; coborîm, facem cîţiva paşi pînă la o colibă dărăpănată; ticălosul care ne conducea întoarce deodată caii şi pleacă în galop spre Pesaro, lăsîndu-ne în mijlocul drumului, fără bani şi fără nădejdea de a-i găsi pe-acolo.

Nu se vedea trecînd ţipenie de om. Nici un ţăran pe cîmp, nici un locuitor prin case; toată lumea se temea de apropierea celor două armate; soţia mea începe să plîngă, îmi ridic ochii spre cer şi deodată mă simt inspirat.

— Curaj, scumpa mea, îi spun, de-aici la Cattolica sînt şase mile; sîntem destul de tineri şi de voinici ca să le dovedim; nu trebuie să dăm îndărăt; să n-avem nimic a ne reproşa.

Ea se învoi cu cea mai mare bunăvoinţă şi ne-am urmat drumul pe jos.

După o oră de mers, am dat peste un pîrîu prea lat ca să-l putem sări şi prea adînc pentru ca soţia mea să poată trece prin vad; se vedea o mică punte de lemn pentru ajutorul drumeţilor, dar avea scîndurile rupte.

Nu-mi pierd cumpătul; pun un genunchi la pămînt, soţia îşi încolăceşte braţele de gîtul meu, mă ridic rîzînd, străbat apele cu o bucurie de nedescris şi-mi spun în sinea mea: *omnia bona mea necum porto*. Îmi port tot avutul cu mine.

Aveam picioarele ude. Răbdare! ne urmăm drumul; iată că după cîtva timp se iveşte un alt pîrîu, asemănător celui pe care-l trecusem; aceeaşi adîncime, şi puntea tot

rupă : nici o greutate, îl trecem în același chip și tot cu aceeași voioșie.

Dar, a fost cu totul altceva cînd, apropiindu-ne de Cattolica, am întîlnit un puhoi revărsat ale cărui unde se rostogoleau învolburate ; ne-am așezat la rădăcina unui copac, așteptînd de la Providență un mijloc de a trece fără primejdie.

Nu se vedeau trecînd pe-acolo nici trăsuri, nici cai, nici căruțe ; prin împrejurimi nu se afla nici un han ; eram obosiți, nu mîncasem nimic toată ziua și simțeam nevoia să bem ceva.

Mă ridic și-ncerc să mă orientez.

— Puhoiul ăsta, spun, trebuie să se verse neapărat în mare. Să mergem de-a lungul malului și o să-i găsim locul de vărsare.

Tot mergînd împinși de deznădejde și sprijiniți de nădejde, am descoperit niște pînze ce arătau apropierea mării ; am prins curaj și am iuțit pasul ; pe măsură ce-naintăm vedem că puhoiul descrește și am sărit în sus și-am strigat de bucurie cînd am descoperit o barcă.

Erau niște pescari care ne-au primit cu multă bunăvoință și ne-au trecut pe celălalt mal, mulțumindu-ne de mii de ori pentru bănuțul dat.

După această primă mîngîiere am mai avut una, nu mai puțin plăcută și tot atît de trebuincioasă. O ramură [1] prinsă de o casă țărănească ne vestește putința de a ne împrospăta puterile ; am găsit acolo lapte și ouă proaspete ; iată-ne mulțumiți.

Odihna, bruma de hrană luată, dîndu-ne destule puteri pentru a ne urma calea, ne îndeamnă să ne lăsăm îndrumați de un băiat de la han pînă la primul avanpost al husarilor austrieci.

Îi arăt sergentului pașaportul ; acesta deleagă doi soldați să ne escorteze și ajungem, luînd-o prin grîul culcat, printre vii și peste copaci prăbușiți, pînă la cartierul colonelului comandant.

Ofițerul ne primește mai întîi ca pe două persoane care călătoresc pe jos ; citind pașaportul pe care unul

[1] Semn distinctiv pentru hanurile italiene.

dintre cei doi soldați i-l dăduse, ne spuse să luăm loc; și, privindu-mă cu bunăvoință :

— Cum, sînteți domnul Goldoni ?

— Vai ! da, domnule.

— Autorul lui *Belisario?* autorul piesei *Curtezanul venețian?*

— Chiar el.

— Și această doamnă e doamna Goldoni ?

— E tot ce mi-a rămas.

— Mi s-a spus că mergeați pe jos.

— Nu-i decît prea adevărat, domnule.

I-am povestit festa josnică pe care surugiul din Pesaro mi-o jucase ; i-am schițat tabloul tristei noastre călătorii și am sfîrșit prin a-i vorbi de lucrurile noastre confiscate, încercînd să-l fac să înțeleagă că planurile, mijloacele și situația mea atîrnau de pierderea sau de găsirea lor.

— Mai domol, spuse comandantul ; de ce urmați armata ? Ce interes vă leagă de spanioli ?

Cum adevărul nu mi-a pricinuit niciodată necazuri, ci mi-a fost întotdeauna, dimpotrivă, sprijin și apărare, i-am făcut rezumatul întîmplărilor prin care trecusem ; i-am vorbit de Consulatul meu din Genua, de rentele de la Modena, de întrevederile avute pentru a fi despăgubit și i-am spus că pentru mine totul era pierdut dacă m-aș vedea lipsit de puțina avere rămasă.

— Liniștiți-vă, îmi spuse prietenește, n-o veți pierde.

Soția mea se ridică, plîngînd de bucurie ; vreau să-i arăt recunoștința mea, colonelul nu m-ascultă. Cheamă, poruncește să-mi fie adus slujitorul și toate lucrurile, însă cu o condiție, spune :

— Mergeți ori încotro doriți, nu vă opresc decît calea spre Pesaro.

— Nu, desigur, îi spun, amabilității dumneavoastră, obligațiile pe care...

Nu-mi lasă timp să spun totul, are treburi, mă îmbrățișează, sărută mîna soției mele și pleacă să se închidă în birou. Ordonanța lui ne însoțește la un han foarte curat. Îi oferă un țechin, nu-l primește, în chip tare nobil, și pleacă.

După o jumătate de oră sosește slujitorul meu, plîngînd că se vedea liber și pe noi mulțumiți. Cufferele ne fuseseră forțate, aveam cheile, un lăcătuș le drege în scurtă vreme.

A doua zi, dis-de-dimineață, am închiriat o căruță pentru bagaj. Pentru mine și soția am luat poștalionul și-am plecat la Rimini să ne regăsim bunii prieteni.

Capitolul XLVII

Ajunși la primul avanpost, întind pașaportul : sînt trimis cu escortă pînă la corpul de gardă din Rimini. Căpitanul era la masă ; e înștiințat că un bărbat și-o femeie au sosit cu poștalionul ; poruncește să fim duși la el ; cînd intru, prima persoană pe care o văd e domnul Borsari, prietenul și compatriotul meu, prim secretar al prințului Lobcowitz, feldmareșal și comandant al armatei imperiale.

Domnul Borsari știa că-mi petrecusem iarna la Rimini și că plecasem pe urma spaniolilor ; i-am povestit pricina întoarcerii mele, ciudățeniile călătoriei și în ce scop voiam să merg la Genua.

— Nu, spuse, atîta timp cît vom sta aici, nu veți merge la Genua.

— Ce am să fac aici ? întreb.

— Vă veți distra.

— E cea mai bună meserie din cîte cunosc, dar trebuie totuși să fac ceva.

— Vă vom da de lucru : se află aici un teatru bunicel.

— Care sînt actorii principali ?

— Doamna Casalini, foarte bună actriță, doamna Bonaldi...

— Subreta ?

— Da.

— E cumătra mea : cu atît mai bine, cu atît mai bine, îmi face plăcere s-o revăd.

În timp ce domnul Borsari și cu mine stăm de vorbă, soția întreținea, cam silnic, convorbirea cu domnii ofițeri germani, care nu-și plecau genunchii în fața doamnelor precum spaniolii; îmi făcu semn că s-a săturat de ei; ne-am luat ziua bună de la cei de față și Borsari plecă cu noi.

Slujitorul aștepta la ușă să mă anunțe că vechea mea locuință era ocupată. Borsari îmi făgădui c-o voi căpăta din nou, că-l va muta în altă parte pe ofițerul care o locuia, și pe care îl cunoștea: și pînă atunci, ne luă la el, oferindu-ne o încăpere alături de odaia sa, pe care am primit-o cu plăcere, ocupînd-o timp de trei zile. Prietenul meu mă înfățișă a doua zi șefului său. Prințul auzise vorbindu-se de mine, îmi spuse despre proiectul unei serbări și mă rugă s-o organizez.

Împărăteasa regină Maria Tereza își căsătorise de curînd sora, arhiducesa, cu prințul Charles de Lorena. Domnul mareșal Lobcowitz dorea ca și orașul Rimini să organizeze serbări publice în cinstea augustei căsătorii; îmi porunci o cantată, lăsînd pe seama mea și a lui Borsari alegerea compozitorului, a numărului și calității glasurilor. Ne dădea mînă liberă, cerîndu-ne numai ordine și promptitudine. Se afla la Rimini un maestru de muzică, un napolitan numit Ciccio Muggiore, care nu era de mîna-ntîi, dar mergea în timp de război. I-am încredințat sarcina; am chemat din Bologna doi cîntăreți și două cîntărețe; am scris versuri pe o muzică existentă a compozitorului și, după o lună, cantata a fost executată pe scena teatrului orășenesc, spre mulțumirea celui ce-o poruncise și încîntarea ofițerilor străini si a nobilimii din partea locului.

Compozitorul și cu mine am fost răsplătiți din plin de generalul german; dar napolitanul, care nu era prost, îmi vorbise dinainte de un mijloc de a ne mări cîștigurile, pe care-l mai încercase, poate.

Am dat la legat destul de onorabil un mare număr de exemplare ale cantatei noastre, tipărită. Ne-am dus într-o frumoasă caleașcă s-o oferim tuturor ofițerilor din statul-major al feluritelor regimente încartiruite în oraș și împrejurimi și am adus acasă o pungă binișor umplută

cu țechini venețieni, pistoli spanioli și cvadrupli portughezi, pe care i-am împărțit în liniște și cu modestie.

În vremea asta mi s-a scris din Genua că, fără a dori să-mi facă vreun neajuns, un negustor din Veneția cerea postul meu de consul, în cazul cînd n-aș vrea să-l păstrez, și se oferea să slujească fără plată, mulțumit c-un titlu care, avînd în vedere situația lui, îi putea fi mult mai folositor decît mie. Senatul genovez nu mă destituia, dar mă punea în situația de a mă retrage, sau de-a sluji gratuit. Am ales prima alternativă, am demisionat și nu m-am mai gîndit la asta.

De altfel, suferisem atîta, încît eram tare mulțumit să mă pot liniști cîtva timp; aveam bani și nici o treabă, eram fericit.

Rimini era de nerecunoscut pentru cei ce-l văzuseră în timpul ocupației spaniole; se găseau tot felul de distracții: baluri, concerte, jocuri publice, saloane strălucite, femei galante; te puteai distra, orice condiție socială și orice gusturi ai fi avut. Îmi iubeam nevasta, care mă însoțea pretutindeni împărtășindu-mi distracțiile.

Doar la cumătră nu mă urma. Nu mă-mpiedica să merg la ea, dar actrița nu era pe gustul ei și gusturile nu se discută.

Biata mea cumătră a fost nevoită să plece, în cele din urmă. Ofițerii germani voiau pentru carnaval o operă și comedianții au fost nevoiți să cedeze locul.

Contele Novati, milanez, locotenent-general al armatelor maiestăților-lor regale și imperiale își luase sarcina de-a organiza noul spectacol. Îmi făcu cinstea de a-mi propune conducerea. Am primit cu plăcere, fără să am apoi prilejul de-a mă căi, mărinimia acestui senior înlesnindu-mi foloase la care nu mă puteam aștepta.

Mergeam deci din bine-n mai bine; soarta părea să mi se fi schimbat. Într-adevăr, de la ultimul dezastru suferit la Cattolica și cel de la întoarcerea mea la Rimini, m-a mai încercat să mă nimicească cu lovituri cumplite.

Cu sfîrșitul carnavalului se închise și opera, iar distracțiile plăcute au fost înlocuite cu treburile politice și interesele războiului. Feldmareșalul austriac a rechemat la începutul postului mare toate trupele cantonate în Ro-

magna și m-am bucurat de priveliștea încîntătoare a trecerii în revistă a patruzeci de mii de oameni.

Era semnalul retragerii austriecilor. Mi-am luat rămas bun de la prietenul meu Borsari și, după patruzeci de zile, nu se mai afla picior de german în ținutul care se numește astăzi La Romagna și căruia i se zicea pe timpul împăraților romani, Exarhatul de Ravena.

Voiam să plec și eu ; călătoria la Genua devenise de prisos, eram liber și stăpîn pe voința mea : aveam bani destui, mi-am pus în aplicare un vechi plan.

Voiam să văd Toscana, s-o străbat și să locuiesc acolo cîtva timp ; aveam nevoie să mă familiarizez cu florentinii și sienezii, care sînt textele vii ale adevăratei limbi italiene. I-am împărtășit soției mele planul ; i-am atras atenția că această cale ne apropie de Genua ; păru mulțumită și ne-am hotărît să mergem la Florența.

Capitolul XLVIII

În 1742, noul drum de la Bologna la Florența încă nu fusese deschis. Acum îl poți străbate într-o singură zi, atunci trebuiau cel puțin două pentru a trece munții înalți ce închid ținutul Toscanei.

Neputînd deci evita drumul rău, l-am ales pe cel mai scurt ; mi-am încredințat boarfele unui conducător de catîri.

Împreună cu soția, am luat poștalionul pînă la Castrecarro, de acolo am trecut călare Alpii prin pasul San Benedetto și am ajuns în frumoasa țară căreia i se datorează renașterea literaturii.

N-am să stărui asupra frumuseții și plăcerilor orașului Florența. Toți scriitorii, toți călătorii îl laudă ; străzi frumoase, palate mărețe, grădini încîntătoare, locuri de plimbare minunate, multă lume aleasă, multă literatură, multe lucruri de văzut ; artele au mare trecere, talentele sînt la mare cinste, recoltele excelente, comerțul activ, orașul e străbătut de un rîu bogat, un foarte însemnat

port la mare în împrejurimi, bărbaţi frumoşi, femei frumoase, veselie, haz, străini de toate naţiile, distracţii de tot felul... E un oraş încîntător.

Am stat patru luni în acest oraş şi a fost o adevărată plăcere. Am făcut la Florenţa cunoştinţe foarte interesante : senatorul Rucellai reprezentant al Jurisdicţiei, doctorul Cocchi, medic metodic şi filozof plăcut ; abatele Gori, anticar luminat şi tare învăţat în limba etruscă şi abatele Lami [1], autor al unui jurnal literar, cea mai bună lucrare de acest fel apărută în Italia.

Plănuisem să-mi petrec vara la Florenţa şi toamna la Siena, dar dorinţa de-al vedea şi auzi pe cavalerul Perfetti [2] m-a îndemnat să plec în primele zile ale lunii august.

Perfetti era unul dintre poeţii care improvizează piese în versuri, şi pe care nu-i întîlneşti decît în Italia ; dar era atît de superior oricărui altul şi adăuga atîta iscusinţă şi eleganţă uşurinţii în versificare încît s-a făcut vrednic de a fi încununat la Roma în Capitoliu ; cinste care n-a fost acordată nimănui, de la Petrarca.

Acest om vestit era foarte bătrîn ; prin saloane era întîlnit rar, iar în public şi mai rar, mi s-a spus că avea să apară de Înălţare la *Academia degli Intronati* din Siena. Am plecat îndată împreună cu credincioasa mea tovarăşă ; am fost primiţi şi plasaţi la Academie, ca străini. Perfetti stătea pe un fel de catedră : unul dintre academicieni îi adresă cuvîntul ; şi, cum nu se putea îndepărta de subiectul solemnităţii zilei pentru care se adunase Academia, i-a propus ca temă bucuria îngerilor cînd s-au apropiat de trupul nepîngărit al Fecioarei.

Poetul a recitat timp de un sfert de oră strofe în maniera lui Pindar, neasemuit de frumoase şi de mişcătoare , era Petrarca, Milton, Rousseau [3] ; era însuşi Pindar. Am fost încîntat că-l auzisem : a doua zi m-am dus să-i fac

[1] *Giovanni Lami* (1697—1770), erudit şi publicist florentin. Goldoni se referă la publicaţia *Novelle letterarie (Noutăţi literare)* pe care a condus-o din 1740 pînă la moartea sa.

[2] *Bernardino Perfetti* (1681—1747), improvizator sienez, celebru în vremea aceea.

[3] E vorba de poetul francez Jean Baptiste Rousseau (1671—1741).

o vizită ; prin el, mi-am făcut o seamă de relații. Am găsit încîntătoare saloanele din Siena ; acolo nu există partidă de joc de cărți care să nu înceapă printr-o discuție literară ; fiecare își citește mica lucrare, sau pe a altuia, iar doamnele iau și ele parte, ca și bărbații ; cel puțin, așa era pe vremea mea ; nu știu dacă galanteria n-a dobîndit și acolo o întîietate exclusivă, așa cum s-a întîmplat în tot restul Italiei.

Dorind să străbat Toscana, am luat, plecînd de la Siena, drumul prin ținutul mlăștinos, numit Maremme, un șes larg și nefolositor, desțelenit în mare parte prin străduința marchizului Ginori din Florența și unde a înființat o manufactură de porțelanuri, și am urcat spre orașul Volterra, una dintre vechile republici ale Toscanei, clădită pe culmea unui munte foarte înalt și prăpăstios.

Acest ținut, pe care puțini călători îl străbat, e destul de interesant datorită așezării lui, rămășițelor unor monumente etrusce și ale religiei lor păgîne, ce dăinuie încă.

Tîrîndu-mă pe burtă, am intrat în catacombe ; le-am străbătut luminîndu-mi drumul cu torțe de ceară galbenă și mi-am recunoscut frica, pe cît era de mare. Cele două călăuze, care mergeau înaintea mea, se sfătuiau pe unde s-o apuce :

— Să n-o luăm pe-acolo, spunea unul, că bolta a căzut nu de mult.

— Hai atunci pe-aci, spunea celălalt.

— Dar dacă o să cadă și bolta astălaltă... le-am spus tremurînd.

— Ei ! nu se-ntîmplă asta chiar într-una.

Am ieșit în sfîrșit, mulțumesc lui Dumnezeu, și mi-am făgăduit să nu mai dau pe-acolo niciodată.

Ce-am văzut ? Nimic : eram victima curiozității ; dar am făcut ceea ce atîția alții făcuseră înaintea mea.

În schimb, ce am văzut cu mai multă plăcere și fără primejdii, au fost scoicile îngrămădite pe munții înalți, avînd cel puțin o jumătate de leghe de la nivelul mării Mediterane și pînă la creștet ; vedeam pentru întîia dată această mărturie de netăgăduit a marilor prefaceri ale

naturi, a căror pricină e nelămurită și-al căror mecanism n-a fost încă descoperit.

Am luat cu mine blocuri din acest conglomerat de scoici, am luat și bucăți destul de bine lucrate de alabastru de Volterra, străveziu, dar foarte moale.

La noile mele comori am adăugat mici tuburi făcute de insecte pentru a-și face în ele adăpost în vremea iernii, și care nu se găsesc decît în ținutul Peccioli pe care l-am străbătut, iar, la căderea nopții, eram la porțile Pisei, pentru a trage apoi la Hotelul Poștei.

Capitolul XLIX

Pisa e un oraș foarte atrăgător. Arno, care-l străbate, e mai navigabil aici decît la Florența, iar canalul de comunicație între rîu și portul Livorno aduce statului venituri însemnate.

Se află la Pisa o universitate, tot atît de veche și de căutată ca cele din Pavia, Padova sau Bologna.

Ordinul Cavalerilor sfîntului Ștefan, înființat în 1562 de către Cosimo de Medici, ține adunarea generală a canonicilor în acest oraș, la fiecare trei ani.

Băile din Pisa sînt foarte sănătoase, aerul din oraș și-mprejurimi trece drept cel mai bun din Italia, iar apa e tot atît de limpede, de ușoară ca cea din Nocera.

Trebuia să stau numai cîteva zile la Pisa și am rămas acolo trei ani. Mă așezasem aici fără să vreau; fără să-mi dau seama, îmi luasem unele sarcini; vîna mea comică nu era stinsă, dar era înăbușită. Supărată că dezertasem, Thalia îmi trimitea din cînd în cînd emisari pentru a mă readuce sub steagurile ei; m-am supus în cele din urmă dulcei violențe a unei plăcute ademeniri și am părăsit pentru a doua oară templul zeiței Themis pentru a mă reîntoarce în cel al lui Apollo.

Voi face tot ce pot spre a restrînge în puține cuvinte cei trei ani, care ar avea nevoie de un întreg volum.

În primele zile după sosirea mea la Pisa, mi-am trecut vremea văzînd unele curiozități ce meritau osteneala; catedrala, foarte bogată în marmuri și picturi, clopotnița ciudată, peste măsură de înclinată dacă o vezi din afară și care, dinăuntru, pare dreaptă; cimitirul împrejmuit cu un portic minunat și cuprinzînd un pămînt îmbibat cu săruri alcaline sau calcaroase, care prefac cadavrele în cenușă în douăzeci și patru de ore; dar, necunoscînd pe nimeni, începeam să mă plictisesc.

Plimbîndu-mă într-o zi pe lîngă castel, am văzut o poartă mare, carete staționînd și lume multă care intra; privesc înăuntru, văd o curte foarte largă, o grădină în fund și o mulțime de persoane șezînd sub un fel de umbrar.

Mă apropii mai mult; zăresc un bărbat în livrea, dar cu înfățișarea și purtarea unui om de seamă; îl întreb al cui e palatul și ce pricină aduna la un loc atîta lume.

Foarte politicos și destul de bine stilat, valetul se grăbi să-mi astîmpere curiozitatea.

— Adunarea pe care o vedeți acolo, e o colonie a *Arcadienilor* din Roma, numită *Colonia Alfea*, după numele unui fluviu tare vestit în Grecia, care uda vechiul oraș Pisa, din Aulida.

Întreb dacă aș putea lua și eu parte.

— Cu plăcere! răspunde portarul; mă însoțește chiar el pînă la intrarea grădinii; mă dă în grija unui valet al academiei, care mă conduce la un grup; ascult, aud și bune și rele, și le aplaud deopotrivă.

Toți mă priveau și păreau curioși să știe cine eram; mă cuprinse pofta de a-i mulțumi. Cel ce mă adusese aici se afla nu departe de scaunul meu. Îl chem și-l rog să se ducă să-l întrebe pe președintele adunării dacă unui străin îi este îngăduit să-și exprime în versuri mulțumirea pe care o simțise; președintele îmi vestește cererea cu voce tare și adunarea se învoiește.

Aveam în minte un sonet, pe care-l alcătuisem în tinerețe, cu un prilej asemănător; am schimbat în grabă cîteva cuvinte, ca să se potrivească; mi-am recitat cele paisprezece versuri cu tonul și inflexiunile ce înalță simțămintele și rima. Sonetul părea făcut pe loc: a fost cît

se poate de aplaudat ; nu știu dacă ședința trebuia să țină mai mult, dar toată lumea s-a ridicat și s-a adunat în jurul meu.

Iată că am făcut noi cunoștințe, iată că puteam să-mi fac multe prietenii ; a domnului Fabri mi-a fost cea mai folositoare și mai plăcută. Era cancelar al ocolului Ordinului sfîntului Ștefan, și prezida adunarea arcadienilor, cu titlul pastoral de *Păzitor*.

I-am văzut mai apoi pe toți păstorii Arcadiei, întîlniți la adunare ; prînzeam la unii, cinam la alții. Pisanii sînt foarte îndatoritori cu străinii și mi-au arătat multă prietenie și considerație ; mă înfățișasem drept avocat din Veneția ; le-am povestit unele din întîmplările prin care trecusem ; vedeau că n-am slujbă, dar c-aș putea avea una : mi-au propus să reiau roba, pe care-o părăsisem ; mi-au făgăduit clienți și cărți. Orice licențiat străin putea exercita la baroul din Pisa ; mi-am început cu îndrăzneală îndeletnicirea de avocat de drept civil și penal.

Pisanii s-au ținut de cuvînt întru totul și am avut plăcerea de a nu-i dezamăgi. Lucram zi și noapte ; nici nu puteam face față cîtor procese aveam ; găsisem taina de a-mi micșora povara, spre mulțumirea clienților ; le dovedeam că n-au dreptate să înceapă un proces, încercam să-i împac cu partea adversă ; îmi plăteau consultațiile și eram cu toții mulțumiți.

În timp ce treburile-mi mergeau cît se poate de bine și biroul meu înflorea, în ciuda confraților, Diavolul făcu să vină-n Pisa o trupă de comedianți. Nu m-am putut împiedica să-i văd ; am fost ispitit să le dau o piesă de-a mea ; trupa era prea slabă pentru o piesă de caracter ; le-am dat pe mînă o comedie cu improvizații, intitulată *O sută patru întîmplări într-o singură noapte* și cu acest prilej am trecut prin necazul povestit în capitolul XLI.

Dezamăgit de căderea piesei, mi-am propus să nu-i mai revăd pe actori, să nu mă mai gîndesc la teatru ; m-am reîntors cu și mai multă rîvnă la îndeletnicirea mea juridică și am cîștigat, în aceeași lună, trei procese. O pledoarie la Curtea criminală mi-a adus o nemăsurată cinste. Un tînăr de familie bună își furase vecinul ; se descoperise o ușă forțată și urma să fie osîndit la galere.

O familie respectabilă, un singur fiu, surori de măritat, nu trebuia oare salvat?

O dată reclamantul despăgubit, am pus să se schimbe broasca apartamentului de la primul etaj; ușa se putea deschide acum cu cheia de la cel de al doilea; tînărul încurcase etajul, deschisese din greșeală; banii erau la vedere și prilejul îi dăduse ghes.

Mi-am început apărarea cu al șaptelea verset al psalmului douăzeci și cinci: *Delicta juventutis meoe et ignorantias meas ne memineris, Domine.* Uită, Doamne, greșelile tinereții și ale neștiinței mele; mi-am sprijinit pledoaria pe autoritatea clasicilor, pe verdicte ale *Rotei Romane*[1] și ale Curții criminale din Florența, numită *il Magistrato degli Otto*, Tribunalul celor opt; m-am folosit de argumente și de căldură. Nu era un hoț hîrșit, care încerca să-și ascundă vina; era un zăpăcit ce-și mărturisea greșeala și nu cerea iertare decît pentru a apăra cinstea unui tată respectabil și a două domnișoare de neam, drăguțe și aflate în pragul măritișului.

Pînă la urmă, hoțomanul a fost osîndit la trei luni închisoare; familia a fost tare mulțumită de mine iar judecătorul m-a felicitat.

Iată-mă deci tot mai legat de o profesiune ce-mi aducea multă cinste și plăcere, ba și un cîștig mulțumitor. În toiul acestor treburi și îndeletniciri, o scrisoare din Veneția mă abate de la ele, înflăcărîndu-mă și răscolindu-mi toate gîndurile; era o scrisoare de la Sacchi.

Actorul se reîntorsese în Italia; mă știa la Pisa, îmi cerea o comedie și-mi trimitea chiar subiectul, lăsîndu-mi libertatea de a-l lucra după cum voiam.

Ce ispită! Sacchi era un actor minunat, comedia fusese patima mea; am simțit renăscînd în mine vechea dorință, aceeași pornire nestăpînită, același entuziasm. Subiectul propus era *Slugă la doi stăpîni;* îmi dădeam seama cît de mult mă favorizau subiectul piesei și actorul principal, care avea s-o joace; ardeam de dorința de-a mai face încă o încercare... Nu știam cum e mai bine... Procesele, clienții veneau cu duiumul... Dar sărmanul meu

[1] Tribunalul ecleziastic din Roma.

Sacchi... Dar *Sluga la doi stapîni*... Hai, numai de data asta... Ba nu... Ba da... În sfîrșit, scriu, răspund, făgăduiesc.

Ziua, lucram pentru barou, iar noaptea la comedie; termin piesa, o trimit la Veneția; nimeni nu știe nimic, doar soția mea cunoștea taina. A suferit și ea ca și mine: din păcate, îmi pierdeam nopțile.

Capitolul L

Cît timp am lucrat la piesă, n-am mai primit pe nimeni, de cum se înnopta, și nu m-am mai dus să-mi petrec serile la cafeneaua arcadienilor.

Cînd m-am ivit iar acolo pentru prima dată mi s-au adus învinuiri; mi-am cerut iertare, pretextînd treburile de birou. Domnii aceștia erau ei mulțumiți să mă vadă ocupat, dar nu voiau să dau uitării plăcuta distracție a poeziei.

Sosește domnul Fabri; e încîntat că mă vede; scoate din buzunar un pachet mare și-mi înmînează două hrisoave, aduse pentru mine: una era carta de membru al *Arcadiei* din Roma, pe numele de *Polisseno*; cealaltă, îmi dădea investitura cîmpiilor *fegeene*. Toți mă salutară atunci, într-un glas, sub numele de *Polisseno Fegeio*, îmbrățișîndu-mă ca păstor și confrate.

După cum vezi, iubite cititor, noi, arcadienii, sîntem bogați; avem pămînturi în Grecia; le stropim cu sudoarea noastră pentru a culege lauri; iar turcii seamănă pe ele grîne, plantează viță de vie și ne iau în derîdere titlurile și poeziile.

În ciuda îndeletnicirilor mele, nu încetam să scriu din cînd în cînd sonete, ode și alte poezii lirice pentru ședințele academiei noastre.

Dar zadarnic erau pisanii mulțumiți de mine, eu nu prea eram; îmi dau dreptate, n-am fost niciodată un bun poet; eram poate inventiv, teatrul meu o dovedește și talentul meu pe calea asta s-a-ndreptat.

Peste cîtva timp, Sacchi îmi dădu de știre că piesa mea avea succes. *Slugă la doi stăpîni* era aplaudată, cum

nu se poate mai căutată, și-mi trimise un dar la care nu m-așteptam ; însă îmi mai cerea o lucrare, lăsînd pe seama mea alegerea subiectului ; ultima mea piesă fiind urzită numai din elemente comice, dorea totuși ca temeiul celei noi să fie o poveste interesantă, putînd desfășura simțămintele și patetismul potrivite cu teatrul.

Cel care vorbea era un *om ;* îl cunoșteam bine ; doream tare să-l mulțumesc și purtarea lui mă îndatora și mai mult ; dar cabinetul... iată-mi mintea supusă la chinuri. Cu prilejul ultimei mele piese spusesem : *numai de data asta.* Trebuia să-i răspund în trei zile. În timpul acestor trei zile, umblînd, mîncînd, dormind, nu visam decît la Sacchi, nu mă gîndeam decît la el ; ca să fiu bun de altceva, trebuia să-mi descotorosesc neapărat capul de gîndul ăsta.

Am închipuit atunci piesa cunoscută, în Franța ca și în Italia, sub titlul de *Copilul lui Arlechino, pierdut și regăsit.* Flecușteţul a avut un succes de neînchipuit ; el m-a adus la Paris ; piesă fericită pentru mine, dar care nu va vedea lumina rampei în timpul vieții mele și nu va figura niciodată în Teatrul meu italian. Am scris-o într-o vreme cînd eram frămîntat. I-am hărăzit situații interesante, dar n-am avut timpul să le duc pînă la sfîrșit, cu precizia caracteristică lucrărilor bune. Erau, poate, niște diamante, dar se aflau prinse în aramă ; se vedea că un autor închipuise scenele, dar întregul părea opera unui școlar. Mărturisesc că deznodămîntul piesei ar putea trece drept o capodoperă, dacă lipsuri hotărîtoare n-ar fi stricat întreaga lucrare. Lipsa cea mai de seamă e faptul că-i neverosimilă ; este total neizbutită ; am judecat-o întotdeauna cu sînge rece, fără să mă las influențat de aplauze.

De îndată ce am sfîrșit piesa. am citit-o cu luare aminte. Am recunoscut toate frumusețile ce-o puteau face plăcută și toate imperfecțiunile, de care era plină ; am trimis-o totuși să-și încerce norocul.

Italia nu apucase decît să guste din primele încercări ale reformei plănuite de mine. Se mai aflau încă destui partizani ai vechii comedii și eram sigur că, fără a se-ndepărta prea mult de mersul obișnuit și grosolan. cea făcută de mine trebuia să placă. ba chiar să uimească

prin amestecul de comic și patetic, pe care-l mînuisem cu artă.

Am aflat mai tîrziu cît de strălucit i-a fost succesul și n-am fost uimit; dar ce surpriză cînd, ajungînd în Franța, am văzut-o urmărită cu atenție pe scena teatrului Comediei Italiene, aplaudată, ridicată-n slăvi! Trebuie spus că, intrînd în teatru, oamenii-și alcătuiesc dinainte tot felul de idei și păreri și că francezii aplaudau, în sala italienilor, ceea ce ar fi osîndit pe scena teatrului lor.

După ce i l-am trimis pe *Fiul lui Arlechino* domnului Sacchi, care urma să joace rolul tatălui, m-am întors la îndeletnicirile mele zilnice. Aveam de lichidat mai multe procese; am început cu cel ce-mi părea mai interesant.

Clientul pe care urma să-l apăr nu era decît un țăran. dar țăranii toscani sînt foarte înlesniți, fac mereu procese și plătesc destul de bine. Aproape toți, ei, copiii și nepoții lor, au moșteniri în pămînturi arendate pe termen îndelungat. La începutul contractului plătesc o sumă stabilită, apoi o arendă anuală; privesc bunurile ca fiind ale lor, le îndrăgesc, se-ngrijesc să le îmbunătățească și, la sfîrșitul contractului, au parte de ele proprietarii.

Împricinatul meu avea de-a face cu starețul unei mănăstiri, care voia să desfacă înțelegerea deoarece călugării n-au dreptul să ia hotărîri și din pămînturile lor se putea trage mai mult folos; am dat de firul uneltirii. Sub ocrotirea cucernicului părinte, o văduvă tînără voia să-l despoaie pe țăran.

Am făcut atunci un memoriu de interes obștesc, dovedind însemnătatea păstrării învoielilor pe termen îndelungat; am cîștigat procesul și pledoaria mi-a adus multă cinste.

După cîteva zile am fost nevoit să merg la Florența pentru a cere un ordin al guvernămîntului, hotărînd ca o anume domnișoară să fie închisă într-o mănăstire, pe timpul anchetei.

Era o tînără majoră, moștenitoarea unei mari averi, care semnase un contract de căsătorie cu un gentilom florentin, ofițer în trupele toscane; dar voia să se mărite cu un tînăr care-i plăcea mai mult.

În timp ce clientul meu și cu mine ne aflam în capitală, fata majoră se înțelese cu noul pețitor să ne zădăr-

nicească demersurile. Procesul avea să-și schimbe înfățișarea și putea deveni serios. Ni s-au făcut unele propuneri, domnișoara era bogată și treaba a fost aranjată prin bună înțelegere.

Reîntors la Florența, un alt proces mă îndemnă să plec la Lucca. Eram încîntat să văd această republică, nici întinsă, nici puternică, dar bogată, plăcută și foarte înțelept cîrmuită.

Mi-am luat cu mine soția și-am petrecut acolo șase zile, cum nu se poate mai plăcute. Era la-nceputul lunii mai. Ziua Sfintei Cruci e cea mai de seamă sărbătoare a orașului ; se află în catedrală o icoană a Mîntuitorului, numită *il Volto Santo*, Chipul Sfînt, și-n ziua pomenită e arătată cu cel mai strălucit fast și cu un ansamblu muzical avînd atîtea voci și instrumente cîte n-am văzut nici la Roma, nici la Veneția.

Un credincios lucchez a instituit un fond, poruncind ca în ziua aceea să fie primiți în catedrală toți muzicanții ce se vor înfățișa, și să li se plătească, nu după talent, ci potrivit cu drumul ce-l vor fi străbătut ; iar răsplata e stabilită la atîta pe leghe sau pe milă.

Concertul avea să fie mai mult zgomotos decît plăcut, dar opera ce se dădea în același timp la Lucca era dintre cele mai bine alese și mai cu pricepere alcătuite. Încîntătoarea Gabrielli făcea farmecul spectacolului. Era bine dispusă : vestitul Guadagni, amorezul ei pe scenă și în viață, supusese puterii dragostei capriciile *virtuozei*. O punea să cînte în fiecare zi și, obișnuit s-o vadă plăpîndă, răsfățată și plictisită, publicul se bucura din plin de frumoasa ei voce și de talentul ei ales.

Treburile fiindu-mi rostuite și curiozitatea împăcată, am părăsit cu părere de rău orașul vrednic de respect care, sub protecția *pro tempore* [1] a împăratului, se bucură de o libertate tihnită, respectînd totuși îndeaproape legile.

Eram tare mulțumit să văd și să-i arăt soției mele o altă parte foarte interesantă a Toscanei ; am străbătut ținuturile Pescia, Pistoia și Prato.

---

[1] Pentru eternitate (lat.)

Nu se află coaste mai bine expuse, pămînturi mai bine lucrate, cîmpii mai plăcute la vedere, mai desfătătoare. Dacă Italia e grădina Europei, Toscana este grădina Italiei.

Capitolul LI

Cîteva zile după întoarcerea mea la Pisa, fratele mai mare al soției mele a sosit de la Genova ; venea din partea părinților săi să-mi ceară îndeplinirea făgăduielii de-a merge să-i văd.

Lipsisem de două ori pentru treburi, nu-mi puteam îngădui o a treia lipsă, doar pentru plăcerea mea. Soția nu-mi spunea nimic, dar știam cît de dornică era să-și revadă familia și prevedeam cît de supărat avea să fie cumnatul meu dacă ar fi fost nevoit să se întoarcă singur acasă. Am rînduit lucrurile spre mulțumirea tuturor : soția mea a plecat la Genova cu fratele ei, iar eu am rămas singur și liniștit să mă ocup de treburile biroului.

Aveam procese la toate tribunalele orașului, aveam clienți de toate soiurile, nobili de prim rang, burghezi din cei mai bogați, negustători din cei mai cunoscuți, preoți, călugări, mari fermieri, pînă și un confrate care, fiind amestecat într-o crimă, m-a ales ca apărător.

Tot orașul era, deci, de partea mea ; cel puțin așa ar fi crezut toată lumea și așa credeam și eu ; dar n-am întîrziat să-mi dau seama că mă-nșelasem ; prietenia și stima îmi dăduseră cetățenia în inimile localnicilor, dar, cînd se adunau în grupuri, eram pentru ei tot un străin.

În vremea aceea muri un bătrîn avocat pisan, care, după datina din partea locului, era apărător din oficiu al mai multor comunități religioase, al cîtorva bresle de arte și meserii și al mai multor familii din oraș, ceea ce-i aducea în vin, grîu, ulei și-n bani venituri foarte mulțumitoare, scutindu-l totodată de toată cheltuiala casei.

La moartea sa, am cerut toate aceste locuri vacante, pentru a primi măcar cîteva ; pisanii le-au primit pe toate și venețianul a fost exclus.

Mi se spunea, drept consolare, că sînt numai de doi ani și jumătate la Pisa, că de cel puțin patru ani făceau potrivnicii mei demersuri pentru a fi urmașii bătrînului care murise, că existau unele înțelegeri și făgăduieli, dar că, atunci cînd se va mai ivi un prilej, voi fi mulțumit.

Toate astea puteau fi adevărate, dar, din douăzeci de locuri, nici unul pentru mine ! Întîmplarea mă mîhni și-mi strică într-atît buna dispoziție, încît nu-mi mai priveam meseria decît ca pe un accident întîmplător și vremelnic.

Într-o zi, pe cînd eram adîncit în cugetările mele, sînt vestit că un străin vrea să-mi vorbească. Văd un bărbat de aproape șase picioare, pe cît de înalt, pe atît de voinic, străbătînd sala cu un baston în mînă și cu o pălărie rotundă, de modă englezească.

Intră cu pași măsurați în birou : mă ridic, face gesturi grăitoare pentru a-mi spune să nu mă deranjez, înaintează, îl poftesc să șadă ; iată-ne convorbirea :

— Domnule, spune, nu am cinstea de-a fi cunoscut de dumneavoastră, dar îi cunoașteți desigur pe tatăl și pe unchiul meu din Veneția ; sînt prea umila dumneavoastră slugă Darbes.

— Cum, domnul Darbes ? Fiul directorului poștei din Friuli, copilul socotit pierdut, căutat pretutindeni și atît de regretat ?

— Da, domnule, fiul rătăcitor, care încă n-a îngenuncheat la picioarele tatălui său.

— De ce pregetați să-i dăruiți această mîngîiere ?

— Familia, părinții, patria nu mă vor revedea decît încununat cu lauri.

— Cu ce vă îndeletniciți, domnule ?

Se ridică, se bate cu palma peste pîntec și spune c-un glas în care mîndria e amestecată cu gluma :

— Domnule, sînt actor.

— Toate talentele, spun, sînt vrednice de stimă, dacă cel ce le are știe să și le pună-n valoare.

— Sînt Pantalone al trupei ce se află acum la Livorno, îmi răspunde ; nu sînt cel din urmă dintre colegii mei și publicul nu pregetă să se îmbulzească la piesele în care joc. Medebac, directorul nostru, a făcut o sută de leghe pentru a mă scoate din pămînt, din iarbă verde ; nu-mi fac de ocară nici părinții, nici patria, nici meseria și, fără

să mă laud, domnule (plesnindu-se din nou cu palma peste pîntec), Garelli a murit, Darbes l-a înlocuit.

Vreau să-l felicit ; ia o ţinută caraghioasă, care mă face să rîd şi mă-mpiedică să urmez.

— Nu din falsă mîndrie v-am înşirat cinstea de care mă bucur ; dar sînt actor, mă înfăţişez unui autor, am nevoie de el...

— Aveţi nevoie de mine ?

— Da, domnule, am venit să vă cer o comedie : le-am făgăduit tovarăşilor mei o comedie de Goldoni, vreau să-mi ţin cuvîntul.

— Vreţi ? spun eu, rîzînd.

— Da, domnule, vă cunosc din auzite ; sînteţi pe cît de cinstit pe atît de iscusit, nu mă veţi refuza.

— Am treabă, nu mi-e cu putinţă.

— Vă respect îndeletnicirile : veţi face piesa cum şi cînd veţi voi.

Tot vorbind, pune mîna pe tabachera mea, ia o priză de tabac, strecoară în tabacheră cîţiva ducaţi de aur, o închide la loc, o aruncă pe masă cu unul dintre gesturile care par să ascundă ceea ce eşti foarte încîntat să laşi să se vadă ; deschid cutia, nu vreau să mă potrivesc la gluma lui.

— Vă rog, vă rog, nu vă supăraţi, e o arvună pentru hîrtie

Vreau să-i înapoiez banii ; începe să facă gesturi, reverenţe, se ridică, se dă îndărăt, ajunge la uşă şi pleacă

Ce puteam face într-o asemenea împrejurare ? Cred c-am ales calea cea mai bună : i-am scris lui Darbes că se putea bizui pe piesa cerută şi l-am rugat să-mi spună dacă dorea ca Pantalone să fie cu mască sau fără.

Darbes nu întîrzie să-mi răspundă : în scrisoare nu putea face gesturi şi strîmbături, dar se aflau în ea unele ciudăţenii.

Voi avea deci, spunea, *o comedie de Goldoni ? Va fi lancea şi scutul cu care voi înfrunta toate teatrele din lume... Cît sînt de fericit ! Am pus cu directorul meu rămăşag pe o sută de ducaţi că voi avea o piesă de Goldoni ; dacă cîştig prinsoarea, directorul plăteşte şi piesa-i a mea... Sînt tînăr, încă nu sînt cunoscut, dar voi merge la Veneţia să-i înfrunt pe Pantalonii Rubini la San Lucca*

și Corrini la San Samuel ; voi merge la Bologna să-l atac pe Ferramonto, la Milano pe Pasini, la Toscana pe Bellotti, zis Tiziani și pînă și pe Gollinetti. în bîrlogul lui și pe Garelli, în mormînt.

Sfîrșea prin a spune că dorea ca rolul să fie al unui tînăr fără mască și-mi dădea drept model o veche comedie *dell'arte* numită *Pantalone Paroncin.*

Fie în traducere literală, fie după înțeles, cuvîntul Paroncin se potrivește întocmai cu vorba franceză *petit-maître*, coconaș, căci *paron* e totuna, în dialectul venețian, cu *padrone* în cel toscan și *maître* în limba franceză : iar *paroncin* e diminutivul lui *paron* și al lui *padrone*. după cum *petit-maître* e diminutivul lui *maître.*

Pe vremea mea *paroncini* venețieni jucau la Veneția rolul unor *petits maîtres* de la Paris, dar totul se schimbă. Au pierit în Franța și poate și în Italia.

Am scris deci piesa pentru Darbes și am intitulat-o *Tonino Bella Grazia*, ceea ce s-ar putea traduce prin *Tonino cel curtenitor.* Am dat-o gata în trei săptămîni ; și am dus-o chiar eu la Livorno, oraș pe care-l cunoșteam bine, aflat doar la patru leghe de Pisa, și unde aveam prieteni, clienți și corespondenți. Darbes, pe care-l înștiințasem de sosirea mea, a venit să mă vadă la hanul unde trăsesem ; i-am citit piesa, a părut foarte mulțumit și, cu multe politețuri, reverențe și cuvinte întretăiate, mi-a înmînat curtenitor rămășagul cîștigat, iar, ca să se ferească de mulțumirile mele, a șters-o zicînd că se duce la director, să-i arate piesa.

Voi vorbi de lucrarea asta cu prilejul premierei de la Veneția, căci am acum să-mi întrețin cititorul cu ceva mai interesant.

Capitolul LII

După convorbirea avută cu Darbes, m-am uitat la ceas : era ora două. Fiind prea tîrziu pentru a mai lua masa la vreun prieten, am trimis să mi se comande dejunul la bucătăria hanului.

În timp ce se punea masa, se vestește domnul Medebac. Intră, mă copleșește cu amabilități și mă roagă să iau dejunul la el. Supa fusese adusă la masă, îi mulțumesc. Darbes, care se reîntorsese cu directorul, îmi ia pălăria și bastonul și mi le întinde. Medebac stăruie și el ; Darbes mă prinde de brațul stîng, celălalt de brațul drept, amîndoi mă țin strîns și mă trag după ei : iată-mă plecat.

Cînd intrăm în casa directorului, doamna Medebac ne întîmpină în pragul anticamerei. Vrednică de stimă atît pentru purtarea cît și pentru talentul ei, actrița era tînără, frumoasă și bine făcută ; am avut parte de cea mai aleasă și mai binevoitoare primire. Ne-am așezat la masă, era un dejun în familie, dar bine întocmit și înfățișat cum se cuvine.

În ziua aceea se afișase o comedie *dell'arte ;* dar au făcut un gest curtenitor schimbînd afișele, vestind *Griselda* și adăugînd pe afiș : „Tragedie de domnul Goldoni". Cu toate că piesa nu era întru totul a mea, eram măgulit și m-am dus s-o văd, din loja ce-mi fusese rezervată.

Am fost cît se poate de mulțumit de doamna Medebac, care juca rolul Griseldei. Gingășia ei firească, vocea impresionantă, inteligența, jocul, o făceau să-mi pară interesantă, o actriță vrednică de stimă mai presus de toate cele pe care le cunoșteam.

Dar am fost mai încîntat a doua zi, căci se dădea *La Donna di garbo (Femeia cumsecade)* comedia mea preferată de pînă atunci.

Scrisesem piesa la Veneția, pentru doamna Baccherini ; urma s-o văd la Genova, cu prilejul debutului ei ; dar actrița a murit înainte de a o juca și călătoria mea la Genova n-a mai avut loc. Asistam deci pentru prima dată la reprezentația piesei la *Donna di garbo.* Ce plăcere, s-o văd atît de bine jucată !

. . . .

Mulțumit de interpretarea comediei, i-am felicitat pe doamna Medebac și pe soțul ei. Acesta, care-mi cunoștea lucrările și căruia-i împărtășisem neplăcerile prin care trecusem de curînd la Pisa, mi-a ținut după cîteva zile un logos foarte serios și — pentru mine — foarte interesant ; trebuie să-l împărtășesc și cititorilor mei, deoarece în urma

acestei convorbiri cu Medebac mi-am părăsit cariera îmbrățișată vreme de trei ani, luînd-o iar pe drumul pe care-l părăsisem.

— Dacă sînteți hotărît să părăsiți Toscana, îmi spuse Medebac într-o zi, dacă aveți de gînd să vă înapoiați în sînul concetățenilor, al părinților și prietenilor dumneavoastră, am să vă supun un plan care vă va dovedi măcar cît preț pun pe persoana și talentul dumneavoastră. La Veneția, urmă el, se află două săli de teatru ; dacă vreți să-mi faceți cinstea de a lucra pentru mine, mă leg să închiriez pe timp de cinci-șase ani o a treia sală.

Propunerea mă ispitea, nu era nevoie de strădanii prea mari pentru a mă face să-nclin de partea comediei. I-am mulțumit directorului pentru încrederea arătată ; am primit propunerea, am stabilit clauzele și am încheiat contractul pe loc.

N-am semnat chiar atunci, pentru că voiam să-i împărtășesc știrea și soției mele, care nu se întorsese încă. Știam cît e de supusă, dar îi datoram una ca asta, din respect și prietenie ; sosește, se-nvoiește, îmi trimit semnătura la Livorno.

Iată-mi deci muza și pana în slujba unui particular. Un autor francez va găsi poate ciudat un asemenea angajament. Un scriitor, se va spune, trebuie să fie independent, să disprețuiască servitudinea și tot ce-l stînjenește. Dacă autorul e înstărit, așa cum era Voltaire, sau cinic, precum Rousseau, n-am ce-i spune, dar, dacă e unul dintre cei ce nu se pot lipsi de partea lor din încasările reprezentației și de veniturile tiparului, îl rog să-mi facă hatîrul de a binevoi să-mi asculte îndreptățirea.

În Italia, cel mai ridicat preț al unui bilet de intrare la teatru nu depășește valoarea unui paul roman, adică zece cenți francezi.

E adevărat că toți cei ce ocupă o lojă plătesc, la intrare, aceeași sumă ; dar lojele-s ale proprietarului sălii și încasările nu pot însemna cine știe ce, așa încît partea autorului n-ar plăti nici osteneala de-a alerga după ea.

Cei înzestrați au, în Franța, și alte mijloace de trai ; gratificațiile date de Curte, pensiile, binefacerile regelui. Nimic din toate astea nu se află în Italia și iată pricina

pentru care o parte a lumii, poate cea mai înzestrată, geme în amorțire și lene.

Uneori sînt ispitit să mă privesc ca pe o ciudățenie. M-am lăsat fără chibzuială pradă geniului teatral, care m-a tîrît cu el ; de trei sau patru ori am pierdut cele mai fericite prilejuri de a avea o situație mai bună și am căzut din nou în aceleași mreje : dar nu sînt supărat ; aș fi găsit în orice altă îndeletnicire mai multă îndestulare, poate, dar mai puțină mulțumire.

Eram tare încîntat de starea mea și de învoielile cu Medebac ; piesele-mi erau primite înainte de lectură ; erau plătite fără să li se mai aștepte soarta. O singură reprezentație făcea cît cincizeci ; dacă lucram cu mai multă luare-aminte și cu mai mult zel, pentru ca piesele să aibă succes, mă îmboldea cinstea iar gloria mă răsplătea.

Am făcut contractul cu Medebac în septembrie 1746 și trebuia să-l întîlnesc la Mantua, în luna aprilie a anului următor. Aveam deci la îndemînă șase luni pentru a-mi pune la cale treburile la Pisa, pentru a duce la capăt procesele începute, pentru a le trece altora pe cele de care nu mă mai puteam ține, pentru a mă despărți de judecătorii și de clienții mei și pentru a-mi lua poeticul bun rămas de la Academia arcadienilor.

Mi-am îndeplinit toate îndatoririle și am plecat după Paște.

Capitolul LIII

Înainte de a părăsi Toscana mă bucuram să-i revăd încă o dată capitala, Florența.

Făcîndu-mi vizitele de bun rămas pe la cunoscuți, mi s-a propus să merg la Academia *apaticilor*. Nu-mi era necunoscută, dar era vorba s-o văd în ziua aceea pe *Sibillone*, prilej pentru un fel de divertisment literar care se dă acolo din cînd în cînd și pe care nu-l văzusem încă.

Această *Sibillone*, sau mare Sibilă, nu-i decît o copilă între zece și doisprezece ani, așezată la o catedră, în mij-

locul sălii unde are loc adunarea. Cineva, ales la-ntîmplare din mulțimea celor de față, îi pune tinerei Sibile o întrebare. Copila trebuie să rostească, pe loc, un cuvînt : e oracolul Profetei, răspunsul la întrebarea pusă.

Răspunsurile, oracolele date de școlăriță, fără timp de gîndire, nu au de obicei nici o noimă ; dar alături de tribună se află un academician care, ridicîndu-se de pe scaun, arată că Sibila a răspuns foarte bine și se oferă să tălmăcească îndată oracolul.

Pentru a-i face cunoscut cititorului pînă unde pot merge închipuirea și îndrăzneala unei minți italiene, am să dau seamă de întrebarea, de răspunsul și de interpretarea la care am fost martor.

Cel care întreba, un străin ca și mine, roagă Sibila să binevoiască a-i spune : „De ce plîng femeile mai des și mai ușor decît bărbații". Drept orice răspuns, Sibila rostește cuvîntul *pai*, iar, adresîndu-se autorului întrebării, interpretul susține că oracolul nu putea fi mai precis, și nici mai mulțumitor.

Savantul academician, un abate de aproape patruzeci de ani, mare și gras, a vorbit timp de trei sferturi de ceas cu o voce sonoră și plăcută. Făcînd analiza plantelor ușoare, dovedi că paiul le depășește pe celelalte în fragilitate ; de la pai, a trecut la femeie ; cu tot atîta iuțeală cîtă limpezime a întocmit un fel de eseu anatomic al trupului omenesc. A cercetat amănunțit izvorul lacrimilor la ambele sexe. A arătat gingășia fibrelor la unul, rezistența la celălalt. Sfîrși prin a măguli doamnele de față, dăruind slăbiciunii privilegiile sensibilității și păzindu-se să vorbească despre lacrimile „la comandă".

Mărturisesc că omul ăsta m-a uimit. Nu poate fi folosită mai multă știință, mai multă erudiție, mai multă precizie, într-un domeniu ce nu părea potrivit pentru așa ceva. Toate astea sînt, dacă vreți, niște tururi de forță, ceva de soiul *Capodoperei unui necunoscut*[1], dar nu e mai puțin adevărat că asemenea talente rare sînt vrednice de stimă și că nu le lipsește decît puțină încurajare pentru a ajunge

[1] Este vorba de un ciudat poem al vremii, în versuri franțuzești, atribuit lui *Saint-Hyacinthe* (1684—1746) și tipărit prin 1714, în care se ridiculizează erudiția umflată și goală.

la nivelul atîtor altora și pentru ca numele să le fie trecute posterității.

Reîntorcîndu-mă acasă, am găsit în aceeași zi frahtul pe care-l așteptam de la Pisa : cuferele-mi ajunseseră la vama din Florența ; m-am dus a doua zi să le expediez la Bologna și n-am întîrziat să le urmez.

De la poarta orașului, pe care am părăsit-o cu părere de rău, și pînă la Cafaggiolo, conacul marelui-duce, la paisprezece mile de capitală, m-am tot bucurat de plăcuta priveliște și de ogoarele îngrijite ale ținutului toscan ; dar, cum am început să urc Apeninii, am văzut o uimitoare schimbare a solului, a atmosferei, a întregii naturi. Cu ciuda comparației defavorabile, am trecut cei trei munți înalți : Giogo, Uccellatoio și Raticosa, dorind ca florentinii și bolognezii să găsească mijloacele de-a netezi acest drum rîpos, care făcea obositoare și plicticoasă legătura dintre cele două atît de frumoase ținuturi. Dorințele mi-au fost împlinite, după cîtva timp.

Ajunși la Bologna, soția mea și cu mine aveam nevoie de odihnă ; n-am vizitat pe nimeni. După douăzeci și patru de ore ne-am reluat drumul, ajungînd la Mantua la sfîrșitul lunii aprilie.

Medebac, care m-aștepta cu nerăbdare și m-a primit cu bucurie, îmi pregătise locuința la doamna Balletti... Era o fostă actriță care, sub numele de *Fravoletta,* excelase în rolurile de subretă, și acum, la pensie, se bucura de-o foarte plăcută îndestulare și, la vîrsta de optzeci și cinci de ani, mai păstra încă urmele frumuseții și o minte destul de ageră și de pătrunzătoare.

Era soacra domnișoarei Silvia, care a fost punctul de atracție al Comediei Italiene la Paris și bunica domnului Balletti, pe care l-am văzut strălucind ca dansator la Veneția și care a știut să se evidențieze, în Franța, ca actor.

Am stat o lună de zile la Mantua, foarte nelalargul meu și aproape mereu la pat ; aerul acestui ținut mlăștinos nu-mi pria.

I-am dat directorului două noi comedii, scrise pentru el. A părut destul de mulțumit și nu s-a împotrivit să mă duc să-l aștept la Modena, unde avea să-și petreacă vara. Am făcut bine c-am plecat, deoarece la al doilea popas al

poștei m-am simțit ușurat și am ajuns la Modena sănătos de-a binelea.

Războiul se sfîrșise; infantele Don Filippo stăpînea ducatele de Parma, Piancenza și Guastalla; ducele de Modena se întorsese acasă; Banca Ducală propunea rentierilor noi tranzacții și eram cît se poate de mulțumit că sînt în stare să-mi văd nemijlocit de propriile mele interese.

Medebac și trupa au sosit la Modena la sfîrșitul lunii iulie; i-am dat directorului o a treia piesă; dar am păstrat pentru Veneția premiera noutăților.

Acolo pusesem temeliile unui teatru italian, acolo trebuia să lucrez la construirea noului edificiu. N-aveam de combătut rivali, dar aveam de înfrînt unele prejudecăți.

Dacă cititorul a avut bunătatea de a mă urmări pînă aici, cele ce am a-i supune mai departe îl vor hotărî, poate, să urmeze a-mi dărui bunăvoință și atenție.

Stilul meu va fi tot același, lipsit de eleganță și de pretenție, dar înflăcărat de zelul artei mele și dictat de adevăr.

Partea a doua

Capitolul I

După cinci ani petrecuţi pe alte meleaguri, eram fericit să mă întorc în patria mea, pe care o iubeam şi care mi se părea mai frumoasă, ori de cîte ori o revedeam.

Cînd am plecat pentru ultima dată din Veneţia, mama închiriase pentru ea şi sora ei un apartament în curtea bisericii San Giorgio, aproape de San Marco. Cartierul era frumos, casa destul de bună şi aveam să stau împreună cu iubita mea mamă, care mă alinta întotdeauna şi nu se plîngea niciodată de mine.

M-a întrebat ce face fratele meu şi i-am răspuns cu aceeaşi întrebare ; nici unul dintre noi nu ştiam ce mai e cu el. Mama îl credea mort şi plîngea ; îl cunoşteam ceva mai bine, eram sigur că, într-o bună zi va veni din nou pe capul meu ; şi nu m-am înşelat !

Medebac închiriase teatrul Sant'Angelo, care, nefiind prea mare, îi obosea mai puţin pe actori şi putea cuprinde destulă lume ca să aducă reţete mulţumitoare.

Nu-mi amintesc ce piesă s-a dat la deschidere. Ştiu însă că, avînd de luptat împotriva unor rivali foarte iscusiţi şi obişnuiţi cu capitala, trupa nouvenită şi-a găsit cu greu protectori şi partizani.

După cîtva timp, teatrul nostru a început să se bucure de oarecare trecere, datorită *Griseldei*. Această interesantă tragedie, înfrumuseţată şi mai mult prin jocul actriţei, a stîrnit o mare vîlvă în sprijinul doamnei Medebac, iar re-

prezentaţia piesei *la Donna di garbo* i-a stabilit definitiv faima, peste cîteva zile.

Darbes, Pantalone al trupei, fusese pînă atunci bine primit şi foarte aplaudat în rolurile sale; dar nu jucase încă fără mască şi tocmai aşa ar fi putut avea mai mult succes. Nu îndrăznea să joace rolurile pe care le scrisesem pentru Pantalone Golinetti de la teatrul San Samuele, şi eram de aceeaşi părere, fiindcă primele impresii nu se şterg uşor, iar comparaţiile trebuiesc evitate, pe cît se poate.

Darbes nu putea să apară, aşadar, decît în piesa veneţiană pe care o scrisesem pentru el ; bănuiam că *Tonino cel curtenitor* n-ar fi fost de talia lui *Curtezanul veneţian,* dar trebuia încercat.

Am început repetiţiile. Actorii rîdeau în hohote, rîdeam şi eu ; am crezut că publicul va face ca noi, dar acest public, despre care se spune că n-are minte, a dovedit la prima reprezentaţie că are una tare sigură şi foarte hotărîtă şi am fost nevoit să retrag piesa de îndată.

În astfel de împrejurări nu m-am ridicat niciodată împotriva spectatorilor, nici împotriva actorilor. Întotdeauna am început prin a mă cerceta cu sînge rece şi, de data asta, am văzut că greşeala era a mea.

O comedie care a căzut nu merită să fie reprodusă ; dacă-i tipărită, cu atît mai rău pentru mine şi pentru cei ce-şi vor da osteneala s-o citească. Ca să-mi fie iertate greşelile, voi spune numai că, atunci cînd am scris-o, nu mă mai îndeletnicisem cu aşa ceva de patru ani, capul îmi era plin de treburi avocăţeşti, aveam necazuri, eram prost dispus şi, culmea nenorocirii, actorii au găsit-o bună. Am făcut prostia împreună şi am plătit-o la fel.

Sărmanul Darbes era tare mîhnit ; trebuia să-ncerc să-l mîngîi. M-am apucat pe loc de o nouă piesă în acelaşi gen şi, între timp, l-am făcut să apară cu mască într-o nouă comedie, care a avut mare succes şi i-a adus multă cinste. Era *Prevăzătorul,* piesă în trei acte, în proză.

. . . .

Pentru a-i întări şi mai temeinic reputaţia trebuia să-l fac totuşi să se distingă, fără mască ; era planul meu, principala mea ţintă. În timp ce Darbes culegea aplauze în

Prevăzătorul, scriam pentru el o piesă intitulată : *Gemenii venețieni*.

Avusesem destulă vreme și-mi fusese destul de ușor să cercetez firile actorilor. Băgasem de seamă că fața și gesturile obișnuite ale lui Darbes vădeau treceri de la o stare la alta, cu totul potrivnice. Ba era cel mai vesel om din lume, cel mai strălucit, cel mai ager, ba avea aerul, trăsăturile, vorbele unui nătărău, unui țărănoi ; iar schimbările se făceau în chip firesc, fără să-și dea seama.

Descoperirea asta mi-a dat ideea de a-l pune să apară, în aceeași piesă, sub două înfățișări deosebite

Tatăl îl trimisese la Veneția pe unul dintre cei doi frați, numit Tonino, iar pe celălalt, Zanetto, la un unchi din Bergamo. Primul era vesel, sclipitor, plăcut ; celălalt, grosolan și ursuz.

Cel din urmă trebuia să se căsătorească cu Rosaura, fiica unui negustor din Verona, și pleacă să-și întîlnească logodnica. Celălalt aleargă, în același oraș, după iubita lui : iată cum gemenii se apropie unul de celălalt, fără să știe.

Asemănarea nu putea fi mai izbitoare, deoarece amîndouă rolurile erau jucate de unul și același actor ; numele însă erau diferite, intriga avea să fie mai anevoioasă pentru autor și mai nostimă pentru spectator.

Se află în piesă un personaj secundar, care aduce multă variație, pregătește și determină deznodămîntul. E un impostor, numit Pancrace care, fiind prietenul viitorului socru al lui Zanetto, tinde să cîștige inima sau mîna Rosaurei și se ascunde sub masca ipocriziei.

Iscusit, pune stăpînire pe mintea neghiobului din Bergamo ; îl încredințează că nu se află pe lume nimic mai primejdios decît femeile. Zanetto, care din pricina tîmpeniei sale nu se poate lăuda cu favorurile sexului frumos, găsește că Pancrace are dreptate, dar trupul îl chinuie ; ticălosul îi dă un praf pentru a se pune la adăpost, amărîtul îl înghite și se otrăvește.

Iată din nou otrava. Am greșit, folosind-o în două piese la rînd, cu atît mai mult cu cît știam, ca oricare altul, că asemenea mijloace nu erau potrivite cu o comedie bună, dar reforma mea era încă la început ; de altfel, cîtă deose-

bine între urmările otrăvii în prima comedie și într-a doua. În comedia *Prevăzătorul*, crima produce efecte mișcătoare, ce atrag și impresionează; cu toată grozăvia ei, cea din *Doi gemeni* dă naștere la întîmplări vesele și într-adevăr comice.

Nimic mai hazliu decît nebunia acestui găgăuță, care, crezînd că prin dispreț va izbuti să se răzbune pe cruzimea femeilor, suferă și, în același timp, se veselește. Riscasem mult, mărturisesc, dar îmi cunoșteam oarecum concetățenii și piesa a fost ridicată-n slăvi.

Ceea ce a ajutat nespus de mult la succesul comediei a fost neasemuitul joc al lui Pantalone, care s-a văzut în culmea gloriei și a bucuriei. Nu mai puțin mulțumit era directorul, văzînd asigurat succesul întreprinderii și am avut și eu partea mea de mulțumire, văzîndu-mă sărbătorit și aplaudat mult mai mult decît meritasem.

Capitolul II

De cînd mă reîntorsesem la Veneția scrisesem trei piese noi, fără ca vreo critică să-mi tulbure liniștea; dar în timpul *novenei*[1] Crăciunului s-au găsit niște indivizi fără treabă care, lipsiți de distracția spectacolelor, au publicat cîteva broșuri îndreptate împotriva autorului și împotriva actorilor: despre prima mea piesă, care căzuse nu se spunea nimic; dimpotrivă, critica ataca mai degrabă orașul meu, decît piesa: ziceau că e bună comedia *Tonino cel curtenitor*, dar prea adevărată și prea satirică și mă osîndeau numai pentru că o reprezentasem la Veneția.

În privința celorlalte două, găseau că în *Prevăzătorul* se afla tot atîta viclenie cîtă prevedere; nu le plăcea rolul lui Pancrace din *Gemenii venețieni*; în criticile astea erau părți și bune și rele, adevăruri și greșeli, cîteva cuvinte usturătoare cumpănite cu laude și încurajări, și nu puteam fi supărat.

[1] Nouă zile de rugăciune înaintea unei mari sărbători religioase

Dar în trupa lui Medebac loveau mai înverşunat, o numeau trupă de măscărici, iar spusele le erau cu atît mai primejdioase cu cît păreau, pe alocuri, întemeiate.

Doamna Medebac era fiica unui dansator pe sîrmă. Unchiul ei Brighella fusese paiaţă şi Pantalone se căsătorise cu cumnata şefului acestor acrobaţi.

Deşi crescută într-un mediu primejdios şi defăimat, familia trăia totuşi după cele mai stricte reguli ale bunei-cuviinţe şi nu fusese lipsită nici de învăţătură şi nici de educaţie.

Bun actor, prieten, compatriot al acestor oameni de treabă şi văzînd că mai mulţi dintre ei aveau înclinări pentru teatru, Medebac îi sfătui să-şi schimbe meseria ; a fost ascultat ; Medebac i-a format ; noii actori făcură progrese rapide, izbutind în scurtă vreme să ţină piept celor mai vechi şi mai vestite trupe ale Italiei.

Merita oare trupa, pricepută şi întotdeauna cinstită, să fie învinovăţită pentru prima ei profesie ? Era curată răutate, pizma rivalilor, teama de concurenţă a celorlalte trupe din Veneţia, care, neputînd-o distruge, aveau josnicia s-o defăimeze.

Cînd i-am văzut prima dată la Livorno, m-am legat de aceşti actori atît pentru talentele, cît şi pentru purtarea lor, şi încercam prin solicitudinea şi piesele mele să-i ridic la înălţimea consideraţiei pe care au meritat-o pretutindeni.

În zadar vorbeau şi lucrau duşmanii lui Medebac, prestigiul actorilor creştea în fiece zi şi piesa de care vă voi vorbi le-a asigurat faima, punîndu-i în situaţia de a se bucura de o linişte deplină.

Carnavalul din anul 1748 s-a deschis cu *Vedova scaltra (Văduva şireată).*

. . . .

Scrisesem şi pînă atunci piese care se bucuraseră de succes ; nici una însă ca aceasta. Treizeci de reprezentaţii, una după alta ! Pretutindeni a avut aceeaşi soartă fericită. Reforma mea nu putea începe mai strălucit. Pregătisem încă o piesă pentru carnaval : trebuia ca închiderea sta-

giunii să nu dezmintă primele succese ale acestui an hotărîtor și am găsit ceeace avea să-mi încununeze munca.

Văzusem la teatrul San Luca o piesă, intitulată *Le Putte de Castello (Tinerele din preajma castelului)*, o comedie populară, al cărei subiect se-nvîrtea în jurul unei venețiene lipsită de duh, cu purtări urîte și deșănțată.

Piesa apăruse înainte de ordonanța cenzurei spectacolelor ; totul era prost, caracterul, intriga, dialogul ; totul era primejdios ; era totuși o comedie națională, adică scrisă în dialect venețian ; amuza publicul, atrăgea mulțimea și chiar glumele nesărate stîrneau rîsul.

Eram atît de mulțumit de acest public, care începea să prefere comedia, farsei și decența, trivialității, încît, pentru a împiedica răul pe care piesa l-ar fi putut face în mințile încă șovăitoare, am scris una în același gen, dar cuviincioasă și instructivă, intitulată *La putta onorata (Fata cinstită)*, antidot pentru *Fetele din preajma castelului.*

Eroina piesei nu era decît o fată din popor, dar, prin cinstea și purtările ei, era menită să intereseze toate păturile sociale și toate sufletele de treabă și simțitoare.

. . . .

Se află în această comedie unele scene cu gondolieri venețieni, înfățișați ca în viață și foarte amuzante pentru cei ce cunosc dialectul și obiceiurile din orașul meu.

Voiam să mă împac cu tagma slugilor, vrednică de oarecare luare-aminte și nemulțumită de mine.

La Veneția, gondolierii sînt lăsați în sălile de spectacol numai cînd parterul nu e plin : la comediile mele nu puteau intra ; erau siliți să-și aștepte stăpînii în stradă sau în gondole ; eu însumi îi auzisem poreclindu-mă în chip caraghios și hazliu ; am pus să li se păstreze cîteva locuri în colțurile sălii ; au fost încîntați văzîndu-se pe scenă și ne-am împrietenit.

Piesa a avut tot succesul pe care mi-l puteam dori ; închiderea stagiunii nu putea fi mai strălucită, mai desăvîrșită ; iată-mi reforma, de pe acum, în mare progres ; ce fericire ! ce plăcere !

Capitolul III

Cîtă vreme lucram în vechile tradiţii ale Comediei italiene, elaborînd doar piese parte scrise, parte lăsînd loc pentru improvizaţii, mi se îngăduia să mă bucur în tihnă de aplauzele parterului, dar de îndată ce m-am vestit ca autor, născocitor, poet, spiritele s-au trezit din amorţire şi m-au socotit vrednic de atenţia şi criticile lor.

Obişnuiţi de-atîta vreme cu farsele triviale şi reprezentaţiile groteşti, compatrioţii mei au devenit dintr-o dată cenzori aspri ai lucrărilor mele; făceau să răsune prin diferite cercuri numele lui Aristotel, Horaţiu şi Castelvetro, iar piesele mele constituiau noutatea zilei.

Aş putea să mai amintesc astăzi de certurile stîrnite de zvonuri şi-năbuşite de succesele mele, dar sînt bucuros să le pomenesc pentru a-mi lămuri cititorii asupra felului meu de-a judeca legile comediei şi asupra procedeelor pe care aveam de gînd să le folosesc spre a le da viaţă.

Celor trei unităţi cerute pentru ca o piesă de teatru să fie desăvîrşită au fost din totdeauna pricină de discuţii printre autori şi amatori.

Cenzorii pieselor mele de caracter n-aveau să-mi reproşeze nimic în privinţa unităţii de acţiune, nimic, de asemenea, cu privire la cea de timp; ziceau însă că nu ţinusem seama de unitatea de loc.

Acţiunea comediilor mele se petrecea mereu în acelaşi oraş; personajele nu ieşeau dintr-însul; treceau, e-adevărat, prin diferite locuri, dar întotdeauna în incinta aceloraşi ziduri; şi am crezut, aşa cum încă mai cred, că în felul acesta unitatea de loc era respectată îndeajuns.

În toate artele şi-n toate descoperirile, experienţa a luat-o mereu înaintea regulilor; scriitorii au dat mai apoi o metodă de aplicare născocirii, dar autorii moderni au avut întotdeauna dreptul de a-i interpreta pe clasici.

În ce mă priveşte, negăsind nici în poetica lui Aristotel şi nici în cea a lui Horaţiu legea clară, absolută şi raţională a unei depline unităţi de loc, mi-am făcut o plăcere din a o urma, ori de cîte ori mi-am socotit subiectul

potrivit ; dar n-am jertfit niciodată o comedie, care putea fi bună, unei prejudecăţi ce-ar fi putut-o face să devină proastă.

Italienii n-ar fi fost niciodată atît de aspri cu mine, cu atît mai puţin faţă de primele mele lucrări, dacă n-ar fi fost stîrniţi de zelul prost înţeles al partizanilor mei.

Aceştia prea ridicau în slăvi meritul pieselor mele, iar persoanele învăţate osîndeau numai fanatismul.

Discuţiile au devenit mai aprinse cu privire la ultima mea piesă. Partizanii mei susţineau că *Fata cinstită* era o comedie fără defecte, iar rigoriştii găseau că-mi alesesem greşit *protagonistul*.

Le cer iertare cititorilor dacă-ndrăznesc să folosesc aci un cuvînt grecesc, binecunoscut, desigur, dar niciodată folosit : cuvîntul nu se află nici în dicţionarele franţuzeşti, nici în cele italiene. Unii autori vestiţi ai naţiei mele l-au folosit totuşi şi-l folosesc în chip firesc. Castelvetro, Crescimbeni, Gravina, Quadrio, Muratori, Maffei, Matestasio şi mulţi alţii au întrebuinţat termenul de *protagonist* pentru a se referi la personajul principial al piesei. Vedeţi rostul acestui grecism, ce cuprinde valoarea a patru cuvinte, şi cer îngăduinţa să-l întrebuinţez pentru a evita monotonia unei fraze care, de-a lungul scrierii mele, ar putea deveni plictisitoare. Alesesem deci greşit caracterul protagonistului pentru că nu-l luasem din tagma vicioşilor sau a caragioşilor.

Dimpotrivă, *Fata cinstită* era o fiinţă virtuoasă, care interesa prin moralitatea, prin duioşia, prin situaţia ei, şi-mi ratasem, spuneau ei, ţelul comediei, acela de-a face viciul respingător şi de a îndrepta greşelile. Cenzorii mei aveau dreptate, dar nici eu nu greşeam.

Voiam să-ncep prin a-mi lăuda patria, în slujba căreia lucram ; subiectul era nou, plăcut, avea culoare locală. Le propuneam spectatorilor un model de urmat. Dacă izbuteşti să preamăreşti cinstea, nu-i mai bine să cucereşti inimile prin farmecele virtuţii, decît prin dezgustul pentru viciu ?

Cînd vorbesc de virtute nu-nţeleg aceea virtute eroică, impresionantă prin nenorociri şi plîngăreaţă prin felul cum e rostită. Asemenea lucrări, cărora li se spune drame

în Franța, au desigur meritul lor ; e un spectacol teatral între comedie și tragedie, o desfătare în plus pentru inimile simțitoare ; nenorocirile eroilor din tragedii ne interesează de departe, cele ale semenilor nostri ne mișcă, firește, mai mult.

Comedia, care nu-i decît o imitație a naturii, nu ocolește sentimentele virtuoase și patetice, dacă astfel nu e despuiată de trăsăturile caraghioase și pline de duh ce-i alcătuiesc rațiunea de a fi.

Să mă ferească Dumnezeu de pretenția nebunească de a fi învățătorul altora. Le împărtășesc cititorilor bruma de știință pe care am învățat-o, pe care o posed ; chiar în cărțile cele mai puțin prețuite găsești cîte ceva vrednic de luat în seamă.

Voi sfîrși acest capitol prin a spune cîteva cuvinte despre dialectul venețian, pe care l-am folosit în comedia *Fata cinstită* și-n mai multe alte comedii din teatrul meu.

Graiul venețian este, fără-ndoială, cel mai dulce și mai plăcut dintre toate dialectele Italiei. Rostirea lui e clară, gingașă, ușoară ; vocabularul, bogat și expresiv : frazele, armonioase și spirituale ; iar, după cum fondul caracterului venețienilor e veselia, tot așa substratul dialectului venețian e gluma.

Asta nu împiedică dialectul de a fi în stare să trateze pe scară largă problemele cele mai serioase și mai interesante : avocații pledează în dialect venețian, cuvîntările senatorilor sînt rostite în același grai, fără a coborî măreția tronului sau demnitatea baroului ; oratorii noștri au fericita ușurință naturală de a îmbina cea mai sublimă elocință cu cele mai plăcute și mai atrăgătoare întorsături de frază.

În comedia *Avocatul venețian* am încercat să dau o idee despre stilul nervos și strălucit al compatrioților mei. Piesa a fost primită, ascultată și gustată pretutindeni ; a fost chiar tradusă în limba franceză. Succesele primelor mele piese venețiene m-au încurajat să scriu și altele. În culegerea mea se află o mulțime : sînt poate piesele care-mi fac cea mai mare cinste și nu m-aș atinge de ele.

În edițiile scrierilor mele, am lămurit și voi lămuri întotdeauna cuvintele mai greu de înțeles pentru străini

și, oricît de puțin ar cunoaște cineva limba italiană, nu-i va fi greu să citească și să-nțeleagă dialectul venețian și cel toscan.

Capitolul IV

Cu *Fata cinstită* s-a închis stagiunea anului teatral 1748 și stagiunea anului următor s-a deschis prin reluarea ei; a urmat să aibă același succes și reprezentațiile n-au încetat decît pentru a lăsa locul unei noi comedii, *La buona moglie (Soția cea bună).*

. . . .

Iată două piese de mare succes, cărora le împrumutasem din popor eroul principal; căutam pretutindeni natura și o găseam întotdeauna frumoasă, cînd îmi dădea modele de virtute și fapte morale.

Dar iată una de-un mare efect comic: *Il Cavaliere e la Dama (Seniorul și nobila doamnă).* De mult timp priveam cu uimire la ciudatele ființe numite în Italia *cicisbei* [1], martiri ai curteniei și sclavii fanteziilor sexului frumos.

Piesa îi privește în deosebi, dar nu puteam vorbi pe față de ei pentru a nu supăra din capul locului numeroasa societate a curtenitorilor, așa că mi-am ascuns critica sub masca a două personaje virtuoase, contrastînd cu altele ridicole.

. . . .

Piesa a fost cît se poate de aplaudată; a avut cincisprezece reprezentații la rînd și stagiunea de toamnă s-a închis cu ea.

M-așteptam la murmure, la plîngeri, dar, dimpotrivă, femeile cinstite rîdeau de cele galante, iar acestea își băteau joc de imitatoarele donnei Eleonora, eroina mea, numindu-le „sălbatice".

---

[1] Cavaler slujitor, bărbat care, cu încuviințarea soțului și a familiei, întovărășea o femeie în plimbările ei.

Am fost totuși atacat pentru o anecdotă, pe care n-am mai păstrat-o la publicarea comediei, pentru a nu o lungi.

Un tînăr cavaler voia să fie cicisbeul donnei Eleonora; în saloane, lumea își bătea joc de el ; tînărul pune rămășag pe un ceas de aur că va izbuti s-o cucerească ; din pricina acestor vorbe se iscă o ceartă între el și Don Rodrigo ; tînărul zănatic îi trimite o provocare la duel și iată răspunsul la această provocare, răspuns ce face subiectul criticii :

„Domnule, toate legile mă opresc să vă primesc provocarea ; dacă nu m-aș teme decît de pedepse, le-aș face față pentru a vă dovedi că am curaj, dar dezonoarea legată de crima celui ce se bate în duel mă-mpiedică de a mă duce într-un loc dinainte hotărît. Am o sabie spre a mă apăra și a respinge insultele și mă veți găsi întotdeauna gata să vă răspund, ori unde veți avea îndrăzneala de a mă provoca. Sînt etc."

Autorul criticii susținea că Don Rodrigo nu se ducea să-și apere onoarea, dar nici nu mai îndrăznea să se arate ; broșura anonimă a dispărut a doua zi după publicare.

Capitolul V

Am scris piese de mare succes, dar nici una ca *Văduva șireată ;* și nici una n-a fost ținta unor critici atît de aspre și de primejdioase.

Dușmanii mei, sau cei ai actorilor mei, au încercat o lovitură care putea să ne nimicească pe toți deopotrivă, dacă n-aș fi avut destul curaj pentru a apăra cauza comună. La a treia reprezentație a acestei piese în reluare, afișele teatrului San Samuele au vestit o nouă comedie, intitulată *Școala văduvelor.*

Cineva îmi spusese că era probabil parodia piesei mele. Nicidecum, era chiar aidoma *Văduvei* mele ; aceiași patru străini, aceeași intrigă și aceleași mijloace.

Numai dialogul era schimbat, fiind înțesat de invective și insulte la adresa mea și a actorilor mei.

Dacă un actor rostea cîteva fraze din piesa originală, un altul adăuga : *prostii, prostii.* Dacă se repetau cîteva vorbe de duh, cîteva glume din piesa mea, se striga într-un glas : *nerozii, nerozii.*

Piesa nu-i dăduse autorului prea multă bătaie de cap ; îmi urmase intriga și firul acțiunii, iar stilul nu-i era mai bun decît al meu ; aplauzele izbucneau totuși din toate părțile ; sarcasmele, împunsăturile satirice erau întîmpinate cu rîsete, cu strigăte de *bravo,* cu aplauze repetate ; mă aflam în loja mea, ascuns, tăceam și mă gîndeam la ingratitudinea publicului.

Greșeam, însă ; publicul care uneltea împotrivă-mi, nu era publicul meu.

Trei sferturi din spectatori erau numai indivizi interesați în a mă nimici ; Medebac și cu mine aveam de-a face cu alte șase teatre, în același oraș.

Fiecare își avea partizanii și prietenii săi, iar bîrfelile îi înveseleau pe cei indiferenți.

M-am hotărît, pe loc ; făgăduisem să nu răspund criticilor ; dar de data asta ar fi fost o lașitate din parte-mi dacă n-aș fi oprit puhoiul ce amenința să mă nimicească.

Mă-ntorc acasă ; dau dispoziții să se ia cina, să se ducă toți la culcare, să fiu lăsat în pace ; mă-nchid în birou ; înciudat, iau pana și n-o las pînă nu mă socotesc mulțumit.

Mi-am dramatizat *apologia,* scriind un dialog cu trei personaje, intitulat *Prolog apologetic la Văduva șireată.*

N-am stăruit asupra inepției lucrării dușmanilor mei ; am încercat mai întîi să arăt abuzul primejdios îngăduit de libertatea spectacolelor și necesitatea unui control în privința bunei cuviințe în teatru. Notasem, în răutăcioasa parodie, unele vorbe menite să atingă grija Republicii față de străini. Venețienii folosesc cuvîntul *panimbruo,* de pildă, ca ocară la adresa protestanților; e un cuvînt neprecis, cam cum ar fi *hughenot* în Franța, iar gondolierul milordului din *Școala văduvelor* îl făcea pe stăpînul său *panimbruo ;* ceilalți străini nu erau nici ei cruțați și eram sigur că observațiile mele aveau să atingă ținta pe care mi-o propusesem.

După ce am apărat interesul societății, m-am apărat pe mine, dovedind nedreptatea ce mi se făcuse ; am res-

pins criticile cu argumente și-am răspuns cu reflecții de bun simț la satirele insultătoare.

Sfîrșindu-mi lucrarea, nu m-am dus s-o înfățișez cîrmuirii ; m-am ferit de conflictele juridice și de cele dintre protectori : mi-am trimis broșura la tipar, adresîndu-mi plîngerile publicului.

Nu-mi puteam ascunde planul ; s-a aflat de el, a născut temeri și s-a încercat tot ce se putea pentru a mă-mpiedica să-l pun în aplicare.

Medebac avea un ocrotitor, nobil de prim rang, care ocupa un post însemnat în stat și ar fi trebuit să mă sprijine ; dimpotrivă, se temea ca îndrăzneala să nu mă ducă de rîpă, o dată cu protejatul său ; mi-a făcut cinstea de-a veni să mă vadă, sfătuindu-mă, întîi, să-mi retrag *Prologul* ; văzînd că nu dau îndărăt, mi-a destăinuit că riscam să nu fiu pe placul Tribunalului suprem, care diriguiește și Siguranța statului.

Eram neclintit în hotărîrea pe care o luasem, nimic nu mă putea zdruncina ; i-am spus fățiș excelenței-sale că broșura era dată la tipar, că tipograful era desigur cunoscut și că, dacă voia, cîrmuirea îmi putea confisca manuscrisul, dar că voi pleca îndată să-l tipăresc într-o țară străină. Seniorul a fost uimit de atîta hotărîre : mă cunoștea și mi-a făcut hatîrul de-a lăsa totul pe seama mea : îmi strînse încrezător mîna, lăsîndu-mă să fac ce vreau.

Broșura apăru a doua zi ; era trasă în trei mii de exemplare : au fost distribuite *gratuit* în toate cafenelele, în toate cluburile, la ușile teatrelor, prietenilor, protectorilor, cunoștințelor mele. Și iată rezultatul strădaniei mele, iată-mi triumful.

Școala văduvelor a fost suprimată pe loc și peste două zile s-a ivit un decret al guvernului, instituind cenzura pieselor de teatru. *Văduva șireată* își urmă reprezentațiile cu mai mult succes și mai multă afluență ca niciodată. Dușmanii au fost umiliți, iar zelul și activitatea noastră au sporit.

Dacă cititorul ar fi doritor să-l cunoască pe autorul *Școalei văduvelor*, nu l-aș putea mulțumi. Nu-i voi numi niciodată pe cei ce-au avut de gînd să-mi facă vreun rău.

Capitolul VI

Ne apropiam de sfîrşitul carnavalului din 1749 ; ne mergea de minune şi spectacolele noastre erau mai bune decît toate celelalte ; dar, după bătălia susţinută şi victoria cîştigată, trebuia să-mi încununez anul cu o faptă strălucită.

Răutatea duşmanilor mei îmi dăduse prea mult de furcă spre a-mi mai putea realiza proiectul de a închide stagiunea în chip strălucit, cu o piesă pe care-o începusem. Am găsit printre hîrtii o comedie de care nu eram mulţumit; nu voiam s-o pun la bătaie. Aş fi preferat să umplu restul carnavalului cu reluări. Medebac îmi atrase însă atenţia că nu dădusem tot anul decît două piese noi, că publicul, care părea mulţumit de apărarea *Văduvei şirete*, nu va fi poate atît de reţinut încît să ne ierte lipsa de noutăţi şi că trebuia să ne punem neapărat la adăpost de reproşuri încheind stagiunea cu o nouă comedie.

M-am supus acestei judecăţi, ce nu era neîntemeiată. Am scris *Fericita moştenitoare*, comedie în trei acte, în proză ; a căzut, după cum prevăzusem ; iar cum publicul uită uşor ceea ce l-a distrat şi nu iartă cînd se plictiseşte, aveam să-nchidem teatrul cu unele supărări.

În acelaşi timp, a venit să ne tulbure o altă întîmplare mult mai neplăcută şi cu urmări mai primejdioase.

Darbes, minunatul Pantalone, care era unul dintre stîlpii trupei, a fost cerut Republicii Veneţia de către ministrul Saxoniei pentru a intra în slujba regelui Poloniei. Trebuia să plece neîntîrziat şi a părăsit îndată teatrul spre a nu se mai îndeletnici decît cu pregătirile sale de călătorie.

Pierderea suferită de Medebac era cu-atît mai însemnată cu cît nu se cunoşteau actori în stare să-l înlocuiască şi, în ultimele trei zile ale carnavalului, nu am izbutit să închiriem toate lojele pentru anul următor. Stîrnit de atitudinea publicului, şi socotind că preţuiesc totuşi ceva, am alcătuit cuvîntul de închidere a stagiunii şi am pus-o pe ingenuă să spună, în versuri destul de proaste, dar limpede şi răspicat, că autorul care scria pentru ea şi pentru tova-

rășii ei se lega să dea teatrului, în anul următor, șaisprezece piese noi.

Trupa, pe de-o parte, publicul pe de alta, mi-au dat laolaltă o dovadă sigură și cît se poate de măgulitoare a încrederii lor. Căci actorii n-au șovăit să se angajeze, în virtutea celor spuse de mine și toate lojile pentru anul următor au fost închiriate peste opt zile.

Cînd am făcut acea învoială n-aveam în minte nici un subiect. Trebuia totuși să-mi țin făgăduiala, sau să mor. Prietenii mei tremurau, dușmanii jubilau, îi îmbărbătam pe unii și nu-mi păsa de ceilalți. Veți vedea cum am ieșit din încurcătură

Capitolul VII

A urmat un an cumplit, de care nu-mi pot aminti fără să mă treacă fiorii. Șaisprezece comedii în trei acte și, după cum se obișnuia în Italia, alcătuind fiecare un spectacol de două ore și jumătate!

Ceea ce mă neliniștea mai mult era greutatea de-a mai găsi un actor atît de iscusit și de plăcut ca acela pe care-l pierdusem.

Medebac și cu mine ne dădeam fiecare osteneala să recrutăm, din ținuturile de dincolo de lagune, unul potrivit și am descoperit un tînăr care juca cu mare succes rolurile de Pantalone în trupele ambulante.

L-am adus la Veneția ca să-l încercăm; juca bine în rolurile cu mască și era și mai bun în cele fără mască; era frumos, avea voce frumoasă; cînta minunat; era Antonio Mattiuzzi, zis Collalto, din orașul Vicenza. Avea școală și nu era lipsit de duh, dar nu cunoștea decît vechile comedii *dell'arte* și se cerea să fie instruit în noul gen pe care-l introduceam.

M-am pus pe treabă; mă ocupam de el și mă asculta cu încredere: faptul că era supus mă lega tot mai mult și am urmat trupa la Bologna și la Mantua pentru a desăvîrși formarea noului actor, care îmi devenise prieten.

În cele cinci luni petrecute în aceste două orașe ale Lombardiei, nu mi-am irosit timpul ; lucram zi și noapte și, pe la începutul toamnei, ne-am înapoiat la Veneția unde eram așteptați cu multă nerăbdare.

Am deschis teatrul cu piesa *Il Teatro comico (Teatrul comic)*. O vestisem pe afișe drept comedie în trei acte, dar, la drept vorbind, nu era decît un poem dramatizat și alcătuit din trei părți.

Cînd am conceput lucrarea, am avut de gînd s-o pun în fruntea unei noi ediții a *Teatrului* meu ; dar eram mulțumit și să-i instruiesc pe cei pe care lectura nu-i amuză, silindu-i s-asculte pe scenă cugetări și îndreptări care, într-o carte i-ar fi plictisit.

Acțiunea comediei se petrece în același loc, în chiar teatrul unde actorii trebuie să se adune pentru a repeta o piesetă intitulată *Tatăl, rival al fiului*.

Scena se deschide cu *Directorul* și cu *Eugenio*, tovarășul său, căruia îi vorbește de greutățile și primejdiile întreprinderii. Apare *actrița principală :* e supărată că a sosit prea devreme si se plînge de lenea colegilor ei ; din vorbă-n vorbă, cei trei actori ajung la legămîntul autorului lor, care, la închiderea stagiunii, făgăduise pentru anul în curs șaisprezece comedii noi : *Doamna Medebac* îi încredințează că el se va ține de cuvînt și vestește următoarele titluri : *Teatrul comic, Femeile cîrcotașe, Cafeneaua, Mincinosul, Adulatorul, Anticarul, Pamela, Omul de gust, Jucătorul, Bolnava închipuită, Femeia prevăzătoare, Necunoscuta, Aventurierul cinstit, Femeia capricioasă* și *Trăncănelile*.

Eugen le atrage luarea-aminte că printre cele șaisprezece piese, bine numărate nu se află *Tatăl, rival al fiului*, piesă pe care urmează s-o repete ; asta, spune *Directorul*, din pricină că e o piesetă pe care autorul ne-o dăruiește pe deasupra.

Collalto intră îmbrăcat în haine de stradă, tremură, se teme de public. *Directoru*-l îmbărbătează ; noul actor rostește de minune un text pe care-l compusesem ca să fie aplaudat și actorul e primit de public în chipul cel mai măgulitor și neîndoielnic.

Apar, la rîndul lor, actorii și actrițele. *Directorul* își dă din cînd în cînd cu părerea, formulînd fără pretenție și

fără pedanterie unele legi ale artei și cîteva principii ale poeticei noi.

Se ajunge la repetiția piesetei; apare *Pantalone*, cu mască; publicu-l găsește destul de bun și își pune în el mari speranțe.

Repetiția e întreruptă : un autor vine să propună trupei niște subiecte, în prostul gust al vechii comedii italiene; am pregătit situația asta pentru a-i da *Directorului* prilejul de a scoate în relief defectele vechiului sistem și de-a vorbi despre cel nou; vorbele serioase ale directorului sînt întrerupte de glumele autorului; în loc să plictisească, școala devine amuzantă și poetul sfîrșește prin a se face actor.

Se reia repetiția : *Pantalone* face publicul să rîdă cînd se află în scenă cu iubita sa și-l face să plîngă cînd descoperă că fiul său îi e rival.

Piesa e întreruptă din nou de sosirea unei necunoscute, care-și dă ifose de persoană cu vază și salută ocrotitor actrițele. Toată lumea se arată respectuoasă; i se dă un fotoliu, e poftită să șadă; necunoscuta e o actriță de la Opera-comică, venită să-și ofere talentele; comedianții se simt la largul lor.

Directorul îi mulțumește cîntăreței, spunîndu-i că teatrul său n-are nevoie de podoaba cîntecului. Virtuoza e prinsă între orgoliu și nevoia de a găsi de lucru.

Autorul, care o cunoaște, îi vorbește despre hotărîrea pe care o luase și o sfătuiește să-l imite; ea se învoiește și spune ce știe să facă. *Directorul* o pune la-ncercare. Un nou prilej de a intra în unele amănunte ale comediei reformate.

În sfîrșit, comedia se termină. *Pantalone* își jertfește dragostea în fața iubirii paterne și piesa se încheie cu aplauze.

N-am vreme să dau seamă despre laudele prietenilor și uimirea dușmanilor; acum nu-i vorba să-mi laud proiectele, ci să arăt cum am prins viață.

După cîteva zile, am dat prima reprezentație cu *le Donne puntigliose (Femeile cîrcotase).*

. . . .

Am scris comedia asta în timpul şederii mele la Mantua şi, pentru a o încerca, am prezentat-o pe scena teatrului de acolo. Publicul a fost încîntat, dar cît pe ce să-mi atrag indignarea uneia dintre doamnele de vază din oraş.

Se aflase, nu de mult, în situaţia contesei, protectoarea Rosaurei. Toată lumea îşi întorcea privirile către loja ei ; dar, din fericire pentru mine, doamna era prea deşteaptă pentru a se expune răutăţii celor ce făceau haz pe socoteala ei şi aplauda toate scenele în care putea fi vorba de ea.

De atunci, acelaşi lucru mi s-a întîmplat la Florenţa şi la Verona ; în fiecare dintre aceste două oraşe se credea că de-acolo îmi luasem subiectul. E o dovadă grăitoare că natura e pretutindeni aceeaşi şi că, dacă te inspiri din izvoarele ei, nu greşeşti niciodată caracterele.

La Veneţia, piesa a plăcut mai puţin decît ori unde şi cam aşa trebuia să se-ntîmple.

Aici soţiile patricienilor nu sînt puse în situaţia de a li se disputa întîietatea şi nu cunosc cîrciogăriile din provincie.

Piesa asta îmi fusese inspirată de nobilime şi mi-am luat subiectul celei următoare din burghezie ; în italiană piesa se numea *La Bottega del Caffé* şi în franceză pur şi simplu, *Le Café (Cafeneaua)*. Locul acţiunii, care nu se schimbă, e vrednic de oarecare luare-aminte ; e o răspîntie de drumuri din Veneţia. În faţa ei se află trei prăvălii ; cea din mijloc e o cafenea, cea din dreapta-i ocupată de un frizer, iar cea din stînga de către un bărbat care organizează jocuri de noroc. De-o parte, între două străzi, se află o căsuţă locuită de o dansatoare, iar de cealaltă, un hotel.

Iată o unitate de loc foarte precisă. De data asta, rigoriştii vor fi foarte mulţumiţi de mine, dar fi-vor oare şi de unitatea de acţiune ? Nu vor găsi că subiectul piesei e complicat, că interesul e împărţit ?

Celor ce ar spune astfel de vorbe voi avea cinstea de a le răspunde că nu înfăţişez în titlul piesei o poveste, o pasiune, un caracter ; ci o cafenea, unde se petrec în acelaşi timp mai multe acţiuni, unde mai multe persoane sînt aduse de interese deosebite ; şi, dacă am avut torici-

rea să găsesc o legătură temeinică între aceste felurite ființe, făcîndu-le trebuincioase una alteia, cred că mi-am împlinit datoria, trecînd cu atît mai vîrtos peste greutăți.

. . . .

Comedia a avut un succes strălucit ; adunarea la un loc și contrastul caracterelor nu puteau să nu placă ; cel al clevetitorului se putea potrivi mai multor persoane cunoscute. Printre altele, una mi-a purtat pică ; am fost amenințat ; se vorbea de încrucișări de spade, de pumnal, de pistol ; dar, poate din curiozitate de a vedea șaisprezece piese într-un an, îmi dădură răgazul să le scriu.

Capitolul VIII

Într-o vreme cînd căutam pretutindeni subiecte de comedie, mi-am amintit că văzusem la Florența, pe scena unui teatru de amatori, *Mincinosul* lui Corneille tradus în italiană ; și, cum o piesă pe care ai văzut-o reprezentată e mai ușor de reținut, îmi aminteam foarte bine părțile care-mi atrăseseră atenția și țin minte că, văzînd-o, am spus : iată o comedie bună, dar caracterul Mincinosului ar putea fi mult mai comic.

Cum n-aveam timp de cumpănit la alegerea subiectelor, m-am oprit la acesta și închipuirea mea, foarte vie în vremea aceea, și gata să-și ia zborul, mi-a dăruit pe loc atîta belșug de elemente comice încît eram ispitit să creez un nou *Mincinos*. Dar mi-am amînat planul. Corneille îmi dăduse prima idee, îmi respectam maestrul și mi-am făcut o cinste din a lucra după el, adăugînd totuși ceea ce mi se părea trebuincios pentru gustul națiunii mele și pentru viața piesei.

Am închipuit, de pildă, un îndrăgostit sfios care scoate mult în evidență caracterul îndrăzneț al Mincinosului și-l pune în situații cît se poate de comice.

. . . .

Tema Mincinosului, personaj mai mult comic decît vicios, mă făcu să mă gîndesc la un altul, mai rău și mai primejdios : vorbesc de *Lingușitorul*.

Cel al lui Rousseau [1] n-a avut succes în Franța ; al meu, a fost foarte bine primit în Italia ; iată pricina. Autorul francez tratase subiectul mai mult ca filozof, decît ca autor de comedie, iar eu, încercînd să inspir publicului dezgust pentru un vicios, căutam să înveselesc piesa prin glume și episoade hazlii.

. . . .

Mă supăra faptul că eram nevoit să-ntrebuintez, pentru deznodămîntul piesei, otrava ; dar nu puteam face altfel ; ticălosul merita să fie pedepsit, guvernatorul îl ocrotea, Curtea din Neapole nu-l cunoștea deajuns ; am închipuit o moarte, pe care o merita din plin.

De altfel, reforma mea nu ajunsese încă la punctul unde ar fi trebuit să ajungă și unde am dus-o de atunci. Îmi îngăduiam încă unele licențe în gustul național și eram mulțumit ori de cîte ori găseam un deznodămînt firesc și impresionant.

. . . .

Capitolul IX

Romanul *Pamela* [2] îi încînta de la o vreme pe italieni și prietenii mei stăruiau să fac din el o comedie.

Cunoșteam lucrarea, nu-mi era greu să-i înțeleg spiritul și să-i concentrez acțiunea ; dar țelul moral al autorului englez nu se potrivea cu moravurile și legile țării mele.

La Londra, un lord nu se face vinovat față de nobilime dacă se căsătorește cu o țărancă : la Veneția însă, dacă se căsătorește cu o plebeiană un patrician își lipsește copiii de nobleța patriciană și ei pierd drepturile.

[1] *Le Flatteur* al lui Jean-Baptiste Rousseau.

[2] *Pamela* de Richardson, tradusă în limba italiană la 1774—1775.

Comedia, care este, sau ar trebui să fie, școala moravurilor, nu trebuie să dea în vileag slăbiciunile omenești decît pentru a le îndrepta și, sub pretextul de a răsplăti virtutea, nu se cuvine să riști jertfirea unei posterități nevinovate. Mă lipsisem deci de farmecul acestui roman ; dar cum eram nevoit să-mi înmulțesc subiectele și, înconjurat la Mantua ca și la Veneția, de persoane care mă îndemnau să lucrez după roman, m-am învoit bucuros.

Nu m-am apucat totuși de piesă decît după ce găsisem un deznodămînt, care, departe de a fi primejdios, putea sluji drept pildă îndrăgostiților virtuoși, făcînd în același timp un sfîrșit mai plăcut și mai interesant.

. . . .

Comedia *Pamela* e o dramă, după definiția francezilor, dar publicul a găsit-o interesantă și amuzantă și, dintre toate lucrările mele de pînă atunci, a fost cea mai prețuită.

După o piesă de dragoste a urmat alta, bazată pe obiceiurile societății și intitulată *Il cavaliere di buon gusto*, ceea ce s-ar putea traduce prin *Bărbatul rafinat*.

E adevărat că acest titlu ar desemna în Franța un om instruit în științe și artele frumoase; și italianul *rafinat* pe care-l înfățișez în piesa mea e un bărbat cu avere modestă, care știe să găsească mijloacele de a avea o casă încîntătoare, slugi alese, un bucătar minunat și se distinge în saloane ca un om foarte bogat, fără a face rău nimănui și fără a-și părăsi treburile.

Se află în piesă unii curioși, care ar vrea să-i poată pătrunde taina ; se află și bîrfitori care îndrăznesc să-l ponegrească, iar aceștia din urmă sînt dintre cei pe care-i primește la masă și care trag foloase de pe urma mărinimiei sale.

. . . .

Piesa a ieșit destul de bine, dar a avut nefericirea de a urma după *Pamela* care sucise capul la toată lumea ; *Bărbatul rafinat* a avut mai mult succes în anul următor, la reluare.

Același lucru se întîmplă cu *Jucătorul*, o nouă comedie din cele pe care le făgăduisem, dar nepunîndu-se pe picioare ca cealaltă, am judecat-o, ca și publicul — piesă căzută fără scăpare.

Din fericire, vîrîsem în comedia *Cafeneaua*, a treia piesă din acest an, un jucător, pe care noul Pantalone îl interpretase fără mască și într-un fel cît se poate de plăcut și de interesant. Am socotit atunci că nu spusesem destul despre această nenorocită patimă: mi-am propus să tratez tema în amănunt, dar *Jucătorul* episodic din *Cafeneaua* a fost mai presus de cel din care făcusem un erou principal.

Trebuie să mai adaug că. pe vremea aceea, erau îngăduite la Veneția toate jocurile de noroc. Se afla acolo acea vestită *Reduta*. local de petrecere care-i îmbogățea pe unii și-i ruina pe alții, dar atrăgea jucători din cele patru colțuri ale lumii și făcea banii să circule.

Nu era potrivit să dezvălui urmările acestei distracții primejdioase și cu atît mai mult reaua credință a anumitor jucători și vicleșugurile crupierilor; și, într-un oraș de două sute de mii de suflete, piesa mea nu putea să nu aibă mulți dușmani.

Republica Veneția a interzis acum jocurile de noroc și a desființat *Reduta*. Poate că unii cetățeni se plîng de asta, dar pentru a dovedi înțelepciunea celor două măsuri e de ajuns să spun că înșiși cei din Marele Consiliu cărora le plăcea jocul și-au dat votul în sprijinul noului decret.

Nu-ncerc să scuz căderea piesei mele prin cauze de altă natură; a căzut, era deci proastă. dar nu-i puțin lucru că, din șaisprezece comedii, a fost singura care a căzut.

Publicul cerea din nou *Pamela*. De data asta n-am vrut să-i împlinesc dorința; eram hotărît să-mi țin făgăduiala și mai aveam de dat încă șapte piese.

Știam eu că partizanii mei m-ar fi iertat de cîteva, pentru plăcerea de a o revedea pe cea care le plăcuse atît de mult. Dar răuvoitorii m-ar fi ocărît și am preferat plăcerii de a-mi mulțumi prietenii gloria de a le închide gura dușmanilor. Eram aproape sigur de succesul comediei pe care aveam s-o dau; am anunțat-o, am vestit-o cu încredere prin afișe și nu m-am înșelat.

Capitolul X

Mulţimea pieselor pe care le dădeam una după alta nu le lăsa duşmanilor răgazul de a-şi dezlănţui ura împotriva mea. Dar, în timpul celor zece zile cît au fost suspendate spectacolele din pricina postului de Crăciun, n-au scăpat prilejul de a mă desfăta cu o broşură cuprinzînd mai multe ocări decît critici.

Se spunea, pe temeiul căderii ultimei mele comedii, că Goldoni se istovise, începe să decadă, va sfîrşi rău, că trufia-i va fi umilită. Numai acest ultim cuvînt îmi displăcea; puteam fi învinuit de imprudenţa de a-mi fi luat un angajament care mă putea costa sănătatea sau reputaţia, dar trufaş n-am fost niciodată sau cel puţin nu mi-am dat niciodată seama că aş fi.

Nu mi-am pus de fel la inimă broşura defăimătoare, dar am înţeles din ce în ce mai mult nevoia de a readuce în Teatrul meu interesul, veselia, instruirea şi vechea încredere.

Comedia *Prietenul adevărat*, jucată la deschiderea carnavalului, îmi împlini toate dorinţele; ideea mi-a fost dată de o întîmplare din viaţa de toate zilele şi am tratat-o cu toată gingăşia cuvenită subiectului.

. . . .

E una dintre piesele mele favorite şi am avut plăcerea de a vedea că publicul gîndeşte ca mine. Mă miram eu însumi că, într-un an atît de greu, izbutisem să-i închin timpul şi atenţia trebuincioase.

Dar iată o altă piesă, care nu mi-a cerut mai puţină trudă şi a avut tot atîta succes; este la *Finta Ammalata (Bolnava închipuită).*

Înainte de a vorbi despre piesă am să dau în vileag originalul, care mi-a prilejuit subiectul.

Doamna Medebac era o actriţă minunată, îndrăgostită de meseria ei, dar era neurastenică, deseori bolnavă, de multe ori închipuindu-şi numai că este şi alteori neavînd decît nevricale.

În asemenea ultime împrejurări era de ajuns să i se propună unei actriţe oarecare să joace un rol frumos,

că bolnava se vindeca pe loc. Mi-am luat îngăduința de a o pune-n scenă chiar pe doamna Medebac: și-o fi dat cumva seama, dar găsindu-și rolul încîntător, se învoi să-l primească și-l jucă în chip desăvîrșit.

. . . .

Cu toată simplitatea subiectului, piesa a fost îndeobște bine primită și foarte aplaudată; își datorează poate succesul jocului actriței, care se complăcea în a se înfățișa pe ea însăși și o făcea fără trudă și fără stînjeneală. Cele trei caractere diferite ale unor medici și farmacistul surd și scriitor de povestiri, care auzea totul anapoda și prefera să citească gazete mai degrabă decît rețete, au contribuit tot atît de mult la succesul piesei.

Comicul și veselia și-au dat deci mîna pentru izbînda *Bolnavei închipuite;* și numai interesul stîrnit a făcut să izbutească *La Donna prudente, Femeia prevăzătoare* despre care vă voi vorbi acum.

. . . .

Capitolul XI

După comedia *Pamela* și mai ales în vremea succesului îndoielnic al *Bărbatului rafinat* și a căderii *Jucătorului*, prietenii mei voiau neapărat să scriu o piesă după subiectul unui alt roman, pentru a mă scuti, ziceau ei, de truda născocirii.

Obosit de rugămințile lor, le-am spus în cele din urmă că, în loc să citesc un roman pentru a face din el o piesă, aș prefera să compun o piesă din care s-ar putea face un roman. Unii au început să rîdă, ceilalți m-au luat în serios.

— Fă-ne atunci, mi-au spus ei, un roman dramatizat o piesă tot atît de încîlcită ca un roman.

— Am să v-o fac.

— Da?

— Da!

— Pe cuvînt de cinste ?
— Pe cuvînt de cinste.
Mă întorc acasă și, înfierbîntat de rămășag, încep piesa și totodată și romanul. fără a avea în minte subiectul nici unuia. „E nevoie, îmi spuneam mie însumi, de multă intrigă, de ceva uimitor, de elemente miraculoase și-n același timp interesante, de comic și patetic. O eroină ar putea interesa mai mult decît un erou ; de unde s-o iau ? Vom vedea : pînă una alta, să luăm ca protagonistă o necunoscută" : și aștern pe hîrtie : *Necunoscuta,* comedie : actul întîi, prima scenă. „Femeia asta trebuie să aibă un nume, să-i dau numele de *Rosaura ;* dar veni-va oare singură să dea primele date asupra desfășurării piesei ? Nu, asta-i defectul vechilor comedii. S-o facem să intre cu... da, cu Florindo... *Rosaura și Florindo.*"

Iată cum am început *Necunoscuta* și am urmat tot așa, ridicînd un mare edificiu fără să știu dacă voi face din el un templu sau o hală. Fiecare scenă dădea naștere alteia : dintr-o întîmplare ieșeau alte patru ; la sfîrșitul primului act, tabloul era schițat : nu mai era vorba decît să-l desăvîrșesc.

Eram uimit eu însumi de mulțimea și noutatea întîmplărilor pe care imaginația mi le scornea. Abia la sfîrșitul actului al doilea m-am gîndit la deznodămînt și am început să-l pregătesc, pentru a avea unul neașteptat, surprinzător, dar care să nu pice din nori.

. . . .

Prietenii mei au fost mulțumiți, publicul de asemenea și toată lumea a mărturisit că piesa ar fi putut da destul material pentru un roman în patru mari volume *in-octavo.*

Ieșind dintr-o piesă romanțioasă, am căzut peste un alt subiect care, fără să dea în miraculos, putea fi trecut în tagma *Tom-Jones*-ilor, a *Tompsons*-ilor, a *Robinson*-ilor și a celor aidoma lor, datorită ciudatelor întîmplări pe care le cuprindea. Protagonistul nu pornea totuși de la o ficțiune, pentru că dacă *Aventurierul cinstit,* care dă titlul piesei, nu e portretul meu, el a trecut prin cel puțin tot atîtea aventuri și s-a îndeletnicit cu tot atîtea meserii ca și mine : iar cum, aplaudînd piesa, publicul îmi făcea hatîrul de a-mi pune în seamă fapte și cugetări care-mi

făceau cinste, a trebuit să mărturisesc că, atunci cînd am scris-o, aruncasem o privire asupra mea.

Inspirată din viață, sau închipuită, munca mea a fost foarte bine primită de public ; *Aventurierul cinstit* a avut un succes hotărît, care a izbutit să se mențină, și m-am bucurat în același timp de izbînda piesei și de cinstea alegoriei.

Dar trebuie să ies din genul pieselor sentimentale și să mă întorc la cele de caracter și la adevăratul comic, cu atît mai mult cu cît ne apropiam de sfîrșitul carnavalului și teatrul trebuia să fie mai vesel și mai pe-nțelesul tuturor.

Ca penultimă piesă a anului, am dat așadar *La Donna volubile (Femeia capricioasă)*. Aveam în trupă o actriță, care era cea mai capricioasă femeie din lume ; n-am făcut decît s-o copiez și doamnei Medebac, care cunoștea originalul, îi făcea plăcere, așa bună cum era, să-și bată puțin joc de colega ei.

Acest caracter e comic prin el însuși, dar, dacă nu-i sprijinit de situații interesante și plăcute, poate deveni lesne plicticos. Îți poți bate joc de schimbările modei, de coafuri, de petreceri, dar pentru a face din femeia capricioasă un subiect de comedie trebuie ca ridicolul să izvorască din capriciile minții.

O femeie îndrăgostită, care peste o oră nu mai vrea să iubească, rostește cugetări și e cuprinsă de o patimă cu totul potrivnică felului ei de a gîndi dinainte : iată personajul comic.

Deznodămîntul piesei este cel ce se potrivește unei nebunii vrednică de a fi îndreptată. *Rosaura* se hotărăște, în sfîrșit, să se mărite ; toți bărbații o ocolesc și nimeni nu vrea s-o mai ia.

Doamna Medebac a jucat rolul în chip desăvîrșit. Blîndețea ei firească a redat de minune nerozia femeii capricioase și piesa a produs tot efectul pe care-l putea dori.

Pînă la sfîrșitul anului nu-mi mai rămînea de scris decît o singură comedie, pentru a-mi ține făgăduiala ! Ne aflam în penultima duminică a carnavalului ; încă nu scrisesem nici un rînd din ultima piesă, nici măcar n-o închipuisem.

Chiar în acea zi, ies de-acasă; ca să mă distrez, mă duc în piața San Marco, privesc în jur; poate vreuna dintre măști sau vreun scamator mi-ar putea da subiectul unei comedii sau al unei reprezentații de bîlci pentru ultimele trei zile ale carnavalului.

Sub bolta orologiului dau peste un bărbat, care mă izbește din capul locului, și-mi procură subiectul căutat. Era un armean bătrîn, prost îmbrăcat, foarte murdar, cu o barbă lungă; bătea străzile Veneției, vînzînd fructe uscate din țara lui, pe care le numea *abagigi.*

Acest om, de care dădeai pretutindeni și pe care-l întîlnisem și eu de mai multe ori, era atît de cunoscut și de disprețuit încît, dacă cineva voia să-și bată joc de o fată care căuta să se mărite, i-l propunea pe *Abagigi.*

Nu mi-a trebuit mai mult; m-am întors acasă mulțumit. Intru, mă-nchid în biroul meu și scriu o comedie populară, intitulată *I Pettegolezzi (Flecarii).*

Sub acest titlu e jucată la Comedia Italiană din Paris, în traducerea franceză a domnului Riccobini-fiul. Traducătorul a schimbat cu iscusință personajul Abagigi, necunoscut în Franța, cu cel al unui evreu vînzător de ochelari, dar nici evreul din versiunea franceză, nici armeanul din cea italiană nu joacă rolul protagonistului; și unul și celălalt nu fac decît să înoade intriga piesei.

. . . .

N-am putut-o înfățișa pentru prima dată decît la lăsata secului și cu ea s-a închis carnavalul. Îmbulzeala a fost în ziua aceea atît de neobișnuită încît prețurile lojilor s-au urcat de trei și patru ori, iar aplauzele au fost atît de furtunoase încît trecătorii nu se dumireau dacă vădeau mulțumirea sau revolta generală.

Stăteam foarte liniștit în loja mea, înconjurat de prieteni care plîngeau de bucurie. O mulțime de oameni vine să mă caute, mă silește să ies, mă poartă și mă tîrăște fără voia mea la *Reduta*, mă plimbă din sală-n sală, făcîndu-mă să culeg felicitări, pe care le-aș fi ocolit, de-aș fi putut. Eram prea istovit pentru a susține o astfel de ceremonie; de altfel, neștiind de unde pornea entuziasmul, eram supărat că ultima piesă fusese pusă mai presus de atîtea altele, ce-mi plăceau mai mult.

Dar mi-au lămurit încetul cu încetul adevărata pricină a aclamației obștești.

Triumful răsplătea împlinirea făgăduielii pe care o făcusem.

Capitolul XII

La patruzeci și trei de ani născoceam și scriam piesele cu multă ușurință, dar eram om, ca tot omul. Rîvna la lucru îmi zdruncinase sănătatea; m-am îmbolnăvit și mi-am plătit astfel nebunia.

Înclinat, cum eram, spre crize depresive care atacă în același timp trupul și mintea, le-am simțit revenind cu mai multă putere ca nicicînd. Eram sfîrșit de oboseală, dar supărarea contribuia deopotrivă la starea mea. Trebuie să spun totul; nu se cuvine să le ascund cititorilor nimic.

În cursul unui an dădusem șaisprezece piese. Directorul nu mi le ceruse, dar profitase de pe urma lor. La ce mi-a folosit oare toată truda? Nici un ban peste cît ne înțelesesem să primesc pe an. Nici cea mai mică gratificație; multe laude, multe felicitări și nici cea mai măruntă răsplată. Eram necăjit, dar nu spuneam nimic.

Nu se trăiește totuși din glorie; nu-mi rămînea alt mijloc decît tipărirea operelor mele, dar cine ar fi crezut? Medebac s-a împotrivit, iar unii dintre protectorii săi îi dădeau dreptate.

Acest om îmi contesta drepturile de autor, chipurile pentru că mi-ar fi cumpărat piesele. Aveam să mai rămîn cu el o vreme, așa încît nu puteam, sau mai bine zis, nu voiam să fiu în proces cu persoane pe care urma să le văd zilnic. Iubeam prea mult tihna ca s-o jertfesc interesului; n-am stăruit, mulțumindu-mă cu *îngăduința* de a tipări în fiecare an un singur volum din comediile mele. Mulțumită ciudatei *îngăduințe,* am înțeles că Medebac se bizuia să mă țină legat de el toată viața, dar n-am așteptat decît sfîrșitul celui de-al cincilea an, pentru a-l părăsi

I-am dat deci librarului patru manuscrise ale pieselor mele și Antonio Bettivelli a fost cel ce-a întreprins prima ediție a *Teatrului* meu. publicînd cel dintîi volum în anul 1751, la Veneția.

Trupa actorilor mei trebuia să-și petreacă primăvara și vara la Torino. Am crezut că schimbarea de aer și plăcerea unei călătorii m-ar putea ajuta să mă pun pe picioare. Am urmat (pe cheltuiala mea) trupa și, avînd de gînd să trec pe la Genova. am luat-o cu mine pe scumpa-mi tovarășă de viață.

Nu cunoșteam orașul Torino ; l-am găsit minunat. Uniformitatea clădirilor de pe străzile principale prilejuiește o vedere de ansamblu încîntător. Piețele și bisericile sînt de toată frumusețea. Citadela e un superb loc de plimbare ; în reședințele regale, fie la oraș, fie la țară. e multă măreție și bun gust. Torinezii sînt foarte cinstiți și cît se poate de politicoși : țin mult la moravurile și obiceiurile francezilor ; vorbesc curent limba franceză și. cînd vine la ei un milanez, un venețian sau un genovez. spun de obicei : e un *italian.*

Actorii îmi reprezentau piesele la Torino. Venea lume multă. erau chiar aplaudate. dar se aflau unele ființe ciudate care, la fiecare piesă nouă a mea, spuneau : *e bună, dar nu-i ca Molière.* Mi se făcea mai multă cinste decît meritam : nu avusesem niciodată înfumurarea de a mă pune alături de autorul francez ; și știam că cei ce judecau astfel, în chip atît de vag și de puțin întemeiat. nu veneau la teatru decît pentru a trece cu privirea peste lojă și a sporovăi.

Cunoșteam opera lui Molière și știam să-l respect pe acest maestru al artei. tot atît de bine ca piemontezii ; și mă cuprinse dorința de a le da o dovadă. care să-i încredințeze. Am compus pe loc o comedie în cinci acte în versuri. fără măști și fără schimbări de scene. al cărei titlu și personaj principal era însuși *Molière.*

Conflictul mi-a fost inspirat de două anecdote din viața lui particulară. Una e căsătoria sa plănuită cu Isabella, fiica doamnei Béjart, iar cealaltă interzicerea ope-

rei sale *Tartuffe*. Aceste două fapte reale se întregesc atît de bine încît unitatea de acțiune e perfect respectată.

Speriați de comedia lui Molière, impostorii din Paris știau că, pentru a primi îngăduința de a o juca, autorul o trimisese în tabăra unde se afla Ludovic al XIV-lea și se temeau să nu i se acorde ridicarea interzicerii.

Am folosit în piesă un om din tagma lor, numit *Pirlon*, un ipocrit în toată puterea cuvîntului, care se introduce în casa autorului, îi dezvăluie doamnei Béjart dragostea lui Molière pentru fiica ei, dragoste despre care ea nu știa nimic, și o îndeamnă să-și părăsească colegul și directorul ; la fel face și cu Isabella, arătîndu-i că meseria de actriță e o cale a pierzaniei și încearcă să sucească capul slujnicei lor, *La Forêt* care, mai iscusită decît stăpînele ei, îl păcălește pe cel ce voia s-o păcălească, îl face să se-ndrăgostească de ea și-i scoate haina și pălăria ca să i le dăruiască lui Molière. care apare pe scenă în straiele impostorului.

Am avut îndrăzneala de-a înfățișa în piesa mea un ipocrit cu mult mai păcătos decît cel al lui Molière, dar falșii bigoți pierduseră, în Italia, mult din vechea lor trecere.

În ultimul antract al comediei mele se joacă *Tartuffe* al lui Molière, pe scena de la Hôtel de Bourgogne. Toate personajele piesei apar în actul al cincilea pentru a-l felicita pe Molière : ascuns într-o încăpere unde o aștepta pe *La Forêt, Pirlon* iese fără voie în văzul tuturor și rabdă toate batjocurile pe care le meritase ; iar Molière, spre marea lui fericire și bucurie, se căsătorește cu Isabella, în ciuda mamei ei, care năzuia să-l cucerească pe cel ce-avea să-i fie ginere.

Se află în piesă multe amănunte din viața lui Molière. *Valerio*, unul dintre personaje, nu e altul decît *Baron*, actor din trupa lui Molière ; *Leandru* este copia lui *La Chapelle*, prieten al autorului și foarte cunoscut din biografia acestuia, iar contele *Lasca* e unul dintre piemontezii care judecau piesele fără să le fi văzut și-l alăturau în chip nepotrivit pe autorul venețian autorului francez, adică pe elev maestrului.

Lucrarea e scrisă-n versuri ; făcusem tragi-comedii în versuri albe, dar aceasta e prima mea comedie scrisă în versuri rimate.

Cum era vorba de un autor francez care scrisese mult în acest stil, trebuia să-l imit și am găsit că doar așa-numitele versuri *martelliani* se apropie de *alexandrini*. Despre această formă de versificație am vorbit în capitolul al XVII-lea din prima parte a *Memoriilor* mele.

Odată piesa terminată și rolurile distribuite, am pus să se facă două repetiții la Torino și am plecat la Genova, fără a asista la reprezentație.

Actorii mei și cîțiva localnici erau la curent cu alegoria contelui Lasca ; îi însărcinasem să-mi trimită vești și, după cîteva zile, am știut că piesa avusese un mare succes, că modelul criticat fusese recunoscut și că dovedise destulă cinste pentru a mărturisi că și-o căutase.

Am rămas la Genova pe tot timpul verii, ducînd o viață minunată în cea mai desăvîrșită trîndăvie. Ah ! cît e de plăcut, mai ales după ce ai muncit mult, să petreci cîteva zile *fără să faci nimic !* Dar înaintam vertiginos spre sezonul de toamnă, timpul începea să se răcorească și am luat-o iar pe drumul care avea să mă aducă în atelier.

Ajuns la Veneția, am găsit la librar primul meu volum tipărit și bani ; am primit totodată un ceas de aur, o cutie din același metal, un serviciu de argint pentru ciocolată și patru perechi de manșete de dantelă în *point de Venise.* Erau darurile celor cărora le închinasem primele patru comedii.

Medebac a sosit la cîteva zile după mine. Mi-a povestit cît de mult plăcuse *Molière* la Torino. Doream nespus să văd și eu piesa și am reprezentat-o la Veneția, în luna octombrie a anului 1751.

Piesa cuprindea două noutăți ; subiectul și versificația. Versurile *martelliani* erau date uitării ; monotonia cezurii, rima prea frecventă și mereu împerecheată dezgustase urechile italienilor încă de pe timpul cînd autorul lor mai trăia și toată lumea era pornită împotriva mea, care voiam să reînviez un tip de versuri osîndite.

Dar efectul a dezmințit părerea preconcepută. Versurile au plăcut tot atît de mult ca și piesa, iar *Molière* a fost rînduit, în unanimitate, alături de *Pamela*.

. . . .

Capitolul XIII

Istericalele doamnei Medebac le-au trezit pare-se pe-ale mele, cu singura deosebire că ea avea numai mintea bolnavă, iar eu trupul. Simțeam încă, și am simțit mereu urmările strădaniei de a crea cele șaisprezece comedii ; aveam nevoie de o schimbare de aer și am plecat la Bologna, să-mi întîlnesc actorii.

Ajuns în acest oraș, mă duc într-o cafenea din fața bisericii San Petronio ; intru, nimeni nu mă cunoaște ; după cîteva clipe sosește un senior din partea locului care, adresîndu-se celor cinci-șase persoane (cunoscute de el) ce stăteau în jurul unei mese, le spune într-un autentic dialect bolonez :

— Prieteni, știți noutatea ?

E întrebat despre ce e vorba.

— A sosit Goldoni.

— Puțin îmi pasă, spune unul.

— Ce mă-ncălzește asta? spune un altul.

Al treilea răspunde mai politicos :

— Mi-ar face plăcere să-l văd...

— Ah ! chiar ai ce vedea ! spun primii doi.

— Am, răspunde celălalt, că-i autorul frumoaselor comedii, care...

E întrerupt de un bărbat care nu vorbise încă și care strigă sus și tare :

— Da, da, mare scriitor ! grozav autor care a suprimat măștile, a nimicit Comedia...

În clipa aceea sosește doctorul Fiume și, îmbrățișîndu-mă, spune :

— Ah, scumpe Goldoni, fiți binevenit.

Cel care-și vădise dorința de a mă cunoaște se apropie, iar ceilalți o șterg pe rînd, fără să spună nimic.

Mica scenă m-a amuzat mult. Mi-a făcut plăcere să-l văd pe doctor, care fusese medicul meu cu cîțiva ani în urmă ; i-am spus unele amabilități vrednicului bolonez, care avea o părere destul de bună despre mine, și am plecat cu toții la domnul marchiz d'Albergati Capacelli, senator de Bologna.

Foarte cunoscut în republica literelor prin cîteva tragedii traduse din limba franceză, prin cîteva bune comedii originale și, mai ales, prin faptul că domnul Voltaire îl aprecia, acest senior avea, în afară de știință și talent, un dar deosebit pentru arta declamării și nu se aflau în Italia nici actori, nici amatori în stare să-i interpreteze pe eroii de tragedie și pe îndrăgostiții de comedie așa cum îi interpreta el. La Zola ca și la Medicina, moșiile lui, îi desfăta pe toți cei de prin partea locului ; era ajutat de amatori, actori și actrițe, pe care-i însuflețea cu inteligența și experiența sa. Am avut fericirea de-a lua și eu parte la distracțiile sale, scriind pentru teatrul lui cinci piese, despre care voi vorbi la sfîrșitul acestei a doua părți a lucrării mele.

Domnul d'Albergati a avut întotdeauna față de mine multă bunăvoință și prietenie. De cîte ori mergeam la Bologna eram găzduit la el și acum, cînd sîntem departe unul de altul, nu m-a uitat și mi-a închinat una dintre comediile sale, precedată de o *Epistolă* încîntătoare și foarte măgulitoare pentru mine.

Cît am stat la Bologna, nu mi-am irosit timpul ; am lucrat pentru *Teatrul* meu și am scris, printre altele, o comedie intitulată *I Puntigli domestici (Sîcîielile slugilor)*, cu care s-a deschis în 1752 stagiunea la Veneția.

. . . .

Culesesem materialul pentru piesă din mai multe familii care fuseseră victime ale încrederii lor în slugi și-am avut plăcerea de a vedea aplaudată o învățătură ce părea tare folositoare familiilor care trăiesc sub același acoperămînt.

De la un subiect interesant, am trecut la unul comic. Văzusem un om foarte bogat, care, avînd o singură fiică,

tînără, frumoasă și cu vădită înclinare pentru poezie, se împotrivea s-o mărite numai pentru a se bucura el singur de talentul încîntătoarei Muze. În casa lui aveau loc adunări literare: toată lumea venea de dragul fetei, dar tatăl era de un caraghioslîc greu de răbdat.

Cînd domnișoara își recita versurile, înfumuratul stătea în picioare, privea în stînga și-n dreapta, poruncea să se facă tăcere, se supăra dacă cineva strănuta, găsea necuviincios să se prizeze, făcea atîtea mutre și atîta se schimonosea încît cu greu te puteai stăpîni să nu izbucnești în rîs.

Cînd fiica își isprăvea lectura, tatăl aplauda cel dintîi; ieșea apoi din mijlocul ascultătorilor și, fără să-i pese de poeții care-și recitau lucrările, trecea pe după scaunul fiecăruia și spunea cu glas tare, fără urmă de bunăcuviință:

— Ați auzit-o pe fiica mea? Oh! Ce spuneți de ea? E cu totul altceva!

De mai multe ori am fost de față și eu la asemenea scene. Cea din urmă s-a sfîrșit rău, căci autorii au ajuns să se certe de-a binelea și au părăsit casa pe nepusă masă.

Fanaticul părinte voia să meargă la Roma pentru ca fiica să-i fie încununată în Capitoliu: rudele l-au împiedicat, guvernatorul se amestecă și el în treaba asta, domnișoara a fost măritată, în ciuda tatălui și, după cincisprezece zile, acesta se îmbolnăvi și muri de supărare.

Inspirîndu-mă din această întîmplare, am scris o comedie intitulată *Poetul fanatic* și, ca să răspîndesc mai multă voioșie în piesă, i-am dat cît de cît tatălui gustul poeziei; dar lucrarea nu poate sta alături de *Metromania* lui Piron; dimpotrivă, e una din cele mai slabe comedii ale mele.

A avut totuși oarecare succes la Veneția, datorită însă altor atracții, pe care-mi sprijinisem acțiunea. Collalto juca rolul unui tînăr *Improvisator* și plăcea prin muzicalitatea vocii, cînd își recita versurile. Brighella, sluga, era și el poet, iar versurile și improvizațiile sale burlești erau cît se poate de nostime, dar cu toate frumusețile ei de amănunt, o comedie fără interes, fără intrigă și fără suspensii nu poate fi decît o piesă proastă.

De ce a fost atunci tipărită? Pentru că librarii pun mîna pe tot ce le iese-n cale și nu le cer părerea nici măcar autorilor în viață.

Capitolul XIV

Ajuns în postul Crăciunului din anul 1751, era timpul să-i amintesc lui Medebac că ne apropiem de sfîrșitul angajamentului și să-l previn să nu se bizuie pe mine pentru anul ce venea.

I-am vorbit prietenește, fără farafastîcuri; mi-a răspuns foarte politicos că-i pare rău că plec, dar că sînt stăpîn pe hotărîrile mele; a făcut totuși tot ce-i stătea în puteri să mă îndemne să rămîn cu el: mi-a vorbit prin mijlocirea mai multor persoane, dar eram hotărît și, în timpul celor zece zile de întrerupere a spectacolelor, m-am înțeles cu excelența-sa Vendramini, nobil venețian și proprietar al teatrului San Luca.

Pînă la închiderea stagiunii din 1752 trebuia să mai lucrez pentru teatrul Sant' Angelo; și mi-am făcut atît de bine datoria încît i-am înminat directorului mai multe piese decît putea reprezenta în timpul dat, ba i-au mai rămas cîteva de care s-a folosit după despărțirea noastră.

Doamna Medebac era încă bolnavă; nevricalele ei deveneau tot mai supărătoare și mai caraghioase; rîdea și plîngea totodată, țipa, se strîmba, se zvîrcolea.

Familia credea că i se făcuseră farmece; au încercat să-i alunge duhul rău din trup: era acoperită de moaște, se juca și glumea cu aceste pioase obiecte ca un copil de patru ani.

Văzînd că actrița principală nu se putea urca pe scenă, am scris la deschiderea carnavalului o comedie pentru subretă. În ziua de Crăciun doamna Medebac se ivi, sănătoasă; dar cînd află că se afișase pentru a doua zi *La Locandiera (Hangița)*, o piesă nouă făcută pentru Carolina, se puse iar la pat, cu niște zvîrcoliri nemainăscocite, făcînd-o

să-i trimită la toți dracii pe mama, soțul, rudele și slugile sale.

Am deschis, așadar, stagiunea în ziua de 26 decembrie cu *La Locandiera*. Cuvîntul vine de la *locanda*, care înseamnă în italiană ce se înțelege prin *hôtel garni* în franceză. În limba franceză nu se află un cuvînt anume pentru a numi bărbatul sau femeia care țin un *hôtel garni*. Dacă ar vrea cineva să traducă piesa în franceză, ar trebui să caute titlul în caracterul protagonistei și el ar fi, fără îndoială, *Femeia îndemînatică*.

. . . .

Succesul piesei a fost atît de strălucit încît a fost pusă pe aceeași treaptă, ba chiar mai presus de tot ce scrisesem în acest gen, în care artificiul cumpănește intriga.

Fără a o citi, n-ai crede că planurile, demersurile și triumful Mirandolinei pot izbîndi într-un răstimp de douăzeci și patru de ore.

Am fost poate lingușit în Italia dar toți m-au încredințat că nu scrisesem pînă atunci nimic mai firesc și mai bine condus și că acțiunea piesei e completă și susținută în chip desăvîrșit.

După gelozia pe care progresele Carolinei o stîrneau în sufletul doamnei Medebac, această ultimă piesă ar fi trebuit s-o bage în mormînt ; dar, cum nevricalele ei erau de un soi cam ciudat, își părăsi patul după două zile și ceru să fie întrerupte reprezentațiile cu *Locandiera*, pentru ca să se repună în scenă *Pamela*.

Publicul nu era mai mulțumit ; dar directorul socoti că nu trebuie să se împotrivească dorinței soției sale și *Pamela* se ivi iar pe scenă, după a patra reprezentație plină de succes a unei piese noi. Asemenea mărunte gesturi curtenitoare au loc aproape peste tot unde despotismul își bate joc de rațiune. În ce mă privește, n-aveam nimic de spus fiind vorba de două dintre fiicele mele și eram părintele iubitor al uneia ca și al celeilalte.

După cîteva reprezentații cu *Pamela* am intervenit, arătîndu-i directorului că aveam de înfățișat publicului comedii noi și că nu se cuvenea să mulțumească unele capricii în paguba propriului său interes.

Am fost ascultat și am dat prima reprezentație a *Iubitului soldat,* piesă scrisă în virtutea cunoștințelor dobîndite în timpul celor două războaie din 1732 și 1740.

. . . .

Comedia a avut parte de tot succesul cu putință ; iar publicul a rînduit-o în tagma pieselor bune.

Și iată acum o alta, care s-a înălțat și mai sus, și-n care *Rosaura* și *Carolina* jucau roluri aproape egale, fără a se putea hotărî care din două era cea mai aplaudată. Piesa se numea *Le donne curiose (Femeile curioase)* și, sub un titlu bine ascuns, bine deghizat, nu înfățișa decît o loje francmasonică.

. . . .

Femeile curioase, cu care s-a închis stagiunea teatrală, a fost ultima mea piesă din anii învoielii cu Medebac. Mai aveam încă trei, pe care le scrisesem din vreme, ca să nu ducă lipsă și i le-am dat din toată inima, în clipa despărțirii.

. . . .

Capitolul XV

De la teatrul Sant' Angelo, am trecut la teatrul San Luca ; acolo nu era director ; actorii își împărțeau rețeta și proprietarul sălii, care se bucura de cîștigul lojelor, le făcea rente pe măsura meritului sau vechimii.

Aveam de-a face cu acest patrician ; lui îi predam piesele, care îmi erau plătite pe loc și înainte de a fi citite ; onorariile aproape mi se dublaseră ; aveam deplina libertate de a-mi tipări lucrările și nici o îndatorire de a urma trupa, cînd se deplasa ; situația era mult mai avantajoasă și nemăsurat mai onorabilă.

Dar există oare în lume împrejurări fericite, care să nu fie întovărășite de unele neplăceri ? Actrița principală a trupei se apropia de vîrsta de cincizeci de ani. Fusese

angajată de curînd, o florentină încîntătoare, dar pentru rolurile secundare; și riscam să fiu nevoit de a-i da actriței tinere rolurile de compoziție și celei vîrstnice rolurile de ingenuă.

Doamna Gandini, ingenua, avea destul bun simț pentru a-și da seama de realitate; dar soțul ei declară sus și tare că nu va îngădui să i se facă soției sale vreun neajuns, iar proprietarul teatrului, cu tot dreptul lui de-a avea ultimul cuvînt, nu îndrăznea să se lipsească de doi vechi actori, care fuseseră cît se poate de folositori trupei.

Am vorbit între patru ochi cu domnul Gandini: l-am întrebat cît timp crede că soția i se va putea bucura de situația și avantajele ei.

— Soția mea, a spus, poate să strălucească pe scenă încă zece ani.

— Ei bine, i-am răspuns, am dezlegare de la patron; am să-i asigur doamnei Gandini pensia și partea ei întreagă, pe timp de zece ani; vă făgăduiesc să-i dau de lucru, să fac să fie aplaudată, dar dați-mi îngăduința de a o folosi după cum cred eu de cuviință.

— Nu, domnule, îmi răspunse tăios: soția mea e ingenua trupei și mai degrabă mă las spînzurat decît s-o văd înjosită.

Îmi întoarse spatele cu destulă mojicie. Am jurat că-l voi înșela; veți vedea, la a treia piesă din anul acela, dacă m-am ținut de cuvînt.

Trupa trebuia să-și petreacă primăvara și vara la Livorno; socoteam să rămîn la Veneția și prima mea grijă a fost să-mi tipăresc lucrările. Librarul Bettinelli publicase primele două volume ale *Teatrului* meu; i-am dus deci manuscrisul celui de-al treilea, dar care nu mi-a fost mirarea cînd omul ăsta flegmatic îmi spuse pur și simplu, cu sînge rece, că nu-mi mai putea primi manuscrisele, pentru că le avea de la Medebac și că avea să urmeze publicarea lor pe seama acestui actor.

Venindu-mi în fire și lăsînd calmul să urmeze indignării, i-am spus:

— Prietene, bagă de seamă, nu ești bogat, ai copii, nu te duce la pierzanie, nu mă sili să te ruinez.

Stăruie. Bettinelli, căruia mă învoisem, prea lesne poate, să-i dau dreptul de a-mi tipări operele, fusese cîștigat cu ajutorul banilor ; și aveam de luptat împotriva directorului care-mi contesta dreptul de proprietate asupra pieselor și împotriva librarului, care era în posesia dreptului de a le publica.

Fără-ndoială că aș fi cîștigat procesul, dar trebuia să pledez, iar șicana e pretutindeni aceeași ; am luat hotărîrea cea mai simplă : am plecat îndată la Florența, am reînceput o nouă ediție ; i-am lăsat pe Medebac și Bettinelli liberi să facă una la Veneția, dar am publicat un prospect care i-a năucit pe amîndoi, fiindcă propuneam schimbări și îndreptări.

La Florența mi-a fost recomandat domnul Paperini, tipograf care se bucura de multă trecere și om foarte cinstit ; ne-am învoit în două ore și în luna mai a anului 1753 am vîrît primul volum sub teascuri. Această excelentă ediție de zece volume *in-octavo*, făcută prin subscripție și pe seama mea, a ajuns la o mie șapte sute de exemplare și a acoperit cheltuielile, la publicarea celui de-al șaselea volum.

Aveam cinci sute de subscriitori la Veneția si difuzarea ediției mele în statele Republicii fusese oprită ; această proscriere a operelor mele în propria-mi patrie va părea ciudată, dar era o chestiune pur comercială ; pentru a-și valorifica privilegiul, Bettinelli găsise protectori și asociația librarilor îl susținea împotriva unei ediții străine.

Cu toată oprelîștea și toate măsurile luate de potrivnicii mei, de cîte ori un volum ieșea de sub teascuri, plecau totuși spre Veneția cinci sute de exemplare. Pe malul Padului fusese găsit un adăpost unde erau adunate ; un grup de nobili venețieni mergeau pînă la hotare să ridice cărțile de contrabandă, le introduceau în capitală și le împărțeau în văzul tuturor, cîrmuirea neamestecîndu-se într-o treabă mai mult caraghioasă decît însemnată.

Fiind la Florența, iar noii mei actori la Livorno, mă duceam din cînd în cînd să-i văd și i-am înmînat primului amorez două comedii pe care le scrisesem, cu toată îndeletnicirea obositoare și stăruințele cerute de editarea lucrărilor mele.

La începutul lunii octombrie, ne-am întîlnit cu toţii la Veneţia şi am prezentat acolo, drept cea dintîi piesă nouă, *L'Avaro geloso (Zgîrcitul gelos).*

L-am zugrăvit pe protagonistul piesei după natură : mi-a fost descris şi i-am aflat povestea la Florenţa, unde omul trăia spre ruşinea omenirii. Avea două vicii la fel de respingătoare dar care, în contrast cu sentimentele sale, îl puneau în situaţii comice.

E foarte hazliu să vezi un bărbat cumplit de gelos, primind chiar el un serviciu de argint plin cu ciocolată şi un şip de aur cu apă de colonie pentru a-şi chinui apoi soţia care, spunea el, le dăduse celor ce-o iubeau temeiuri să-i facă daruri.

Răutatea unui asemenea caracter e menită să revolte, dar piesa s-ar fi menţinut dacă actorul care interpreta rolul n-ar fi fost atît de oropsit de natură şi atît de puţin respectat de publicul din sală.

Am socotit că fac bine alegînd pentru un rol ingrat un bărbat nu prea reuşit el însuşi şi am crezut că slăbiciunea, faţa urîtă şi vocea lui spartă se vor potrivi caracterului : m-am înşelat ; i-am dat peste cîtva timp acelaşi rol lui Rubini, *Pantalone* al trupei, iar piesa, care căzuse la debut a ajuns în urmă una dintre piesele favorite ale acestui excelent actor.

Duşmanii mei se bucurau de trista soartă a primei mele piese, iar partizanii teatrului Sant' Angelo spuneau, c-un fel de mulţumire, c-am să mă căiesc de a fi părăsit o trupă ce-mi punea în valoare lucrările.

Toate aceste clevetiri nu mă neliniştesc ; eram sigur că, la a treia piesă, le voi face să-nceteze ; dar mă temeam nespus pentru a doua. Era *La Donna di testa debole* sau *La vedova infatuata (Femeia uşoară* sau *Văduva înfumurată).*

. . . .

Piesa a căzut, la prima reprezentaţie. Prevăzusem asta şi, din nefericire, mi-am văzut proorocirea adeverindu-se.

Îmi dădusem seama prea tîrziu de unele împrejurări neprielnice, atît mie cît şi actorilor, care nu erau încă

destul de instruiți cu privire la noua metodă a comediilor mele ; nu avusesem răgazul de a le insufla gustul, glasul, purtarea firească și expresivă care-i formase pe actorii teatrului Sant' Angelo. Altă pricină și mai însemnată : sala teatrului San Luca era mult mai mare ; acțiunile simple și delicate, subtilitățile, glumele, adevăratul comic, pierdeau acolo mult.

Ne puteam amăgi că publicul s-ar obișnui în timp cu sala și ar asculta cu mai multă luare aminte piesele cuviincioase și inspirate de viața de toate zilele, dar ar fi trebuit să ne impunem mai întîi prin subiecte viguroase, prin acțiuni care, fără a fi colosale, să se ridice totuși mai presus de comedia obișnuită.

Era lucrul care-mi stătea în primul rînd la inimă, dar ediția mea nu mă lăsase să fac ce vreau ; numai la a treia piesă am izbutit lovitura cea mare, efortul de imaginație trebuincios pentru a lua loc cu cinste în noua sală, unde aveam să-mi duc mai departe reforma și să-mi mențin reputația.

Capitolul XVI

După cum mi-am propus, am căutat o temă care să-mi dea putința îmbinării comicului cu elemente interesante și spectaculoase.

Răsfoisem istoria popoarelor moderne a lui Salmon [1], tradusă din engleză în italiană ; n-am găsit în ea povestea care alcătuiește subiectul piesei la care mă gîndeam, dar am aflat din această carte instructivă, precisă și interesantă, legile, moravurile și obiceiurile persanilor ; și, cu datele autorului englez, am scris o comedie intitulată : *La Sposa Persiana (Soția persană).*

Nu-i o piesă eroică ; un bancher bogat din Ispahan, numit *Mahmut,* îl îndeamnă și silește pe fiul său *Thamas* să se căsătorească, împotriva voinței sale, cu *Fatima,* fiica lui *Osman,* ofițer în armata persană. Așa ceva se vede

[1] O. Salmon, istoric englez din secolul al XVIII-lea.

zilnic în piesele noastre : o domnișoară, logodită cu un tînăr a cărui inimă e dăruită alteia. Dar însăși numele de Fatima, Mahmut, Thamas vesteau publicului ceva neobișnuit, iar salonul bancherului, mobilat cu o sofa și perne turcești, veșminte si turbanele costumului oriental vesteau o nație străină, iar tot ce e străin stîrnește curiozitatea.

Dar iată ce deosebește și mai mult această piesă asiatică de comediile noastre obișnuite ; se află în casa lui Mahmut un serai pentru el și unul pentru fiul său ; rînduială cu totul deosebită de obiceiurile europene, unde tatăl și fiul pot avea mai multe ibovnice decît cei din Persia, dar nu un serai.

Thamas are în seraiul său o sclavă circaziană, numită *Hircana*, pe care o iubește mult, dar, mîndră în robie, ea îi cere iubitului și stăpînului să nu-și dăruiască favorurile unor alte femei, nici măcar celei aleasă de tatăl său pentru a-i fi soție.

Iată încă o trăsătură nouă față de cele alte ținuturilor noastre ; căci, în Franța ca și în Italia, o iubită nu s-ar împotrivi ca prietenul ei să contracteze o legătură cuviincioasă și interesată, dacă urmează s-o vadă, sau îi asigură o situație ca să-i aline durerea.

. . . .

Îi datorez doamnei Bresciani, care juca rolul Hircanei bucuriile aduse de această piesă ; pentru ea o plăsmuisem și o scrisesem. Gandini nu voia ca drepturile soției sale să fie încălcate ; ar fi avut dreptate, dacă doamna Gandini n-ar fi atins vîrsta de cincizeci de ani ; dar, pentru a ocoli certurile, i-am dat actriței secundare un rol mai presus de al celei principale. Truda mi-a fost răsplătită : o patimă puternică și neobișnuită nu poate fi redată în chip mai viguros, mai energic, mai adevărat decît a făcut doamna Bresciani în acest rol de seamă.

Actrița care, pe lîngă haz și inteligență, avea și o voce armonioasă și o dicțiune încîntătoare, a impresionat atît de mult în această comedie de succes, încît de atunci nu i s-a mai spus decît Hircana.

Capitolul XVII

Interesul publicului pentru rolul Hircanei putea da de bănuit că aș fi greșit titlul piesei, sau că n-aș fi condus cum se cuvine acțiunea principală ; din rezumatul pe care l-am făcut se poate totuși vedea că Fatima e protagonista și Hircana antagonista ; dar nu părea așa, de vreme ce sclava de douăzeci și cinci de ani era mai presus decît soția de cincizeci.

Legat de încîntătoarea circaziană, publicul era supărat s-o vadă plecînd necăjită și ar fi vrut să știe unde se dusese și ce se mai întîmplase cu ea ; mi se cerea urmarea *Soției persane* și nu soția-i interesa pe cei curioși.

Aș fi vrut să le împlinesc dorința, dar nu puteam ; Gandini se supărase pe public și pe mine ; îl înșelasem, zicea, îi jucasem o festă de neiertat ; avusesem îndemînarea diabolică de a o jertfi pe soția sa fără ca el să-și poată da seama.

Gîndul meu nu era să-i fac vreun neajuns ; voiam să-l silesc să primească tîrgul avantajos pe care i-l propusesem, ceea ce însemna că-l îndatoram, în ciuda grosolăniei sale.

Încăpățînîndu-se mai mult ca niciodată, nesocotitul se duse la proprietarul teatrului și-l înștiință că soția lui nu va juca în urmarea *Soției persane*, de care auzise vorbindu-se. Excelența-sa Vendramini îl primi prost ; neputîndu-și descărca mînia asupra maimarelui său, la plecare, actorul își făcu ceasul bucăți, zvîrlindu-l de-o ușă de sticlă, și sparse geamurile în toate înțelesurile zicalei.

Dar nu se mulțumi cu atît : se duse la ministrul Saxoniei, care căuta actori pentru regele August al Poloniei ; se angajă împreună cu soția sa pentru Dresda și amîndoi pieriră fără să spună o vorbă. Nu-i părea nimănui rău după ei, iar mie și mai puțin, deoarece rămîneam liber să lucrez în voie și mi-am mulțumit compatrioții dîndu-le urmarea mult dorită.

Am intitulat a doua piesă cu același subiect, *Hircana la Julfa ;* Julfa, sau Zulfa, e un oraș la o leghe depăr-

tare de Ispahan și locuit de o colonie de armeni, pe care Scak-Abas îi adusese în Persia pentru creșterea negoțului.

. . . .

Capitolul XVIII

La începutul anului 1754 am primit o scrisoare de la fratele meu. Nu mai avusesem nici o veste de la el de doisprezece ani ; mi le dădea pe toate de-odată, începînd cu bătălia de la Velletri, unde îl urmase pe ducele de Modena și pînă-n ziua cînd găsise de cuviință să-mi scrie.

Scrisoarea era din Roma ; se căsătorise acolo cu văduva unui avocat. Avea doi copii, un băiat de opt ani și o fată de cinci ; îi murise soția, se plictisea zdravăn într-o țară unde militarii nu erau nici trebuincioși, nici nu se bucurau de prea mare trecere și dorea să se apropie de fratele său și să i le înfățișeze pe cele două vlăstare ale familiei Goldoni.

Departe de-a mă simți jignit de uitarea și tăcerea celor doisprezece ani, m-am interesat de îndată de cei doi copii, care puteau avea nevoie de ajutorul meu. Mi-am poftit din nou fratele să vină la mine ; am scris la Roma să i se dea banii de care putea avea nevoie și în luna martie a aceluiași an mi-am îmbrățișat cu adevărată bucurie fratele, pe care-l iubisem întotdeauna și cei doi nepoți, pe care i-am adoptat ca pe copiii mei.

Mama trăia încă și se bucură nespus de plăcerea de-a revedea un fiu pe care nu-l mai socotea printre cei vii ; iar soția mea, a cărei bunătate și blîndețe nu s-au dezmințit niciodată, i-a primit pe cei doi copii ca și cum ar fi fost ai săi și se îngriji de educația lor.

Înconjurat de tot ce-mi era mai drag și mulțumit de succesul pieselor mele, eram cel mai fericit om din lume. Da, mă simțeam cumplit de obosit. Mă resimțeam încă de pe urma muncii uriașe depusă pentru teatrul Sant' Angelo, iar versurile, cu care obișnuisem în chip ușuratec

publicul, îmi dădeau nemăsurat mai mult de lucru decît proza.

Boala mă lovi cu mai multă putere decît pînă atunci. Acum, cînd aveam o nouă familie în seamă, sănătatea îmi era mai trebuincioasă ca oricînd și teama de a o pierde îmi înrăutățea boala. Crizele îmi vătămau și trupul și moralul; ba era vorba de o stare de exaltare care îmi înflăcăra închipuirea, ba de o teamă nedeslușită, ce pricinuia un dezechilibru în organism; sufletul ni-i atît de strîns legat de trup, încît de n-ar fi judecata, parte a sufletului nemuritor, n-am mai fi decît niște mașini.

În starea în care mă aflam, aveam nevoie de mișcare și de distracție. M-am hotărît să fac o scurtă călătorie și am luat cu mine întreaga familie.

Ajuns la Modena, m-am îmbolnăvit de pneumonie. Toți erau îngrijorați de starea mea, eu nu mă temeam de nimic; așa am fost toată viața. Plin de curaj cînd eram în primejdie și năpădit de temeri caraghioase cînd eram sănătos.

Ieșisem cu bine din boală și din convalescență, dar n-avusesem timp să mă distrez. Actorii mei se aflau la Milano; m-am dus să-i întîlnesc, tot cu soția, cu fratele meu și cu cei doi copii; nu-mi păsa de cheltuială; editarea operelor mele mergea de minune, primeam bani din toate părțile și la mine banul n-a poposit niciodată prea mult.

La Milano se jucase *Soția persană;* avusese același succes ca la Veneția; eram copleșit cu laude, amabilități, daruri. Mă puneam pe picioare, crizele de nervi nu mă mai supărau, duceam o viață minunată; dar fericirea, liniștea sufletească, tihna n-au fost de lungă durată.

Actorii teatrului San Luca dăduseră peste un excelent actor din Milano, numit Angeleri, care avea un frate magistrat și părinți foarte stimați în rîndurile burgheziei.

Era și el neurastenic, iar la Veneția vorbisem de mai multe ori despre ciudățeniile bolii noastre.

Cînd am ajuns la Milano, l-am întîlnit și l-am găsit mai rău ca niciodată; era chinuit de dorința de a-și arăta talentul și de rușinea de a apărea pe scena teatrului din orașul său. Suferea nespus văzîndu-si colegii aplaudați, în vreme ce el nu se putea bucura de aplauzele publicu-

lui. Crizele i se înteţeau pe zi ce trecea şi, vorbind cu el, îmi zgîndăream şi mie boala.

În cele din urmă, se potriveşte la imboldul talentului; apare-n public: joacă, e aplaudat, se-ntoarce în culise şi cade mort pe loc. Scena rămîne goală, actorii nu se mai ivesc, vestea se răspîndeste încetul cu încetul, ajunge pînă la loja unde mă aflu. O, cerule, a murit Angeleri! tovarăşul meu de suferinţă! Ies ca turbat; o pornesc, fără să ştiu încotro. Mă regăsesc acasă, fără să fi văzut pe unde am umblat. Toată lumea-şi dă seama de zbuciumul meu şi mă întreabă ce s-a întîmplat; strig de mai multe ori: „A murit Angeleri!" şi mă arunc pe pat.

Soţia, care mă cunoştea, încercă să mă liniştească şi mă sfătui să las să mi se ia sînge. Cred c-aş fi făcut bine să-i fi urmat sfatul, dar, în ciuda fantomelor ce mă înăbuşeau, îmi recunoşteam prostia şi mi-era ruşine că-i căzusem pradă.

Fiinţa-mi fusese atît de adînc zdruncinată încît, deşi-mi chemam în ajutor judecata m-am îmbolnăvit şi mai greu mi-a fost să-mi lecuiesc sufletul decît trupul.

După ce se slujise de toate mijloacele artei, doctorul Baronio, medicul meu îmi ţinu într-o zi un logos, care mă vindecă pe deplin:

— Priveşte-ţi boala, îmi spuse, ca pe-un copil care se năpusteşte asupră-ţi cu sabia scoasă. Dacă iei seama, nu te va răni: dacă îi oferi însă pieptul, copilul te va ucide.

Îmi datorez sănătatea acestei parabole; n-am uitat-o niciodată. Mi-a prins bine la toate vîrstele; acest blestemat copil mă ameninţă încă uneori, şi trebuie să fac eforturi pentru a-l dezarma.

Capitolul XIX

La Modena, în timpul convalescenţei, şi-n răstimpurile dintre accesele de la Milano, n-am pierdut din vedere teatrul. M-am întors la Veneţia cu destul material pentru

stagiunea teatrală 1754 și am deschis-o cu o piesă intitulată *La Villeggiatura (Petrecere la țară).*

În drumul meu, trecusem pe lîngă multe dintre conacurile de pe malurile Brentei, unde luxul se desfășoară cu fast. Strămoșii noștri se duceau doar să-și strîngă avutul acolo unde astăzi e risipit. La țară se joacă cărți pe mize mari, se primesc oaspeți, se dau baluri, spectacole și *cicisbeii* înfloresc acolo, fără sfială și fără constrîngere, mai mult decît oriunde.

Am zugrăvit ceva mai tîrziu aceste felurite aspecte, în trei piese date una după alta și pe care le voi rezuma în capitolele următoare. În acesta, voi atinge numai în treacăt problema curteniei, așa cum se pune în societățile de la țară.

. . . .

Comedia nu are intrigă, dar amănuntele despre curtenie sînt cît se poate de amuzante, iar feluritele caractere ale personajelor dau naștere unui comic scînteietor și unei critici foarte adevărate și foarte usturătoare. Țelul meu a fost înțeles și aplaudat, iar piesa, deși scrisă-n proză, a avut mai mult succes decît mi-aș fi închipuit.

Îmi dădeam totuși seama că nu trebuie să abuzez de indulgența publicului și am reprezentat curînd o comedie în cinci acte în versuri, intitulată : *La donna forte (Femeia puternică).* Nu e cea din Scriptură, dar ar putea sluji drept pildă multor femei.

. . . .

Piesa a avut mare succes și cunoscătorii m-au încredințat că în proză ar fi izbutit tot atît de bine ca și-n versuri, deoarece fondul, acțiunea, intriga, morala, totul era bun, după părerea lor, iar deznodămîntul mai presus de toate.

Am încheiat sezonul de toamnă cu *Femeia puternică* și am pregătit pentru carnaval o comedie în proză, al carei subiect nu mi se părea potrivit pentru a fi pus în versuri. Era *Il vecchio bizzarro.* Cuvîntul *bizzarro* are uneori în limba italiană înțelesul de capricios, ciudat și chiar extravagant, ca în franceză ; dar e întrebuințat și mai des ca

sinonim cu vesel, amuzant, strălucit, iar cea mai potrivită traducere pentru *Vecchio bizzarro* este *Bătrînul simpatic*.

Îmi amintisem de *Cortegian veneziano*, reprezentat cu cincisprezece ani în urmă la teatrul *San Samuele*, pe care Pantalone Golinetti îl interpretase cu atîta succes și doream să alcătuiesc o piesă de același soi pentru Rubini, care juca rolul lui Pantalone la teatrul San Luca. Dar Golinetti era tînăr și Rubini avea cel puțin cincizeci de ani ; și, cum voiam să-l înfățișez în piesa asta fără mască, trebuia să adaptez rolul la vîrsta lui.

Cei ce au fost simpatici în tinerețe rămîn la fel și la bătrînețe, iar Rubini o dovedea el însuși, fiind tot atît de plăcut pe scenă cît era de încîntător în societate.

Am socotit că noua comedie venețiană va avea cel puțin același succes ca și *Curtezanul*, dar m-am înșelat cumplit. Rubini, care nu jucase niciodată fără mască, era atît de stingherit, atît de încurcat, încît nu mai avea nici farmec, nici haz, nici bun simț ! Piesa a căzut în chipul cel mai crud și mai umilitor pentru el și pentru mine ; am putut sfîrși cu greu reprezentația și, cînd se lăsă cortina, fluierăturile porniră din toate părțile.

Am fugit cît mai repede din sală, ca să mă feresc de insulte ; m-am dus la *Reduta*. Ascuns sub mască, m-am vîrît în mulțimea care se adună aici după încheierea spectacolelor și am avut timpul și tihna s-aud aprecierile ce se făceau la adresa mea și a piesei.

Străbătînd sălile de joc, vedeam pretutindeni grupuri și peste tot se vorbea despre mine. „S-a zis cu Goldoni" spuneau unii ; „Goldoni și-a golit sacul", spuneau ceilalți. Recunoscui vocea unei măști care vorbea pe nas, spunînd cu glas tare : „I s-au sfîrșit rezervele". Fu întrebat despre ce rezerve vorbea. „Despre manuscrisele care i-au dat lui Goldoni tot ce-a scris pînă acum." Cu toată dorința de a-și rîde de mine, toată lumea începu să rîdă de fonf. Căutam critici și nu-ntîlneam decît neștiință și împotrivire. Mă întorc acasă, nu dorm toată noaptea, căutînd mijlocul de a mă răzbuna pe cei ce-și băteau joc de mine ; în sfîrșit îl găsesc și, la răsăritul soarelui, încep să scriu o comedie în cinci acte în versuri, intitulată : *Il Festino (Balul burghez)*. Trimit la copist act după act. Actorii își învățau ro-

lurile pe măsură ce le scriam ; în a paisprezecea zi piesa a fost vestită prin afișe și în a cincisprezecea jucată : de astă dată se potrivea zicala *facit indignatio versus.*

Subiectul piesei este tot în legătură cu *cicisbeii.* Un soț își silește soția să dea un bal în cinstea *cicisbeului* ei. Într-un salon alăturat celui unde se dansează am potrivit o adunare de dansatori obosiți, care, din vorbă-n vorbă, ajung la *Il Vecchio bizzarro.* Îl pun să repete toate clevetirile caraghioase auzite la *Redută,* să vorbească *pro* și *contra,* iar apărarea mea e îndreptățită de aplauzele publicului.

Se vedea că nu se zisese cu Goldoni, că nu-și golise sacul, că rezervele nu-i erau secătuite.

Luați aminte, confrați : nu se află alt mijloc de a ne răzbuna pe public decît acela de a-l sili să ne aplaude.

Capitolul XX

În toiul îndeletnicirilor zilnice n-am pierdut totuși din vedere tipărirea operelor mele. În ediția apărută la Florența publicasem piesele scrise pentru teatrul San Samuele și Sant' Angelo. Am început să trimit la tipar lucrările din primii doi ani ai noii mele învoieli cu teatrul San Luca.

Librarul Pitteri din Veneția se hotărî să scoată, pe socoteala sa, această ediție *in-octavo,* sub titlul : *Noul teatru al domnului Goldoni ;* i-am dat material cît să-i ajungă pentru o muncă de șase luni și-am plecat după actorii mei, care se duseseră să-și petreacă primăvara la Bologna.

Ajuns la podul lacului *Scuro,* la o leghe de Florența, unde se plătește vama, am uitat să-mi dau cufărul la control și am fost arestat la ieșirea din oraș.

Aveam o mică provizie de ciocolată, cafea și lumînări. Asta însemna contrabandă ; totul urma să fie confiscat. Trebuia să plătesc o amendă însemnată și, în Statul Bisericii, perceptorii nu sînt înstăriți. Scotocindu-mi cufărul, slujbașul care avea niște haidamani pe lîngă el, găsește cîteva volume ale comediilor mele ; le laudă ; piesele

astea îl încîntau; le juca și el în cercul lui; îmi spun numele și, încîntat, surprins, îmblînzit slujbașul mă face să nădăjduiesc.

Dac-ar fi fost singur, m-ar fi lăsat să plec pe loc, dar paznicii nu s-ar fi învoit să-și piardă drepturile. Slujbașul puse să se-ncarce din nou cufărul și mă făcu să mă întorc la vama Podului. Directorul nu era acolo: ocrotitorul meu se duse chiar el la Ferrara, să-l caute: se înapoie după trei ore și aduse cu el ordinul de eliberare în schimbul cîtorva bănuți pentru dreptul de a lua provizii cu mine.

Voiam să-l răsplătesc pentru serviciul făcut, nu primi cei doi techini pe care îl rugam să-i ia și nici ciocolata pe care voiam s-o împart cu el. N-am făcut deci decît să-i mulțumesc și să-l admir; i-am scris numele în carnețelul meu și i-am făgăduit un exemplar din nou mea ediție; îmi primi propunerea cu recunoștință: m-am urcat din nou în diligență, am mers mai departe și am ajuns seara la Bologna.

Cei din acest oraș, mama tuturor științelor și Atena Italiei, se plînseseră, cu cîțiva ani în urmă, că reforma mea tindea să înlăture cele patru măști ale Comediei italiene. Bolognezii țineau, mai mult decît ceilalți, la acest gen de comedie. Se aflau printre ei unele persoane înzestrate cărora le plăcea să scrie piese cu improvizații, iar unii cetățeni foarte iscusiți le jucau de minune, desfătîndu-i pe localnici.

Văzînd că noua comedie înainta atît de repede, iubitorii celei vechi strigau pretutindeni că era nevrednic de un italian să lovească într-un gen în care Italia se distinsese și pe care nici o națiune nu izbutise să-l imite.

Dar, ceea ce impresiona și mai mult spiritele revoltate, era înlăturarea măștilor, vădit amenințate de sistemul meu; se spunea că personajele acestea înveseliseră timp de două secole Italia și că ea nu trebuia lipsită de un gen comic pe care-l crease și-l dezvoltase atît de strălucit.

Înainte de a arăta ce gîndeam în privința asta, cred că cititorul nu-mi va lua în nume de rău să-i vorbesc, pentru cîteva minute, de obîrșia, întrebuințarea și efectele celor patru măști.

Teatrul, care a fost de cînd lumea desfătarea îndrăgită a națiunilor civilizate, suferise soarta artelor și a științelor, și pierise în ruinele imperiului si-n decadența literaturii.

În mediul fecund al italienilor germenul teatrului nu pierise totuși cu desăvîrșire. Negăsind scriitori iscusiți, într-un secol de ignoranță, cei dintîi care au lucrat la învierea lui au avut îndrăzneala de a schița subiecte, de a le împărți în acte și scene și de a improviza vorbele, gîndurile si glumele pe care le hotărîseră mai înainte.

Cei ce știau să citească (și aceștia nu erau nici cei de vază, nici cei bogați), au găsit că în comediile lui Terențiu și ale lui Plaut se aflau întotdeauna părinți înșelați, fii destrăbălați, fiice îndrăgostite, slugi viclene, subrete mituite ; și, străbătînd diversele provincii ale Italiei, au luat din Veneția și Bologna prototipurile părinților, din Bergamo, pe cele ale valeților, iar din statele Romei și ale Toscanei, pe îndrăgostiți, îndrăgostite și subrete.

Să nu vă așteptați la dovezi scrise, deoarece e vorba de-o vreme cînd nu se scria de fel ; dar iată cum îmi îndreptățesc spusele : Pantalone a fost întotdeauna venețian, Doctorul întotdeauna bolonez, Brighella și Arlechino bergamezi ; din aceste locuri și-au luat deci măscăricii personajele comice, numite cele patru măști ale Comediei Italiene.

Ceea ce v-am spus nu este numai rodul închipuirii mele : am un manuscris din secolul al cincisprezecelea, foarte bine păstrat și legat în pergament, cuprinzînd o sută douăzeci de subiecte sau pretexte pentru piese italiene, numite *commedie dell'arte* și al căror temei comic e întotdeauna *Pantalone, negustor din Veneția, Doctorul, jurisconsult din Bolonia; Brighella* și *Arlechino, valeți bergamezi*, cel dintîi iscusit, celălalt prostănac. Vechimea și dăinuirea neîntreruptă sînt dovezile obîrșiei lor.

În privința caracterelor, Pantalone și Doctorul, numiți de italieni cei doi bătrîni, joacă rolul tatălui și celelalte roluri de compoziție.

Primul e un negustor, pentru că în acele timpuri îndepărtate Veneția era țara care făcea cel mai intens și cel mai răspîndit negoț în Italia.

Si-a păstrat mereu costumul venețian ; haina neagră și scufa de lînă se mai poartă încă la Veneția, iar vesta roșie, pantalonii croiți ca niște nădragi, ciorapii roșii și papucii reproduc întocmai îmbrăcămintea celor dintîi locuitori ai lagunelor adriatice ; barba, podoaba bărbaților din acele veacuri îndepărtate, a fost luată-n rîs și batjocorită în ultima vreme.

Al doilea bătrîn, numit Doctorul, a fost ales din tagma oamenilor legii, pentru a-l opune pe omul instruit negustorului, și a fost ales un bolognez deoarece se afla în acest oraș o universitate care, în ciuda neștiinței timpului, păstra totuși funcțiile și retribuțiile profesorilor.

Îmbrăcămintea Doctorului păstrează vechiul costum al Universității și baroului din Bologna, cam același și astăzi ; iar masca ciudată ce-i acoperea fruntea și nasul a fost închipuită după o pată care slutea chipul unui jurisconsult din vremea aceea. Așa zice o tradiție dăinuind printre amatorii comediei *dell'arte*.

Brighella și *Arlechino*, numiți în Italia cei doi *Zani*, au fost luați din Bergamo, pentru că primul fiind tare iscusit și al doilea cu totul nătărău, numai acolo se găsesc în popor cele două extreme.

Brighella e valetul intrigant, mișel, pungaș. Haina lui e un fel de livrea, iar masca tuciurie subliniază caricatural culoarea celor ce locuiesc în munții înalți, arși de văpaia soarelui.

Unii comedianți care-și asumă acest rol au luat numele de *Fenocchio*, *Fiqueto*, *Scapin*; dar e vorba tot de același valet și de același bergamez.

Arlechinii mai au, de asemenea, alte nume, *Tracagnino*, *Truffaldin*, *Gradelino*, *Mezetino*, dar sînt mereu aceeași prostovani și aceiași bergamezi; costumul lor îl înfățișează pe acel al unui pîrlit, care adună tot felul de cîrpe de felurite culori, pentru a-și petici haina ; pălăria e pe măsura sărăciei lui, iar coada de iepure care-o împodobește mai e și azi podoaba obișnuită a țăranilor din Bergamo.

Cred că am demonstrat cu prisosință obîrșia și rolurile celor patru măști ale comediei italiene ; îmi rămîne să vorbesc despre efectele pe care le produc.

Masca zădărnicește întotdeauna manifestările actorului, fie că exprimă bucurie, sau supărare ; îndrăgostit, feroce sau caraghios, poartă mereu aceeași *față ;* și zadarnic gesticulează și schimbă glasul, niciodată nu va face cunoscute prin trăsăturile feței, care sînt tălmacii inimii, feluritele simțăminte ce-i frămîntă sufletul.

La greci și la romani, măștile erau un fel de *portavoce* închipuite pentru ca personajele să fie auzite în vasta întindere a amfiteatrelor. În acele timpuri, pasiunile și sentimentele nu căpătaseră subtilitatea cerută în zilele noastre ; astăzi spectatorii vor ca actorul să aibă suflet, iar, sub mască, sufletul e ca focul sub cenușă.

Iată de ce plănuisem să schimb măștile comediei italiene și să înlocuiesc farsele cu comedii.

Dar plîngerile sporeau din ce în ce : ambele tabere începeau să mă dezguste și încercam să le mulțumesc pe amîndouă : m-am supus și am scris cîteva piese cu improvizații, fără să-ncetez a da comedii de caracter. În cele dintîi am pus în joc măștile, în celelalte am folosit comicul nobil și interesant ; fiecare avea partea lui de plăcere. În timp și cu răbdare, i-am pus pe toți de acord și am avut mulțumirea de a mă vedea împuternicit să-mi urmez preferința, care a ajuns, după cîțiva ani, preferința tuturor și cu cea mai mare căutare în Italia.

. . . .

Capitolul XXI

Mulțumit cu succesul piesei mele *Terențiu,* m-am înapoiat la Veneția și m-am dus să petrec restul verii la Bagnoli, un minunat domeniu în districtul Padova, care-i aparținea contelui Widiman, nobil venețian și stăpîn al unei feude în statele imperiale.

Nobilul bogat și generos aducea întotdeauna cu el o societate numeroasă și aleasă ; se jucau acolo unele comedii ; juca el însuși și, cu toată seriozitatea lui, nu se

afla Arlechin mai vesel și mai sprinten. Îl studiase pe Sacchi și-l imita de minune.

Scriam piese cu improvizații ; dar nu mă încumetasem niciodată să joc în vreuna. Cîteva doamne din grupul de artiști amatori mă siliră să-mi asum un rol de amorez ; le-am împlinit dorința și au avut prilejul să rîdă și să se distreze pe socoteala mea.

Asta m-a cam supărat ; am schițat a doua zi o scenetă, intitulată ***Bîlciul*** și în loc de un singur rol pentru mine, am scris patru ; un Șarlatan, un Scamator, un Director de teatru și un Vînzător de cîntecele.

În primele trei personaje îi imitam pe saltimbancii din piața San Marco și, sub masca celui de-al patrulea, recitam niște versuri alegorice și critice, sfîrșind printr-o tînguire a autorului pentru că fusese luat în derîdere.

Au găsit gluma bună și iată-mă răzbunat, în felul meu.

La sfîrșitul lunii septembrie am părăsit societatea de la Bagnoli și m-am întors acasă pentru a fi de față la deschiderea teatrului. Prima lucrare nouă jucată a fost ***Il cavaliere Giocondo*** (Cavalerul Giconodo) piesă pe care aș fi uitat-o, poate, dacă n-aș fi găsit-o tipărită, împotriva voinței mele, în ediția din Torino. Nu căzuse la premieră, era în versuri, nu displăcuse nimănui, dar eram nemulțumit de ea.

Subiectul piesei e mai nimic : un prostănac cu numele de *Giocondo,* numit în glumă cavaler, titlu pe care-l păstra, din înfumurare. Se credea călător pentru că făcuse treizeci de leghe în Lombardia.

După îndelungile lui călătorii, prinsese gust pentru străini. Primește în casă fel de fel. Doamna *Possidaria*, nevastă-sa, tot atît de aiurită ca și soțul ei, făcea cu stîngăcie onorurile casei și amîndoi plăteau, cu vîrf și cu îndesat, plăcerea de-a fi lingușiți de unii, păcăliți de alții și disprețuiți de toată lumea.

Morala piesei n-ar fi de prisos dacă acțiunea ar fi mai bine condusă, dacă feluritele personaje ar fi mai legate între ele și mai interesante.

Cred că nici celui ce se ocupa de corectura ediției din Torino nu-i plăcea comedia, așa cum nu-mi plăcea mie ;

căci altminteri mulţimea greşelilor pe care le-am găsit într-însa e de neînţeles. S-o lăsăm însă pe această biată nenorocită — din pricina căreia unii mă vor numi, poate, tată denaturat — dar, dacă aş avea copii. aş vorbi despre ei aşa cum vorbesc de produsele minţii mele.

După piesa asta în versuri am mai scris una, care, în ciuda dezavantajului de a fi în proză, a făcut multă plăcere şi s-a bucurat de un mare succes.

Vei vedea, scumpe cititor, atunci cînd voi rezuma comedia *Petrecerea la ţară*, că mai aveam alte trei, cu acelaşi subiect ; iată-le titlurile :

Le Smanie della Villeggiattura (Patima vilegiaturii); Le Aventure della Campagna (Aventurile de la ţară); Il ritorno dalla Campagna (Întoarcerea de la ţară). Asemenea manie, asemenea aventuri şi păreri de rău prilejuiesc în Italia. şi mai ales la Veneţia, situaţii caraghioase, demne de comedie. Poate că în Franţa, lumea habar n-are de fanatismul care face din mersul la ţară o chestiune de lux mai degrabă decît o petrecere. De cînd sînt la Paris, am văzut totuşi persoane care, fără a avea un petic de pămînt, întreţin cu mari cheltuieli case la ţară, ajungînd astfel la sapă de lemn, întocmai ca şi italienii ; şi, dezvăluind nebunia compatrioţilor mei, piesa ar putea spune, în treacăt, că pretutindeni are loc aceeaşi răsturnare atunci cînd cei cu averi neînsemnate vor să se pună în rînd cu bogătaşii.

Capitolul XXII

În luna martie a anului 1756 am fost chemat la Parma, din porunca alteţei-sale regale infantele don Filippo.

Acest principe, care întreţinea o trupă franceză numeroasă şi foarte bine înzestrată, voia să aibă şi o operă comică italiană. Îmi făcu cinstea de a-mi porunci trei piese pentru inaugurarea noului teatru. Ajuns la Parma,

am fost dus la Colorno, unde se afla Curtea ; am fost înfățișat domnului du Tillot, care, fiind atunci doar Intendentul General al casei alteței-sale regale, a ajuns mai apoi ministru de stat răsplătit cu titlul de marchiz de Felino. Acest francez vrednic și cumsecade, plin de spirit, de talent și de cinste, mă primi cu bunăvoință, îmi puse la dispoziție un apartament frumos, un tacîm la masa lui și mă trimise apoi pentru lămuririle trebuincioase la domnul Iacobi, însărcinat cu conducerea teatrului. M-am dus în aceeași zi la Teatrul Curții ; vedeam pentru prima dată actori francezi ; am rămas încîntat de jocul lor și uimit de liniștea ce domnea în sală ; nu-mi mai amintesc ce se juca în ziua aceea, dar văzîndu-l într-o scenă pe amorez îmbrățișîndu-și cu patimă iubita, gestul, atît de firesc, îngăduit francezilor dar interzis la italieni, îmi plăcu atît de mult încît am strigat din toate puterile : *bravo !*

Glasul meu nelalocul lui și necunoscut a izbit neplăcut tăcuta adunare ; principele voi să știe cine strigase ; i se spune numele meu și iertă uimirea unui autor italian. Pozna asta m-a făcut cunoscut întregului public ; după spectacol ne-am dus în foaier ; am fost înconjurat de multă lume și am făcut unele cunoștințe care au ajutat mai apoi ca șederea mea la Parma să fie cît se poate de plăcută și să-mi pară rău că plec.

După cîteva zile, am avut cinstea de a săruta mîna infantului, a infantei și a principesei regale, fiica lor. M-am bucurat pentru cîtva timp de plăcerile oferite de Colorno și m-am retras apoi la Parma pentru a lucra în liniște.

Am scris cele trei piese comandate. Prima a fost *La Buona figliola (Fiica cea bună)* ; a doua, *Il Festino (Balul burghez)* și a treia, *I Viaggiatori ridicoli (Călătorii caraghioși).* Am luat subiectul piesei *Fiica cea bună* din comedia mea *Pamela.*

Domnul Duni a compus muzica ; opera a plăcut mult și ar fi plăcut și mai mult dacă interpretarea ar fi fost mai bună ; dar se apucaseră de ea prea tîrziu pentru a mai găsi actori buni.

Fiica cea bună a avut mai mult noroc, încăpînd pe mîna domnului Piccini[1] care, însărcinat peste cîţiva ani să compună o operă comică pentru Roma, a preferat drama asta veche tuturor noutăţilor ce i se propuneau.

Domnul Ferradini a compus muzica la *Balul burghez* şi domnul Mazzoni, la *Călătorii caraghioşi*. Ambii muzicieni şi-au îndeplinit misiunea cum se cuvine ; cele două drame au fost deopotrivă de bine primite la lectură şi la reprezentaţie ; dar silinţele compozitorilor n-au putut cumpăni jocul slab al actorilor şi, mai ales la opera comică, am văzut o bună interpretare salvînd de multe ori opere mediocre, dar foarte rar izbutind lucrări bune, cînd sînt prost jucate.

În ce mă priveşte, misiunea asta mi-a adus multă cinste şi succes ; mi-au fost răsplătite din plin şi timpul şi truda, căci am plecat din Parma cu scrisori dovedind că eram poetul şi slujbaşul alteţei-sale regale, cu o pensie anuală pe care ducele domnitor a avut îndurarea să mi-o păstreze.

Cît am stat la Parma nu i-am uitat pe actorii mei din Veneţia. Văzusem în interpretarea actorilor francezi *Cénie*, comedie a doamnei Graffigny ; găsisem piesa încîntătoare şi, inspirat de ea, am făcut şi eu una, cu titlul *Il padre per amore (Tată din dragoste)*. Am urmat autorul francez, pe cît gustul italian se putea potrivi cu o lucrare străină. *Cénie* nu era decît o dramă foarte duioasă, cît se poate de interesantă, dar cu totul lipsită de elemente comice.

O întîmplare pe care o citisem în *Culegere de procese celebre* mi-a dat mijlocul de-a înveseli puţin piesa. Două nasuri monstruoase şi foarte asemănătoare în sluţenia lor dăduseră loc unui proces, care-i zăpăcise mult timp pe apărători şi pe judecători.

L-am împodobit cu unul din aceste nasuri pe soţul guvernantei, iar cu celălalt pe impostorul care urmărea s-o înlocuiască ; cei ce cunosc piesa *Cénie* vor putea judeca dacă am stricat-o, sau dacă am făcut-o mai plăcută,

[1] *Nicola Piccinni (Piccini)* (1728—1800), maestru de muzică şi compozitor de operă, foarte apreciat în epocă, prieten cu Goldoni şi rival al lui Gluck.

fără a știrbi noblețea și interesul subiectului. Italienii nu și-au dat seama că era o imitație, dar eu am spus-o tuturor, socotindu-mă prea cinstit de-a împărți aplauzele cu o femeie demnă de respect, care făcea cinste nației și sexului ei.

Parma îmi reaminti și bătălia la care fusesem de față în 1746 și, pentru a-mi schimba subiectele comediilor, am scris o piesă intitulată *La guerra (Războiul)*.

. . . .

Războiul a avut destul succes și s-a menținut pe afiș pînă-n toamnă : dar piesa următoare, cu care s-a deschis carnavalul, a fost mult mai bine primită, aducînd mai mult cîștig actorilor și o mai mare mulțumire autorului. E vorba de *Il medico olandese (Medicul olandez)*.

Făcusem cunoștință la Colorno cu domnul Duni. Acesta, care pe lîngă talent avea o inteligență și o vastă cultură, suferise ca și mine de accese de ipohondrie. Făceam lungi plimbări împreună și convorbirea ajungea aproape întotdeauna la durerile noastre, adevărate sau închipuite.

Domnul Duni îmi povesti într-o zi că fusese la Leyda, în Olanda, ca să-l consulte pe celebrul Boerhaave cu privire la boala sa. Doctorul, atît de cunoscut încît îi veneau din China scrisori pe adresa : „Domnului Boerhaave, Europa", se pricepea tot atît de bine la bolile psihice cît și la cele trupești și-i prescrise muzicianului ipohondru, în loc de orice altă doctorie să călărească, să se distreze, să ducă o viață obișnuită și să se ferească de orice fel de medicamente.

Prescripția mi s-a părut aidoma celei a medicului meu din Milano, care mă vindecase cu parabola copilului. L-am lăudat pe savantul olandez, iar Duni, care-l văzuse timp de cîteva luni, îmi descrise în amănunt purtările și obiceiurile sale : îmi vorbi de domnișoara Boerhaave, tînără, bogată, frumoasă și încă nemăritată.

Prietenul meu ajunse, din vorbă-n vorbă, la educația domnișoarelor olandeze care se bucură de o plăcută libertate fără a-și uita îndatoririle și nu se mărită de obicei decît din conveniență.

Îl ascultam cu luare-aminte și-n capul meu se nășteau germenii unei comedii, care au încolțit mai apoi, cu ajutorul gîndirii și al moralei.

Am schimbat în piesa mea numele lui Boerhaave în Bainer, medic și filozof olandez. Potrivesc să vină la el un polonez, atins de aceeași boală ca Duni. Bainer îi dă același tratament; dar, pînă la urmă, polonezul se căsătorește cu fiica medicului.

Puțin timp după aceea, Duni mi-a văzut piesa: tare ar mai fi vrut să fi fost vindecat și el în felul ipohondrului din nord; dar în Olanda muzica nu-i la fel de prețuită ca la Londra, sau la Paris.

Capitolul XXIII

Călătoria mea la Parma, diploma și pensia pe care le obținusem, au stîrnit invidia și mînia adversarilor [1].

În lipsa mea, răspîndiseră la Veneția zvonul că murisem; și se găsi un călugăr care îndrăzni să spună că fusese de față la înmormîntarea mea.

Dacă am ajuns acasă sănătos și teafăr, răutăcioșii se răzbunară pe norocul meu; nu scriitorii, rivalii mei, mă chinuiau, ci partizanii diferitelor teatre din Veneția.

Cîțiva literați, care aveau oarecare stimă pentru mine, și-au luat misiunea să mă apere; iată declarat un război în care, cu totul nevinovat, ajunsesem victima spiritelor iritate. Purtarea mea de totdeauna a fost aceea de a nu dezvălui numele răuvoitorilor, dar mă pot mîndri cu numele apărătorilor mei.

---

[1] Principalii adversari ai lui Goldoni erau *Giuseppe Baretti* (1719—1789), scriitor italian cunoscut în epocă, directorul Teatrului Italian de la Londra; abatele *Pietro Chiari*, ecleziast monden, poet de curte al lui Francisc al III-lea de Modena, cunoscut pentru invidia pe care i-o purta lui Goldoni, căruia i-a imitat cu intenție denigratoare piesele; contele *Carlo Gozzi* (1720—1806), care ia apărarea tradiției sprijinindu-l pe Chiari în polemica cu Goldoni, scriind cele zece *Fiabe (Povestiri fantastice)*, amestec de basme populare, povestiri orientale și plezanterii ale tradiționalei *commedia dell'arte*.

Părintele Roberti, iezuit, astăzi abatele Roberti, unul dintre cei mai vestiţi poeţi ai societăţii desfiinţate[1], publică un poem în versuri albe, intitulat *La Commedia,* în care, vorbind de reforma mea şi analizînd cîteva scene din piesele mele, îi îndeamnă pe compatrioţii lui şi ai mei să urmeze pilda şi sistemul autorului veneţian.

Contele Verri, milanez, îl urmă în de-aproape pe abatele Roberti ; dădu lucrării sale titlul *Adevărata comedie,* îmi descrise în amănunt piesele care i se părură mai bune şi le dădu drept modele de urmat pentru desăvîrşirea reformei Teatrului italian. *Muzeul lui Apolo,* poem în versuri *martelliani* al excelenţei-sale Nicolas Berengan, era încă şi mai însemnat ca celelalte. Foarte bine alcătuită şi înţesată de note savante, lucrarea a fost cît se poate de bine primită de public şi mi-a făcut o deosebită cinste.

Şi alţi patricieni din Veneţia au scris în sprijinul meu cu prilejul certurilor ce se-nfierbîntau tot mai mult : contele Gaspar Gozzi, literat, savant, autor al cîtorva tragedii şi comedii italiene, îmi luă şi el apărarea, cinstindu-mă cu laude în poeziile sale ; iar contele Horaţiu Arrighi Landini din Florenţa găsi lucrările autorului veneţian vrednice de muza lui toscană.

Apăreau zilnic publicaţii *pro* şi *contra,* dar aveam avantajul că persoanele care se interesau de mine erau, mulţumită moravurilor, talentelor şi faimei lor, cele mai înţelepte şi mai respectate din Italia.

Nu-l voi uita nici pe domnul Stefano Sugliaga en Garmogliesi, din oraşul Raguza, actualmente secretar regal şi imperial la Milano ; acest om foarte învăţat, filozof apreciat, prieten credincios şi sincer, a cărui inimă şi pungă mi-erau întotdeauna deschise, al cărui talent şi comportare, în sfîrşit, erau deopotrivă vrednice de stimă, se hotărî să răspundă atacurilor satirice îndreptate împotriva mea, iar proza sa viguroasă şi elocventă avea încă şi mai mult efect decît clinchetul versurilor şi imaginile poetice.

Una dintre ţintele atacurilor înteţite era puritatea limbii. Eram veneţian, aveam dezavantajul de a fi supt,

[1] Ordinul iezuiţilor, suprimat la 1773 de Clement al XIV-lea.

odată cu laptele, obișnuința unui dialect foarte plăcut, tare ademenitor, dar care nu era cel toscan.

Am învățat de la început și-am studiat prin lectură graiul bunilor scriitori italieni ; dar primele impresii răzbat uneori, în ciuda silinței de a le ocoli.

Am făcut o călătorie în Toscana, unde am rămas timp de patru ani pentru a mă familiariza cu limba și am pus să se scoată la Florența prima ediție a operelor mele, sub ochii și sub controlul savanților de acolo, pentru a le curăța de greșelile de limbă. Toate mijloacele mele de prevedere n-au fost de ajuns pentru a-i mulțumi pe rigoriști ; tot mai greșisem cu ceva ; tot mai eram învinovățit de păcatul originar al venețianismului. În miezul atîtor fleacuri plictisitoare, mi-am amintit într-o bună zi că Tasso fusese hărțuit toată viața de academicienii della Crusca, încăpățînați în a susține că *Ierusalimul eliberat* nu trecuse prin ciurul purificator care e simbolul societății lor.

Mă aflam tocmai în biroul meu, mi-am întors privirile către cele douăsprezece volume *in-quarto* ale operelor acestui autor și am exclamat :

— Ah ! Dumnezeule ! trebuie să fii oare născut în Toscana pentru a cuteza să scrii în limba italiană ?

Am dat fără să vreau peste cele cinci volume ale Dicționarului della Crusca ; am găsit în el mai bine de șase sute de cuvinte și o mulțime de expresii aprobate de Academie, dar reprobate de practică ; i-am recitit pe cîțiva dintre vechii scriitori, priviți ca maeștrii ai limbii și care n-ar putea fi imitați astăzi în chip desăvîrșit, și am sfîrșit prin a spune : „Trebuie să scrii într-o italiană corectă, dar trebuie să scrii așa ca să poți fi înțeles în toate provinciile Italiei ; Tasso a făcut o greșeală modificîndu-și poemul pentru a fi pe placul academicienilor della Crusca : *Ierusalimul eliberat* e citit de toată lumea, dar nimeni nu citește *Ierusalimul cucerit*".

Pierdusem mult timp cu observații și cercetări, dar am tras foloase de pe urma acestui timp pierdut. L-am luat pe Tasso drept subiect al unei noi comedii ; îi pusesem în scenă pe Terențiu și pe Molière, mi-am zis să fac același lucru cu Tasso, cunoscut și el în domeniul dramaturgiei ; piesa lui *Aminta* e o capodoperă ; *Torrismondo* e o tra-

gedie foarte bună şi chiar dacă *Intrigile amorului*, comedia sa, nu-i o lucrare excelentă, se simte în ea mîna omului de geniu.

. . . .

Piesa asta a avut un succes atît de general şi de constant, încît opinia publică a aşezat-o în rîndul, n-aş spune al celor mai bune, dar al celor mai apreciate opere ale mele.

Capitolul XXIV

În anul 1757 am avut cinstea de a face cunoştinţă, la Veneţia, cu doamna du Boccage[1] Această Sapho pariziană, pe cît de amabilă, pe atît de cultă, îmi cinstea atunci patria cu prezenţa ei şi primea omagiile la care talentul şi modestia sa aveau dreptul.

Îi datorez nobilului veneţian Farsetti norocul de a o fi cunoscut, căci poftind-o la masă pe imitatoarea lui Milton, nu l-a socotit nevrednic de societatea sa pe un elev al lui Molière ; chiar doamna du Boccage aminteşte de această zi, în a optsprezecea ei scrisoare despre Italia.

Conversaţia sa, plăcută şi instructivă, a fost pentru mine preludiul mulţumirii pe care avea să mi-o dea cîndva şederea la Paris, iar făptura ei mi-a inspirat pe loc ideea unei lucrări teatrale, care a izbutit de minune şi mi-a adus multă cinste.

Văzusem *Amazoanele* doamnei du Boccage ; m-am gîndit la o piesă cam în acelaşi fel ; dar ea le luase pe eroinele de pe malul Thermodonului[2] drept subiect al unei tragedii, pe cînd eu am ales o femeie curajoasă

[1] Marie Anne Le Page, după căsătorie *Madame du Boccage* (1710—1802), scriitoare franceză care, în călătoriile ei în Italia, face cunoştiinţă şi leagă prietenii cu mulţi literaţi ai peninsulei, printre care şi Goldoni. A scris, printre altele şi un *Voyage en Italie*, sub formă de scrisori.

[2] Fluviu în Asia Mică pe malul căruia, potrivit legendei mitologice, locuiau Amazoanele.

și simțitoare din Dalmația drept subiect al unei tragicomedii, pe care am intitulat-o *La Dalmatina*.

Venețienii fac mare caz de dalmatini care, fiind vecini cu turcii, le apără bunurile și asigură în același timp drepturile suveranilor lor. Republica își recrutează trupele de elită din această națiune și eu mi-am ales eroina dramei dintre femeile acestui curajos popor.

. . . .

După o piesă de mare comic, care plăcuse mult, am dat una venețiană, care, departe de a dezamăgi spectatorii, îi entuziasmă în așa fel, încît ținu ea singură afișul tot restul toamnei. Titlul acestei comedii era: *I Rusteghi (Bădăranii)*.

E vorba de patru burghezi din Veneția, de aceeași condiție, cu aceeași avere și avînd toți patru același caracter, oameni năzuroși, sălbatici, ce păstrează obiceiurile străvechi și disprețuiesc moda, plăcerile și saloanele veacului.

În loc să facă piesa monotonă, această asemănare de caracter întregește o imagine cu totul nouă și foarte hazlie; căci fiecare dintre cei patru apare cu trăsături personale și am dovedit prin această încercare cît sînt de inepuizabile caracterele.

Educația, mulțimea obiceiurilor și stările deosebite fac ca oameni avînd același caracter să apară sub aspecte felurite.

Soțiile, de pildă, contribuie mult la micșorarea grosolăniei soților, sau îi fac și mai caraghioși.

. . . .

Capitolul XXV

Oare n-ai început să te plictisești, scumpe cititor, de această nesfîrșită adunare de extreme, de rezumate, de subiecte de comedii? Să spun drept, mă simt și eu obosit și plictisit; dar nu mi-aș îndeplini făgăduiala dacă n-aș da socoteală de toate lucrările mele și, răsfoind feluritele

ediții ale *Teatrului* meu, nu s-ar putea recunoaște piesele ce-mi aparțin și cele pe care unele ediții mi le-au atribuit în chip greșit.

. . . .

În postul Paștelui următor, am primit o scrisoare din Roma. contele *** se vedea nevoit să sprijine, în această capitală, teatrul Tordinona; își aruncase privirile asupra mea și-mi cerea piese pentru actorii săi, poftindu-mă să vin acolo ca să-i îndrum eu însumi.

Nu fusesem încă la Roma; condițiile propuse erau foarte onorabile; puteam respinge un prilej atît de prielnic și de avantajos?

Nu mă puteam totuși angaja, fără asentimentul patricianului care îmi încredințase treburile teatrului său din Veneția. I-am împărtășit proiectul, încredințîndu-l că n-am să-i las actorii fără piese noi. S-a învoit fără greutate și părea chiar încîntat.

Am primit deci poftirea și am cerut informații în legătură cu sala Tordinona și actorii acelui teatru.

Cel cu care corespondam nu-mi spuse nimic despre aceste două lucruri, care-mi păreau de însemnătate. Își închipuia că, sosind la Roma, voi face comedii dintr-o suflare, așa cum se suflă paharele de sticlă. Mă vesti numai că avusese grijă să-mi închirieze un apartament frumos în cel mai bun cartier al Romei, la un abate foarte politicos și binevoitor, care, prin cunoștințele sale, avea putința să-mi facă șederea la Roma încă mai plăcută și mai atrăgătoare. Am primit propunerea și, neputînd scrie nimic pentru actorii din Roma, pe care nu-i cunosteam, mi-am folosit timpul pentru cei din Venetia.

Capitolul XXVI

Știam că, de cîțiva ani, comediile mele se jucau la Roma la teatrul Capranica, unde erau tot atît de aplaudate ca la Veneția.

Aveam deci de luptat împotriva mea însumi și voiam să fac în așa fel încît, prin prezența și munca mea, să se dea preferință noului teatru, ce urma să se deschidă sub conducerea mea. Nu făcusem niciodată o lucrare fără să cunosc actorii care trebuiau s-o interpreteze, așa că am scris din nou pentru a fi lămurit asupra caracterului și înclinațiilor actorilor ce-mi erau hărăziți.

Am fost înștiințat, drept răspuns, că nici domnul conte *** nu-și cunoștea actorii, în mare parte napolitani, care nu aveau să sosească la Roma decît la sfîrșitul lunii noiembrie.

Mi se punea în vedere prin aceeași scrisoare că domnul conte nu-mi cerea piese noi, că le puteam aduce pe cele scrise în ultimul timp la Veneția ; că am să văd eu însumi cum stau lucrurile, că voi cerceta trupa și că noul teatru s-ar putea deschide pînă-ntr-o lună.

La începutul lunii octombrie am pornit la drum, împreună cu soția ; nu voiam să plec singur, și nu puteam avea o tovărășie mai plăcută. Am mers mai întîi la Bologna ; de acolo îți poți alege drumul spre Roma, fie prin Florența, fie prin Loretto. L-am preferat pe cel din urmă pentru a împăca totodată cucernicia și curiozitatea.

Nu se poate vedea ceva mai bogat decît tezaurul catedralei Sfintei Fecioare din Loretto. Toți călătorii vorbesc despre el cu admirație și toată lumea cunoaște templul măreț și capela miraculoasă. Cercetînd aceste minuni, nu făceam decît să verific la fața locului ceea ce admirasem de departe.

Am văzut tot, am cercetat totul, pînă și pivnițele ; nu-i cu putință să găsești altele mai vaste și mai bine zidite ; uriașe butoaie cu vinuri alese se află acolo la cheremul unui nesfîrșit număr de preoți, oficianți, duhovnici, călători, pelerini, slugi și trîntori, ceea ce dovedește mulțimea bunurilor pe care evlavia creștină le-a închinat cucerniciei străinilor și bunei stări a localnicilor.

Micul oraș Loretto seamănă cu un necontenit tîrg de mătănii, de medalii și icoane.

Se pare că toți cîți trec pe-aici sînt nevoiți să cumpere cîte ceva din această pioasă marfă, pentru a o dărui străinilor.

Făcîndu-mi și eu provizia, ca toți ceilalți, mi-am trecut vremea întrebîndu-l pe negustor cît îi aduce negoțul :

— Vai, domnule, îmi spuse, a fost o vreme cînd, din mila preabunei Fecioare Maria, cei din tagma mea făceau repede avere ; dar, de cîțiva ani, mîniată din pricina păcatelor noastre, Maica Domnului ne-a părăsit : negustoria merge din zi în zi mai prost, ne ducem zilele de azi pe mîine și, de n-ar fi venețienii, am fi siliți să închidem dugheana.

După ce-mi potrivește și leagă bine pachetele, negustorul îmi face socoteala. Plătesc fără să mă tocmesc cine știe cît ; își face semnul crucii cu banii primiți, iar eu plec profund convins. I-am arătat abatelui Toni din Loretto, căruia-i fusesem recomandat, fleacurile cumpărate și am aflat că negustorul își dăduse seama că sînt venețian și-mi socotise marfa cu o treime peste prețul obișnuit. Se făcuse tîrziu, mă grăbeam să plec, n-am mai avut vreme să mă duc să-i dovedesc cucernicului cît era de pungaș. O pornesc din nou către Roma ; ajung în această capitală și-l înștiintez pe domnul conte *** că am sosit.

Îmi trimete valetul, a doua zi. Domnul conte mă poftește la masă ; trăsura m-aștepta la poartă ; mă îmbrac, o pornesc și-i găsesc adunați acolo pe toți actorii.

După obișnuitele formule de politeță, mă adresez celui ce se afla mai aproape de mine, și-l întreb ce rol joacă.

— Domnule, îmi spune cu mult ifos, pe *Pulcinella*.

— Cum, domnule, zic, Pulcinella ? În dialect napolitan ?

— Da, domnule, adaugă, tot așa cum Arlechinii dumneavoastră vorbesc graiul bergamez sau venețian ; fără să mă laud, sînt zece ani de cînd desfăt Roma : domnul Francisco, de lîngă mine, joacă pe *La Pupa* (subreta) ; iar domnul Petrillo, de dincoace, joacă mamele și moralistele ; am ținut în spinare, timp de zece ani, teatrul Tordinona.

Încremenesc : mă uit la domnul conte, care era tot atît de stînjenit ca și mine.

— Îmi dau prea tîrziu seama de încurcătură, îmi spuse el ; să încercăm să îndreptăm lucrurile, dacă se mai poate.

Le arăt actorilor napolitani și romani că, în ultima vreme, nu mai foloseam măștile în piesele mele.

— Ei bine, nu vă supărați, domnule, spune vestitul Pulcinella, noi nu sîntem marionete, avem destulă pricepere și destulă memorie ; să vedem despre ce este vorba ?

Scot din buzunar comedia pregătită pentru ei și propun să-i dau citire.

Toată lumea se așază : citesc *Văduva isteață.* Comedia îi place nespus domnului conte ; neîndrăznind poate să-și spună părerea, comedianții i se supun celui ce era stăpîn pe alegerea pieselor. Se poruncește pe loc copierea rolurilor : comedianții pleacă. Ne așezăm la masă și nu-i ascund domnului conte teama de a fi săvîrșit o greșeală, el, chemîndu-mă la Roma, iar eu, venind.

Capitolul XXVII

În vreme ce actorii se pregăteau să repete rolurile, nu m-am mai gîndit decît să vizitez Roma și cei cărora le eram recomandat. Aveam o scrisoare a ministrului din Parma pentru cardinalul Porto Carrero, ambasador al Spaniei, și una de la prințul Rezzonico, nepot al papei, pentru cardinalul Carlo Rezzonico, fratele său.

Începui prin a o înfățișa, pe cea din urmă, cardinalului *Padrone ;* am fost primit cu bunăvoința și familiaritatea cu care mă cinsteau vestitele sale rude din Veneția. Se grăbi să-mi procure o audiență la sanctitatea-sa și peste cîteva zile i-am fost prezentat singur și în cabinetul său particular, favoare într-adevăr neobișnuită !

Avusesem cinstea de a-l cunoaște pe acest pontif de obîrșie venețiană, în orașul său episcopal Padova, iar Muza mea îi adresase un cînt de slavă ; mă primi cu multă bunăvoință și-mi vorbi timp de trei sferturi de oră despre nepoții și nepoatele sale, încîntat de veștile pe care eram în măsură să i le dau.

Sanctitatea-sa atinse clopoțelul de pe masă ; era semnul că trebuia să plec ; m-am retras, făcînd plecăciuni și adresîndu-i mulțumiri ; sfîntul părinte părea nemulțumit ; își mișca picioarele, brațele, tușea, mă privea și nu spunea nimic. Ce nechibzuință din parte-mi ! Încîntat, pătruns de cinstea ce mi se făcuse, uitasem să sărut piciorul urmașului sfîntului Petru ; îmi revin, în sfîrșit, din zăpăceală ; îngenunchiez la picioarele sale ; Clement al XIII-lea mă copleșește cu binecuvîntări și plec, mîhnit de prostia mea și încîntat de îngăduința sa.

Timp de cîteva zile mi-am urmat vizitele ; cardinalul Porto Carrero îmi puse un tacîm la masă și o trăsură la dispoziție. Excelența-sa cavalerul Carrero, ambasadorul Veneției, îmi făcu aceleași oferte și m-am folosit mai ales de trăsuri, tot atît de trebuincioase la Roma ca și la Paris.

Vedeam cardinali, prinți, prințese, ambasadori străini ; și, după ce mă primeau, eram vizitat a doua zi de valeții lor, care veneau să-mi ureze bun venit și cărora trebuia să le dau, unora trei pauli, altora zece, după rangul stăpînilor lor, iar celor ai papei, trei țechini ; e obiceiul din partea locului ; prețul e stabilit, nu te poți tîrgui.

Făcîndu-mi vizitele, nu uitam să văd în același timp și prețioasele monumente ale acestui oraș, odinioară capitală a lumii, iar astăzi sediul principal al catolicismului.

N-am să vorbesc despre capodopere, toată lumea le cunoaște ; am să mă mărginesc să amintesc aici doar efectul pe care vederea catedralei San Pietro din Roma l-a pricinuit în sufletul și asupra simțirilor mele.

Aveam cincizeci și doi de ani cînd am văzut, pentru întîia dată, acest templu ; din adolescență și pînă atunci tot auzisem vorbindu-se despre el cu entuziasm ; îi citisem pe istoricii și călătorii care l-au descris cu exactitate, dînd amănunte bine chibzuinte ; am crezut că, atunci cînd îl voi vedea, nu voi mai fi mirat ; dimpotrivă, tot ce auzisem era mai prejos de ceea ce vedeam ; tot ce mi se păruse exagerat de departe, creștea înmiit în ochii mei : nu mă pricep la arhitectură și n-am să-i studiez acum terminologia pentru a lămuri farmecul de care eram

cuprins, dar sînt sigur că era urmarea exactității proporțiilor, pe toată nemăsurata lui întindere.

Pe cît deșteaptă admirația elementele de construcție și ornamentale, pe atît sanctuarul bazilicii îndeamnă la smerenie.

În subteranele marelui altar odihnesc trupurile sfinților Petru și Pavel, iar locuitorii Romei, despre care nu se poate spune că sînt prea evlavioși, nu contenesc să vină aici pentru a-și mărturisi venerația față de Prinții Apostolilor.

Gazda mea, de pildă, nu s-ar fi lipsit pentru tot aurul din lume să nu-și facă zilnic rugăciunea în catedrală ; îi plăceau petrecerile, se întorcea uneori acasă la miezul nopții și-și aducea aminte că nu-și vizitase sfinții ; locuia într-un cartier foarte îndepărtat de San Pietro ; n-avea aface, se ducea totuși acolo, își făcea rugăciunea la poartă și se-ntorcea mulțumit.

Trebuie să i-l descriu cititorului pe acest om, care avea unele ciudățenii, dar și un suflet minunat și o sinceritate fără seamăn.

Era abatele***, corespondentul mai multor episcopi din Germania pentru chestiunile de cancelarie ale Vaticanului ; îmi închiriase un apartament de patru camere, cu opt ferestre deschise spre cea mai frumoasă stradă a Romei, numită Corso, unde toată lumea se aduna pentru alergările de cai și pentru a privi măștile, în zilele de carnaval.

Abatele*** avea o femeie și o fiică, amîndouă fermecătoare ; nu era bogat, dar în casa lui se mînca bine și am intrat la el în pensiune . în fiecare zi se aducea la masă un fel de mîncare gătit de el și le vestea de fiecare dată mesenilor „că era o mîncare pentru domnul avocat Goldoni, pregătită de mîinile servitorului său***", adăugînd că „nimeni n-are voie să se atingă de ea, fără îngăduința domnului avocat".

Dădea la el acasă concerte ; domnișoara *** cînta minunat, acompaniată de cîntăreți și instrumentiști de prima mînă, care se găsesc din belșug la Roma, în toate tagmele și de toate rangurile.

După cum spunea scumpul meu abate, și aceste petreceri erau poruncite tot „anume pentru domnul avocat Goldoni", și nu-i puteau face supărare mai mare decît luînd masa în oraș sau petrecîndu-mi seara în altă parte.

Într-o zi, venind acasă și aflînd că nu rămîn la masă, se drăcui singur și-mi certă soția.

— Nimeni nu se va atinge, spuse el, de mîncarea gătită de mine pentru domnul avocat Goldoni.

Intră în bucătărie, privește cu tristețe gustoasa mîncare făcută de el însuși cu atîta plăcere, cu atîta grijă ; îl apucă mînia și zvîrle cratița în curte. Mă întorc seara : abatele se culcase, nu voia să mă vadă, toți rîdeau și eram supărat ; dar servitorul îmi înmînă invitația pentru repetiția de a doua zi a piesei mele ; asta mă interesa mai mult ; uitai repede de abate și dormii foarte liniștit.

Capitolul XXVIII

Mă duc la contele*** ca să-asist la repetiția piesei ; actorii sînt acolo cu toții ; își învățaseră rolurile, le știau pe de rost. Eram mulțumit de atenția lor și-mi propuneam să le însoțesc zelul și să-i ajut din toate puterile. Începem ; *Donna Flacida* și *Donna Luigia ;* erau doi tineri din Roma, un ucenic bărbier și altul tîmplar.

Oh, Cerule ! ce declamație exagerată ! ce stîngăcie în mișcări ! nimic adevărat, nici o înțelegere : mă refer mai ales la declamația lor de prost gust. *Pulcinella,* care făcea întotdeauna pe oratorul trupei, îmi spuse foarte înfipt :

— Fiecare cu genul său, domnule, și ăsta-i genul nostru.

M-am resemnat, n-am mai spus nimic : le atrag numai luarea aminte că piesa îmi părea prea lungă : era singurul lucru asupra căruia ne-am înțeles și am tăiat mai bine de o treime din text pentru a-mi micșora neplăcerea de a-i asculta ; cu toate că mă plictisea grozav, n-am contenit totuși să mă amestec în repetițiile următoare, pînă la cea din urmă, pe scenă.

La 26 ale lunii decembrie se deschid la Roma toate teatrele : mă ispitea gîndul să nu mă duc, dar domnul conte îmi păstrase un loc în loja sa și nu puteam, din bunăcuviință, să nu primesc.

Mă duc la teatru : totul era luminat, gata să se ridice cortina și dacă erau cel mult o sută de persoane în loje și vreo treizeci la parter. Fusesem înștiințat că Tordinona era teatrul cărbunarilor și al marinarilor și că, dacă nu se afla în piesă un rol pentru *Pulcinella*, amatorii de farse nu vor prea veni ; credeam totuși că un autor anume adus din Veneția va stîrni curiozitatea și va atrage lumea din centrul orașului ; dar actorii erau cunoscuți la Roma.

Cortina se ridică ; personajele apar și joacă precum repetaseră. Publicul e nerăbdător, îl cere pe *Pulcinella* și piesa merge tot mai prost : nu mai pot îndura, simt că mi se face rău ; îi cer domnului conte îngăduința de a pleca, mi-o acordă cu bunăvoință, ba chiar îmi dă trăsura. Părăsesc teatrul Tordinona și mă duc să-mi întîlnesc soția, aflată la teatrul Aliberti.

Prevăzînd ca și mine căderea piesei soția mea se dusese la operă, cu fiica gazdei noastre ; intru în loja lor și, fără să spun un cuvînt, își dau seama după figura mea că sînt necăjit.

— Consolați-vă, îmi spuse rîzînd domnișoara, nici aici nu merge mai bine ; muzica nu place de fel ; nici o arie, nici un recitativ ; nici o riturnelă plăcută. De astă dată Buranello și-a făcut de cap.

Era muziciană, putea judeca și se vedea bine că toată lumea era de aceeași părere.

La Roma, publicul din staluri e îngrozitor : preoții își dau cu părerea în chip autoritar și zgomotos ; nu există pază, nici poliție ; fluerăturile, strigătele, rîsetele, ocările răbufneau din toate părțile.

Dar și ferice de cel ce le place ecleziaștilor : am fost de față, la același teatru, la premiera operei lui Ciccio de Mayo. Aplauzele erau tot atît de violente. O parte dintre cei de la parter s-au adunat la sfîrșitul spectacolului, pentru a-l conduce pe muzician în triumf pînă la el acasă, iar ceilalți au rămas în sală, strigînd într-una *viva Mayo* (trăiască Mayo), pînă la stingerea ultimului capăt

de lumînare. Ce s-ar fi întîmplat cu mine, dacă aș fi rămas la Tordinona pînă la sfîrșitul piesei? La gîndul ăsta mă cutremuram. A doua zi, mă duc la domnul conte ***, ferm hotărît să nu mă mai expun unei asemenea primejdii: aveam de-a face cu un om drept și cu judecată; își dădea și el seama de neputința de a scoate ceva din comedianții săi, altminteri decît lăsîndu-i să lucreze după cum se pricepeau; și iată, în cîteva cuvinte, la ce soluție am fost nevoiți să ajungem.

Se hotărî ca napolitanii să-și facă obișnuitele improvizații îmbinate cu intermezzouri muzicale, cărora urma să le potrivesc subiecte pe arii parodiate: planul fu adus la îndeplinire în cîteva zile. Am găsit la negustorii de muzică cele mai bune partituri ale operelor mele comice.

Roma e o pepinieră de cîntăreți; am găsit doi buni și șase bunicei; am dat, ca prim intermezzo, *Arcifanfano rè dei pazzi (Arhifanfano regele nebunilor)*, cu muzică de Buranello; sceneta plăcu mult și teatrul Tordinona o duse în așa fel încît domnul conte nu pierdu cine știe ce.

La Tordinona suferisem o înfrîngere; era o amărăciune chinuitoare; dar am fost despăgubit de actorii de la Capranica. Teatrul se consacrase de cîțiva ani pieselor mele și dădea atunci comedia *Pamela*. Piesa era atît de bine interpretată și plăcea atît de mult, încît ținu ea singură afișul de la deschiderea stagiunii pînă la închidere, adică de la 26 decembrie și pînă la lăsata secului.

De fiecare dată cînd mă duceam acolo, era pentru mine o zi de triumf. Actorii de la Capranica, pe care-i copleșisem cu laude binemeritate, mă rugară să scriu o piesă pentru teatrul lor.

Nu aveau nevoie de o comedie scrisă anume pentru ei, deoarece le puteau folosi pe cele pe care le tipăream în fiecare an, dar era din partea lor un gest de curtenie drept recunoștință pentru cîștigurile dobîndite de pe urma lucrărilor mele.

M-am învoit să le împlinesc dorința, fără a vădi că le pricepusem gîndul; i-am întrebat dacă aveau să-mi dea vreun subiect; îmi propuseră o urmare a *Pamelei;* le-am făgăduit c-o vor avea înaintea plecării mele. M-am ținut de cuvînt, au fost mulțumiți, iar eu la fel, datorită felului

nobil și generos în care mi-au răsplătit munca. Comedia se găsește în culegerea operelor mele, sub titlul *Pamela măritată.*

. . . .

Capitolul XXIX

În Italia, carnavalul începe aproape peste tot la sfîrșitul lunii decembrie sau la începutul lui ianuarie ; răstimpul de veselie sau nebunie însemnat de libertatea măștilor, nu începe la Roma decît după postul mare ; masca e îngăduită numai de la ora două după-amiază pînă la cinci ; cînd se înserează, toată lumea trebuie să aibă fața descoperită. Se poate spune că, la Roma, carnavalul nu ține decît douăzeci și patru de ore, dar ele sînt folosite din plin.

Nici nu-și poate cineva închipui cîtă strălucire și măreție se desfășoară în aceste opt zile ; pe toată lungimea Corsoului se văd patru rînduri de trăsuri, bogat împodobite ; cele două de pe margini nu fac decît să privească la cele două ce gonesc la mijloc ; o mulțime de măști, care nu fac parte dintre oamenii de rînd, aleargă pe trotuare, cîntă, se maimuțăresc, fac caraghioslîcuri și aruncă banițe de zaharicale în trăsuri, de unde le sînt zvîrlite din belșug, așa că spre seară se calcă doar pe făină îndulcită.

În aceleași zile și tot acolo au loc alergările de cai tineri, iar învingătorul cîștigă un postav cu fir de aur sau de argint. Crescuți pentru curse, întărîtați de pintenii care-i împing și însuflețiți de strigătele și aplauzele mulțimii, caii slobozi, fără frîie, pleacă de la Palatul San Marco și sînt opriți la poarta orașului, unde primului sosit i se înmînează premiul.

Fără să ies din odaie, mă puteam bucura în tihnă de priveliștea încîntătoare, dar gazda îmi hotărîse un balcon în apartamentul său și pusese un afiș scris cu litere mari pe care se puteau citi următoarele cuvinte : „Balcon rezervat pentru domnul avocat Goldoni".

Nu erau decît opt ferestre și abatele *** poftise șaizeci de persoane; lumea care sosea nu lua în seamă afișul, fiecare căutînd să se așeze cît mai în față, iar bietul abate îmi putea păstra anevoie un loc. Aș fi putut merge la mine în odaie, cu soția lui și a mea; dar nu, mă voia în sala mare; cînd sosesc, e înghesuială, toți se strîng puțin și capăt un loc: dar mai sosesc niște doamne, trebuie să le dăm întîietate; mă ridic împreună cu alții și rămîn fără loc.

Indignat, furios, abatele mă ia de braț, mă trage după el prin încăpere, își dă la o parte soția și fiica, mă împinge cu sila în partea din față a balconului, se așază lîngă mine și rămîne tot timpul acolo, arătîndu-mi trăsurile prinților, ale prințeselor, cardinalilor, cărora le cunoștea vizitiii și-mi spune numele cailor, cărora le deslușea emblemele.

O dată serbarea sfîrșită, abatele se află într-o încurcătură și mai mare; lumea nu pleca; poftise pe mulți la masă, dar nu-și mai amintea nici numele, nici numărul invitaților. Se aflau acolo cîțiva amatori de muzică; se organizează un concert, se joacă, se cîntă, totul merge bine, dar nimeni nu pleacă; ce-i de făcut?

Bietul abate se apropie de mine; tremură, îmi cere sfatul.

— Nimic de făcut, prietene, îi spusei; ai intrat în horă, trebuie să joci.

— Dar sîntem patruzeci, cincizeci, spune.

— Curaj, zic, dragul meu abate, curaj. Trimite după niște muzicanți, încropește la repezeală un bufet, pune-i pe toți să danseze și descurcă-te cum poți.

Găsește că sfatul e bun; balul începe; gustările au fost îndestulătoare, noaptea minunată și toată lumea a plecat mulțumită.

Ne apropiam de sfîrșitul carnavalului și am petrecut ultimele zile de veselie în chip foarte plăcut, cînd la unii, cînd la alții; intrăm în postul mare, decorul se schimbă, dar lumea urmează să se distreze; peste tot, muzică și mese de joc. Printre jocurile cele mai obișnuite se află *musca*, numit *dihania*; am văzut aici un gest de amabilitate față de sexul frumos, nemaiîntîlnit nicăieri; dacă

o doamnă e în primejdie de-a ajunge *dihanie*, i se dă dreptul de a mai juca o carte pentru a o feri de asemenea neplăcere.

Toate distracțiile de care mă bucurasem pînă atunci la Roma nu erau nimic față de cele din vremea săptămînii sfinte. În aceste zile consacrate evlaviei îți dai seama de majestatea pontifului și de măreția religiei.

Nu se află nimic mai grandios, mai impunător decît oficierea unei slujbe pontificale în bazilica Vaticanului : papa apare ca un suveran, cu un fast și o suită ce îmbină smerenia și admirația ; iau parte toți cardinalii, prinți ai bisericii și moștenitori prezumtivi ai tronului, templul e imens și alaiul la fel.

Ceremonia Cinei mi s-a părut și ea impunătoare ; peste tot vezi spălîndu-se picioarele unor săraci, care-i închipuie pe apostoli ; dar tiara cu întreită coroană și bonetele roșii, ierarhia episcopilor și patriarhilor, surprind și impresionează imaginația.

Un alt spectacol pios, pe care l-am admirat în această biserică, mi s-a părut pe cît de plăcut pe atît de uimitor : era acel *Miserere* din Vinerea Mare. Intri în biserica San Pietro din Roma ; din pricina depărtării dintre portal și marele altar nu-ți dai seama dacă e lume înăuntru sau nu ; cînd ajungi însă acolo de unde poți vedea și auzi, zărești o mare mulțime de cîntăreți în anterie și cu gulere eclesiastice și ai impresia că auzi toate instrumentele cu putință cînd, în realitate, nu se află acolo nici unul.

Eu nu sînt muzician, n-aș putea da seamă de mulțimea, de gradația vocilor în acordurile ce pricinuiesc o asemenea iluzie, dar toți compozitorii cunosc desigur această capodoperă a artei.

Am rămas la Roma pînă la sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel ; am văzut tot ce-mi mai rămăsese să văd în oraș și în împrejurimi. Doream mult să merg la Neapole ; eram gata s-o fac, am avut chiar prilejuri de-a mă duce fără să mă coste nici un ban ; dar iată pricinile care m-au împiedicat să-mi împlinesc dorința.

Cînd urma să plec de la Veneția la Roma, am adus proiectul la cunoștința ambasadorului din Parma, și el

îmi înlesni încuviințarea alteței-sale regale și-mi trimise niște scrisori de recomandație pentru ambasadorul Spaniei. Pentru a merge la Neapole, am scris aceluiași ambasador. Nici un răspuns. I-am reînoit rugămintea-mi stăruitoare ; aceeași dezamăgire. Știam că, pe vremea aceea, Curtea din Parma nu era în bune relații cu cea din Napoli ; am interpretat tăcerea ambasadorului ca un refuz al prințului și n-am vrut să risc a pierde bunăvoința protectorului și stăpînului meu pentru o simplă plăcere.

La Roma, în ajun de sfîntul Petru, am văzut luminată imensa cupolă, vestita girandolă semănînd cu un șuvoi de foc aruncat în văzduh de puterea vulcanilor, precum și ceremonia tributului înmînat sfîntului Petru de conetabilul Colonna, în numele regelui din Neapole.

Clima Romei începea să devină dăunătoare. Chiar locuitorii Romei se tem de ea și orașul rămîne pustiu, din luna iulie pînă în octombrie.

Părăsii Roma în ziua a doua a lunii august, spre marea părere de rău a gazdei mele, care mă copleșise tot timpul cu fel de fel de amabilități ; pînă căzu bolnav pentru cea din urmă dată, nu încetă să-mi scrie și să-mi trimită, an de an, almanahul Romei.

. . . .

Capitolul XXX

Abea avusesem răgazul să mă odihnesc și trebui să m-aștern din nou la lucru. Am sosit în prima zi a lunii septembrie ; teatrele aveau să se deschidă în ziua de 4 a lunii următoare și încă nu făcusem nimic. Găsisem la Roma distracții prea plăcute pentru a mai avea răgaz să mă îndeletnicesc cu altceva ; cu toate că sînt harnic, mi-au plăcut întotdeauna petrecerile ; și, fără a-mi părăsi angajamentele, profitam de clipele de libertate pe care mi le puteam îngădui ; știam că am multă ușurință la scris și lucram cu și mai multă rîvnă cînd eram grăbit să sfîrșesc.

Trebuie să spun și că timpul, experiența și obișnuința mă familiarizaseră în asemenea măsură cu arta comediei, încît, după ce-mi închipuiam subiectul și-mi alegeam personajele, restul nu mai era decît o chestiune de rutină.

Odinioară făceam patru operațiuni înainte de a ajunge la alcătuirea și la corectarea unei piese.

Prima operațiune : planul, cu cele trei părți principale, expunerea, intriga și deznodămîntul.

A doua operațiune : împărțirea acțiunii în acte și scene.

A treia : dialogul scenelor mai interesante.

A patra : dialogul întregii piese.

Mi se întîmplase de multe ori ca, ajuns la această ultimă operațiune, să schimb tot ce făcusem în a doua și a treia, căci ideile se schimbă ; o scenă dă naștere alteia ; un cuvînt, găsit din întîmplare, dă naștere unei noi idei și astfel am ajuns după cîtva timp să reduc cele patru operațiuni, la una singură ; avînd în minte planul și cele trei părți, încep de-a dreptul cu *Actul întîi, scena întîi ;* merg pînă la sfîrșit tot după principiul că toate liniile trebuiesc să ajungă la punctul hotărît ; adică, la deznodămîntul acțiunii, partea principală pentru care par a fi pregătite toate episoadele.

M-am înșelat rareori în privința deznodămîntului ; pot îndrăzni s-o spun, de vreme ce toată lumea a spus-o și lucrul nici nu mi se pare prea greu ; e foarte ușor să găsești un deznodămînt fericit cînd l-ai pregătit temeinic încă de la începutul piesei și nu l-ai scăpat o clipă din vedere, în cursul lucrării.

Am început, deci, și am sfîrșit în cincisprezece zile o comedie în proză, în trei acte, intitulată *Gl'Innamorati (Îndrăgostiții).* Titlul nu făgăduia nimic nou, căci nu se prea află piese fără dragoste ; dar nu cunosc nici una în care îndrăgostiții să fie de teapa celor înfățișați de mine aci ; iar iubirea ar fi cel mai cumplit flagel de pe pămînt dacă i-ar face pe îndrăgostiți atît de furioși, atît de nenorociți cît sînt eroii principali ai comediei mele.

Îi cunoșteam totuși pe cei din viață ; îi văzusem la Roma, fusesem prietenul și sfetnicul amîndurora ; fusesem martorul patimii, al iubirii, adesea al pornirilor mî-

nioase și al elanurilor lor caraghioase. Nu odată mă aflasem de față la certurile, țipetele, disperările lor, văzusem batiste sfîșiate, oglinzi sparte, cuțite apucate fără veste. Îndrăgostiții mei sînt exagerați, dar nu mai puțin adevărați ; în lucrarea asta, mărturisesc, e mai mult adevăr decît verosimilitate ; dar am crezut că, fiind sigur de realitatea faptului, puteam scoate din el o imagine care i-ar face pe unii să rîdă și i-ar înspăimînta pe alții.

Un asemenea subiect n-ar fi fost îngăduit în Franța ; cei din Italia l-au găsit puțin exagerat, dar i-am auzit pe cîțiva dintre cunoscuții mei lăudîndu-se că s-au aflat și ei cam în aceeași împrejurare ; n-am greșit deci zugrăvind nebuniile dragostei, într-o țară unde climatul înfierbîntă inimile și capetele mai mult decît aiurea.

Acestei piese, care avusese mai mult succes decît mă asteptam, i-a urmat o comedie venețiană, intitulată *La casa nova (Casa cea nouă)* care o depăși cu mult. Tocmai mă mutasem și, cum căutam pretutindeni subiecte de comedie, am găsit unul în mizeriile mutatului : am scos subiectul piesei din experiența mea personală, dar împrejurarea îmi dădu titlul și închipuirea a făcut restul.

. . . .

La Casa nova a fost foarte apreciată, cu ea se închise stagiunea de toamnă și s-a menținut într-una în categoria pieselor care plac mereu și par întotdeauna noi pe scenă.

Capitolul XXXI

La Donna stravagante (Femeia capricioasă), a inaugurat carnavalul din anul 1760. Personajul principal era atît de răutăcios, încît femeile n-ar fi îngăduit să se creadă că e luat din viață și am fost nevoit să spun că era pe de-a întregul născocit.

. . . .

Piesa avu destul succes, și-ar fi trebuit să aibă unul și mai vizibil : dar doamna Bresciani, cam capricioasă

din fire, se socoti vizată și proasta ei dispoziție micșoră succesul piesei.

Mi-am îndreptat repede vina față de această excelentă actriță. Am scris o piesă venețiană, intitulată *Le Baruffe chiozzote (Certurile din Chioggia)*. Comedia, populară și cam din topor, avu un deosebit succes. Cu tot accentul ei toscan, doamna Bresciani prinsese atît de bine obiceiurile și rostirea venețiană încît plăcea tot atît de mult în piesele rafinate, ca și în cele mai vulgare.

Nu voi face rezumatul lucrării, care nici n-are cine știe ce conținut, și avusese succes numai pentru că era luată din viață.

În tinerețe, fusesem la Chioggia în chip de ajutor al cancelarului jurisdicției criminale, funcție corespunzînd celei de substitut al locotenentului jurisdicției criminale; avusesem de-a face cu numeroasa și gălăgioasa mulțime de pescari, marinari și femeiuște, care nu cunosc alt loc de întîlnire decît strada; le cunoșteam obiceiurile, limbajul ciudat, voioșia și șiretlicurile; aveam putința să-i zugrăvesc, iar capitala, care nu se află decît la opt leghe depărtare de orășel, îmi cunoștea perfect modelele. Piesa avu un succes dintre cele mai strălucite și carnavalul se închise cu ea.

În următoarea zi a păresimilor, am luat parte la una dintre mesele, prin care mîncăii noștri din Veneția își încep postul. Găseai pe masă tot ceea ce marea Adriatică și lacul Garda pot dărui în materie de pește

Convorbirea ajunse la spectacole și modestia autorului, care se afla printre meseni, nu fu cruțată; mă plictisea să tot aud aceleași cuvinte și, pentru a îndepărta complimentele și laudele ce nu mai conteneau, le-am împărtășit celor de față noul meu plan. Vinurile si licorile înveseliseră spiritele, dar se făcu tăcere și am fost ascultat cu destulă luare aminte.

Voiam să le vorbesc despre o nouă ediție a *Teatrului* meu; am încercat să fiu cît mai scurt; am spus totuși destul cît să-i fac să-mi înțeleagă intențiile.

Mă aplaudară, mă încurajară, se aduse hîrtie și cerneală. Erau de față, fără mine, optsprezece persoane; se înjghebă pe loc o listă de subscripție și fiecare subscrise

zece exemplare ; am obținut dintr-o singură lovitură o sută optzeci de semnături.

Iată obîrșia ediției lui Pasquali ; am vorbit destul despre ea în prefața acestor Memorii, așa încît n-am să-mi mai plictisesc cititorul ; prefer să-i aduc la cunoștință că, după cîteva zile, am primit o scrisoare trimisă din Ferney.

Credeți poate că era de la domnul de Voltaire ? Vă-nșelați : am primit mai multe scrisori de la acest om vestit, de la acest om unic, dar pe vremea aceea nu aveam cinstea de-a fi în corespondență cu el.

Scrisoarea de care vă vorbesc era semnată Poinsinet ; nu-l cunoșteam, dar se dădea drept scriitor. Îmi vorbea de cîteva piese pe care le dăduse la Opera Comică din Paris ; acum se afla la Ferney, la *prietenul său*, care îl însărcinase să-mi transmită salutări din partea sa ; apoi mă ruga să-i răspund pe adresa din Paris.

Ceea ce-l hotărîse să-mi scrie era planul de a-mi traduce în franceză tot *Teatrul Italian* ; îmi cerea fățiș și fără multe farafastîcuri manuscrisele pieselor netipărite încă și unele întîmplări din viața mea. M-am simțit măgulit, la început, că un autor francez binevoiește să se ocupe de lucrările mele ; dar găseam că cererile sale vin cam prea devreme ; și, necunoscîndu-l, i-am răspuns politicos, dar în așa fel încît să-l fac să-și mute gîndul.

L-am prevenit pe domnul Poinsinet că eram pe cale să scot o nouă ediție, cu unele îndreptări și schimbări și că, de altfel, piesele mele erau pline de expresii dialectale italiene, aproape cu neputință de tradus într-o limbă străină.

Credeam că vorbise destul de lămurit ; dar nu, iată o nouă scrisoare a aceluiași autor, expediată din Paris : „Voi aștepta, domnule, schimbările și îndreptările pe care aveți de gînd să le faceți în noua ediție. În privința diferitelor dialecte italiene, puteți fi liniștit ; am un servitor care a străbătut întreaga Italie, le cunoaște pe toate, e în stare să-mi lămurească înțelesul lor și veți fi mulțumit de felul cum vor fi traduse."

Propunerea mă izbi neplăcut : am crezut că autorul francez își bate joc de mine ; mă duc îndată la domnul

conte Baschi, ambasadorul Franței la Veneția ; îi vorbesc despre cele două scrisori ale domnului Poinsinet și-l întreb cine e cel care-mi scrie. Nu-mi amintesc ce mi-a spus excelența-sa, în privința domnului Poinsinet, dar îmi înmînă pe loc o scrisoare, pe care tocmai o primise, împreună cu cele oficiale. Era o veste foarte plăcută pentru mine și voi vorbi despre ea în capitolul următor.

Capitolul XXXII

Scrisoarea pe care mi-o dăduse domnul ambasador al Franței venea de la domnul Zanuzzi, prim-amorez al Comediei Italiene din Paris. Vrednic de toată stima prin purtarea și talentul său, acesta adusese în Franța manuscrisul comediei mele intitulată : *Copilul lui Arlechino, pierdut și regăsit.* Le înfățișase colegilor piesa și o găsiseră bună : o jucaseră ; plăcuse foarte mult și întărise, spunea el, faima de care piesele mele se bucurau de mult în Franța, unde eram dorit.

Ca urmare a acestui început, primii gentilomi ai casei regale și organizatorii spectacolelor maiestății-sale, îi încredințaseră domnului Zanuzzi misiunea de a-mi propune un angajament pe doi ani, cu o leafă cum se cade. Domnul conte de Baschi îmi aduse totodată la cunoștință că domnul duce d'Aumont, prim gentilom al casei regale, dorea să plec cît mai grabnic ; adăuga că, dacă se iveau unele greutăți, va trimite scrisori oficiale pentru a mă cere de la guvernul Republicii.

De mult doream să văd Parisul și la-nceput am fost ispitit să răspund afirmativ ; dar, cum trebuia să țin seamă de unele susceptibilități, am cerut un răgaz pentru a mă hotărî.

Eram slujbașul ducelui de Parma și aveam un angajament la Veneția ; trebuia să cer îngăduința prințului și să primesc încuviințarea nobilului venețian, proprietar al teatrului San Luca. Nici una, nici alta nu-mi părea greu de realizat ; dar îmi iubeam patria. Aici eram îndrăgit, săr-

bătorit, aplaudat ; criticile îndreptate împotriva mea încetaseră, mă bucuram de-o mulțumire deplină.

În Franța eram chemat doar pentru doi ani ; dar prevedeam că, odată plecat din patrie, îmi va fi greu să mă întorc ; situația mea era precară, trebuia s-o mențin printr-o muncă obositoare și încordată, și mă temeam de zilele triste ale bătrîneții, cînd puterile scad și nevoile sporesc.

Am vorbit cu prietenii și protectorii mei din Veneția ; le-am arătat că nu priveam călătoria în Franța ca pe o distracție, dar că judecata mă silea să plec pentru a încerca să-mi asigur o situație.

Le-am mai spus, de vreme ce păreau să-mi dorească prezența la Veneția, că, în calitate de avocat, puteam rîvni la tot felul de slujbe și chiar la sarcini în cadrul magistraturii și-mi sfîrșii logosul declarînd deschis și categoric că, dacă mi se asigură o situație la Veneția, fie ca funcționar, fie ca pensionar, aș rămîne, căci patria mi-e mai dragă decît tot restul lumii.

Am fost ascultat cu luare aminte și cu interes. Observațiile mele au fost socotite întemeiate și felul cum mă purtam, cinstit ; își luară cu toții misiunea de a încerca să mă mulțumească. Au avut loc mai multe adunări ; iată rezultatul lor. Într-un stat republican, recompensele nu sînt acordate decît prin vot. Postulanții trebuie să le ceară cu mult înainte de a fi aleși prin scrutin și, în privința pensiilor, dacă sînt mai mulți candidați, îndeletnicirile folositoare le sînt întotdeauna preferate celor distractive. Era de ajuns pentru a mă hotărî să nu mai stărui.

Am scris la Parma și-am primit învoirea de a pleca. Am învins cu oarecare greutate împotrivirea proprietarului teatrului San Luca ; și, cînd mă văzui liber, i-am dat ambasadorului Franței răspunsul și i-am scris domnului Zanuzzi, la Paris ; dar cinstit era să le dau actorilor și stăpînului lor răgazul de a-și găsi un alt autor așa că-mi hotărîi plecarea din Veneția pentru luna aprilie a anului 1761.

Am scris trei piese în acest răstimp, prima cu titlul *Todaro Brontolon (Teodor cîrtitorul)*, comedie venețiană.

A fost cîndva la Veneția, nu știu cînd anume, un bătrîn care se numea Teodor ; era cel mai necioplit om din

lume, cel mai prost dispus și cel mai supărăcios și-a făcut o atît de bună faimă încît dacă-l întîlnești la Veneția pe unul care bombăne, i se spune întotdeauna *Todaro Brontolon.*

Am cunoscut un asemenea bătrîn veșnic prost dispus, care-și înebunea familia și mai ales nora, femeie foarte frumoasă și cît se poate de plăcută, care se simțea încă și mai nenorocită văzîndu-și soțul tremurînd în fața tatălui său. Am vrut s-o răzbun pe femeia cumsecade, pe care o întîlneam ades. I-am zugrăvit în piesă atît pe soțul cît și pe socrul ei : cunoștea taina și se bucura mai mult decît ceilalți de succesul piesei ; căci modelele se recunoscuseră și-i văzu întorcîndu-se de la spectacol, unul furios, iar celălalt umilit.

. . . .

Capitolul XXXIII

Iată cea din urmă piesă dată la Veneția, înaintea plecării mele : *Una delle ultime sere di Carnovale (Una din ultimele seri ale carnavalului),* comedie venețiană și alegorică, în care-mi luam rămas bun de la patria mea.

Zamaria fabricant de postav, dă o serbare în cinstea confraților săi și-l poftește pe *Anzoletto,* cel ce le făcea desenele. Adunarea fabricanților închipuia trupa actorilor, iar desenatorul eram eu. O brodeuză din Franța, numită doamna *Gâteau,* vine la Veneția pentru niște treburi. Îl cunoaște pe Anzoletto ; îi place, și-i admiră desenele ; îl angajează și urmează să-l ia la Paris ; iată o ghicitoare nu prea greu de dezlegat. Fabricanții află cu durere de angajarea lui *Anzoletto ;* fac tot ce pot ca să-l oprească ; el îi încredințează că nu va lipsi mai mult de doi ani. Primește cu recunoștință plîngerile, dar răspunde hotărît învinuirilor. *Anzoletto* mulțumește și-și ia rămas bun de la comeseni, și Goldoni e cel ce-i mulțumește de fapt publicului.

Piesa a avut mult succes ; anul teatral 1761 s-a încheiat cu ea și seara de lăsata secului a fost cea mai strălucită pentru mine, căci sala răsuna de aplauze și printre ele se auzeau deslușit strigătele : „Drum bun ! Întoarce-te. Nu ne uita." Mărturisesc că eram mișcat pînă la lacrimi.

. . . .

Capitolul XXXIV

După ultima mea comedie și după ce-mi luasem rămas bun de la public, nu m-am mai gîndit decît la pregătirile de plecare.

Am început cu treburile familiare. Mama murise ; mătușa se mută la niște rude. I-am lăsat fratelui meu toate veniturile ; i-am dus fiica la mănăstire și am hotărît ca nepotul meu să mă urmeze în Franța. Trebuia să găsesc pe cineva la Veneția care să aibă grijă de nepoata mea, pe care o luasem în grijă. Tatăl ei era militar, nu mă puteam bizui pe el. Am găsit un prieten care s-a învoit să-mi primească procura ; era domnul Jean Cornet, fratele mai mic al domnului Gabriel Cornet, amîndoi negustori din Veneția, de fel din Franța. Nu spun nimic despre însușirile acestei vrednice și respectabile familii : e cunoscută prin lumea comerțului și stimată pentru cinstea ei.

Al doilea volum al operelor mele ieșise tocmai de sub teascuri ; începusem ediția aceasta la Veneția, aveam mulți subscriitori, n-o puteam retrage.

Am dat îndeajuns material ca să poată fi urmată. Domnul conte Gaspar Gozzi se însărcinase cu corectura tipografică ; ilustrul senator Nicolas Balbi îmi făgăduise protecția sa. Domnul Balbi era un librar-tipograf cinstit și cu trecere ; nu aveam a mă teme de nimic în privința execuției.

La începutul lunii aprilie a anului 1761 am plecat din Veneția împreună cu soția și cu nepotul meu. Ajuns la Bologna, am căzut la pat ; am fost silit să scriu o operă-

comică ; lucrarea a ieșit bolnavă, ca și mine ; din fericire, a fost înmormîntată numai ea.

După însănătoșire, mi-am urmat drumul ; am trecut prin Modena, unde m-am oprit numai ca să înnoiesc procura dată notarului pentru că-mi cedasem drepturile în favoarea fratelui și am luat a doua zi drumul către Parma.

Am petrecut în acest oraș opt zile foarte plăcute. Îi închinasem infantelui Don Filippo noua ediție a *Teatrului* meu. Am avut cinstea de a-i înmîna primele două volume ; am sărutat mîna alteţelor-sale regale. L-am văzut pentru întîia dată pe infantele don Fernando, pe atunci prinț moștenitor și astăzi duce domnitor, care îmi făcu cinstea să-mi vorbească și mă felicită pentru călătoria mea în Franța.

— Sînteți foarte fericit, îmi spuse, îl veți vedea pe bunicul meu, regele.

Datorită blîndeții sale, am prezis că prințul va face într-o bună zi fericirea supușilor săi ; nu m-am înșelat. Infantele Don Fernando constituie marea bucurie a poporului său, iar soția sa, augusta arhiducesă, desăvîrșește fericirea obștească și gloria stăpînirii sale.

Cu acest prilej, și după trei ani de ceartă, l-am văzut pe abatele Frugoni întorcîndu-se la mine. Acest nou Petrarca o avea pe Laura la Veneția ; cînta, de departe, grațiile și talentele încîntătoarei *Aurisbe Tarsense*, păstoriță a Arcadiei, iar eu o vedeam zilnic. Frugoni era gelos pe mine și nu era supărat să mă vadă plecînd.

Aveam de înmînat două volume și alteței-sale serenissime prințesa Henrietta de Modena, ducesă-văduvă de Parma și, în ultimă instanță, landgravă de Armstadt. Prințesa, care locuia la Borgo San Donnino, între Parma și Piacenza, se afla atunci la Corte Maggiore, reședința ei de vară.

Am făcut un ocol de cîteva mile pentru a-i prezenta omagiile ; am fost foarte bine primit, bine găzduit, eu și toți ai mei ; petrecurăm acolo trei zile minunate.

Doamnele de onoare și curtenii care-mi jucau comediile pe scena landgravei ar fi dorit mult să mă desfete cu un mic spectacol ; dar căldura era excesivă, și trebuia să plec la Piacenza.

Ajunși acolo, am fost copleșiți de amabilități și noi plăceri. Marchizul Casati, unul dintre subscriitorii mei, ne aștepta cu nerăbdare. Găsirăm la el tot ce se poate dori mai plăcut : locuință frumoasă, mîncare bună, societate încîntătoare. Doamna marchiză și nora sa ne-au înlesnit toate distracțiile cu putință ; am rămas acolo patru zile, nu voiau să ne lase să plecăm ; dar pierdusem prea multă vreme ; părăsisem Veneția de trei luni și, în ciuda căldurii de neîndurat, a trebuit să ne-aștemem la drum.

Tocmai la Piacenza trebuia să aleg drumul pentru a trece în Franța ; soția mea dorea să-și revadă părinții înainte de-a părăsi Italia , ca s-o mulțumesc, am ales drumul Genovei în locul celui prin Torino.

În patria soției mele am petrecut foarte voioși opt zile, dar în clipa plecării lacrimile și hohotele de plîns nu mai conteneau ; despărțirea era cu atît mai dureroasă cu cît părinții nu nădăjduiau să ne mai vadă. Am făgăduit că ne vom înapoia peste doi ani ; dar nu credeau. În sfîrșit, în mijlocul urărilor de bun rămas, al îmbrățișărilor, lacrimilor și strigătelor ne-am îmbarcat în mica corabie cu pînze a cursei pentru Franța și am plutit către Antibes, de-a lungul țărmului numit de italieni *La Riviera di Genova*. Un uragan ne îndepărtă de radă și era cît pe ce să pierim, ocolind capul Noli.

O scenă comică îmi micșoră teama : se afla în corabie un călugăr carmelit din Provența, care stîlcea italiana așa cum stîlceam eu franceza. Cînd vedea de departe venind unul dintre munții de apă ce amenințau să ne înece, călugărul tremura de spaimă și striga, cît îl ținea gura : *la voilà, la voilà :* iată-l. În italiană se spune la pînza corabiei : *la vela*. Am crezut că bietul carmelit voia ca matelotii să tragă de pînze · voiam să-i arăt că greșește, iar el zicea că ce-i spun eu n-are nici o noimă. În timpul certei am depășit capul și-am ajuns în radă. Atunci am avut răgazul să-mi recunosc greșeala și buna credință de a-mi mărturisi neștiința.

Timpul urît ne împiedică să ne urmăm drumul. Curierul, care nu putea poposi, luă călare drumul pe uscat, nevoit să treacă munții mult mai primejdioși decît marea.

Ne-am putut îmbarca din nou numai după patruzeci și opt de ore ; dar marea fiind tot furtunoasă, am coborît la

Nisa, unde drumurile erau practicabile ; părăsii feluca și trimisei să mi se caute o trăsură. Se găsi din întîmplare una, venită cu o zi mai înainte... Am încheiat tîrgul pentru Lyon, cu condiția să mergem la Marsilia și să rămînem cîteva zile acolo. Cărăușul era chiar din acea regiune, așa încît ne-am înțeles fără greutate.

Am plecat din Nisa a doua zi ; am trecut Varul, ce desparte Franța de Italia ; îmi luai din nou rămas bun de la țara mea și am invocat umbra lui Molière, pentru a mă călăuzi în patria sa.

Partea a treia

Capitolul I

Cum am intrat în regatul Franței am început să-mi dau seama cît sînt de politicoși francezii; avusesem unele neplăceri cu vămile Italiei; în schimb, la bariera Saint-Laurent, aproape de Var, am fost cercetat în două minute, și nici nu mi s-au deschis bagajele.

Cînd am ajuns la Antibes, postul de frontieră, cît de cuviincios și de plăcut m-a întîmpinat comandantul! Am vrut să-i arăt pașaportul, dar mi-a spus:

— Nu e nevoie, domnule, plecați de grabă, sînteți așteptat cu nerăbdare la Paris.

Mi-am urmat călătoria și ne-am oprit la Vidauban pentru primul popas de noapte.

Ni se servește cina; soția și nepotul meu vor cîte o porție de supă; pe masă nu vedem așa ceva; cer să li se aducă; zadarnic; în Franța nu se servește supă seara. Nepotul meu susține că tocmai de la *supă* se trage vorba *supeu* și că n-ar trebui să se afle supeu fără supă; hangiul nu pricepe o iotă, face o plecăciune și se duce.

De fapt, tînărul nostru nu se-nșela și mi-am trecut vremea ținîndu-i o mică disertație despre etimologia cuvîntului supeu și despre suprimarea supei.

Anticii, i-am spus, nu obișnuiau decît o singură masă pe zi; era *cina*, care se servea seara; și, cum masa începea întotdeauna cu o supă, francezii au schimbat cuvîntul *cina* în *supeu;* belșugul și lăcomia au sporit, cu timpul, numărul meselor; supa nu se mai servea seara, la

cină, ci la prînz, așa încît *cina* a ajuns, la francezi, un *supeu* fără supă.

Nepotul, care începuse un mic jurnal al călătoriei noastre, se grăbi să-mi înregistreze erudiția care, oricît de ciudată ar părea, nu-i lipsită poate de unele adevăruri.

Am plecat a doua zi dis-de-dimineață din Vidauban și am ajuns seara la Marsilia. Domnul Cornet, consulul Veneției în acest oraș, veni să ne vadă îndată ; ne oferi un apartament chiar în locuința sa, dar n-am primit ca să nu-l stingherim ; chinuiți însă în vremea nopții de păcătoasele gîngănii care pișcă și pricinuiesc totodată mîncărime, am fost nevoiți să primim mărinimoasa propunere a fratelui bunilor noștri prieteni din Veneția.

Timp de șase zile ne-am bucurat din plin de viața din Marsilia ; orașul e așezat într-un cadru plăcut ; comerțul e foarte viu, locuitorii cît se poate de binevoitori, iar portul este o capodoperă a artei și a naturii.

Ne-am urmat drumul, trecînd prin Aix. Am străbătut doar în trăsură minunata cale numită *Le Cours* și am ajuns devreme la Avignon.

Am recunoscut pe poarta orașului cheile sfîntului Petru, peste care se afla tiara pontificală.

Eram curios să văd palatul care a fost timp de șaizeci și doi de ani reședința capului bisericii catolice : i-am făcut o vizită vicelegatului ; prelatul mă pofti pentru a doua zi la prînz și mi-am dat seama cu acest prilej că vechiul edificiu e atît de bine păstrat, încît dacă papa ar dori să vină aici, s-ar putea încă instala confortabil.

Trecuseră patru luni de cînd plecasem din Veneția ; fusesem bolnav la Bologna, dar de atunci petrecusem cam mult și începeam să mă tem că încetineala călătoriei mi-ar putea fi luată în nume de rău de către cei ce m-așteptau la Paris. La Lyon am găsit o scrisoare din partea domnului Zanuzzi, plină de învinuiri, într-adevăr, cam usturătoare, dar nu atît de aspre pe cît meritam.

Omul e o ființă greu de înțeles și greu de pătruns ; nici eu singur n-aș putea îndreptăți temeiurile ce mă fac să mă port uneori potrivnic principiilor și planurilor mele.

Cu toată voința de a mă dărui în întregime unui lucru care mă interesează, întîmpin mereu greutăți și fel de fel de prostii ce mă opresc sau mă-ndepărtează de la țintă.

O plăcere nevinovată, o dorință de-a îndatora pe cineva, o curiozitate, un sfat prietenesc, o făgăduială fără urmări nu sînt obiceiuri vicioase ; dar sînt cazuri, sînt împrejurări în care orice distracție poate deveni primejdioasă și tocmai de asemenea distracții nu m-am putut feri niciodată.

Scrisoarea pe care o citisem, sosind la Lyon, ar fi trebuit să mă hotărască să plec pe loc ; dar puteam părăsi unul dintre cele mai frumoase orașe ale Franței fără a da o raită pentru a-l vedea ? Cum să nu văd mai îndeaproape manufacturile care furnizează Europei postavuri și desene ? Am tras deci la *Parc Royal* și am rămas acolo zece zile ; mi se va spune : era oare nevoie de zece zile pentru a cerceta curiozitățile Lyonului ? Nu, dar ele s-au dovedit prea puține pentru a face față tuturor prînzurilor și cinelor cu care bogații fabricanți mă ispiteau pe-ntrecute.

De altfel, nu făceam pagubă nimănui : onorariile de la Paris nu începeau decît din ziua sosirii mele acolo și, presupunînd că actorii italieni ar fi avut nevoie de mine, eram sigur că, la sosire, i-aș fi despăgubit prin munca mea stăruitoare. Dar, de fapt, nici nu era nevoie ; în timpul călătoriei mele, Opera Comică se unise cu Comedia Italiană, noul gen precumpănea în asemenea măsură încît italienii, care fuseseră stîlpii teatrului, nu mai erau în spectacol decît niște ajutoare neînsemnate.

Am aflat vestea la Lyon, dar nu mi-am dat seama de toate neplăcerile pe care aveam să le simt pe propria mea piele ; dimpotrivă, am socotit că, loviți în cinstea lor, compatrioții mei se vor strădui să se ia la întrecere cu noii lor tovarăși și-i credeam în stare să ducă lupta.

Însuflețit de o asemenea încredere, am apucat-o, cu veselie și curajul meu obișnuit, pe drumul către capitală ; iar frumusețea locurilor și rodnicia cîmpiilor pe care le străbăteam nu-mi prilejuiau decît gînduri vesele și speranțe măgulitoare.

I-am găsit la Villejuif pe domnul Zanuzzi și pe doamna Savi, actrița principală a Comediei Italiene ; ne-au luat, pe soția mea și pe mine, în trăsură ; nepotul meu ne urmă în trăsura mea și am coborît la foburgul Saint-Denis, unde actorii își aveau apartamentele, în aceeași casă.

Sosirea mea fu sărbătorită în aceeași zi printr-un supeu foarte elegant și foarte vesel ; fuseseră poftiți o parte

dintre actorii italieni ; deşi eram obosiţi, am luat parte cu plăcere la veselia unui cerc strălucit, în care scînteietorul spirit francez se împletea cu larma convorbirilor italiene.

Capitolul II

Obosit de drum şi întremat cu deliciosul nectar care face ca Burgundia să poată fi numită ţara făgăduinţei, am petrecut o noapte liniştită şi odihnitoare. Trezirea mi-a fost la fel de plăcută ca visele din timpul somnului : eram la Paris, foarte mulţumit, dar nu văzusem încă nimic şi ardeam de dorinţa de a vedea totul.

Îi spun asta prietenului şi gazdei mele.

— Trebuie să faci mai întîi cîteva vizite ; să aşteptăm trăsura.

— Ba de loc, zic, din trăsură n-am să văd nimic. Să mergem pe jos.

— Dar e departe.

— N-are a face !

— E cald.

— Răbdare !

Într-adevăr, în acel an căldura era tot atît de zăpuşitoare ca-n Italia : pentru mine era totuna : n-aveam pe-atunci decît cincizeci şi trei de ani, eram voinic, sănătos, viguros, iar curiozitatea şi nerăbdarea îmi dădeau aripi.

Străbătînd bulevardele, am văzut o parte din lunga promenadă ce-nconjoară oraşul şi le dăruieşte trecătorilor răcoarea umbrei în timpul verii şi iarna, căldura soarelui.

Intru la Palais-Royal. Ce de lume ! Ce amestec de oameni de toate soiurile ! Ce încîntător loc de întîlnire ! Ce minunată plimbare ! Dar ce privelişte impresionantă mi-a răscolit simţurile şi sufletul cînd m-am apropiat de Tuileries ! Văd imensa grădină, grădina fără pereche în lume : o văd în toată lungimea şi ochii mei nu-i pot cuprinde întinderea ; îi străbat în grabă aleile, boschetele, terasele, bazinele şi straturile cu flori : am văzut monumente de preţ, dar nimic nu poate atinge măreţia Tuileriilor !

Ieșind din acest loc încîntător, îți apare în față o altă priveliște uimitoare. Un rîu maiestuos, poduri multe și foarte largi, cheiuri vaste ; noian de trăsuri, o necontenită mulțime de oameni ; eram amețit de zgomot, ostenit de umblat, istovit de căldura prea mare ; eram ud leoarcă și nici nu-mi dădeam seama.

Străbatem Pont-Royal și intrăm în palatul d'Aumont. Domnul duce era acasă ; acest prim-gentilom al casei regale, aflat în exercițiul funcțiunii, era cel ce mă chemase ; mă primi cu amabilitate și mă cinsti mereu cu bunăvoința sa.

Era tîrziu, nu ne mai rămînea destul timp pentru vizitele plănuite ; am luat o trăsură și ne-am dus la domnișoara Camille Veronese, unde eram așteptat pentru masa de prînz.

Nu poate fi cineva mai vesel și mai amabil decît era domnișoara Camille. Juca rolurile de subretă în comediile italiene ; pe scenă era marea încîntare a întregului Paris, ca și în societate, ori unde aveai fericirea s-o întîlnești.

Ne așezarăm la masă. Invitații erau numeroși, mîncărurile alese, societatea foarte amuzantă. Am luat cafeaua la masă și ne-am ridicat numai pentru că trebuia să mergem la teatru.

Sala italienilor se afla atunci pe strada Mauconseil, în vechiul palat Bourgogne, unde Molière își desfășurase luminile minții și ale artei. Era o seară de operă comică și se juca *Pictorul îndrăgostit de modelul său*[1] și *Sancho Pança*[2].

Am văzut atunci pentru prima oară ciudatul amestec de proză și cîntec ; mi s-a părut la început că, dacă drama muzicală e prin ea însăși o lucrare imperfectă, inovația o făcea și mai monstruoasă.

De atunci m-am mai gîndit, totuși ; nu eram mulțumit de recitativul italian, cu atît mai puțin de cel francez și, de vreme ce în opera comică trebuie să te lipsești de reguli și de verosimilitate, e mai plăcut s-asculți un dialog bine recitat decît să rabzi monotonia unui recitativ plicticos.

Am fost tare mulțumit de actori. Jocul doamnei La Ruette egala frumusețea vocii sale. Domnul Clerval, ex-

[1] *Le peintre amoureux de son modèle*, de J. Anseaume, muzica de Egidio Romualdo Duni.

[2] De Antoine Poinsinet, cu muzica de Philidor.

celent actor, foarte plăcut în roluri comice, cît se poate de interesant în cele patetice, plin de duh, de inteligență și de gust, vădea de pe atunci mult talent; a ajuns cu timpul la culmea desăvîrșirii, bucurîndu-se și azi de aceeași trecere și de aplauzele publicului.

Domnul Caillot era și el unul dintre actorii deosebiți, cărora nu le lipsește nimic pentru a fi aplaudați. Domnul La Ruette, foarte bun în rolurile de compoziție, întotdeauna firesc, întotdeauna precis, era apreciat pentru jocul său, cu toate lipsurile vocii. Doamna Bérard și domnișoara Desglands străluceau deopotrivă în rolurile de guvernante; cea dintîi, datorită vioiciunii, a doua prin frumusețea vocii.

Toate aceste ființe admirabile, vrednice de stimă, nu puteau să nu-mi placă; dar nu eram în măsură să mă folosesc de talentele lor, deoarece se aflau în afara misiunii, care mi se dăduse în sarcină.

Pentru a-i cunoaște mai bine pe actorii italieni, am închiriat un apartament în apropierea Teatrului de Comedie și am dat în acea casă peste o vecină încîntătoare, a cărei tovărășie mi-a fost foarte plăcută și foarte folositoare.

Era doamna Riccoboni [1], care, renunțînd la teatru, desfăta Parisul cu romane, a căror puritate de stil, gingășie a imaginilor, veracitate a pasiunilor, artă de a interesa și de-a amuza totodată, o puneau alături de tot ce era mai de preț în literatura franceză.

M-am adresat doamnei Riccoboni pentru a primi cîteva lămuriri despre actorii italieni. Îi cunoștea bine și îmi dădu o seamă de amănunte, pe care le-am găsit în urmă foarte îndreptățite și vrednice de cinstea și de sinceritatea ei.

Capitolul III

Domnul Charles Bertinazzi, zis Carlin, diminutivul lui Carlo în italiană, era stimat pentru moravurile sale, vestit în rolurile de Arlechin și se bucura de o faimă care-l pu-

[1] *Marie-Jeanne Laboras de Mézières Riccoboni* (1714—1792), actriță apoi romancieră franceză. A făcut parte din Comedia Italiană pînă la 1761.

nea în Franța alături de Dominique[1] si de Thomassin[2], iar în Italia, de Sacchi; natura îl înzestrase cu haruri deosebite; înfățișarea, gesturile, mișcările sale, atrăgeau; jocul și talentu-l făceau tot atît de admirat pe scenă, pe cît de iubit în societate.

Carlin era favoritul publicului; știuse să-i cîștige atît de bine simpatia încît i se adresa cu o îndrăzneală și o familiaritate pe care nici un alt actor nu și-ar fi putut-o îngădui. Trebuia să i se vorbească publicului? Să i se ceară iertare? Era pus s-o facă și obișnuitele sale înștiințări deveneau convorbiri plăcute între actori și spectatori.

Domnișoara Camille era o excelentă subretă, foarte potrivită cu Arlechinul despre care v-am vorbit; spirituală și sensibilă, interpreta cu o vioiciune încîntătoare rolurile comice și punea suflet și inteligență în situațiile emoționante; pe scenă era la fel ca-n viața particulară, întotdeauna veselă, întotdeauna aceeași, totdeauna interesantă, cu mintea cultivată și cu deosebite calități sufletești.

Domnul Collalto era unul dintre cei mai buni actori ai Italiei; era acel Pantalone pentru care scrisesem mult în patrie și despre care am pomenit de nenumărate ori în a doua parte a *Memoriilor* mele.

Actor pînă-n măduva oaselor, avea darul de a-și însufleți masca, dar era și mai bun fără ea. Jucase în Italia una dintre piesele mele, intitulată *Gemenii venețieni*, cel dintîi fiind nătîng, iar celălalt deștept; a dat subiectului o nouă întorsătură, adăugînd un al treilea gemen, brutal și mînios: a interpretat în chip desăvîrșit cele trei caractere deosebite; a fost foarte apreciat și aplaudat, și mi-a făcut o adevărată plăcere să-i las în seamă meritul născocirii. Domnul Ciavarelli juca, sub numele de *Scapin*, rolurile interpretate de Brighella în Italia; era un excelent mim, cu mișcări foarte precise. Domnul Rubini susținea, *ad interim*, rolurile de Doctor din Comedia Italiană.

Am vorbit despre aceste cinci personaje, înainte de a intra în amănunte cu privire la amorezi și amoreze, pen-

[1] *Giuseppe Domenico Biancolelli* (1646 ?—1688), actor bolognez de origină, faimos în Franța.

[2] *Tommaso Antonio Visentini* (1682—1739), unul dintre cei mai apreciați Arlechini ai vremii.

tru că ele erau elementele de nădejde ale Comediei Italiene la Paris. Domnul Zanuzzi era prim amorez ; îl cunoșteam de mult , în Italia era apreciat : fusese poreclit *Vitalbino*, diminutiv de la *Vitalba*, vestit actor italian, pe care l-am pomenit de bine în prima parte a *Memoriilor* mele.

Era secundat de domnul Balletti : născut dintr-un tată italian și o mamă franceză, stăpînea ambele limbi deopotrivă și le cunoștea spiritul ; întîmplări neplăcute îi slăbiseră mintea și-i șubreziseră sănătatea, dar se mai recunoșteau în jocul lui școala Silviei, care-l adusese pe lume și cea a lui Lelio și a Flaminiei, care contribuiseră la educația lui.

Doamna Savi, actrița principală și doamna Picinelli, secunda, nu aveau talent pentru comedie, dar erau tinere și, cea dintîi prin bunăvoința ei, iar cealaltă prin farmecul vocii sale, puteau ajunge folositoare, cu vremea : doamna Savi muri puțin timp după aceea și doamna Picinelli părăsi Teatrul de Comedie pentru a reapărea pe scena Operei, în Italia.

În zilele cînd se reprezenta o operă comică vedeam un neobișnuit șuvoi de lume, iar cînd jucau italienii sala era goală : asta nu mă speria ; iubiții mei compatrioți jucau numai în piese învechite, piese cu improvizații de prost gust, de felul celor pe care le schimbasem în Italia. „Am să dau, îmi spuneam în sinea mea, piese de caracter, cu sentiment, acțiune, morală, stil." Le împărtășeam actorilor ideile mele. Unii mă îndemnau să-mi urmez planul, alții nu-mi cereau decît farse ; cei dintîi erau amorezii, care doreau piese scrise : ceilalți erau comicii care, obișnuiți să nu-nvețe nimic pe de rost, aveau ambiția de a se distinge fără să-și dea osteneala de a se instrui ; mi-am propus să mai aștept, înainte de a începe. Am cerut patru luni de zile pentru a cunoaște gustul publicului, a pricepe ce place la Paris și, în tot acest răstimp, n-am făcut decît să privesc, să mă plimb, să alerg, să petrec.

Parisul e o lume. Acolo-i totul în mare : mult rău și mult bine. Duceți-vă la spectacole, la plimbare, la localurile de petrecere, pretutindeni e ticsit de lume. Mergeți prin biserici, mulțime peste tot. Într-un oraș cu opt sute de mii de suflete trebuie să se afle neapărat mai mulți oameni

buni și răi decît oriunde aiurea și n-ai decît de ales. Cel destrăbălat va găsi lesne cum să-și mulțumească patimile, iar cel bun se va vedea încurajat în practicarea virtuților.

Nu eram nici destul de bun pentru a mă rîndui în tagma celor din urmă, nici destul de păcătos pentru a mă lăsa tîrît spre rele. Mi-am urmat la Paris felul obișnuit de viață, ținînd la plăcerile cuviincioase și preferîndu-i pe cei meniți să fie dați drept pildă. Dar, cu cît înaintam în timp, cu atît mă încurcam în ranguri, în clase, moduri de viață, în feluri deosebite de a judeca. Nu mai știam ce sînt, ce vreau, ce-o să ajung. Vîrtejul mă prinsese cu totul ; îmi dădeam seama cîtă nevoie aveam de a fi din nou eu însumi și nu găseam, sau, mai bine-zis, nu căutam mijloacele trebuincioase.

Din fericire, Curtea pleca la Fontainebleau. Actorii trebuiau să meargă și ei acolo pentru a-și da reprezentațiile. Îi urmai și eu cu mica mea familie și-n minunata reședință mi-am regăsit odihna și liniștea, jertfite petrecerilor din capitală.

Vedeam zilnic familia regală, prinții de sînge, maimarii regatului, miniștrii francezi și străini. Toată lumea se aduna la castel, era de față la scularea regelui, la prînzurile din apartamente, urma Curtea la liturghie, la vînătoare, la teatru, nestînjenit, fără sfială, fără încurcături.

Fontainebleau nu e nici mare, nici bogat, nici împodobit ; dar se află într-un loc plăcut. Pădurea oferă minunate priveliști rustice, iar castelul regal, foarte întins și foarte confortabil, e un prețios monument de arhitectură veche și bine păstrat.

În acest castel de țară, și în cel de la Compiègne, se încheie de obicei însemnatele treburi de stat și în anul 1762, despre care vorbesc acum, s-a semnat la Fontainebleau pacea dintre Anglia și Franța.

Italienii au jucat în timpul călătoriei *Copilul lui Arlechino, pierdut și regăsit.* Piesa, care avusese mult succes la Paris, n-a avut de loc la Fontainebleau. Era o lucrare cu improvizații ; actorii o întesaseră cu glume din *Încornoratul închipuit,* ceea ce n-a plăcut celor de la Curte și piesa a căzut. Iată neajunsurile comediilor cu improvizații ; jucînd după cum îl taie capul, actorul spune uneori vrute și nevrute, strică o scenă și face să cadă o piesă. N-aveam o

părere prea bună despre piesa asta, dimpotrivă, am spus în prima parte a *Memoriilor* de ajuns pentru a dovedi cît de puțin caz făceam de ea ; dar m-a durut să văd căzînd prima mea piesă jucată la Curte.

Neplăcuta întîmplare îmi dovedi și mai mult nevoia de a da piese dialogate. Mă întorsei la Paris cu o hotărîre fermă și puternică ; dar nu aveam de-a face cu actorii mei din Italia, aici nu eram stăpîn ca la mine acasă.

Capitolul IV.

Reîntors la Paris, am privit cu alți ochi uriașul oraș, populația, distracțiile și primejdiile sale ; avusesem răgazul să-mi adîncesc gîndurile și înțelesesem că buimăceala pe care o încercasem nu fusese pricinuită de înfățișarea și nici de moravurile țării ; la drept vorbind, nerăbdarea și curiozitatea mea mă zăpăciseră și te puteai bucura și petrece la Paris fără a te folosi și a-ți jertfi timpul și liniștea; făcusem, din clipa sosirii, prea multe cunoștințe deodată ; mi-am făgăduit să le păstrez, dar să le văd cu măsură ; diminețile le-am hărăzit lucrului, iar restul zilei — societății.

Închiriasem un apartament lîngă Palais-Royal ; biroul meu dădea spre grădina ce nu avea pe atunci înfățișarea și formele de astăzi, dar oferea privirii frumuseți pe care unii nu încetează să le regrete.

Deși eram tare prins, nu mă puteam stăpîni de-a arunca din cînd în cînd o privire spre minunata alee, pe care se puteau vedea la orice oră atîtea lucruri deosebite.

Sub ferestrele mele erau mesele cafenelei Foy, unde veneau să se odihnească și să se răcorească oameni de toate categoriile.

Aveam în față faimosul castan, numit Copacul Cracoviei, în jurul căruia colportorii de știri se adunau pentru a-și împărtăși noutățile, a desena cu bastoanele pe nisip, tranșee, tabere, poziții militare și a împărți Europa după bunul lor plac. Distracțiile pe care mi le îngăduiam îmi erau uneori folositoare ; mintea mi se odihnea în mod plă-

cut și îmi reluam lucrul cu mai multă vigoare și bună dispoziție. Era vorba de debutul meu; trebuia să apar pe scena franceză cu ceva nou, potrivit cu părerea pe care publicul și-o făcuse despre mine; părerile actorilor erau tot împărtite: unii stăruiau pentru piesele scrise, ceilalți pentru improvizații: se ținu o adunare pe această temă; eram de față, am dat să se înteleagă că-i o lipsă de cuviință să înfățișezi un autor fără text; se hotărî să încep cu o piesă dialogată.

Eram mulțumit, dar prevedeam că, pierzînd obișnuința de a-și învăța rolurile, actorii aveau să mă deservească, și nu din răutate sau rea voință; m-am văzut deci silit să-mi restrîng ideile, să mă mărginesc la un subiect oarecare și să nu risc o lucrare cerînd mai multă exactitate în interpretare, fiind încredințat că îi voi aduce încetul cu încetul la reforma spre care îi îndrumasem pe actorii mei din Italia. Am compus deci o comedie în trei acte, intitulată *Dragostea părintească* sau *Jupîneasa recunoscătoare.*

Pantalone are două fiice, pe care le iubește mult; le-a dat o educație îngrijită; *Clarice* a obținut succese în literatură și *Angélique* a ajuns o bună muziciană; tatăl s-a istovit pentru copii, iar moartea fratelui său, care îi dădea mijloacele de a-și întreține familia cum se cuvine, îl pune în situația de a n-o mai putea face.

Camille, care fusese camerista celor două fiice ale lui Pantalone, are acum o situație bună, își ajută pe cît poate fostele stăpîne și izbutește să le facă fericite. Iată un mic rezumat ce face poate mai mult decît întreaga piesă, care n-a avut decît patru reprezentații.

Voiam să plec îndată, dar puteam oare părăsi Parisul, care mă robise? Eram legat pentru doi ani, ispitit să rămîn: cea mai mare parte a comedianților italieni îmi cereau numai piese cu improvizații; publicul se obișnuise cu ele, Curtea le răbda; de ce m-aș fi împotrivit să le îndeplinesc dorința?

Hai, mi-am spus, să facem improvizații, dacă asta vor; orice jertfă mi se pare ușoară, orice suferință lesne de răbdat pentru plăcerea de a rămîne doi ani la Paris.

Nu se poate totuși spune că petrecerile m-ar fi împiedicat să-mi îndeplinesc îndatoririle; în vremea acestor

doi ani am dat douăzeci şi patru de piese, ale căror titluri, succese şi căderi să găsesc în almanahul spectacolelor. Opt dintre ele au rămas în repertoriul teatrului şi mi-au dat mai multă bătaie de cap decît dacă le-aş fi scris pe de-a-ntregul : nu puteam să plac decît prin situaţii interesante, un comic pregătit cu artă şi la adăpost de năzărelile actorilor ; am izbutit mai bine decît credeam, dar oricît succes ar fi avut piesele mele, nu mă duceam să le văd : îmi plăcea comedia bună şi, ca să mă distrez şi să mă instruiesc, mă duceam la Teatrul Francez.

Puteam intra gratuit oricînd doream ; mi se făcuse această cinste din clipa sosirii la Paris ; era cu atît mai măgulitor, cu cît nimeni n-ar fi crezut că voi ajunge să figurez cîndva pe lista autorilor jucaţi acolo.

Am găsit că teatrul naţional e deopotrivă de bine înzestrat pentru tragedie ca şi pentru comedie. Parizienii îmi vorbeau cu entuziasm despre actori vestiţi, care nu mai erau în viaţă ; spuneau că natura spărsese tiparele acestor mari comedieni : dar se înşelau. Natura face deopotrivă tiparul, modelul şi originalul şi le reînnoieşte după bunul ei plac. Aşa a fost în toate epocile ; toţi regretă trecutul, se plîng de prezent ; e în firea omului.

Puteai dori două actriţe mai desăvîrşite ca *mademoiselle* Duménil şi *mademoiselle* Clairon ? Cea dintîi înfăţişa natura în chip cît se poate de adevărat, iar cealaltă ridicase arta declamaţiei la gradul desăvîrşirii.

Cum să fi preţuit şi admirat mai puţin, în piesele comice, nobleţa şi fineţea jocului doamnei Préville şi încîntătoarea naivitate a domnişoarei d'Oligny ?

Cea din urmă le-a făcut un mare serviciu colegelor ei. Le-a dovedit că o actriţă îşi poate asigura, în Franţa, o bătrîneţe plăcută şi cuviincioasă prin simplele beneficii realizate de pe urma spectacolelor.

Domnul Lekain era un om deosebit ; faţa, trupul şi vocea nu-l ajutau. Arta îl făcuse însă sublim, iar domnul Brisard se bucura de toate avantajele şi de talentul său.

Domnul Molé juca pe atunci rolurile de amorezi. Oricîte comparaţii s-ar încerca, oricît s-ar răscoli amintirea vechilor actori, nu cred să se fi aflat pentru acest rol, un interpret mai strălucit şi mai plăcut.

Nobil în pasiune, neobosit în veselie, original în rolurile de compoziție, era un Proteu veșnic frumos, întotdeauna adevărat, mereu surprinzător.

În ceea ce-l privește pe domnul Préville, am băgat de seamă din capul locului că toată lumea era dreaptă cu el ; n-am auzit să fie comparat cu altcineva ; de altminteri, e un actor care n-a imitat pe nimeni și pe care nimeni nu-l va putea imita. Secolul nostru a dat, aproape în același timp, trei mari actori : Garrick, în Anglia, Préville, în Franța, Sacchi în Italia. Cel dintîi a fost dus la groapă de duci și pairi ; al doilea e încărcat de onoruri și recompense, iar al treilea, așa vestit cum e, nu-și va sfîrși viața în belșug.

Capitolul V.

Cînd m-am dus pentru prima dată la Comedia Franceză se reprezenta *Mizantropul* cu domnul Grandval, în rolul lui Alceste. Actor iscusit, foarte iubit, apreciat de public, își încheiase cariera și ieșise la pensie ; după cîțiva ani il apucă dorul de-a se întoarce în teatru și chiar în ziua aceea reapărea pe scenă.

La prima intrare aplauzele nu mai conteneau ; se vedea bine că publicu-l îndrăgea ; dar, la o anumită vîrstă, *spiritus promptus est caro autem infirma*[1] ; nu rămase mult timp la Comedie.

În ce mă privește, îl găseam excelent, preferîndu-l altora din pricina vocii lui frumoase ; urechea încă nu mi se familiarizase cu graiul francez ; în societate îmi scăpau multe înțelesuri și încă și mai multe în teatru.

Din fericire, cunoșteam *Mizantropul* ; dintre lucrările lui Molière era piesa pe care o prețuiam mai mult, fiind de-o desăvîrșire fără seamăn și avînd, pe lîngă desfășurarea acțiunii și frumusețile de amănunt, meritul originalității și al noutății caracterelor.

Autorii de comedie, vechi și moderni, puseseră pînă atunci în scenă viciile și defectele omenirii, în genere : Mo-

[1] Mintea iute este scumpă, dar șubredă (lat.).

lière a fost cel dintîi care a îndrăznit să înfățișeze obiceiurile și caraghioslîcurile epocii și țării sale.

Am văzut cu nespusă plăcere la Paris reprezentată comedia pe care o citisem și admirasem atît în țara mea ; nu înțelegeam chiar tot ce spuneau actorii, și încă mai puțin cei ce se deosebeau printr-o volubilitate tare supărătoare pentru mine dar aplaudată de sală, înțelegeam însă deajuns pentru a admira precizia, noblețea și căldura jocului acestor actori fără seamăn.

„Ah ! îmi spuneam atunci, dacă mi-aș putea vedea o piesă jucată de asemenea actori ; cea mai bună piesă a mea nu face nici cît cea mai proastă a lui Molière, dar zelul și verva francezilor i-ar da o strălucire pe care n-a avut-o în patria mea. Aici e școala declamației : nimic forțat, nici în gest, nici în exprimare, dar arta ascunde studiul sub haina firescului."

Am ieșit de la teatru încîntat ; doream una din două, sau o piesă de-a mea să fie jucată de francezi, sau să-mi văd compatrioții în stare să-i imite ; care dorință era mai greu de realizat ? numai timpul putea hotărî.

Pînă atunci, mă duceam la toate piesele francezilor. Cu un an în urmă, dăduseră *Tatăl de familie* de domnul Diderot, o comedie nouă, care avusese succes. Se vorbea la Paris că era o imitație a piesei cu același titlu, pe care o scrisesem și care văzuse lumina tiparului.

M-am dus s-o văd si n-am găsit nici o asemănare.

Publicul îl învinuia pe nedrept de plagiat pe poetul filozof, autor vrednic de stimă ; un articol din *l'Année littéraire* dăduse loc acestei presupuneri.

Domnul Diderot scrisese, cu cîțiva ani în urmă, o comedie intitulată *Fiul nelegitim*, despre care domnul Fréron scrisese în publicația sa periodică, găsind că piesa franceză se asemăna mult cu *Adevăratul prieten* al domnului Goldoni ; pusese pe două coloane scenele franceze și cele italiene : ambele păreau să curgă dintr-același izvor și, la sfîrșitul articolului, ziaristul adăugase că autorul *Fiului nelegitim* făgăduia un *Tată de familie* ; Goldoni dăduse și el unul, se va vedea dacă întîmplarea le va face să semene din nou.

Domnul Diderot n-avea nevoie să caute dincolo de munți subiecte de comedie pentru a se odihni după îndeletnicirile

sale științifice. A fost peste trei ani un *Tată de familie*, care n-avea nici o asemănare cu al meu.

Protagonistul meu era un om blînd, înțelept, prevăzător, al cărui caracter și purtare puteau sluji de învățătură și de pildă. Cel al domnului Diderot era, dimpotrivă, un om aspru, un tată sever, care nu ierta nimic, își blestema fiul... E una dintre ființele nefericite, pe care le întîlnești în viață, dar pe care n-aș fi îndrăznit s-o arăt niciodată pe scenă.

I-am făcut dreptate domnului Diderot, încercînd să deschid ochii celor ce credeau că *Tatăl* său *de familie* se trage dintr-al meu ; dar despre *Fiul nelegitim* nu spuneam nimic. Autorul era supărat pe domnul Fréron și pe mine : voia să-și verse mînia pe unul din noi și mă alesese pe mine. Publică o *Expunere asupra poeziei dramatice*, în care mă cam judeca aspru, *Charles Goldoni*, spunea el *a scris în italiană o comedie, sau mai degrabă o farsă în trei acte*... Și, în alt loc : *Charles Goldoni a compus cam șaizeci de farse*... După considerația pe care o avea față de mine și față de lucrările mele, se vede că domnul Diderot mă numea Charles Goldoni așa cum i se spune lui Pierre Roșcatul în *Rose și Colas* [1]. E singurul scriitor francez care nu m-a cinstit cu bunăvointa sa.

Eram mîhnit, văzînd că cineva de mare valoare e supărat pe mine. Am făcut tot ce mi-a stat în puteri spre a mă apropia de el ; gîndul meu nu era să mă plîng, ci voiam să-l încredințez că nu-i meritam supărarea. Am încercat să mă introduc în casele pe care le frecventa de obicei ; n-am avut niciodată norocul de a-l întîlni. În cele din urmă, plictisit de atîta așteptare, am dat buzna peste el.

Însoțit de domnul Duni, unul dintre prietenii săi, intru într-o zi la domnul Diderot ; ne anunțăm, sîntem primiți, muzicianul italian mă prezintă ca pe un literat din țara sa, care dorește să-i cunoască pe oamenii de frunte ai literaturii franceze. Domnul Diderot încerca zadarnic să ascundă

[1] Aluzie la opera comică *Rose et Colas*, text de Sedaine, muzică de Monsigny. Personajul Pierre Roșcatul (*Leroux*) este un bătrîn pe care fiul său Colas vrea să-l înșele din dragoste pentru Rose. Similitudinea situațiilor este mai mult închipuită de Goldoni decît reală.

încurcătura în care-l vîrîse însoțitorul meu. Nu poate totuși călca în picioare regulile politeții și ale societății.

Se vorbește de una, de alta ; convorbirea ajunge la operele dramatice. Domnul Diderot are sinceritatea de a-mi spune că unele piese ale mele îi pricinuiseră multe necazuri ; iar eu am curajul să-i răspund că băgasem de seamă.

— Știți, domnule, îmi spuse, ce înseamnă un om rănit unde-l doare mai tare.

— Da, domnule, îi spun, știu ; vă-nțeleg, dar n-am a mă învinovăți de nimic.

— Haide, lăsați asta, spune domnul Duni, curmîndu-ne vorba, sînt trăncăneli literare, cărora nu trebuie să li se dea vreo însemnătate : urmați mai bine amîndoi sfatul lui Tasso :

Ogni trista memoria omai si taccia ;
E pongansi in oblio le andate cose.

(Nu împrospătați amintirile neplăcute și-ngropați în uitare tot ce-a fost.)

Domnul Diderot, care înțelegea destul de bine italiana, păru să îmbrățișeze cu plăcere sfatul poetului italian ; ne sfîrșim convorbirea cu tot felul de amabilități și complimente reciproce, și plecăm, domnul Duni și cu mine, foarte mulțumiți.

Toată viața mea am fost prevenitor față de cei ce aveau pricini, bune sau rele, de a mă ocoli ; și, dacă izbuteam să cîștig stima unei persoane prost informată asupra mea, priveam ziua aceea drept o zi de izbîndă. Plecînd de la domnul Diderot, m-am despărțit de prietenul meu Duni, și m-am dus la un cenaciu literar din care făceam parte și unde trebuia să iau masa în ziua aceea. Societatea nu era numeroasă, eram numai nouă persoane. Domnul de la Place, care scotea *Mercure de France* ; domnul de la Garde, care făcea rubrica spectacolelor la aceeași publicație ; domnul Saurin, de la Academia Franceză ; domnul Louis, secretar permanent al Academiei Regale de Chirurgie ; domnul abate de la Porte, autor al mai multor lucrări literare ; domnul Crébillon, fiul ; domnul Favart și domnul Jouen. Acesta din urmă nu era prea strălucit la minte, dar mesele pe care le dădea erau alese.

Fiecare membru al societății își primea confrații pe rînd, poftindu-i la prînz și, cum ședințele aveau loc duminica, erau numite *Duminicalele*, iar noi eram *Duminicalii*. Nu aveam alte statute decît cele ale bunei tovărășii, dar ne învoisem ca femeile să nu ia parte la adunările noastre : le cunoșteam cu toții farmecele și ne temeam de dulcile abateri pricinuite de sexul frumos.

Într-o bună zi, *Duminicala* avu loc în palatul doamnei marchize de Pompadour, al cărei secretar era domnul de la Garde. Tocmai voiam să ne așezăm la masă, cînd o trăsură intră în curte ; apare o femeie : o recunoaștem ; era o actriță de la operă, cea mai apreciată pentru talentul ei, cea mai strălucitoare prin spirit, cea mai simpatică în societate.

Doi dintre confrați coboară și-i oferă brațul ; ea urcă și, rîzînd și glumind, ne cere s-o primim la masă ; puteam să-i refuzăm un tacîm ? Oricare dintre noi ar fi fost gata să-l dea pe al său și nici eu n-aș fi rămas cel din urmă.

Domnișoara era făcută să placă, să încînte ; în timpul mesei ne cere s-o primim în asociația noastră, cererea-i făcută într-un fel atît de nou și de deosebit încît o primim cu aclamații.

La desert, ne uităm la ceas, era ora patru și jumătate. Noua noastră asociată nu juca în ziua aceea, dar voia să meargă la Operă și confrații erau aproape toți îndemnați s-o urmeze. Numai eu nu arătam aceeași dorință.

— Ah, domnule italian, îmi spuse frumoasa, răzînd, nu vă place muzica franceză ?

— N-o prea cunosc, i-am răspuns, încă n-am fost la Operă, dar se cîntă peste tot și n-aud decît niște arii care-mi străpung inima.

— Să vedem, adăugă ea, să vedem dacă n-am să te pot cîștiga cît de cît pentru muzica noastră.

Începe să cînte, mă simt răpit, încîntat, fermecat. Ce voce minunată ! Nu prea puternică, dar corectă, mișcătoare, delicioasă ; eram în extaz.

— Hai, îmi spune, îmbrățișează-mă, și hai cu noi la Operă.

O sărut și mă duc la Operă.

Capitolul VI

Iată-mă, în sfîrșit, la acest spectacol pe care mai multe persoane ar fi dorit să-l văd din prima clipă și pe care nu l-aș fi văzut poate atît de curînd, fără împrejurarea care mă adusese acolo. Artista abia primită în asociație urcă în loja ei împreună cu trei dintre confrații noștri, iar eu și cu alți doi luarăm loc în amfiteatru ; în Franța, el ocupă o parte din sala de spectacol, e plasat în semicerc în fața scenei și înălțat prin trepte bine capitonate și foarte comode ; e cel mai bun loc pentru a vedea totul și a auzi bine ; eram mulțumit de locul meu și-i compătimeam pe cei de la parter, care stăteau înghesuiți în picioare și nu erau vinovați că-și pierd răbdarea.

Iată că orchestra începe ; găsesc că potrivirea și unitatea instrumentelor sînt desăvîrșite, iar interpretarea foarte exactă ; dar uvertura mi se pare rece, lîncedă ; nu era de Rameau, sînt sigur ; auzisem în Italia cîteva din uverturile și ariile sale de balet.

Începe acțiunea ; cu toate că sînt atît de bine plasat, nu aud o vorbă ; răbdare, așteptam ariile, a căror melodie mi-ar fi făcut barem plăcere. Apar balerinii ; cred că actul s-a încheiat, dar nici o arie ; îi spun asta vecinului, care rîde de mine, încredințîndu-mă că fuseseră șase arii în feluritele scene ascultate.

— Cum, spusei, doar nu sînt surd ; instrumentele au acompaniat tot timpul vocile, o dată mai tare, alteori mai încet, dar am luat totul drept recitative.

— Uitați-vă, uitați-vă, îmi spune, priviți-l pe Vestris, dansatorul cel mai frumos, cel mai bine făcut, cel mai iscusit din Europa.

Într-adevăr, văd că într-un dans cîmpenesc păstorul de pe Arno e mai presus de păstorii Senei ; dar, după două minute, trei personaje cîntă toate o dată : era un trio, pe care-l confundam poate, așa cum făcusem cu recitativul ; și actul întîi se sfîrși. Cum la operele franceze nu se dă nimic în antract, începu curînd al doilea act ; aceeași muzică, aceeași plictiseală ; nu mă mai ocup de loc de dramă și acompaniamentul ei, mă hotărăsc să cercetez, să admir ansamblul spectacolului și-l găsesc surprinzător ; văd că

primii balerini și primele balerine sînt de-o perfecțiune uimitoare, iar suita lor foarte numeroasă și foarte elegantă ; muzica corurilor îmi pare mai plăcută decît a dramei ; recunosc *Psalmii* lui Corelli, lui Biffi, lui Clari.

Decorurile superbe, mașinăriile bine rînduite, perfect executate ; toalete foarte bogate, multă lume pe scenă ; totul era frumos, totul era măreț, strălucit, afară de muzică ; numai la sfîrșitul dramei se afla un fel de *chaconne*, cîntată de o actriță care nu făcea parte dintre personajele dramei și era acompaniată de cîntecul corurilor și de niște pași de dans ; divertismentul neprevăzut ar fi putut înveseli cumva piesa, dar era mai degrabă un imn decît o arie.

Se lăsă cortina ; toți cunoscuții mă întreabă cum mi s-a părut opera ; răspunsul îmi pleacă de pe buze ca un fulger:

— Paradis pentru ochi, infern pentru urechi.

Replica obraznică, nesăbuită, îi face pe unii să rîdă, pe alții să scrîșnească din dinți ; doi domni de la Capela Regelui o găsesc excelentă. Autorul partiturii nu era departe, poate că mă auzise, eram disperat ; era un om cumsecade... *Requiescat in pace* [1].

Am văzut peste cîteva zile *Castor și Pollux ;* bine scrisă, montată în chip deosebit, drama m-a mai împăcat cu Opera Franceză și mi-am dat seama de deosebirea dintre muzica domnului Rameau și aceea care-mi displăcuse.

Eram foarte legat de acest vestit compozitor și aveam cea mai mare stimă pentru știința și talentul său ; dar, ca să fim drepți, Rameau se distinsese și pricinuise în Franța o fericită revoluție, în ce privește muzica instrumentală, dar în muzica vocală nu făcuse schimbări hotărîtoare.

Se credea că limba franceză nu se potrivea cu noul gen ce urma a fi introdus în cînt ; Jean Jacques Rousseau gîndea la fel, și fu mirat să constate contrariul, în muzica lui Gluck.

Dar savantul muzician german nu întîlnise decît în treacăt recenta tendință a muzicii italiene și le era hărăzit domnilor Piccini și Sacchini să perfecționeze reforma pe care francezii par s-o îndrăgească din zi în zi mai mult.

[1] Odihnească-se-n pace (lat.).

M-am cam lungit în digresiunea asta, fără să-mi dau seama.

Nu sînt muzician, dar iubesc cu patimă muzica ; dacă o arie mă mișcă, dacă mă distrează, o ascult cu încîntare, fără a cerceta dacă muzica e franțuzească sau italiană ; ba cred că nu există decît o singură muzică.

Capitolul VII

Aș fi putut bănui, atunci cînd asistam la reprezentația lui *Castor și Pollux*, că scîndurile și culisele care rezistaseră flăcărilor infernale ale operei vor fi prefăcute în cenușă încă înainte de sfîrșitul lunii ?

Totuși așa s-a întîmplat ; o lumînare uitată pricinui distrugerea sălii Palais-Royal și, în așteptarea construirii unei noi clădiri, Opera fu mutată la Castelul Tuileries, unde se dau acum concerte cu lucrări religioase.

Iată prilejul de a vorbi despre acest spectacol pios, consacrat laudei Domnului și care n-are loc decît în zilele cînd celelalte teatre sînt închise.

E un concert alcătuit din tot ce se află mai bun ca voci și instrumente ; se cîntă psalmi, imnuri, oratorii ; se execută simfonii, concerte și sînt aduși să cînte cei mai vestiți muzicieni din Europa.

Cîntăreții străini derogă, ca să zic așa, de la prima lege a concertului, care nu folosea pe vremuri decît limba latină, dar pronunțarea franceză e atît de deosebită de cea a altor națiuni, încît străinul cel mai priceput și mai plăcut s-ar face de rîs la Paris, dacă s-ar expune să cînte un motet latin. Așa încît străinii cîntă în limba italiană, căci se pare că celelalte națiuni n-au o muzică specifică și libertatea ce li se acordă de a schimba limba atrage în cîntecele lor și schimbarea subiectelor ; așa încît printre marile cantate religioase auzi și mici cantate, care nu sînt cele mai neplăcute.

În Italia nu se află un concert public, rînduit ca cel de la Paris ; la Veneția avem cele patru *Spitale pentru fete*

despre care am vorbit în prima parte a *Memoriilor*; la Napoli sînt *Conservatoarele*, școli de muzică vocală și instrumentală; călugării Oratoriului prezintă oratorii, în congregațiile lor, și găsești peste tot concerte date de profesori sau de amatori: dar toate aceste așezăminte n-au măreția celui de la Paris.

Descriu frumusețile orașului pentru cei ce nu-l cunosc; *Memoriile* mele vor fi poate folosite ca hîrtie de împachetat, dar le scriu ca și cînd ar urma să fie citite în cele patru colțuri ale lumii. Cunoșteam zi de zi mai bine prețul acestui oraș; mă legam tot mai mult de el; cei doi ani ai angajamentului meu se apropiau de sfîrșit și socoteam că o schimbare de cadru era neapărat trebuincioasă.

Ambasadorul Portugaliei îmi dăduse de lucru pentru Curtea sa; îmi dăruise o mie de scuzi pentru o mică lucrare, ce avusese succes la Lisabona; aveam temeiuri să sper că persoana mea nu va fi refuzată într-o țară unde spectacolele erau pe atunci înfloritoare și talentele răsplătite.

Pe de altă parte, cavalerul Tiepolo, ambasadorul Veneției, mă tot îndemna să mă întorc în sinul patriei care mă iubea și mă dorea; se afla la capătul misiunii sale de ambasador, m-ar fi condus chiar el, m-ar fi susținut, ocrotit, dar era grav bolnav; își începu concediul, copleșit de dureri și de chinuri: plecă la Geneva ca să-l consulte pe renumitul Tronchin; acolo își sfîrși zilele, spre marea părere de rău a Republicii sale și a Curții Franței, care-l stimau deopotrivă.

Pe cînd stăteam așa, nehotărît, o stea fericită îmi veni în ajutor: am cunoscut-o pe domnișoara Sylvestre, lectora răposatei delfine, principesa moștenitoare, mama regelui Ludovic al XVI-lea; fiică a primului pictor al regelui August al Poloniei și elector de Saxa, domnișoara se îndeletnicise la Dresda cu educația augustei sale stăpîne și se bucura pe lîngă ea în Franța de multă trecere, binemeritată prin însușirile și purtarea sa.

Domnișoara Sylvestre, care știa bine italiana, îmi cunoștea lucrările și era o ființă cu desăvîrșire bună, inimoasă, îndatoritoare, avu bunătatea să se intereseze de mine; îi vorbisem de atașamentul meu pentru Paris și de părerea de rău cu care mă vedeam silit să-l părăsesc; se

însărcinase să vorbească despre mine la Curte, unde nu eram necunoscut și, după opt zile, potrivi să plec la Versailles. Pornesc îndată, cobor la micile grajduri ale regelui, unde domnișoara Sylvestre locuia împreună cu părinții ei, aflați cu toții în slujba familiei regale.

După o primire cît se poate de plăcută, de amabilă, de deschisă, iată rezultatul primei noastre convorbiri și iată o treabă foarte însemnată pentru mine, începută și sfîrșită în acea fericită zi.

Principesa moștenitoare mă cunoștea, îmi văzuse piesele jucate la Dresda : punea să-i fie citite și lectora avea grijă să le înfrumusețeze și să adauge din cînd în cînd cîteva cuvinte în sprijinul autorului ; izbuti să cîștige atît de bine simpatia stăpînei sale pentru mine, încît prințesa îi făgădui să mă cinstească cu ocrotirea ei și să mă oprească la Curte.

Delfina ar fi vrut poate să mă folosească pe lîngă copiii ei, dar erau încă prea mici ca să învețe o limbă străină. Doamnele Franței, fiicele lui Ludovic al XV-lea, învățaseră limba italiană cu domnul Hardion, bibliotecar al regelui la Versailles ; le plăcea literatura italiană ; Delfina se folosi de fericita împrejurare și mă trimise la doamna ducesă de Narbonne, căreia îi vorbise de mine, pentru ca această doamnă, la rîndul ei, să mă prezinte doamnei Adelaide a Franței, la care era pe atunci doamnă însărcinată cu găteala, iar astăzi doamnă de onoare.

Avusesem cinstea s-o cunosc pe doamna ducesă de Narbonne la Curtea din Parma ; mă primi cu bunăvoință, mă prezentă în aceeași zi augustei sale stăpîne și am fost numit pe loc în slujba doamnelor Franței.

Nu mi se vorbi de leafă și nici eu n-am cerut nimic : încîntat de o slujba atît de onorabilă și sigur de atențiile augustelor mele eleve, am plecat mulțumit ; i-am împărtășit și soției mele cele întîmplate și își dădu tot atît de bine seama ca și mine de prețul lor ; îmi luai rămas bun de la Comedia Italiană, care nu era poate prea supărată că se descotorosește de mine, și am primit mulțumit felicitările tuturor celor ce se interesau de soarta mea.

Domnul cavaler Gradenigo, ambasadorul Veneției, urmașul domnului Tiepolo, știa mai bine ca oricare altul ce urmări putea avea pentru mine fericita întîmplare : ilus-

trul patrician era bunul prieten al domnului duce de Choiseul ; mă recomandă acestui ministru, care deținea două dintre cele mai însemnate departamente, al afacerilor străine și al războiului, și era socotit pe drept cuvînt omul cel mai de vază de la Curtea Franței și cu cea mai mare trecere în Europa.

Cu o slujbă atît de onorabilă și cu protectori atît de puternici ar fi trebuit să fac o mare avere în Franța ; e vina mea dacă nu am decît una modestă ; mă aflam la Curte, dar nu eram curtean.

I-am dat primele lecții de italiană doamnei Adelaide. Încă n-aveam locuință la Versailles ; trimitea o diligență să mă aducă și într-unul din aceste vehicule era să-mi pierd vederea. Aveam nebunia de a citi în timpul mersului ; atunci citeam cu mult interes *Scrisorile de la munte* ale lui Jean Jacques Rousseau. Într-o zi, pe neașteptate, mă trezesc că nu mai văd ; cartea îmi scapă din mîini, nu văd nici cît s-o pot ridica ; mă cred pierdut. Îmi rămăsese totuși destulă vedere pentru a deosebi lumina ; cobor din diligență, urc în apartament și, buimăcit, neliniștit, intru în cabinetul doamnei : prințesa își dădu seama că sînt tulburat ; are bunătatea de a mă-ntreba ce s-a petrecut ; nu îndrăznesc să-i spun ; nădăjduiesc că, de bine de rău, voi putea să-mi fac datoria ; găsesc taburetul la locul lui, mă așez ca de obicei ; deslușesc cartea pe care trebuia s-o citesc, o deschid ; oh, cerule ! nu văd nimic, sînt silit să-mi mărturisesc nenorocirea.

Nu pot descrie bunătatea, sensibilitatea, compătimirea nobilei prințese ; trimite să se caute în odaia ei leacuri pentru vedere ; îngăduie să-mi spăl ochii ; potrivește perdelele în așa fel încît să nu rămînă în cameră decît atîta lumină cît să se poată desluși obiectele. Vederea mi se întoarce încetul cu-ncetul, văd puțin, dar văd de ajuns ; nu leacurile au săvîrșit minunea, ci bunătatea doamnei mi-a întărit sufletul și simțurile.

Reiau cartea ; sînt în stare să citesc, dar doamna nu vrea să mă lase. Mă trimite acasă, mă recomandă medicului ei : ochiul meu drept își recapătă în cîteva zile vigoarea obișnuită, dar pe celălalt l-am pierdut pentru totdeauna.

Sînt chior, e o mică neplăcere care nu mă stînjenește din cale-afară și nu se vede, dar îmi sporește în unele

împrejurări defectele și tot ce am caraghios. Așa, de pildă, la o masă de joc, îi stînjenesc pe cei din jur ; lumina trebuie pusă în dreptul ochiului cu care văd ; dacă una dintre doamnele cu care joc suferă de aceeași meteahnă, nu îndrăznește s-o mărturisească, dar îmi găsește pretenția caraghioasă. La brelan, unde lumînările se pun în mijlocul mesei, nu văd nimic. La whist, partenerii se schimbă ; la tresept, îți schimbi tovarășul ; eu trebuie să iau făclia cu mine. Afară de beteșugul ochilor, mai am și altele, destul de ciudate ; mă tem de căldură în timpul iernii și de răcoare vara. Am nevoie de paravane, care să mă apere de foc, iar o fereastră deschisă seara mă face să răcesc chiar și în timpul celor mai mari călduri.

Nu prea înțeleg cum mă rabdă doamnele pe care am cinstea să le cunosc și cum mă primesc să joc cu ele ; probabil pentru că sînt bune, politicoase, pentru că joc toate jocurile și nu mă dau în lături de la nici o partidă, pentru că jocul mare nu mă sperie și cel la sume mici mă amuză deopotrivă, pentru că nu sînt un jucător prost și pentru că dincolo de lipsurile mele, sînt totuși un *drac de treabă* în societate.

Capitolul VIII

După șase luni de slujbă mi s-a dat o locuință în castelul de la Versailles ; era apartamentul hărăzit mamoșului de pe lîngă doamna delfină, apartament de care prințesa putea dispune, deoarece domnul delfin era bolnav.

În luna mai a aceluiași an, 1765, Curtea întreprinse o călătorie la Marly ; am urmat prințesele, bucurîndu-mă de minunatul timp petrecut acolo.

După ce văzusem grădina Tuileries și parcul de la Versailles, credeam că nimic de acest fel nu mă mai putea uimi ; dar așezarea și frumusețile grădinii de la Marly m-au impresionat într-atît încît aș fi dat întîietate acestui loc încîntător, dacă amintirea întinderii și bogăției celorlalte nu mi-ar fi influențat comparațiile ; cei ce au văzut castelul, grădina, nesfîrșitele straturi de flori, comparti-

mentările, desenele, jocurile sale de apă și cascadele, îmi vor da dreptate ; iar descrierile amănunțite pe care le avem, vin în sprijinul judecății mele.

Dar, ceea ce sporește plăcerile și distracțiile acestui colțișor de țară, e sala de jocuri ; toată lumea cunoscută poate intra acolo și se află anume galerii pentru cei care nu pot sau nu vor să intre în joc.

Ca să văd pentru prima oară sosirea regelui și a suitei sale în această sală, mi-am ales un loc în galerie ; e un spectacol uimitor. Regele intră, urmat de regină, de prinți, de prințese și de întregul său alai și-și ocupă locul la masa mare, înconjurată de toate mărimile regatului.

Regina își făcea în ziua aceea partida de *cavagnolă*. Doamna delfină și prințesele Franței se aflau la felurite mese de joc. M-au zărit, acolo unde stăteam : îmi trimit vorbă să cobor și mă văd în mulțimea nobililor, ducilor, miniștrilor, magistraților. La masa regelui se juca *lansquenet*, fiecare lua banca pe rînd ; se spunea că Ludovic al XV-lea avea noroc la joc ; am așteptat să ia banca ; am pus la bătaie șase ludovici pentru bancă și am cîștigat.

Regele pleacă ; familia regală îl urmează ; lumea rămîne ; fiecare joacă atunci cum vrea și cît vrea ; o doamnă a rămas o dată o zi și două nopți la aceeași masă comandîndu-și ciocolată și biscuiți pentru a-și hrăni trupul și patima în același timp.

Cu toate distracțiile, care erau țelul principal al plăcutei vilegiaturi, aveam în fiecare zi ore de lucru cu prințesele : într-o zi mă întîlnii cu una dintre augustele mele eleve, care tocmai se ducea la masă ; mă privi și-mi spuse : *à tantôt*, pe curînd.

Tantosto înseamnă în italiană *îndată*. Am înțeles deci că prințesa vrea să-și facă lecția îndată după terminarea mesei ; rămîn și aștept cu cîtă răbdare îmi îngăduia foamea și, în sfîrșit, la ora patru prima cameristă mă cheamă înăuntru.

Deschizîndu-și cartea, prințesa mă întrebă ceea ce obișnuia să mă întrebe aproape zilnic ; unde am luat masa.

— Nicăieri, doamnă, îi spun.

— Cum, n-ați mîncat ?

— Nu, doamnă.

— Sînteți cumva bolnav ?

— Nu, doamnă.
— Atunci de ce n-aţi luat masa?
— Pentru că doamna îmi făcuse cinstea de a-mi spune *à tantôt*.
— Rostit la ora două, cuvîntul nu înseamnă că e vorba de cel puţin ora patru după-amiază?
— Se poate, doamnă, dar el înseamnă în italiană *numaidecît, îndată*.
Prinţesa începe să rîdă, îşi închide cartea şi mă trimite la masă. Unele vorbe franceze seamănă cu cele italiene, dar înţelesul lor e cu totul diferit; mă încurcam ades în *quiproquo*-uri şi pot spune că puţina franceză pe care o ştiu am prins-o în cei trei ani cît am fost în slujba prinţeselor: citeau poeţii şi prozatorii italieni: eu îngăimam o destul de proastă traducere franceză; prinţesele o repetau cu graţie, cu eleganţă şi profesorul învăţa de la eleve mai mult decît le putea învăţa el pe ele.
După întoarcerea noastră la Versailles, starea monseniorului delfin părea mult mai bună; îi plăcea muzica şi doamna delfina organiza în apartamentul ei audiţii, ca să-l distreze.
Am scris o cantată italiană; am comandat muzica unui compozitor italian şi am dăruit-o prinţesei; primind-o, îmi porunci cu blîndeţe să vin după-masă s-o ascult în camera sa.
Am aflat cu acest prilej un ceremonial al Curţii, pe care nu-l cunoşteam. Intru în apartament pe la ora zece seara şi ajung la usa cabinetului nobililor; uşierul nu mă-mpiedică să intru. Monseniorul şi doamna delfină erau la masă; mă aşed, aşteptînd să-şi termine cina; o doamnă de serviciu vine şi mă-ntreabă dacă am dreptul să intru seara.
— Nu ştiu, doamnă, îi spun, ce deosebire e între dreptul de a intra ziua şi seara; prinţesa însăşi mi-a poruncit să vin după supeu, în camera sa. Am venit poate prea devreme, nu cunoşteam eticheta...
— Domnule, ea nu există pentru dumneavoastră, puteţi rămîne.
Mărturisesc că-n împrejurarea asta amorul propriu mi s-a simţit destul de măgulit.

Rămîn. Reîntorși în apartamentul lor, prințul și prințesa mă cheamă și mi se execută cantata. Doamna delfină cîntă la clavecin, doamna Adelaide la vioară, iar domnișoara Hardy (acum doamna de la Brusse) cînta din gură. Muzica a plăcut și autorului textului i se făcură complimente pe care le primii cu modestie. Voiam să plec, dar domnul delfin avu bunăvoința să mă oprească ; am avut fericirea de a-l auzi și pe el cîntînd. Dar ce a cîntat ? O arie patetică dintr-un oratoriu, intitulat *Pelerinul la Mormînt.*

Prințul se stingea de pe o zi pe alta, dar avea curaj și dorința de-a liniști Curtea în privința sănătății sale îl făcea să sufere-n tăcere, dîndu-i putere cînd se afla în public.

Regele se ducea în fiecare an să petreacă vara șase săptămîni la Compiègne și tot atîtea la Fontainebleau, toamna. Aceste vilegiaturi erau numite marile călătorii, pentru că întreg personalul departamentelor și al birourilor ministeriale, marii ofițeri ai coroanei și ambasadorii străini îl urmau pe rege.

După mica deplasare de la Marly ; în acest an 1765 au fost făcute ambele călătorii ; cea de la Compiègne a fost una dintre cele mai mărețe și mai strălucitoare.

Se aduseră mai multe regimente franceze și străine aflate în slujba coroanei. Pe rînd și fiecare în alte zile, își așezau tabăra în împrejurimile orașului. Făceau exerciții de tragere, cu desfășurările de trupe pe care tactica știe să le proporționeze în raport cu poziția, iar datorită întrecerii și prezenței suveranului executarea lor era și mai precisă.

Inspecția trupelor era mai interesantă din pricina cortegiului regal. Călare pe un cal superb, monarhul era urmat de-o trupă foarte numeroasă de cavaleri înveșmîntați în haine bogate. Regina, delfina, prințesele, treceau în trăsuri mărețe. Prințesele de sînge și doamnele de la Curte sporeau fastul strălucitului alai, iar poporul venit din toate părțile desăvîrșea măreția spectacolului.

Delfinul, colonel al Regimentului de dragoni, comandă el însuși, cu o zi înainte de a se ivi în fața regelui, trecerea în revistă a propriului său regiment. După lungul și obositorul exercițiu la care am fost și eu martor și la care delfinul făcuse eforturi ce mă cutremuraseră, m-am

înapoiat la castel într-o trăsură a Curţii şi m-am aşezat singur în pervazul unei uşi pentru a-l vedea pe prinţ întorcîndu-se acasă. Soseşte, mă vede, mă priveşte cu un fel de mîndrie eroică. „Iată, părea să spună, sînt puternic, sînt viguros, mă simt bine" ; era doar un suflet viguros, însufleţind un trup bolnav.

În acelaşi an şi în timpul călătoriei, un curier din Parma aduse trista veste a morţii infantelui Don Filippo, protectorul şi stăpînul meu. Curtea Franţei luă doliu pe timp de trei luni ; eu l-am purtat şi mai mult şi-l mai port încă în inimă. Nu interesul îmi stîrnea părerea de rău ; ştiam cît de bun era infantele şi eram încredinţat că fiul său va urma să-mi dăruiască protecţia şi bunăvoinţa sa ; dar plîngeam pierderea unui prinţ bun, înţelept, drept, nepărtinitor. Locuitorii din Parma ar fi fost şi mai de compătimit, dacă noul lor duce n-ar fi cumpănit pierderea, mergînd cu aceleaşi virtuţi pe urmele tatălui său. Îmi amintesc că, în partea a doua a *Memoriilor*, am vorbit cu simţăminte asemănătoare despre prinţ ; să nu găsiţi repetarea de prisos ; nu spui niciodată prea mult cînd e vorba să cinsteşti adevărul.

L-am întîlnit peste cîteva zile la Compiègne pe domnul conte d'Argental, ministru plenipotenţiar al Parmei la Paris ; mă încredinţă că pensia îmi va fi dată mai departe şi, pentru mai mare uşurinţă, ceru să fie trecută asupra visteriei din Paris a regatului Parmei.

E cea mai măruntă dintre datoriile mele faţă de domnul d'Argental, prieten al lui Voltaire, extrem de amabil, foarte instruit, care m-a ajutat şi ocrotit întotdeauna, la masa căruia s-a aflat întotdeauna un tacîm pentru mine, aşa cum s-a găsit un loc la încîntătorul spectacol înfăţişat din cînd în cînd în micul său teatru de societate, unde am admirat lucrările şi jocul domnului cavaler de Florian precum şi talentul şi graţia doamnei de Vimeux.

Călătoria de la Compiègne începuse printr-un fel de voioşie, dar avea să sfîrşească cu o adevărată tristeţe. Delfinul o ducea din ce în ce mai prost ; crezuse că mişcarea îi va face bine, dar, dimpotrivă, oboseala îl sfîrşise.

Pierdusem un protector şi eram pe cale de-a mai pierde unul ; eram trist şi nu găseam în jur nimic în stare să mă înveselească. Pădurea din Compiègne e minunată ; dar

mi se părea prea pieptănată, prea uniformă și prea depărtată de oraș.

Societatea nu-mi lipsea, dar toată lumea era tristă, ca și mine ; eram îngrijorat de propria-mi sănătate, focarul vechei mele melancolii era pe cale să se reaprindă. Căutam o distracție plăcută și am găsit una încîntătoare la Chantilly.

Pentru a mă reîntoarce la Versailles am luat-o prin Chantilly ; m-am bucurat timp de două zile de minunatul castel, proprietatea prințului de Condé. Ce de frumuseți ! Cîte bogății ! Ce fericită așezare ! Ce belșug de apă ! Nu mi-am pierdut timpul cît am stat acolo, am văzut totul, am cercetat totul, grădinile, grajdurile, apartamentele, tablourile, sala de istorie naturală.

Uriașa colecție, cuprinzînd tot ce-i mai rar în cele trei regnuri ale naturii, este opera domnului Valmont de Bomare, chiar vestitul naturalist fiindu-i director și îndrumător.

Am plecat foarte mulțumit din Chantilly : mă simțeam ușurat sufletește și m-am înapoiat la Versailles în stare să-mi îndeplinesc îndatoririle la Curte.

Capitolul IX

Abia se înapoiase Curtea la Versailles, că se și vorbea de călătoria la Fontainebleau ; era hotărîtă pentru 4 octombrie, dar starea sănătății delfinului o făcea nesigură.

Amabil și îndatoritor, principele era într-atît de amărît că regele putea fi lipsit de o plăcere și că locuitorii din Fontainebleau puteau pierde cîștigurile aduse de prezența Curții și de năvala străinilor, încît, așa bolnav si suferind cum era, atunci cînd venea vorba de Fontainebleau se silea să fie vesel și se prefăcea că se simte bine.

Nu mă lăsam înșelat și multă lume gîndea ca mine ; totuși călătoria fu hotărîtă și făcută. Ar fi nedrept și nepotrivit să se creadă că regele și familia regală erau mai puțin interesați decît ceilalți de sănătatea și liniștea principelui, care era bucuria și fericirea lor ; dar e în legea

firii ca tocmai cei mai interesați în păstrarea unei ființe dragi să vadă mai greu primejdiile și să-și închipuie că, prin schimbarea aerului și unele distracții, ajută la însănătoșirea bolnavului.

Plecarăm deci spre castelul de la țară, la începutul lunii octombrie ; timp de cîteva zile călătoria a fost încîntătoare, datorită regiunii și frumuseților ei.

Diferite teatre din Paris își înfățișau pe rînd spectacolele și autorii dădeau îndeosebi piese noi.

Spectacolele aveau loc de patru ori pe săptămînă și se intra cu biletele pe care căpitanul gărzii era în drept să le dea.

M-am înfățișat într-una din zile, cu un asemenea bilet, la intrare : ușa nu era încă deschisă ; mă aflam printre primii veniți, bucurîndu-mă, pe bună dreptate, că voi intra mai ușor și-mi voi putea alege locul. Intrînd, am fost înghesuit și strivit cum nu se mai poate și, ajuns în sală, o găsesc plină de lume și sînt silit să iau loc în ultimul rînd.

Toată lumea aceea nu intrase pe ușa unde se prezentau biletele : n-am vrut să aflu mai multe, mi-am schimbat gîndul și bine am făcut. Îi cunoșteam pe unii membri ai corpului diplomatic. Mi se îngădui să intru alături de ambasadorii străini ; am avut un loc bun și am văzut în tihnă spectacolul. Cavalerul Gradenigo, ambasadorul Veneției, era întotdeauna îndatoritor față de mine ; prin el am avut cinstea de a face cunoștință cu excelența-sa domnul l'Estevenon de Berkenrod, ambasadorul Olandei, care m-a cinstit tot timpul cu protecția sa și în această respectabilă societate mi-am petrecut în mod foarte plăcut o bună parte din timp.

Iată-ne deci voioși, prinși în vîltoarea plăcerilor, a distracțiilor : dar, la jumătatea drumului, totul se schimbă. Delfinul nu mai poate răbda cu indiferență focul ce-l mistuie pe dinăuntru ; curajul nu-l mai ajută, puterile îl părăsesc, e silit să stea la pat, toată lumea e consternată ; boala înaintează cumplit de repede, medicii nu-i mai găsesc leacul ; se recurge la rugăciuni, urmat de o mare mulțime, Monseniorul de Luynes, arhiepiscop de Sens, și astăzi cardinal, merge zilnic în procesiune la capela Fecioarei Maria, de la marginea orașului ; se face jurămîn-

tul solemn că, dacă mijlocirea Maicii Domnului îi întoarce prinţului muribund sănătatea, se va ridica acolo o biserică. Era scris însă în cartea Providenţei că nu va mai trăi ; către sfîrşitul lunii decembrie se stinse din viaţă, la Fontainebleau.

În clipa fatală, mă aflam în Castel ; pierderea era mare, durerea, obştească. După cîteva clipe aud strigîndu-se de-a lungul apartamentelor :

— Delfinul, domnilor.

Rămîn uluit, nu ştiu ce-nseamnă asta, nu mai ştiu unde mă aflu ; fiul mai mare al defunctului, ducele de Berry, ajuns moştenitorul prezumtiv al coroanei, venea, plîngînd, să consoleze poporul îndurerat.

Călătoria, care trebuia să se sfîrşească pe la jumătatea lui noiembrie, se prelungise pînă la sfîrşitul anului ; toată lumea era grăbită să plece ; eu de asemenea, dar le-am lăsat locul celor a căror prezenţă la Versailles era mai trebuincioasă şi am plecat ultimul.

Vremea era foarte proastă ; ninsese mult, drumurile erau îngheţate ; caii lunecau ; mi-au trebuit două zile şi o noapte pentru un drum ce se poate face în şapte ore.

Sosit la Versailles, sînt căutat îndată de un valet al intendentului care îmi cere, din partea stăpînului său, cheia apartamentului. Delfinul murise, postul de mamoş al delfinei era socotit desfiinţat ; prinţesa nu mai avea dreptul de a dispune de apartament ; nu mai puteam beneficia de el şi fusese, pe cît se pare, destinat cuiva mai simandicos decît mine.

Am socotit că n-avea rost să mă întind la vorbă ; am scăpat de valet, spunîndu-i că trebuia să mă odihnesc. În timpul nopţii m-am tot gîndit ; mi-am dat seama că, în starea actuală, nu era cuviincios să mă fi dus la Curte pentru a cere sprijin sau a mă plînge. Am închiriat pur şi simplu o locuinţă în oraş şi am predat cheia apartamentului.

Despre lecţiile de italiană ale prinţeselor nici nu mai putea fi vorba, dar nu îndrăzneam să mă-ndepărtez de Versailles ; cu finanţele stăteam prost ; numai o singură dată primisem o gratificaţie de o sută de ludovici din tezaurul regal ; aveam nevoie de detoate şi nu îndrăzneam să cer nimic.

Mă întîlneam din cînd în cînd cu augustele mele eleve ; mă priveau binevoitoare, dar nu mai lucram cu ele și nu știam cum să le fac să-mi înțeleagă situația, iar prințesele erau prea îndurerate ca să se gîndească la mine. Veniturile din Italia soseau anevoie ; prietenul meu Sciugliaga îmi împrumută o sută de țechini și așteptam cu răbdare ca frămîntarea să facă loc acalmiei. Dar întristarea merse foarte departe și nenorocirile se țineau lanț. Delfina muri de durere și fu înmormîntată la un loc cu soțul ei. După cîtva timp muri regele Poloniei, tatăl reginei Franței, iar sfîrșitul augustei sale fiice împinse la culme durerea poporului.

Puteam oare să mă apropii de prințese și să le vorbesc de mine ? Nu, și, dacă aș fi putut, tot n-aș fi făcut-o ; le respectam prea mult durerea și aveam prea mare încredere în bunătatea lor pentru a nu suferi în tăcere. Știam să-mi cumpănesc dorințele și cheltuielile și, afară de cei o sută de țechini împrumutați de la un prieten, nu eram dator nimănui.

În sfîrșit, norii negri începeau să se risipească. Toate doliile încetaseră și Curtea își recăpătă încet-încet tihna pierdută. Prințesele avură bunătatea de a mă pofti la ele ; mi-au dăruit o sută de ludovici într-o cutie de aur cizelat și se puse problema de a mi se asigura o situație.

Prințesele cerură pentru mine titlul și onorariul de profesor de italiană al prinților Franței. Ministrul Parisului și al Curții făcu obiecții :

— Ar însemna, spunea el, o nouă slujbă la Curte și o nouă sarcină pentru stat.

Aș fi putut cere mii de lucruri, dar n-am cerut nimic ; urmam să slujesc, să aștept și să sper. Augustele mele protectoare îmi obținură o leafă anuală abia după trei ani.

Îl chemară pe ministru :

— Nu e vorba, îi spuseră, să se înființeze o slujbă nouă pentru cineva care va lucra de acum înainte, ci să fie răsplătit un om care a prestat o muncă.

Cerură să mi se dea șase mii de livre pe an. Ministrul găsi că e prea mult.

— Cred, spuse el, că domnul Goldoni va fi mulțumit și cu o leafă de patru mii de franci.

Prinţesele se legară de vorba asta şi înţelegerea se încheie pe loc.

Eram bucuros ; m-am dus să le mulţumesc ; prinţesele erau şi mai încîntate decît mine ; avură bunătatea să mă încredinţeze că, într-un fel sau altul, aş fi avut ca elevi pe nepoţii şi nepoatele lor şi că leafa pe care o primisem nu era decît un început al binefacerilor de care nădăjduiau că aveam să mă bucur. Dacă n-am profitat de această favoare, e vina mea ; nu mă pricepeam să cer ; mă aflam la Curte, dar nu eram curtean.

Cînd mi se plăti pentru prima oară salariul mi se dădură din tezaurul regal numai 36 000 livre : mi se opriră 400 livre pentru impozit. Dacă aş fi cerut, aş fi fost poate scutit de impozit ; n-am spus nimic şi lucrurile au rămas aşa pentru totdeauna.

Situaţia mea nu era prea grozavă, dar să fim drepţi. Ce făcusem ca s-o merit ? Părăsisem Italia ca să vin în Franţa ! Comedia Italiană nu-mi convenea, n-aveam decît să mă întorc acasă. Dar îndrăgisem poporul francez şi trei ani într-o slujbă nu prea grea, onorabilă, plăcută, mi-au înlesnit plăcerea de a rămîne ; nu se cuvine să fiu mulţumit ?

De altfel, prinţesele îmi spuseseră „Îi veţi avea elevi pe nepoţii noştri". Erau trei prinţi şi două prinţese. Ce perspective fericite ! Cîte speranţe îndreptăţite ! Nu era destul pentru ambiţia mea ? La ce să mai alerg după slujbe, după sarcini, după afaceri care, de drept, i s-ar fi cuvenit mai degrabă unui băştinaş decît unui străin ? N-am cerut niciodată o favoare, nici pentru mine, nici pentru nepotul meu, decît atunci cînd un italian i-ar fi putut face faţă mai bine decît un francez.

De îndată ce chestiunea salariului meu fu lămurită, prinţesele încetară a se îndeletnici cu limba italiană şi închinară altor studii orele pe care mi le hotărîseră. Eram atunci liber să merg unde voiam ; m-aş fi mutat din nou la Paris : dar mă distram destul de bine la Versailles şi am mai rămas acolo un timp. Se spune de obicei la Paris că viaţa la Versailles e tare tristă, că te plictiseşti şi că oamenii nu ştiu ce să se facă. Pot dovedi că-i dimpotrivă : cei nemulţumiţi de situaţia lor se vor plictisi oriunde. Cei mulţumiţi se simt tot atît de bine la Versailles ca în orice

altă parte și cei fără treabă găsesc prilejul să-și treacă diminețile în chip folositor sau plăcut la castel, în birouri, în parc, găsind peste tot lucruri interesante și plăceri variate.

Petrecerile în societate sînt căutate mai ales după-amiază ; păstrînd proporțiile, ai tot atîtea la Versailles ca și la Paris. Sînt și aici partide de joc, concerte, manifestări literare, cu deosebire că, la Paris, pierzi de multe ori prilejurile căutate din pricina distanțelor, pe cînd la Versailles le ai la îndemînă și sărmanii pietoni nu se află în trista situație de a rămîne acasă sau de-a se ruina, zvîrlind banii pe trăsuri. Se spune că doamnele din serviciul Curții nu vorbesc decît despre prințese, iar slujbașii din birouri nu discută decît despre departamentele lor. Poate. *Tractant fabrilia fabri, de tauris tractat arator*[1]. Dar știu că am petrecut bine acolo și că, de n-ar fi fost spectacolele — excelente doar la Paris — m-aș fi așezat, poate, la Versailles.

Regret prietenii lăsați acolo, pe care îi mai iubesc și-i voi iubi toată viața. Aș dori să le pot spune numele pentru a le dovedi că nu i-am uitat, că-i stimez, că le sînt recunoscător ; dar sînt prea numeroși și aș avea aerul că vreau să mă împăunez cu o mulțime de nume respectabile, ca să mă mîndresc cu ele.

Capitolul X

M-am întors la Paris, dar am păstrat și o mică locuință la Versailles. Aveam interes să le fac curte augustelor mele protectoare și să văd dacă limba și literatura italiană nu cîștigă partizani printre tinerii prinți și prințese.

La Curtea Franței, studiul limbilor străine nu e cuprins în clasele prevăzute pentru instrucțiune : e o distracție pusă la îndemîna celui ce-o cere și e în stare să profite de ea ; dintre cei trei prinți, numai unul singur părea dispus să învețe limba italiană ; domnul abate de

[1] La meșteșuguri se pricep meșterii, iar plugarul la tauri (lat.).

Landonviller, de la Academia Franceză, fu însărcinat cu treaba asta. Se folosi de a sa *Metodă de a învăța limbile*, editată în 1768; izbuti de minune și prințul făcu progrese admirabile. Eram fără slujbă și fără treabă; nu făcusem nimic în timpul celor trei ani de serviciu la Curte, și căutam prilejul să-mi întrebuințez timpul în chip folositor. Domnul de la Place și domnul Favart, doi dintre membrii fostei noastre *Duminicale* îmi propuseră o nouă societate literară; era vorba de un picnic la *Épée de Bois*, peste drum de galeriile Luvrului; ne adunam acolo o dată pe săptămînă, ni se servea o masă bună, tovărășia era plăcută și convorbirile cît se poate de folositoare.

Iată numele celor ce luau parte: domnul de la Place, domnul Coquelet de Chaussepierre, domnul de Veselle, domnul Laujon, domnul Louis, domnul Dorat, domnul Colardeau, domnul du Doyez, domnul Barthe, domnul Vernet și eu. După cîtva timp, domnul conte de Coigny binevoi să ia și el parte la mesele noastre, sporind plăcerea întrunirilor; dar adunările n-au fost de lungă durată: nu putea fi adus acolo nimeni, fără încuviințarea tuturor: unuia dintre asociați îi dădu prin minte să aducă un prieten care nu le era tuturor pe plac; omul avea el merite, dar era autorul unei foi periodice; displăcuse unuia din societate și picnicul sfîrși ca și *Duminicala*.

Eram mîhnit, că mi-era de mare folos să trăiesc alături de persoane care își cunoșteau de minune limba: de pe atunci năzuiam să scriu ceva în franceză; voiam să le dovedesc celor ce nu cunoșteau italiana că ocupam un loc printre autorii dramatici și înțelegeam că trebuia să izbutesc sau s-o las baltă.

Am încercat să traduc cîteva scene din piesele mele, dar traducerile nu mi-au plăcut niciodată și, lipsită de rolul imaginației, mi se părea chiar dezgustătoare.

Mai multe persoane veniseră să-mi ceară încuviințarea pentru a-mi traduce comediile sub controlul și după îndrumările mele, și cu condiția de a împărți cîștigul. De cînd am sosit în Franța și pînă azi n-a trecut un singur an fără ca unul, doi, sau mai mulți traducători să nu-mi fi făcut aceeași propunere. La Paris am dat chiar de unul

care avea dreptul exclusiv de a mă traduce și publicase cîteva traduceri ; încercam să-i fac pe toți să renunțe la o treabă, căreia nu-i cunoșteau greutățile.

Teatrul unui necunoscut, volum în 12, tipărit la Duchesne, în 1765, cuprinde trei piese ; prima e intitulată *Slujnica generoasă, comedie în cinci acte, în versuri, după La Serva amorosa* de Goldoni ; a doua e o traducere textuală în proză a aceleiași piese. A treia și ultima, poartă titlul piesei mele *I malcontenti, Nemulțumiții*, despre care am vorbit în partea a doua a *Memoriilor*. Nu știu dacă vreun francez ar putea citi aceste traduceri de la un capăt la celălalt.

La începutul volumului se află o epistolă adresată unei doamne, care știa mult mai multe decît autorul necunoscut ; ea se apucă să-mi traducă piesa *Avocatul venețian* și a izbutit mai bine decît alții în această muncă grea și plictisitoare ; dar n-a publicat decît traducerea primelor două acte și lucrarea, nedesăvîrșită, n-ar fi văzut lumina tiparului, dacă soțul traducătoarei, dornic de a-și vedea slăvită soția, n-ar fi dat fără voia ei lucrarea la tipărit.

Am văzut o traducere destul de izbutită a piesei mele *Slugă la doi stăpîni*. Un tînăr, deajuns de bun cunoscător al limbii italiene, redase textul cu exactitate ; lipsea însă căldura, lipsea *vis comica*[1] și glumele italiene deveneau nesărate în franceză.

În anul 1783 a apărut o carte intitulată : *Culegere a celor mai bune opere ale teatrului Italian modern*, în traducere franceză cu comentarii și note explicative, editată de Morin, în colecția *La Vérité*. Autorul n-a avut nici el încredere în încercarea sa, de vreme ce lucrarea ar fi trebuit să aibă o mare extindere și el n-a arătat pe frontispiciu că e *Volumul întîi*.

Traducătorul spune în prefață că autorii dramatici italieni sînt astăzi în stare să rivalizeze cu cei francezi, lucru tare greu de dovedit : pe urmă ținea o disertație despre piesele unui autor modern italian care n-a făcut decît să-i copieze pe antici și-și începea culegerea traducerilor cu una dintre piesele mele.

[1] Forța comică (lat.).

Preferința îmi face multă cinste, dar sînt nevoit să spun aici ceea ce i-am spus și traducătorului ; n-a ales bine, deoarece, dacă ar trebui să fiu judecat după piesa asta lumea nu și-ar putea face o părere prea bună despre mine.

Cu *Donna di Garbo* pretindea traducătorul să mă așeze în rîndul celor ce rivalizează în Italia cu francezii, și e tocmai una dintre cele mai slabe piese ale mele, al cărei cuprins se resimte peste măsură de miraculosul vechiului teatru italian ; e una dintre piesele mele cele mai incorecte, cu un minimum de verosimilitate ; o piesă, în sfîrșit, care avusese mult succes în Italia, dar nu făcea decît să se ia la harță cu prostul gust și să vestească reforma plănuită.

Autorul *Culegerii de piese italienc* s-a înșelat mai întîi în traducerea titlului ; nu poate fi vorba nici de „Intriganta erudită", nici de „Femeia deșteaptă", cum se citește în traducerea sa ; *una donna di garbo* înseamnă în italiană *o femeie cumsecade* și sub acest titlu am înfățișat-o și am vorbit de ea în partea a doua a acestor *Memorii.*

E adevărat că eroina principală a piesei e intrigantă și vicleană, dar ea apare în ochii personajelor din comedie drept o femeie cumsecade și pe acest temei i-am dat, în ironie, titlul de femeie cumsecade. L-aș fi iertat pe traducător, dacă ar fi spus de la început că cele două titluri îl corectează pe al meu, și mi-ar fi plăcut să-și ia mai multă libertate în traducere pentru a face piesa mai citibilă și mai suportabilă în franceză, dar, traducînd textul cuvînt cu cuvînt, a căzut în neajunsul unor replici triviale și nesărate.

Lucrarea n-a avut urmare ; nici nu putea avea, nu poți arăta specificul unei literaturi străine decît prin idei, prin imagini, prin erudiție ; dar trebuie să-ți apropii frazele și stilul de gustul națiunii pentru care vrei să traduci.

Îmi aplicam mie însumi lecțiile pe care le puteam da altora : nu trebuie să traduci, trebuie să creezi, să imaginezi, să născocești ; încă nu eram în stare să risc a scrie o piesă în franceză, dar puteam să încerc, să dibuesc ; căutam subiecte care să aducă ceva nou și am

crezut, într-o bună zi, că am găsit, dar m-am înșelat; eram poftit la masă la o doamnă foarte amabilă, a cărei căsnicie era însă cam misterioasă: mă duc la ea la ora două și o găsesc lîngă cămin cu un domn pletos, ce nu era nici consilier la Parlament, nici la Châtelet, nici la Curtea de conturi, nici raportor la Consiliul de stat, nici avocat, nici procurist. Doamna mă prezintă domnului, spunîndu-mi numele; domnul face un gest, ca și cînd ar vrea să se ridice; îl rog să nu se deranjeze; nu face nazuri și rămîne în fotoliul pe care îl ocupa.

Am să relatez convorbirea noastră și, pentru a ocoli desele zise el, zise ea, voi întocmi un mic dialog între Domn, Doamnă și mine.

DOAMNA — Domnule, îl cunoașteți desigur din auzite pe domnul Goldoni.

DOMNUL — Nu-i cumva un scriitor italian?

DOAMNA — Da, domnule, e Molière al Italiei. *(Unei doamne cinstite și politicoase, i se poate ierta exagerarea.)*

DOMNUL — Ciudat: domnul se numește tot Molière?

DOAMNA *(rîzînd)* — Nu v-am spus că se numește de Goldoni?

DOMNUL — Ei bine, doamnă, ce-i de rîs în asta? Autorul francez nu se numea oare Poquelin de Molière? De ce n-ar putea să-l cheme și pe un italian Goldoni de Molière? *(Întorcîndu-se către mine)* Doamna e spirituală, dar e femeie, vrea să aibă întotdeauna dreptate, lasă că o pun eu la punct.

DOAMNA *(cu oarecare asprime)* — Haide, haide, mai bine tăceți.

DOMNUL *(către doamnă)* — Sînteți amabilă, admirabilă, divină *(întorcîndu-se spre mine)* Domnule, sînteți scriitor, sînteți italian, trebuie să cunoașteți o piesă italiană... o piesă... o să vă spun care. E... e... am uitat titlul... dar n-are a face. E o comedie în care-i un Pantalone... un... un Arlechino... un Doctor... un Brighella. Trebuie să știți despre care e vorba.

EU — Dacă domnul nu-mi dă și alte amănunte...

DOAMNA — Domnilor, masa e gata; hai să mîncăm. *(Domnul îi oferă doamnei brațul; ea îl ia pe al meu.)*

DOMNUL — Mă refuzați, doamnă; și totuși, nu vă ador mai puțin. *(Ne așezăm la masă. Domnul ia loc alături de doamnă și pune mîna pe polonic.)*

DOMNUL — Cum, doamnă, îi oferiți unui italian supă cu crutoane?

DOAMNA — Ce-ar fi trebuit să ofer, după părerea dumneavoastră?

DOMNUL *(servindu-și supă)* — Macaroane, macaroane. Italienii nu mănîncă decît macaroane.

DOAMNA — Sînteți ciudat, domnule de la Clo...

DOMNUL *(către doamnă)* — Taci.

DOAMNA *(puțin supărată)* — Ce înseamnă asta, domnule? Sînteți cam mojic astăzi.

DOMNUL — Taci, frumoaso; taci, drăguță.

EU — Oare n-aș putea cunoaște numele celui cu care am cinstea să iau masa?

DOMNUL *(către mine)* — E zadarnic, domnule, sînt aici incognito.

DOAMNA — Ce numiți incognito, domnule de la Cloche?... Aici nu sînteți nici la han, nici într-un loc rău famat. La mine se vine în chip cinstit, ca oriunde aiurea, și sper că-i pentru ultima dată că puneți piciorul în casa mea.

Foarte cuviincioasă și sensibilă, dar simțindu-se din păcate cu musca pe căciulă, femeia se socoti jignită de vorbele tînărului nechibzuit; izbucnește în plîns, i se face rău. Camerista îi vine în ajutor, o duce în apartament. Domnul vrea s-o urmeze, i se închide ușa în nas.

Părăsesc masa; e frig, mă duc să mă încălzesc în salon. Jignit la rîndul său, domnul se plimba în lung și-n lat, așezîndu-se furios cînd pe divan, cînd în fotolii sau în jilțuri; te durea inima să vezi cum murdărește cu pletele niște mobile atît de frumoase...

Nu știam ce să fac; nu mîncasem; mă adresez domnului, pentru a ști dacă are de gînd să rămînă sau să plece.

— Dumneavoastră, italienii, sînteți tare fericiți, îmi spune. Soțiile vă sînt roabe; noi le răsfățăm, prea le măgulim și le apărăm și aici e greșeala.

— Domnule, îi spun, femeile sînt respectate în Italia ca și în Franța, mai ales cînd sînt plăcute ca doamna.

— S-a supărat.

— Îmi dau seama; îmi pare tare rău.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, adaugă el, veți vedea că se întoarce îndată.

Se duce la ușa încăperii, bate, strigă; ușa se deschide, se ivește camerista.

— Stăpîna s-a culcat, zice, nu vrea să mai vadă azi pe nimeni.

Închide din nou ușa și rănește mîna șmecherului, care încerca să intre. El drăcuie, amenință, apoi, întorcîndu-se către mine:

— Hai, spune, să mergem să mîncăm undeva.

Mi-era foame, ca și lui; ieșim împreună, străbatem Palais-Royal. Domnul zărește două fetișcane care se plimbau printre boschete; vrea să se țină după ele și-mi propune să vin și eu; nu primesc; le urmărește singur; mă lasă baltă și mă duc să iau masa la *Elvețianul*, tare mulțumit c-am scăpat de el.

N-am uitat să-l trec în carnetul meu pe acest original, nu pentru a-l aduce pe scenă, ci pentru a avea un subiect de conversație.

Capitolul XI

Am trimis a doua zi să aflu cum se mai simte doamna la care nu mîncasem. Era bine și mă rugă să trec pe la ea. M-am dus în aceeași zi; îmi ceru iertare pentru cele întîmplate în ajun și am găsit-o foarte mulțumită că se descotorosise de un om care îi era nesuferit; era un provensal ce pretindea că are drepturi asupra unei persoane născută într-un fief al vestitei sale familii. Cum doamna era născută într-o provincie din sudul Franței,

vorbea cu mare ușurință și iubea cu pasiune limba italiană. Convorbirea noastră ajunse la teatrul Comediei Italiene din Paris; îi părea rău că-l părăsisem și-mi reaminti cîteva din piesele mele cu improvizații care-i plăcuseră mult.

Îmi vorbi, printre altele, despre trei piese care avuseseră într-adevăr, succes: *Dragostea lui Arlechino și a Camillei, Gelozia lui Arlechino* și *Îndoielile Camillei.* Trei piese fiind una urmarea celeilalte, alcătuind un fel de roman comic împărțit în trei, fiecare parte cuprinzînd un subiect deosebit și de sine stătător.

Spirituală, inteligentă și cu gust, doamna îmi spuse că ar fi păcat să pierd trei piese ce mi-ar fi putut face multă cinste, dacă ar fi fost dialogate. Am ascultat-o, i-am mulțumit și i-am urmat sfaturile.

Din Italia mi se cereau comedii; am scris cele trei piese de mai sus; dar cum în trupa ce-avea să le joace nu se afla un Arlechin de talia lui Carlin, nici de cea a lui Sacchi, am înnobilat subiectul; am înlocuit Arlechinul și subreta cu două personaje din pătura mijlocie, nevoite să slujească datorită unor împrejurări nenorocite, și am intitulat cele trei piese *Iubirea Zelindei și a lui Lindor; Gelozia lui Lindor* și *Îndoielile Zelindei.*

Comediile n-au avut un succes răsunător la Veneția; dar publicul le-a primit destul de bine, fiind mai încîntat de text decît de interpretare. Nu-i cunoșteam pe actorii care trebuiau să le joace; distribuția rolurilor se făcuse la întîmplare și în Italia nu se află dubluri și tripluri, ca la Paris, pentru a da rolurile celor în stare să le interpreteze mai bine.

Aceeași soartă o avu și altă piesă trimisă în aceeași țară și în același an. Purta în italiană titlul: *Gli amanti timidi o l'imbroglio dei due ritratti (Îndrăgostiții sfioși sau încurcătura celor două portrete).*

Comedia, în două acte, care plăcuse mult la Comedia Italiană din Paris sub titlul *Portretul lui Arlechino,* nu izbuti însă la fel la Veneția.

Iată patru piese care plăcuseră în Franța și n-au izbutit în Italia: erau scrise totuși de autorul care avusese

norocul să placă timp îndelungat în țara sa, dar autorul se afla în Franța și lucrările începeau să i se resimtă de influența climatului ; talentul era același, dar stilul și întorsătura frazei se schimbaseră.

Eram necăjit că nu-mi pot mulțumi compatrioții care mă iubeau mai departe și nu încetau să-mi joace piesele vechi, cerîndu-mi altele noi.

Știam că, de la plecarea mea, trupele din Veneția suferiseră schimbări ce slăbiseră zelul, metoda folosită sub ochii mei și că succesul unei piese de caracter sau de sentiment nu mai era atît de sigur ca pe vremea mea ; mă gîndii să trimit o piesă într-un gen care nu era cu totul al meu, și am izbutit cît se poate de bine.

În vremea celor doi ani ai angajamentului cu comedienii italieni, le înfățișasem o piesă cu titlul : *Geniul bun și cel rău*. N-am avut nimic de zis în privința subiectului, care era în același timp moral, critic și amuzant ; dar au găsit că decorurile trebuincioase ar fi costat o sută de scuzi în Italia și poate o mie la Paris. Opera Comică socotea cheltuiala de prisos pentru italieni și aceștia, care ar fi trebuit să contribuie și ei, nu erau nemulțumiți să poată face economie.

În *Almanahul spectacolelor din Paris*, se poate citi într-un anumit loc : *Geniul bun și cel rău, piesă în cinci acte, nereprezentată*. Nu știu prin ce întîmplare figurează în catalog o comedie, care nu fusese nici măcar primită ; e probabil un gest de politețe din partea redactorului acestui almanah, care, pentru a mă cinsti, a vrut să pomenească cele douăzeci și trei de piese scrise de mine pentru italieni, în decurs de doi ani. Știam că feeria își recăpătase la Veneția vechea trecere și am socotit că *Geniul bun și cel rău* are un subiect mai pe potriva gustului Italiei decît a celui al Franței.

Am șovăit totuși mult timp pînă să mă hotărăsc s-o trimit ; îmi făceam scrupule de conștiință pentru că băteam în struna prostului gust în țara unde mă căznisem atît să introduc unul bun ; dar slabul succes al ultimelor mele piese mă îndurerase ; voiam să fiu încă odată pe placul compatrioților mei. Am cedat ispitei și m-am folosit de împrejurare.

De altfel, comedia nu cădea în extravaganțele vechilor piese cu mașinării : miraculos nu era decît faptul că cele două genii îi treceau în cîteva clipe pe actori dintr-o regiune într-alta ; tot ce urma era firesc.

. . . .

În al doilea, al treilea și al patrulea act există destulă mișcare și intrigă, tablouri scurte și critici ușoare. Tema piesei e lupta dintre pasiuni ; în primul act, viciul învinge ; în ultimul, triumfă virtutea.

Piesa a avut la Veneția cel mai mare succes cu putință ; ea singură a susținut teatrul San Giovanni Crisostomo, timp de treizeci sau patruzeci de zile în sir. Cu ea s-a făcut deschiderea carnavalului și tot cu ea a fost închis.

Capitolul XII

Îmi treceam vremea la Paris cutreierînd frumosul oraș și închinînd zilnic cîteva ore lucrului, dar ceea ce mă preocupa mai temeinic era nepotul meu. Îl adusesem cu mine în Franța, știind cît de instructive sînt călătoriile cînd îi poți da unui tînăr mijloacele de a învăța, și cînd veghezi asupra purtării sale.

Sosind la Paris, nu mă gîndeam că-mi voi stabili acolo domiciliul ; dar, hotărînd să rămîn, trebuia să-i fac o situație fiului fratelui meu, pe care îl iubeam ca pe propriul meu fiu. Era cinstit și ascultător, își făcuse studiile la Veneția, era potrivit pentru o slujbă mai bună ; nu eram destul de bogat spre a-i cumpăra o slujbă și voiam să ocolesc, pe cît puteam, neplăcerea de a alerga după una, folosind favoarea împotriva francezilor.

Postul de profesor de limbă italiană la Școala Regală Militară era ocupat de domnul Conti, prietenul meu ; ar fi vrut să iasă la pensie, dar pensia nu se dădea decît după douăzeci de ani de slujbă și domnul Conti încă nu

avea dreptul s-o ceară. Slujba era bună; însemna o situație frumoasă pentru un tînăr; aș fi dorit mult ca nepotul meu s-o poată primi, dar trebuiau învinse unele greutăți.

Am cerut sprijinul doamnei Adelaide a Franței: prințesa mă recomandă domnului duce de Choiseul; în cincisprezece zile domnul Conti primi pensia și nepotul meu slujba.

Cu acest prilej am vizitat în voie, și de mai multe ori, cele două instituții demne de mărcția monarhilor francezi, Școala Militară Regală și Palatul Invalizilor, leagănul și mormîntul apărătorilor Patriei.

În cea dintîi se face educația nobililor care se consacră carierei militare, iar a doua îi ocrotește pe bătrîni și pe cei ce au suferit de pe urma războiului. În prima, se formează oameni adevărați cu ajutorul artei, științei, printr-o educație cît mai folositoare; în cealaltă își găsesc răsplata prin îngrijire, odihnă și prin înlesnirea vieții. Cea din urmă instituție a fost întemeiată în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, cealaltă e din timpul lui Ludovic al XV-lea.

Palatul Invalizilor e împodobit cu un impunător templu, care ar deține un loc de cinste chiar la Roma; iar cele patru mari săli de mese ale soldaților sînt tot atît de interesante ca și bucătăriile unde li se pregătește mîncarea.

Îmi făcea plăcere să petrec cîteva zile în cele două case regale, apropiate una de alta și unde-i cunoșteam pe guvernatori și funcționarii mai de seamă; dar, după douăzeci și două de luni de la intrarea nepotului meu în slujbă, se făcură mari schimbări la Școala Regală Militară; clasele de umanistică fură repartizate la Colegiul Flèche, iar cea de limbă italiană a fost desființată. Nu din vina profesorului, dimpotrivă, el a fost răsplătit, dîndu-i-se o pensie de șase sute de franci.

Cineva mă încredință că, atunci cînd l-a plasat pe nepotul meu acolo, domnul duce de Choiseul era înștiințat de schimbările ce aveau să urmeze și că numai pentru a

ne face rost de acel mic cîștig ne acordase o slujbă despre care știa că avea să fie suprimată. Socotindu-mă ocrotit de prințese, ministrul îmi arăta multă bunăvoință și, cînd m-am dus la el să-i mulțumesc, mi-a făcut cinstea de a-mi spune :

— Treburile nepotului dumitale merg bine. Dar ale dumitale ?

I-am spus că mă bucur de o rentă de 3600 livre ; începu să rîdă.

— Asta nu înseamnă că ai o situație, îmi spuse ; îți trebuie cu totul altceva ; vom avea grijă de dumneata.

N-am primit totuși nimic mai mult ; e poate vina mea, dar revin la vechiul meu refren : mă aflam la Curte și nu eram curtean.

Nepotul meu, care n-avea nici o treabă, lucra împreună cu mine așteptînd ca soarta să-l înzestreze cu altă slujbă : principiul pe care-l adoptasem și pe care i l-am insuflat și lui, acela de a nu se vîrî în mulțimea solicitanților, făcea și mai grea reușita.

La Versailles eram prieten cu domnul Genet, șef și director al biroului de tălmaci, pe care îl reorganizase așezîndu-l pe temeiuri mai solide și căruia-i devenise principalul slujbaș. Tată al unei respectabile familii, își împărțea timpul între treburile biroului și educația copiilor și, amintindu-și de un mic serviciu pe care i-l făcusem cîndva, găsi prilejul de a-și plăti polița.

De cînd Franța căpătase Corsica, se înființase la Versailles un birou pentru treburile insulei ; era nevoie de tălmaci care să cunoască bine ambele limbi. Șeful biroului se adresă domnului Genet, rugîndu-l să-i găsească pe cineva. Bunul meu prieten își aduse aminte de mine, și-l propuse pe nepotul meu, care fu primit și angajat fără greutate.

Tînărul părea sortit să dea tot peste reforme și suprimări. După cîtva timp, biroul Corsicei fu desființat, problemele financiare intrînd în atribuțiile controlului general, iar administrația civilă trecînd la biroul armatei.

Tălmaciul a rămas aici ; secția a fost trecută la biroul domnului Campi, șeful contenciosului. Nepotul meu în-

cearcă să se facă folositor ; are norocul să le placă superiorilor şi primeşte din partea lor dovezi de bunăvoinţă. Dacă drumul în Franţa nu mi-ar fi adus alt folos decît acela de a-i face un rost copilului meu drag, mă voi felicita întotdeauna că l-am întreprins.

Eram legat de Franţa pentru că mi-era dragă şi, m-am legat de ea şi mai mult, din recunoştinţă. Oricît ar fi fost de interesat în a mă hotărî să primesc propunerile compatrioţilor mei, domnul cavaler Gradenigo, ambasadorul Veneţiei, îmi găsi întemeiată împotrivirea şi îşi luă sarcina de a mă îndreptăţi faţă de prietenii săi şi de ocrotitorii mei.

Ambasadorul se apropia de sfîrşitul misiunii ; durata de activitate a unui ambasador al Republicii e mărginită la patru ani. Domnul Gradenigo era iubit şi de cei de la Curte şi de cei de la ministerul francez ; cu toţii ar fi dorit să mai rămînă ; regele era dispus să-l ceară din nou ; ministrul urma să trimită un curier. Ambasadorul era pătruns de respect şi de recunoştinţă, dar nu se putea învoi să rămînă ; legile Republicii nu pot fi schimbate ; urmaşul lui era în drum spre Paris, domnul Gradenigo trebuia să plece şi pregătirile pentru audienţa de plecare erau înaintate.

Domnul duce de Choiseul, ministrul de externe, îşi dădea seama că ceremonia era costisitoare, peste mînă şi cu totul de prisos ; regele era de aceeaşi părere. Domnul Gradenigo fu ridicat de majestatea-sa la rangul de cavaler, fără ceremonialul obişnuit şi-şi făcu vizitele de rigoare pentru a-şi lua rămas bun de la familia regală şi de la principii de sînge.

Era epoca suprimării audienţelor publice, pentru ambasadorii ordinari.

Ambasadorul a fost înlocuit cu domnul cavaler Sebastian Mocenigo, venit din Spania, unde republica Veneţiei îl trimisese într-o primă misiune ; făcea parte dintr-un neam vestit, foarte vechi şi foarte bogat ; avea mult spirit, era inteligent, amabil, bun muzician, cu o voce minunată. Dar... a întîmpinat unele neplăceri, pe care poate nu le meritase.

Capitolul XIII

Eram chemat la Londra, singurul oraș din Europa care i-ar putea disputa Parisului întiietatea ; m-ar fi bucurat mult să-l văd ; dar la Versailles auzeam vorbindu-se de căsătorii însemnate ; fusesem de față la toate alaiurile Curții și doream să fiu acolo în timpul petrecerilor.

De altfel, nu regele Angliei mă chema, ci directorii Operei, care voiau să mă lege de teatrul lor.

Incercai totuși să trag foloase de pe urma părerii bune pe care o aveau despre mine ; le-am înfățișat pricini întemeiate pentru a-mi primi scuzele și mi-am oferit serviciile, fără obligația de a părăsi Franța.

Propunerea mi-a fost primită ; mi s-a cerut o nouă operă comică și am fost însărcinat să cîrpesc toate dramele vechi, alese de ei pentru anul în curs.

Nu mi s-a vorbit de onorariu, n-am pomenit nici eu de el ; m-am apucat de lucru ; englezii au fost mulțumiți de mine, iar eu, încîntat de cinstea lor.

Corespondența noastră dură cîțiva ani, nu încetă decît atunci cînd directorii le trecură altora întreprinderea și am primit cu acest prilej o dovadă sigură a mulțumirii lor, căci mi-au plătit onorariul pentru o operă de care nu se puteau sluji ; conducerea aceea se afla pe mîna unor femei și femeile sînt pretutindeni amabile.

Cea mai plăcută și mai îngrijită lucrare pe care le-am trimis-o a fost, după părerea mea, opera-comică intitulată *Victorina ;* am primit pentru ea, de la Londra, nenumărate felicitări și mulțumiri. Însărcinat să compună muzica lucrării, domnul Piccini îmi scrise de la Napoli că nu citise niciodată o dramă comică pe care s-o fi citit cu atîta plăcere, dar succesul n-a răspuns așteptărilor directorilor și nici așteptărilor mele.

Pentru ca o piesă să aibă succes trebuie să întrunească multe însușiri și cel mai mic neajuns o poate face să cadă.

Am avut mai mult noroc la Venetia, unde trimisesem cam în același timp opera-comică *Regele la vînătoare.* Subiectul era cel din *Regele și fermierul* a domnului Se-

daine și din *Vînătoarea lui Henric al IV-lea,* de domnul Collé.

Lucrările celor doi autori francezi păreau să fi imitat *Regele și morarul,* comedia engleză a lui Mansfield, dar obîrșia adevărată a tuturor acestor subiecte se află în *Alcaldele din Zalamea,* comedie spaniolă de Calderon.

Piesa autorului spaniol are multă acțiune ; o fată siluită, un tată răzbunat, un ofițer sugrumat iar alcaldele e, în același timp, judecător, părtaș și călău.

În piesa autorului englez găsești filozofie, politică, critică, dar prea multă naivitate și prea puțină acțiune.

Autorul *Vînătoarei lui Henric al IV-lea* a realizat o lucrare foarte înțeleaptă și cît se poate de interesantă ; e de ajuns să se vorbească despre acest rege bun pentru ca piesa să le placă francezilor și să fie lăudată de toată lumea. Domnul Sedaine a băgat în piesă mai multă acțiune și mai multă veselie : am văzut *Regele și fermierul* la premieră, am fost tare mulțumit, dar îmi dădeam seama, cu durere, că e pe cale de a cădea. Încet-încet s-a impus : i s-au recunoscut meritele, a avut un număr nesfîrșit de reprezentații și e văzută cu plăcere și astăzi.

Trebuie să spun și că domnul Sedaine a fost bine secundat de muzician ; nu mă laud că aș fi cunoscător, dar mă călăuzesc după ureche.

Găsesc că muzica domnului Monsigny e expresivă, armonioasă, plăcută : motivele, acompaniamentele, modulațiile sale, mă încîntă și acest compozitor ar fi fost unul dintre cei cărora m-aș fi adresat dacă m-aș fi îndemnat să compun opere comice în limba franceză.

Dar la așa ceva nu mă pricep ; am făcut patruzeci sau cincizeci de opere comice pentru Italia, am făcut pentru Anglia, pentru Germania, Portugalia și n-aș fi în stare să fac una pentru Paris.

Ba văd la spectacolele de operă comică drame adevărate, drame plîngărețe, purtînd titlul de comedie și pe actori plîngînd în timp ce cîntă și hohotind în cadență ; ba piese afișate ca mascarade, și care așa ar fi într-adevăr, fără prestigiul muzicii și jocul încîntător al actorilor.

Ba văd ridicîndu-se în slava cerului niște fleacuri, care nu promiteau nimic, ba căzînd piese izbutite, pentru

că subiectul nu-i destul de trist ca să te facă să plîngi, sau nu-i destul de hazliu, ca să provoace rîsul.

Care sînt principiile operei comice ? Care îi sînt regulele ? Nu există ; lucrezi din rutină, *o* știu din experiență proprie ; trebuie să mă credeți, *experto crede Roberto*[1].

Mi se va spune că operele comice italiene nu sînt decît niște farse, nedemne de a fi comparate cu poemele purtînd același nume în Franța. Cunoscătorii limbii italiene să-și dea osteneala să răstoarne cele șase volume, care cuprind colecția operelor mele de acest gen, și-și vor da poate seama că fondul și stilul nu le sînt de disprețuit.

Nu sînt niște drame bine întocmite ; de altfel, nici nu pot fi ; nu m-am gîndit niciodată să le scriu de plăcere, pentru că așa aș fi dorit : n-am lucrat la ele decît din complezență și, uneori, din interes. Cînd ai un talent, trebuie să-l pui la bătaie ; un pictor de tablouri istorice nu se va da îndărăt să picteze o maimuță, dacă-l plătești bine.

Cu toată sila pe care o am pentru opera comică, mărturisesc că acele de la Comedia Italiană din Paris îmi fac o plăcere nespusă.

Recunosc superioritatea autorilor francezi în acest gen, ca și în toate celelalte. Domnii Marmontel, Laujon, Favart, Sedaine, d'Hèle au dus opera comică la desăvîrșire.

Domnii Philidor, Monsigny, Duni, Grétry, Martini, Deséides le-au împodobit cu o muzică excelentă, iar domnul Piccini a dat în ultimul timp dovada superiorității talentului său, pe librete scrise de propriul lui fiu.

Actorii își sporesc zilnic numărul, zelul și valoarea. Domnul Clairval e mereu același, un actor nemuritor ; doamna Trial a înlocuit-o cu mult talent pe doamna Ruette ; domnișoara Colombe și sora ei, domnișoara Adeline, cea dintîi datorită vocii frumoase, cealaltă, prin subtilitatea jocului ei, fac cinste Italiei, unde s-au născut ; doamna Dugazon e bucuria spectacolului ; domnișoara Desbrosses calcă pe urmele ei ; iar domnișoara Renaud, în vîrstă de cinsprezece ani, îmbogățește reprezentația prin

[1] Credeți în Roberto, care o știe din experiență. Al doilea emistih dintr-un poem burlesc (1586) al scriitorului italian Antonius Arena. Roberto este personajul principal care vorbește.

perfecțiunea cîntecului și gingășia ei naturală, vădind aptitudini pentru interpretare, care nu pot decît să se dezvolte cu timpul.

Am fost de față acum un an, la debutul domnișoarei Rinaldi ; a primit aplauze din belșug ; *Journal de Paris,* a scris a doua zi despre ea cît se poate de bine, i s-a fixat pînă și leafa, dar de la debut n-a mai apărut o singură dată pe scenă · pricina poate stă în numărul mare al debutantelor, dar să sperăm că domnișoara Rinaldi va primi și ea un rol în teatru, făcîndu-se astfel dreptate talentului, corectitudinii și comportării ei.

Teatrul Italian e tot atît de bogat în actori ca în autori și unii și alții sînt bine tratați și bine răsplătiți ; poeții și compozitorii primesc a noua parte din încasări pentru o piesă în cinci sau trei acte, a douăsprezecea parte pentru una în două acte și a optsprezecea, pentru o piesă într-un act. Mai mult s-au înființat la Comedia Italiană două pensii anuale, una pentru cel mai bun libretist, cealaltă pentru cel mai bun compozitor.

Autorii mai au un însemnat avantaj la acest teatru : nu-și pierd niciodată dreptul asupra pieselor ; primesc întotdeauna cota stabilită, împart bilete gratuite la fiecare reprezentație a lucrării lor, și piesele care n-au fost respinse de public sînt piese în repertoriul săptămînii, așa încît nu cad niciodată.

Avînd în vedere aceste avantaje, am fost de multe ori ispitit să cedez stăruințelor unor compozitori care îmi cereau des, foarte des, aproape zilnic, vreo lucrare pentru Opera Comică. După ce am văzut, revăzut și examinat bine spectacolele, am crezut că voi putea deprinde îndemînarea trebuincioasă pentru a place francezilor și am încercat să compun o piesetă în două acte, intitulată *La Bouillotte.*

Cuvîntul nu se găsește în nici un dicționar, dar e foarte cunoscut la Paris ; e un joc de cărți, un fel de brelan în cinci, la care locurile nu sînt nici fixe, nici marcate. Cel ce-și pierde miza iese din joc și e înlocuit de un altul. La aceste partide de *bouillotte* se află de obicei trei sau patru persoane care nu intră de la început

în joc, așteptînd ieșirea celor ce pierd pentru a le lua locul și, unii și alții ies și ei, pe rînd. Mișcarea neîntreruptă și marele număr de persoane interesate în aceeași partidă produc un fel de clocot *(bouillonement)*, care a dat numele de ***bouillotte***. Veți vedea în capitolul următor cum arăta piesa pe care am scris-o.

Capitolul XIV

. . . .

Cît timp era vorba doar de dialog, mă descurcam destul de bine și mă credeam în stare să-mi risc proza la un teatru unde publicul era îngăduitor cu străinii.

Dar într-o operă comică era nevoie de arii și trebuia să scrii versuri bune pentru a căpăta o muzică bună. Cunoșteam mecanismul versurilor franceze ; învinsesem toate greutățile pe care le întîmpină o ureche străină și mă hotărîsem să imit modele bine alese. Am încercat, am lucrat mult ; am făcut cuplete, catrene, arii întregi și, după toate ostenelile, am văzut că, îmbrăcată în straie franțuzești, muza mea nu avea verva, grația, ușurința pe care un scriitor le dobîndește la tinerețe și le perfecționează la maturitate. Am fost în stare să-mi dau seama de realitate, am încetat lucrul și am renunțat pentru totdeauna la farmecele poeziei franceze.

Aș fi putut încredința subiectul cuiva care și-ar fi luat poate sarcina de a-l pune în versuri, dar cui să mă adresez ? Un scriitor de mîna întîi mi-ar fi schimbat subiectul, iar unul mediocru mi l-ar fi stricat !

Era de altfel un fleac, de care nu făceam mare caz, și l-am uitat fără amărăciune și fără păreri de rău. L-am regăsit acum, scotocind printre hîrțoage cu prilejul *Memoriilor ;* și, cum le vorbesc cititorilor despre toate scrierile mele, socotesc că nu trebuie să le ascund nici povestea acestui avorton.

Dacă vreunul dintre cititori găsește că micul subiect e vrednic de atenție, îi dau voie să facă ce vrea cu el ; și, dacă are bunătatea de a-mi cere părerea, i-o voi spune cinstit, cu tot riscul de a-i displăcea, ceea ce mi s-a întîmplat de mai multe ori în împrejurări asemănătoare.

Păziți-vă, prieteni, de tinerii, de autorii mediocri, ce vin să vă consulte ; nu vă cer sfaturi, ci complimente, laude. Încercați numai să-i îndreptați și veți vedea cum își susțin părerile, ce interpretare știu să dea greșelilor lor ; iar, dacă stăruiți, sfîrșiți prin a afla că sînteți niște proști.

Capitolul XV

Am spus în capitolul al treilea că la Curte se puneau la cale căsătorii însemnate ; era vorba de anul 1770 și, în aceste zile fericite, arhiducesa austriacă Maria-Antoinetta de Lorena veni în chip de delfină să umple regatul de bucurie, de glorie și de speranțe.

A cîștigat stima regelui, inima soțului, prietenia familiei regale prin însușirile sufletului și ale minții, iar admirația poporului prin binefacerile ei. Această virtute, devenită în zilele noastre pasiunea dominantă a francezilor, pare să fi stîrnit o adevărată întrecere în sufletele simțitoare, după pilda augustei prințese.

Nunta a fost celebrată cu un fast demn de nepotul monarhului francez și de fiica împărătesei Germaniei.

Am văzut biserica bogat împodobită, înfățișarea impunătoare a banchetului regal, balul în galeriile palatului, partidele de joc în apartamente.

Iluminații peste tot ; focuri de artificii de cea mai mare frumusețe. Torre, meșterul italian, a dus, cu acest prilej arta pirotehnică pe culmea desăvîrșirii.

A fost inaugurat în același timp noul Teatru al Curții ; e o clădire impunătoare, a cărei arhitectură le oferă spectatorilor mai multă măreție decît înlesnire. Trebuie văzută cînd se dau acolo baluri costumate sau mascate. În ase-

menea împrejurări scena e împodobită cu aceleași decoruri și ornamente, ca și sala ; apare atunci un salon imens, cu coloane, oglinzi și aurării, vădind măreția suveranului care le-a poruncit și gustul artistului care le-a lucrat.

În toiul petrecerilor augustei căsătorii, poeții francezi făceau să răsune de versuri Curtea și orașul : muza mea avea chef să se trezească ; am căutat s-o mulțumesc făcînd niște versuri italiene, dar n-am avut curajul să le dau la tipar.

În marele număr de compoziții ce apăreau zilnic, unele erau excelente și altele nu se citeau. Nevrînd să măresc numărul acestora din urmă, mi-am înfățișat versurile în manuscris ; doamna delfină le primi cu amabilitate și-mi spuse într-o italiană foarte corectă că nu-i eram necunoscut.

Se pare că zodia fericită ce-și răspîndea pe atunci înrîurirea asupra regatului mi-a insuflat și mie zel, ambiție, curaj. Mi-am propus să alcătuiesc o comedie franceză și am avut îndrăzneala s-o menesc Teatrului Francez.

Cuvîntul îndrăzneală nu-i prea tare, e într-adevăr o îndrăzneală ca un străin, venit în Franța la vîrsta de cincizeci și trei de ani și cunoscînd numai pe de-asupra și cu aproximație limba franceză, să cuteze după nouă ani să compună o piesă pentru primul teatru al națiunii.

Vă dați seama desigur că am să vorbesc de *Bourru bienfaisant* (*Binefăcătorul posac*) piesă norocoasă, care mi-a încununat munca, desăvîrșindu-mi reputația.

A fost jucată pentru prima dată la Paris, în ziua de 4 noiembrie 1771 și, a doua zi, la Fontainebleau ; a avut același succes la Curte, ca și la Paris. Am primit o gratificație de 150 de ludovici din partea regelui ; dreptul de autor mi-a adus mari ciștiguri la Paris, editorul s-a purtat foarte corect cu mine ; m-am trezit copleșit de onoruri, de plăceri și bucurii ; spun adevărul, nu ascund nimic ; falsa modestie mi se pare tot atît de odioasă ca și vanitatea.

Rolul *Posacului* a fost interpretat cu o desăvîrșită naturalețã de domnul Préville. Acest inimitabil actor, vesel din fire, cu o față deschisă, a izbutit să treacă atît de bine peste constrîngerea impusă firii și felului său obișnuit de

a juca, încît vedeai în privirile și gesturile lui rigiditatea caracterului și bunătatea sufletească a protagonistului.

Domnului Bellecour i-a fost mai ușor să susțină rolul lui Dorval, pentru că avea firea flegmatică a personajului, dar s-a folosit de toată inteligența și subtilitatea trebuincioase pentru a o scoate și mai mult în evidență și alcătuia un contrast admirabil cu vioiciunea lui Geronte.

Rolul lui Dalancour nu era destul de însemnat pentru valoarea și talentul superior al domnului Molé ; l-a jucat din complezență și l-a cedat peste cîteva zile ; dar, după moartea domnului Bellecour, a preluat rolul lui Dorval și l-a interpretat în chip desăvîrșit. Îl stimam mult pe domnul Molé, dar mărturisesc deschis că atunci m-a uimit ; îl văzusem depășindu-i pe toți ceilalți actori în interpretarea caracterelor strălucite, a pasiunilor puternice și în împrejurări deosebite, acum însă m-a uimit faptul că-l vedeam însușindu-și glasul, mimica, sîngele rece al unui personaj atît de potrivnic firii și gustului său : iată de ce poate fi în stare un om, iată ce-nseamnă un bun actor !

Rolul doamnei Dalancour, jucat de doamna Préville, era cu totul nou pe scenă și nu ușor de interpretat, dar nimic nu era greu pentru o actriță de seama ei. Interpreta la fel de bine, în funcție de rol, pe cochetă, pe inocentă și pe femeia cu bun simț.

Domnișoara Doligny a dat în această piesă noi dovezi ale talentului, zelului și preciziei sale ; tînăra îndrăgostită, cuviincioasă și timidă, nu putea fi redată cu mai mult firesc și mai multă grație.

Cu hazul ei înnăscut și cu subtilitatea jocului ei, doamna Bellecour a dat farmec rolului guvernantei și domnul Feuilli a pus atîta vervă în micul său rol de valet încît s-a bucurat și el, ca și ceilalți actori, de aplauzele publicului.

Toți actorii se legaseră de piesă, de la prima ei lectură ; la Comedia Franceză primirea și respingerea pieselor se face prin bilețele secrete, semnate de cei ce iau parte la adunare. Toate biletele din ziua aceea cuprindeau numai laude la adresa mea și a lucrării mele ; sufragiile publicului au dovedit mai apoi că artiștii judecaseră drept ; și dacă primesc uneori piese proaste, pricini străine de ei îi silesc să acționeze împotriva propriilor lor păreri.

Capitolul XVI

Binefăcătorul posac n-ar fi putut avea o soartă mai fericită ; norocul a făcut să găsesc în viață un caracter cu totul nou pentru teatru, un caracter pe care îl întîlnești peste tot, dar care scăpase totuși atenției autorilor vechi și moderni.

Au crezut poate că, fiind neplăcut în societate, un om morocănos, ar fi dezgustător pe scenă ; privit dintr-un asemenea punct de vedere, a fost poate justificat faptul că nu l-au introdus în lucrările lor și m-aș fi păzit și eu s-o fac, dacă alte pricini nu m-ar fi îndemnat să sper că l-aș fi putut folosi. Tema principală a piesei mele este binefacerea ; și tocmai vioiciunea binefăcătorului creează comicul inerent comediei.

Binefacerea e o virtute a sufletului, morocăneala, un defect al temperamentului ; amîndouă se pot întîlni în aceeași ființă ; așa am gîndit cînd mi-am alcătuit planul piesei și, datorită sensibilității lui, *Posacul* a devenit suportabil.

Așa cum făcusem întotdeauna în Italia, la prima reprezentație a comediei m-am ascuns pe după perdeaua ce închide decorul ; nu vedeam nimic, dar îi auzeam pe actori și aplauzele publicului ; cît ținea spectacolul, mă plimbam în lung și-n lat, grăbind pașii la scenele cu un ritm mai viol, încetinindu-i în clipele de duioșie, de pasiune, mulțumit de actori și făcîndu-mă ecoul aplauzelor publicului.

Cînd se sfîrșește piesa aud aplauze și strigăte ce nu mai conteneau. Se ivește domnul Dauberval. Și, pentru că trebuia să mă ducă la Fontainebleau, am crezut că venise să mă ia ; nicidecum.

— Veniți, domnule, îmi spune, trebuie să vă arătați.

— Să mă arăt ! Cui ?

— Publicului, care vă cere.

— Nu, prietene, s-o ștergem repede, n-aș putea suporta...

Iată însă că domnii Lekain și Brizard mă iau de braț și mă trag pe scenă.

Văzusem autori îndurînd cu mult curaj o asemenea ceremonie ; eu nu eram obişnuit ; în Italia, scriitorii nu sînt chemaţi la rampă pentru a fi felicitaţi ; nu-mi închipuiam cum le-ar putea spune cineva, în mod tacit, spectatorilor : „Iată-mă, domnilor, aplaudaţi-mă".

După ce am îndurat preţ de cîteva secunde o situaţie atît de neobişnuită şi de stingheritoare pentru mine, mă retrag în sfîrşit, străbat foaierul pentru a ajunge la trăsura care m-aştepta ; dau peste o mulţime de oameni care veneau să mă caute ; nu recunosc pe nimeni, cobor cu călăuza mea ; mă urc în trăsură, unde se şi aflau soţia şi nepotul meu ; succesul piesei îi făcea să plîngă de bucurie, iar povestea apariţiei mele pe scenă, să pufnească în rîs.

Eram obosit, aveam nevoie de odihnă, aveam nevoie de somn ; eram mulţumit sufleteşte şi cu cugetul împăcat ; dacă m-aş fi aflat în patul meu, aş fi avut o noapte odihnitoare, dar în trăsură abea apucam să aţipesc şi zdruncinăturile mă trezeau în fiece clipă ; în sfîrşit, mai dormitînd, mai schimbînd cîte-o vorbă, mai căscînd, ajung la Fontainebleau ; dorm, iau masa, mă plimb şi mă duc la castel să-mi văd piesa, tot de după perdea.

Despre succesul ei la Curte am vorbit în capitolul precedent. Pe atunci nu era îngăduit să se aplaude în palatul regal ; dar dintr-unele gesturi fireşti, îngăduite de protocol, se putea deduce efectul pe care piesa îl făcea asupra spectatorilor.

Domnul mareşal de Duras îmi făcu a doua zi cinstea de a mă prezenta regelui, singur în cabinetul său. Maiestatea-sa, precum şi întreaga familie regală, mi-au dat dovezile obişnuite ale bunătăţii lor.

M-am întors la Paris pentru a doua reprezentaţie. De data asta o oarecare agitaţie vădea proasta dispoziţie a celor din staluri. Mă aflam la locul meu obişnuit ; domnul Feuilli veni să-mi spună :

— Nu vă îngrijoraţi ; e o intrigă.

— Cum ? spusei. La prima reprezentaţie nu s-a întîmplat nimic.

— Invidioşii nu se temeau de dumneavoastră, spuse actorul ; nu le păsa de un străin care voia să dea o piesă în limba franceză şi n-apucaseră să-şi pună la cale intriga ;

dar n-aveţi de ce să vă temeţi, adăugă el, aţi dat lovitura, succesul vă e asigurat.

Într-adevăr, piesa a mers din ce în ce mai bine pînă la a douăsprezecea reprezentaţie şi n-am retras-o, în înţelegere cu actorii, decît pentru a o înfăţişa din nou într-o perioadă mai potrivită.

Nimeni n-a spus nimic rău despre *Binefăcătorul posac*, dar pe socoteala mea s-au făcut unele clevetiri ; unii credeau că e o veche piesă din repertoriul meu italian ; alţii ziceau că o scrisesem aici în italiană şi am tradus-o apoi în franceză. Culegerea operelor mele îi putea încredinţa, pe primii, că nu era aşa, iar celorlalţi, dacă mai există, am să le deschid ochii.

Nu numai că mi-am scris piesa în franceză, dar gîndeam franţuzeşte, cînd am închipuit-o ; îşi poartă pecetea obîrşiei în gînduri, în imagini, în moravuri, în stil.

În Italia au apărut două traduceri diferite ; nu sînt rele, dar nu stau alături de original ; am încercat să mă distrez chiar eu, traducînd cîteva scene : mi-am dat seama de cîtă trudă e nevoie şi cît e de greu să izbuteşti ; sînt fraze, sînt cuvinte specifice care, traduse, îşi pierd savoarea.

Aşa, de pildă, în scena a XVII-a din actul al doilea, cuvîntul *jeune homme*, tînăr, pe care îl rosteşte Angelica : nu există în italiană un cuvînt corespunzător. *Il giovine* e prea grosolan, prea sub nivelul cultural al Angelicăi. *Il giovinetto* ar fi prea provocător pentru o fată cinstită şi sfioasă ; ar trebui tradus printr-o perifrază ; perifraza ar da prea multă limpezime subînţelesului şi ar strica scena.

Caracterele domnului şi doamnei Dalancour sînt plăsmuite şi tratate cu o gingăşie specific franceză ; din toată lucrarea, aceste două personaje îmi plac cel mai mult. O femeie, care îşi ruinează bărbatul fără să-şi dea seama ; un bărbat care-şi înşală nevasta din prea mare dragoste : iată două fiinţe reale, nu prea rare ; le-am folosit ca personaje secundare şi aş fi putut face din ele eroi principali, tot atît de originali, poate, ca *Binefăcătorul posac*.

Am scris, deci, şi am gîndit piesa în franceză, dar n-am îndrăznit s-o dau la iveală fără a cere părerea celor care mă

puteau îndrepta şi instrui ; iar sfaturile lor mi-au şi folosit.

Cam pe vremea aceea domnul Rousseau, care se stabilise la Geneva, se întorcea la Paris ; toată lumea se grăbea să-l vadă, dar nu putea fi văzut de oricine. Nu-l cunoşteam decît din auzite ; doream să stau de vorbă cu el şi aş fi fost foarte mulţumit să-mi arăt piesa unui om care cunoştea atît de bine limba şi literatura franceză.

Pentru a avea siguranţa că voi fi bine primit, trebuia să-mi anunţ vizita ; mă hotărăsc să-i scriu şi-mi exprim marea dorinţă de a-l cunoaşte ; îmi răspunde foarte politicos că nu iese din casă, nu se duce nicăieri, dar că dacă vreau să-mi dau osteneala să urc patru etaje pe strada Plâtrière, la Hôtel Plâtrière, îi voi face cea mai mare plăcere ; primesc invitaţia şi mă duc la el peste cîteva zile.

Vreau să povestesc convorbirea mea cu cetăţeanul din Geneva. Rezultatul ei nu-i prea interesant ; despre piesa mea n-am discutat decît în treacăt şi fără rezultat ; dar folosesc prilejul pentru a vorbi despre acest om cu totul deosebit, care avea însuşiri superioare, prejudecăţi şi slăbiciuni de necrezut.

Urc la etajul patru al hotelului, bat la uşă, mi se deschide ; apare o femee care nu-i nici tînără, nici frumoasă, nici îndatoritoare.

Întreb dacă domnul Rousseau e acasă.

— Este şi nu este, spuse femeia, pe care o iau în cel mai bun caz drept menajeră, şi mă întreabă cum mă cheamă. Îi spun :

— Domnule, zice, sînteţi aşteptat şi am să vă anunţ soţului meu.

Intru peste o clipă ; îl văd pe autorul lui *Emile* copiind nişte note muzicale ; ştiam ceva despre asta şi mă înfioram în tăcere. Mă primeşte deschis, prieteneşte ; se ridică şi-mi spune, ţinînd un caiet în mînă :

— Priviţi şi spuneţi-mi dacă cineva poate copia notele mai bine decît mine ; nici o partitură nu iese de sub tipar atît de frumoasă şi atît de corectă cum iese din mîinile mele. Hai să ne încălzim, continuă el, şi făcînd un pas ne-am apropiat de cămin.

Focul nu ardea, el cere un butuc și doamna Rousseau i-l aduce ; mă ridic, mă dau la o parte și-i ofer doamnei scaunul meu.

— Nu vă deranjați, spuse soțul, soția mea are treburile ei.

Eram adînc îndurerat ; să văd un scriitor făcînd pe copistul ; să-i văd soția făcînd pe slujnica ; era un spectacol întristător și nu-mi puteam ascunde uimirea și mîhnirea ; nu spuneam nimic. Omul, care nu era prost, își dă seama că ceva se petrece în sufletul meu ; mă întreabă, și sînt silit să-i mărturisesc pricina tăcerii și a tulburării mele.

— Cum, spuse el, mă compătimiți că mă îndeletnicesc cu copiatul ? Credeți că ar fi mai bine să scriu cărți pentru cei ce nu știu să citească și pentru a le prilejui articole unor ziariști răuvoitori ? Vă înșelați, iubesc cu patimă muzica ; copiez originale excelente ; am astfel din ce să trăiesc, mă distrez și asta mi-e de ajuns. Dar dumneata, urmă el, ce faci dumneata ? Ai venit la Paris ca să lucrezi pentru comedianții italieni ; sînt niște leneși ; n-au nevoie de piesele dumitale ; pleacă, întoarce-te în patrie ; știu că cei de acolo te doresc, te așteaptă...

— Domnule, i-am spus, întrerupîndu-l, aveți dreptate, dacă aș fi ținut seama de nepăsarea comedienilor italieni, ar fi trebuit să părăsesc Parisul ; dar alte pricini m-au oprit aici. Am scris de curînd o piesă în limba franceză.

— Ai scris o piesă în franceză, adăugă el cam mirat, ce vrei să faci cu ea ?

— S-o dau la teatru.

— La care teatru ?

— La Comedia Franceză.

— M-ai învinuit că-mi pierd vremea ; eu cred că acum ți-o pierzi dumneata, fără nici un folos.

— Piesa mi-a fost primită.

— E cu putință ? De fapt, nu mă miră ; actorii sînt lipsiți de judecată ; primesc și resping alandala : primită, poate c-a fost, dar nu va fi jucată și, dacă va fi jucată cu atît mai rău pentru dumneata.

— Cum puteți judeca o piesă pe care n-o cunoașteți ?

— Cunosc gustul italienilor și al francezilor ; prea e mare deosebirea și, dacă-mi dai voie, nu la vîrsta dumitale începe cineva să scrie și să compună într-o limbă străină.

— Observațiile dumneavoastră sînt întemeiate, domnule, dar poți depăși greutățile. Le-am arătat lucrarea unor oameni pricepuți, unor cunoscători, și s-au arătat mulțumiți.

— Te măgulesc, te înșală, au să-și bată joc de dumneata. Arată-mi piesa ; eu sînt cinstit, sincer, am să-ți spun adevărul.

Aici voiam să-l aduc, nu pentru a-l consulta, ci ca să văd dacă stăruie și după lectura piesei în a nu avea încredere în mine. Manuscrisul se afla la copistul Comediei Franceze ; i-am făgăduit domnului Rousseau c-am să i-l dau îndată ce-mi va fi restituit și aveam de gînd să mă țin de cuvînt. Voi arăta în capitolul următor pricina pentru care mi-am schimbat hotărîrea.

Capitolul XVII

A apărut, acum trei ani, o carte intitulată *Confesiunile lui J. J. Rousseau, Cetățean al Genevei ;* sînt întîmplări din viața sa, scrise de el însuși. Nu se cruță de loc ; povestește chiar unele ciudățenii de ale lui, care i-ar putea dăuna, dacă faima nu l-ar pune la adăpost de orice critică. Cunosc însă o întîmplare din ultimii ani ai vieții lui, care nu figurează în *Confesiuni.* Autorul a uitat-o poate, sau n-a mai avut timpul s-o pună alături de celelalte, deoarece cartea a apărut postum. Întîmplarea nu mă privește direct, dar o pomenesc pentru că din pricina ei nu i l-am mai înmînat domnului Rousseau pe *Binefăcătorul posac.*

Savantul străin avea la Paris prieteni și mulți admiratori. Domnul*** era unul dintre aceștia ; îl iubea, îl stima și îl compătimea totodată, cunoscîndu-i atît traiul modest, cît și talentul. Domnul*** îi propune scriitorului genovez un apartament complet mobilat, foarte frumos, foarte comod, în apropiere de grădina Tuileries și, pentru

a nu lovi susceptibilitatea prietenului său, îi oferi locuința la prețul pe care acela îl plătea la hotel. Domnul Rousseau pricepu gîndul mărinimos, îl refuză cu brutalitate și strigă în gura mare că nu vrea să fie înșelat.

Domnul*** era și el filozof, dar, fiind francez, știa să îmbine politețea cu filozofia și nu se supără că fusese refuzat ; cunoștea omul și-i ierta slăbiciunile ; nu încetă să-l viziteze, urcînd liniștit pînă la al patrulea etaj, pentru a sta de vorbă cu el.

Auzise vorbindu-se despre confesiunile lui J. J., dorea să le citească în întregime sau în parte și, cum el însuși scrisese despre caracterele veacului, în maniera lui Teofrast și a lui La Bruyère, îi propuse prietenului său lectura reciprocă a celor două lucrări.

Domnul Rousseau se învoi, dar cu condiția ca domnul*** să primească un supeu frugal la hotelul Plâtrière ; acela îi spuse c-ar fi mai comod pentru amîndoi să ia masa la el acasă.

— Așa o fi, spuse Rousseau, dar sau ne întîlnim la mine, sau nu mai citim de loc ; cel mult, adăugă el, vă îngădui să aduceți o sticlă de vin, că aici unde stau mi se dă un vin tare prost.

Francezul înțelegător se potrivește la toate ; dar era din nefericire prea de treabă, prea politicos ; trimite un coșuleț cu șase sticle de vin excelent și șase sticle de Malaga. Surpriza îl indispune pe genovez. Francezul sosește, își dă seama de supărarea gazdei și întreabă ce s-a întîmplat.

— N-o să bem noi doi, spune supărăciosul, douăsprezece sticle de vin, am scos una din coș și o să ne ajungă pentru un supeu modest ; dacă nu luați îndată pe celelalte, nu veți supa cu mine.

Amenințarea nu era prea înspăimîntătoare, dar pe musafir îl interesa lectura ; servitorul lui era acolo, îl pune să ia coșul ; Rousseau e mulțumit și citește cel dintîi.

Cu expedierea vinului se pierduse oarecare vreme ; lectura e întreruptă de doamna Rousseau, care avea nevoie de masă pentru a pune tacîmurile ; s-ar fi putut citi și fără masă, dar mîncarea fu adusă îndată ; o găină, o salată și atîta tot.

După supeu, e rîndul domnului*** să facă lectura; citește un capitol, totul merge bine, e felicitat; mai citește unul, domnul Rousseau se ridică, se plimbă prin încăpere cu aerul unui om jignit, supărat. Întrebat care-i pricina mîniei sale, spune :

— Nu se vine la oameni cumsecade pentru a-i insulta.

— Cum ! spune celălalt, de ce vă puteți plînge ?

— N-aveți de-a face cu un prost, reia filozoful, mi-ați făcut portretul înfățișîndu-mă în culori exagerate, cu trăsături satirice ; e îngrozitor, e nedemn !...

— Liniștiți-vă, spune francezul, vă iubesc, vă stimez, mă cunoașteți doar ; am vrut să descriu un om aspru, supărăcios, arțăgos... în societate întîlnești destui...

— Da, da, urmează domnul Rousseau, știu că așa mă văd ignoranții ; îi plîng și îi disprețuiesc ; dar nu pot răbda ca un om ca dumneavoastră, un prieten... adevărat sau fals, să-și bată joc de mine.

Zadarnic s-a apărat domnul***, zadarnic a încercat să-l lămurească, n-a ajuns la nici un rezultat ; celălalt era sucit, sfîrșiră prin a se certa de-a binelea și-și trimiseră în urmă unul altuia scrisori usturătoare.

Eram prieten cu scriitorul francez, a doua zi după cearta cu domnul Rousseau l-am văzut într-un cerc unde ne întîlneam ades ; ne povesti ce i se întîmplase ; unii rîdeau, alții făceau diferite reflecții și am spus și eu ce gîndesc ; Rousseau era posac, o mărturisise chiar el cînd se certase cu prietenul său ; nu-i mai lipsea decît să se considere binefăcător și-ar fi zis că am vrut să-l zugrăvesc în *Binefăcătorul posac ;* m-am ferit să-i rabd proasta dispoziție și nu m-am mai dus la el.

Era înzestrat cu multe însușiri foarte frumoase, a dovedit-o, dar era de religie P.R. *(pretius reformat)*. Scrisese niște lucrări care nu erau ortodoxe ; fusese nevoit să părăsească Franța, pe care o socotea patria lui ; nenorocirea asta l-a mîhnit mult. Socotea că oamenii sînt nedrepți, îi disprețuia și disprețul se întorcea împotrivă-i.

Cîte oferte mărinimoase, cîte ocrotiri n-a refuzat ! Cuibul lui sărăcăcios îi era mai drag decît un palat ; unii vedeau în mîndria lui măreție sufletească, alții doar trufie ; și într-un fel și într-altul, era de plîns ; slăbiciunile lui nu dăunau nimănui, iar calitățile îl făcuseră vrednic

de respect. A murit ca un filozof, așa cum a trăit, iar Republica literelor trebuie să-i fie recunoscătoare omului generos care i-a cinstit cenușa.

Capitolul XVIII

În luna mai a anului 1771 se celebră la Versailles căsătoria contelui de Provence, nepotul lui Ludovic al XV-lea și fratele delfinului, cu Maria-Luisa de Savoia, fiica mai mare a regelui Sardiniei. Evenimentul spori bucuria francezilor; prințul era iubit de popor și vestit prin calitățile și talentele sale, iar mulțumită inteligenței și culturii sale, prințesa era un veșnic prilej de încîntare pentru soțul ei.

Contelui de Provence i se spune astăzi *Monsieur* iar soției sale, *Madame;* sînt titlurile ce se dau în Franța primului frate și cumnatei regelui. Trei sferturi din lume știu asta; o spun pentru străinii care s-ar putea să n-o știe.

Serbările cu prilejul acestei căsătorii au fost tot atît de fastuoase ca și cele din anul precedent; la nunta delfinului stătusem tot timpul în apartamentele palatului, de astă dată am avut parte de grădini.

Parcul din Versailles e încîntător prin el însuși; n-am pomenit încă nimic de el, am prilejul să vorbesc acum. Se întinde pe o suprafață imensă, cu zone variate, peste tot se văd lucrări prețioase de marmură, statui originale ale celor mai de seamă sculptori moderni și copii foarte izbutite ale celor mai apreciate opere antice; dai peste tot de alei îngrijite și împodobite, care ascund colțișoare rustice și umbrite; se văd bazine bogat împodobite, straturi de flori plăcut împărțite, fîntîni superbe și arteziene ce țîșnesc uimitor de sus.

Sera de portocali e o capodoperă a artei, iar mulțimea și grosimea arborilor de-a dreptul miraculoase, avînd în vedere clima neprielnică portocalilor, dar cea mai de seamă bogăție și frumusețe a acestor grădini fermecate sînt pavilioanele.

Alcătuite dintr-un fel de săli sau cabinete, nu sînt deschise pentru toată lumea; pot fi văzute doar dacă însoțești Curtea în zilele de sărbătoare sau la sosirea unor străini vestiți. În restul timpului, sînt închise; se află totuși unii cărora li s-a făcut grația de a li se încredința cheia: aveam fericirea de a avea una; și puteam să le străbat în voie și să le arăt prietenilor.

Sînt douăsprezece pavilioane: sala de bal, girandola, colonada, domurile, gigantul, obeliscul, steaua, teatrul de apă, băile lui Apollo, cele trei fîntîni, arcul de triumf și labirintul. Cel din urmă a fost desființat la începutul acestei domnii și înlocuit cu o grădină în stil englezesc. În pavilioane găsești capodopere de sculptură și de arhitectură; pavilioanele cele mai remarcabile sînt băile lui Apollo și colonada. În cel dintîi se află un grup de șapte figuri lucrate în marmură albă, unic prin mărime și perfecțiune; în celălalt se poate admira o galerie de formă circulară, compusă din treizeci și două coloane de marmură felurită.

Toate pavilioanele erau deschise în zilele nunții despre care v-am vorbit; în cele ale sălii de bal, la colonadă și în sala castanilor, se dansa. În altele se rînduiseră tot felul de petreceri pentru distracția publicului și fuseseră aduse și micile teatre din Paris.

Străinii care nu cunosc această capitală vor fi poate curioși să știe cum sînt micile teatre amintite; îi voi mulțumi în capitolul următor și-l voi încheia pe acesta povestind un gest eroic, care privește biserica și pe toată lumea.

În acest an 1771, în toiul serbărilor și al festivităților de la Curte, doamna Louise, fiica regelui Ludovic al XV-lea, părăsi lumea, închizîndu-se pentru tot restul vieții într-o mănăstire: și-a ales ordinul cel mai umil și mai auster. Cucernica prințesă a îmbrăcat haina sfintei Tereza la carmelitele de la Saint-Denis. Nu de teamă că rămînînd la Curte ar fi fost împiedicată să-și vădească evlavia și virtuțile, dar stricăciunea secolului nostru avea nevoie de o pildă măreață pentru a readuce sufletele sfioase pe drumul desăvîrșirii și Dumnezeu a ales o prințesă din sîngele Burbonilor pentru a le da imbold.

Capitolul XIX

La Paris sînt numite mici teatre cele ce se perindă prin diferitele bîlciuri ale orașului și dau în restul anului spectacole pe bulevarde.

Nu voi intra în amănuntele obîrșiei lor; voi spune numai cum le-am găsit la sosirea mea la Paris și ce progrese au făcut de atunci încoace.

Sala lui Nicolet deținea pe atunci primul loc la bîlciuri și pe bulevardul Temple; erau dansatori pe frînghie brevetați de rege, iar după terminarea exhibițiilor, jucau scurte piese dialogate.

Bulevardele erau locurile mele favorite de plimbare; le socoteam plăcute și sănătoase, într-un oraș foarte mare, foarte populat, ale cărui străzi nu sînt prea largi și unde înălțimea clădirilor împiedică o bună aerisire.

În jurul orașului sînt construite nenumărate bastioane însemnate; patru șiruri de copaci mari alcătuiesc, la mijloc, un drum larg pentru trăsuri și două alei laterale pentru pietoni; în fața ochilor se desfășoară întinsul cîmpiei, priveliștea plăcută și variată a împrejurimilor Parisului și, în același timp, divertismentele de tot felul adunate acolo. O nesfîrșită mulțime de oameni, un uimitor număr de trăsuri, mici negustori care se strecoară cu tot felul de mărfuri printre roți și cai; scaune de-a lungul trotuarelor, pentru cei ce vor să privească și pentru cei ce se așază ca să fie văzuți; cafenele frumoase, cu orchestră și cîntăreți italieni și francezi; cofetari, birtași, restauratori, păpușari, acrobați, crainici care vestesc uriași, pitici, fiare sălbatice, monștri marini, chipuri de ceară, automate, ventrilogi, cabinetul lui Comuz, învățat fizician și matematician pe cît de uimitor pe atît de simpatic.

Am văzut într-o zi la intrarea sălii lui Nicolet că se dădea, ca a treia piesă, *Coriolan*, tragedie într-un act. Afișul mi se păru atît de neobișnuit încît, de teamă că nu voi găsi loc, am intrat îndată și m-am pomenit aproape singur în sală.

După cîteva clipe se apropie un tînăr voinic și destul de prost îmbrăcat, cum lumea începea să sosească, am crezut că e și el un spectator ca și mine și m-am dat la o parte să-i fac loc; era însă un actor din trupa lui Nicolet, care trebuia să joace rolul lui Coriolan și, neavînd o spadă destul de arătoasă, venise să mă roage să i-o împrumut pe a mea.

Cum nu-l cunoșteam, am șovăit cîteva clipe și i-am pus unele întrebări ca să mă încredințez că face parte din trupă; l-am întrebat dacă piesa afișată, *Coriolan*, era o tragedie sau o parodie; mă încredință că e o lucrare foarte serioasă și bine întocmită; mi-a spus de ajuns ca să capăt încredere în el și i-am dat sabia, încîntat s-o văd strălucind în mîinile bravului căpitan.

Am așteptat mult timp, și cu destulă nerăbdare, piesa care mă atrăsese în teatru. Dansatorii pe sîrmă mă făceau să tremur: primele două piese dialogate m-au făcut să adorm; în sfîrșit, iată că vine și *Coriolan*.

Văd niște actori prost îmbrăcați, aud niște versuri prost declamate, dar îmi dau seama că lucrarea nu-i lipsită de calități și că autorul a tratat subiectul cu multă dibăcie. În povestea lui Coriolan nu se află decît un singur moment interesant: cînd căpetenia romană vine cu oaste, ca să se răzbune pe nerecunoștința patriei sale, dar se lasă dezarmat de lacrămile mamei sale Volumnia și ale soției sale Veturia.

Există șapte sau opt tragedii în cinci acte, cu acelaşi subiect, și aproape toate au căzut; numai domnul de la Harpe a izbutit să facă interesante și plăcute primele patru acte ale *Coriolan*-ului său, dar susțin că autorul piesei într-un singur act a dat subiectului amploarea corespunzătoare faptului istoric, ocolind primejdia de a deveni plictisitor. Nu pot spune nimic despre stilul său, deoarece mai mult am ghicit decît am auzit. Actorii lui Nicolet nu erau făcuți pentru asemenea reprezentații și scena, în genere, era încă prost înzestrată; azi e mult mai bine pusă la punct; micile teatre care s-au statornicit de atunci, au stîrnit o întrecere silindu-l pe director să-și aleagă actori mai buni.

Primul teatru care a apărut pe bulevard, după Nicolet, a fost *Ambigu-Comique*. La început, era un simplu teatru de marionete sau „Comedianți de lemn", cum li se zicea; o orchestră, destul de bine utilată, executa arii cunoscute, iar marionetele îi maimuțăreau pe actorii din marile teatre, care le cîntaseră.

Noutatea a fost foarte gustată și căutată, dar nu putea dura prea mult, și directorul înlocui actorii de lemn cu mici actori în carne și oase, bine pregătiți pentru teatru și pentru dans. S-au găsit autori care n-au pregetat să scrie cîteva piese drăguțe, potrivite cu artiștii și cu sala. *Ambigu-Comique* devenise teatrul la modă: nu știu dacă directorul e bogat, a avut însă și timpul și mijloacele de a ajunge.

Peste cîțiva ani s-a deschis pe bulevardul Saint-Martin un al treilea teatru, sub numele de *Variétés amusantes*; înzestrat cu actori mai aleși și cu un mai bun repertoriu de piese comice, le întrecu pe celelalte și, mai tîrziu, a fost mutat la Palais-Royal, bucurîndu-se mereu de aceeași trecere și de același succes.

Tot atît de căutată este și sala *Petits Comediens*, situată în același loc; acolo, niște copii îi însoțesc cu gesturile lor în chip atît de dibaci pe bărbații și pe femeile care cîntă în culise, încît la început s-a crezut și s-au făcut chiar rămășaguri că înșiși copiii cîntă.

Ultimele două teatre și încă alte curiozități prezentate la Palais-Royal se bucură de privilegiul de a nu fi nevoite să urmeze bîlciurile orașului; căci bîlciurile sînt sprijinite mai mult în folosul proprietarilor terenului, decît pentru negoț. Torre, un italian, maestru în artificii, a deschis cel dintîi un Wauxhall de vară pe bulevarde; dar n-a ținut mult. S-a ridicat aproape de Champs-Elysées o clădire uriașă numită *Colisée* și antreprenorii s-au ruinat. Să pui taxă de intrare pentru un loc de plimbare închis, mărginit și lipsit de atracții, într-un oraș unde se află atîtea promenade publice, spațioase, plăcute, este, după părerea mea, o speculație greșită.

În afară de Tuileries și de bulevarde, se găsesc peste tot locuri de plimbare, fără a trebui să ieși din oraș.

Grădina Luxemburg este foarte mare și mult frecventată ; e locul de întîlnire al oamenilor serioși, al călugărilor, al filozofilor, al familiilor bune.

De la Arsenal se vede cîmpia și rîul : aceeași priveliște și același aer bun la Grădina infantei și la Drumul reginei ; grădinile Temple și ale palatului Soubise sînt și ele apreciate, în cartierele lor.

Dar locurile cele mai de seamă, unde poți să înveți ceva și să te distrezi totodată, sînt Jardin des Plantes și Cabinetul Regelui.

În cel dintîi găsești plantele cele mai rare și mai folositoare ; în celălalt se poate vedea o nesfîrșită colecție de animale de toate soiurile și de minerale din diferite regiuni.

Domnul conte de Buffon, intendentul Grădinii și al Cabinetului, a ajuns celebru prin a sa *Istorie Naturală ;* cunoscător al tuturor sistemelor ce cuprind cele trei regnuri ale naturii, le-a aprofundat, le-a lămurit ; a introdus chiar sisteme noi, foarte înțelepte și convingătoare, iar lucrarea a devenit nu numai interesantă, ci și plăcută mulțumită frumuseții și limpezimii stilului său.

Domnul conte de la Billarderie d'Angeviller, numit după moartea domnului Buffon în aceeași slujbă, dă actualmente dovezi de pricepere și de cunoștințe în calitate de director și administrator general al imobilelor regelui și al academiilor regale. Am avut cinstea să-l cunosc la Versailles ; m-a cinstit întotdeauna cu bunăvoința sa ; sînt mulțumit că am găsit prilejul să-mi arăt aici recunoștința.

Dar mai am de spus cîteva cuvinte despre promenadele și împrejurimile acestei Capitale. Champs-Elysées, de pildă, sînt vrednice a fi pomenite : e un loc nemăsurat de mare, umbrit de copaci rînduiți în șiruri ce se întretaie, unde vezi atîta mulțime încît crezi că întreg orașul s-a adunat acolo. Totuși e lume multă peste tot : la Bois de Boulogne, în parcul Saint-Cloud, la Belleville, la Pré-Saint-Gervais și pretutindeni recunoști gustul și veselia francezului. Parisul este frumos, împrejurimile sale încîntătoare, locuitorii amabili : sînt totuși și oameni care nu se simt bine în el. Se spune că pentru a te bucura de Paris,

trebuiesc bani mulţi : nu-i adevărat ; nimeni nu are bani mai puţini decît mine şi totuşi mă bucur de el, mă distrez şi sînt mulţumit. Se află plăceri pentru toate stările ; mărginiţi-vă dorinţele, măsuraţi-vă puterile şi vă veţi simţi bine aici, sau prost oriunde.

Capitolul XX

După succesul *Binefăcătorului posac*, nu mai lucrasem nimic ; spuneam în glumă că voiam să mă culc pe lauri, dar, de fapt, teama că a doua oară nu voi mai izbuti, mă oprea să ascult de dorinţele prietenilor mei şi chiar de ale mele ; în cele din urmă, am cedat în faţa atîtor stăruinţe ale celorlalţi şi ale amorului meu propriu.

M-am oprit la *Zgîrcitul falnic ;* un personaj atît de des întîlnit în viaţă, încît singura teamă mi-era că voi găsi prea multe modele şi, ca să ocolesc primejdia de a-i supăra pe cei de neam mare, mi-am ales eroul din pătura parveniţilor.

Prea puţin cunoscută, piesa pe care mulţi ar vrea s-o cunoască a trecut prin multe peripeţii. Am să vă povestesc mai întîi subiectul şi, pe urmă, întîmplările legate de ea.

. . . .

Capitolul XXI

Prima persoană căreia i-am arătat piesa, cînd am socotit că poate fi arătată, a fost domnul Préville ; îi menisem rolul marchizului, eram dornic să-i cunosc părerea asupra acestui personaj şi asupra întregii comedii. Mi s-a părut mulţumit de amîndouă ; i-am atras luarea-aminte asupra greutăţii de a juca firesc rolul.

— Nici o grijă, îmi spuse ; cunosc podoaba asta de oameni !

Încurajat de distinsul actor, am dat citire piesei în adunarea Comediei Franceze ; a primit biletele și *pro* și *contra* și a fost primită *a correctori*, cu unele modificări ; nu eram obișnuit cu asemenea fel de primire ; dar fie, îmi spusei, la o parte cu mîndria, cu încăpățînarea ; scurtez unele pasagii, mai adaug cîte ceva, îndrept, îmbunătățesc ; îmi înfrumusețez lucrarea ; se face o a doua lectură, piesa e primită și introdusă în repertoriul pentru Fontainebleau.

Era una dintre primele piese ce aveau să fie jucate la Teatrul Curții. Dar domnul Préville se îmbolnăvește chiar la sosire, rămîne la pat o lună, se face mai bine de abia către sfîrșitul călătoriei și s-a hotărît ca *Zgîrcitul falnic* să fie reprezentat în ajunul plecării regelui.

Toți miniștrii, toți străinii, toate birourile plecaseră ; actorii erau obosiți, nu prea aveau chef să-și studieze rolurile, cu atît mai mult să facă repetiții.

Vedeam în ce situație critică se află piesa : întreb cu timiditate dacă n-ar fi cumva cu putință să se suspende reprezentația, dar ne mai aflîndu-se alta în repertoriu mi se spuse că nu se putea renunța la ea.

Mă duc la prima reprezentație, mă așed la locul meu obișnuit, în fundul scenei, după perdea ; era atît de puțină lume încît nu-ți puteai da seama de impresiile bune sau rele făcute asupra publicului și piesa luă sfîrșit fără să trezească vreun semn de aprobare sau de nemulțumire ; mă întorc acasă, nu găsesc pe nimeni : toată lumea își făcea bagajele, le fac și eu pe ale mele ; toată lumea pleacă, plec și eu.

Pe drum, am avut timp să reflectez ; răceala de gheață cu care fusese ascultată piesa putea veni din faptul că sala era aproape goală și dintr-o împrejurare întîmplătoare, dar mi-am dat seama că unii actori făcuseră greșeli de interpretare.

Doamna Drouin, artistă excelentă în rolurile de compoziție, o interpretă pe Araminta în chip de matroană nobilă ; e greșala mea. Cititorul își amintește desigur scena în care doamna Araminta face un act de mărinimie față de Viconte ; plecînd de aici, actrița își închipuise că rolul trebuia să fie grav și serios.

Cinstea, binefacerea, chiar generozitatea, pot fi întîlnite în toate clasele sociale ; chiar dacă face o faptă bună,

o precupeață rămîne mitocancă; doamna Araminta face o asemenea faptă, în limita posibilităților ei, dar rămîne tot o mamă dificilă, o prietenă neastîmpărată; ar fi putut fi interesantă din întîmplare și comică prin firea ei.

Domnul Bellecour l-a înfățișat pe zgîrcitul falnic ca pe un îngîmfat, jucînd bine în împrejurările fastuoase și tare stînjenit cînd trebuia să fie zgîrcit; și aici, tot greșala mea; ar fi trebuit să dau rolul unui actor obișnuit să joace roluri de compoziție.

În privința domnului Préville, n-am nimic de spus. Rolul lui era extrem de dificil; nu avusese răgazul de a se obișnui cu frazele întrerupte, care cereau multă subtilitate de joc pentru a face să se înțeleagă ceea ce actorul nu spunea pînă la capăt. E marea mea greșală; ar fi trebuit să protestez și să uzez de protectorii mei, pentru ca piesa să nu fie jucată la Fontainebleau; așa încît, recapitulîndu-mi greșelile, le-am scris actorilor de îndată ce am ajuns la Paris și mi-am retras piesa.

Prietenii erau nerăbdători să-l vadă pe *Zgîrcitul falnic* pe scenă, la Paris; se supărară cu toții, aflînd că retrăsesem piesa; mă dojeneau, nu mă iertau, mă tot băteau la cap să îngădui reprezentarea și, pentru a mă încuraja, îmi aminteau cîte piese, care căzuseră la întîia reprezentație, avuseseră succes mai apoi. Aveau poate dreptate; le-aș fi urmat sfaturile și le-aș fi împlinit dorințele dacă actorii m-ar fi înștiințat că voiau s-o joace dar erau pe semne tot atît de plictisiți de ea ca și mine; se născuse într-o zodie nefastă, trebuia să mă tem de urmările ei, trebuia s-o dau uitării și asprimea mea a mers atît de departe, încît m-am împotrivit s-o dau unor persoane care cereau s-o citească.

Nu m-am putut împotrivi totuși la cererea unuia dintre cei mai mari seniori ai regatului, ale cărui rugăminți sînt porunci; i-am pus la dispoziție comedia; o doamnă se însărcină să-i facă lectura. Își îndeplini misiunea cu ușurința și grația care îi sînt firești; dar, la prima intrare a Marchizului, a fost surprinsă de ciudățenia unui rol despre care nu știa nimic.

Domnul *** luă textul, citi cu atît calm și precizie scena și toate celelalte în care apare același personaj, încît

s-ar fi putut crede că era autorul lucrării ; mărturisesc că nu mi-am putut stăpîni bucuria și admirația.

Cînd se sfîrși lectura, toată lumea părea mulțumită ; mă aflam în casa bunătății, a bunei-cuviințe, nu mă puteam aștepta decît la felicitări.

Capitolul XXII

În luna noiembrie a anului 1773 se celebră la Versailles căsătoria domnului conte d'Artois, fratele lui Ludovic al XVI-lea, cu Marie-Thérèse de Savoia, fiica regelui Sardiniei și soră cu *Madame*.

Cu acest prilej, serbările au fost poruncite și au avut loc cu pompa și fastul obișnuit. Pre cît era anotimpul de protivnic spectacolelor în aer liber, care se dădeau în parc, pe atît erau apartamentele de strălucite datorită sălilor de bal, a tot felul de jocuri și a mulțimii de străini veniți din toate părțile să asiste la nuntă și să-și petreacă iarna la Paris.

Cam în vremea aceea, cavalerul Jean Mocenigo, ambasadorul Veneției, veni să-l înlocuiască pe cavalerul Sebastian Mocenigo, fratele său mai mic, care își încheiase cei patru ani de serviciu la ambasadă.

Noul ministru al Republicii era unul din vechii mei ocrotitori ; îmi dovedise cu prisosință bunăvoința sa, mă găzduise timp îndelungat împreună cu familia ; împreună cu familiile Balbi, Querini, Valier, Berengan, Barbarigo sprijinise prima ediție de la Florența a lucrărilor mele, înlesnindu-le introducerea la Veneția, cu toată împotrivirea sălbatecă a librarilor.

Iată încă o dovadă a bunăvoinței sale față de mine ; cu prilejul căsătoriei sale cu nepoata dogelui Loredan, îmi trimise următorul bilet : „Serenisimul Doge mi-a îngăduit să poftesc la nuntă cîțiva prieteni ; vă numărați printre ei, vă rog, deci, să veniți, vi s-a oprit un tacîm".

N-am stat pe gînduri. În sala numită a banchetelor, era întinsă o masă pentru o sută de persoane ; și mai era

una de douăzeci și patru, prezidată de nepotul dogelui; mă aflam la aceasta din urmă; dar la felul al doilea, toată lumea își părăsi locul și trecurăm cu toții în sala cea mare, făcînd înconjurul uriașei încăperi, oprindu-ne cînd la unul, cînd la altul și bucurîndu-ne, eu mai ales, de felicitările ce i se adresau din plin unui autor care avusese norocul să placă.

În cursul activității sale de ambasador domnul cavaler Jean Mocenigo aduse națiunii un serviciu de seamă. A negociat cu Curtea Franței abolirea reciprocă a dreptului la moștenirea averii unui străin nenaturalizat, și a izbutit.

M-am bucurat mult cînd am aflat de asta; nu mă privea pe mine personal, deoarece n-am nimic de lăsat moștenitorilor după moarte, dar mă bucuram pentru venețienii care au bunuri în Franța.

Mi-am privit întotdeauna compatrioții cu multă prietenie. Au fost oricînd bineveniți la mine; de multe ori am fost dezamăgit, e-adevărat, dar cei răi nu m-au făcut să renunț la plăcerea de a fi folositor; mă mîndresc cu faptul că nici un italian n-a plecat vreodată de la mine nemulțumit.

Încîntat de a fi în Franța, îmi place să stau din cînd în cînd de vorbă cu cei din neamul meu, sau cu francezi care vorbesc italiana.

Cel mai des îi întîlnesc în saloanele doamnei du Boccage; nu se află străin mai distins sau de talent care, venind la Paris, să nu se ducă să-i prezinte omagiile; am făcut la această doamnă o descoperire foarte plăcută și interesantă pentru mine. Într-o zi, cînd eram invitat la ea la masă, doamna contesă Bianchetti, nepoata doamnei du Boccage, mă prezentă unei doamne pe care n-o recunoșteam, deși ar fi trebuit s-o cunosc; am fost surprins să aud adresîndu-mi-se în bun grai venețian o persoană care, pînă în acea clipă, vorbise desăvîrșit franțuzește.

Era soția domnului de la Borde, administratorul general al domeniilor regale și sora domnului le Blond, care a urmat tatălui său în postul de Consul al Franței la Veneția. O cunoscusem pe cînd era adolescentă; era mezina a trei surori, numite cele trei frumuseți ale Veneției.

După dialectul toscan și venețian, cel genovez îmi place mai mult. Dumnezeu (spun italienii) i-a dat fiecărei națiuni graiul ei ; dar uitase de genovezi ; și și-au alcătuit unul, după cum li s-a năzărit, păstrînd ceva din amestecul limbilor de cînd cu Turnul Babel ; dar e dialectul soției mele, îl înțeleg și-l vorbesc destul de bine.

Pe vremuri aveam prilejul să-l vorbesc, destul de des, cu un prieten al meu genovez, pe care împrejurările l-au îndepărtat de Paris : nu mai am plăcerea de a sta de vorbă cu el, dar o am pe aceea de a lua adesecori masa la soția lui, unde găsești o mică societate încîntătoare : domnul Valmont de Bomare, naturalistul care nu se împotrivește să instruiască și totodată să-i distreze pe comeseni atunci cînd i se pun întrebări privitoare la nenumăratele lui cunoștințe ; domnul Coqueley de Chaussepierre, avocat la Parlament, care știe să pună umor și veselie atît în chestiunile serioase, cît și în vorbele curtenitoare, și alte cîteva persoane, pe cît de binevoitoare pe atît de respectabile.

La masă se discută, se trec în revistă noutățile zilei, spectacolele, descoperirile, proiectele, evenimentele ; fiecare își spune părerea și, dacă se iscă vreo neînțelegere, stăpîna casei izbutește să-i împace pe toți cu inteligența și cunoștințele ei.

Dacă *Memoriile* vor avea norocul să treacă mările, prietenul meu *** va vedea că nu l-am uitat ; de altfel nu spun decît adevărul și nimic nu mă încîntă mai mult decît prilejul de a vorbi despre prietenii pe care-i iubesc mult, îi iubesc neclintit, fie ei italieni sau francezi.

Națiunea franceză mi-e astăzi tot atît de dragă ca a mea și mă bucur cu atît mai mult cînd întîlnesc francezi care vorbesc italiana ; ii voi pomeni pe cîțiva care, după părerea mea, o vorbesc și o scriu mai bine decît alții. Doamna Pothouin, de curînd văduva domnului Pothouin, vestit avocat al Parlamentului din Paris, femeie tot atît de amabilă, de vrednică de respect prin inteligența și însușirile ei, pe cît îi era soțul prin știință și cinste.

Fără să fi fost vreodată în Italia, începînd să învețe limba italiană tîrziu și numai timp de doi ani, doamna Pothouin e în stare să susțină lungi convorbiri cu italienii

folosind cuvintele cele mai potrivite, frazele cele mai bine alcătuite și întorsăturile cele mai obișnuite.

Domnul președinte Tacher, om de o vastă cultură și bun cunoscător al literaturii franceze, stăpînește în aceeași măsură limba și literatura italiană.

Pe vremea cînd ocupa postul însemnat și istovitor de intendent al Insulelor Vîntului din America, găsea timp să-mi scrie și corespondența noastră se purta întotdeauna în limba italiană.

Făcea pe atunci primele încercări în dialectul toscan și greșea rare ori. După întoarcerea din America a făcut o călătorie în Italia ; astăzi, nu mai pare un francez care vorbește italiana, în convorbirile și scrierile sale lasă impresia că aparține ambelor națiuni.

Doamna baroană de Bordic are multă atracție pentru limba italiană și o învață cu multă ușurință ; am avut cinstea s-o văd și s-o cunosc la Paris, unde i-a desfătat timp de cîteva luni pe parizieni. Toți o adorau ; era stimată pentru calitățile ei, admirată pentru inteligență, iubită pentru farmecul versurilor sale. Doamna Bordic locuiește la Nîmes ; îmi pare rău că n-o mai întîlnesc, dar corespondența cu ea mă consolează și scrisorile cu care mă cinstește din cînd în cînd dovedesc că a studiat temeinic limba și literatura noastră. Domnul Cousin, avocat al regelui la judecătoria din Caux, le iubește și el ; n-am avut niciodată cinstea de a-l vedea, dar mi-a făcut-o pe aceea de a-mi scrie în limba italiană și uneori chiar în dialect venețian, din Dieppe, unde locuiește.

Literatura noastră italiană e foarte gustată în Franța ; cărțile noastre sînt bine primite și bine plătite ; bibliotecile din Paris sînt pline de ele. Răposatul Floncel avea o bibliotecă de șaisprezece mii de volume, toate în limba italiană. Domnul Molini, librar italian în capitală, face afaceri foarte bune.

Mulțimea exemplarelor din comediile mele vîndute în această țară e uimitoare, și cu atît mai mult graba cu care s-a subscris la noua ediție a *Operelor* lui Metastasio. Apărută sub îngrijirea domnului Pezzana, splendida ediție e împodobită după toate legile artei tipografice. E frumoasă și e scumpă ; nu se poate una fără alta. Cuprinde gravuri

prețioase, între altele, un Polyfem de Batolozzi și cîteva stampe minunat lucrate în creion și cu dalta de domnul Martini. Este unul dintre cei mai buni elevi ai domnului le Bas originar din Parma, foarte cumsecade, foarte înțelept și instruit, e un artist care face cinste națiunii italiene. Stă la Paris ; și-a stabilit, ca și mine, domiciliul aici ; și bine face.

Capitolul XXIII

Bucuriei care cuprinsese regatul după căsătoriile celor trei prinți îi urmă cea mai adîncă tristețe. Ludovic al XV-lea era bolnav ; curînd se constată că are o formă gravă și complicată de variolă. Lovit de acest flagel al omenirii, regele, deși viguros și bine clădit, se stinse din viață.

Cîtă durere pentru Franța, care îl numise *Bien-aimé*, mult iubitul, ce jale în familia sa, care-l adora, ce pierdere pentru vechii servitori, legați de el mai mult din dragoste decît din datorie ! A fost regele cel mai milostiv, tatăl cel mai iubitor, stăpînul cel mai blînd ; avea minunate calități sufletești și o minte din cele mai alese.

Dar ștergeți-vă lacrimile, francezi ! Providența i-a hărăzit un urmaș, ale cărui virtuți vor ferici țara ; ați dat mai multor regi titluri și porecle care au trecut în posteritate ; ce nume de cinste veți alege pentru Ludovic al XVI-lea ? Bunătatea, dreptatea, clemența, binefacerile sînt datoriile tuturor celor rînduiți de Dumnezeu să cîrmuiască oamenii ; alegerea trebuie făcută ținîndu-se seama de însușirile lui personale ; obiceiurile, purtarea, zelul pentru binele obștesc, pentru pace, pentru liniștea Europei ; credința, cumpătarea, cinstea impusă tuturor, pilda pe care-o dă el însuși... Iată virtuți rare, virtuți hotărîtoare, mult mai folositoare statului decît setea de cuceriri ; iată izvoare nesecate de laude și de veșnică glorie.

Poporul nu dăruiește titluri și cinstire unui suveran de treizeci și trei de ani, care năzuiește la gloria de a fi vred-

nic de ele, dar sînt prea bătrîn ca să aștept ; și pînă atunci, îl numesc, în inima mea, *Ludovic cel Înțelept*.

Dar vai ! cîte nenorociri pe lumea asta ! Sînt nevoit să amintesc aici o nouă pricină de neliniști și durere. Cele trei fiice ale lui Ludovic al XV-lea, care nu părăsiseră căpătîiul tatălui lor în tot timpul boalei, au vădit aceleași simptome și au trecut prin aceeași primejdie. Prințesele erau prea iubite pentru ca starea lor să nu-i neliniștească pe toți ; Dumnezeu ni le-a ocrotit, Dumnezeu a smuls din ghearele morții eroica pildă de iubire filială. Prințesele și-au petrecut convalescența la Choisy. Suferisem și eu ca și ceilalți, în cumplita împrejurare ; am plecat pe urma lor, să respir aerul binefăcător al acelui minunat ținut.

Eram într-o zi de față la masa prințeselor și a doamnelor lor de companie ; singurul bărbat de la masă era prințul de Condé. Madame Adelaide mi-a făcut cinstea de a mă prezenta prințului de sînge, care m-a privit cu bunăvoință ; m-am apropiat respectuos, mi-a vorbit de piesa mea *Binefăcătorul posac*. Știam că o jucase la Chantilly și că interpretase perfect rolul lui Géronte ; m-am folosit de prilej, ca să-l felicit și să-i mulțumesc.

Întors la Paris, am auzit vorbindu-se despre căsătoria doamnei Clotilde, sora regelui Franței, cu prințul de Piémont, moștenitorul prezumtiv al coroanei Sardiniei. Vestea mă interesa îndeaproape ; am plecat la Versailles să culeg informații mai precise ; proiectul de căsătorie era adevărat, dar încă tăinuit, și abia cu șapte luni înaintea căsătoriei am primit porunca de a mă înfățișa prințesei, pentru a-i da cîteva lecții de limbă italiană.

M-am supus ; dar ce putea învăța în șapte luni ? A trebuit să renunț la metoda obișnuită ; cunoștea bine gramatica franceză ; n-am pus-o să învețe decît verbele auxiliare ale gramaticii italiene : o puneam să citească mult ; observațiile și micile digresiuni pe care le făceam în timpul lecturii, prețuiau, după părerea mea, mai mult decît lungul și plicticosul pomelnic al regulilor și dificultăților scolastice.

Lecturile mele urmăreau un țel și mai însemnat : o făceam să cunoască numele autorilor clasici italieni, unele

întîmplări din viața lor și titlurile operelor; căutam s-o instruiesc asupra moravurilor și obiceiurilor italienilor.

Blîndă și foarte îndatoritoare, prințesa avea o ușurință prodigioasă la învățat și o foarte bună memorie; mergeam zilnic la ea și făcea progrese demne de admirat; lecțiile noastre erau însă ades întrerupte de bijutieri, de giuvaergii, de pictori, de negustori; uneori intram în camera ei pentru a fi de față, la alegerea stofelor, la prețuirea bijuteriilor, la cercetarea asemănării portretelor.

Căutam să folosesc pînă și aceste întreruperi; o puneam să repete în italiană numele lucrurilor văzute, tocmite, cumpărate sau refuzate.

Am mai avut și alte distracții: o călătorie la Reims, prilejuită de încoronarea regelui și nașterea ducelui d'Angoulême. Fiind primul rod al Copiilor Franței, fiul domnului conte d'Artois, prezenta un deosebit interes pentru stat și serbările au fost pe măsura bucuriei obștești. Cu toate aceste întreruperi, augusta mea elevă știu să-și folosească timpul: pronunța destul de bine italiana, citea încă și mai bine; era în stare să citească și să înțeleagă epitalamele pe care poeții piemontezi aveau să i le închine.

Căsătoria a fost celebrată prin procură, către sfîrșitul lunii august a anului 1775, în capela de la Versailles; au avut loc serbări minunate și petreceri mărețe; prințesa plecă adorată, lăsînd în urma ei păreri de rău; toți cei ce-o slujiseră, sau îi stătuseră în preajmă, primiră dovezi ale bunătății ei; nu e de mirare că, din toată mulțimea, cineva a fost uitat; nenorocirea e că tocmai eu am fost dat uitării.

Pentru serviciile și cheltuielile mele nu cerusem nimic și nu primisem nimic, dar eram încredințat că nu voi rămîne în pagubă; așteptam liniștit și tăceam chitic.

Nemulțumite că tăceam, unele persoane care se interesau de mine au făcut demersuri pentru a afla la ce mă puteam aștepta; aveau mai multă minte decît mine și mijlocirea lor mi-a fost de folos.

La Curte se credea că pensia mea de 3 600 de livre mă silea să slujesc întreaga familie regală; nu se știa că c primisem drept răsplată pentru că le învățasem pe prințese italiana și cei însărcinați cu cheltuielile pentru doamna

de Piémont erau încredinţaţi că trebuie să mi se dea o gratificaţie ; dar socotelile în legătură cu prinţesa se încheiaseră ; n-aveam decît s-aştept ; urma să fiu folosit pe lîngă doamna Elisabeth, altă soră a regelui ; cu acest prilej cererile aveau să-mi fie îndeplinite.

Am aşteptat vreme îndelungată, păstrîndu-mi apartamentul de la Versailles ; în sfîrşit, sosi şi ziua cînd primii porunca de a mă înfăţişa doamnei Elisabeth. Vioaie, veselă, amabilă, tînăra prinţesă era la vîrsta cînd trebuia să se distreze mai degrabă decît să studieze ; fusesem de faţă la nişte lecţii de latină ce i se dădeau şi băgasem de seamă că era în stare să înveţe, dar nu-i plăcea să se încurce în chestiuni migăloase.

Am urmat aproape aceeaşi metodă folosită cu prinţesa de Piémont, n-am chinuit-o cu declinări şi conjugări care ar fi plictisit-o ; voia să facă din îndeletnicirea ei o distracţie şi am încercat să reduc lecţiile la conversaţii plăcute.

Se dădea citire comediilor mele ; în scenele cu două personaje, prinţesa şi doamna ei de onoare îşi citeau şi traduceau fiecare rolul ; dacă erau trei personaje, o damă de companie lua asupră-i cel de-al treilea rol, iar, dacă erau mai multe, le interpretam eu pe celelalte.

Era un exerciţiu folositor şi plăcut ; dar te poţi amăgi că tineretul se distrează timp îndelungat cu acelaşi lucru ? De la proză, am trecut la versuri. Augusta mea elevă l-a studiat cîtva timp pe Metastasio, căutam să-i fac pe plac şi o merita din plin ; era slujba cea mai uşoară, cea mai plăcută din lume.

Dar îmbătrîneam ; climatul Versaillesului nu-mi pria ; vînturile ce domnesc acolo şi suflă aproape fără încetare îmi biciuiau nervii, stîrnindu-mi vechile crize şi dîndu-mi bătăi de inimă ; am fost nevoit să părăsesc Curtea şi să mă retrag la Paris, unde se respiră un aer mai puţin tare şi mai potrivit cu firea mea.

Deşi era funcţionar la Ministerul de război, nepotul meu mă putea înlocui ; o mai făcuse şi pe lîngă prinţese şi eram sigur de bunăvoinţa doamnei Elisabeth.

Sosise momentul să-mi orînduiesc problemele băneşti şi de astă dată n-am uitat de mine. I-am înfăţişat regelui un memoriu ; prinţesele l-au sprijinit ; regina însăşi a avut

bunătatea de a se interesa de mine, iar regele pe aceea de a-mi acorda o gratificaţie extraordinară de 6 000 livre şi o leafă de 1 200 livre pe an, în contul nepotului meu.

Dragi prieteni, voi care mi-aţi învinuit atît cumpătarea şi răbdarea, spuneţi dacă n-am avut dreptate să aştept totul de la bunăvoinţa regelui ? Priviţi noile sale binefaceri ; găsiţi cumva răsplata cam mică ? Dar ce am făcut pentru a fi vrednic de una mai însemnată ?

Capitolul XXIV

Cele înfăţişate în capitolul precedent nu s-au petrecut toate în acelaşi an ; felul cum întîmplările se urmează mă sileşte cîteodată să nu respect ordinea cronologică, revin însă la ea cît mai degrabă ; iată-mă deci iar la anul 1776.

În anul despre care vă vorbesc, doamna contesă de Artois a născut o prinţesă, căreia regele i-a dat pe loc titlul de *Mademoiselle*.

Cavalerul Jean Mocenigo, ambasadorul Veneţiei, îşi încheie tot atunci al patrulea an de stagiu şi fu înlocuit de cavalerul Zeno.

Acest patrician veneţian venea din Spania, unde jocurile erau îngăduite ; le găsi şi mai răspîndite în Paris : se juca în casele nobililor, se juca la diverşi diplomaţi străini. Jocul de cărţi era marea patimă a domnului Zeno ; primea multă lume la el acasă ; oaspeţii erau trataţi generos şi se juca la fel. Dar chiar în acea vreme guvernul francez începuse să deschidă ochii asupra primejdioasei îngăduinţe care nenorocea tineretul şi ruina familii întregi ; jocurile de noroc au fost interzise ; cîţiva ambasadori străini s-au prevalat de privilegiile corpului diplomatic şi această opoziţie făcu o proastă impresie.

Cam în acelaşi timp a apărut o carte a domnului du Saulx, intitulată : *Despre patima jocului*. E o lucrare stufoasă, tratînd şi probleme de etică, de poliţie, de politică ; o operă clasică, care lipsea din colecţia lucrărilor folositoare

societății și nu mă îndoiesc că a contribuit la interzicerea jocurilor primejdioase.

Domnul du Saulx critică, cu oarecare moderație, jocurile așa-zise de societate ; nu cere să fie suprimate, îndeamnă însă la cumpătare.

Jocurile mărunte par să fi ajuns trebuincioase ; nu-ți poți petrece o seară fără a face nimic ; după noutățile zilei, după criticarea aproapelui și chiar a prietenilor, n-ai ce face, trebuie să joci. E o distracție cumsecade, o plăcută trecere de vreme, dar nu toată lumea se amuză în același fel ; totul atîrnă de fire. Sînt persoane foarte liniștite, foarte politicoase, foarte plăcute, care la masa de joc își schimbă glasul, caracterul și pînă și fizionomia.

Un om mărinimos se înfurie uneori pentru o pierdere neînsemnată : nu din pricina pierderii banilor, spune el, ci din amor-propriu ; se poate, dar și eu sînt jucător și sînt sincer ; prefer să cîștig șase franci decît să-i pierd ; notez exact ce pierd și ce cîștig și sînt foarte mulțumit cînd, la sfîrșitul lunii, am cîțiva scuzi cîștig. Nu amorul propriu mi-e măgulit atunci, ci faptul că un ludovic mai mult sau mai puțin în mica mea pungă înseamnă o mică diferență care-mi produce o măruntă bucurie sau un mic necaz : vorbesc de mine ; nimeni nu trebuie să se simtă cu musca pe căciulă pentru ceea ce spun ori gîndesc.

Cea mai anevoioasă sarcină pentru o gazdă e de a potrivi partidele în așa fel, încît amorul propriu al unora să nu lovească amorul propriu al celorlalți. Dar, dincolo de asperitățile de caracter, care cu drept cuvînt trebuiesc iertate, mai de temut sînt vrăjmășiile iscate la joc mai des decît oriunde. Ca un jucător să prefere să piardă cînd joacă cu o femeie frumoasă, decît cînd joacă cu mine, e lesne de înțeles ; dar ca același jucător să-mi poarte pică mai mult decît altuia, asta m-ar supăra, dacă aș fi în stare să mă supăr ; așa ceva se întîmplă totuși zilnic și omul prevăzător se face a nu băga de seamă.

Gazdele trebuie să fie la curent cu simpatiile și antipatiile musafirilor ; trebuie să-și cunoască jucătorii și să-i potrivească.

Le cer iertare doamnelor, care știu fără îndoială mai multe decît mine ; dar îmi îngădui să le dau un alt sfat :

nu e bine să-și aleagă partenerii pentru masa lor de joc, lăsîndu-i pe ceilalți să se descurce cum pot; așa s-a întîmplat de mai multe ori sub ochii mei și am fost martorul nemulțumirii celor ce se credeau prost plasați.

Lotonul e un joc foarte potrivit pentru ocolirea acestor neajunsuri. Se adună multă lume la aceeași masă; gazda participă și ea si toată lumea e mulțumită; dar, după părerea mea, e și cel mai nesărat, cel mai plictisitor joc născocit vreodată; desigur, norocul hotărăște în toate jocurile, dar cînd am niște cărți în mînă fac măcar ceva, iar la loton nu fac nimic; dacă cîștig la celelalte jocuri mă pot lăuda că am contribuit cu combinațiile mele; dacă pierd, încă mă pot convinge că am evitat unele lovituri pe care altul le-ar fi primit; amorul meu propriu e cumva împăcat; dar la păcătosul ăsta de joc cu bule sînt victimă întotdeauna.

S-a mai născocit și un loton *Delfin;* e și mai rău, fiindcă trebuie să-ți alegi numerele, iar eu mă mai și necăjesc c-am ales prost: aud în jurul meu cerîndu-se terțe, cuarte, chinte; eu n-am decît niște numere stinghere și cîteva dublete; devin un prost jucător, fără să-mi dau seama; mi-e ciudă pe cei care cîștigă, deoarece cîștigul celorlalți trebuie să-mi mărească neapărat pierderea și amorul propriu e atins, interesul pungii la fel, iar plictiseala-și vîră și ea coada, așa încît cinstea de a-mi oferi un carton de loton nu-i pentru mine un dar prea plăcut.

Îi încredințez taina asta cititorului: mă voi păzi s-o spun în cercurile unde mă simt fericit că sînt primit; și, dacă plăcutele și respectabilele persoane pe care am cinstea să le vizitez își vor arunca din întîmplare ochii pe aceste *Memorii,* sper să mă ierte de hatîrul sincerității mele.

Capitolul XXV

Venețienii mi-au cerut în 1777 o nouă operă comică; hotărîsem să nu mai scriu nici una, dar gîndindu-mă că aceeași lucrare îmi va fi de folos la Paris, m-am învoit

să-mi mulţumesc prietenii şi am scris o piesă care să poată plăcea ambelor naţiuni ; titlul ei era *I Volponi (Vulpile)*, simboliza nişte curteni invidioşi pe un străin ; se arătau amabili ca să-l ducă de nas şi urzeau intrigi pentru a-l distruge. Piesa era interesantă, avea intrigă şi voioşie şi se încheia cu o lecţie de morală.

Era vorba pe-atunci să fie aduşi la Paris actorii Operei Comice Italiene, pe care îi numim *i buffi* şi care aici sînt numiţi *bufoni*. Cuvîntul ar fi de ocară în Italia, dar nu în Franţa ; e doar o tălmăcire nepotrivită.

Muzica domnului Piccini la *Fiica cea bună*, cea a domnului Sacchini la *Colonia*, precum şi faptul că muzica italiană era din zi în zi mai apreciată la Paris, au îndemnat pe directorul Operei să aducă trupa străină, care şi-a dat reprezentaţiile la marele teatru al oraşului.

Proiectul m-a bucurat nespus şi am avut îndrăzneala de a mă socoti trebuincios pentru realizarea lui. Nimeni nu cunoştea opera comică italiană mai bine decît mine, ştiam că de cîţiva ani nu se jucau în Italia decît farse, a căror muzică era excelentă, iar libretul detestabil. Îmi dădeam bine seama ce trebuia făcut pentru ca spectacolul să aibă succes la Paris ; trebuiau texte noi ; trebuiau scrise piese noi, pe gustul francezilor. Făcusem de multe ori asemenea operaţii pentru Londra, eram sigur de mine ; nimeni nu putea fi mai folositor într-o asemenea împrejurare.

Ştiam, din experienţă, cît de grea şi neplăcută e munca, dar m-aş fi apucat de ea cu mare plăcere pentru izbînda spectacolului şi pentru cinstea patriei mele. De altfel, puteam pune rămăşag că, aducînd actori străini, opera din Paris nu se va mulţumi cu vechile partituri şi va comanda altele noi domnului Piccini, aflat aici, sau domnului Sacchini, care era la Londra.

Aveam opera comică gata pregătită şi eram aproape sigur că mi se vor cere şi altele, căci socoteam că nu e de demnitatea primului teatru al naţiunii să ofere publicului mereu aceleaşi melodii cîntate la concerte şi în saloanele Parisului. Am aşteptat deci să mi se vorbească, să fiu consultat, angajat... Vai ! nimeni nu mi-a spus un cuvînt.

Actorii italieni sosiră la Paris ; îi cunoşteam pe cîţiva dintre ei şi nu m-am dus să-i văd, n-am asistat la premieră. Erau şi mai buni şi mai slabi ; muzica era excelentă ; dar piesa căzu, precum prevăzusem, din pricina textului care nu putea plăcea în Franţa şi dezonora Italia.

Ar fi trebuit să mă simt măgulit în amorul meu propriu văzînd că prorocirea mi se adeverise, dar, dimpotrivă, eram sincer mîhnit. Opera Comică nu-mi plăcea prea mult ; aş fi fost încîntat s-ascult muzică italiană pe text italian, dar ar fi trebuit să fie cuvinte ce se pot citi cu plăcere şi pot fi traduse în franceză fără a roşi.

Aceste librete proaste apăreau, traduse şi tipărite. Cea mai bună traducere era cea mai puţin suportabilă ; cu cît traducătorii se căzneau să redea mai aproape textul, cu atît făceau să iasă în evidenţă platitudinile originalelor.

Credeam că trupa italiană va pleca după un an ; se pare însă că era angajată pentru doi, aşa că rămase şi anul următor. În acest al doilea an mi s-a făcut cinstea de a se recurge la mine, aducîndu-mi-se să refac una dintre acele piese proaste. Era prea tîrziu, faptul se consumase, răul era făcut : genul de spectacol era discreditat. L-aş fi putut ajuta la început ; dar, după eşecul suferit, am socotit că nu-l mai pot pune pe picioare. Trebuie să adaug şi că eram jignit de faptul că fusesem uitat la momentul potrivit. Nu-mi amintesc să fi avut de mult o supărare asemănătoare. Ca să mă mîngîie, unii îmi spuneau că directorii Operei socoteau mai prejos de demnitatea mea sarcina pe care mi-ar fi putut-o oferi ; domnii directori nu-şi dădeau seama despre ce era vorba ; dacă ar fi avut bunătatea să mă consulte, şi-ar fi dat seama că le trebuia un autor şi nu un cîrpaci. Alţii (în chip neîntemeiat, poate) îmi spuneau că se temuseră ca Goldoni să nu fie prea scump.

Aş fi lucrat pentru cinste, dacă ar fi ştiut cum să mă ia ; aş fi fost scump, dacă s-ar fi tocmit cu mine ; dar munca mea i-ar fi despăgubit din plin ; îndrăznesc să spun că trupa s-ar mai afla şi astăzi la Paris.

Capitolul XXVI

În luna ianuarie 1778 au avut loc la Curte și în oraș serbări în cinstea nașterii ducelui de Berry, fiul domnului conte d'Artois. Ce bucurie însă pe francezi cînd se vesti, în același an, că regina era însărcinată ! Ea născu în luna decembrie o prințesă căreia i se dădu numele Marie-Thérèse-Charlotte de France, cu titlul de *Madame*, fiică a regelui.

Acest prim fruct al căsătoriei regelui a fost privit ca un vestitor al delfinului, așteptat cu multă nerăbdare, dar care veni să împlinească dorințele francezilor abia după trei ani.

Serbările date cu acest prilej și cu cel al convalescenței reginei au fost pe măsura împrejurărilor ; Franța era angajată într-un război pe care nu-l provocase, dar care trebuia purtat pentru cinstea nației. Nu voi intra în amănuntul ruperii relațiilor între englezii britanici și cei din America de nord ; cei din urmă, mai slabi, au cerut ajutorul lui Ludovic al XVI-lea și monarhul dornic de pace se pomeni atras în război.

Cu toată bogăția lui, regatul Franței nu părea pe atunci în stare să-l suporte ; marina fusese neglijată ; finanțele erau dezechilibrate, dar resursele Franței sînt nesecate. În timp ce se negocia pentru realizarea unei înțelegeri între americani și patria-mamă, porturile Brest și Toulon au construit flote considerabile, în stare să țină piept forțelor engleze.

Războiul a durat cinci ani și pacea fu semnată în 1783, la Versailles ; e epoca apariției unei noi puteri în America septentrională. Vechii supuși ai Marii Britanii, acum liberi și recunoscuți ca atare de întreaga lume, pot deveni puternici ; își vor aminti oare întotdeauna de bunii lor prieteni, francezii ? Cu tot zgomotul armelor, la Paris lumea petrecea la fel de bine ; domnul Piccini înfățișă în acest an prima sa lucrare la opera din Paris.

Regina, ocrotitoarea artelor frumoase și a artiștilor vestiți îl adusese pe domnul Piccini în Franța, îl înzestrase cu o leafă la Curte și avea libertatea de a lucra pentru teatrele din Paris. Sosit de curînd, compozitorul ita-

lian nu era încă în stare să-și aleagă subiectele; domnul Marmontel avu grijă să i le procure. Alese opera *Roland* de Quinaut, în trei acte, făcîndu-i unele modificări. Domnul Piccini își arătă știința și gustul. Dar francezii, care pun tot atîta preț pe text cît și pe muzică, nu pot răbda ca autorii moderni să se atingă de capodoperele vechilor scriitori.

De altfel, la Paris se dădea o luptă deschisă între partizanii domnului Gluck și cei ai domnului Piccini, iar ambele tabere erau combătute de către iubitorii de muzică franceză...

Vai! o puternică bătaie de inimă m-apucă în chiar clipa asta... e o neplăcere obișnuită; nu mai pot urma...

Reiau capitolul întrerupt ieri. Bătaia de inimă a fost mai violentă și a durat de data asta mai mult ca de obicei; m-a apucat la ora patru după-masă și n-a încetat decît la două dimineața.

Nu e periodică; îmi vine de cîteva ori pe an, în orice anotimp, la orice oră, cîteodată pe stomacul gol, uneori la masă, alteori după, mai rar noaptea; dar iată ce e mai curios în simptomele ei:

Cînd e pe cale să m-apuce, simt o forfotă în intestine, pulsul se accelerează și bate cu o putere înspăimîntătoare, mușchii mi se zgîrcesc, iar inima mi-e apăsată.

Cînd e pe cale să înceteze, simt o izbitură în cap, iar pulsul îmi revine fără veste la normal; nu sînt treceri nici cînd se pornește, nici cînd încetează; e un fenomen de neînțeles, ce nu poate fi explicat decît prin asemănare cu sincopele.

Obișnuit cu această indispoziție mai mult îngrijorătoare decît dureroasă, mă învățasem s-o rabd fără teamă și, căutînd mijloacele de a o îndepărta, urmam să mănînc, dacă mă apuca la masă; dacă mă surprindea în societate, îmi urmam jocul; nimeni nu-și dădea seama de starea mea și, cum la vîrsta mea trebuie să te împaci cu dușmanii, nu făceam nimic ca să mă vindec, de teamă ca nu cumva, ocolind prăpastia Scyllei, să cad în cea a Charybdei.

Dar o bătaie de inimă pe care am avut-o acum patru ani, timp de treizeci și șase de ore fără întrerupere, mi s-a părut mai serioasă și am recurs la medic. Domnul

doctor Guilbert de Préval, profesor la Facultatea de Medicină din Paris, mi-a oprit pe loc criza și, printr-un tratament cu nimic dăunător organismului, a izbutit în cele din urmă să rărească accesele și să le reducă durata.

Acest medic mă vindecase radical de două pecingini foarte neplăcute și care începeau să devină primejdioase.

N-am avut în urmă nici un neajuns, de atunci am fost mereu sănătos și tratamentul făcut cu apa lui specială a desăvîrșit cura.

Domnul Préval și-a găsit dușmani printre medicii Facultății ; se spune că între ei există o lege tacită ca nici un membru al societății să nu poată folosi leacuri noi fără a le împărtăși confraților. Domnul Préval n-a făcut asta ; s-a temut poate ca leacul să nu-i fie lipsit de eficacitate, precum multe altele, dacă intră pe mîna oricui ; îl administrează la el acasă. Cel sărac găsește în el alinare și bogatul nu e jupuit de bani. Se spune că e fericit omul care găsește un prieten în medic. Domnul Préval e prietenul tuturor bolnavilor, deoarece e prietenul umanității.

Capitolul XXVII

Am vorbit despre teatrele Parisului ; n-am spus încă nimic despre *Salonul Luvrului*, care e într-adevăr o desfătare pentru cunoscători și pentru cei cărora le plac capodoperele.

Pictorii și sculptorii Academiei Regale, expun acolo, o dată la doi ani, lucrările realizate în acest răstimp ; uimitoarea mulțime de tablouri expuse dovedește rodnicia artiștilor ; iar șuvoiul de lume întîlnit acolo în decursul unei luni vădește gustul, sau cel puțin curiozitatea, publicului.

Salonul e de cea mai mare însemnătate pentru propășirea artelor : artistul care lucrează pentru un particular nu caută decît să-i placă aceluia, dar cei care-și expun lucrările trebuie să încerce a plăcea tuturor.

O dată cu punerea în vînzare a catalogului tablourilor și statuilor, apar criticile ; ai impresia că scriitorii i-au

urmărit pe artiști chiar în ateliere; foile periodice vorbesc despre ele în termeni cuviincioși, dar invidioșii le osîndesc și răutăcioșii le sfîșie.

Publicul luminat nu are încredere în părerile altuia; fiecare are felul lui de a vedea: unii găsesc bun ceea ce alții au găsit prost și din cearta asta iese mai mult bine decît rău; oamenii de seamă sînt cunoscuți, iar cei mediocri cîștigă adepți.

Bogătașul vrea să aibă în biroul său un tablou al unui pictor mai de valoare; amatorul mai puțin îndestulat se mulțumește cu mediocritatea. Sînt persoane care comandă lucrări pictorilor și sculptorilor ca să apară tipărit în catalog: „tabloul e făcut pentru domnul cutare; bustul a fost sculptat pentru doamna cutare"; alții pun să li se facă portretul pentru plăcerea de a-și vedea chipul la Salon.

Cel din anul 1779, despre care vorbesc acum, era al doilea pe care-l văzusem de la sosirea în Franța; nu sînt un mare amator de tablouri, cunoscător si mai puțin; vorbesc de el fiindcă s-a ivit prilejul și fără să-mi dau cu părerea, vorbesc ca un om care și-a luat misiunea de a vorbi despre toate și în același fel am să spun cîteva cuvinte despre celelalte Academii Regale și despre alte cîteva instituții care fac cinste Franței.

Academia Franceză se situează pe primul loc prin vechimea întemeierii, și și-a păstrat într-una întîietatea: instituirea ei a fost de mare însemnătate pentru fixarea limbii naționale, iar dicționarul ei e un cod ce trebuie consultat. Cele patruzeci de fotolii ale respectabilei adunări sînt astăzi locuri de onoare; cei ce s-au distins în știință sau în literatură sînt primiți prin concurs și același loc e acordat fără deosebire unui duce, unui pair sau unui particular fără alte titluri decît talentul și cinstea.

Noul membru își face intrarea în cadrul unei ședințe publice; ține un discurs de mulțumire; președintele îi răspunde, în numele asociației; și unul și celălalt se străduiesc să-și arate talentele; sînt discursuri care fac de obicei cinste corpului și membrilor Academiei.

Se află unii destul de nechibzuiți ca să spună că instituția nu-i bună de nimic; cele arătate de mine dovedesc

că e tocmai dimpotrivă ; îi încununează pe cei vrednici și încurajează talentele să merite premiul.

La Academia de Științe se lucrează pentru lucruri folositoare, cea de Litere se ocupă de erudiție.

Dacă se face o descoperire în capitală sau în provincie, Academia de Științe o verifică ; dacă o respinge, nu se mai vorbește de ea ; dacă o aprobă, autorul profită de pe urma ei și publicul e sigur că nu-i înșelat.

Memoriile scoase de Academie sînt documente prețioase pentru toată lumea ; membrii ei sînt în corespondență cu savanții din Europa și realizările ivite într-o emisferă se răspîndesc cu folos în cealaltă.

Pe cît e de folositoare această Academie pentru nevoile și înlesnirile vieții, pe atît e de folositoare cea de Litere pentru desfătarea spiritului ; contribuie la dezvoltarea artelor frumoase, la cunoașterea vechilor monumente, la descifrarea inscripțiilor, la lămurirea unor documente.

Domnul Bartoli, născut la Padova, colecționar de obiecte vechi în slujba regelui Sardiniei, este unul dintre membrii societății despre care am vorbit. Vrednic de stimă pentru vasta lui cultură și pentru cunoștințele sale, s-a stabilit în Franța, dar urmează să contribuie la cinstirea patriei sale și la faima literaturii italiene. Academia Regală de Chirurgie e și mai folositoare decît celelalte ; francezii excelează de mult în această artă trebuincioasă omenirii ; instituția formează elemente bune, sub conducerea unor maeștri foarte îndemînatici și pricepuți. *Memoriile* periodice ale acestui for sînt cunoscute, traduse și studiate peste tot ; găsești în ele descoperiri interesante cu privire la boli sau leacuri, născociri binevenite de instrumente medicale și noi metode de simplificare a operațiilor.

Spre sfîrșitul domniei ultimului rege s-a ridicat pentru Școala de Chirurgie o clădire foarte mare și foarte confortabilă ; construcția împodobește orașul și face cinste arhitectului care i-a conceput planul și a condus lucrările.

Pentru arhitectură s-a înființat de asemenea o Academie Regală ; această artă, mai folositoare decît cea a picturii și sculpturii, n-a propășit în Franța precum celelalte două. Galeria și peristilul Luvrului sînt monumente

vechi, care n-au fost imitate de artiștii moderni; Templul Invalizilor este singurul care se apropie de frumusețea și măreția celor din Italia. Astăzi, la Paris, se construieste într-una; noile străzi trasate și clădirile ridicate în ultimii douăzeci de ani ar alcătui în provincie un oraș însemnat.

În planurile și gustul arhitecților moderni se vădesc unele schimbări; interiorul caselor nu lasă nimic de dorit; au tot confortul, dar exteriorul e încă departe de maniera lui Palladio sau a lui Sansovino · să sperăm că arhitecții vor ajunge la desăvîrșire, asemenea compatrioților lor pictori și sculptori; pînă atunci, sînt tare mulțumit c-am apucat să văd desființîndu-se mansardele.

La Paris totul se perfecționează pe zi ce trece; toate talentele sînt încurajate, chiar dacă e vorba de străini.

Academia de Litere a propus, în 1785, acordarea unei medalii de aur valorînd 500 de livre turneze[1] celui ce va arăta printr-un studiu documentat care au fost legăturile comerciale ale romanilor de la primul război punic și pînă la suirea pe tron a împăratului Constantin.

Negăsind în primul an nici o lucrare meritorie, Academia a dublat premiul pentru anul următor, cînd cele două medalii au fost atribuite domnului François Mengotti.

Tînărul venețian a tratat subiectul cu atîta competență, erudiție și precizie, încît disertația sa, primită la concurs, a luat premiul.

Nu de mult s-a înființat o Școală Regală de Desen, gratuită, unde tinerii care se dedică meseriilor au putința de a-și însuși cunoștințele trebuincioase; în școală învață să mînuiască creionul și unii muncitori își descoperă cîteodată un mare talent care-i face să devină artiști.

Se află și o Societate Regală de Agricultură și un Birou Academic de Corespondență Comercială. Găsești acolo toate îndrumările cu putință: e un mijloc de promovare a industriei, o mare bogăție pentru stat.

În 1776 s-a instituit o Societate Regală de Medicină, alcătuită din medicii de la Curte, o parte dintre cei de la Facultate și alți medici străini. Societatea își ține adunările publice și particulare și nu are nimic comun cu

[1] Monedă bătută la Tours.

corpul medicilor curanţi şi încă şi mai puţin cu Universitatea din Paris.

Prin vechimea şi prin funcţiile ei, Universitatea, denumită „fiica cea mare" a regelui, deţine primul loc printre instituţiile regatului ; din sînul ei se recrutează cei meniţi să ocupe cele mai înalte funcţii în Biserică şi în Stat. Cuprinde patru facultăţi : de Teologie, Drept, Medicină şi Arte.

Cele patru corpuri funcţionează separat şi în localuri diferite, dar, cînd împrejurările o cer, se adună toate la Colegiul Louis le Grand, unde Universitatea îşi ţine şedinţele şi lucrările Tribunalului ; şi tot acolo îşi trimit colegiile bursierii şi elevii pentru a primi premiile pe care le-au meritat.

La Paris se află nenumărate colegii şi pensioane ; tinerii le absolvă uneori fără să se fi ales cu nimic în domeniul ştiinţelor sau al moralei. E oare vina educaţiei ? Nu cred. Cel ce a ajuns la un rezultat prost, trăind împreună cu alţii, ar fi şi mai rău dacă ar fi fost crescut acasă. Caracterele rele sînt aceleaşi pretutindeni, cu deosebirea că disciplina unui director le sileşte să se stăpînească, pe cînd acasă mamele le răsfaţă.

Printre instituţiile folositoare, Liceul situat în apropiere de Palais-Royal, deţine un loc de cinste. Nu a fost înfiinţat de stat, ci de o asociaţie de cetăţeni respectabili care îl întreţine şi, pentru o sumă foarte modestă, oferă publicului posibilitatea de a se instrui în domeniul ştiinţelor şi al artelor frumoase.

Mai e şi Muzeul din strada Observance, la cordelieri, condus de domnul marchiz de Gouffier, unde se adună asociaţii şi ţin şedinţe foarte folositoare şi foarte plăcute. La una din aceste adunări l-am văzut şi admirat pe domnul Talassi, din Ferrara, unul dintre surprinzătoarele talente care recită improvizînd şi cîntînd o sută de versuri sau o sută de cuplete pe un subiect dat, fără a face vreodată o greşeală de rimă sau de sens.

Poeţii *improvvisatori* nu sînt rari în Italia, dar sînt şi buni şi slabi, iar dintre toţi cîţi au venit pe vremea mea la Paris, domnul Talassi e desigur cel mai bun.

Voi sfîrşi capitolul vorbind despre un eveniment care-i interesează pe scriitori şi a stîrnit multe păreri de rău în Franţa şi întreaga Europă.

Spre sfîrşitul anului 1778, domnul de Voltaire se reîntoarse în patrie; fu primit cu multă însufleţire; toţi voiau să-l vadă. Ferice de cei ce-i puteau vorbi. M-am numărat printre ei; şi eram prea îndatorat pentru a nu mă grăbi să-i prezint omagiile şi să-i exprim recunoştinţa mea. E cunoscută scrisoarea sa către marchizul d'Albergati, senator al Bologniei. Voltaire era omul secolului. Sub auspiciile lui nu mi-a fost greu să dobîndesc în Franţa un renume. Nu voi face elogiul acestui om vestit. E mult prea cunoscut şi prea îndeobşte stimat. Geniul său fecund, instructiv şi strălucit îmbrăţişa toate domeniile ştiinţei şi ale literaturii, într-un stil original, pe care ştia să-l potrivească feluritelor materii, mergînd de la nobleţe la voioşie şi de la agrement la seriozitate.

Timp de cîteva luni, domnul Voltaire a fost o adevărată încîntare pentru Paris; dar suferea de o boală cronică, pe care ar fi putut-o duce poate multă vreme în liniştea tihnitei sale aşezări de la Ferney, boală care se înrăutăţi în vîltoarea Parisului şi admiratorilor săi şi îi scurtă firul zilelor. Vai! Îl sedusese *dulcis amor patriae* şi filozofia se supusese naturii.

Capitolul XXVIII

În anul 1780 se întîmplă o nenorocire cu urmări dezastruoase pentru actorii veneţieni. Asociindu-se cu Opera Comică, noii actori i-au alungat pe cei vechi.

Dar, la drept vorbind, italienii se cam lăsaseră pe tînjală şi comedia cîntată făcea totul; comedia vorbită nu făcea nimic. Dădea reprezentaţii numai marţea şi vinerea, adică în zilele proaste, cum sînt numite în teatru; şi, dacă era primită cîteodată şi în zilele bune, era pentru a umple golul între două piese apreciate de public.

Prevăzînd soarta ce-i ameninţa, cîţiva dintre actorii italieni adunară bani ca să scriu pentru ei. M-am apucat

de lucru cu plăcere, cu sîrguință ; am scris șase piese, trei mai lungi și trei mai scurte ; erau mulțumiți de ele și mi le plătiră ; dar se vede că n-au avut timp să le învețe și să le joace ; nici una n-a apărut pe scenă.

Comedia Italiană a fost desființată : actorii ei, licențiați cu pensii în raport cu partea din rețeta de care se bucurau. Cei care nu-și împliniseră stagiul au fost despăgubiți, actorii angajați temporari primiră gratificații ; n-a fost reținut dintre italieni decît domnul Carlin, drept răsplată pentru cei patruzeci de ani de serviciu și pentru că Arlechinul putea fi folosit și în piese franțuzești.

Domnul Carlin nu era numai folositor, devenise chiar trebuincios ; nu se putea renunța la noile piese ale domnului cavaler de Florian. Tînărul autor avea iscusința de a folosi în chip desăvîrșit acest personaj grotesc. Numai acestei măști îi este îngăduit să rostească mojicii scînteietoare ; e o ființă închipuită, născocită de italieni și adoptată de francezi, avînd dreptul exclusiv de a îmbina naivitatea cu șiretenia și nimeni n-a știut să-i redea caracterul ambiguu mai bine decît domnul Florian. Dar a făcut încă și mai mult ; a pus în piesele sale sentiment, pasiune, morală, sporindu-le interesul. *Două bilete, O bună căsnicie, Gemenii din Bergamo, Tatăl cel bun,* sînt mici capodopere. Le-a scris pentru el însuși ; nimeni nu le-a interpretat în teatrele de amatori mai bine decît el, iar domnul Carlin era singurul care le putea face cunoscute marelui public.

Domnul Corali fusese adus din Italia ca dublură a domnului Carlin. Noul actor nu era lipsit de talent, dar comparația e numai rareori în favoarea ultimului venit Domnul Corali n-a fost totuși concediat : a izbutit să se facă folositor la Opera Comică și a fost menținut cu aceeași leafă de care se bucura înainte.

Domnul Camerani, interpret al rolurilor lui Scapin în comedia italiană desființată, se retrase și primi o pensie ca și tovarășii săi ; dar fu reprimit după cîteva zile ca actor, cu titlul de *săptămînist permanent* al trupei.

Fiind un om foarte activ, inteligent și cinstit, i se încredințează misiuni spinoase și știe să împace atît de bine interesele obștești cu cele ale particularilor încît a ajuns

arbitrul certurilor, mijlocitorul împăcărilor și prietenul tuturor.

Desprinsă de Comedia Italiană, Opera Comică nu putea asigura două sau trei piese pe zi, în decursul anului.

Pe scena acestui teatru dădea reprezentații în trecut o Comedie Franceză, în colaborare cu italienii. Aceștia se lipsiseră de ea ; Opera Comică a adus-o îndărăt. E destul de bine alcătuită, are actori excelenți, care i-ar fi foarte folositori Teatrului Francez ; au înfățișat piese încîntătoare ; nu voi vorbi decît despre *Femeia geloasă* și autorul ei.

Piesa, cinci acte în versuri, este, după părerea mea, desăvîrșită ; subiectul pare învechit, dar e tratat în așa fel încît devine nou. Autorul a avut ideea de a îndreptăți o gelozie neîntemeiată ; femeia e interesantă prin bănuielile ei întemeiate, iar soțul de asemenea, prin gingășia tainei sale. Toate personajele sînt adevărate, episoadele bine întocmite, echivocul și neprevăzutul bine ticluite, deznodămîntul firesc și mulțumitor, stilul nobil, plin de umor și corect, versurile armonioase, fără emfază. Fiind tipărită, n-am să-i mai expun subiectul ; arăt numai pricinile pentru care socotesc că este o foarte bună comedie.

În *Memoriile* mele sar de la una la alta ; trec cu îndrăzneală de la comedie la un subiect foarte serios și nobil.

Cavalerul Dolfino, ambasadorul Veneției, a venit, tot în acest an 1780, să-l înlocuiască pe cavalerul Zeno, înaintașul său. Dintr-o veche și foarte bogată familie, noul ministru se înfățișă potrivit rangului, făcînd cinste nației sale ; trecu însă prin cumplite încercări care îi umplură sufletul de amărăciune și, cu toată tăria sa, căzu pradă durerii.

Își adusese cu el cei doi copii : un fiu crescut sub ochii lui și o fiică pe care o încredințase maicilor de la Panthemont.

Amîndoi copiii dădeau mari speranțe ; erau bucuria unui părinte iubitor care, pentru a le cultiva mintea și talentele, le procurase avantajele educației franceze. Fiica se îmbolnăvi și muri. Fiul, rămas singura mîngîiere a tatălui, se stinse și el din viață. Deznădăjduit tatăl plecă la Veneția să-și unească lacrimile cu cele ale îndureratei

mame ; se întoarse apoi amărît. Domnul Dolfino nu mai era același, nu prea era văzut ; îl întîlneam rar ; eram și eu pătruns de durere ; tatăl și fiul îmi arătaseră atîta bunătate, atîta prietenie ; cum să nu plîng ?

Capitolul XXIX

Sala Operei, care arsese pînă în temelii în 1763, avu iarăși aceeași soartă la 16 iunie 1781, la sfîrșitul spectacolului.

Flacăra luminărilor laterale ale scenei atinsese pînza unui decor ; unul dintre cei doi lucrători care trebuiau să se găsească la cele două capete, nu se afla la locul lui ; celălalt tăie frînghia din dreptul său ; pînza, făcută sul, căzu perpendicular; focul se întinse repede, cuprinse schelăria de sus ; în trei sferturi de oră întreaga sală era în flăcări.

Luasem în ziua aceea masa la domnul conte de Miromesnil, fratele ministrului de justiție și cancelar prin moștenire, îndeplinind funcțiile slujbei ; strigătele mulțimii și sunetele clopotelor ne înștiințară de nenorocire ; văzurăm o ploaie de foc căzînd pe acoperișul Bibliotecii Regale ; tremuram cu toții pentru prețioasa clădire, ne temeam pentru palatul unde ne aflam și pentru întregul cartier.

Domnul conte de Miromesnil trimetea într-una pe cîte cineva la Palais-Royal ; dădea ordine, supraveghea el însuși măsurile de prevedere pentru salvarea bunului obștesc și cel al particularilor ; era și în această împrejurare așa cum e întotdeauna cînd e vorba de treburi sau de persoane care-l interesează. Nu se află om mai activ, prieten mai sincer, ocrotitor mai zelos.

De data asta Opera nu mai găsi un local unde să se instaleze tot atît de bine ca după incendiul dinainte ; sala de la Tuileries era încă ocupată de Comedia Franceză și pînă avea să li se clădească o nouă sală artiștii de operă au fost nevoiți să-și dea reprezentațiile la micul teatru *Menus-Plaisirs du Roi.*

Pentru noua clădire existau mai multe proiecte; unii propuneau să fie reconstruită la Palais-Royal, alţii la Carousssel, alţii pe locul Halelor, alţii în alte părţi.

În fiecare zi se zvonea despre un alt proiect, sigur, pus la punct, chiar aprobat, dar care de fapt nici nu exista.

Trebuia, totuşi, luată o hotărîre; clădirea era trebuincioasă pentru împodobirea oraşului şi pentru distracţia publicului, iar o împrejurare fericită pentru Franţa făcea construirea ei şi mai urgentă. Regina era însărcinată şi Opera trebuia să figureze şi ea în cadrul serbărilor; ridicarea unei clădiri impunătoare şi solide fu amînată pentru mai tîrziu şi se construi între timp, pe unul dintre marile bulevarde, în numai şaizeci şi şase de zile, o sală foarte frumoasă, spaţioasă şi plăcută care dăinuieşte şi astăzi şi va mai dăinui încă multă vreme [1].

Minunea a fost înfăptuită de domnul Lenoir [2], un arhitect foarte iscusit, inteligent şi cu mult gust; a clădit sala mai mult decît temeinic, dîndu-i forma şi întinderea pe care i le îngăduia terenul.

Teatrul a fost inaugurat cu prilejul naşterii delfinului şi, în cinstea fericitului eveniment, s-au dat reprezentaţii gratuite pentru popor.

Toată lumea se veselea; festivităţile erau pe măsura evenimentului; primăria oraşului fu împodobită în chip deosebit pentru primirea regelui şi reginei. Se pregăti şi un foc de artificii, al cărui plan era minunat, dar care nu luă foc.

Cel mai mult s-a distins, cu acest prilej, Garda regală. A organizat un bal în sala mare de spectacole de la Versailles; din cele patru companii ale gărzii au fost aleşi cîte trei ofiţeri de companie pentru a lua parte la dans, iar unul dintre domni deschise balul cu regina; sala era bogat împodobită, bine luminată, gustări din belşug şi o rînduială desăvîrşită.

Împărtăşeam bucuria obştească; fie din atracţie, fie din obişnuinţă sau din recunoştinţă, eram francez ca şi băştinaşii. O chestiune familială îmi reaminti însă curînd

---

[1] Sala aceasta a fost distrusă în 1794.

[2] *Samson Nicolas Lenoir (Le Noir)* (1726—1810), arhitect parizian, care se bucură de mari recompense din partea Mariei Antoaneta.

că eram născut sub un alt cer și o întîmplare plăcută, care mă interesă în mod deosebit, spori farmecele de care mă bucuram la Paris.

La plecarea din Veneția lăsasem o nepoată la mănăstire : după douăzeci de ani ajunsese la vîrsta cînd trebuia să se hotărască pentru viața laică sau pentru mănăstire, o iscodeam din cînd în cînd în scrisorile mele ca să-i aflu dorința și vocația : nu voia decît să se supună hotărîrilor mele ; doream numai să fie mulțumită și mi se părea că întrevăd o taină sub vălul modestiei. Îl rugai pe unul dintre ocrotitorii mei s-o tragă de limbă ; iată ce-a putut scoate de la ea : *atît timp cît voi fi în robie nu voi spune niciodată ceea ce gîndesc.* Am dedus din cele spuse că nu-i plăcea mănăstirea ; cu atît mai bine, nu aveam decît bunuri materiale pentru a-i alcătui o zestre și maicile nu primesc decît bani peșin.

I-am scris maicii starețe o scrisoare, și senatorul pe care-l rugasem să se ocupe de chestiune se duse împreună cu soția să ia fata și o aduseră la ei acasă : nici aici nu vorbi prea lămurit, doar atît cît îi îngăduia sfiiciunea ; nu cerea să fie măritată, dar nu voia să stea la mănăstire.

Nepoata mea nu era făcută să rămînă mult timp într-o casă de patricieni; a fost dată în gazdă la niște oameni tare cumsecade și cinstiți. Domnul Chiaruzzi, gazda domnișoarei Goldoni, se însărcină totodată să se ocupe de treburile mele și soția lui de cele ale tinerei. După doi ani îi muri soția și îmi ceru nepoata în căsătorie ; ea părea mulțumită, iar eu cum nu se poate mai mult ; nepotul meu și cu mine i-am lăsat toate bunurile noastre din Italia și actele au fost legalizate de domnul Lormeau, notar la Paris. Semnătura unui om atît de cinstit ca el nu putea fi decît de bun augur pentru logodnici ; într-adevăr, căsătoria a fost încheiată și sînt foarte fericiți.

Întîmplarea era trebuincioasă pentru liniștea mea. Îmi luasem sarcina de a mă îngriji de cei doi copii ai fratelui meu ; nepotul era lîngă mine, într-o situație destul de bună ; eram mulțumit s-o văd și pe nepoată rostuită ; aș fi fost în culmea fericirii dacă aș fi putut fi de față la nunta ei, dar eram prea bătrîn ca să-ntreprind o călătorie de trei sute de leghe.

Sînt sănătos, har Domnului, dar trebuie să fiu prevăzător ca să-mi păstrez puterile și sănătatea ; citesc în fiecare zi și consult cu atenție *Tratatul despre bătrînețe* al domnului Robert, medic-șef al Facultății din Paris.

Medicii curanți ne îngrijesc cînd sîntem bolnavi și încearcă să ne vindece, dar nu-și bat capul cu felul nostru de viață, cînd sîntem sănătoși ; cartea asta mă instruiește, mă îndrumă, mă îndreaptă ; îmi arată cîtă vigoare îmi rămîne și nevoia de a o cruța. Tratatul e scris sub formă de scrisori ; cînd îl citesc, am impresia că-mi vorbește mie ; la fiecare pagină mă regăsesc, mă recunosc : sfaturile sînt folositoare, fără a te stingheri ; doctorul nu-i atît de sever ca Școala din Salerno și nu propovăduiește regimul lui Louis Cornaro, care a trăit bolnav o sută de ani pentru a muri pe deplin sănătos.

Domnul Robert e foarte înțelept, foarte instruit ; e unul dintre cei ce au studiat mult natura și-i cunosc efectele. L-am văzut la domnul Fagnan, prim slujbaș al Vistieriei Regale ; ne întîlneam acolo adesea ; iar doamna Fagnan, văduva sa, plină de însușiri alese, de bunătate și de bun simț, urmează să-i primească la fel de călduros pe prietenii soțului ei.

Capitolul XXX

În același an, 1781, despre care am vorbit, s-au adus la cunoștința publicului schimbările plănuite la Palais-Royal și la 15 octombrie s-a dat prima lovitură de secure copacilor din marea alee.

Cîte păreri de rău în tot Parisul ! Toată lumea găsea încîntător locul de plimbare, așa cum era : toată lumea se bucura de el, nimeni nu putea crede că va fi mai plăcut și mai comod ; erau temeri că un proiect de speculă jertfește plăcerea particularilor în interesul stăpînului.

Proprietarii caselor din jurul grădinii erau mai alarmați decît ceilalți. Îi amenința o nouă clădire care avea să-i lipsească de priveliștea și de accesul în acest loc minunat ; s-au adunat cu toții, au făcut încercări de a-și

păstra aşa-zisele drepturi, jurisconsulţii îi făcură să înceteze demersurile ; terenul fusese dat de rege casei d'Orléans ; domnul duce de Chartres, astăzi duce de Orléans şi primul prinţ de sînge, dispunea de el ; accesul şi plimbările în grădină erau doar îngăduite şi, cu toată nemulţumirea reclamanţilor, lucrările aveau să se facă pentru a împăca în cea mai mare măsură cerinţele publicului.

Dar publicul n-avea încredere ; regreta superba alee pe care se aduna în zilele frumoase o lume nesfîrşită, unde frumuseţile Parisului îşi arătau farmecele, unde tinerii riscau şi-şi întîlneau norocul, unde oamenii cu judecată se distrau cîteodată pe seama celor nechibzuiţi.

Fiecare copac doborît pricinuia o durere în sufletul privitorilor ; m-am aflat acolo, din întîmplare, la doborîrea copacului din Cracovia, frumosul castan care-i aduna în jurul său pe ştiutorii de noutăţi, care fusese vreme îndelungată martorul curiozităţii, al protestelor şi al minciunilor lor ; am străpuns mulţimea, am avut norocul să apuc o ramură care-şi păstrase frunzele şi am dus-o îndată în casa unor cunoscuţi ; am văzut doamne gata să plîngă, bărbaţi mînioşi ; toată lumea protesta împotriva distrugătorului ; eu rîdeam pe tăcute, aveam mare încredere în planurile sale şi nu m-am înşelat.

Iată un Palais-Royal reînnoit, reconstruit, terminat ; degeaba se tot vorbeşte, degeaba se cîrteşte, nu intru o dată acolo fără o nouă mulţumire şi năvala lumii care-l vizitează acum îmi îndreptăţeşte părerea.

Se spune că spaţiul grădinii e micşorat. Este încă destul de largă pentru a oferi alei de vară, alei de iarnă şi, la mijloc, un spaţiu uriaş care nu-i niciodată plin.

— Nu e destul aer.

— Cei care nu caută decît aer ar trebui să prefere Champs-Elysées ; dar cei ce doresc să găsească în acelaşi loc lumea, plăcerea şi tihna, se vor despărţi cu greu de Palais-Royal.

Arcade te apără de ploaie şi de soare, negustori foarte căutaţi, magazine cu stofe, cu bijuterii şi cu tot ce poate sluji la împodobire, la găteală şi la astîmpărarea curiozităţii, cafenele, băi, restaurante, birturi, hoteluri, cluburi, teatre, tablouri, cărţi, concerte, apartamente destul de comode în interior, foarte împodobite şi poate prea împodo-

bite pe dinafară, totdeauna lume multă, oameni de afaceri, negustori, politicieni, fiecare își poate petrece acolo timpul în chip folositor, sau să se distreze în chip plăcut; pe cît sînt gusturile de diferite, pe atît sînt de variate distracțiile la Palais-Royal. Se iscă uneori certuri, scandaluri. Dar unde nu se iscă? Poliția veghează și acolo, ca peste tot; și mai sînt pe deasupra elvețieni din gardă, gata să intervină la cea mai mică mișcare.

Unii morocănoși găsesc că Palais-Royal nu-i cuviincios; dar oamenii cuviincioși n-au a se teme de nimic; am văzut la Tuileries femei foarte cinstite, urmărite și silite să se retragă, pentru că aveau ceva deosebit în găteală sau în înfățișare; așa ceva nu s-a întîmplat niciodată la Palais-Royal, e prea multă lume pentru ca o persoană să fie prinsă și încercuită de o șleahtă de curioși sau derbedei.

În anume zile și în anume împrejurări poporul e despărțit de lumea bună; dacă tagmele se amestecă uneori cînd nu trebuie, fustele jupîneselor nu pîngăresc totuși rochiile cucoanelor bine îmbrăcate; se ating în treacăt, nimeni nu bagă de seamă; e un loc public, un loc de afaceri, util, comod, plăcut: trăiască Palais-Royal!

Capitolul XXXI

Comedia Franceză a părăsit în 1781 sala de la Tuileries pentru a ocupa noul teatru ce i se menise, în foburgul Saint-Germain. Clădirea e izolată, fațada arătoasă, iar terenul e spațios și potrivit pentru staționarea trăsurilor: dacă, în ciuda precauțiilor, ar lua foc, nici o primejdie pentru vecinătate. Sala e vastă, elegantă și comodă; actorii au introdus la parter ceva nou; publicul nu mai stă în picioare, dar plătește dublu. Asta poate avea urmări și bune și rele pentru încasări; obișnuiți să plătească douăzeci de soli, tinerii privesc cu durere la cei patruzeci și opt, ceruți acum, iar cei care mergeau la locuri de șase franci găsesc plăcut și potrivit acest fotoliu ieftin.

Altă observație referitoare la această schimbare. Odinioară, parterul hotăra soarta pieselor noi. Astăzi, parterul nu mai e același ; actorii dădeau bilete gratuite ca să-și asigure succesul pieselor, cei invidioși dădeau și ei, pentru a le face să cadă ; dublarea prețurilor va reduce sprijinul celor dintîi și intriga celorlalți : e mai bine ? e mai rău ? mă las pe seama încasărilor actorilor ; dar sînt atît de mari și atît de asigurate prin lojile închiriate pe tot anul, încît nu-și pot da seama de un plus sau un minus la beneficiu.

La rîndul lor, artiștii italieni și-au schimbat localul în anul următor ; aveau mai multă nevoie decît ceilalți ; poziția vechiului lor *Hôtel de Bourgogne* era foarte nepotrivită pentru public și încă mai mult pentru cei ce locuiau în cartier ; și eu eram unul dintre aceștia și, ca să mă-ntorc acasă, m-am expus la primejdii atunci cînd se scurgeau trăsurile.

Din mulțimea de proiecte, propuse zilnic de arhitecți, actorii au ales palatul și grădina domnului duce de Choiseul, din care avea să se facă un nou cartier cu străzi, clădiri și instituții de toate felurile. Antreprenorii le-au încredințat artiștilor sala gata construită, împodobită, terminată și, cu excepția decorurilor de teatru, gata de a fi folosită de cei ce o luaseră la prețul convenit de o sută de mii de scuzi ; artiștii au semnat contractul, au plătit suma și sala le aparține.

În anul următor, au mai făcut unele schimbări pentru înlesnirea publicului ; schimbările au dat o mare strălucire sălii ; e una dintre cele mai frumoase din Paris, foarte plăcută și mult frecventată. Iată deci cele trei mari teatre renovate aproape în același timp ; francezii ar dori să vadă așa ceva în fiecare zi. Publicul nu se interesează decît de noutăți ; una o alungă pe cealaltă și, într-o țară mare, ele se urmează cu repeziciune.

Cînd noutățile dau loc la discuții contradictorii, rămîn mai mult timp în actualitate. Cea în jurul magnetismului animal, descoperit în 1777, de pildă, a tot sporit timp de cîțiva ani și se vorbește încă și astăzi de el ca de o problemă de rezolvat sau ca de un fenomen ce trebuie lămurit.

Domnul Mesmer [1], medic german, a preferat să le facă cunoscută parizienilor o descoperire a sa, însemnată pentru întreaga omenire : e vorba de a vindeca orice boală prin atingere : nimic mai plăcut decît să-ți poți redobîndi sănătatea fără medicamente dezgustătoare.

Se află un factor eficient în operațiile sale. sau nu ? E secretul descoperitorului. L-a împărtășit unui grup care a cotizat cîte o sută de ludovici de cap, pînă la concurența sumei de o sută de mii de scuzi, făgăduind să păstreze secretul. Dar la Paris nu e toată lumea discretă, si aș pune rămășag că misterul va fi dezvăluit ; dacă însă nu există un factor eficient. nu-i nimic de aflat, dacă efectul nu e decît în funcție de influența atingerii, ar trebui să ai mîna fericită a maestrului.

Domnul Deslon făcea cu degetele sale minuni. întocmai ca domnul Mesmer ; acesta nu-i încredințase totuși taina ; domnul Mesmer a spus-o chiar el și a publicat asta Domnul Deslon l-a ghicit, așadar, iar medicul francez avea același har ca și doctorul german.

Cunoșteam corectitudinea domnului Deslon și unele persoane respectabile dintre cunoscuții mei, care-l vedeau în intimitate și recurgeau la magnetismul său, îmi înlăturară orice urmă de îndoială.

În sfîrșit, chiar dacă leacul n-ar fi bun decît pentru bolile mintale. ar trebui păstrat pentru vindecarea bărbaților melancolici și a femeilor cu crize de nervi.

O altă descoperire apăru aproape în același timp și făcu tot atîta vîlvă. Domnul de Montgolfier [2] lansă pentru prima oară un balon în văzduh ; balonul se ridică pînă fu pierdut din vedere, zbură în voia vîntului și se menținu pînă la stingerea flăcării și a fumului care-l alimentau

Această primă experiență fu urmată și de alte încercări. Domnul Charles, mare savant fizician, întrebuința aerul inflamabil ; baloanele umplute cu acest gaz n-au nevoie de nici un fel de manipulare pentru a fi menținute mai mult timp în văzduh și sînt la adăpost de flăcări. Se găsiră și oameni destul de curajoși ca să-și încredințeze

[1] *Franz Anton Mesmer* (1734—1815). teoretician al magnetismului animal A venit la Paris în 1778.

[2] *Jacques Stephan Montgolfier* (1745—1799) își face experiența sa aeronautică la 5 iunie 1783.

viața unor frînghii legate de acest balon fragil, de care era prinsă un fel de luntre, expusă unor primejdii evidente și unor întîmplări cu neputință de prevăzut.

Domnul marchiz d'Arlande și domnul Pilastre de Rosier au făcut prima încercare, după metoda domnului Montgolfier, și puțin după aceea domnul Charles zbură el însuși cu ajutorul aerului său inflamabil.

N-am putut să-i privesc fără să tremur ; de altfel, la ce bun acest risc, acest curaj ? Dacă ești nevoit să zbori după cum bate vîntul, dacă nu poți izbuti să te îndrepți în ce direcție vrei, descoperirea va rămîne întotdeauna vrednică de admirat, dar fără folos practic, va rămîne doar un simplu joc. S-a vorbit și s-a scris atît de mult pe tema asta, încît renunț să mai adaug ceva, cu atît mai mult cu cît n-am nici un fel de cunoștințe în materie de fizică experimentală.

Voi încheia acest capitol deplîngînd trista soartă a domnului Pilastre de Rosier, victimă a ultimei sale călătorii aerostatice și urîndu-i mult curaj și noroc domnului Blanchard, cel mai statornic și îndrăzneț aeronaut al zilelor noastre.

Furia descoperirilor cuprinsese cu atîta putere mințile parizienilor, încît ajunseră să le caute și în domeniul nălucirilor. Au născocit niște lunatici care le vorbesc cu judecată și cu înțeles persoanelor treze, atribuindu-le facultatea de a ghici trecutul și de a prevesti viitorul.

Nălucirea asta n-a prea avut succes ; dar se întîmplă cam în același timp o alta, care înșelă întreg Parisul. O scrisoare, venită din Lyon, aduse vestea că un om găsise mijlocul de a merge pe apă ca pe uscat și se hotărîse să vină să facă demonstrația la Paris. Cerea să i se adune, prin subscripție, o sumă pentru cheltuieli și osteneală ; lista de subscripție fu repede completată și se fixă ziua cînd trebuia să fie văzut trecînd peste Sena.

Dar individul nu se ivi în ziua hotărîtă ; se mai găsiră pretexte pentru a prelungi farsa și pînă la urmă se descoperi că un lionez glumeț își bătuse joc de naivitatea parizienilor. Pe cît se pare, nu avusese de gînd să insulte un oraș de opt sute de mii de suflete ; trebuie să presupunem că a invocat pricini temeinice pentru a i se ierta gluma, de vreme ce n-a pățit nimic.

Ceea ce i-a îndemnat pe parizieni să dea crezare născocirii a fost faptul că *Journal de Paris* a vestit-o ca un adevăr verificat prin experiențe. Autorii acestei publicații periodice au fost ei înșiși înșelați și s-au îndreptățit cu prisosință, publicînd scrisorile care i-au făcut să dea crezare știrii, și numele celor ce le scriseseră și adresaseră redacției.

Trei ani mai tîrziu a venit la Paris un străin care a trecut într-adevăr fluviul ca pe uscat, în văzul unei nesfîrșite mulțimi.

A făcut un mister din mijloacele întrebuințate în cursul experienței. Avu grijă să ascundă încălțămintea folosită la traversare : voia, pe cît se pare, să-și vîndă scump secretul ; dar puținul folos ce se putea trage de pe urma lui, nu merita osteneala. Erau fără-ndoială un fel de scafe, sau niște dispozitive de scafandru, aplicate la cele două picioare.

Toate rîurile au bacuri sau vaporașe pentru a putea fi trecute. Rar se întîmplă să ai nevoie de ajutoare neobișnuite ca să treci o apă ; și, în asemenea împrejurare, nu poți purta întotdeauna cu tine dispozitivele care, desigur, nu sînt nici ușoare nici lesne de cărat.

Experiența a adus totuși o nouă îndreptățire autorilor articolului din *Journal de Paris*, care prevăzuseră posibilitatea descoperirii.

Capitolul XXXII

Jurnalul despre care am vorbit îmi amintește marele număr de publicații ce se vînd zilnic la Paris. Omul cel mai curios și mai lipsit de treabă nu le-ar putea citi pe toate, chiar dacă și-ar folosi tot timpul liber ; voi vorbi de cele pe care le cunosc mai bine.

Gazette de France, care apare de două ori pe săptămînă, nu dă știrile cele mai noi, ci pe cele mai sigure ; articolul despre Versailles e interesant pentru că pomenește numirile și prezentările la Curte ; e un text sigur și permanent pentru titluri, demnități și funcții.

Courrier de l'Europe este o gazetă engleză tradusă în limba franceză : dă amănunte bogate despre dezbaterile și cuvîntările parlamentarilor și nu tratează partidul regaliștilor mai bine decît pe cel al opoziției. Foaia a fost foarte căutată și interesantă în timpul ultimului război și satisface curiozitatea publicului în legătură cu demersurile guvernului britanic.

Ziarele din Olanda, din Germania și unele din Italia, care se tipăresc în Franța, sînt folositoare pentru confruntarea știrilor ; gazetarii se grăbesc să le publice ; nu au timpul să le verifice ; se înșală cîteodată și nevoia de a retracta le prilejuiește articole, pentru a umple numerele următoare.

Mercure de France, numit altădată *Mercure Galant,* și-a schimbat felul apariției ; în loc de un volum pe lună, apare o fasciculă în fiecare sîmbătă ; e scos de un grup de literați ; cuprinde artă, știință, literatură, spectacole, noutăți politice și a păstrat în continuare vechiul obicei al șaradelor și al logogrifelor, cărora le dă dezlegare în volumul următor.

Probabil că toată lumea știe ce sînt șaradele, dar poate că unii nu cunosc logogrifele ; nici eu nu le cunoșteam în Italia. Iată definiția dată de dicționarul lui Trévoux : «*Logogrif* — un fel de simbol în cuvinte enigmatice ; constă într-o aluzie echivocă sau o trunchiere a cuvintelor, astfel că sensul literal diferă de adevăratul înțeles, situîndu-se între rebus și adevărata șaradă sau „simbol"».

Nu fleacurile astea mențin reputația și vînzarea revistei *Mercure ;* dar, dacă ar fi suprimate, ar avea poate mai puțini abonați ; îndată ce apare, curioșii se grăbesc să vadă dacă au dezlegat bine șaradele și logogrifele din volumul trecut ; apoi, dau îndată peste noile jocuri de același fel ; le studiază, își trec zile întregi îndeletnicindu-se cu dezlegarea lor, care devine pentru ei serioasă și amuzantă.

O doamnă dintre cunoștințele mele, care avea darul să le dezlege adesea de la prima vedere, dă într-o zi peste o șaradă îndrăcită care o duce la disperare ; în sfîrșit, ghicește sau crede că a ghicit ; se culcase ; sună, se scoală, scrie și-și vestește prietenii că a dezlegat șarada ; a doua zi se constată că s-a înșelat ; nu pot descrie mîhnirea în care am văzut-o.

Année littéraire e de asemenea o revistă periodică apărînd lunar și, la sosirea mea la Paris, era scoasă de domnul Fréron. Era foarte instruit și cu mult bun simț ; nimeni nu făcea o dare de seamă despre o carte sau piesă de teatru, mai bine ca el ; era răutăcios uneori, dar de vină era meseria.

Revista devenise mai interesantă prin războiul pe care îl declarase filozofului de la Fernay. Omul celebru făcu greșeala să se supere ; Fréron era „gogorița" lui ; îl descoperea peste tot, îl copleșea cu sarcasme, îl făcea de rîs și toate acestea dădeau ziaristului noi materiale pentru a-și umple paginile și a înveseli publicul. Periodicul a trecut în mîinile unui om merituos, cu pană bună și judecată vrednică de stimă.

Journal des Savants nu-i făcut pentru toată lumea ; corespunde titlului, dar lumea e îndeobște mai înclinată să se amuze decît să se instruiască.

Gazette des Tribunaux este folositoare magistraților și avocaților și *Journal d'Agriculture* îi interesează pe cultivatori, dar ambele sînt foarte bine întocmite și găsesc destui cititori, pentru ca autorii să-și vadă munca răsplătită.

O publicație periodică de mare succes pe vremuri și citită încă și astăzi cu destulă plăcere e aceea care apare lunar sub titlul *Bibliothèque de Romans*. Un francez, pe cît de distins, pe atît de bogat, posedă la Paris o bibliotecă pe care îndrăznesc s-o consider drept cea mai bogată și mai bine înzestrată dintre cele particulare din Europa.

Catalogul ei e imens ; dar ceea ce pare aproape de necrezut și am văzut cu propriii mei ochi, e faptul că în dreptul fiecărui titlu se afla cîte o notă scrisă de mîna posesorului prețioasei colecții ; ceea ce dovedește că n-a fost adunată din fanfaronadă, ci i se datorează unui om de gust și priceput.

Între cele mai rare și mai complete colecții ale sale se găsește cea a romanelor vechi ; cel mai credincios tablou al obiceiurilor, al datinilor și al caracterelor din toate timpurile : o seamă de literați, ocrotiți și încurajați de învățatul și mărinimosul bibliofil, au publicat, sub îndrumarea lui, extrase foarte ciudate și cît se poate de interesante ; după un timp, și pentru anume pricini, scriitorii au fost nevoiți să culeagă materiale din altă parte : publicația

rămîne totuși interesantă și nu-i lipsită de abonați și de cititori.

Aceeași *Bibliothèque* editează acum o altă culegere de scrieri, tot atît de folositoare și de interesante ; e un fel de istorie universală a literaturii tuturor națiunilor civilizate ; autorul ei este domnul Content Dorville.

Journal de Littérature merită fără îndoială să fie citit. E foarte bine scris și criticile sale sînt bine întocmite.

Nu vorbesc nimic despre *Journal de Bouillon*, nici de anunțurile de provincie, nici de multe altele, că nu le poți citi și cunoaște chiar pe toate, și voi încheia capitolul cu cele două ziare care apar zilnic, unul sub titlul *Journal de Paris*, celălalt sub cel de *Journal de France*, sau de *Petites Affiches*. Scopul principal al celui din urmă e să vestească mobilele și imobilele de vînzare, sau de închiriat ; slujbele la care deținătorii ar voi să renunțe. cereri ale particularilor, obiecte pierdute sau găsite, noutățile ivite în magazine, lucrările de artă și tot ce privește folosul și înlesnirea publicului.

De cîțiva ani s-au adăugat și unele însemnări literare . se găsesc extrase bine întocmite, critici judicioase și observații cu mult bun simț.

Journal de Paris nu e mai puțin folositor și interesant ; aduce zilnic știrile cele mai noi și mai sigure ; dă seama de proiectele. descoperirile și discuțiile din toate domeniile. Pildele de valoare, de virtute, de binefacere, își găsesc loc în coloanele ziarului ; prin el i se fac cunoscute publicului operele spirituale și realizările tehnice ale particularilor ; în expunerile lor autorii scot în lumină meritele și arată cu modestie părțile ce se cer îndreptate sau lămurite.

Publicul se plînge uneori că *Journal de Paris* nu-i destul de bogat în noutăți ; dar pot fi oare noutăți în fiecare zi ? Și, de altfel. poți spune totul, scrie totul, tipări totul ? Găsești în el, nelipsită, rubrica spectacolelor, care ar putea mulțumi ea singură un mare număr de curioși și de abonați ; *Journal de France* și-a însușit ideea, dar nu e rău să vezi lucrările dramatice trecute prin ciurul unor critici feluriți.

A doua zi după reprezentația unei piese noi apar în ambele ziare darea de seamă, aprecierea succesului și critica ; cîteodată ziarele sînt de acord, alteori au păreri diferite ;

unul e mai sever ; celălalt mult mai îngăduitor ; n-am să le numesc ; publicul le cunoaşte.

Expunerile şi criticile sînt învăţături foarte folositoare pentru tinerii autori ; alte foi publică abia după un timp extrase şi observaţii asupra aceloraşi piese ; dar ajutoarele tîrzii sînt de prisos : promptitudinea ziarelor despre care am vorbit îi lămureşte îndată pe autori şi o piesă căzută la prima reprezentaţie se ridică uneori la a doua şi produce tot atîta plăcere cîtă neplăcere pricinuise la început.

Mi se va spune poate că publicul e cel ce arată pasajele care-l izbesc sau plictisesc ; dar autorii sau actorii pot ei oare desluşi pricina adevărată a nemulţumirii publicului ?

După judecata lor proprie şi după cea a spectatorilor pe care au avut răgazul să-i cerceteze cu luare-aminte şi sînge rece, ziariştii arată părţile bune şi rele ale piesei şi dau sfaturi folositoare.

Iată ce gîndesc despre utilitatea publicaţiilor periodice pe care le apreciez mult, dar la care n-aş voi să lucrez pentru tot aurul din lume. Nu-i nimic mai cumplit decît să fi silit să munceşti zilnic, vrînd-nevrînd. Degeaba se împarte treaba între mai mulţi scriitori ; obligaţiile faţă de public sînt îngrozitoare şi e atît de greu să fii pe placul tuturor, încît ajungi să deznădăjduieşti.

Se află şi publicaţii care, fără a fi periodice, au o continuitate întîmplătoare. Aşa e, de pildă, *Viaţa oamenilor iluştri* sau *Plutarcul francez* al domnului Turpin. Elogiile sale sînt culese din istorie, dar e de admirat, la acest scriitor vrednic de stimă, arta de a apropia faptele istorice, fără a-l plictisi pe cititor, şi stilul nobil şi viguros care înalţă meritul fără să tămîieze.

Domnul Retif de la Bretonne este şi el un autor de o rară fecunditate ; între altele, *Contemporancle* sale sînt cunoscute de toată lumea şi citite întotdeauna cu plăcere ; a scris despre tot felul de lucruri ; dacă a zugrăvit după natură, înseamnă că a văzut multe, dacă a lucrat din închipuire, a ghicit multe.

Aş avea acum prilejul să vorbesc despre *Tableau de Paris* al domnului Mercier ; dar mărturisesc că în privinţa asta sînt în mare încurcătură, deoarece îl preţuiesc pe autor, dar sînt pornit împotriva lucrării sale.

Nu găsește la Paris nimic frumos, nimic bun, nimic suportabil : cine vrea să dovedească prea mult, nu dovedește nimic ; domnul Mercier a făcut publicul să plîngă la reprezentarea dramelor sale ; a vrut să-l înveselească la lectura cărții.

Capitolul XXXIII

De douăzeci și cinci de ani, de cînd sînt la Paris, trebuie să-l cunosc și, cum nu m-am născut într-un pustiu, trebuie să știu să-l prețuiesc. Am vorbit despre frumusețile lui, voi aminti în grabă de înlesnirile, agrementele și poliția sa.

Orașul e păzit de opt sute șaptezeci și șase de infanteriști și o sută unsprezece cavaleriști, numiți strajă pedestră și strajă călare : peste tot găsești corpuri de gardă, le întîlnești patrulînd la orice oră și dau o mînă de ajutor justiției, arestînd și ducîndu-i pe cei arestați la comisariatul de cartier. Nu sînt totuși niște zbiri, ci o gardă militară comandată de ofițeri, care au ocupat locuri respectabile în trupele regelui.

Cincizeci de comisari repartizați în capitală primesc plîngerile particularilor și rapoartele denunțătorilor ; întocmesc pe loc procese verbale și-i trimit pe acuzați la judecătorii competenți ; acești ofițeri subalterni sînt foarte folositori pentru a verifica din primul moment faptele și a evita osteneala și cheltuiala în pricinile de mai mică însemnătate.

Prefectul poliției e demnitarul care veghează la respectarea ordonanțelor, la siguranța și liniștea poporului. Are în subordine patru secretari și douăzeci de inspectori, fiecare dintre ei are în seamă un departament și nimic nu scapă vigilenței lor.

Fără aceste strădiuințe, fără aceste precauții s-ar pierde roadele atîtor întocmiri folositoare și comode de care lumea se bucură la Paris. Una este cea a trăsurilor publice ; lumea se plînge și pe bună dreptate, că trăsurile sînt proaste : concesionarii au pus pe piață un număr de vehicole mai bune, dar și cele mai prăpădite sînt mai bine decît

nimic ; fac parte din categoria pietonilor ; le găsesc minunate, cînd am nevoie de ele.

Există și litiere și carete; aceste mici vehicole costă mult mai puțin decît celelalte ; dar, pentru a se simți avantajul, trebuie să fii singur ; patru persoane o scot mai ieftin la capăt cu un cupeu.

Mai neplăcuți, la trăsurile publice, sînt vizitiii : parcă ar fi aleși dintre oamenii cei mai murdari și mai grosolani. Nu auzi vorbindu-se decît de obrăzniciile lor și, dacă poliția n-ar fi aspră, ar fi de nesuportat. Mă pot totuși lăuda că nu m-am certat niciodată cu ei ; știu că sînt lacomi de bani, caut să-i împac și cîțiva soli în plus îi mulțumesc. Dar mai știu ceva ; francezii au obiceiul să-i certe, să-i tutuiască pe cei care, lipsiți de educație, nu riscă nimic exagerînd proasta reputație de care se bucură : eu le vorbesc politicos, cu blîndețe și sînt bine slujit.

Poșta Parisului e și ea o instituție bine organizată și foarte bine condusă ; se poate scrie și primi răspunsul în aceeași zi : e cît se poate de folositor pentru comerț, pentru afaceri, pentru felicitări, pentru invitații. De felul celor din urmă sînt scrisorile pe care le primesc cel mai des prin poștă și găsesc că-i o mare înlesnire să pot primi sau refuza pe loc o invitație, fără să mă deplasez eu însumi sau să trimit pe cineva : primesc aproape întotdeauna invitațiile la prînz ; ocolesc pe cît pot supeurile și nu mă dau niciodată în lături de la partidele de joc.

Dar ceea ce merită mai multă luare-aminte e instituția tulumbelor publice pentru a face față incendiilor. Sînt șaptesprezece corpuri de pompieri și tot atîtea depozite de tulumbe și trăsuri-cisterne. La prima alarmă pompierii sînt întotdeauna gata de plecare ; activitatea, zelul, curajul lor sînt demne de admirat : i-am văzut chiar eu aruncîndu-se în flăcări, expunîndu-se primejdiilor celor mai evidente și toate acestea numai pentru a-și îndeplini îndatoririle legate de slujbă, căci nu-i cu putință să-i faci să primească nici cea mai mică dovadă de recunoștință.

Acest corp vrednic de respect nu are nevoie de poliție ; domnul Moret, directorul general al tulumbelor regelui, a știut să le insufle curaj și cinste.

La Paris se găsesc birouri pentru toate meseriile și pentru toate îndeletnicirile poporului de jos : un bărbier se

adresează biroului potrivit pentru a-și găsi un nou stăpîn, un croitor se adresează biroului său pentru a găsi un ucenic, servitorii procedează la fel pentru a-și face rost de o slujbă și doicile pentru a căpăta sugari.

Acest ultim birou e vrednic de mai multă atenție decît celelalte pentru că e vorba de a-ți încredința copiii unor femei necunoscute, care se duc cu noii născuți la țară; poliția a pus de aceea bună rînduială aici și are grijă să fie respectată; doicile vin la Paris cu certificate date de preoții lor iar șeful biroului răspunde de copil. Cu toate aceste precauții se poate întîmpla ca tatăl și mama să primească de la doică un copil care nu-i al lor. Mamele care-și alăptează copiii se supun legii naturii și se feresc de neplăceri; din fericire, îngrijirea maternă a ajuns la modă; femei care se socoteau altădată prea gingașe pentru a putea alăpta, au ajuns deodată viguroase: e de dorit ca moda asta să nu fie la fel de trecătoare ca celelalte.

N-am să uit biroul regal pentru corespondența națională și străină; are în seamă toate afacerile active și pasive; are sau își găsește corespondențe în toate cele patru colțuri ale Universului: cinci sute de mii de livre depuse la un notar îți chezășuiesc încrederea; iar priceperea directorului asigură cea mai bună reușită cu putință.

Voi încheia capitolul instituțiilor publice cu aceea a mașinilor cu foc pentru aprovizionarea cu apă a tuturor străzilor și a tuturor caselor din Paris. Planul nu e nou, a fost născocit și realizat de multă vreme la Londra, cu cel mai mare succes.

Parisul își dădea seama că trebuia să facă la fel: a primit propunerile unui englez și i-a dat dreptul exclusiv pe care-l ceruse.

Un grup de cetățeni francezi, plini de zel și de patriotism și însuflețiți de iscusința fraților Périer, și-a luat sarcina de a apăra cinstea nației; primind autorizația guvernului, asociații au cumpărat cu multă cheltuială dreptul englezului și au pornit la înfăptuirea marei lucrări, cea mai de seamă și mai trebuincioasă pentru capitală.

Lucrarea e foarte înaintată: primele mașini realizate la Chaillot au ieșit bine: jupînii Périer, mecanici de mare

faimă, foarte pricepuţi mai ales în pirotehnie şi hidrostatică, au fost la înălţimea aşteptărilor cu prilejul primei încercări şi Compania urmează să suporte cheltuielile cu mult curaj, deşi a ıntîmpinat piedici şi a fost criticată.

Nu-i locul să te scandalizezi cînd li se fac greutăţi celor mai bune proiecte cu putinţă ; nu toţi oamenii privesc la fel lucrurile ; mai sînt şi unii geloşi, invidioşi, glumeţi ; dar nu merită să li se dea atenţie ; adevăraţii nemulţumiţi se află în rîndul oamenilor cinstiţi şi bine intenţionaţi.

Un proiect care-i priveşte pe toţi locuitorii unui oraş mare dă oricărui prilejul să-i cerceteze utilitatea obştească şi particulară ; cel nemulţumit poate să laude intenţia şi să osîndească mijloacele ; îşi spune părerea, o publică ; i se răspunde, spiritele se încălzesc.

Cam aşa ceva s-a întîmplat şi cu întreprinderea despre care vorbim ; certurile cîtorva particulari n-au domolit însă zelul Companiei, nici activitatea directorilor. Pe străzi se aşază ţevi mai departe.

Marile inovaţii sînt primite întotdeauna cu greu de către toată lumea. Ba se întîmplă rar şi ca primii autori să cîştige de pe urma lor : dar se pare că inovaţia asta capătă de pe acum forme reale şi vizibile. Compania a distribuit acţiuni particularilor şi acţiunile au urcat în chip prodigios.

Proiectul e atît de frumos, lucrarea atît de bine realizată, folosul atît de mare, înlesnirea atît de limpede, încît nu se poate ca naţia cea mai luminată din lume să nu vrea să-i recunoască avantajul şi să nu fie recunoscătoare zelului patriotic al concetăţenilor săi.

Capitolul XXXIV

Mă apropii de sfîrşitul *Memoriilor* şi rabd cu bărbăţie osteneala unei munci care începe să mă obosească ; dar un eveniment dureros, despre care trebuie să vorbesc, mă face să resimt neplăcerea sarcinii ce mi-am impus.

Prințesa Sophie de France încetă din viață în anul 1783 [1]. Ce pierdere pentru Curte! Ce durere pentru surorile care o iubeau atît! Virtuțile o făceau vrednică de respect, blîndețea ei inspira dragoste și încredere. Sufletul ei plin de bunătate preîntîmpina sărăcia și zadarnice-i erau încercările de a-și ascunde inteligența sub vălul cucerniciei și al modestiei. Prințesa a fost plînsă, a fost regretată de toți cei ce au avut cinstea să-i stea în preajmă: am fost la fel de îndurerat ca și ceilalți; mai găseam alinare la doamna Tacher și la doamna marchiză de Chabert, fiica sa: eram copleșiți de aceeași mîhnire; conversația cu aceste doamne îmi amintea pierderea suferită, dar bunătatea lor față de mine îmi mai alina durerea.

Totuși, prin firea mea, nu moartea ocrotitorilor, a prietenilor sau a rudelor mă îndurerează mai adînc: m-am născut simțitor, cel mai mic rău, cea mai mică neplăcere care li se întîmplă mă întristează, mă deznădăjduiește și privesc moartea cu sînge rece, ca un tribut al naturii, a cărui rațiune trebuie să ne consoleze.

Cum se face atunci că pierderea augustei mele eleve mă îndurerează și astăzi ca-n prima zi? Recunoscîndu-i meritele, aș putea fi bănuit de amor-propriu sau de vanitate? Vai, prieteni, faceți-mi hatîrul de a crede că-i vorba mai degrabă de recunoștință.

Recitindu-mi însemnările am dat peste planul unui ziar închipuit de mine; proiectul poate părea în contrazicere cu cele spuse în capitolul XXXII, privitor la stăruința pe care ți-o pretinde o publicație periodică: dar nu eu ar fi urmat s-o scot. Un tînăr, francez de origine și locuind în America, fusese trimis să studieze în capitala Franței; făcuse mari progrese; se folosise mai mult de posibilitățile de a se instrui decît de prilejurile de a se distra, dar suferise atît de mult la trecerea oceanului și îi era atît de teamă de mare, încît nu voia să se mai expună la una ca asta.

Așteptînd învoirea familiei pentru a rămîne în Franța, căuta o îndeletnicire. Venea pe la mine, învățase destul

[1] De fapt prințesa a murit la 3 martie 1782

de bine limba italiană, voia să-mi traducă operele în franceză ; i-am arătat greutățile unei asemenea întreprinderi. Era înțelegător, și-a luat gîndul de la traducere ; dar îi plăcea literatura și voia să tragă foloase de pe urma italianei pe care o învățase. Pentru a-l ajuta, am întocmit proiectul unei publicații periodice și iată-i titlul și planul.

„Jurnal de Corespondență italiană și franceză."

„Un italian stabilit de cîtva timp la Paris întreține un schimb de corespondență cu mai multe persoane din țara sa. Scrisorile se ocupă de toate chestiunile care merită atenție, cercetare sau critică. Istoria, științele, artele, descoperirile, proiectele, tipografia, spectacolele, muzica, legislația, poliția, moravurile, obiceiurile, specificul național, serbările publice, ceremoniile, știrile noi, întîmplările, toate sînt luate în considerație. Dar cuprinsul scrisorilor trebuie să intereseze mereu, prin expuneri reciproce, atît țara de unde sînt trimise, cît și pe aceea căreia îi sînt adresate.

Dacă apare o carte, o dramă, un poem, o lucrare oarecare, la una dintre cele două națiuni, cealaltă e și ea înștiințată. Și fac schimburi de extrase, analize, comparații ; materiile supuse discuției sau comunicării nu vor rămîne fără răspuns și vor fi publicate, desigur, discursuri, cuvîntări, dizertații și tot ce i-ar putea interesa pe cititori.

Ar fi o încercare prea îndrăzneață, aceea de a propune un ziar nou la Paris ? Inițiatorii acestuia nădăjduiesc că nu, ținîndu-se seama de faptul că fiecare ziar își are partizanii săi și că al lor ar putea să-și cîștige adepți, ca oricare altul. Literatura franceză e de mult timp gustată în Italia ; se pare că italienii le sînt recunoscători francezilor pentru faptul că au susținut și înfrumusețat marea operă a renașterii literaturii, începută de ei. Dar se pare că și francezii se întorc din cînd în cînd la izvor și le place să stea de vorbă cu marii maeștri ai secolului de aur al literaturii italiene.

Limba italiană e la modă în Franța, mai mult decît oricînd. Gustul pentru muzica nouă a ajutat mult în acest sens ; bibliotecile din Paris sînt pline de cărți italiene ;

ele sînt citite, apreciate, traduse, iar călătoriile francezilor în Italia s-au întețit.

Toate considerațiile de mai sus par întemeiate, îndreptățite, ispititoare ; dacă inițiatorul acestui ziar se înșală, de vină nu va fi proiectul, ci felul cum va fi realizat. Celor ce se vor ocupa de el nu le vor lipsi totuși materiale interesante, însemnări sigure, corespondențe bine întocmite, zelul pentru public și atenția pentru propriul lor interes. Căci nu e de ajuns să spui : mă jertfesc pentru cinstea, pentru binele societății ; omul bogat nu muncește, iar cel ce nu e, nu-și uită interesele etc."

Încîntat de acest program, tînărul găsise patru asociați, care l-ar fi ajutat. Le înlesnisem găsirea de colaboratori la Roma, Neapole, Florența, Bologna, Milano, Veneția și, înainte de a publica prospectul, așteptau să aibă material pregătit pentru șase luni.

În aceste împrejurări sosi la Paris o femeie originară din Neapole. Era o actriță de la Opera Comică italiană ; venea de la Londra (unde directorul care o angajase dăduse faliment) și venea să caute în Franța mijloace de trai. Nu era nici tînără, nici frumoasă ; dar era ageră și pricepută și adăuga o doză de ipocrizie la obișnuitele vicleșuguri ale meseriei ei.

Îmi făcu cinstea unei prime vizite ; americanul o găsi foarte plăcută ; era cam cucernic ; napolitana avea mereu mătăniile în mînă. În fiecare sîmbătă aprindea o candelă la icoana Fecioarei din Lorette și, învățînd să se roage în italienește, prietenul nostru își uită treburile și asociații.

Degeaba îl dojeneam și îi aduceam chiar învinuiri ; se îndrăgostise. Marea lui durere era că frumoasa era căsătorită și că n-o putea lua de nevastă.

Ziarul mergea prost. Tinerii care se angajaseră începeau să-l disprețuiască pe cel ce trebuia să-i conducă, și făceam tot ce puteam ca să-i îmbărbătez ; speram să le aduc șeful la rațiune ; dar iată-l pierdut.

Într-o bună zi se duce la vrăjitoarea lui, o găsește în genunchi.

— Ah, vino, prietene ! strigă ea văzîndu-l, îngenunchează în fața Fecioarei Maria, mulțumește-i lui Dumnezeu împreună cu mine, proslăvește minunea, mi-a murit bărbatul.

Îi arătă scrisoarea pe care tocmai o primise ; certificatul de moarte era înăuntru. Pe scurt, se căsătoresc. Femeia era geloasă, nu voia să rămînă la Paris ; soţului îi era ruşine, nu se mai arăta nicăieri. Peste cîteva zile au plecat ; iată că s-a sfîrşit cu ziarul înainte de a fi apărut. Mulţi se plîng de femeile care încîntă cu farmecele lor, care-i înlănţuie pe bărbaţi cu drăgălăşeniile şi îi ruinează uneori cu capriciile lor ; dar farmecele lor sînt cunoscute şi bărbatul însuşi le oferă armele pentru a-l subjuga.

Numai ipocrizia poate înşela şi asemenea vicleşug e tot atît de rar în Franţa ca şi neghiobia celor ce se lasă înşelaţi. Femeile înţelepte sînt mai amabile în Franţa decît în orice altă ţară, iar cele şirete mai puţin vrednice de dispreţuit.

Capitolul XXXV

În anul 1783 s-a dat la Paris prima reprezentaţie a operei *Didona*, text de domnul Marmontel, muzica de domnul Piccini ; după părerea mea, e capodopera unuia şi triumful celuilalt.

Nu se află dramă muzicală care să se apropie de adevărata tragedie mai mult decît aceasta ; domnul Marmontel n-a imitat pe nimeni, a luat subiectul şi i-a dat tot adevărul şi tot firescul de care opera e în stare. Unii spun că domnul Marmontel a compus drama după Metastasio ; n-au dreptate. *Didona* a fost prima lucrare a poetului italian ; se recunoaşte într-însa un talent superior, dar se văd în acelaşi timp rătăcirile tinereţii, iar autorul francez n-ar fi izbutit, dacă ar fi încercat să-l imite. După ce lucrase un timp pe texte slabe, domnul Piccini l-a găsit pe acesta, care-i dădea putinţa de a-şi arăta talentul şi a ştiut să se folosească de el. Doamna Saint-Ruberty, tot atît de bună actriţă ca şi cîntăreaţă, a interpretat desăvîrşit rolul Didonei şi lucrarea e considerată pe drept cuvînt drept un monument preţios al operei franceze.

De cîţiva ani, opera pierduse mult din vechea trecere de care se bucura ; de cînd s-a luat hotărîrea de a se îmbogăţi repertoriul şi varia reprezentaţiile s-a pus zdravăn pe picioare. Aceeaşi operă, bună sau rea, se dădea altădată timp de trei sau patru luni, iar numărul spectatorilor scădea zilnic ; acum sala e întotdeauna plină şi capeţi cu greu o lojă pentru tot anul.

Ceea ce a contribuit mult la farmecul spectacolului a fost introducerea unui nou gen de piese, care s-ar putea numi opere comice decorate. *Colinette la Curte, Încurcătura bogăţiilor. Caravana, Panurge în Insula Felinarelor* şi multe altele nu sînt decît nişte schiţe de comedii, fără intrigă şi lipsite de interes, al căror dialog nu-ţi lasă răgazul de a le înţelege subiectul, dar muzica încîntătoare, baletele de cea mai mare frumuseţe, decorurile minunate alcătuiesc un întreg vrednic de laudă şi fac plăcere publicului ; li se potriveşte zicala că sosul face mai mult decît peştele.

N-am de gînd să ştirbesc meritul autorilor care au lucrat la asemenea fleacuri ; s-au conformat ciudăţeniei lucrărilor ce le-au fost cerute ; au izbutit să slujească din plin celelalte elemente ale spectacolului, care au constituit obiectivul principal, şi se pare că publicul a rămas mulţumit.

Acuzat de a fi atît de mofturos, de aspru, publicul e uneori foarte cuminte şi foarte îngăduitor ; e de ajuns să i se înfăţişeze lucrurile aşa cum sînt, fără fumuri şi fără ifose, că aplaudă scenele care-l prind, fără să mai cerceteze fondul subiectului.

Nunta lui Figaro a avut un succes deosebit la Comedia Franceză pentru că autorul i-a pus, înaintea acestui titlu, pe cel de *Ziua nebuniei*. Nimeni nu cunoaşte mai bine ca domnul de Beaumarchais defectele piesei sale ; şi-a dovedit talentul în acest domeniu şi, dacă ar fi vrut să facă din *Figaroul* său o comedie după toate regulile artei, ar fi realizat-o la fel de bine ca un altul ; dar n-a urmărit decît să înveselească publicul şi asta i-a izbutit de minune. Succesul comediei a fost extraordinar, din toate punctele de vedere. La teatrele de comedie din Paris se dau, în mod obişnuit, două sau trei piese pe zi ; *Figaro* însă umplea el singur sala ; publicul sosea cu două sau

trei ore înainte de ridicarea cortinei și rămînea trei sferturi de oră mai mult ca de obicei, fără să se plictisească. Ajuns la a optzeci și șasea reprezentație, e mereu nou, mereu aplaudat: și mai ciudat e faptul că cei care-l critică, ieșind de la spectacol, nu contenesc să revină și se distrează la ceea ce au criticat.

Domnul de Beaumarchais a dat cu cîtiva ani înainte o comedie intitulată *Bărbierul din Sevilla* și același spaniol care purta numele de Figaro alcătuiește subiectul piesei *Ziua nebuniei*.

Prima piesă a fost savurată, aplaudată. Autorul avusese tocmai un proces: își apărase singur cauza: pledoariile erau vesele, hazlii și bine scrise; erau citite peste tot; deveniseră subiectul conversațiilor: avusese șiretenia de a introduce în *Bărbierul din Sevilla* unele anecdote cu tîlc care aminteau de proces și-și băteau joc de vrăjmașii lui; toate astea au ajutat în mare măsură la succesul piesei.

În *Nunta lui Figaro*, sarcasmul nu se adresa unor anumite persoane, ci tuturor; nimeni nu se putea totuși plînge; ironiile loveau vicii, apucături caraghioase întîlnite la tot pasul, cu atît mai rău pentru cei ce se recunoșteau în ele. Cunoscătorii și iubitorii genului bun se plîngeau de asemenea lucrări care, după părerea lor, stricau teatrul francez; își vedeau compatrioții tîrîți de un fel de fanatism și se temeau ca răul să nu fie molipsitor. Experiența le-a dovedit contrariul. S-au jucat tot atunci la Comedia Franceză unele piese noi care au avut și ele parte de tot succesul meritat: *Coriolan*, de pildă, al domnului de la Harpe, *Seducătorul* de domnul de Bièvre, *Mărturisirile anevoioase* și *Falsa cochetă* de domnul de Vigée: publicul l-a încurajat chiar pe acest ultim autor: primele încercări ale talentului său au fost socotite de bun gust, cuviincioase, avînd un stil superior; se poate nădăjdui că va fi un susținător al comediei bune.

Tînărul autor mă interesează mult, deoarece am cinstea de a-l cunoaște mai îndeaproape: este fratele doamnei Lebrun, de la Academia Regală de pictură, ale cărei lucrări fac cinste sexului, țării sale și secolului nostru; este ginerele domnului Rivière, consilier si secretar de legație al Curții Saxone: e soțul unei doamne pe care

o cunosc de cînd s-a născut, plină de virtuți și de talente vădind educația dată de o mamă fără seamăn, mamă a nouă copii, printre care nu-i unul să nu răspundă silințelor ei și să nu le făgăduiască părinților deplină mulțumire.

Am făcut această fericită cunoștință la doamna Bertinazzi, văduva domnului Carlin; frecventam casa pe cînd îi trăia soțul și n-am părăsit-o de atunci. Nimeni nu-i mai amabil ca doamna Carlin; foarte spirituală, foarte veselă, totdeauna aceeași, totdeauna politicoasă, totdeauna prevenitoare; societatea ei nu-i prea numeroasă, dar e bine aleasă; vechii prieteni sînt tot aceiași; îi place jocul și-mi place și mie; e o jucătoare bună și încerc s-o imit.

Reversi e singurul joc care-i agită pînă și pe cei mai flegmatici jucători. Doamna Carlin e foarte iute, nu se poate stăpîni mai mult decît oricare altul, dar pune atîta grație în pornirile ei și atîta drăgălășenie în învinuiri încît se poate spune că e frumoasă la mînie.

Capitolul XXXVI

Către sfîrșitul anului 1784, pe cînd lucram la partea a doua a *Memoriilor* și făceam rezumate din piesele *Teatrului* meu, unul dintre prieteni veni să-mi vorbească de o afacere care era cum nu se poate mai asemănătoare cu treaba de care mă ocupam.

Un literat, pe care n-am cinstea să-l cunosc, îi trimisese domnului Courcelle de la Comedia Italiană, o comedie de-a mea tradusă de el în limba franceză; îl ruga pe actor să mi-o arate și, dacă eram mulțumit de traducere, s-o joace; bineînțeles, adăuga el, tare de treabă, cinstea și cîștigul aveau să-i revină autorului.

Piesa e intitulată în italiană *Un Curios Accidente (O întîmplare hazlie).* Am găsit traducerea fidelă, stilul nu era pe calapodul meu, dar fiecare îl are pe-al lui; traducătorul schimbase titlul în *Păcălit de sine însuși;* nu eram nemulțumit de el: m-am învoit să fie jucată, la

lectură, actorii au primit-o cu aclamații ; reprezentația a avut loc în anul următor și piesa căzu fără drept de apel.

Un pasaj al piesei, care plăcuse cel mai mult în Italia, revoltă publicul la Paris. Cunosc finețea francezilor și ar fi trebuit să prevăd treaba asta : dar cum piesa fusese tradusă de un francez și cum actorii o găsiseră încîntătoare, m-am lăsat înșelat. Dacă aș fi putut asista la repetiții mi-aș fi dat poate seama de primejdie, dar eram bolnav și actorii grăbiți s-o prezinte.

Împărțisem cîteva bilete de favoare la amfiteatru și la parter, pentru premieră ; nimeni n-a trecut pe la mine să-mi spună cum a fost ; semn rău. M-am culcat totuși fără să întreb ce se petrecuse și bărbierul mi-a povestit a doua zi în amănunt solemna cădere a piesei. Am retras-o îndată și, cum mă simțeam mult mai bine, am mîncat în ziua aceea cu mare poftă.

Obișnuit de multă vreme cu succese și căderi, știu să-i dau dreptate publicului, fără a-mi sacrifica liniștea. Ce mă supăra mai mult era că nimeni nu venea să mă vadă, nimeni nu trimitea să afle cum stau cu sănătatea ; le-am scris prietenilor, pentru a ști dacă nu cumva piesa îi indignase ; dimpotrivă, din prea multă prietenie, din prea multă simțire nu îndrăzneau să-și arate față de mine mîhnirea ; ne-am întîlnit, în cele din urmă și eu eram cel care-i mîngîia.

Felurite serbări publice m-au făcut să-mi părăsesc odaia și m-au despăgubit de boala și de neplăcerile suferite.

Regina dăruise statului un nou prinț ; la 27 martie 1785 a dat naștere ducelui de Normandia ; la Paris au avut loc iluminații, ca de obicei, dar unii cetățeni mai bogați s-au deosebit cu acest prilej, într-un chip nobil și cu totul nou ; fațadele palatelor le erau împodobite de sus și pînă jos cu desene noi, bogat și artistic iluminate ; decoruri atît de surprinzătoare și de strălucite nu ți-e dat să vezi oricînd.

Probabil că noutatea va prinde la Paris și că de acum înainte fiecare va dori să aibă o iluminație la modă, după posibilitățile lui.

Moda a fost întotdeauna țelul francezilor, ei dau tonul în toată Europa cu privire la spectacole, decoruri,

îmbrăcăminte, podoabe, bijuterii, coafură, la tot felul de distracții ; peste tot lumea caută să-i imite pe francezi.

La începutul fiecărui sezon apare în strada Merceria din Veneția un manechin îmbrăcat, numit *Păpușa din Franța* ; e modelul femeilor și, dacă imită acest original, orice extravaganță e frumoasă. Femeilor venețiene le place schimbarea ca și celor din Franța ; croitorii, croitoresele, modistele, profită de asta și, dacă Franța nu le furnizează mode suficiente, lucrătorii din Veneția se pricep să schimbe *Păpușa* și să-și dea născocirile drept idei de peste Alpi.

Cînd s-a jucat la Veneția comedia mea *Mania de a merge la țară,* am vorbit mult despre o îmbrăcăminte femeiască numită *măritișul ;* era o rochie dintr-o stofă uni, cu garnitură din două panglici în culori diferite și modelul fusese lansat de *Păpușă.* Cînd am ajuns în Franța, am întrebat dacă moda se mai menține ; nimeni n-o cunoștea, nu existase niciodată, ba era găsită și caraghioasă, iar lumea rîdea de mine.

Același lucru l-am pățit aici vorbind de rochiile *poloneze,* care fuseseră adoptate de femeile din Italia în clipa plecării mele, dar după doisprezece ani am văzut *polonezele* la Paris, ca pe o noutate încîntătoare.

Ce-i drept, dominația modei în materie de îmbrăcăminte a suferit o lungă întrerupere în Franța, dar și-a reluat vechiul imperiu. Cîte schimbări într-un timp tare scurt ! *poloneze, levite, furouri,* rochii *englezești, cămăși, pierrots,* rochii *turcești* și sute de modele de pălării, bonete indescriptibile și coafuri !... coafuri !...

Această găteală a femeilor, atît de însemnată pentru a le scoate în evidență grația și frumusețea, ajunsese acum cîtva timp la desăvîrșire : astăzi, să mă ierte doamnele, nu pot să le privesc.

Părul încîrlionțat, smocurile care cad peste sprîncene, le dezavantajează în asemenea măsură încît ar trebui să le ocolească. Femeile fac o greșeală urmînd moda în materie de coafură ; fiecare ar trebui să se uite în oglindă, să-și cerceteze trăsăturile, să-și potrivească părul la expresia feței și să-și îndemne coaforul.

Dar, înainte de ieșirea *Memoriilor* mele de sub tipar, vom vedea, poate, coafurile femeilor și multe alte mode

schimbate ; buclele vor fi mai mici, pălăriile se vor ajusta, rochiile femeilor vor avea o linie mai distinsă, iar nădragii bărbaţilor se vor lărgi.

Capitolul XXXVII

În acelaşi an 1785 se întîmplă la Paris o mare daraveră ; cîţiva arestaţi ai statului au fost închişi la Bastilia ; regele porunci Parlamentului să-i judece şi sentinţa fu pronunţată în anul următor, la 30 mai.

Nu voi vorbi de acest proces, pe care desigur toată lumea îl cunoaşte. În ziare s-a scris mult despre el şi memoriile acuzaţilor au fost răspîndite peste tot.

O persoană ilustră, victimă a unei înşelătorii de neînţeles, a fost scoasă de sub orice acuzaţie.

Un străin, amestecat fără rost în această afacere, fu de asemenea recunoscut nevinovat.

O femeie, intrigantă, rea, criminală, fu pedepsită ; numele soţului ei, fugit, fu afişat şi înfierat.

Un bărbat care contribuise la excrocherii cu scrierile sale fu surghiunit pe viaţă şi o tînără zăpăcită, complice fără să-şi dea seama, fu scoasă din cauză din milă pentru neghiobia ei. [1]

Ciudat de complicat, procesul a preocupat publicul timp de zece luni ; era subiectul de discuţii zilnice în cluburi şi în toate cercurile Parisului ; cei care aveau legături cu procesul trăiau în nelinişte, iar oamenii de duh făceau cuplete pe seama lui.

E o caracteristică a naţiunii ; cînd pierd o bătălie, francezii se consolează cu o epigramă · dacă sînt impo-

[1] Este vorba de faimoasa afacere a „Colierului Reginei", procesul împotriva cardinalului de Rohan („o persoană ilustră"), care, crezînd că poate reintra în graţiile Mariei Antoaneta s-a lăsat înşelat de o intrigantă, contesa de Lamotte („o femeie intrigantă") şi de tînăra d'Essigny („o tînara zăpăcită") care semăna cu regina. Pentru aceasta din urmă, pe care o credea chiar regina, cardinalul a cumpărat un colan de mare preţ. „Străinul amestecat fără rost" este celebrul Cagliostro.

văraţi cu un nou impozit, un vodevil îi despăgubeşte ; dacă îi preocupă o afacere serioasă, o şansonetă îi înveseleşte iar stilul cel mai simplu şi mai naiv e însufleţit întotdeauna prin cîteva trăsături răutăcioase sau prin glume usturătoare.

Franţa e bogată în oameni talentaţi ; unii muncesc pentru glorie, alţii se distrează pentru plăcerea societăţii. Domnul conte de Rivarol e un tînăr autor cunoscut publicului printr-o lucrare care-i face cea mai mare cinste, dovedeşte amploarea cunoştinţelor şi energia penei sale. Toată lumea cunoaşte *Discours sur la préférence de la langue française (Tratat despre preferinţa limbii franceze)* premiat de Academia din Berlin ; de curînd, a tradus poemul lui Dante şi toţi văd în el un urmaş al marilor maeştri ai literaturii. [1]

Iată un poet care îmbrăţişează ambele genuri de poezie pomenite mai sus. Domnul Robet e grav şi viguros în poeme şi plăcut în povestirile sale ; e un autor care n-a imitat pe nimeni ; are un stil original, versurile-i sînt mai mult energice decît curgătoare, rimele dintre cele mai bogate şi, în acelaşi timp, dintre cele mai rare şi mai minunate ; e foarte erudit, iar logica lui e clară şi temeinică.

Lucrările sale nu sînt tipărite ; de mai multe ori le-am auzit spuse chiar de autor, dar nu atît de des pe cît aş fi dorit ; căci domnul Robet locuieşte cînd în capitală, cînd la Saint-Germain-en-Laye.

Prilejul de a cita acest oraş îmi aduce aminte că am uitat să-l pomenesc în *Memoriile* mele.

E o reşedinţă regală, la patru leghe de Paris, cu o poziţie minunată ; este clădită pe o colină care domină o vastă cîmpie, străbătută de apele Senei, ceea ce face ca aerul să fie acolo foarte bun şi priveliştea încîntătoare. Pădurea din apropiere e foarte mare, cu multe poteci, bine îngrijită şi plină de animale sălbatice şi de vînat ; castelul e superb, în stil vechi ; acolo s-a născut Ludovic al XIV-lea.

---

[1] Contele *Antoine Rivarol* (1757—1811) traduce din *Divina Commedia* doar *Infernul*, care apare în franţuzeşte la 1783.

Dacă acest monarh ar fi avut mai multă tragere de inimă pentru ținutul său natal, ar fi economisit atîtea milioane cîte a jertfit pentru secarea mlaștinilor de la Versailles, ar fi găsit aici un teren mai puțin ingrat și o așezare mai frumoasă pentru înfăptuirea planurilor sale mărețe.

Saint-Germain este astăzi, pentru multă lume, un plăcut loc de odihnă ; unii se duc acolo pentru liniște, alții din economie ; fiecare își găsește societatea care-i convine ; dacă treburile nu m-ar opri la Paris, m-aș duce, cu siguranță, să profit de acest loc plăcut cîte zile mi-au mai rămas de trăit.

Ce m-ar îndemna mai mult ar fi prilejul de a fi mai aproape de un prieten vrednic de toată stima, la care țin mult din simpatie și din recunoștință. Domnul Huet locuiește acolo de cîțiva ani. Cînd era la Paris îl vedeam deseori ; nu se află om mai plăcut ; nu se află prieten mai statornic. Pe vremea cînd Visteria Regală nu era atît de bine rînduită ca astăzi, domnul Huet nu s-a împotrivit niciodată să-mi înainteze sumele de care aș fi avut nevoie, iar cînd regele mi-a acordat gratificația de o sută cincizeci de ludovici pentru *Binefăcătorul posac*, mărinimosul prieten mi-a trimis îndată trei saci de 1 200 livre și-și luă sarcina de a-i retrage pentru înlesnirea casierului de la *Menus-Plaisirs ;* sînt servicii ce nu pot fi uitate. Mă felicit din ce în ce mai mult de a fi întreprins lucrarea asta pentru a-mi putea arăta recunoștința față de cei cărora le sînt îndatorat.

Cititorii *Memoriilor* mele, care n-au pricini să se intereseze de cei pe care-mi fac o cinste și o plăcere din a-i pomeni, nu-mi pot lua în nume de rău faptul că îi fac să cunoască oameni vrednici de-a fi cunoscuți. N-o voi uita, la acest capitol, pe doamna de la Bergerie. Doamna și domnul Haudry, părinții ei, au fost cei dintîi pe care i-am cunoscut la sosirea în Paris ; mă simțeam la ei ca la mine acasă ; pe fiica lor am văzut-o născîndu-se, crescînd zi de zi în frumusețe, în înțelepciune, în calități sufletești. Domnișoara Haudry își pierdu, în floa-

rea tinereţii. tatăl, mama şi unchiul dinspre tată . aceste pierderi au atras după ele şi pe aceea a unei părţi din avere.

Domnul de la Bergerie, un tînăr cu o purtare rar întîlnită, cu o minte sănătoasă şi un suflet excelent, preţui frumoasele însuşiri ale fetei, o ceru în căsătorie, se însură cu ea, se ocupă de afacerile soţiei, o făcu să recapete drepturile asupra moşiei ei din Bleneau ; e o căsnicie încîntătoare de care mă bucur în timpul iernii şi pe care o regret vara.

Multe dintre cunoştinţele mele se duc vara la ţară şi eu rămîn la Paris. Tare m-aş duce să stau şi eu cîteva zile cînd la unii, cînd la alţii dintre prietenii mei, dar sănătatea şubredă a soţiei mele mă împiedică să mă depărtez. Chiar anul acesta a fost foarte grav bolnavă. Domnul Longlois, medicul ei, a salvat-o ; e un om care, dincolo de ştiinţa lui, are acea blîndeţe şi corectitudine care alină durerea bolnavilor şi-i linişteşte ; dar pleureziile lasă întotdeauna urme primejdioase şi nu cutez s-o părăsesc ; sărmana mea soţie are atîta grijă de mine, că trebuie să am şi eu de ea.

Pentru a schimba aerul mă duc să petrec cîteva zile în împrejurimile Parisului, ba la Belleville. la doamna Bouchard şi doamna Legendre, fiica ei ; casă încîntătoare, unde găseşti persoane înzestrate şi toate distracţiile de societate. Ba la Passy, la doamna Alphand sau la domnişoara Desglands, două vecine plăcute la care gingăşia uneia şi vioiciunea celeilalte se află întotdeauna într-o perfectă armonie pentru că au o minte sănătoasă şi un suflet minunat.

Mă duc uneori şi la Clignancourt să mă plimb în superba grădină a domnului Agironi. un venețian de treabă căruia regele i-a acordat printr-un decret privilegiul de a vinde o apă medicinală concepută de el. Leacul trebuie să fie bun. că-l vinde la Paris de douăzeci de ani şi i-a adus o avere însemnată.

În restul timpului îmi duc viaţa obişnuită, la oraş, mă scol la nouă dimineaţa. iau la micul dejun o cioco-

lată, pe care o cumpăr la doamna Toutain din strada Arcis ; lucrez pînă la amiază, mă plimb pînă la ora două ; îmi place societatea, o caut, iau foarte des masa în oraş, sau la mine acasă, cu prietenele soţiei.

Doamna şi domnişoara Farinelli se numără printre ele ; mama a fost una dintre cele mai de seamă actriţe de operă din Italia, fiica dă la Paris lecţii de pian, de muzică italiană şi franceză : are multe eleve, însuşirile şi purtarea îi fac cinste în egală măsură.

Doamna Rinaldi, una din compatrioatele noastre, vine şi ea să ne vadă cîteodată ; iar domnul Rinaldi a binevoit, din prietenie, să-mi copieze lucrarea ; e un profesor de limbă italiană, foarte apreciat. Se află mai mulţi profesori în oraş, cred că toţi sînt foarte buni, dar acesta e prietenul meu, îl stimez mult şi toţi aceia cărora li l-am recomandat mi-au mulţumit.

Cîte digresiuni ! cîtă flecăreală !... Iertaţi-mă, domnilor, nu-s vorbe de clacă ; mă aflu la Paris, le numesc parizienilor cîteva persoane folositoare şi aş fi tare bucuros să-i pot ajuta pe unii şi mulţumi pe ceilalţi.

Mă întorc la programul meu... Veţi spune că m-aş putea lăsa păgubaş ? Aveţi dreptate ; dar le am pe toate în minte, trebuie să iasă de acolo puţin cîte puţin şi n-o să vă iert nici de-o virgulă.

După masa de prînz nu-mi place nici să lucrez, nici să mă plimb ; mă duc uneori la vreun spectacol, dar de cele mai multe ori îmi fac partida de joc pînă la nouă seara ; mă întorc acasă întotdeauna înainte de zece ; iau două sau trei diablotine cu un pahar de apă sau de vin şi asta mi-e toată cina : stau de vorbă cu soţia pînă la miezul nopţii ; iarna. ne culcăm împreună, iar vara în două paturi alăturate, aflate în aceeaşi încăpere. Adorm foarte repede şi nopţile-mi sînt liniştite.

Mi se întîmplă uneori, ca ori şi cui, să fiu preocupat de ceva şi să-mi stric somnul : în asemenea împrejurări am un leac sigur ca să adorm ; iată-l :

Plănuisem de mult să scot un dicţionar al dialectului veneţian şi-l şi vestisem publicului, care îl aşteaptă şi azi ; muncind la lucrarea asta plicticoasă, neplăcută, am

băgat de seamă că adormeam ; am lăsat-o baltă și m-am folosit de efectul ei narcotic. Ori de cîte ori îmi simt mintea frămîntată de vreo problemă iau la întîmplare un cuvînt din limba mea maternă ; îl traduc în toscană și în franceză ; trec în revistă, în același fel, cuvintele ce urmează în ordine alfabetică și sînt sigur că la a treia sau a patra versiune, adorm : somniferul meu n-a dat greș niciodată.

Pricina și efectul fenomenului nu sînt greu de lămurit, un gînd obsedant trebuie înlocuit cu unul de altă natură, sau indiferent ; o dată potolită agitația minții, simțurile se liniștesc și somnul le adoarme. Dar leacul ăsta, așa bun cum este, nu poate fi folositor pentru ori cine ; unui om prea vioi, prea simțitor nu i-ar ajuta ; trebuie să ai firea cu care natura, din fericire, m-a înzestrat ; moralul mi-e la fel de echilibrat ca și fizicul ; nu mă tem nici de frig, nici de căldură, și nu mă las nici aprins de mînie, nici amețit de bucurie.

Capitolul XXXVIII

Apropiindu-mă de sfîrșitul *Memoriilor*, dau peste tot mai multe subiecte plăcute.

Domnul cavaler Capello, ambasadorul Veneției la Curtea Franței, a sosit la Paris în luna martie 1785 : e al șaptelea ministru al națiunii mele pe care-l văd în Franța.

Pe ceilalți i-am văzut, le-am prezentat omagiile, toți au fost buni cu mine, dar acesta mi-a făcut din capul locului o primire atît de binevoitoare, de călduroasă, de plină de interes, încît m-am simțit pătruns de bucurie, de respect, de recunoștință.

N-am avut cinstea să-l cunosc la Veneția ; cunoșteam bine familia Capello, una dintre cele mai vechi și mai respectabile din Republică, dar domnul cavaler era tînăr cînd mi-am părăsit țara, pricină în plus de a fi mai mirat

găsind în acest patrician unul dintre cei mai zeloși ocrotitori.

N-am să-l laud ; îi cunosc modestia, n-ar răbda una ca asta ; de altfel, dacă e înțelept, dacă e drept, nu-și face decît datoria de om ; dacă e superior, cinstit, mărinimos, își îndeplinește îndatoririle legate de slujbă, dar calitățile lui sufletești sînt neobișnuite ; puțini oameni se interesează, ca el, de cei nevoiași : ușa lui nu-i închisă în fața oropsiților ; persoana lui nu e inaccesibilă pentru cei prost îmbrăcați și e de ajuns să fii venețian ca să ai dreptul la ocrotirea lui. Rog pe excelența-sa să mă ierte ; nu m-am putut împiedica să arăt cîteva din virtuțile sale, nu voi spune nimic mai mult.

Părăsesc un subiect care mă măgulește și intru într-altul, care mă mișcă la fel de mult ; iubesc Franța, mă preocupă gloria suveranului și bunăstarea cetățenilor ei.

Oriunde mă duc, nu aud vorbindu-se decît de portul Cherbourg ; se afla unul în acel oraș, care, prin poziția lui excelentă, oferea mari avantaje în acea parte însemnată a oceanului ; dar, nefiind nici destul de întins, nici destul de adînc, nu putea primi decît vase mici ; acum va fi amenajat în așa fel încît să poată adăposti o întreagă flotă.

Lucrarea, de mari proporții, e foarte înaintată ; în trei ani s-au făcut minuni ; fundul mării a fost înălțat pentru a se căpăta un teren în stare să poarte baterii și fortificații ; și digurile trebuiesc prelungite de ambele părți pentru a păzi vasele de puterea vînturilor și-a valurilor.

Iată o lucrare vrednică de romani. Ludovic al XVI-lea nu neglijează nimic pentru siguranța și liniștea statului. S-a dus chiar el să viziteze lucrările și să-i îmbărbăteze pe muncitori ; a răspîndit peste tot bucurii și binefaceri. Cîte elogii, cîte aclamații, cîte binecuvîntări a primit !

Luam și eu parte la bucuria obștească, dar inima-mi bătea din pricina unei vești fericite, care mă privea personal.

Urmau să se dea la Versailles niște spectacole pentru cîțiva străini de seamă sărbătoriți de Curtea Franței ; piesa mea *Binefăcătorul posac* făcea parte dintre cele alese cu acest prilej.

Amorul meu propriu era măgulit din pricina împrejurării și pentru că domnul Préville, retras de curînd din teatru, urma să joace totuși.

Actorul fără seamăn a plăcut mult și a fost chiar surprinzător, ca de obicei ; piesa a cîștigat noi adepți, iar eu, noi ocrotitori.

Prin retragerea doamnei și domnului Préville, și prin aceea a domnului Brisard și a domnișoarei Fanié Comedia Franceză a suferit o mare pierdere ; îi rămîn totuși actori buni și excelente actrițe pentru a-și menține reputația pe care a meritat-o întotdeauna, pe drept cuvînt.

De atunci au fost reprezentate pe această scenă mai multe piese comice și tragice, cea mai mare parte dintre ele obținînd aplauzele publicului.

Mă duc rar la spectacole și nu pot vorbi despre piesele cunoscute numai din auzite. Am văzut însă *Nestatornicul* de domnul Collin ; am găsit piesa încîntătoare și actorii excelenți. Domnul Mollé, între alții, mi s-a părut veșnic nou, întotdeauna uimitor : e același tînăr vioi, plăcut, strălucit, de acum douăzeci de ani.

Cînd joacă în *Nestatornicul* pare oare acest actor celebru, același om care joacă rolul lui Dorval în *Binefăcătorul posac ?* Cred c-ar izbuti la fel și în cel al lui Géronte.

Italienii au avut și ei succes în ultima vreme.

Richard inimă de leu a fost cît se poate de bine primit. Domnul Sedaine, membru al Academiei Franceze și domnul Grétry s-au depășit și unul și celălalt în această încîntătoare operă comică, iar domnul Clairval a scos și mai mult în evidență meritul poetului și al compozitorului.

Cînd opera *Richard* a fost scoasă de pe afiș, părea greu de găsit una care s-o poată înlocui cu tot atîta succes. *Nina* sau *Nebuna din dragoste* a înfăptuit minunea ; și, dacă succesul piesei nu l-a depășit pe al celeilalte, măcar l-a egalat.

Lucrarea domnului Marsollier a avut meritul de-a face să fie îngăduită pe scenă o ființă nenorocită și nevinovată, iar muzica domnului Dalayrac a fost socotită bună și potrivită subiectului.

Doamna Dugazon, care dăduse atîtea dovezi de talent în toate genurile, în toate caracterele, în cele mai intere-

sante situații, a interpretat rolul neobișnuit al Ninei cu atîta artă și atît de firesc încît aveai impresia că vezi o artistă nouă sau, mai bine zis, credeai că o vezi într-adevăr pe nenorocita ființă pe care o interpreta, și căreia îi imita delirul.

Capitolul XXXIX

Iată-mă ajuns la anul 1787, al optzecelea din viața mea, an la care mi-am mărginit scrierea *Memoriilor*. Cei optzeci de ani ai mei sînt împliniți : lucrarea mea, de asemenea. Prospectul a fost împărțit ; subscriitorii mi-au depășit speranțele și portretul meu e gata. Domnul Cochin a binevoit să-mi împodobească lucrarea cu creionul lui. Secretar și istoriograf al Academiei Regale de Pictură și Cavaler al Ordinului Regelui, acest om vestit nu a răspuns numai dorinței și ambiției mele, dar mi-a arătat prietenia cea mai curată și mărinimia cea mai deplină. Totul e încheiat, totul e gata ; voi trimite cele trei volume la tipar și portretul meu, gravorului.

Acest ultim capitol nu poate cuprinde deci evenimentele anului în curs, dar îmi va folosi pentru a mă plăti de unele obligații ce mi-au rămas de îndeplinit.

Încep prin a le mulțumi celor care au avut destulă încredere în mine pentru a mă cinsti cu subscrierile lor.

Nu vorbesc de atențiile și binefacerile regelui și celor de la Curte ; nu aici e locul să vorbesc de ele. Am pomenit în lucrare cîțiva prieteni și chiar pe unii dintre ocrotitorii mei. Le cer iertare c-am îndrăznit s-o fac fără a le primi îngăduința ; n-am făcut-o din vanitate, ci fiindcă a venit vorba : numele lor mi-au scăpat din condei ; inima a prins clipa și mîna s-a supus.

Iată, de pildă, una dintre aceste fericite împrejurări. Am fost bolnav în ultimele zile ; domnul conte Alfieri mi-a făcut cinstea de-a veni să mă vadă ; îi cunoșteam me-

ritele, dar convorbirea cu el mi-a arătat ce greşeală aş fi făcut dacă l-aş fi uitat. E un scriitor foarte cult, învăţat care excelează în arta lui Sofocle şi Euripide şi şi-a scris tragediile după aceste mari modele. În Italia au apărut în două ediţii ; trebuie să se afle actualmente sub tipar la Didot, la Paris. Nu dau amănunte, deoarece toată lumea are putinţa să le vadă şi să le judece.

Tot în timpul convalescenţei mele, domnul Caccia, bancher la Paris, compatriotul şi prietenul meu, mi-a trimis o carte pe care o primise din Italia pentru mine. E o culegere de epigrame şi de madrigale franceze, traduse în italiană de domnul conte Roncali, din oraşul Brescia, aflat în Statele Veneţiei.

Acest minunat poet n-a tradus decît ideile ; a spus acelaşi lucru în mai puţine cuvinte şi a găsit în limba sa poante la fel de strălucite şi de scînteietoare ca ale originalului.

Am avut cinstea să-l întîlnesc pe domnul Roncali acum doisprezece ani la Paris şi-mi dă speranţa că voi avea fericirea de a-l revedea ; asta mă încîntă, dar îl rog să se grăbească, deoarece drumul vieţii mele e tare înaintat şi ce-i mai rău, sînt cît se poate de obosit. [1]

Am pornit la o lucrare prea lungă, prea istovitoare pentru vîrsta mea ; mi-au trebuit trei ani ca s-o duc la capăt, fiindu-mi veşnic teamă că nu voi avea bucuria de-a o vedea încheiată.

Iată-mă, totuşi, slavă Domnului, încă în viaţă şi mă amăgesc că-mi voi vedea cele trei volume editate, distribuite, citite... Iar, dacă nu vor fi lăudate, trag nădejde că barem nu vor fi dispreţuite.

Nu voi fi acuzat de mîndrie sau de trufie dacă îndrăznesc să sper că *Memoriile* vor fi întîmpinate cu un dram de bunăvoinţă ; căci dacă aş fi crezut că nu vor plăcea de loc n-aş fi trudit atîta şi, dacă în lucrurile bune şi rele pe care le spun despre mine, cumpăna se-nclina spre cele bune, datorez mai multe naturii, decît strădaniei.

[1] Goldoni a murit la 6 februarie 1793 la Paris, Rue Pavée Saint-Sauveur, 1. La intervenţia lui Marie Joseph Chénier, fratele lui André Chénier, i se restituie lui Goldoni pensia pe care i-o anulase Convenţia. Hotărîrea însă vine prea tîrziu, o zi după ce dramaturgul se stinsese.

Toată silinţa dată la alcătuirea pieselor mele a venit din dorinţa de a respecta natura ; iar toată grija pe care am avut-o la *Memorii*, a fost de-a nu spune decît adevărul.

O critică a pieselor mele ar putea tinde să ajute la îndreptarea şi îmbunătăţirea Comediei ; o critică a *Memoriilor* n-ar ajuta cu nimic literatura.

Dacă vreun scriitor ar voi să se ocupe totuşi de mine numai ca să mă amărască, şi-ar pierde vremea. Sînt un om paşnic ; mi-am păstrat întotdeauna sîngele rece ; la vîrsta mea citesc puţin şi nu citesc decît cărţi distractive.

Redactor responsabil: FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor: AURICA IONESCU

Dat la cules 21.03.1967. Bun de tipar 31.05.1967. Apărut 1967. Tiraj 30.170. Broșate 25 090. Legate 5080. Hîrtie EDIȚIE B sul de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 24,04. Coli tipar 28. Planșe tipo 2. A. nr. 1269. C.Z. pentru bibliotecile mari 85. C.Z. pentru bibliotecile mici 85—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 70 208 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România

Carlo Goldoni

Natura bine observată i se părea a fi mai bogată decît toate combinațiile fanteziei. Arta era pentru el natura, ea însemna să înfățișezi lumea după realitate. Și a reușit să fie Galileul noii literaturi. Telescopul lui a fost intuiția limpede și promptă a realului, călăuzită de bunul-simț.

FRANCESCO DE SANCTIS

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Lei 12